TRACTAET SWANGERE VROUWEN

BOSTON
MEDICAL LIBRARY

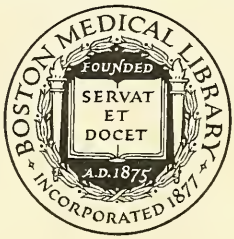

IN THE
Francis A. Countway
Library of Medicine
BOSTON

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
Open Knowledge Commons and Harvard Medical School

http://www.archive.org/details/tractaetvandesie00maur

TRACTAET

Van de Siektens der

SWANGERE VROUWEN,

en die eerst Gebaert hebben.

door

FRANCOIS MAURICEAU,

Meester der Vrye Konsten, Oud-Provoost en Opsiender van't Geselschap der gesworene Chirurgyns binnen Parys.

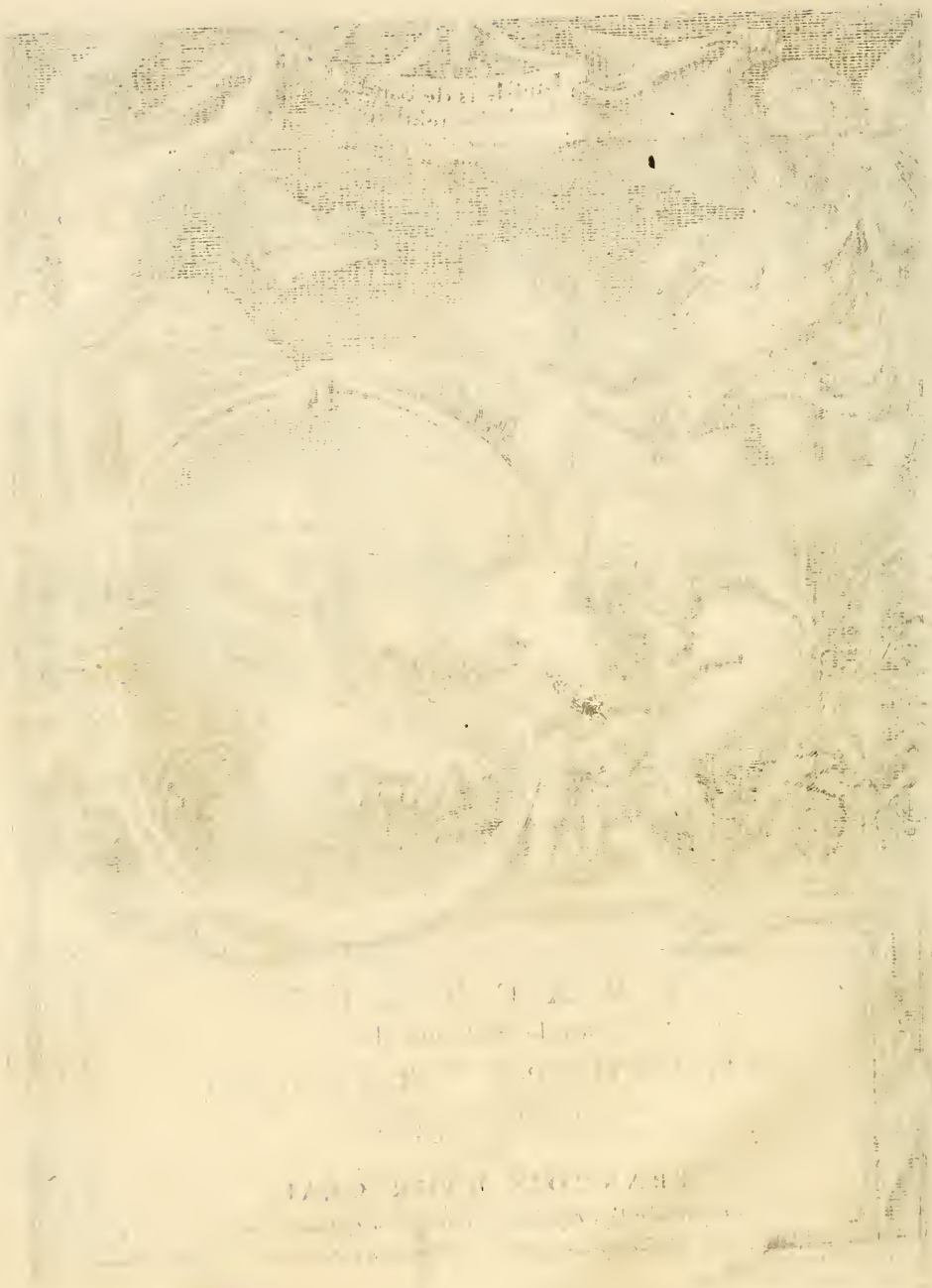

TRACTAET
VAN DE
SIEKTENS
DER
SWANGERE VROUWEN
EN
Der gene die eerſt gebaert hebben.

Aenwyſende de rechte en ware manier om de Vrouwen in hare natuurlyke baringen wel te helpen, de geboortens tegens de natuur te recht te brengen, en de ſiektens der jong-geborene Kinderen te geneſen. Met Figuuren daer toe noodig.

DOOR

FRANCOIS MAURICEAU, Meeſter der Vrye Konſten, Oud-Provooſt en Opſiender van 't Geſelſchap der geſworene Chirurgyns binnen Parys.

Uit het Frans vertaelt.

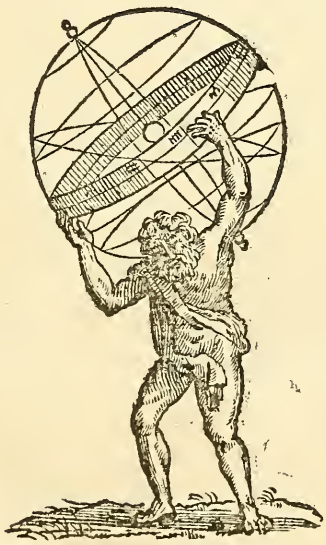

t'AMSTERDAM,
By ALBERT MAGNUS, op den Nieuwendyk, by den Dam, in den Arke.
Met Privilegie.

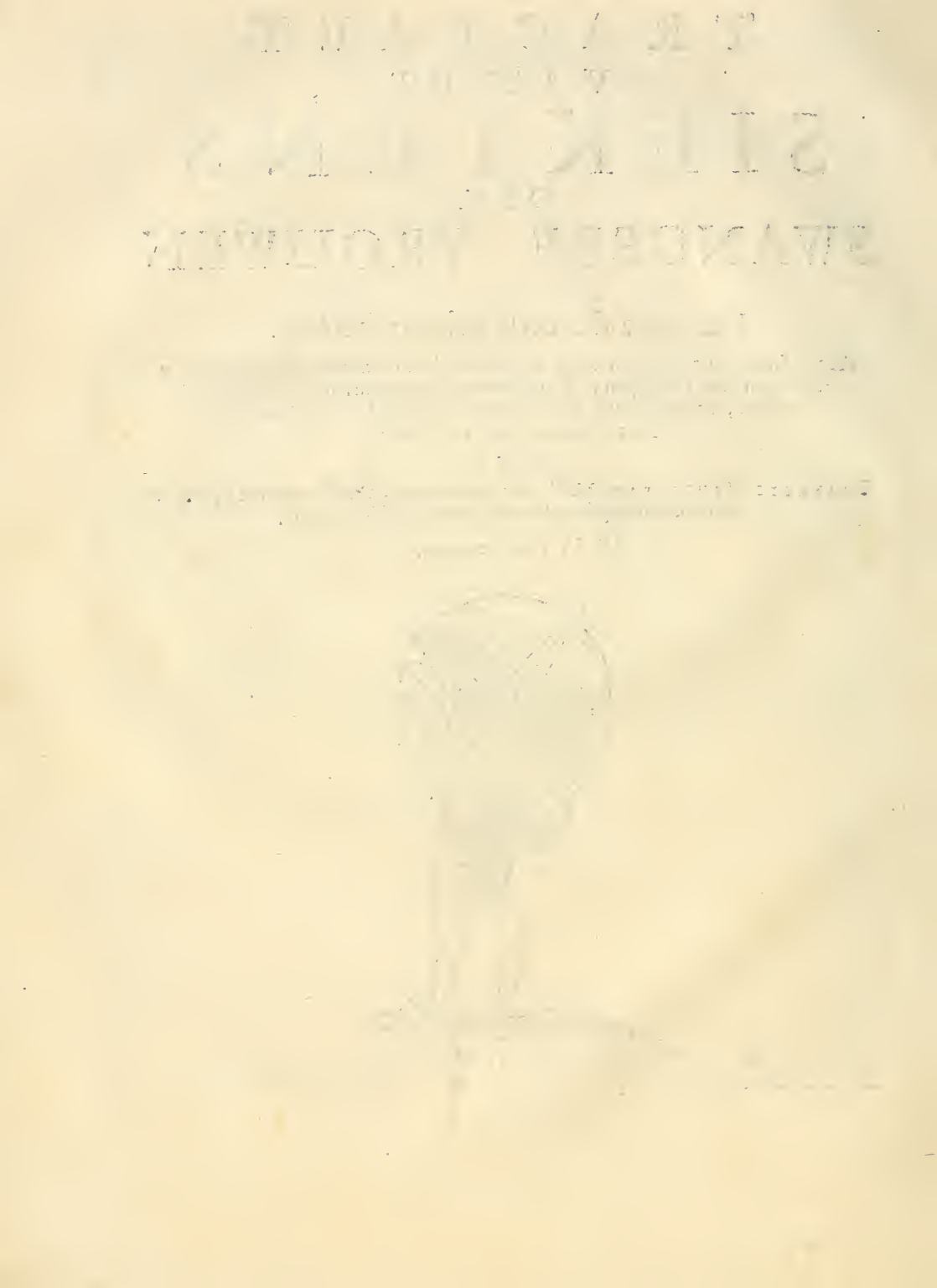

PRIVILEGIE.

DE Staten van Hollandt ende Weſt-Vrieſland, DOEN TE WETEN; Alſoo Ons vertoont is by ALBERT MAGNUS, Boeckverkooper tot Amſterdam; Hoe dat hy op het aenraden van vele voorname Doctoren, die ſulx ten hooghſten oorbaer achteden, tot onderrichtinge der Chirurgyns, ende noodig voor de Vroedvrouwen, omme daer uyt te konnen ſien, de bequaemſte ende ſekerſte kenniſſe en Middelen om de ſwangere ende barende vrouwen, in hare barensnood ende ſiektens by te ſtaen en te helpen, met groote koſten heeft uyt de Franſche in Onſe Nederduytſche Tale doen overſetten, ende met curieuſe platen deede drukken, een Boeck genaemt, *Tractaet van de ſiektens der ſwangere Vrouwen ende der gene die eerſt gebaert hebben, aenwyſende de rechte en ware manier om de Vrouwen in hare natuurlyke baringen wel te helpen, en de middelen om de geboortens tegens de nature te recht te brengen &c.* In het Franſch beſchreven door Francois Mauriſeau Meeſter der vry e konſten, Oud-Provooſt en Opſiender van het geſelſchap der geſwoorene Chirurgyns der Stad Parys, ende aldaer gedrukt met Privilegie vanden Coningh, en approbatie vande eerſte Medecyn des Conincks; Ende dewyle hy Suppliant niet ſonder reden beducht was, dat het ſelve Boek om ſyne waerdigheits wille, als werdende geoordeelt het voornaemſte te zyn, dat omtrent die materie oyt geſchreven was, door eenige baetſuchtige menſchen hem ſoude worden naergedruckt, ende hy vervolgens daer door groote ſchade ſoude komen te lyden; Soo keerde ſich den Suppliant tot Ons, verſoekende, dat het Onſe gelieſte mochte zyn hem Suppliant te begunſtigen met Octroy voor vyftien Jaren lang, onder ſoodanige ſtraffe, tegens die genen, die het ſelve Boek ſouden naerdrukken, verkopen, of elders naergedruckt in Onſen Lande te voeren om te verkopen, als Wy ſouden gelieven goet te vinden. SOO IST. Dat Wy de ſake ende 't verſoek voorſz. overgemerkt hebbende, ende genegen weſende ter bede van den Suppliant, uyt Onſe rechte wetenſchap, ſouveraine macht ende authoriteyt den Suppliant geconſenteert, geaccordeert ende geoctroyeert hebben, conſenteren, accordeeren ende octroyeren hem by deſen, dat hy gedurende den tyt van vyftien achter een volgende Jaren, het voorſz. Boek genaemt, *Tractact van de ſiektens der ſwangere Vrouwen ende der gene die eerſt gebaert hebben, aenwyſende de rechte en ware manicre om de Vrouwen in hare natuurlyke baringen wel te helpen, en de middelen om de geboortens tegens de nature te recht te brengen &c.* Binnen den voorſz. Onſen Lande alleen ſal mogen drukken, doen drukken, uytgeven ende verkopen. Verbiedende daerom allen ende eenen ygelycken het ſelve Boek naer te drukken, ofte elders naergedrukt binnen den ſelven Onſen Lande te brengen, uyt te geven, ofte te verkopen, op verbeurte van alle naergedrukte, ingebrachte ofte verkochte exemplaren, ende een boete van drie hondert guldens daer en boven te verbeuren, te appliceren een derde part voor den armen der plaetſe daer het caſus voor vallen ſal, ende het reſterende derde part voor den Suppliant: Alles in dien verſtande, dat Wy den Suppliant met deſen Onſen Octroye alleen willende gratificeren tot

verhoedinge van ſyne ſchade door het nadrukken van't voorſz. boek, daer door in eenigen deele verſtaen den inhoude van dien te authoriſeren ofte te advoueren, ende veel min het ſelve onder Onſe protectie ende beſcherminge, eenigh meerder credit, aenſien ofte reputatie te geven; Nemaer den Suppliant in cas daer in yets onbehoorlycx ſoude mogen influeren, alle het ſelve tot ſynen laſte ſal gehouden weſen te verantwoorden, tot dien eynde wel expreſſelyck begerende, dat by aldien hy deſen Onſen Octroye voor het ſelve Boek ſal willen ſtellen, daer van geene geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie ſal mogen maeken; Nemaer gehouden ſal weſen het ſelve Octroy in 't geheel ende ſonder eenige omiſſie daer voor te drukken ofte te doen drukken, ende dat hy gehouden ſal zyn, een exemplaer van het voorſz. Boek gebonden ende wel geconditioneert te brengen in de Bibliotheecq van Onſe Univerſiteyt tot Leyden, ende daer van behoorlyk te doen blyken, alles op pœne van het effect van dien te verlieſen. Ende ten eynde den Suppliant deſen Onſen conſente ende Octroye moge genieten als naer behooren, Laſten Wy allen ende eenen ygelyken, die 't aengaen mach, dat ſy den Suppliant van den inhouden van deſen, doen ende laten gedoogen, ruſtelyk, vredelyk ende volcomentlyk genieten ende gebruyken, ceſſerende alle beleth ter contrarie. Gedaen in den Hage onder Onſen grooten Zegele hier aen doen hangen den xxiiij. February int Jaer Ons Heeren ende Salichmakers duyſent ſes hondert drie ende tachtigh.

CASP. FAGEL. vt.

Ter Ordonnantie van de Staten

SIMON van BEAUMONT.

VOOR-REDEN

Aen den

LESER.

WAerde en goetgunſtige Leſer, gelyk gy weet dat het voor de derdemael herdrukken van een Boek, en het vertalen, dat d'uitheemſche in hare moeder-talen daer van doen, gemeene blykken en merkteekenen zyn van de achting die men heeft voor het ſelvige; ſoo geloof ik, dat het my niet moeielyk ſal vallen u te doen toeſtemmen, dat het gene ik voor d'eerſte-mael heb doen drukken in het jaer 1668, en voor de tweede-mael in het jaer 1675. wel genoeg in 't gemeen is aengenaem geweeſt; dewyl het groot getal exemplaren, dat ik daer op had doen leggen, al over eenigen tyt volkomen uitverkocht waren; en dat de heer Chamberlen, Genees-meeſter des Koninks van Engeland, de beroemſte man, die binnen de Stad van Londen gevonden word, ontrent de konſt van de Vrouwen te helpen verloſſen, het ſelve waerdig geoirdeelt heeft, om dat met ſyn eigen pen in 't Engelſch te ſchryven, 't welk hy aldaer volgens ſyne vertaling met den druk heeft gemeen doen maken, ſedert het jaer 1672. Dit is de oirſaek die my verplicht heeft om te arbeiden tot dat voor de derdemael in 't licht te brengen, veel breeder en wydloopiger, en onvergelykkelyk voltoider dan d'eerſte of tweede druk zyn geweeſt, 't welk voorſeker u ſal moeten vernoegen, indien gy dit alleenig leeſt met voornemen om daer in onderricht te worden. Hierom bid ik u, indien gy eenig voordeel uit het ſelve leſen wenſcht te halen, dat gy dit leeſt ſonder eenigen luſt of drift om myn werk te willen beriſpen, en los-gemaekt van allerhande vooroordeel, dat u ſou konnen verhinderen de waerheit te ſien van de ſaken die ik u hier meen t'onderwyſen.

Ik

Ik geloof dat ik reden heb te hopen, dat gy ſonder moeielykheit het verſoek ſult toeſtaen, 't gene ik u doe, dewyl het alleen tot uwe nuttigheit ſtrekt. Ondertuſſchen of ſchoon myn voornemen zy, hieralles u te kennen te geven, wat het ſwangergaen of in de kraem komen der vrouwen belangt, ſoo wil ik evenwel u niet aftrekken van vele andere Schryvers te leſen, die deſe ſaken voor my al verhandelt hebben; maer ik moet u alleenig berichten, dat het meeſte deel van de ſelve, de konſt noit by der hand genomen hebbende, waer in ſy ons hebben willen onderwyſen, de Weereldbeſchryvers gants gelykken, die ons een beſchryving geven van menigte landen welke ſy nimmer geſien hebben, om ons (gelyk ſy ſich laten voorſtaen) een volkomene kennis daer van toe te brengen: maer het is ſeer moeielyk (om niet te ſeggen onmogelyk) dat ſy daer in ſoo wel ſouden te recht konnen komen als ſy die ſelfs in de plaetſen geweeſt zyn om die t'onderſoekken: Want het is ſeker, gelyk *Plutarchus* ſeer wel heeft aengemerkt, dat het beſchouwende gedeelte der konſten onnut en onvruchtbaer is, wanneer dat van 't werkkende geheel ontbloot blyft. Om deſe reden ſult gy u dan konnen vertrouwen op den weg dien ik u aenwyſe; dewyl ik, om u daer in te geleiden, een trouwhertig verhael doe van alle 't gene ik byſonderlykſt heb aengemerkt met een genoegſaem gelukkigen uitſlag, ſedert den tyt van drie-en-twintig jaren, in de oeffening van de barens-nooden der Vrouwen ten beſten te beſtieren; voor 't welk ik u tot aenleiding geef, een naeuwkeurige beſchryving, met een vertoog van alle de deelen der Vrouwen tot de teeling noodig; ten einde gy d'oirſaek beter ſoud konnen onderſoekken van alle de ſiekkelykheden der ſwangere Vrouwen, en die in de kraem komen, ſelfs tot in haren oirſpronk, om vervolgens te lichter tot der ſelviger geneſing te konnen geraken. En of ſchoon, nae 't ſeggen van *Hippocrates*, in ſyn Boek *van d'Artykelen*, het ſeer moeielyk zy de geneſing te beſchryven die met de hand word verricht; en dat men ſich de ſelve moet inbeelden uit het gene daer van geſchreven is, ſoo geloof ik nochtans alles wat de goede oeffe-

ning

ning van deſe werkkingen betreft ſoo naeuwkeurig door geſchrift te hebben aengeweſen, dat gy met genoegſame lichtigheit de bevelen in 't gebruik ſult konnen ſtellen, die ik u geef om de ſelve wel te verrichten. Om deſe reden is het, dat ik u goetgunſtig en vryborſtig, ſonder iets in te houden, in deſen derden druk deelachtig maek, van alle de geheimeniſſen der Konſt die meeſt zyn verborgen: want gelyk *Seneca* ſeit, in ſynen 6. brief tot Lucilium; *Ego verò cupio in te omnia quæ ſcio transfundere; & in hoc gaudeo aliquid diſcere, ut docceam.* Dat is; *Ik begeer alles wat ik weet in u over te ſtorten; en daerom verheug ik my iets te leeren, op dat ik aen andere dat weder mogt leeren.* Voorts beriſpt my niet, wegens dat myn gevoelen ſtrydig is tegens de vele gemeene opinien; want ik verklare u, dat ik my alleenig verbonden heb om u de waerheit bekent te maken; waer over ik hoop dat gy meerder vernoegen ſult hebben, en my meerder dank weten, als of ik geduurig blindelings de gedachten van and're gevolgt had. Ik heb ook getracht my nergens uit te breiden tot overtollige redenkavelingen, om dat ik daer door verſtandelyker mogt weſen voor jonge Chirurgyns; en alle Vroevrouwen, voor welke dit Boek (ſoo ik my niet bedriege) alſoo nut weſen ſal als eenig ander, om de konſt, van Vrouwen in haren barens-nood by te ſtaen, wel te leeren oeffenen; en inſonderheit voor alle de gene die gehouden zyn deſe werkkingen buiten de Steden t'ondernemen, waer men ſeer weinige lieden vind die bequaem zyn om de ſelvige wel te verrichten. Hierom heb ik vele Schryvers niet willen navolgen, die hare Boekken vervullen met een groot getal lange Recepten, alleen dienende om het boek dik te maken, en niets doende dan den geeſt van die de ſelve leſen te verwerren in't verkieſen van ſoo vele onderſcheide genees-middelen, beſtaende uit een menigvuldig t'ſamen-halen van onnutte droogeryen, die haer den meeſten tyt onbekent zyn; my enkel vernoegt hebbende met haer de beſte aen te wyſen, die men gemeenelyk gebruikt. Daer-en-boven heb ik dit myn Werk verciert met veelvoudige figuuren volgens de natuur afgeteekent, en ſeer net geſneden, om haer te beter alle deſe ſaken te doen be-

grypen. Maer indien gy onder dit alles eenige van myne gevoelens vind die u niet volkomen vernoegen, gedenkt, dat gelyk men onder het beſte koorn ſchier altyt noch het onkruid, of eenig ander quaet zaed ſiet waſſen; van gelykken men weinige Boekken vind, waer in de leere ſoo ſuiver is, dat men daer tegen niets ſou weten te ſeggen; en dat indien ik eenige achting van u mag hopen, tot vergelding van alle mynen arbeid (die door de moeielykheden, den aengewenden vlyt, en d'onkoſten die daer toe vereiſcht waren, my aenmerkkens-waerdig genoeg dunkt) dat is niet dan in vergelykking van de welke gy voor vele andere Schryvers moogt hebben, die in deſe gelegentheit noit grooter luſt noch drift hadden dan ik, om 't gemeene beſt dienſt te doen. Niet te min wil ik u wel berichten, dat ik my geloof daer voor genoegſame vergelding te hebben ontfangen, door de eere welke de Konink my laeſtmael deed tot Verſailles, my belaſtende, voor alle de gene die ſich in deſe Konſt mede hebben geoeffent, met myn bedryf Mevrouwe de Dauphyne in hare barens-nood by te ſtaen; en dat het ſeer aenmerkkelyk geſchenk waer mede hy my vervolgens begunſtigde, een klaer bewys is van de achting, welke Syne Majeſteit in ſulken ontmoeting voor my gehad heeft.

BLAD-WYSER,
Der BOEKEN en der HOOFTDEELEN.

ONTLEEDING

Der Vrouwelyke deelen, tot de Teeling noodig. Pag. 1
I. Hooftdeel. *Van de zaed-vaten* Voorbereidende *genoemt.* 6
II. *Van de ballekens.* 7
III. *Van de aenvoerende Vaten, anders* uitſchietende *genoemt.* 8
IV. *Van de Lyfmoeder in 't gemeen.* 13
V. *Van d'uitwendige inkoomſt der Lyfmoeder, gemeenelyk het* Schaemdeel *genoemt* 21
VI. *Van de Scheede of den hals van de Lyfmoeder.* 27
VII. *Van d'inwendige mond der Lyfmoeder.* 30
VIII. *Van 't eigen lichaem, en van den bodem der Lyfmoeder.* 31
IX. *Van het Zaed.* 33
X. *Van het maenſtondelyk Bloed.* 35

I. BOEK.

Van de Siekkelykheden, en d'onderſcheide geſtelteniſſen der ſwangere vrouwen, ſedert den tyt harer ontfankenis, tot op het tipje van haer baren. 39
I. Hooftdeel. *Van de teekenen der vruchtbaerheit en onvruchtbaerheit in de vrouwen.* 40
II. *Van d'Ontfankenis, en van de vereiſſingen die daer in noodig zyn.* 47
III. *Van de teekenen der Ontfankenis.* 51
IV. *Van de Teeling, en van d'omſtandigheden die daer by vereiſcht worden.* 57
V. *Hiſtory van een vrouw, in welkers buik men na haer doot een kleen vruchtje vond van twee maenden en half, of daer ontrent, met een groote menigte geronnen bloed, die wel verdient onderſocht te weſen, om te weten of dit kind geteelt was in het aenvoerend of uitſchietend vat, het trompet der lyfmoeder genoemt, gelyk vele perſoonen gelooven.* 64

BLAD-WYSER.

VI. *Van de Swangerheit, en van hare onderſcheidentheden, met de teekenen van een waerachtige, en die van een valſche.* 68

VII. *Het middel om de verſcheide tyden de ſwangerheit te kennen.* 71

VIII. *Of men kan kennen dat een vrouw ſwanger is van een Soon of van een Dochter, en de teekenen die ſy moet hebben dat ſy ſwanger is van verſcheide kinderen.* 73

IX. *Van d'Overbevruchting.* 77

X. *Van de Mole, en van hare teekenen.* 80

XI. *Hoe een vrouw ſich moet dragen geduurende heel den loop van haer ſwanger-gaen, wanneer ſy door geene ſware moeielykheden gequelt word, op dat ſy mogt trachten te vermyden, die haer anders ſouden konnen treffen.* 86

XII. *Van het Braken der ſwangere vrouw.* 93

XIII. *Van pyn in de Lenden, de Nieren, en de Lieſſens.* 98

XIV. *Van pyn in de Borſten.* 100

XV. *Van 't niet wel ophouden, en de moeielykheyt in 't piſſen.* 101

XVI. *Van den Hoeſt, en van het moeielyk adem-halen.* 103

XVII. *Van 't geſwel der aderen, en van de pyn der Dyen en der Beenen.* 106

XVIII. *Van Amboyen of Speenen.* 108

XIX. *Van de Buikloop der ſwangere Vrouw.* 110

XX. *Van het vloeien der maenſtonden dat ſomtyts de ſwangere Vrouwen over-koomt.* 114

XXI. *Van het bloedſtorten dat een ſwangere vrouw over-koomt.* 116

XXII. *Van de ſwaerte, en 't nederſakken, of los-worden der lyfmoeder van een ſwangere Vrouw.* 127

XXIII. *Van de Waterzuchtigheit der Lyfmoeder.* 129

XXIV. *Van het ſlymachtig geſwel der lippen van de ſchaemte.* 132

XXV. *Van de pokken der ſwangere Vrouwen.* 134

XXVI. *Van het Miskramen en des ſelfs oirſaken.* 138

XXVII. *Wat een ſwangere vrouw moet doen wanneer ſy 't einden haer tyt is.* 145

BLAD-WYSER.

II. BOEK.

Van het natuurlyk Baren, en van dat tegen de natuur is; met de ſtyl om de vrouwen in het eerſte te helpen, en de waerachtige middelen om 't andere te verbeteren. 148

I. Hooftdeel. *Wat het Baren zy, des ſelfs onderſcheidentheden, en verſcheide termynen.* 148

II. *De teekenen die 't Natuurlyk Baren voorgaen, en die dat verſellen.* 159

III. *Van de Vlieſen des Kinds, en van ſyne Wateren.* 162

IV. *Van de Moederkoek, en van de Navel-vaten des kinds.* 169

V. *Van verſcheide natuurlyke geſtalten des kinds in den buik ſyner moeder, volgens d'onderſcheide tyden der ſwangerheit.* 176

VI. *Wat men moet doen wanneer de Vrouw begint in arbeid te weſen.* 179

VII. *Het middel om de vrouw in haer natuurlyk baren te helpen, wanneer daer een of meer kinderen zyn.* 184

VIII. *De wyſe om een vrouw te verloſſen in haer natuurlyk Baren.* 188

IX. *Van de manier om de nageboorte uit te halen, in de lyfmoeder gebleven na dat de ſtreng is gebroken.* 290

X. *Van ſware en moeielyke geboorten, en van die tegen de Natuur zyn; van hare oirſaken, hare onderſcheidentheden, en de middelen om in de ſelve te helpen.* 197

XI. *Van de geboorten tegen natuur, in welke de hand van een Meeſter volkomen vereiſcht is, en de opmerkkingen die hy moet maken, aleer dat by de hand te nemen.* 102

XII. *De teekenen die te kennen geven of het kind in de lyfmoeder levendig of doot is.* 207

XIII. *Het middel van een vrouw te helpen verloßen, wanneer het kind een of twee voeten voor uit koomt aenbieden.* 211

XIV. *Om het hooft van 't kind uit te halen, dat van het lichaem afgeſcheiden, en alleenig in de lyfmoeder gebleven is.* 215

XV. *Het middel om een vrouw in haer baren te helpen, wanneer het hooft des kinds den hals van de lyfmoeder voor ſich naer buiten ſtoot.* 218

XVI. *Het middel om een kind af te halen, wanneer dat met het hooft voren komende, daer niet uit kan geraken, van wegen dat ſyn hooft te dik is, of dat de doortogten ſich niet genoegſaem konnen uitbreyden.* 221

XVII. *Om een vrouw in haer baren te helpen, daer het kind ſich aenbied met de zyde van 't hooft, gelyk ook daer het koomt met het aenſicht voor uit.* 225

XVIII *Om een vrouw te verloſſen, wanneer het lichaem des kinds in den doortogt word vaſt gehouden door de ſchouders, na dat het hooft geheel daer is uitgekomen.* 229

XIX *Om een barende vrouw te helpen, wanneer het kind een of beide de handen met het hooft voor uit aenbied.* 232

XX. *Om de vrouw te helpen verloſſen wanneer het kind ſich aenbied met een of twee handen alleen.* 234

XXI. *Hoe men een kind ſal afhalen, wanneer het ſich met voeten en handen te gelyk aenbied.* 237

XXII. *Hoe men het kind van de moeder ſal af halen wanneer het ſich met de knyen aenbied.* 239

XXIII. *Van de geboorte waer in het kind de ſchouder koomt aenbieden, of de rug, of den aers.* 242

XXIV. *Van de geboorten in welke het kind ſich aenbied met den buik, of met de borſt, of met de zyde.* 245

XXV. *Van de geboorte waer in verſcheide kinderen zyn, die ſich t'ſamen aenbieden in onderſcheide poſtuuren, van welke voorheen is gehandelt.* 247

XXVI. *Van de geboorte waer in de navel-ſtreng voor het kind uitvalt.* 250

XXVII. *Van de geboorte waer in de moederkoek eerſt voor den dach koomt, of geheel voor het kind is uitgekomen.* 253

XXVIII. *Van het baren dat met groote bloedſtorting of met ſtuipen verzelt is.* 255

XXIX. *Om een vrouw te verloſſen, wanneer haer kind waterzuchting of wanſchapen is.* 259

XXX. *Van een doot kind uit te halen.* 261

XXXI. *Van de Mole en de valſche vrucht uit te halen.* 265

XXXII. *Van d'Uitſnydende werkking.* 269

XXXIII. *Van de Gereedſchappen der Handmeeſteren, die konnen dienen om het uithalen van een doot kind, of wanſchapen in ſyne grootte, te verrichten.* 282

BLAD-WYSER.

III. BOEK.

Van het handelen en bedienen der kraemvrouwen; van de ſiekkelykheden en quade toevallen die haer over komen geduurende hare kraembedden; van het handelen der Nieuw-geborene kinderen; van hare gewonelyke ſiekkelykheden, en van de noodige vereiſſingen in 't verkieſen van Voeſters. 285

I. Hooftdeel. *Wat men de Vrouw doen moet, ſoo ras ſy in de kraem gekomen, en natuurlyk verloſt is.* 285

II. *Van de hulpmiddelen paſſende voor d'onderſte deelen, den buik, en de borſten van de Nieuwe kraemvrouw.* 287

III. *De beſtiering van 't leven, en 't gebruik van voedſel, die de kraemvrouw moet onderhouden, geduurende heel den tyt van haer kraembed, wanneer ſy door geen andere ongemakken gequollen word.* 290

IV. *Middelen om de Melk te doen verdwynen en opdroogen van vrouwen die hare kinderen niet willen ſoogen.* 293

V. *Van de bloedſtorting die een nieuwe kraemvrouw over koomt.* 294

VI. *Van het nederſakken en uitvallen der lyfmoeder en het uitgaen des aersdarms van een nieuw kraemvrouw.* 298

VII. *Van de kneuſingen, en affcheuringen der uitwendige partien van de lyfmoeder door het baren veroirſaekt.* 306

VIII. *Van de buik-pynen die de nieuwe kraemvrouw overkomen, en van hare verſcheide oirſaken.* 309

IX. *Van de ſuiveringen die uit de lyfmoeder afloopen geduurende het kraembed van de vrouw; van waer die komen, en de teekenen van goede of quade.* 313

X. *Van het opſtoppen der ſuiveringen, en d'ongevallen die dat veroirſaekt.* 317

XI. *Van d'ontſteking die de lyfmoeder naer het baren overkoomt.* 320

XII. *Van een hard geſwel in de Lyfmoeder.* 323

XIII. *Van de Kankker der lyfmoeder.* 325

XIV. *Van de Buikloop die de nieuwe Kraemvrouw overkoomt.* 328

XV. *Van de geſwellen des buiks, die men buik ſcheurſelen noemt.* 329

XVI. *Van d'ontſteking der borſten aen een nieuw-verloſte kraemvrouw.* 331

BLAD-WYSER.

XVII. *Van 't ſtremmen der melk, en van de ſiekte gemeenelyk het hayr of het drop genoemt.* 334
XVIII. *Van de ſweerende borſten der kraemvrouwen.* 336
XIX. *Van gekloofde, velleloſe en afgevallen Tepels.* 339
XX. *Van het ſwellen der beenen en der dyen eener kraemvrouw.* 341
XXI. *Van de quelling gemeenelyk d'Opſtyging van de lyfmoeder genoemt.* 342
XXII. *Van de witte vloeden der Vrouwen.* 350
XXIII. *Hoe men een Nieuw-geboren kind ſal handelen, en eerſt van de wyſe om dat den navel toe te binden, af te ſnyden, en te bewinden.* 355
XXIV. *Op wat wyſe een nieuw-geboren kind geſuivert moet worden van ſyne vuiligheden, gelyk ook hoe dat het wel opgedaen en gebakert ſal weſen.* 359
XXV. *Hoe een nieuw-geboren kind gevoed en beſtiert worden moet.* 363
XXVI. *Van de ſiekkelykheden der kleine kinderen; en eerſt van de ſlaeuwten der Nieuw-geborene.* 368
XXVII. *Van blutſingen en kneuſingen aen 't hooft, en andere gedeelten des lichaems van een Nieuw-geboren kind.* 371
XXVIII. *Van de fontein des hoofts der nieugeborene kinderen, en van dat des ſelfs naden te wyd open zyn.* 374
XXIX. *Van 't geſloten fondament der Nieuw-geborene kinderen.* 376
XXX. *Het middel om de tongriem der kleine kinderen wel te ſnyden.* 377
XXXI. *Van ſnydingen en pynen in de buik der kleine kinderen.* 379
XXXII. *Van d'ontſteking, ſweering, en het uitpuilen der navel van Nieuwgeborene kinderen.* 381
XXXIII. *Van het ſmerten, de roodigheit, en d'ontſteking der lieſſens, der billen en der dyen aen de kleine kinderen.* 383
XXXIV. *Van ſweertjes in de mond der kleine kinderen.* 384
XXXV. *Van de pyn die kleine Kinderen lyden wanneer ſy tanden krygen.* 386
XXXVI *Van de buikloop of ſcheuiering der kleine kinderen.* 388
XXXVII. *Van het ſpuigen der kleine kinderen.* 389
XXXVIII. *Van breuken of het ſcheurſel der kleine kinderen* 390
XXXIX. *Van de zeeren die de kleine kinderen gemeenelyk op 't hooft en in 't aengeſicht krygen.* 393
XL. *Van de kleine pokjes en het roodjonk der kinderen.* 394
XLI. *Van 't geneſen der Spaenſche pokken in kleine kinderen.* 399
XLII. *Om te beletten dat kleine kinderen niet mogten ſcheel, ſcheef, gebult, of krenpel worden.* 403
XLIII. *Eigenſchappen vereiſcht in het kieſen van een goede voeſter.* 404

ONTLE-

ONTLEEDING DER VROUWELYKE DEELEN,

TOT DE TEELING NOODIG.

DEwijl het bekent is, en *Hippocrates* ook wel heeft aengemerkt, dat de lijfmoeder oirſaek is van de meeſte ſiekten der vrouwen, ſoo meen ik, van voornemen zijnde te verhandelen de qualen der ſwangere vrouwen, en kraemvrouwen, en een bequame manier aen te wijſen om de ſelvige wel te helpen en by te ſtaen in hare barens-nooden; dat het tot dien einde ſeer nut en noodig is, van te voren een beſchryving te maken van de lyf-moeder, en van alle d'andere deelen der Vrouw tot de teeling noodig: hierom ſal ik, na 't voorbeeld van *Fernelius*, die 't leſen van ſyne werken verbied aen die geen kennis hebben van d'Anatomie, ſeggen dat het onmogelijk is alle de ſaken welke ik hier na wil onderwyſen recht te begrypen, indien men deſe deelen niet volmaektelijk kent. Ik ſal de ſelve net en kort beſchryven tot dienſt en voordeel der Vroevrouwen die ik niet wil afſchrikken door de verſchillen in de konſt der ontleeding, welke ik ten aenſien van haer ſal voorby gaen, vermits ſy haer geheel onnut zyn; nochtans ſal de korte beſchryving die ik daer van doen ſal, ſoo naeuwkeurig weſen, dat ſy gevoegt zynde by de figuren, die ik daer toe heb doen afteekenen, haer een genoegſame kennis ſal geven, om ſich wel te gedragen in het helpen der barende vrouwen. Laet ons dan ſeggen met *Tertulliaen*, dat wy geen ſchaemte behooren te hebben over 't beſchryven van deſe deelen, die onſe verwondering verdienen; noch over de afbeelding daer van door figuuren, alſoo dat hier noodig en dienſtig is, en ſelfs d'eerbaerſte en ſchroomachtigſte perſoonen de ſelvige ſoo wel als wy mogen beſchouwen, ſonder ſchaemrood te worden, indien dat met een goet voornemen geſchiet, dewijl wy ſonder deſe deelen te kennen d'ongemakken die de ſelve overkomen niet konnen geneſen. *Laten wy ons dan deſe noodige uitlegging niet ſchamen. De natuur is eerbiedigheit en geen ſchaemte waerdig. De wulpsheid heeft het byſlapen vuil-gemaekt, maer niet des ſelfs aert en gelegentheit, enz. Tertullianus, lib. de Anima, cap.* 13.

Deſe deelen zyn de zaed-vaten, de voorbereidende ſoo wel als aenvoerende of uitſchietende, de ballekens, en de lyf-moeder, met vele andere deelen die daer toe behooren. Laet ons die yder in 't byſonder verhandelen, en eerſt ſpreken van de teel of zaed-vaten voorbereidende genoemt.

Fig. 1

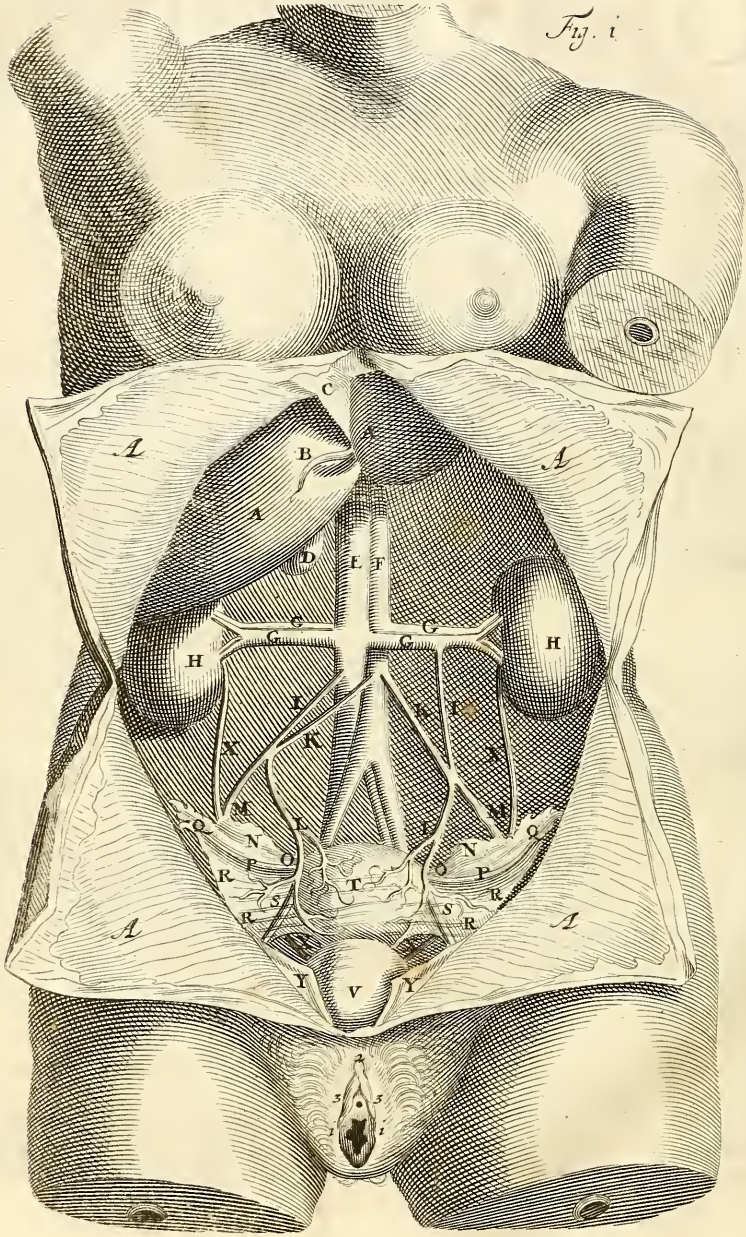

Beſchryving van d'eerſte figuur, die den oirſpronk en den loop der teel of zaed-vaten vertoont.

A. A. A. A. *Vertoonen de ſpieren des buiks, en het buikvlies, die na buiten zyn ingeſlagen, om de volgende deelen te ſien.*

A. A. *De lever.*

B. *De navel-ader.*

C. *De band daer de lever aenhangt.*

D. *De gal-blaes.*

E. *De holle ader.*

F. *De groote ſlag-ader.*

G. G. G. G. *De uitſuig-aderen en ſlag-aderen.*

H. H. *De nieren.*

I. I. *De zaed-aderen, waer van de rechter koomt uit de ſtam der hol-ader, en de ſlinker ſpruit uit de uitſuig-ader.*

K. K. *De twee zaed-ſlagaderen, die haren oirſpronk nemen uit de groote ſlag-ader, en ſich gaen vervoegen met de zaed-aderen van yder zyde.*

L. L. *Twee takken der zaed-vaten, die nederdalen na de zyden van de lyfmoeder, waer zy zynde, yder ſich in drie takken verdeelt, van welke d'eerſte gaet in den bodem van de lyfmoeder, de tweede verſpreid ſich door de geheele breede band, en de derde loopt langs de zyden van de lyfmoeder, en eindigt in der ſelver hals, ontrent d'inwendige mond.*

M. M. *De zaed-aderen en de zaed-ſlagaderen, die t'ſaem vervoegt zynde te gelyk na de ballekens gaen.*

N. N. *De ballekens.*

O. O. *D'uitſchietende vaten, die van de ballekens gaen na de lyfmoeder.*

P. P. *De vaten welke men gemeenelyk gelooft de ware uitſchietende te zyn, aen welke* Falloppius *den naem van trompetten geeft.*

Q. Q. *Het afgeſcheurt ſtuk, dat niet anders is als een uitſtrekken van de breede band, 't welk aen ſyn einde ſchynt geſcheurt, en gefnaeſt.*

R. R. R. R. *De breede banden.*

S. S. *De ronde banden.*

T. *De lyfmoeder.*

V. *De blaes.*

X. X. X. X. *De Waterpeeſen, die ſich van achter in de blaes inplanten.*

Y. Y. *Het ſchaemtbeen, geſcheiden en van malkander getrokken, om het liggen van de blaes beter te ſien, die boven op de lyfmoeder ligt.*

---

1. 1. *De twee groote lippen van het ſchaemdeel, die een weinig geopent zyn.*

2. *De kittelaer.*

3. 3. *De twee Nymphen, of vleugelen, tuſſchen de welke ſich de waterloosing der blaes vertoont, en wat laeger ſiet men eenige kliertjes, die rontom het inkomen zyn van de ſcheede: alle welke deelen hier na in de vyfde figuur ſeer wel afgebeelt vertoont worden.*

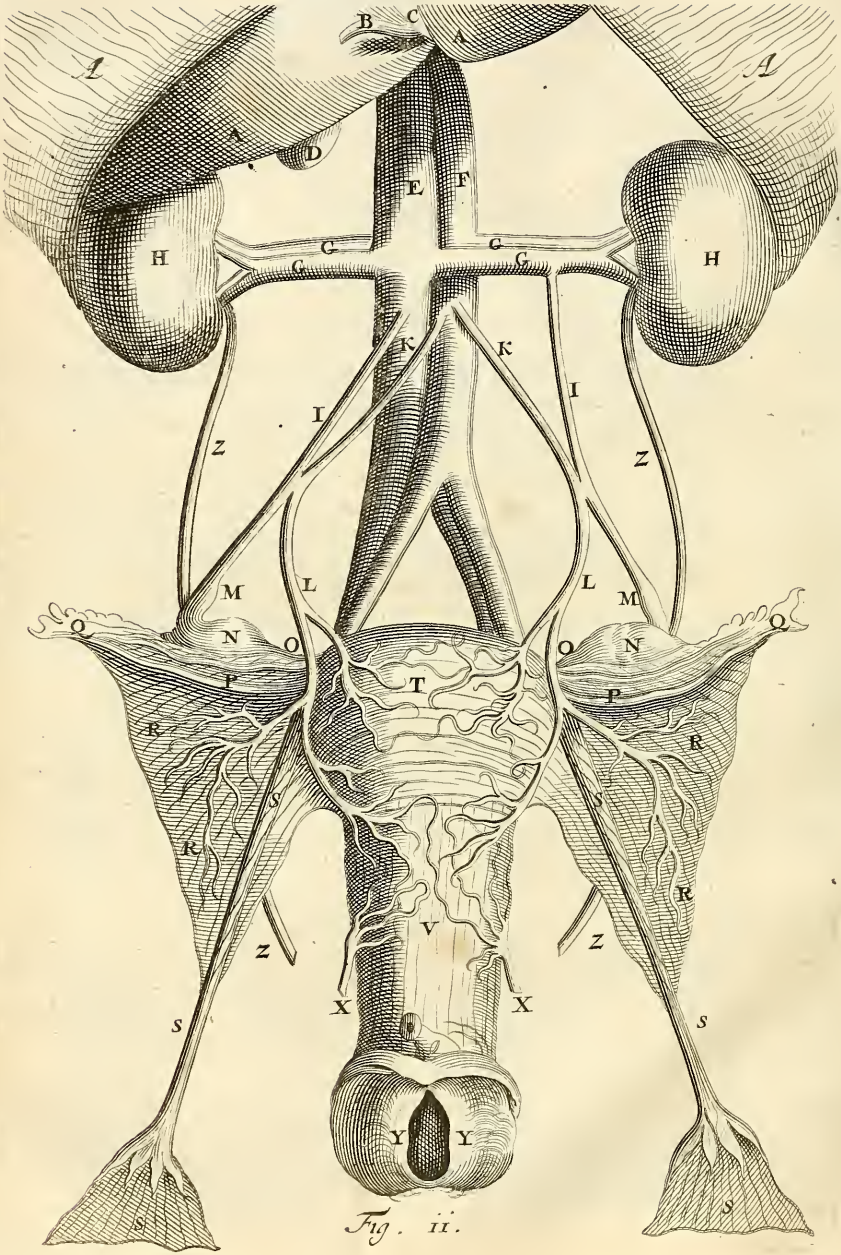
B C A
A A
A D
E F
H H
C C C C
K K
I I
Z Z
M L L M
O N O O N O
P P
T
R R
S S
R R
Z Z
V
X X
S S
Y Y
S S

Fig. II.

Beſchryving van de tweede figuur, die de ſelfde deelen als d'eerſte vertoont; maer in deſe tweede, zyn de partyen veel grooter, en geheel van 't lichaem geſcheiden, op dat ſy beter ſouden geſien worden, neffens de lyfmoeder met des ſelfs banden, ten einde men daer te klaerder den loop der vaten mag ſien.

A. A. *Vertoonen de ſpieren des buiks, en het buikvlies, die opgeſlagen zyn.*
A. A. *De lever.*
B. *De navel-ader.*
C. *Een klein gedeelte van de band die de lever opſchort.*
D. *De gal-blaes.*
E. *De holle ader.*
F. *De groote ſlag-ader.*
G. G. G. G. *De uitſuig-aderen en uitſuig-ſlagaderen.*
H. H. *De nieren.*
I. I. *De zaed-aderen, waer van de rechter koomt uit de ſtam der hol-ader, en de ſlinker ſpruit uit de uitſuig-ader.*
K. K. *De twee ſlag-aderen, die haren oirſpronk nemen uit de groote ſlag-ader, en ſich vereenigen in 't midden van haren loop met de zaed-aderen van weder zyde.*
L. L. *Twee takken der zaed-vaten, die nederdalen na de zyden van de lyfmoeder, waer yder ſich in drie takken verdeelt, van welke d'eerſte gaet in den bodem van de lyfmoeder, de tweede verſpreit ſich door geheel de breede band, en de derde loopt langs de zyden van de lyfmoeder, en eindigt in der ſelver hals, ontrent d'inwendige mond.*
M. M. *De zaed-aderen en de zaed-ſlagaderen, die t'ſaem vereenigt, te gelyk na de ballekens gaen.*
N. N. *De ballekens.*
O. O. *De uitſchietende vaten, die van de ballekens na de lyfmoeder gaen.*
P. P. *De vaten welke men gemeenelyk gelooft de ware uitſchietende te zyn, die na de hoornen van de lyfmoeder gaen: aen welke* Falloppius *den naem van trompetten gegeven heeft.*
Q. Q. *Het afgeſcheurt ſtuk, 't welk niet anders is als een uitſtrekken van de breede band, die aen haer einde ſchynt geſcheurt en gefnaeſt.*
R. R. *De breede band.*
S. S. S. S. S. S. *De ronde banden, die van de hoornen der lyfmoeder tot aen het ſchaemtbeen loopen, en aen het bovenſte deel der dyen, waer ſy ſich vaſt maken door een vliesachtig uitſtrekſel.*
T. *Het eigen lichaem der lyfmoeder.*
V. *De ſcheede, of de hals der lyfmoeder.*
X. X. *Twee takjes van aderen en van ſlag-aderen, die voortkomende uit de onderbuikaderen, en van om laeg naer om hoog gaende, ſich eindigen als ſy komen by de zaed-ader-taxkens die nederdalen, en met welke ſy gemeenſchap hebben.*
Y. Y. *De twee lippen van het ſchaemdeel; die half open het inkomen van de ſcheede doen ſien.*
Z. Z. Z. Z. *De waterpeſen.*

I. HOOFTDEEL.

Van de zaed-vaten Voorbereidende *genoemt.*

DE zaed-vaten, voorbereidende genoemt, om dat sy het bloed toebrengen en voorbereiden aen de ballekens, waer van het zaed word gemaekt, zyn niet onderscheiden by de vrouwen, in getal, in oirspronk, en in dienst, van die van de mannen; maer wel in hare inplanting, en in de wyse van hare verdeeling; want sy hebben soo wel als die, twee aderen, en twee slag-aderen die voortkomen uit de selve plaetsen, en die de selve werkingen doen.

Dese vaten zyn twee aen yder zyde, te weten, een ader, en een slag-ader: de ader aen de rechter zyde koomt uit de stam van de holle-ader; en die van de slinker zyde koomt altyt uit de suig-ader: maer de twee slagaderen spruiten uit de groote slag-ader, beneden de uitsuig-aderen. De ader en de slag-ader in 't begin van malkander verdeelt, vereenigen sigh ontrent het midden van haren loop, en gaen alsoo t'samen naer het balleken; maer eer sy soo verr komen, geven sy een aenmerkkelyken tak van haer, die nederdaelt langs de zyde des lyfmoeders; alwaer de selve in noch drie takken verdeelt word, van welke d'eerste gaende in den bodem, dient tot ontlasting der maenstonden wanneer de vrouw niet swanger is, en om de vrucht te voeden, wanneer die noch in de lyfmoeder is; de tweede verspreit sich door de geheele vliesachtige breede band, mede deelende eenige kleine takjes aen de ronde band; en de derde tak daelt neder langs de zyde van de lyfmoeder, en eindigt in haren hals, om te dienen tot het ontlasten der maenstonden wanneer de vrouw swanger is, indien een al te groote overtolligheit van bloed sulcks vereisicht. Het ander gedeelte der zaed-vaten loopt geheel na de ballekens, en tot de selve naderende, zyn de ader en de slag-ader soodanig vereenigt, dat sy maer een vat schynen te wesen; sich soo onder een verwert vertoonende, dat men die qualyk van malkander kan scheiden sonder haer te breken; 't welk geschied is (indien wy 't gemeen gevoelen daer van gelooven) ten einde het bloed in desen verwerden doorgank eer het in 't balleken quam, eenige gesteltenis verkrygen sou om door het selve lichter tot zaed verkeert te worden. Maer indien wy naeuwkeurig onderzoekken dese voorgegevene vereeniging van de zaed-ader, met de zaed-slagader, soo sullen wy bevinden dat het slechs een vereeniging schynt van wegen malkander soo na by te wesen, 't welk geschied door middel van eenige kleine vliesjes die de selvige t'samen hechten, en wy sullen klaer sien dat'er recht geen vereening is, noch eenige vermenging van 't bloed 't welk sy in sich hebben. Dit kan lichtelyk gesien worden, in het geopent lichaem van een vrouw, kort na dat sy gestorven is: want dese vaten, noch niet uitgedroogt (gelyk eenigen tydt daer na gebeurt) zyn dan veel klaerder te sien: maer sy vertoonen sich noch veel onderscheidentlyker, wanneer men die sachjes opblaest, met een klein pypje; 't welk geschied als men het einde van 't pypje steekt in de zaed-aderen, of wel in de onderbuikaderen, die soo ras niet met lucht, of met eenige ingespeuite vochtigheit vervult zyn, of doen ter selver tyt de zaed-aderen swellen, met welke sy verscheide wederzydsche vereenigingen hebben, (even als de zaed-slagaderen insgelyks met d'onderbuik-slagaderen hebben)

en

en door dit middel ſiet men verſcheide takjes, en den heelen verwerden loop aenmerkelyk in de zaed-aderen, en niet in de zaed-ſlagaderen, die door een enkele pyp, alleen het bloed naer het balleken brengen, dat tot het maken van 't zaed vereiſcht word; welkers overſchot naderhandt volgens den omloop van 't bloed door de zaed-aderen weder na 't hert gebracht word, op de ſelve wyſe gelyk dat door alle d'andere aderen van 't lichaem geſchied.

Tot onderrechting dient, dat niet alleen deſe zaed-vaten, maer ook alle die van de lyfmoeder, ſoo veel die uit deſe, als die uit d'onderbuikaderen haren oirſpronk hebben, veel grooter en wyder zyn wanneer de vrouwen hare maenſtonden hebben, of dat ſy die haeſt ſullen krygen; en byſonderlyk geduurende haer ſwanger gaen, in welken tyt ſy drie of viermael grooter en wyder zyn dan in 't gemeen, uit oirſaek van d'overvloed van bloed daer ſy mede vervult zyn.

II. HOOFTDEEL.

Van de ballekens.

Alle de vrouwen hebben ſoo wel als de mannen twee ballekens, die ook het ſelfde gebruik hebben, 't welk is in zaed te verkeeren het bloed dat haer word toegebragt door de voorbereidende vaten (wy verſtaen de ſlag-aderen) waer van wy even geſproken hebben; maer ſy verſchillen van die der mannen, in plaets, in figuur, in grootte, in ſubſtantie, in gematigheit, en in maekſel.

De ballekens der vrouwen hebben haer plaets van binnen in den buik, aen yder zyde van de lyfmoeder, van der ſelver hoornen af zynde de breedte van een duim of daer ontrent: Deſe plaets hebben ſy verkregen, ten einde hare warmte daer door vermeerdert mogt worden; en ſy zyn aldaer vaſt gehouden door de breede band der lyfmoeder, aen welker vlieſen ſy vaſt gehecht zyn, aen die zyde alwaer ſy de voorbereidende vaten ontfangen. Hare figuur vertoont ons dat ſy ſoo rond niet zyn als die der mannen, noch ook ſoo groot; want ſy zyn vry kleinder, en eenigſins plat van voor en van achter: het buitenſte der vrouwen ballekens is oneffender als het buitenſte van de ballekens der mannen. Hare ſubſtantie vertoont ſich ſoo ſacht niet, maer ſy is een weinig vaſter, alleen uit oirſaek van de hardigheit van haer vlies; en gelyk de gematigheit der vrouwen kouder en vochtiger is als der mannen, ſoo is de warmte van hare ballekens ook ſwakker. In maekſel verſchillen ſy vry meer; want ſy hebben maer een vliesachtige rok, en haer lichaem beſtaet uit verſcheide kleine kliertjes, of kleine met malkander vereenigde blaesjes, die vol van vry wat waterachtiger zaed zyn, dan dat der mannen; daer en boven hebben ſy gants geen byſtaenders. Deſe kleine blaesjes, uit welke de ballekens der vrouwen byna beſtaen, hebben aen eenige huidendaegſche gelegentheit gegeven om ſedert weinig tyt een gants ongemeen gevoelen voor den dach te brengen, 't welk is dat de vrouwen eyeren hebben ſoo wel als de vliegende gedierten, en dat het kind daer uit geboren word, op de ſelfde wyſe gelyk een kieken uit het ey voortkoomt; halsſterrig ſtaende houdende, door voorgewende ondervindingen, en geloofwaerdigheden, dat deſe kleine blaesjes niet anders zyn dan eyeren ſonder ſchalen, alleenig met vlieſen verſien,

ſien, die ſich los makende van de eigene ſubſtantie der ballekens, eenige dagen na de vermenging (door welke ſy vruchtbaer geworden zyn) komen te ſchuiven en te vallen in de lyfmoeder, door de vaten aenvoerende of uitſchietende genoemt, van welke wy in 't volgende hooftdeel ſullen ſpreken. *Kerkring*, *Graaf*, *Swammerdam*, en eenige andere zyn van dit gevoelen, 't welk geenſins moet (indien ik my niet bedrieg) van verſtandige lieden gevolgt zyn, om vele redenen die ſy ſoo wel weten als ik, en die ik alhier niet ſal aenroeren, om myn oogmerk niet te buiten te gaen.

De ballekens zyn natuurlyker wyſe geſtelt, gelyk wy geſeit hebben: maer het gebeurt ſomtyts dat ſy ſoo buiten gemeen opſwellen door verſcheide ſiekten die de vrouwen onderworpen zyn, als het ophouden der maenſtonden, d'opſtyging, en andere qualen van de lyfmoeder, dat men die grooter vind dan een vuiſt, verhard, en vervult met vele vremde ſtoffen, even als etter, pleiſter, ſmeer, met eenige ſoorten van waterbleinen van verſcheide grootte, die ſomtyts afhangen, en ſomtyts vereenight en vaſt zyn aen de ſubſtantie der ballekens. *Schenckius* brengt daer van verſcheide voorbeelden by in 't vierde boek van ſyne aenmerkingen; en *Veſalius* ſpreekt van noch een ander aenmerkkens-waerdiger voorbeeld, 't welk is van een doode vrouw geſtorven door een wonderbaerlyke waterzucht der lyfmoeder, welkers klieren van 't rechter balleken ſoo groot waren, dat ſy negen of tien ganſen-eyers geleken in een vlies beſloten, die alle vol waren van een vochtigheit eenigſins overeen komende met het wit van een ey, maer die noch een weinig dikker was. Deſe quade geſtalten der ballekens ſiet men in de vrouwen ſeer dikwils, uit oirſaek van den overvloed der vochtigheden; die na deſe deelen toevloeien, wanneer ſy alle maenden hare ſuivering niet hebben. Men vind dikwils door het openen van hare lichamen na haer dood, eenige boven gewone geſtalte van d'eene of d'andere harer ballekens, en ſelfs ſomtyts van beide, waer uit vele qualen voortkomen die ſy geduurende haer leven geleden hebben. Het zaed nu der vrouwen bearbeid en in de ballekens volmaekt zynde, en aldaer vruchtbaer geworden, gaet na de aenvoerende of uitſchietende vaten, op de wyſe gelyk wy nu zullen beſchryven.

III. HOOFTDEEL.

Van de aenvoerende Vaten, anders uitſchietende *genoemt.*

Deſe Vaten zyn twee, in haer geheele loop vereenigt door een vlies met des lyfmoeders breede band. Sy komen niet uit de ballekens, gelyk die van de mannen doen; maer zyn daer van af ontrent ruim een vinger breed, 't welk maekt dat ſy 't zaed niet na ſich trekken noch ontfangen dan door kleine byna onſichtbare pypjes, die op de wyſe van de aderen des darmſcheels dit uitgeſtrekte vlies doorloopen, dat daer is tuſſchen deſe aenvoerende vaten, en de ballekens. Haer lichaem is eenigſins ſenuwachtig en middelmatig hard: Sy zyn rond, hol, en dik en wyd genoeg aen haer einde, dat by den hoorn van de lyfmoeder is. *Falloppius* wilt nochtans dat ſy breeder ſouden zyn aen haer einde 't welk na de bal ſtrekt, en dat ſy dun ſouden weſen, en als malkander doorſnyden hoe ſy meerder tot de lyfmoeder naderen. Dus hebben eenige huidendaegſche ons de ſelve beſchreven, en door figuu-

figuuren vertoont, gelyk ſedert eenigen tyt *Graaf* en *Swammerdam* gedaen hebben: maer in de natuurlyke geſtalte ontmoet men dit ſoodanig niet, om dat ſy eenigſins een recht trompet gelykken, waer mede men gemeenelyk de faem verbeeld; want ſeer naeuw in 't begin worden ſy allenxkens wyder en wyder, tot dat ſy ſich in de zyde van de lyfmoeder inplanten; waer ſy zynde, *Laurentius* ons verſekert verſcheide malen geſien te hebben, dat ſy ſich in twee pypjes verdeelen, een van welke dikker en korter ſyne opening heeft inde zyde van den bodem der lyfmoeder, en 't ander ('t welk ſommige tegen myn gevoelen alleen willen een ſlag-ader te zyn) naeuwer en langer, eindigt aen 't begin van haren hals, dicht by haer inwendige mond; ſeggende dat de vrouwen haer zaed ſchieten door 't eerſte in den bodem van de lyfmoeder, wanneer ſy niet ſwanger zyn; 't welk ſy niet doen konnen dan door het tweede, wanneer ſy kind dragen, want na dat ſy beſwangert zyn, word d'inwendige mond volkomen geſloten; waer men kan byvoegen, dat deſe inkomſt in 't vervolg naeuwkeurig geſloten is door de geboortkoek des kinds. Hier van koomt het, volgens ſyn gevoelen, dat de ſwangere vrouwen meer plaiſier ontfangen door het byſlapen, als d'andere; om dat haer zaed eer ſy het ſchieten dan langer onderwegen is: doch yder mag (indien 't hem goet dunkt) haer ſelfs dit vragen, om de waerheit daer van uit haer mond te verſtaen. Het ander einde van deſe aenvoerende vaten oogenſchynelyk niet hol, en bykans gelykkende den aenhank van de blinde darm, is aen geen deel vaſt, maer los, en gints en weder ſlingerende; het is ook dunder, bochtiger en gekronkelder als d'andere, op dat door deſe kleine omſwieren de kortheit van haren weg uitgewonnen mogt zyn. Men ſier in deſe plaets 4. of 5. kleine vlieſige afhangſelen, inſgelyks hier en daer ſlingerende, die afgeſcheurt ſchynen, als of ſy van wormen beknabbelt waren, die ſoo ſlingerende en ſich dan t'ſamen voegende dienen (na 't gene deſe huidendaegſche van welke wy in 't voorgaende hooftdeel geſproken hebben willen dryven) om den weg gemakkelyker te maken, en de kleine eyerkens van de ballekens der vrouw in 't einde van deſe uitſchietende vaten te beſtieren; maer dit gebruik is niet gegrond dan op een verdichte inbeelding (ten minſten naer ik geloof) aen yder de vryheit latende van daer over te oirdeelen na dat hem ſal gelieven.

Siet hier 't gene men kan ſeggen van deſe aenvoerende Vaten, welke ſommige Schryvers ſeggen geſchikt te zyn tot een byſonder gebruik, 't welk is van te dienen als een ſlag van ſchoorſteen tot uitwaeſſeming, en tot doortocht van eenige dampen van de lyfmoeder, die ſich verheffen (indien ik my niet bedrieg) ſoo wel door de giſting der zaden van de man en de vrouw in d'ontfankenis, als geduurende d'eerſte maenden van het ſwanger-gaen, in welken tyt haer inwendige mond naeuwkeurig geſloten moet zyn; maer ſy dienen alleenig (volgens 't gemeen gevoelen) tot bewaerplaetſen voor 't zaed van de vrouw, en tot pypen om dat uit te ſchieten ter tyt van de vermenging in de lyfmoeder: niet te min doet haer oirſpronk my een weinig twyffelen aen dit gebruik, terwyl ſy die niet nemen van het balleken, daer ſy geenſins aen raken: dit maekt dat ik wel liever geloof, dat de vrouwen gemeenelyk uitſchieten door een ander vat, dat van het balleken recht gaet eindigen aen de zyde van de lyfmoeder dicht by haren hoorn, 't welk vele dryven ſlechs een band te weſen, aengeſien het ſich niet klaerlyk hol vertoont, of ſchoon het dik genoeg zy; maer het is niet noodig dat het ſoo weſen ſou, want

Fig III

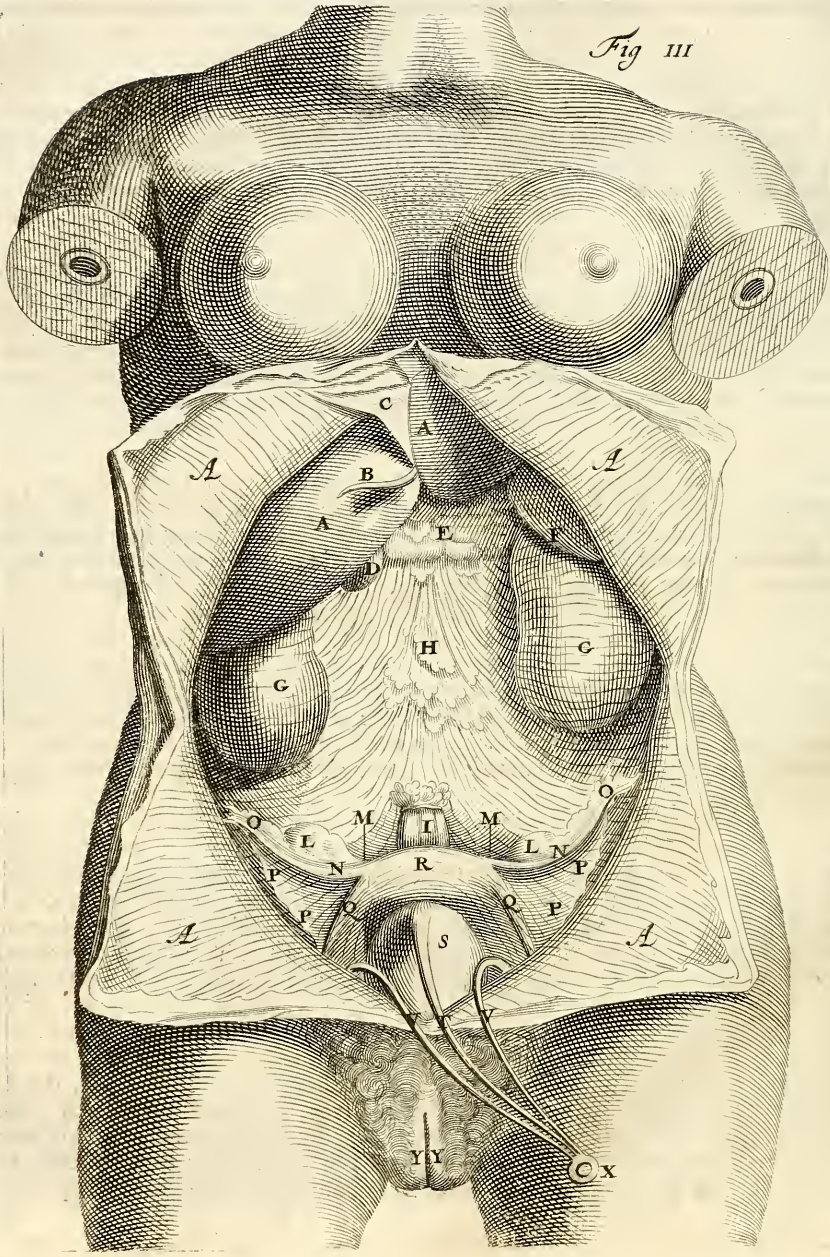

het zaed, dat gants vol van seer subtyle geesten is, kan seer lichtelyk synen weg nemen door een substantie vol sweetgaetjes. Laet ons nu komen tot de beschryving van de lyfmoeder, en van alle de deelen die daer toe behooren.

Verklaring van de derde figuur, die 't natuurlyk liggen van de lyfmoeder vertoont.

A. A. A. A. *Vertoonen de spieren des buiks, en het buikvlies, na buiten omgeslagen.*
A. A. *De lever.*
B. *De navel-ader.*
C. *De band daer de lever van opgeschort word.*
D. *De gal-blaes.*
E. *Het klierbed.*
F. *Een deel van de milt.*
G. G. *De nieren.*
H. *De band waer het darmscheidsel aen vast was.*
I. *De rechte darm.*
L. L. *De ballekens.*
M. M. *De aenvoerende vaten, die van de ballekens gaen na de lyfmoeder.*
N. N. *De vaten welke men gemeenelyk gelooft de ware uitschietende te zyn.*
O. O. *Een uitstrekſel van de breede band, dat afgescheurt schynt.*
P. P. P. P. *De breede banden.*
Q. Q. *De ronde banden.*
R. *De lyfmoeder.*
S. *De blaes.*
T. *De navel blaes-pese.*
V. V. *De Navel-slagaderen.*
X. *De navel, waer aen vast zyn de twee navel-slagaderen en de navel blaes-pese, die met de navel-ader alleen dienen na te geboorte om de blaes en de lever op te schorten.*
Y. Y. *De twee groote lippen van het schaemdel, tusschen welke men de groote kloof siet.*

Verklaring van de vierde figuur, die de selfde deelen als de derde vertoont; maer in dese vierde, is de lyfmoeder in haer geheel, en van het lichaem gescheiden vertoont, met hare vier banden, en de blaes.

A. *Vertoont het eigen lichaem van de lyfmoeder.*
B. B. *De ballekens.*

Fig. IIII.

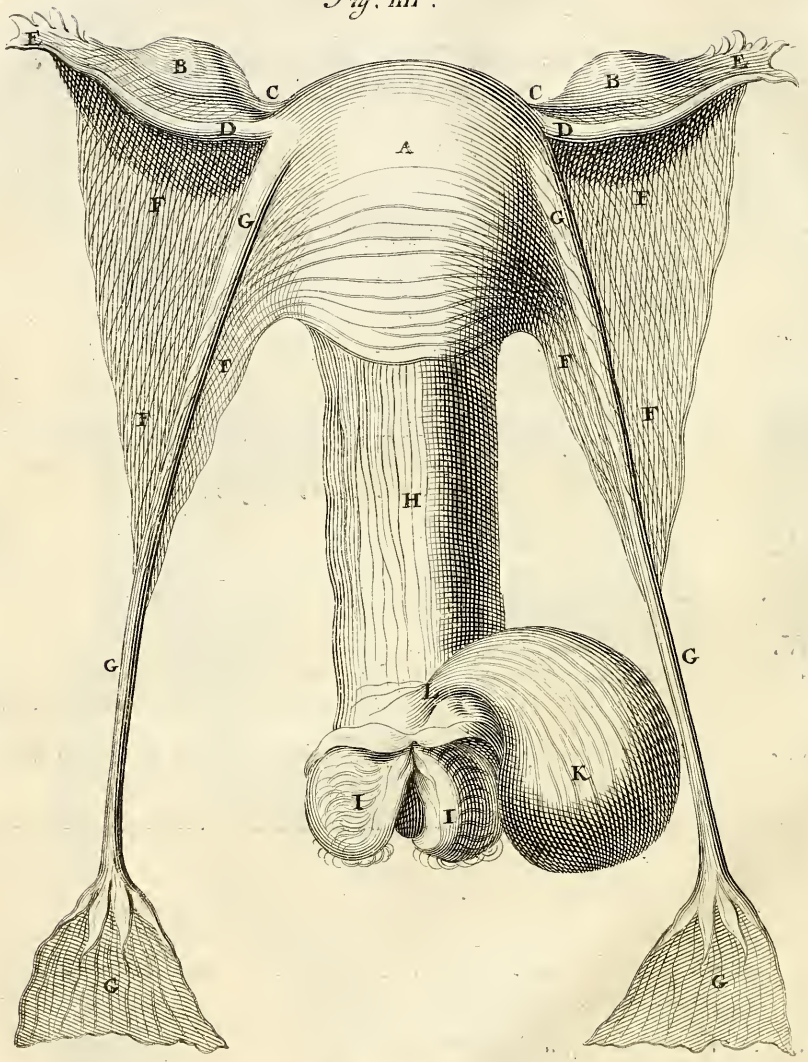

C. C. *d'Aenvoerende vaten, die van de ballekens gaen na de lyfmoeder.*

D. D. *De vaten welke vele gelooven de eenige en ware uitſchietende te zyn, door* Falloppius *beſchreven onder den naem van van trompetten.*

E. E. *Het afgeſcheurt ſtuk, 't welk niet anders is dan een uitſtrekken van de band, dat aen ſyn einde afgeſcheurt ſchynt, even of het van wormen beknabbeld was.*

F. F. F. F. F. F. *De breede banden.*

G. G. G. G. G. G. *De ronde banden, die voortgaen van de hoornen der lyfmoeder, tot aen de ſchaembeenen en aen het bovenſte deel van de dyen, waer ſy ſich komen vaſt te hechten door een vliesachtig uitſtrekſel.*

H. *De ſcheede, of de hals van de lyfmoeder.*

I. I. *De twee lippen van het ſchaemdeel.*

K. *De blaes, die ledig zynde ſich klein en gerimpelt vertoont, gelyk ſy in deſe figuur afgebeeld is.*

L. *De hals van de blaes, die ſeer kort in de vrouwen zynde, ſich koomt vaſt te hechten en te eindigen boven het inkomen van de hals der lyfmoeder.*

IV. HOOFTDEEL.

Van de Lyfmoeder in 't gemeen.

DE zaed-vaten, en de ballekens der vrouwen, daer wy van geſproken hebben, zyn niet gemaekt geweeſt dan voor de lyfmoeder, die de bequame plaets is, en gelyk de toebereide aerde, om het zaed t'ontfangen, dat ſy voor haer bereiden en volmaken, 't welk daer in ontfangen zynde met dat des mans, dient tot het telen van de vrucht. Wy vergelykken met goede reden de lyfmoeder by een vruchtbare aerde; want gelyk wy zien dat de zaden der planten geen vrucht voortbrengen, en ſelfs dat ſy niet konnen ſchieten, indien ſy niet gelegt worden in een aerde die bequaem is om hare groeyige kracht op te wekken en wakker te maken, die opgeſloten en als begraven ligt in de ſtoffe; ſoo ook de zaden des mans en der vrouw, die door vermogen de gedaente en de ſchets in ſich bevatten van alle de deelen des kinds dat daer uit geteelt worden moet, ſouden noit ſoo wonderbaerlyken werk voor den dach brengen, indien ſy niet geſtort waren in den vruchtbaren akker der natuur, dit is te ſeggen in de lyfmoeder, die de ſelfde beide ontfangen hebbende, haer ſeer naeuw omvat, en door hare warmte (die een byſondere eigenſchap heeft, ſich bedienende van de geeſten, met welke deſe zaden vervult zyn, die in den ſelfden oogenblik een goddelyke beweging ontfangende, de waerachtige uitwerkers van de teling worden) ontwert ſy met eenen daer van den verwarden klomp der ſtoffe, waer na ſy ter ſelver tyt daer in ontwerpt en ſchikt alle de deelen van 't lichaem des kinds, welke ſy vervolgens voltoit, voed, en bewaert tot den tyt toe van 't baren.

Om deſe reden is 't dat de Maker der natuur de lyfmoeder geſtelt heeft in den buik van de Vrouw, op dat hare warmte geduurig onderhouden ſou worden door

die van alle de deelen waer van ſy omringt is. Sy is geplaetſt geworden in 't midden van d'onderbuik tuſſchen de blaes en den aersdarm, die haer als tot kuſſenkens dienen, op welke ſy ſachtelyk ruſt, ten einde ſy niet mogt gequetſt worden door de hardigheit der beenderen die de holte des onderbuiks maken; deſe beenderen boven dit dienen haer tot vaſte bewallingen om ſich te verdedigen tegen de onheilen van buiten. Sy is ook gelegen in het onderſte deel des buiks, om de gemakkelykheit van het byſlapen, en ten einde de vrucht te lichter voor den dach komen mogt in den tyt van het baren. In deſe gelegentheit heeft ſy de volkomene vryheit om ſich uit te breiden ſoo lang ſy ſwanger is; en ſy word geenſins daer in verhindert door den bnik, die geheel vleeſig zynde, toegeeft ſoo veel het noodig is aen het uitbreiden van de lyfmoeder.

Sy is van een ronde figuur een weinig lankwerping, eenigſins een groote peer gelykkende; want van een breede grondſtal die hare grond is, koomt ſy ſich allenxkens ſpits te eindigen aen hare inwendige mond, die naeuw is. Hare rondte is niet te min een weinig plat van voren en van achter; 't welk geſchied is, op dat ſy niet ſoo lichtelyk ſou wiggelen van d'eene na d'andere zyde, en dat ſy ſtantvaſtiger in hare plaets weſen ſou. Wanneer wy ſeggen dat de lyfmoeder van ſoodanigen figuur is, ſoo moet dat verſtaen worden van haer voornaemſte deel, 't welk haer eigen lichaem alleenig is, ſonder daer in te vervatten haren hals, anderſins de ſcheede genoemt. Men vermerkt ook aen de zydelyke deelen van deſe grond twee kleine hoogten, de hoornen van de lyfmoeder genoemt, uit oirſaek dat ſy eenigſins kleine hoornen heeft gelyk die van de kalveren beginnen uit te komen, in welke plaets d'aenvoerende of uitſchietende vaten eindigen.

De lengte, de breedte, en de dikte van de lyfmoeder zyn onderſcheiden, na de jaren, en na de geſtalte des lichaems; want de meiskens die noch niet tot de jaren van rypheit gekomen zyn, hebben de ſelve ſeer klein in alle hare afmetingen, en de vrouwen die hare maenſtonden in overvloed hebben, en ſy die gemeenelyk het byſlapen gebruiken, hebben de ſelve vry grooter dan dieſe weinig krygen, en dan ſy die maegden zyn; ſy die kinderen hebben gekregen, hebben die noch veel grooter als d'andere, en voornamelyk wanneer ſy nieuw in de kraem hebben gelegen; want in dien tyt is ſy beladen met vele vochtigheden: maer in de vrouwen van redelyke lengte, en die een goede geſtalte hebben, is hare lengte, van de inkoomſt van het ſchaemdeel tot aen hare grond, gemeenelyk van acht duimen of daer ontrent, en niet van elf (gelyk d'Ontleeders na *Galenus* geſchreven hebben) en die van haer eigen lichaem is van drie duimen, en ten naeſten by van gelykke breedte ontrent hare grond; van een kleine vingers-breed dikte wanneer de vrouw niet ſwanger is. Hare hoogte koomt dan niet verder als tot het ſtuitbeen; maer wanneer de vrouw beſwangert is, ſet de lyfmoeder ſich uit, en word van een wonderbaerlyke grootte, ſoo dat ſy in de laeſte maenden van hare ſwangerheit, het meeſte deel van den onderſten buik vervult.

Byna alle de beroemſte Ontleders, en een oneindige menigte van andere Schryvers, verſekeren ons dat de lyfmoeder (door een wonderwerk der natuur, dat boven alle andere te verwonderen is) dies te dikker word, hoe ſy ſich meerder uitrekt en breeder ſet, van den dach der ontfankenis af tot den tyt van het baren: Maer ik verwonder my dat *Laurentius*, *Riolanus*, en *Bartholinus*, die heerlyke lichten der Ontledings-konſt, ſelfs ſoo weinig licht in deſe ge-

gelegentheit gehad hebben, van soo grooten valsheit niet te kennen, die sy ons hebben medegedeelt naer het voorbeeld van vele andere die haer voorgegaen zijn. Alle de gene die de moeite sullen nemen van dese saek t'ondersoekken, gelyk ik gedaen heb, wanneer de gelegentheit sich daer toe sal aenbieden, sullen lichtelyk het tegendeel bemerkken; want het is geheel seker, dat hoe de lyfmoeder zich meerder uitbreid in haer swanger zyn, sy dies te dunder en slapper word: om dat (gelyk *Galenus* met uitdrukkelyke woorden seer wel seit, in 't achtste hooftdeel van syn boek over-d'ontleding van de lyfmoeder) hare dikte in dien tyt vermindert is door hare groote uitrekking, 't welk maekt dat sy dan seer swak is; Siet hier syne woorden: *jam verò vulva in principio conceptus, crassa: cum propè tempus pariendi accedit, major quidem, sed tenuis evadit, crassitudo enim in longitudinem extensa absumitur: in reliquo intercedente tempore pro ratione magnitudinis crassitudinem habet:* en in 't 14. *hooftdeel van het* 14. *boek over 't gebruik der Deelen*, herhaelt hy noch de selfde saek in dese woorden: *tenuissimæ enim omninò Matrices sunt, quo tempore gerunt, nempe, quod profunditas in longitudinem sit absumpta, eoque imbecillimæ.* De lyfmoeder, seit hy, is dik in den aenvank van d'ontsankenis, maer wanneer de tyt van het baren nadert, is sy in der waerheit veel grooter, maer word veel dunder, en vry veel swakker; want hare dikte is vermindert door haer uitrekken, en tusschen die twee tyden vergaet die dikte na de mate dat sy sich uitrekt, en grooter word. *Avicenna op het* 3. *boek, het* 21. *blad.* 1. *verhandeling,* 1. *hooftdeel*, seit noch de selfde saek. *De lyfmoeder word dunder hoe het kind grooter word; en hare uitrekking is na de grootte des lichaems van de vrucht.* Ætius, *tetr.* 4. *serm.* 4. *c.* 1. is van het selfde gevoelen, en vergelykt het uitrekken der lyfmoeder in de swangerheit, by dat van de blaes. *Doch wanneer de vrucht groot is geworden, en de tyt van baren nu aenkomt, word de lyfmoeder heel dun: maer haer dun worden is even als dat van de blasen met wind vervult, de dikte sich in de wytte uytgevende. Vesalius*, en *Carolus Stephani*, hebben ook met goede reden van dit gevoelen geweest, dewyl het waerachtig is: 't welk gebeurt gelyk wy sien aen de blaes van de pisse, die of schoon sy ons schynt de dikte van een halven vinger breed te hebben wanneer sy geheel ledig is, allenxkens dunder word na de mate dat sy sich uitbreid om de pis die daer in vloeit te bevatten, of na de lucht die men daer in blaest; in dier voegen dat sy volkomen vol en uitgespannen, soo dun is, dat men daer door schier kan sien, voorts weder komende tot sich t'ontledigen, word sy van nieuws weder dikker na de mate dat sy sich intrekt en weder t'samen krimpt; insgelyks gaet het met de lyfmoeder, die ledig zynde seer dik is, en allenxkens die dikte verliest na de mate dat sy vervult word, en sich uitrekt in haer swanger-gaen; en sy word soo dun in alle haren omtrek, dat sy ontrent de laeste maenden, sulks schier soo seer is als een uitgespannen blase, uitgesondert alleenig de plaets daer de nageboorte aen vast is, op welke plaets sy waerlyk een weinig dikker en sponsachtig is; maer terstond naer het baren neemt sy weder hare eerste dikte, hare vliesen in sich t'samen trekkende en vergaderende, die in de swangerheit geweldig uitgerekt waren; en sy schynt selfs op dien tyt dikker als op d'andere tyden, door dien sy dan is beladen (gelyk ik geseit heb) met vele vochtigheden; die allexkens afloopen door hare suiveringen, waer na sy blyft by hare gewonelyke dikte.

Dit gevoelen 't welk ik hier koom voorstellen, aengaende de gestalte van de substantie des lyfmoeders geduurende hare swangerheit (gelyk ik nu al gedaen heb se-

dert

dert het jaer 1668. op het eerſte drukken van dit tegenwoordig boek) heeft aen vele perſoonen na dien tyt doen bekennen, dat ſy in dwaling hadden geweeſt, na dat ſy ſelfs die ſaek hebben onderſocht, en d'ervarentheden geſien, welke ſy vonden over een te komen met het gene ik nu geſeit heb, gelyk Meeſter *Roſſicot* en Meeſter *Paſſerat*, en meer andere van myne Medebroeders my hebben betuigt; maer gelyk eenige andere noch in hare hardnekkigheit blyven, ſoo wil ik wel om haer te recht te helpen eenige redenen bybrengen, ten einde ik haer van deſe waerheit mag overtuigen, verwachtende dat ſy gelegentheit mogen krygen om door ondervinding ſulks ſelfs te bekennen.

Twee ſaken hebben na myn oirdeel alle de Schryvers bedrogen, die geſeit hebben, dat hoe de lyfmoeder ſich wyder uitbreidde in de ſwangerheit, hare ſubſtantie dies te dikker wierd. De eerſte is, dat ſy ſich vertrouwden op 't gene andere geſeit hadden, ſonder die ſaek ſelfs t'onderſoekken. De tweede, dat ſy ſich gegrond hebben op 't gene ſy door het openen van doode vrouwen terſtond na haer baren, altyt in der daed geſien hebben hare ſubſtantie ſoo dik als de breedte van een of twee vingers of daer ontrent te weſen, en dat door het openen van eenige andere vrouwen, die het kind noch in hare lyfmoeder beſloten hadden, ſy bekent hebben dat die ſeer dik was, ſonder t'overwegen of t'onderſoekken welke d'oirſaek daer van mogt weſen. Maer of ſchoon de lyfmoeder in dier voegen dik is even naer het baren, daer uit moet men niet beſluiten, dat ſy de ſelfde dikte gehad heeft wanneer het kind met des ſelfs wateren, die in haer waren vervat met de geboortkoek, een groote uitſpanning in de ſelve maekten: want ſy verkrygt deſe dikte niet dan door het uitrekken van hare wyd-uitgebreide ſubſtantie, die dik koomt te worden ſoo ras, en na de mate ſy in ſich ſelven krimpt; 't welk terſtond naer het baren geſchied.

Maer ten einde men lichter ſou mogen giſſen hoedanig de dikte voor haer baren geweeſt mag zyn, ſoo hebben wy niets dan een ſtuk Was te nemen, of eenige andere ſtoffe bequaem om uit te rekken, die overeen komende mag zyn in groote en in figuur met die ſoo als de lyfmoeder ſich vertoont terſtond naer het baren (die ontrent gelyk is met de grootte van een vuiſt, of een weinig meer) en de ſelve ſtoffe ſoodanig uitrekken, dat wy de ſelve genoegſaem mogen maken om het kind, de geboortkoek, en de wateren die in de lyfmoeder waren t'omvatten; waer na wy wel licht ſullen oordeelen, door de dikte van deſe ſtoffe ſoo uitgerekt tot een grooten omtrek, hoedanige die van de lyfmoeder kon weſen voor de geboorte.

Men moet ook niet beſluiten dat de ſubſtantie van de lyfmoeder ſeer dik ſou weſen in alle de vrouwen geduurende hare ſwangerheit, uit oorſaek dat men ſomtyts de ſelve ſoodanig gevonden heeft, in de opening te doen van eenige na haer doot, die het kind noch in den buik hadden; om dat, *ongemeene ſaken niet behoeven tot de konſt*, en dan die geſtalte niet natuurlyk is; want gelyk *Ariſtoteles* ons ſeer wel leert *in 't eerſte boek van de teling der dieren. De ſaken die meeſt voorvallen, geſchieden meeſt volgens den aert der natuur.* Het gene natuurlyk is gebeurt het meeſt, en niet wel ſelden, gelyk men deſe geſtalte nimmer ontmoet dan alleen door ſiekte, door een ontſteking en toevloeien van vochtigheden op dit gedeelte, dikwils ook voortkomende door het los worden van eenig deel der nageboorte, of uit de ſmerten en d'ontroering van eenen quaden arbeid eenige dagen geduurende, alle welke ſaken de ſubſtantie der lyfmoeder ſoo ongemeen doen ſwellen, dat ik die

ſom-

ſomtyts dikker dan vier vingeren breed heb geſien, en voornamelyk ontrent haren bodem, uit oirſaek van den overvloed der vaten die in deſe plaets zyn: maer om de ſaek wel 't onderſoekken, ſoo is het noodig dat ſulks zy door het openen van een ſwangere Vrouw, geſtorven ſonder eenige ontroering ontrent dit deel geleden te hebben, en dat de Wateren van 't Kind niet uit de Lyfmoeder geloopen zyn: Want indien ſy daer uit geloopen waren, dan ſou men de ſubſtantie een weinig dikker vinden, uit oirſaek dat die dikte gekomen ſou zyn na der ſelver ontlediging: en gelyk men ſelden gelegentheden vind van Vrouwen ſoodanig geſtorven, ſoo kan men daer op wachtende andere ondervindingen nemen door het openen der Lichamen van levendige dieren, als by voorbeeld van een ſchaep, of ſoodanig ander dier als men ſal willen verkieſen: Want indien men de buik opend van een Schaep dat vol is, en in de tyt dat het haeſt vaerdig is om ſyn jonk voort te brengen, dan ſal men terſtond bekennen dat de Lyfmoeder ſoo dun is, dat men het jonk 't welk ſy in ſich heeft eenigſins dwerſch door hare ſubſtantie kan ſien; 't welk ten naeſten by eveneens is in de Vrouw, welker ſubſtantie van de Lyfmoeder gemeenelyk ſoo dun is, en ſoo ſwak ontrent de laeſte maenden van hare ſwangerheit, dat 'er geſien zyn by welke men na haer doot heeft gevonden, dat haer Kind daer uit was gevallen in de ruimte des buiks midden in de ingewanden, en dat het volkomen lag uit de Lyfmoeder, die teffens geborſten was, uit oirſaek van hare te groote uitbreiding. *Guillemeau in ſyn tweede Boek van het baren: Schenkius in 't 4. Boek van ſyne Obſervatien;* en *Fabricius Hildanus in de 64. en 65. Obſervat. van ſyn 1. Centur.* brengen ſeer aenmerkkelyke voorbeelden by van deſen aert: wy hebben ook eenige van die ſlag binnen Parys geſien.

Ik voorſie wel dat men my kan tegenwerpen, dat het met de Vrouwen niet is als met d'andere dieren, in welke men de ſaek kan ontmoeten, gelyk ik die ſegge; maer laet de gene die daer aen twyffelen de moeite nemen van alle ſwangere Vrouwen over deſe ſaek aen te ſpreken, die de wyſe ſiende op welke ſy klaerlyk gevoelen haer Kind in haer buik ſich bewegen, met de hand daer op te leggen, geduurende de laeſte maenden van hare ſwangerheit, haer ſullen verſekeren dat de Lyfmoeder in dien tyt gewis ſeer dun weſen moet, dewyl, niet tegen ſtaende het tuſſchen-liggen van alle de dekſelen en van de ſpieren des buiks, ſy ſeer naeuw gevoelen, en ſelfs dikwils onderſcheiden de leden van haer Kind, in de verſchillende bewegingen die het maekt; 't welk ſy niet ſouden doen konnen, indien de ſelve dan twee of drie vingeren breed dik weſen mogt, gelyk vele tegen de waerheit ſich ingebeeld hebben. Laet ons deſe oude dwaling dan afleggen, waer door meeſt heel de Weereld bedrogen is; en laet ons niet gelooven dat de Lyfmoeder twee groote vingers breed ſou dik weſen in de laeſte maenden van hare ſwangerheit, dewyl het geheel waerachtig is dat ſy nimmer ſoo dun is als in deſe tyt, wanneer ſy ſulks geweldig is, gelyk ik dat uitgeleit heb om het gevoelen van *Galenus* te beveſtigen, die deſe waerheyt wel heeft gekent.

De Lyfmoeder nu is van een vliesachtige ſubſtantie, ten einde ſy ſich te lichter kon openen tot d'ontfankenis, ſich uitbreiden en verwyden tot het aengroeien van de vrucht, en ſich t'ſamen-trekken en ſluiten tot het Kind daer te doen uitgaen, benevens de nageboorte, in den tyt van het baren, en om ſich daer na te brengen en te herſtellen in haren eerſten ſtaet; als ook om de vreemde lichamen daer uit te dryven, die ſomtyts daer in vervat konnen weſen.

Hare t'ſamenſtelling is van verſcheide gelykſlachtige deelen, die zyn hare vlieſen, hare aderen, hare ſlagaderen, en hare ſenuwen. Hare vlieſen zyn twee, die het voornaemſte deel van haer lichaem maken, van welke het binnenſte het gemeene is, dat uit het buikvlies voortkomt; het is ſeer dun en ſeer effen van buiten, en van binnen ongelyk, om te beter aen het ander te hangen, 't welk men het eigen vlies van de Lyf-moeder noemt, dat als vleesachtig is, en het dikſte van alle die men in 't overige van 't Lichaem ontmoet, wanneer de vrouw niet ſwanger is, gelyk ik hier boven geſeit heb: ſy is van allerhande veſelen doorweven, ten einde ſy (ſonder in gevaer te weſen van te berſten) mogt konnen d'uitſpanning lyden die het Kind en ſijne wateren haer veroirſaken geduurende hare ſwangerheid, en ten einde ſy ook te lichter van alle kanten mogt konnen ſluiten na dat ſy gebaert heeft.

Hare aderen en hare ſlagaderen komen ten deele van de zaed-vaten, en ten deele van d'onderbuikige: deſe vaten gaen alle ſich inſchikken en eindigen in het vlies van de lyfmoeder; de ſlagaderen brengen daer het boed aen tot haer voedſel, 't welk daer in te grooten overvloed zijnde, dwerſch door hare ſubſtantie uitwaſemt, en afdruipt op de wyſe van een dauw in de holheit van hare grond, van waer de maenſtonden voortkomen in den tyt als de Vrouw niet ſwanger is, en het bloed dat tot voedſel ſtrekt voor de vrucht, geduurende haer ſwanger zijn. Ik ſeg dat de ſlagaderen het bloed daer aen brengen, vermits d'omloopende beweging die 't geduurig in alle levendige dieren doet, ons vertoont dat ſy alleen bequaem zyn om ſulks te verrichten, 't welk de aderen niet konnen doen, die alleen dienen om weder naer het hert te brengen 't gene op die wyſe van de lyfmoeder niet is uitgelooſt, noch verteert, ſoo wel tot haer eigen voedſel, als tot dat van de vrucht, wanneer de Vrouw ſwanger is. De takken die uit de zaed-vaten voortkomen, wikkelen ſich in van yder zyde tot den bodem van de lyfmoeder, en zyn vry veel kleinder dan die van d'onderbuikige komen, die alle hare ſubſtantie gaen bevochtigen. Men ontmoet daer noch eenige kleine vaetjes, die d'eene van d'andere voortkomende, tot aen d'inwendige mond loopen, door welke de ſwangere Vrouwen ſich ſomtyts ſuiveren van d'overtolligheit harer maenſtonden, wanneer 't gebeurt dat die meer bloeds hebben dan haer Kind tot ſyn voedſel kan verteeren; 't welk de wyſe en voorſichtige natuur heeft gedaen, ten einde de lyfmoeder niet verplicht weſen mogt ſich te openen ſoo lang ſy ſwanger is, om deſe uitwerpſelen door te laten, die anderſins dikwils een misdracht ſouden veroirſaken.

Hare ſenuwen komen van het ſesde paer der herſſenen, daer ſy de ſelve verſchaft aen alle d'inwendige deelen des onderbuiks: hier van koomt het, dat ſy ſoo grooten t'ſamenlyding heeft met de maeg (die ook ſeer aenmerkkelijke van dit ſelfde ſes paer ontfangt) dat die niet door eenige ſmerten benauwt word, of ſy is met eenen daer van gevoelig; 't gene gemerkt word aen de walgingen, en het veelvoudig braken dat haer dan overkoomt. Sy heeft 'er noch eenige andere die voortkomen uit het ruggemergh, na de lenden en het ſtuitbeen; en dit maekt dat de lyfmoeder met een ſeer naeuwkeurig gevoelen begaeft is, 't welk de Vrouw aenhitſende tot de begeerte van 't byſlapen, haer in dat bedryf een welluſtig hippelen van geheel haer lichaem veroirſaekt: dit is het gene *Plato* in ſyn *Timæus* doen ſeggen heeft, dat de lyfmoeder ſoo woedend graeg is na deſe begeerte, dat men haer

haer te recht een onredelyk dier kan noemen, 't welk noit ophoud de Vrouw pynelyk te quellen door allerhande ſlag van ſiekelykheden, tot dat dien akker der natuur door den man bebouwt is geworden, en dat de zaden daer in zyn geworpen tot de teeling van het Kind. *Hippocrates* was ook van dit gevoelen; want in 't Boek genaemt van de teeling, ſeit hy, dat de Vrouwen die het byſlapen gebruiken, veel geſonder zyn als die dat niet gebruiken, waer toe hy vele redenen bybrengt. *Mulieres ſi cum viris coëant, magis ſanæ ſunt: ſi non, minus*, dat is: *Indien de Vrouwen ſich met de mannen vermengen, zijn ſy meerder geſont: indien niet, minder.*

Boven alle deſe deelen die in de t'ſamenſtelling van de lyfmoeder komen, heeft ſy noch vier banden, die dienen om haer in den ſtant van hare plaets te houden, en die verhinderen dat ſy niet geduurig geſlingert word door d'onophoudelyke beweging der ingewanden rontom haer; van welke twee de bovenſte, en de twee andere d'onderſte zyn. De bovenſte worden breede banden genoemt, uit oirſaek van hare breede en vleesachtige geſtalte: dit zyn anders niet dan uitſtrekſelen van 't buikvlies, die voortkomende uit de zyde van de lenden na de nieren, ſich gaen inwikkelen aen de zydelyke deelen van den bodem der lyfmoeder, ten einde ſy mogen beletten dat haer lichaem niet ſou ruſten op haren hals, en daer op niet mogt komen neer te ſakken of te vallen, gelyk het gebeurt wanneer deſe banden te los uitgerekt zyn, die daer-en-boven noch dienen om de ballekens vaſt te houden, en ſoo wel de toebereidende als de aenvoerende zaed-vaten geruſtelyk te beſtieren, die ſich na de lyfmoeder begeven. De twee onderſte, die men *ronde banden* noemt, nemen haren oirſpronk aen de zyden van de lyfmoeder ontrent hare hoornen, van welke plaets ſy voortgaen tot aen de ſchaemte, daer heen loopende met het uitſtrekſel van 't buikvlies, dat haer verſelt dwerſch door de ringen, of gaten der ſchuinſche en dwarſche ſpieren van de buik, waer ſy zynde, ſich in verſcheide kleine takken verdeelen, in geſtalte van een gantſe-poot, van welke eenige ſich begeven in het ſchaemtbeen, en in de kittelaer, en d'andere ſich gaen verlieſen en vermengen met de vlieſen, die het bovenſte en voorſte deel van de dye bekleeden; hier van is het dat ſomtyts de doovigheden en pynelykheden voortkomen daer de Vrouwen in haer ſwanger-gaen ontrent de dyen over klagen. Deſe twee banden zyn lank, rond, ſenuwachtig, en groot genoeg in haer begin ontrent de lyfmoeder. *Columbus* en *Riolanus* ſeggen ſelfs aengemerkt te hebben, dat ſy hol zyn aen haer uitkoomſt, en langs geheel den weg dien ſy nemen tot aen het ſchaemtbeen, in welke plaets ſy een weinig kleinder zyn, en plat worden om ſich daer in te voegen gelyk wy even geſeit hebben: deſe zyn het die de lyfmoeder beletten te hoog te ſtygen. Of ſchoon ſy nu in den ſtaet word gehouden van hare natuurlyke plaets, door middel van deſe vier banden, ſoo heeft ſy niet de min de vryheyt van in haer ſwanger zyn ſich genoegſaem uit te breiden, uit oirſaek dat die ſeer los zyn, om welke reden ſy lichtelyk helpen en ſich ſchikken tot hare uitbreiding. Behalven deſe banden, die de lyfmoeder ſoodanig als in toom houden van boven en van onder, is ſy noch vaſt gebonden tot haer meerder verſekertheit door haren hals aen de blaes, en aen den aersdarm, tuſſchen welke ſy geſeten is: hier van koomt het, wanneer eenige ontſteking haer overvalt, dat ſy de ſelve terſtond gemeen maekt met deſe naeſtgelegene deelen.

Haer eigen hedryf beſtaet in de zaden des mans en der vrouw t'ontfangen en te behouden, en in die te brengen van 't vermogen tot de daed, door hare warmte,

op dat het kind geteelt worden sou: hierom is sy volkomen noodig tot onderhouding van ons geslacht. Sy dient boven dit noch by toeval, om alle d'onsuiverheden van geheel het lichaem t'ontfangen en vervolgens uit te dryven, gelyk het aen de vrouwen gebeurt die menigvuldige witte vloed uitwerpen, en om van tyt tot tyt d'overtolligheit van bloed te suiveren, gelyk gemeenelyk alle maenden geschied, door het affchieten der maenstonden, wanneer de vrouw niet swanger is. Doch gelyk wy door den naem van lyfmoeder in 't gemeen, verstaen alles wat 'er vervat word van het schaemdeel tot aen synen bodem, 't welk de plaets is daer d'ontfankenis geschied, soo is het niet genoeg dat wy alle de gelykslachtige deelen der lyfmoeder bekent gemaekt, en de selve van buiten onderfocht hebben; Want het is noch noodig, om een volmaekte kennis daer van te geven, de Beschryving van hare ongelykslachtige deelen te maken, die vier zyn; te weten haren bodem, hare inwendige mond, haren hals, en haer uitwendige kloof, gemeenelyk het schaemdeel genoemt. Dit is het gene wy tegenwoordig moeten onderfoekken, beginnende van dit schaemdeel, uit oirsaek dat het de inkoomst is die ons moet geleiden na binnen tot dese andere deelen, ten einde wy het wonderlyk maeksel daer van wel mogen aenmerkken.

Verklaring van de vyfde figuur, die het schaemdeel vertoont.

Dese figuur sal misschien voor eerbare oogen in een onbehoorlyke gestalte schynen; maer sy sullen die lyden indien 't haer belieft, dewyl sy alsoo noodig als bequaem is, om vele deeltjes te doen sien, die onder dit schaemdeel zyn verborgen.

Laten wy ons dan dese noodsakelyke vertooning niet schamen.

A. *Vertoont de schaemte, geheel met hayr beset.*

B. B. *De twee groete lippen van malkander gedaen, insgelyks van buiten met hayr beset, maer aen haer binnenste deel geheel glad sonder eenig hayr.*

C. *De kittelaer.*

D. *Het deksel van de kittelaer, dat eenige slag van voorhuid gelykt.*

E. E. *De tweede vleugels of Nymphen.*

F. *De looping van de Pis.*

G. *Het Furket.*

H. *Het schipgelyk hol.*

I. I. I. I. I. *De myrthgelykke vleeskliertjes, tusschen welke men het inkomen siet van de scheede, in welkers duisternis men eenige van hare rimpels kan merkken.*

K. *Den aers.*

V. HOOFTDEEL.

Van d'uitwendige inkoomſt der Lyfmoeder, gemeenelyk het Schaemdeel *genoemt.*

OM dit Deel wel te kennen, moeten wy vele andere aenmerkken die men daer by ontmoet, onder welke ſommige van haer ſelven uitwendig geſien worden, en d'andere onder deſe eerſte verborgen zyn, en niet geſien konnen worden

dan met de twee groote lippen van malkander open te doen, en met den ingank van het ſchaemdeel een weinig te openen. Die uitwendig van haer ſelven geſien worden zyn, de ſchamelheit, de kut, de twee groote lippen, en de groote kloof daer in 't midden. Die onder de ſelve verborgen ſtaen, en daer tuſſchen gevonden worden, zyn, de kittelaer, de looſing van de pis, de twee vleugels of nymphen, en de vier vleesachtige kliertjes.

De ſchamelheit is het bovenſte van het Schaemdeel, geſeten op het voorſte deel van het Schaembeen. En de kut is het vleeſig deel dat ſich verheven vertoont, gelyk een klein heuvelken boven de groote lippen, die daerom Venus berg word genoemt. De ſchamelheit en de kut zyn beide bekleed met gekrulde hayren, die gemeenelyk beginnen te waſſen aen de vrouwen ſoo wel als aen de mannen ontrent den ouderdom van veertien jaren.

De twee groote lippen zyn niet anders, dan twee deelen van de verdubbelde huid, die van beide zyden tot malkander naderende en ſich d'een tegen d'ander vervoegende, de groote kloof maken. Deſe lippen zyn inſgelyks beſet met hayren, en verſien met veel vet, 't welk haer ſeer dik en ſponsachtig maekt: ſy zyn vaſt en hard genoeg in de jonge dochteren en in de maegden; maer ſy zyn ſluts en hangende als quabben, aen die dikwils het byſlapen gebruiken, en noch meer aen die kinderen gehad hebben, uit oirſaek van het wyd uitrekken 't welk ſy ontfangen in 't baren. Sy dienen om alle d'andere partien van binnen voor uitwendige onheilen te beſchermen.

Het t'ſamen-voegen van deſe twee lippen (gelyk men hier voor in de derde figuur kan ſien) maekt het gene men de groote kloof noemt, om dat ſy veel wyder uitgebreid is dan het inkomen der lyfmoeder binnen haren hals die het mannelyk lid ontfangt, 't welk men de kleine kloof noemt, in vergelykking met deſe. Nu de dyen van de vrouw wat wyd van malkander ſtrekkende, en de twee lippen van de kut open doende, ſoo ſiet men d'andere deelen die daer door verborgen waren. Men merkt ook in haer hoogſte deel, recht boven de looſing van de pis, en rondachtig deeltje, door *Falloppius Clitoris*, anders kittelaer genoemt; die bedekt is van een klein gedeelte der verdubbelde huid, even als eenige ſoort van voorhuid. *Columbus* noemt deſe kittelaer, (van welke hy ſich d'eerſte ontdekking toeſchryft) de liefde, of de ſoetheit van Venus; om dat hier in (gelyk hy ſeer wel ſeit) de voornaemſte ſitplaets is van de weelde en de welluſt van Venus in de vrouwen; want ſy gevoelen daer aen ſoo grooten vermaek, dat indien men haer ſoetelyk aen dit deel kittelt, wanneer ſy langen tyt zyn geweeſt ſonder 't byſlapen te gebruiken, ſy lichtelyk verwekt worden tot haer zaed te ſchieten, 't welk vele dikwils haer ſelven doen, of wederzyds malkander, om ſich een weinig t'ontlaſten van het woeden der liefde. *Avicenna lib. 3. fen. 21. tract. 4. Paulus Ægineta, lib. 6. cap. 70.* en vele andere hebben van dit deel geſproken voor *Columbus*, die ſich ten onrecht beroemt dat eerſt door hem ontdekt te zyn, en hebben ons ook de middelen aengeweſen van dat af te ſnyden, wanneer 't gebeurt dat het door ſyn bovenmatige lengte mismaekt is, en de vrouw belemmert in 't gebruik van het byſlapen. *Hippocrates* ſelfs, in 't boek van de ſiekkelykheden der vrouwen, heeft daer van voor alle geſprooken, onder den naem van *Columella*.

Deſe kittelaer vertoont ſich ſchier niet in de doode vrouwen, om dat die ſeer klein is; maer die is grooter in de levende, en verheft ſich en word hard, na de luſt

luſt die ſy tot het byſlapen krygen ; 't welk geſchied door middel van bloed en van geeſten, waer van het in dit bedryf word vervult, gelyk 't geſchied in de roede des mans wanneer die ſich oprecht : hierom hebben ſommige dit de vrouwelyke roede genoemt, willende dat het die eenigſins gelykt, ſoo wel in figuur, als in ſelfſtandigheit. Daer zyn vrouwen die deſe kittelaer uitnemende lank hebben, en ſelfs ſoo verre dat men ſeit, dat 'er gevonden worden die de ſelve misbruiken met andere vrouwen : ſoo was de *Baſſa Tribade*, daer *Martialis* van ſpreekt, *lib.* 1. *Epigram.* tot welke hy ſeit,

Eſſe videbaris, fateor, Lucretia nobis,
At tu, prô facinus, Baſſa, fututor eras.
Inter ſe geminos audes committere cunnos,
Mentiturque virum prodigioſa Venus.

Onder de kittelaer, ſiet men ſich vertoonen het gaetje tot looſing van de pis, dat veel wyder is in de vrouwen als in de mannen, 't welk maekt dat ſy ſeer grof piſſen. Men ſiet ook ter ſelver tyt aen de zyden van deſe watergank, twee kleine vliesachtige aenhangſelen een weinig breeder boven als onder, en lankachtig genoeg, die voortkomen uit het inwendig deel der groote lippen, even onder de kittelaer, en die eenigſins gelykken na de lellen van hoenders onder den bek. Sy dienen om het gaetje van de pis te dekken, om de blaes te bewaren tegen de koude lucht; en wanneer de vrouw piſt, trekken ſy ſich ſoodanig t'ſamen, d'een by d'ander komende, dat ſy (ſich door haer onderſte deel t'ſamen voegende) de pis geleiden, ſonder dat die ſich langs het ſchaemdeel verſpreid, en dikwils ſelfs ſonder de lippen eens nat te maken, om deſe reden is het, dat men deſe kleine vliesachtige vleugels de Nymphen noemt, uit oirſaek dat ſy om ſoo te ſeggen, als opſicht houden over de wateren van de vrouw, te weten over de pis. Daer zyn vrouwen die de ſelve ſoo groot en lank uitgerekt hebben, dat ſy verplicht worden een deel daer van te doen afſnyden, dat buiten de groote lippen hangt. Sy zyn ſeer rood in de maegden, en houden ſich lichtelyk genoeg op ; maer bleek, veel ſlapper, en hangende, in die dikwils het byſlapen gebruiken, en in de vrouwen die kinderen gebaert hebben.

Naer het aenmerkken van alle deſe deelen, moet men noch acht-ſlaen op het onderſte deel van de groote kloof, waer ſich vertoont (de groote lippen wat van malkander trekkende) een groote holte, het ſcheepsgelyk hol genoemt, dat gemaekt word door het t'ſamenvoegen van deſe lippen, en als op de wyſe van een gaffel is, waer de roede des mans op ruſt wanneer die ingevoert word tot de hals van de lyfmoeder, die hier haer begin heeft.

Vervolgens ſiet men aen de ingank van deſen hals vier kleine vleesachtige verheventheden, die men gemeenelyk noemt de myrthgelykke vleeskliertjes, van welke ſich twee aen yder zyde vertoonen ; behalven welke men noch een ander wat klein bemerkt in het bovenſte deel, recht onder de looſing van de pis. Sy zyn roodachtig en verheven in de maegden, en voegen ſich ſchier d'een aen d'ander met hare zyden, door middel van eenige kleine vlieskens, die de ſelve alſoo vaſthoudende, haer in eeniger wyſe doen gelykken by het knopje van een roos die half open is. Soodanigen geſtalte van deſe vleeskliertjes is het waerachtigſte merk-

merkteeken des maegdoms; want het ſou onnut weſen dat men die verder ſou willen ſoekken, of naer eenige andere wyſen vernemen; en hier van is het, ſy komende gequetſt te weſen, en deſe kleine vlieskens die de ſelve aen malkander hechten verkracht en verbroken zynde in 't eerſte byſlapen, dat daer ſomtyts eenig bloed uit vloeit ('t welk niet altyt gebeurt) en ſy naderhand geſcheiden blyven, ſonder oit weder tot haer eerſte geſtalte te geraken, die vervolgens verloren word, hoe de vrouwen het byſlapen meerder gebruiken; en ſy worden ſchier volkomen glad en effen in die kinderen gebaert hebben, uit oirſaek van de groote uitrekking die deſe deelen in 't baren ontfangen. Sy dienen om de inkoomſt tot den hals van de lyfmoeder naeuwer te maken, om te beletten dat de koude lucht haer niet mag beſchadigen, als mede om de wederzydſche weelde in 't werk van het byſlapen te vermeerderen; want deſe vleeskliertjes in dien tyt ſeer geſwollen, en vol bloed en geeſten zynde, beſluiten aengenamelyk de roede des mans, van welke de vrouw door dit middel ook wel beter gekittelt word. Ik heb geſeit dat het niet altyt gebeurde, dat 'er in 't eerſte byſlapen eenige ſtorting van bloed volgt, 't welk gemeenelyk voortkoomt van 't geweld dat deſe vleeskliertjes lyden door het indryven van de roede, aengeſien ſulks volkomen hangt aen de geſtalte en d'overeenkoming van de deelen des mans en die der vrouw, gelyk daer ook toe doet de lichtigheit of moeielykheit van dat eerſte bekennen: Want daer zyn ſulke ſotte lieden, dat ſy niet ſouden gelooven de maegdom van hare vrouw gehad te hebben ſonder dit merkteeken, 't welk ſy achten ſeker te gaen, miſſchien ſich grondende op den Text van de H. Schrift *Deuter. cap.* 22. die gewag maekt van een gewoonte welke de vader en de moeder van de nieuw-getrouwde moeſten onderhouden, en deſe was van aen de Oudſten der ſtad de kleedingen van hare dochter te vertoonen, waer (nae 't gene ſy ſich inbeeldden) de merkteekenen van hare maegdom ingedrukt waren, om haer te verdedigen tegen de valſche beſchuldiging die haer man haer te laſt leggen mogt; voorwendende, om reden te hebben van echtſcheiding, dat ſy geen maegd had geweeſt toen hy haer troude; Welke gewoonte tegenwoordig noch word onderhouden by ſommige volkeren, die 's anderdaegs na de Bruiloft aen alle de genoode vertoonen het hemd van de Bruid, met het bloed van hare maegdom bevlekt: maer ſy die van dit gevoelen zyn, verdienen wel bedrogen te worden door de vrouwen, op de wyſe gelyk men genoeg weet dat ſy doen konnen. Dit is ten naeſten by alles wat men kan ſeggen aengaende dit Schaemdeel; maer indien men daer van noch byſonderlyker kennis wenſcht te hebben, ſoo ſullen de naeuwkeurigſte (indien 't haer belieft) de Copie die ik hen daer van geef, by het levendige mogen brengen, dewyl dit de deelen zyn, die licht ſonder te ſnyden geſien konnen worden. Laet ons tegenwoordig vertoonen wat de hals van de lyfmoeder zy, gemeenelyk de Scheede genoemt.

Verklaring van de ſesde en van ſevende figuur.

De ſesde figuur vertoont het eigen lichaem der lyfmoeder in haer uitwendig deel, en de Scheede, of den hals van de lyfmoeder geopent in geheel hare lengte, tot aen d'inwendige mond.

A. *Vertoont het eigen lichaem der lyfmoeder.*

B. B. *Twee kleine hoogten aen yder zyde van den bodem der lyfmoeder, de hoornen genaemt; hier is 't dat d'aenvoerende of uitſchietende vaten ſich komen te eindigen, en de ronde banden ſich vaſt te hechten.*

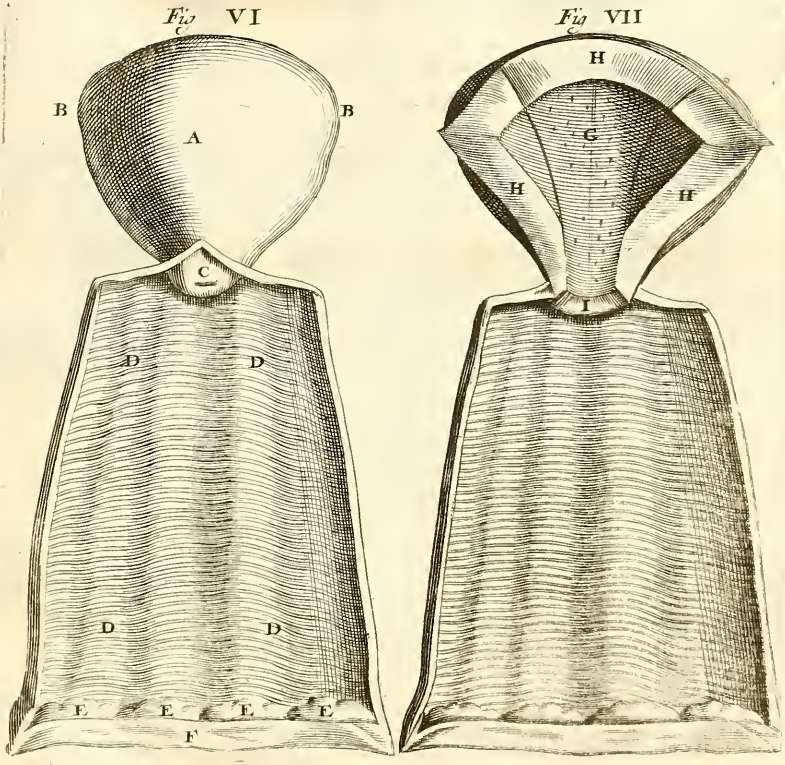

C. *D'inwendige mond.*

D. D. D. D. *De ſcheede, geopend in geheel hare lengte, om de rimpelen van haer inwendig gedeelte te ſien.*

E. E. E. E. *De vier myrthgelykke vleeskliertjes, aen't begin van de ſcheede*

F. *De dikte van een vetachtig vleeſch, dicht aen de ſcheede afgeſneden.*

De ſevende figuur vertoont de ſelfde ſaek voor ſoo veel de ſcheede belangt, maer ſy verbeeld de lyfmoeder geheel geopend.

G. *Vertoont de holligheit van de lyfmoeder, in 't midden van welke men ſiet een enkele kleine ſtreep na hare lengte, en eenige kleine ſweetgaetjes, door welke de maenſtonden in den tyt doorſweeten en afdruipen, gelyk ook het bloed dat daer toevloeit in de moederkoek tot voedſel van 't kind geduurende haer ſwanger-zyn.*

H. H. H. *De eigen ſubſtantie van de lyfmoeder, die geweldig dik is.*

I. *D'inwendige mond geopent.*

De vier volgende figuuren vertoonen de lyfmoeders van verſcheide gedierten, om te doen ſien hoe hare geſtalte wel vry onderſcheiden is van die der vrouw.

De eerſte is die van een Teef.

A. A. *Vertoonen de twee zyden der lyfmoeder, die ſchier eenen aersdarm gelykken. Deſe twee einden gaen ſich vaſt-hechten met haer uitterſte topjen beneden aen de nieren.*

B. *Een gedeelte van de ſcheede na beneden open-geſneden.*

De tweede is van een Soee.

C. C. *Vertoonen de twee zyden der lyfmoeder, die inſgelyks ſich vaſt-hechten met haer uitterſte topjen na de nieren. Men ſiet aen yder van deſe zyden eenig bewys van de cellekens daer de jongen in liggen.*

D. *Een gedeelte van de ſcheede na beneden open-geſneden.*

De derde figuur is die van een Schaep.

E. E. *De twee zyden, die ſeer wel de figuur der hoornen van een ram verbeelden.*

F. *Het lichaem der lyfmoeder.*

G. *Een klein gedeelte van de ſcheede geopent, tot daer d'inwendige mond is, die ſich wat vertoont.*

De

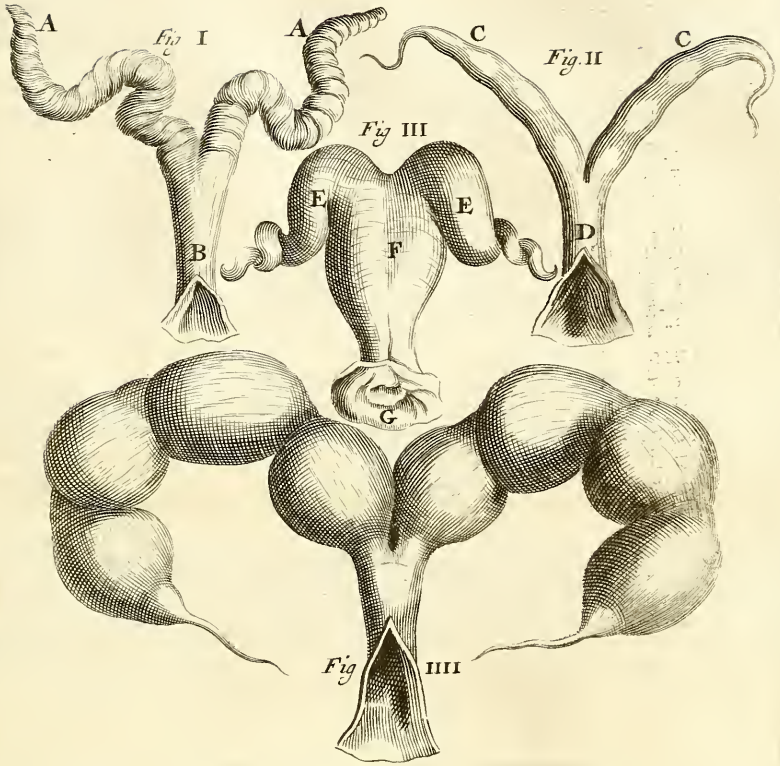

De vierde figuur verbeeld de lyfmoeder van een ſoee vol van acht jongen yder van welke een byſonder celleken heeft, waer het in ligt. Ik heb een byſondere ſaek aengemerkt in de lyfmoeder van deſe ſoeen, 't welk is dat ſy twee inwendige monden hebben heel wel gemaekt, die alle beide d'eene by d'andere eindigen in de grond van de ſcheede.

VI. HOOFTDEEL.

Van de Scheede of den hals van de Lyfmoeder.

ONder den hals van de lyfmoeder vervatten wy geheel die lange en breede vliesachtige wydte, die daer is voor de ſelve, van de vier vleeskliertjes af

die wy beſchreven hebben, tot aen d'inwendige mond, en die in 't bedryf van het byſlapen haer dient om de roede van de man, als in een ſcheede, te vervatten, die de ſelve tot aen d'inwendige mond geleid, op dat ſy haer zaed daer ſou mogen uitſchieten; hierom noemt men die gemeenelyk met den naem van ſcheede.

Deſe hals is van een vliesachtige ſubſtantie, ten einde ſy ſich genoegſaem ſou konnen uittrekken om doortocht te geven aen het kind in het baren. Sy beſtaet uit twee vlieſen, van welke het inwendige is wit, zenuwachtig en over dwarſch gerimpelt, gelyk het verhemelte van een os; 't welk geſchied is, ten einde ſy ſich ſou konnen uitbreiden en intrekken, ſich verlengen of verkorten, na dat het noodig is, om ſich altyt recht te ſchikken na de grootte, en na de lengte van de roede des mans, en ten einde door het t'ſamenſtooten dat 'er in 't bedryf van het byſlapen geſchied, het vermaek wederzyds vermeerdert mogt worden: maer haer uitwendig vlies is rood en vleeſchachtig na de zyde van het ſchaemdeel, gelyk ſeker ſpiertje ſphincter genaemt, dat het eerſte vlies omringt, ten einde de roede noch beter geſloten mogt weſen: het is door middel van dit dat deſen hals ſeer vaſt hangt aen den hals van de blaes en aen den aersdarm, met welke, en voornamentlyk met den aersdam, het ſchynt een ſelfde vlies gemeen voor beide te maken; hier door gebeurt het, indien een van beide koomt te barſten of te ſcheuren in de werking van eenig geweldig baren, of vervolgens afgegeten te zyn door eenige ſweering, dat de uitwerpſelen lichtelyk van 't een in het ander komen, ſonder dat de vrouw die kan wederhouden. Haer inwendig vlies is ſacht en teer genoeg in de jonge dochteren; maer in de vrouwen die dikwils het byſlapen gebruiken word dat veel harder; en eindelyk word het ſoo hard, door ſich ſoo menigvuldigmael van dit ambacht te bedienen, dat d'oude Wyven het ſchier als van braekbeen hebben.

Het is aen te merkken dat 'er in geheel deſen hals verſcheide kleine ſweetgaetjes zyn, van welke men de voornaemſte heeft aen de zyde van het ſchaemdeel, in welke plaets de ſubſtantie van deſen hals de dikſte en ſponsachtigſte is, en byſonder na de hals van de blaes, ontrent de waterloop, door welke ſich geduurig een ſlag van weiachtig ſlym uitgeeft, om hare inkoomſt altyt vry te behouden, en dat daer uit-gedrukt word, en in grooten overvloed loopt op de daed van 't byſlapen, door het t'ſamentrekken van dit deel, 't welk men gemeenelyk neemt voor het zaed van de vrouw, of ſchoon het dat niet eigentlyk zy. Het is d'overvloed van deſe vochtigheit (die altyt daer uit loopt in den tyt van 't byſlapen, of ten minſten terſtond daer na) die maekte dat *Ariſtoteles* niet heeft gelooft, dat de vrouw eenig zaed verſchaft tot de teeling, maer alleen het maenſtondelyk bloed, dat levendig gemaekt wierd door d'eigen kracht van het zaed des mans: en het is ook, ſonder twyffel, deſe ſelfde vochtigheit, die *Herophilus* en meer andere heeft doen gelooven, dat de zaed-vaten van de vrouw ſich quamen geven in den hals van de blaes ſoo wel als die van de man, en dat ſy haer zaed uitſchoot door deſe plaets, 't welk daer na door de lyfmoeder wierd ingeſogen met dat des mans: maer *Galenus* doet de dwaeling van dit gevoelen wel ſien in *het 2 boek van het zaed.* Nochtans 't gene hier van ſonderling moet zyn is, dat ik geloof dat deſe vochtigheit, die wy geduurig in overvloed ſien afloopen aen de vrouwen in de zaedvloeden, ſoo wel enkele als vergiftige, (aen welke ſy ſoo wel als de mannen zyn

on-

onderworpen) ſekerlyk voortkoomt, niet wel uit het eigen lichaem van de lyfmoeder, gelyk men gemeenelyk gelooft, maer uit de deelen naeſt aen den hals van de watergank, en uit deſe ſponsachtige ſubſtantie van de ſcheede, die eeniger wyſe aen de vrouwen dient, gelyk de klieren aen de wortel van de roede, of voorſtanders, doen aen de mannen; dit is het gene maekt, dat de vrouwen dan een grooter ongemak gevoelen in deſe plaets, als in het eigen lichaem van de lyfmoeder, waer uit wel de witte vloeden, en niet deſe ſlag van zaedvloeden voortkomen, 't welk lichtelyk beweſen kan worden door het teeken dat deſe onpaſſelykheden van malkander doet onderſcheiden, 't welk is, dat de ſtoffe der zaedvloeden niet nalaet af te loopen in den tyt dat de vrouw hare maenſtonden heeft, 't gene de Witte vloeden niet doen, die ſich dan niet vertoonen, uit oirſaek dat die alleen voortkomen van het uitgeven der vochtigheden die uit de ſelve vaten afloopen daer de maenſtonden van worden uitgedreven, en die af komen van de eigene ſubſtantie der lyfmoeder; 't welk ons klaer maekt te kennen dat deſe twee verſcheide ſiekkelykheden in verſcheide deelen geſeten zyn.

In de vrouwen die noch geen kinderen gebaert hebben, is deſe hals van de lyfmoeder gemeenelyk niet meer als vier goede vingers breed lang (dewyl men door de ſelve ſchier altyt met de vinger kan raken aen d'inwendige mond van de lyfmoeder, waer ſy eindigt) en anderhalven duim of daer ontrent wyd; maer in die eenmael gebaert hebben is ſy veel wyder, als ook veel korter; 't welk maekt dat men lichter met de vinger haer inwendige mond kan raeken: nochtans is ſy gemaekt van een ſubſtantie ſoo bequaem tot de gebruiken daer ſy toe geſchikt is, dat ſy ſich uit haer ſelven voegt, en lichtelyk ſet naer allerhande ſlag van roeden, hoe klein of groot, en van wat lengte of figuur die mogten weſen, in dier voegen dat ſy het lichaem van de lyfmoeder trekt en doet naderen om een korte t'ontmoeten, ſich uitrekt om te wykken voor een lange, ſich uitbreid om een dikke t'ontfangen, en ſich t'ſamen trekt om een dunne naeuw t'omvatten, door dit middel dienende (indien men ſoo ſeggen mag) als een ſchoen tot vele voeten. Hare wydte is bykans altyt gelyk, van 't een einde tot het ander, ſonder eenig vlies in haer midden te hebben, ſoo als eenige Schryvers wilden dryven, die ſeggen dat men daer in een vlies ontmoet ſittende overdwarſch, alleenig met de opening van een klein gaetje, om de maenſtonden, en andere overtolligheden daer door te laten, 't welk ſoo geſpannen blyft tot dat het door 't byſlapen, of anders, gebroken en verſcheurt word, waer aen men bekennen kon dat de vrouw maegd, of dat ſy 't niet is; maer dit is ſuiver misverſtand: en indien (gelyk *Laurentius* wel ſeit) ſulken vliesken in eenige vrouwen gevonden word, ſoo is het gants ſeker dat ſulks tegen het inſicht van de natuur loopt, dewyl het ſelfs in vrouwelyke vruchtjes niet word gevonden, ('t gene ik wel kan verſekeren, om een groot getal daer van opgeſneden te hebben) noch in alle de dochters of vrouwen van wat jaren die mogten weſen, die daer van gants geen merkteeken hebben, waer uit men haren maegdom ſou konnen giſſen, dan alleen de myrthgelykke vleeskliertjes, hier vooren by ons bekent gemaekt, die geſeten zynde aen 't inkomen van den hals der lyfmoeder, den ingank tot dien hals naeuwer maken. Ik ſeg alleenlyk giſſen, en niet bekennen; want dikwils is de weg en den ingank van het mannelyk lid alſoo moeielyk te kennen in de vrouw, als die der drie ſaken waer van in de H. Schrift word geſproken, op het 30 Capittel, van het Boek der

Spreuken, die zyn; *de weg eenes Arents in den Hemel, de weg eener ſlang op eenen rotſteen, de weg eenes Schips in het herte der Zee:* hierom ſeit hy vervolgens, *alſoo is de weg eener overſpeelige vrouwe.* Laet ons tegenwoordig ſien hoedanig d'inwendige mond is geſtelt.

VII. HOOFTDEEL.

Van d'inwendige mond der Lyfmoeder.

D'Inwendige mond is anders niet dan het eindigen van 't lichaem der lyfmoeder, gelykkende de neus van een nieuw-geboren hond, in wiens midden men een ſeer naeuwen doorgank ſiet, die ſich openende, dient om het inkomen te geven aen 't gene in de lyfmoeder ontfangen moet zyn, of te laten uitkomen 't gene daer uitgedreven moet worden. Die word d'inwendige mond genoemt, om haer t'onderſcheiden van den uitwendigen ingank tot den hals der lyfmoeder, die men d'uitwendige mond noemt. De Vroevrouwen noemen die de krooning, om dat in de tyt van het baren ſy 't hooft van het kind beſet en omringt als een kroon, wanneer het ſich ſet om natuurlyker wyſe te voorſchyn te komen.

Deſe mond is gemeenelyk over dwarſch geſpleten in haer uitwendigſte deel, by de vrouwen die noch geen kinderen gebaert hebben; maer die daer aen vaſt zyn geweeſt, hebben de ſelve van een ronde figuur een weinig ongelyk. Sy is bykans altyt geſloten; want ſy opend ſich niet dan in den tyt van het byſlapen, om doorgank te geven aen het zaed van de man, dat door ſulken middel daer in word geſchoten tot aen de grond van de lyfmoeder; en om het uitkomen te geven aen de maenſtonden, daer ſy ſich alle maenden van ſuivert, als mede om valſche gewaſſen, en vremde lichamen die daer in geteelt konnen worden uit te dryven: of ſchoon ſy ſeer naeuwkeurig na d'ontfankenis en geduurende haer ſwangerheit geſloten is, ſoo opent ſy ſich niet te min ſoo ongemeen op de uur van het baren, dat het kind geheel daer door kan, om uit de lyfmoeder te komen, in welken tyt dat ſlot gants verdwynt, en de lyfmoeder dan niet als een groote holte ſchynt te hebben, over al even wyd gelyk een ſak, van hare grond af tot aen d'inkoomſt van haren hals, dit is 't dat *Galenus* doen ſeggen heeft, *lib.* 15. *de partium uſu*, dat wy ons wel konnen verwonderen over deſe wonderbaerlyke werkking der natuur, maer niet begrypen hoe ſulks mag geſchieden.

Wanneer de vrouw niet ſwanger is, ſchikt die ſich een weinig in de lengte, en is van een dikke en geſloten ſubſtantie; maer geduurende hare ſwangerheit word die verkort, en vermindert in dikte, na de mate dat de lyfmoeder ſich uitrekt: hier om moet men in dit *Laurentius* niet gelooven, die ſeit, dat hare ſubſtantie noch dikker word een weinig voor het baren; want het is ſeker dat ſy dan dunder is als oit, en dat deſe mond ſich gemeenelyk in dien tyt geheel plat en niet lankwerpig vertoont, gelyk ſy was toen de vrouw noch niet ſwanger ging.

Ontrent de laeſte maend van het ſwanger-gaen, is die beſet met een kleefachtige en ſlymige vochtigheit, gelyk ſnot, voortkoomende van de vochtigheden, die uitſweetende door de vlieſen van 't kind, deſe ſlymige ſelfſtandigheit verkry-

gen

gen door de warmte van de plaets en door het verblyf dat sy daer maken, en vervolgens uitwasemen en afloopen van dese mond, die sich dan allenxkens begint wat te openen, en te versachten door dit slym; 't welk een gewis teeken is, dat het baren ras sal volgen.

De werkking door welke dese inwendige mond sich opend en toesluit, volgens de verscheide noodsakelykheden, is volkomen natuurlyk, en geensins vrywillig; 't welk gants te recht al soo is gemaekt: want indien de beweging van dese mond hing aen de wille der vrouwen, soo zyn 'er vele, die door dit middel sich souden beletten t'ontfangen, en vele souden noch boos genoeg zyn om het zaed, wanneer sy wilden, af te dryven en uit te werpen, 't gene sy mogten ontfangen hebben; ten einde sy sich souden ontslaen van de d'ongemakken der swangerheit, en om altyt in staet te wesen van met wellust te voldoen aen d'onverzadelyke begeerlykheit deses deels, waer van in de H. Schrift is gesproken op het 30. Capittel van 't boek der Spreuken: *Drie dingen zyn onverzadelyk; het graf, de geslotene baermoeder, de aerde.*

VIII. HOOFTDEEL.

Van 't eigen lichaem, en van den bodem der Lyfmoeder.

NA dat wy hier te voren de lyfmoeder in 't gemeen bekent gemaekt hebben, soo is ons maer overig in 't bysonder aen te merkken, 't gene wy haer eigen lichaem noemen, 't welk het voornaemste deel is, het wydste, en het hoogste, waer in d'ontfankenis geschied. Dit lichaem rekt sich uit, met altyt grooter te worden, van d'inwendige mond af tot aen den bodem van de lyfmoeder; het is gelegen onder de blaes, en rust op den aersdarm, sonder aen d'een noch aen d'ander vast te zyn; maer het is vry van voor en van achter, ten einde het sich mogt uitbreiden en intrekken wanneer dat noodig is: het is nochtans eenigsins in bedwang gehouden, door middel van de banden der lyfmoeder, die sich van beide zyden daer aen komen vast te hechten.

Het lichaem der lyfmoeder gelykt, soo als wy voorheen al gesеit hebben, een groote peer. Het is rond, maer een weinig plat van voren en van achter, ten einde het te stantvastiger in syn plaets wesen sou. Geheel het uitwendig gedeelte van synen bodem is seer glad en effen, ten ware aen de twee zyden, waer men kleine verheventheden siet, die men de hoornen der lyfmoeder noemt, waer, van weder zyden, d'aenvoerende of uit-schietende vaten komen aen te hechten, daer de ronde banden vast zyn. Het is van een vliesachtige substantie een goeden vinger-breed dik; 't welk maekt dat hare holte van binnen klein genoeg is, ten einde sy van alle kanten het zaed wel sou konnen omvatten en aenraken, na dat het ontfangen is. Dit lichaem der lyfmoeder bestaet uit twee vliesen; het een uitwendig, het gemeen vlies genoemt, van het buikvlies voortkomende; dit is seer dun, en vertoont sich syn en glad van buiten; maer oneffen aen de zyde daer het vast is aen 't ander vlies van de lyfmoeder, het eigen vlies genoemt: dit is seer dik, en van een sponsachtige substantie, doorweven met allerhande vesе-

len,

len, dat volgens *Ætius* noch in tween kan geſcheiden worden, uit oirſaek van ſyne ſponsachtige dikte: dit is het dat eigentlyk maekt 't gene wy het lichaem der lyfmoeder noemen.

Het meeſte deel der dieren, (gelyk men kan ſien in de verſcheide figuuren die ik hier voren pag. 27. heb doen verbeelden) hebben hare lyfmoeder in twee einden verdeelt het een ter rechter en het ander ter ſlinkker, in yder van welke noch ſoo vele cellekens zyn als ſy jongen op eenmael konnen voortbrengen; en deſe hebben noch yder in 't byſonder hare wateren en hare vaten, en zyn aldaer yder in ſyne byſondere vlieſen gelegen: maer die der vrouw, hoewel ſy ſomtyts vele kinderen t'ſamen draegt, is ſoodanig niet geſtelt; want men heeft noit daer in dan een eenige en ſelfde holte, in 't midden van welke men aen de vrouwen die noch geen kinderen hebben gehad, een kleine ſeer lichte linie ſiet, even als die men vind onder aen de klootſak van de man; 't welk maekt dat *Hippocrates* deſe holte gemeenelyk verdeelt in het rechter en het ſlinkker deel, willende daer-en-boven, dat de mannen geteelt ſouden worden in dat rechter, en de meiskens daer-en-tegen in dat ſlinkker deel; dit is 't gene hy ons wilt doen gelooven door de acht-en-veertigſte bondige ſpreuk van het vyfde boek, waer hy ſeit; *De mannelyke vruchten worden meeſt in de rechter zyde der lyfmoeder, de vrouwelyke in de ſlinkker gedragen.* Doch om de waerheit te ſeggen, de oirſaek des onderſcheids van 't geſlacht koomt niet voort uit de lyfmoeder, maer wel uit het zaed, dat ſoo wel in de man als in de vrouw, of mannelyk of vrouwelyk is, gelyk de ſelve *Hippocrates* heeft aengemerkt in ſyn boek dat den tytel voert *van de Teeling.* Siet hier ſyne woorden: *En daer is dan in de man vrouwelyk als ook mannelyk zaed, dan inſgelyks ook in de vrouw.* Hy herhaelt noch de ſelfde ſaek in 't boek *van de eetmaet*; 't gene *Galenus* ook doet, in 't boek *van het zaedt.* Laet ons dan niet gelooven dat dit eenigſins hangt aen de lyfmoeder, die 't weſen der zaden van haer ontfangen niet kan veranderen, en die niet dan een eenige holte heeft, in 't midden van welke, ſoo wel de Sonen als Dochteren, altyt natuurlyk haer ſitplaets hebben. Men ſiet daer in ook niet die kleine heuvelachtigheden, waer nevens hy eenige holligheden noemt, die gemeenelyk niet worden gevonden dan in de lyfmoeder van beeſten die horens dragen; want die der vrouw is van binnen effen genoeg, of ten minſten ſchier gants niet oneffen, in welkers holte men niets kan merkken dan alleen deſe kleine linie waer wy nu van hebben geſproken, en eenige kleine ſweetgaetjes, 't welk de uitterſte einden ſchynen te zyn van de topjes der vaten die daer in komen uit loopen, om de maenſtonden te laten doorvloeien wanneer de vrouw niet ſwanger is; en tegen welke de moederkoek vaſt is in de ſwangerheit, ten einde die het bloed des moeders ſou konnen ontfangen, dat (door een wonderlyke voorſienigheit der natuur) geduurig daer toevloeit, om vervolgens te dienen tot voedſel en aenwas van het kind, al den tyt geduurende die 't in de lyfmoeder verblyft.

Nu tot hier toe genoegſaem doen aenmerkken hebbende al wat men in acht kan nemen ontrent de deelen van de vrouw tot de teeling dienende, om daer van te hebben een volkomene kennis, die moet dienen tot leidsman en fakkel, om ons te beſtieren en te verlichten in de moeielykheden die men ontmoet in het kennen en in het geneſen der ſiekkelykheden van de ſwangere en barende vrouwen; ſoo ſou het tyt weſen tot de verhandeling te komen van t'onderſoekken welke deſe

ſiek-

ſiekkelykheden zyn, en de middelen te vertoonen om in der ſelver geneſing ſich wel te dragen; maer alvorens dit te doen, laet ons noch twee hooftdeelen voegen tot dit klein werk, om te ſpreken van de twee ſtoffelyke beginſelen tot de teeling die zyn het zaed, en het maenſtondelyk bloed.

IX. HOOFTDEEL.

Van het Zaed.

HEt zaed en het maenſtondelyk bloed zyn by al de weereld geacht voor de twee beginſelen tot de teeling des menſch, maer wel onderſcheidentlyk; want *Ariſtoteles* houd ſtaende, dat alleen de man het zaed verſchaft tot de teeling, en boven dit, dat het ſlechts dient tot het werkend beginſel; verſekerende dat de vrouw daer in niet anders toebrengt dan het maenſtondelyk bloed, dat daer van (na 't gene hy gelooft) het eenig ſtoffelyk beginſel is: maer dit gevoelen word niet gevolgt van die meerder verlicht zyn, dewyl ſy wel weten dat de vrouw in der daed ook zaed heeft ſoo wel als de man, ſonder de ſtoffe van 't welk de teeling noit ſou konnen voltrokken worden. *Galenus, in 't 2. Boek van het zaed*, wederlegt dit gevoelen van *Ariſtoteles* wydloopig, en bewyſt ſeer wel dat de vrouw zaed hebben moet, terwyl ſy zaed-vaten en zaed-ballekens heeft, die buiten twyffel geſchikt zyn tot de ſelfde gebruiken als die der mannen; waer by hy noch veel andere ſeer overtuigende redenen voegt.

Het zaed is niet anders dan een vochtige ſtoffe, die voortkoomt uit een gedeelte van 't alderſuiverſte bloed der ſlagaderen in geheel het lichaem, verkeert in de ſubſtantie der ballekens door hare warmte tot een witte, taie, ſchuimachtige vochtigheit, vol van menigvuldige geeſten, om tot de teeling te dienen.

Het ſal genoeg zyn deſe beſchryving uit te leggen, om een bequame kennis van 't zaed te geven. Ik ſeg dan, dat de ſtoffelyke oirſaek des zaeds is een uithaelſel van 't alderſuiverſte bloed der ſlagaderen; want de beweging in 't rond, die 't bloed geduurig in alle levendige dieren doet, maekt ons genoeg bekent, dat alleen de ſlagaderen bequaem zyn om het bloed tot de ballekens te voeren: en het ſchynt wel dat dit een gedeelte is van 't alderſuiverſte in geheel het lichaem, door 't gebruik daer het toe geſchikt is, namelyk de teeling, die natuurlyker wyſe niet ſou konnen geſchieden, indien het met ſich niet voerde de kracht, en (indien men ſoo ſeggen moet) een aert van de ſuiverſte geeſt van alle de deelen des lichaems, waer in het verſcheide malen heeft omgeloopen, eer dat het is afgeſcheiden om na de ballekens geſonden te worden.

Deſe uitlegging dus gemaekt, kan dienen om ons lichtelyk de gedachten van *Hippocrates* te doen begrypen, die ſeit, *lib. de aër. aq. & loc. Het teel-zaed koomt voort van alle de leden des lichaems, van de geſonde wel geſond, van de ſiekkelyke ſiekkelyk, ſoo geſchied het dat van kaelhoofdige kaelhoofdige geteelt worden, enz.* 't welk wy moeten verſtaen van dit bloed vol geeſten, dat de ſtoffe daer van ſal weſen, en niet van het zaed nu al gekookt, dat niet voortkoomt dan van de ballekens, welker

eigene warmte, die een gants byſondere kracht heeft om dit bloed in zaed te verkeeren, daer aen dient als werkkende oirſaek. Syn rechten aert-gevende oirſaek hangt aen de menigvuldige vruchtbare geeſten die daer in ſweven; en ſyn gebruik is om te dienen (gelyk wy geſeit hebben) tot de teeling van een volmaekt ſchepſel.

Het is niet wel moeielyk (ſoo my dunkt) na de verklaring die ik nu gedaen heb van de plaets uit *Hippocrates*, de reden te vinden waerom kreuple dikwils genoeg kreupele kinderen teelen, gelyk onder andere ſeker Schoolmeeſter gedaen had, *Du Fays* genoemt, by wien ik t'ſchool lag binnen de Stad van Orleans in den tyt van myne jonkheit, ontrent ſes-en-twintig jaren geleden, die ſeer wel bekent was by alle perſoonen van de Stad, uit oirſaek dat ſyne volwaſſene Sonen, alle drie kreupel waren van hare geboorte ſoo wel als hy, en dat een eenige dochter die hy mede had, ſeer wel gemaekt was, ſyne vrouw gelykkende, die geenſins kreupel ging, als deſe dochter ook niet; om dat het zaed van de moeder waerſchynelyk d'overhand had bekomen boven dat van de Vader in den tyt als ſy geteelt wierd: maer de moeielykheit beſtaet hier in, om te weten hoe een man en een vrouw die beide aen een ſelfde been mogten kreupel zyn, als by voorbeeld aen het rechter, volmaekte kinderen ſouden teelen, die aen dit deel geen gebrek mogten hebben, gelyk men dikwils geſien heeft; in welk geval het ſou ſchynen dat de ſtoffe van 't zaed, die dit ſlagaders bloed is, in ſich niet ſou bevatten, gelyk wy geſeit hebben, de geſtalte en aert van alle de deelen des lichaems; dewyl het ſoo zynde, kreupele altyt kreupelen moeſten teelen, en blinde blinden. Nochtans ſal ik hier op met onderſcheiding antwoorden; Want indien de man en de vrouw kreupel waren van natuur, en van dat ſy eerſt in de lyfmoeder haer geſtalte ontfangen hadden, ſoo geloof ik dat ſy niet dan kreupelen ſouden teelen, gelyk deſe *Du Fays* gedaen had, van wien ik even heb geſproken; maer indien ſy dat niet dan by toeval waren, ſoo ſouden ſy lichtelyk kinderen voortbrengen konnen, die haer gebrek geenſins deelachtig ſouden weſen, uit oirſaek dat geheel haer bloed niet nalaet in de minſte van ſyne druppelen vermogentlyk te beſluiten deſe vormelyke kracht, en de volkomene gedaente van alle de deelen des lichaems, die niet altyt ſoo ras uitgewiſcht word door eenig toevallig gebrek van 't een of 't ander, noch ſelfs niet door haer volkomen affnyden, wanneer ſy daer in eenmael wel gedrukt geweeſt is, die ook kan volſtandig blyven geduurende heel den loop van het leven, met ſich mede te deelen aen het nieuw bloed dat dagelyks aenwaſt, op de ſelfde wyſe gelyk het licht van een keers, dat ſich kan mededeelen aen ontallyke andere, ſonder iets van het hare te verminderen. Maer laet ons niet vorder gaen in dit geſchil, uit vrees van na men gemeenlyk ſeit, gelyk *de Gloſſe van Orleans*, duiſterder te weſen als onſen Text.

Ariſtotiles, lib. 3. cap. 22. de Hiſt. Animal ſchryft, dat de menſch na de mate van ſyn lichaem, meerder zaed uitſchiet als andere dieren; en dat het zaed der gener die veel hayr hebben, tayer is als dat van d'andere; ſoo heeft ook de vrouw, die minder hayrig is dan de man, veel waterachtiger zaed. Boven dit ſeit hy, dat ſyn natuurlyke verw in alle wit is, waerom hy 't belacchelyk gevoelen van *Herodoet* wederlegt, die geloofde dat de Mooren ſwart zaed hadden.

Vele die 't gevoelen van den ſelven *Ariſtoteles* volgen, *lib. 1. cap. 19. de generat. animal.* willen dat het zaed niet dan een uitwerpſel ſou zyn, voortkomende uit het

het overſchot van 't bloed dat aen de ballekens tot haer voedſel gebragt is; en ſeggen, om dit gevoelen te verſachten, 't welk tegen de goede reden ſchynt te ſtryden, dat het een ſoort van nuttig uitwerpſel is: maer het is een ongerymtheit te gelooven, dat deſe edele vochtigheit, die ſoo volkomen noodig is tot voortteeling van 't geſlacht (dat waerdiger moet zyn als het onderhouden van iets in 't byſonder) meer beteekent moet worden met den naem van uitwerpſel, als het bloed, 't welk men om de ſelfde reden een uitwerpſel ſou konnen noemen, voortkomende uit het overſchot van het voedſel des herten. Hierom antwoordde *Pythagoras*, naer het ſeggen van *Diogenes Laërtius*, ſeer wel aen die hem vraegde, in wat tyt men het byſlapen, met de vrouw moeſt gebruiken. *Dan*, ſeide hy, *wanneer gy ſwakker en erger wilt worden*; wel doende ſien door deſe ſchoone antwoord, dat het een deel van de edelſte ſubſtantie des lichaems was die in dit bedryf affchoot; maer laten wy ons niet langer ophouden met dusdanige geſchillen, en geen twiſtredenen voeren over woorden, wanneer de ſaek ſlechs mag verſtaen zyn: over deſe ſaek mogen wy wel eendrachtig van gevoelen blyven, dat het zaed met den naem van uitwerpſel niet onteert moet zyn, dan wanneer het buiten ſynen natuurlyken eiſch is ontvallen, en dat men het ſelfde ook kan ſeggen van 't bloed, en van alle andere vochtigheden des lichaems. Laet ons nu voortgaen tot het uitleggen van het tweede beginſel der teeling, dat het maenſtondelyk bloed is.

X. HOOFTDEEL.

Van het maenſtondelyk Bloed.

HEt maenſtondelyk bloed is ſoo genoemd, uit oirſaek dat het na den loop der Maen alle maenden affchiet, indien de vrouw niet ſwanger is of ſoogt, en dat ſy van behoorlyken ouderdom is. De maenſtonden zyn noch de ſuiveringen der vrouw genoemt, om dat de geheele geſtalte van haer lichaem door dit middel geſuivert word, van 't overtollig bloed. Sy worden ook het bloeien der vrouwen geheeten, uit oirſaek dat naer het voorbeeld der boomen, de vrouw gemeenelyk niet ſwanger van kind word, eer dat ſy haer bloeien gehad heeft. Laet ons niet langer beſig blyven ontrent haren naem, die genoeg gekent is van al de weereld; maer laet ons alleenig trachten de ſaek bekent te maken. *Ariſtoteles*, *lib. 7. cap. 2. Hiſt. Animal.* ſeit, dat de vrouw onder alle de dieren deſen aert van ſuivering heeft in veel grooter overvloedigheit: *Plinius*, *lib. 7. cap. 15. Hiſt. nat.* ſpreekt noch beter, verſekerende dat van alle de dieren alleenig de vrouw hare maenſtonden heeft. Dit is een ſoo gemeene ſaek, dat 'er niemand is die ſulks niet weet; maer al de weereld is niet van een gevoelen aengaende den aert van dit bloed, en aengaende de wegen waer door het ſich ſuivert, en de oirſaken van des ſelfs ſuivering na den loop der Maen alle maenden: 't welk het gene is dat wy nu gaen onderſoekken.

Wat den aert van dit bloed belangt, ſoo ſeggen vele Schryvers, die 't gevoelen van *Plinius* gevolgt hebben, naer hem, dat 'er niets wanſchapender is als dit bloed,

dewyl door des ſelfs damp en door dat alleenig aen te raken, nieuwe wynen ſuur; de zaden onvruchtbaer worden, de enten der boomen ſterven, en de vruchten verdort daer van afvallen, de jonge planten daer van verſengt zyn, de ſpiegel-glaſen alleen door haer geſicht bevlekt worden, de ſcherpte des ſtaels daer door verſtompt, de ſchoonheit van 't yvoir vergaet, de byen daer van ſterven, het koper en 't yſer terſtond roeſten, de lucht daer van beſmet is, en de honden die daer ontrent komen dul worden, enz. Indien dit alles waerachtig was, de mannen ſouden ſekerlyk 't geſelſchap der vrouwen meer vlieden dan ſy doen; en om acht te ſlaen op dit verhael, ſoo laet ik my voorſtaen d'uitwerpſelen der lyfmoeder van een op het alderſlimſt vuile en pokkige te ſien; doch men kan dit gevoelen van *Plinius* licht wederleggen door een enkele onderſcheiding, die is, dat het maenſtondelyk bloed van de vrouw wel eenige van deſe quade hoedanigheden kan hebben, wanneer het uit ſynen natuurlyken ſtant is geſcheiden, maer anders niet: Want het verſcheelt gemeenelyk in geenen deele van 't gene in 't lichaem der vrouw noch overig blyft, waer van het niet word uitgeworpen dan om dat het enkel overtollig is; en indien men eenige verandering merkt in ſyn ſubſtantie en in ſyn couleur, dat koomt niet voort dan uit het vermengen met eenige uitwerpſelen van de lyfmoeder, welke het met ſich ſleept, en uit eenig verblyf dat het in de holligheit van dit deel gemaekt hebben mag, uit oirſaek van de geſtalte des lichaems van de vrouw, die dat ſomtyts verhindert af te gaen ſoo ras als het uit ſyne vaten gekomen is; hierom volgen wy liever in deſe ſaek het gevoelen van *Hippocrates*, die in 't eerſte boek van de ſiekkelykheden der vrouwen, ons ſeer wel de vereiſſingen verklaert heeft, die 't maenſtondelyk bloed natuurlyker wyſe in de geſonde vrouwen moet hebben. *Want*, ſeit hy, *het bloed loopt af als van een ſlachtoffer, en ſtremt ras, indien de vrouw geſond is.* Nu weet men dat het een merkteeken is van goet bloed, haeſtig te ſtremmen, en dat het van de ſlachtofferen ſeer goet was, om dat men niet dan de geſontſte dieren verkoos om te dienen tot d'offeranden die d'Oude ſlachteden. *Ariſtoteles* ſeit ook de ſelfde ſaek, *lib.* 1. *cap.* 1. *Hiſt. Animal.*

De wegen door welke dit bloed word geſuivert, zyn noch betwiſt: want d'eene willen, gelyk *Columbus* en *Primeroſius* doen, dat het altyt ſou weſen door de vaten die ſich eindigen aen den hals van de lyfmoeder, 't welk *Columbus* ſeit aengemerkt te hebben in 't by-zyn van vele perſoonen, op het ontleden van een vrouw *Sancte* genaemt, die hare maenſtonden had in den tyt als ſy gehangen wierd, om haer kind verdaen te hebben; de vaten die in deſe plaets eindigen geheel vol bloed gevonden hebbende, en daer door veel grover dan die in de grond van de lyfmoeder uitkomen: en d'andere houden in tegendeel met veel meer reden ſtaende, dat dit bloed gemeenelyk koomt, wanneer de vrouw niet ſwanger is, uit de vaten die in de grond van de lyfmoeder ſich verdeelen; en alleenig uit die aen des ſelfs hals zyn, wanneer de vrouw ſwanger is, indien 't gebeurt dat ſy maenſtonden heeft: dit is 't welk ik dikwils heb aengemerkt, en in acht doen nemen voor vele van myne Spitsbroeders, op den 12. January 1672. (doenmaels de eer hebbende van 't Opperhooft te weſen over het beroemd Geſelſchap der Meeſters Beſwoorene Chirurgyns van deſe Stadt Parys) 't welk was in 't ontleden van een vrouw die ook was gehangen geweeſt om gelykke misdaed in den tyt als ſy met 'er daed hare maenſtonden had, aen het lichaem van welke *Mr.*

De-

Devaux, de Soon, ſyn proefſtuk van ontleding deed. Men ſag klaerlyk in deſe vrouw het tegendeel van 't gene *Primeroſius lib.* 1. *de morbis mulierum*, en *Columbus*, *lib.* 6. *Anat.* ſeggen; want de geheele holligheit van den bodem harer lyfmoeder was beſet met kleine brokjes van geſtremt bloed, en de vaten veel dikker als die van den hals, en ſelfs heel vol van dit geronnen bloed, aen de einden die ſich uitlooſen in de grond van de lyfmoeder. Nochtans wil ik niet loochenen dat de maenſtonden niet ſomtyts ook uitvloeien door deſen hals ter ſelver tyt als door den bodem van de lyfmoeder, wanneer de vrouw niet ſwanger is; maer ik houde alleenig vaſt, dat het gevoelen van *Columbus*, op een enkele ondervinding gegrond, niet in 't gemeen waerachtig is: want, gelyk *Ariſtoteles* ſeit, *Die meeſt geſchieden, zyn voornamelyk volgens de natuur.* Nu ſoo is het om deſe reden, dat volgens de natuur de maenſtonden uit den bodem der lyfmoeder voortkomen.

Het geſchil is niet minder wegens de oirſaek van d'omloopende ſuivering der maenſtonden, als wegens den aert van dit bloed, en de wegen waer door het ſich uitwerpt, die wy uitgelegt hebben. D'eene, met *Ariſtoteles*, ſchryven die toe aen de Maen, die groote heerſchappye over alle de vochtige lichamen heeft; gelyk dat der vrouw is, die men al lacchend om deſe oirſaek maenſiek ſeit te weſen. 't Welk aen dit vers geloof heeft doen geven;

Luna vetus vetulas, juvenes nova luna repurgat.

Dat ſeggen wil;

Een jonge vrouw krygt met de nieuwe maen haer ſtonden;
Maer oude hebben die met d'oude meeſt bevonden.

D'andere die van *Galenus* gevoelen zyn, *lib.* 2. *de Sperm.* en *lib.* 14. *de uſu partium*, ſchryven dat toe aen de koude bemagtiging, en aen het ſittend leven van de vrouw, die niet konennde tot haer voedſel al 't bloed gebruiken dat ſy maekt, ſoo gebeurt het, dat het ſelve in te grooten overtolligheit zynde, de natuur ſich van tyt tot tyt daer van ontlaſt op de teel-deelen van de vrouw, 't welk de ſwakſte deelen zyn van haer lichaem; en andere (met genoegſame reden na my dunkt) willen, dat de voornaemſte oirſaek van deſe ontlediging ſeker giſten of werken ſou weſen in geheel het bloed, 't welk komende by des ſelfs overtolligheit, het afdryven doet, door de wegen beſt bequaem, om dat uit te laten, gelyk die zyn van de lyfmoeder; even als wy ſien, dat de nieuwe Wyn doet, die in den tyt van haer uitgiſten haren weg koomt nemen om uit te raken door de ſwakſte gedeelten van de ton daer ſy in is.

De vrouwen hebben gemeenelyk deſen vloed der maenſtonden niet voor den ouderdom van dertien jaren, en niet langer dan tot hare vyf-en-veertig: nochtans hebben ſommige de ſelve noch voor en na deſe jaren; maer ſulks is ongemeen. *Schenkius*, *lib.* 4. *Obſerv.* brengt vele voorbeelden by van d'eene en van d'andere ſlag, en onder andere van eenige vrouwen die hare maenſtonden geregelt gehad hebben tot 84. jaren; en ſelfs van eene die de ſelve noch had in den ouderdom van 103. jaren; maer deſe ſoorten van ontledigingen moeten den naem niet dragen van maenſtonden in vrouwen die boven den ouderdom van 55. jaren gekomen

zyn: want gemeenelyk zyn dat veel eer verlieſingen van bloed, die haer komen door ſiekte ſonder eenigen regel, en die dan meeſt altyt toevallig zyn, ſoo wel als die eenige maenden aen malkander duuren, ja eenige jaren ſonder ophouden, gelyk de vloed was van de vrouw, van welke in de H. Schrift word geſproken, die na twaelf jaren aen deſe moeielyke ſiekte gegaen te hebben, met een wonderdaed door JESUS CHRISTUS geneſen wierd. Deſe vloed, om natuurlyk te weſen, moet ten langſten drie of vier dagen duuren, en ſich vermeerderen ſedert de uur van haer begin tot dien halven tyt, en voorts allenxkens afnemen tot dat ſy geheel en al ophoud. De vrouwen, die de ſelve minder dan twee, of meerder dan vier dagen hebben, varen gemeenelyk ſoo wel niet als d'andere. De hoeveelheit van deſe vloed, indien wy *Hippocrates*, *lib. de morbis mulierum*, daer over gelooven, moet in alles zyn van twee *Hemines*, of daer ontrent, wanneer de vrouw geſont is: (*Hemine* was een mate by de Ouden, die ontrent negen of tien oncen inhield) maer de hoeveelheit, noch de tyt wanneer de maenſtonden komen, konnen ſoo recht niet bepaelt zyn; want dat hangt volkomen aen den ouderdom, aen de gematigheit, aen de geſtalte des lichaems, der lucht, en der jaergetyden, aen de beſtiering van leven, van d'oeffening, en meer andere ſaken, die veel meer toebrengen dan de Maen doet tot de hoeveelheit meer of min van haer vloeien, dat dikwils vertraegt of verwakkert word, volgens die onderſcheide geſteltheit. Wat aengaet de lengte des tyts van d'eene zuivering tot d'andere die is, gelyk yder een weet, gemeenelyk van een maend, of van eenige dagen minder, die van de zuivering daer in gerekent. Deſe maenſtonden zyn voornamelyk van de natuur geſchikt om op een wyſe te dienen tot de teeling van 't kind, en tot ſyn voedſel, geduurende dat het in den buik is des moeders, en by toevalligheit om geheel de geſtalte van het lichaem der vrouw op andere tyden te ſuiveren. Maer ſonder ons langer op te houden over een ſoo gemeene ſaek, daer van alle de vrouwen ſelfs leſſen aen de Philoſophen ſouden konnen geven, laet ons dit Tractaet van de Deelen der vrouw tot de teeling noodig hier eindigen, om de ſiekkelykheden der ſwangere vrouwen, en die nu gebaert hebben t'onderſoekken, en om de middelen aen te wyſen van die te geneſen.

Einde van het Tractaet der Vrouwelyke deelen tot de Teeling noodig.

I. BOEK.

Van de Siekkelykheden, en d'onderſcheide geſteltenisſen der ſwangere vrouwen, ſedert ten tyt harer ontfankenis, tot op het tipje van haer baren.

DE vrouwen konnen vele ongeſontheden ontmoeten ſedert de uur van hare ontfankenis, tot aen het tipje van haer baren, uit oirſaek dat ſy dan onderworpen zyn, niet alleen aen die voortkomen uit het ſwanger-gaen, maer ook aen die in andere tyden haer treffen. Hier uit geſchied het dat wy wel konnen bekennen dat de gelegentheit der vrouwen ſeer ongelukkig is, dewyl ſy niet alleen zyn onderworpen aen alle d'ongeſontheden der mannen, maer noch aen oneindige andere, van welke de mannen vry zyn. Myn voormen niet zynde my wyd genoeg uit te breiden om die alle t'onderſoekken, ſal ik alleen my houden aen de voornaemſte en gewonelykſte ſiekkelykheden die gemeenelyk de ſwangerheit verſellen, en die geduurende den loop der ſelve eenige byſondere middelen hebben tot hare geneſing; want wat aengaet de gene die ſlechs algemeene teekenen hebben, en die de vrouw ſonder onderſcheid t'allertyt konnen aenkomen, men kan die lichtelyk kennen, en de ſelve geneſen door gemeene wegen, wanneer men ondertuſſchen geduurig maer acht ſlaet op de gelegentheit van het ſwanger-gaen; om dat gelyk *Hippocrates* ſeer wel heeft aengemerkt, *lib.* 1. *de morbis Mulierum*, de geneſing der ſiekkelykheden van de vrouwen geweldig verſcheelt van de geneſing der ſelver in de mannen; dit maekt dat de Geneesmeeſters die d'eene handelen als d'andere, ſonder naeuwkeurig hare oirſaek t'onderſoekken, een grooten misſlag begaen, waer van hy ſeit, vele voorbeelden te hebben; hierom moeten wy met dies te meerder reden wel groote voorſichtigheit gebruiken in de ſiekkelykheden der ſwangere vrouwen te handelen.

Het ſou genoeg dienſtig zyn, om alle d'omſtandigheden van 't ſwanger-gaen naer ons voornemen wel aen te merkken, dat wy begonnen met d'uitlegging van d'ontfankenis die daer is voorgegaen; maer gelyk die niet kan geſchieden dan door een vruchtbare vrouw, ſoo wil ik alvorens daer van te ſpreken, op dat men die ſaek ſelfs uit haren oirſpronk mag kennen, eenige van de voornaemſte opmerkkingen maken ontrent de vruchtbaerheit, en ontrent d'onvruchtbaerheit der vrouwen; want d'onvruchtbaerheit koomt ſeer dikwils van hare kant, veel eer als van die der mannen; om dat 'er vele voorwaerden in haer aengemerkt worden, welke de mannen niet noodig hebben, die niet dan een weinig van haer zaed moeten toebrengen, en dat ſlechs eenmael tot de teeling; maer de vrouwen moeten, boven het hare, noch een bequame plaets hebben om die beide t'ontfangen, ſoo als de wel-geſtelde lyfmoeder is; en daer-en-boven een ſtoffe geſchikt tot voedſel van 't kind, geduurende al den tyt die 't daer in verblyft, als het maen-

ſton-

ſtondelyk bloed. 't Welk maekt dat tegen een machteloos man, gemeenelyk meer dan dertig onvruchtbare vrouwen gevonden worden. Laet ons dan voor alle dingen ſien, welke de teekenen zyn van de vruchtbaerheit en d'onvruchtbaerheit der vrouwen.

I. HOOFTDEEL.

Van de teekenen der vruchtbaerheit en onvruchtbaerheit in de vrouwen.

DOor de vruchtbaerheit van de vrouw, verſtae ik een natuurlyke geſtalte hares lichaems, en voornamelyk harer lyfmoeder, by middel van welke ſy met de hulp des mans, haers gelyk kan teelen; en door d'onvruchtbaerheit die daer tegen ſtryd, begryp ik de onmacht, die voortkoomt van de gebrekkelykheden en ſwakheden die voorvallen in geheel haer lichaem, of in eenige van des ſelfs deelen. Laet ons een onderſoek doen van de merkkelykſte teekenen in d'eene en d'andere, en voornamelyk van die ſich aen ons geſicht en gevoelen vertoonen, door welke wy veel beter ſullen oirdeelen dan door menigte andere, die meeſt niet al te ſeker gaen; Want die gehaelt worden uit de verſchillende gematigtheden, konnen ons lichtelyk bedriegen, vermits men ſomtyts vrouwen ontmoet met ſeer quade gewoonten en vol onreynigheit des bloeds, die niet nalaten te teelen, en andere die, of ſchoon recht geſont, nochtans onvruchtbaer blyven, en daer in iets hebben van den aert der mulen, die dat alle gemeenelyk zyn. Ik ſeg gemeenelyk, want men heeft ſomtyts mulen geſien die geteelt hebben, gelyk *Ariſtoteles* getuigt, *lib. 6. cap. 22. Hiſt. Animal.* waer hy gewag maekt van eene die twee veulens t'eender dracht heeft voortgebragt, en in 't 24. cap. van 't ſelfde boek ſeit hy, dat ſy in Syrien alle jongen krygen. *Plinius* verſekert ons ook de ſelfde ſaek, *lib. 8. cap. 44. Hiſt. Nat.* maer dat is ſeer raer in deſe landen.

Wy ſullen dan eerſt ſeggen, dat de lyfmoeder een volkomen noodſakelyk deel tot de vruchtbaerheit is, en het byſonderſte voorwerp 't welk men ſich moet voorſtellen en onderſoekken, om daer wel van te oirdeelen: maer gelyk wy ſien, dat allerhande aerde niet bequaem is om iets voort te brengen, en dat 'er ſeer ondankbare zyn daer niets in waſt, ſoo is het ook niet genoeg dat de vrouw een lyfmoeder heeft om tot het ontfangen bequaem te weſen, want daer worden lyfmoeders onvruchtbaer bevonden. Wy hebben hier voren ſeer naeuwkeurig vertoont hoedanig hare natuurlyke geſteltenis en maekſel moet weſen, om te konnen dienen tot ſoo wonderbaerlyken einde als de teeling is; hierom ſullen wy niets byvoegen tot het gene wy in die plaets geſeit hebben, waer na toe men ſich wenden ſal om de kennis daer van te halen.

Men moet dan in 't gemeen weten, dat teekenen van vruchtbaerheit in de vrouw zyn, dat ſy hare lyfmoeder wel geſtelt heeft, dat ſy ten minſten dertien of veertien jaren oud is, en ten hoogſten van vyf-en-veertig tot vyftig na 't gemeen

ge-

gebruik, of ſchoon andere (nochtans ſeer ſelden) vroeger of later ontfangen, na hare onderſcheiden natuur en geſteltheit; dat ſy van goede gematigtheit en eenigſins bloedryk zy; dat ſy geduurende dien tyt hare zuiveringen hebbe van goet bloed, en loffelyk in couleur, hoeveelheit, hoedanigheit, beſtendigheit, en geregeltheit van maend tot maend, op eenmael ſonder opſchorten van dat ſy beginnen te vloeien tot dat hare zuivering voltrokken is. Hier uit volgt niet, dat het geenſins ſou konnen gebeuren, gelyk *Ariſtoteles* ſeer wel heeft aengemerkt, *lib. 7. cap. 2. Hiſt. Animal.* dat de vrouwen ſouden ontfangen ſonder oit hare ſtonden gehad te hebben, gelyk 'er ſoodanige zyn, die hoewel ſy ſoo grooten overtolligheit van bloed niet hebben dat de natuur daer van een merkkelyke uitwerping na buiten ſou maken, nochtans in haer ſelven ſoo veel wel hebben als 'er gemeenelyk overig blyft by die daer van ontledigt worden. *Schenkius, lib. 4. Obſerv.* brengt van ſoodanige vele voorbeelden by.

Wy ſeggen dat hare zuiveringen moeten weſen van een goet en loffelyk bloed, om dat in de vrouwen die niet ſwanger zyn, en van den ouderdom om dat te konnen worden, het niet is dan een natuurlyk uitwerpen en zuiveren van 't gene ſlechs overtollig is, 't welk in ſich geene quaetaerdigheit heeft, gelyk vele ſich valſchelyk inbeelden; want in recht geſonde vrouwen moet dat ſchier niet verſchillen in couleur, in beſtendigheit, en in hoedanigheit van 't gene noch in de vaten overig blyft, dan alleen door een kleine verandering, daer in veroirſaekt van de hitte der plaetſen waer het uitkoomt, en door de vermenging met eenige vochtigheden die ſich altyt in de lyfmoeder vervoegen. Deſe zuivering moet geſchieden, voor het beſt, alle maenden eenmael, of ſchoon ſommige ſulks alle veertien dagen, of ten einde van drie weken hebben, na dat ſy meer of minder bloedryk of galachtig zyn, en haer bloed verhit weſen mogt: ſy moet duuren twee of drie dagen vervolgens voor 't minſt, of vyf of ſes dagen voor 't meeſt, en dat allenxkens ſonder ophouden, en noch meer of min, volgens het onderſcheid der byſondere gematigtheden. Indien de vrouw minder van de ſelve heeft, gelyk wanneer ſy tot hooger jaren koomt, dan word ſy onvruchtbaer; aengeſien dit bloed tot voedſel van het kind dienen moet, ſoo lang het in de buik van de moeder is; en inſgelyks, indien de vrouw meerder daer van heeft; om dat de vrouw daer door te ſwak blyft, en hare lyfmoeder verkouwt is. Men vind nochtans ſommige vrouwen die daer van meerder uitwerpen in twee of drie dagen dan andere in acht doen. Het moet allenxkens afvloeien, ſonder ophouden, en niet teſſens, want de groote en haeſtige ſuiveringen doen de geeſten te veel vervliegen, die in menigte noodig zyn tot de teeling; en het ſtuiten van deſe uitwerpingen betuigt ons eenige verhindering aen de natuur, of eenig gebrek en quade geſteltenis van de lyfmoeder.

Indien alle deſe teekenen t'ſamen komen, ſoo mogen wy waerſchynelyk ſeggen, dat de vrouw vruchtbaer is; ik ſeg waerſchynelyk, want daer zyn vele vrouwen in welke die worden gevonden, en evenwel niet teelen, of ſchoon ſy haer beſt daer toe doen, en van ſeer vruchtbare mannen beſlapen worden, en daer toe alle vereiſchte en noodige omſtandigheden waernemen, gelyk wy hier na ſullen ſeggen. Men ſiet daer van ook ſommige, die of ſchoon ſy alle deſe vereiſchte ſaken niet hebben, daerom niet nalaten vruchtbaer te weſen. Maer indien alle de voorſeide ſaken in een vrouw gemerkt worden, ſonder dat ſy ontfangen kan, en

dat men daer in beter verlicht weſen wil, om te ſekerder te kennen of ſy daer toe bequaem is, ſoo wyſt *Hippocrates* ons een middel aen om dat te weten, waer aen ik geen heel groot geloof geef, om dat de redenen daer van geweldig duiſter zyn. Het is in de 59. kortbondige ſpreuk van 't 5. boek, waer hy ſeit: *indien de vrouw niet ontfangt, en men begeert te weten of ſy noch ſal ontfangen, laet die met kleederen en dekens rontom dicht bewonden van onder berookt worden: maer indien de reuk door het lichaem ſchynt heen te trekken tot aen hare neus en mond, ſoo weet dat ſy buiten haer ſchuld onvruchtbaer is. Ariſtoteles lib. 2. cap. 5. de Gener. Animal.* geeft ons, boven de proeve van 't reukwerk in dier voegen, een middel om de vruchtbaerheit of d'onvruchtbaerheit van 't zaed te kennen. Hy ſeit dat het vruchtbare dik is, uit oirſaek dat het wel is gekookt, en dat men 't in 't water ſtortende te grond ſiet ſynkken, maer het onvruchtbare is waterachtig, verſpreid ſich met eenen, en dryft boven op: maer deſe ondervinding niet konnende genomen worden van het zaed der vrouw als van dat des mans, ſoo ſullen wy ons hier mede niet ophouden.

De vruchtbaerheit was van ouds ſoo hoog geacht by onſe eerſte voorvaderen, dat ſy d'onvruchtbaerheit geloofden een teeken van verwerping te weſen; om welke reden de vruchtbare dienſtmaegd hare onvruchtbare Vrouw verachtte, gelyk wy leſen in 't 16 Capittel van *Geneſis*, daer gewag word gemaekt van *Sara*, *Abrahams* Huisvrouw, die geen kinderen hebbende, en ſiende dat ſy buiten de jaren was van die te mogen hopen, 't welk haer man verdrietig viel, hem ſeide, dat hy hare Egyptiſche dienſtmaegd, *Hagar* genaemt, ſou nemen, en by haer liggen, ten einde ſy door ſulken middel hem kinderen mogt geven; 't welk de goeden *Abraham* met eenen deed, en vervolgens een Soon by haer wan, die *Iſmaël* genaemt wierd: maer ſoo haeſt als deſe dienſtmaegd ontfangen had, wiſt ſy hare Vrouw *Sara*, noch onvruchtbaer, niet dan met ſmaed te bejegenen. De vrouwen van onſe tyt nochtans maken ſoo veel werk niet om in dier voegen nakomelingen te hebben; en men ſiet 'er ſeer weinig die ſouden willen lyden dat haer man de dienſtmaegd ſou ſtreelen, wel wyd van hem liefdadig na dit voorbeeld op te wekken, waer van de gewoonte by ons is vernietigt. Dit heeft *Ouwenus* ſeer wel uitgedrukt met deſe twee Verſen:

Quæ velit ancillam concedere nupta marito,
Res eſt hoc noſtro tempore rara, Sara.

Dat is:

De Vrouw ſou huidensdaegs een rare Sare zyn,
Die ſeggen kon, ei Man! ſoent toch de meid voor myn.

Ik verwonder my ook in dit geval over de krachtige hertstocht in vele perſoonen, die geen grooter verdriet weten t'ontmoeten dan ſich ſonder kinders te ſien ſterven, en voornamentlyk ſonder Sonen. Voor my ik geloof dat die van de ſtam der Ceſars, of van die der Bourbons, met eenige reden ſich wel mogen laten vervoeren door deſe bovenſtallige en nochtans gemeene drift, tot behouding van haer geſlacht, en bekommert weſen over dusdanige ongeruſtigheden, die gemeene lieden.

lieden niet paſſen, maer te verſchoonen en geoorloft zyn in groote Monarchen en Doorluchtige Mannen.

Wanneer wy een volkomene kennis hebben van de natuurlyke geſteltheden, ſoo is het ons licht t'onderſcheiden welke tegen de natuur zyn; hierom doen de teekenen der vruchtbaerheit daer wy van geſproken hebben, ons lichtelyk die van d'onvruchtbaerheit kennen. De oirſaken der onvruchtbaerheit komen voort of van den ouderdom, of van de quade gematigtheit, en van de gebrekkige geſteltheit der lyfmoeder, en der deelen die daer toe behooren, of van d'ongeſteltheit en ongematigtheit van 't geheel weſen des lichaems van de vrouw. De quade geſteltheit der lyfmoeder maekt de vrouwen onvruchtbaer; gelyk wanneer haren hals, de Scheede genoemt, ſoo eng is, dat ſy 't inkonmen aen het mannelyk lid niet kan geven, en wanneer die geheel of ten deele toe is, door uitwendig of inwendig vlies (in geval het daer word gevonden, 't welk ſeer ongemeen is) of door eenig geſwel, of door eenige eeltachtigheit, of door eenig lidteeken, 't welk verhinderen mogt dat de vrouw het byſlapen niet vryelyk ſou konnen gebruiken.

Maer het is niet genoeg dat de mannelyke roede in de ſcheede ſou komen, die als een voorkamer van de lyfmoeder is; want komende in de daed van 't byſlapen tot voor hare poort te kloppen, die d'inwendige mond is, indien hem de ſelve dan niet word geopend, ſoo is het verloren moeiten, of een onnut vermaek. Deſe mond word inſgelyks belet ſich te openen door eenige eeltachtigheit, voortkomende uit den overvloed van quade vochtigheden, die gemeenelyk uit de lyfmoeder leken, of door eenig geſwel dat daer mag aen komen, of wel door eenig gedeelte 't welk haer ſoodanig drukt, dat ſy ſich niet kan openen om het zaed t'ontfangen, gelyk het net doet, dat in de vette vrouwen koomt, nae 't gevoelen van *Hippocrates* in ſyn boek van d'onvruchtbare, en in de 46. kortbondige ſpreuk van 't 5. boek, waer hy ſeit, *Die boven de natuur vet zyn, ontfangen niet, hare mond der lyfmoeder word door het net beſet, en eer ſy weder vermagert zyn konnen ſy niet ontfangen.* Onder de oirſaken van onvruchtbaerheit ſtae ik niet geern toe, de beſetting van d'inwendige mond door het net, aengeſien de beroemden *Aretin* dat wel ſou konnen helpen door eenige van de wyſen des byſlapens die hy heeft uitgevonden, in dier voegen dat deſe inwendige mond ſoodanig in dat gebruik niet geperſcht worden ſou.

De reden die meeſt voorvalt om welke deſe mond in dit bedryf ſich niet opend, om het zaed des mans t'ontfangen, is d'ongevoeligheit van ſommige vrouwen, die gants geen welluſt in dat Venus-ſpel ſcheppen; maer wanneer ſy daer ſmaek in krygen, ſoo koomt de lyfmoeder, begeerig en graeg na dit zaed, ſich te openen, en ſet ſich als gapende om dat t'ontfangen, en om ſich te dier ſtond daer door te verheugen. Niet te min of ſchoon de vrouw het mannelyk lid ontfangt in de ſcheede, of den hals van de lyfmoeder, en dat haer inwendige mond ſich opent om doortogt te geven aen het zaed, ſoo laet ſy noch dikwils genoeg niet na onvruchtbaer te weſen, uit oirſaek van de quade geſtalte deſes monds, die ſomtyts niet recht geplaetſt zynde, naer onder wykt na den aersdarm, of na de deelen aen de zyden, 't welk den man belet zyn zaed daer te konnen inſchieten, en by gevolg de vrouw t'ontfangen, uit oirſaek dat het zaed met eenen na buiten loopt, of geheel verkoud word, op dat ſelfde oogenblik niet in de lyfmoeder ontfangen zynde.

Hippocrates ſchynt ons alle de oirſaken der onvruchtbaerheit, die uit quade gematigtheit der lyfmoeder voortkoomt, aengeteekent te hebben in de 62. kortbondige ſpreuk van 't 5. Boek, waer hy ſeit: *Alle vrouwen die dichte en koude lyfmoeders hebben, ontfangen niet, en die de ſelve te ſeer vochtig hebben, ontfangen niet; want het zaed word in haer verſtikt. En die de ſelve te droog en brandig hebben; want het zaed word daer in by gebrek van voedſel verdorven. Doch die uit beide een gematigde bematiging verkregen hebben, worden vruchtbaer.* Van alle ſaken die *Hippocrates* ophaelt in deſe kortbondige ſpreuk, is de gemeenſte, na myn oirdeel, die de vrouwen onvruchtbaer maekt, de geduurige vochtigheit der lyfmoeder, onderhouden door menigte witte vloeden, daer vele vrouwen ſeer door geplaegt worden, voortkomende uit het ontlaſten der vochtigheden van 't geheel lichaem, die ſich gewennen haren loop door dit deel te nemen, 't gene men niet dan ſeer moeielyk kan afwenden, wanneer die gewoonte verouderd is; en de lyfmoeder door deſe ondeugende vochtigheden beladen zynde, bevind ſich van binnen ſoo ſmeerig en glibberig, dat het zaed (of ſchoon van een kleefachtige ſubſtantie) daer niet aen kan hangen, en daer in behouden worden; 't welk maekt dat het met eenen daer uit loopt, of kort na dat het daer in was ontfangen, of wel daer in blyvende word het daer in geheel verdorven en gedood. *Galenus* in d'uitlegging van deſe kortbondige ſpreuk, ſeit dat het zaed uitgebluſcht word door deſe vochtigheden der lyfmoeder, gelyk het koorn in moerraſſige plaetſen, dat ook niets voortbrengt by gebrek van voedſel indien het geworpen is in zandige en ſteenachtige aerden, niet meer dan of het gezaeit was geduurende de groote hitten van de Somer, in den tyt van de hons-dagen.

D'onvruchtbaerheit koomt ook van de geheele onbequaemheit des lichaems, gelyk wanneer de vrouw te oud, of te jonk is; want het zaed der jonge is noch niet krachtig genoeg tot de teeling, en ſy hebben noch geen maenſtondelyk bloed, 't welk twee ſaken zyn tot de vruchtbaerheit vereiſcht; en dat der oude is in kleine menigvuldigheit en te ſeer verkouwt, en het maenſtondelyk bloed ontbreekt haer ook: maer of ſchoon de vrouw van een behoorlyken ouderdom zy, d'algemeene ongematigtheit van haer lichaem doet niet te min haer onvruchtbaer weſen, gelyk het gebeurt wanneer ſy in de teering, waterzuchtig, koortſig, en ſiekkelyk is, en voornamelyk ſoo veel te meer als de edele deelen van hare natuurlyke gematigtheit en ſtant zyn vervallen; want gemeenelyk zyn d'onvruchtbare vrouwen wel veel ſiekkelyker als d'andere. Men ſiet nochtans verſcheide vrouwen die ons onvruchtbaer ſchynen een langen tyt geduurende door eenige van de voorſeide oirſaken, en tot den ouderdom van vyf-en-dertig en veertig jaren, ſelfs ſomtyts noch langer, die eindelyk niet nalaten te teelen, geneſen zynde van d'onpaſſelykheden die haer verhinderden, of door de jaren hare gematigtheit verandert hebbende, waer van wy een ſeer aenmerkkelyk voorbeeld geſien hebben in de perſoon van de Koninginne Moeder laeſt overleden, die meer dan twee-en-twintig jaren na haer houwelyk geweeſt is ſonder eenig kind te teelen, wanneer ſy daer na, tot groot vermaek en vernoegen van geheel Vrankryk, onſen grooten Monarch Lodewyk den XIV. tegenwoordig regerende voortgebragt heeft.

Men kan ſomtyts eenige van deſe onvruchtbaerheden geneſen met hare oirſaken wech te nemen, en de bequaemheden te beſorgen die wy tot de vruchtbaerheit ge-

geſeit hebben noodig te weſen; en ſelfs wanneer die voortkoomt uit d'algemeene ongematigtheit, het lichaem door een goede beſtiering weder brengende tot een goede gematigtheit, volgens de verſcheide ongeſontheden. Hierom indien de vrouw van natuuren de ſcheede te naeuw heeft, ſonder dat ſulks zy wegens eenige der oirſaken die wy hier voren geſeit hebben, ſoo moet ſy worden gegeven aen een man, die ſyn mannelyk lid na haer geſchikt heeft, indien het geſchieden kan; en indien ſy de ſelve ſoo eng heeft dat de kleinſte daer niet in konnen komen 't welk ſelden gebeurt) ſoo moet ſy trachten die ruimer te maken, en uit te rekken door ſmeerſelen en verſachtende olyen: indien de hals van de lyfmoeder gedrukt is door eenig geſwel, ſoo ſal men dat moeten ontloſſen of doen verſweeren, volgens ſyn aert en gelegentheit, altyt inſicht houdende om 't verderf van deſe deelen te verhinderen, die warm en vochtig zynde veel gebrek daer van hebben; 't gene lichtelyk gebeurt, om dat de lyfmoeder dient als een riool, waer door alle quade vochtigheden des lichaems ſich ſuiveren; ſoo dat men wel acht moet nemen dat deſe ſlag van geſwellen ſich niet in kankers veranderen, 't welk een ſeer moeielyke quael is, en die de arme vrouwen daer mede geplaegt ellendig doet quynen; en na vele onverdraeglyke ſmerten, de ſelve altyt tot een onvermydelyke doot brengt.

Wanneer de Scheede niet vry is in hare ruimte, uit oirſaek van eenig lidteeken gekomen naer eenig ſcheuren, veroirſaekt door dat de vrouw verkracht of geſchonden mogt weſen, of door een rampſpoedig baren, of wel vervolgens op eenige ſweering, die de twee zyden te deele aen malkander mogt hebben doen ſetten, 't zy inwendig of van buiten, ſoo ſal men die op 't behendigſt als 't mogelyk ſou weſen van malkander doen ſcheiden, met een ſny-mesken, of eenig ander gereedſchap na de ſaek dat vereiſcht, belettende, door tuſſchen-gelegde doekken, dat ſy niet weder aen malkander mogten raken. *Avenzoar* 2. *Theiſir*, *tract.* 5. *cap.* 1. ſeit, dat 'er niemand als Godt alleen is, die de natuurlyke onvruchtbaerheit kan geneſen, en dat de menſchen ſulks natuurlyker wyſe niet konnen doen; niet te min is het gants ſeker, dat indien het natuurlyk gebrek klein, en niet veel te achten is, men dat dikwils genoeg kan geneſen.

Hierom indien 'er vrouwen gevonden worden ('t welk ſeer ongemeen is) die van natuur d'uitwendige inkoomſt van de moeder niet open hebben, ſoo ſal men die moeten openen door een ſnede in de lengte. *Fabricius* verhaelt ſoodanigen ſaek geſien te hebben aen een jonge dochter van dertien jaren, die daer van meende te ſterven, hare maenſtonden niet konnende vloeien, uit oirſaek dat daer geen opening was; om welke reden hy haer ſoodanigen werkking deed, die hem ſeer wel gelukte, en door dat middel maekte hy haer bequaem om te teelen. Ik heb ſelfs deſe werkking gedaen op den 24 September 1678. in 't by zyn van Meeſter Aubert, myn ſpitsbroeder, aen een dochter van 17. jaren, die my was toegeſonden door perſoonen die geloofden hare lyfmoeder neergeſakt te weſen, door een geſwel grooter dan een vuiſt haer buiten het ſchaemdeel uithangende; welk geſwel van tyt tot tyt grooter wierd, wanneer de natuur poogde van 't maenſtondelyk bloed ſich t'ontlaſten, dat met grooten overvloed geheel den hals van de lyfmoeder vervullende, en geen uitkoomſt hebben konnende, van over twee jaren een ſoo vleeſſig dik vlies had uitgeſet, waer het ſchaemdeel van die dochter gants mede geſtopt was, nergens open, dan alleen aen de looſing van de pis, die in

hare natuurlyke geſtalte was. Een enkele opening in de lengte gemaekt hebbende midden in dit geſwel, ter plaets waer de natuur te kort was gebleven in het uitwendig deel van de hals der lyfmoeder te openen, ſoo quam daer uit terſtond ontrent drie pond grof bloed geloopen, ſwartachtig, en groenachtig; waer na ik in die opening ſtak een looden buisken van een vinger dik, dat ik acht of tien dagen in die wond heb gelaten; na welken tyt die dochter volkomen geneſen, en vry van vele ſware qualen geweeſt is, waer van dit opgehouden bloed langen tyt oirſaek was; en door deſe werkking, die haer in een volmaekte geſontheit herſtelde, haer een bequame doortocht makende om een vry uitkomen aen hare maenſtonden te geven, maekte ik haer ter ſelver tyt bequaem om te trouwen en om te teelen. Eenige jaren geleden deed ſekere eerlyke vrouw my tot haren huiſe ſien, een klein dochterken ſlechs van vier jaren oud, dat het uitwendig ſchaemdeel niet meerder geopend had als met een klein gaetken, ſoo wyd als een duive-pen: maer gelyk de weinige jaren van dit kind de werkkinge noch niet noodig maekte die tegen dit gebrek wierd vereiſcht, ſoo raedde ik de moeder die noch wat uit te ſtellen tot dat haer dochterken acht of tien jaren oud weſen mogt, ten einde dat in een redelyker ouderdom, en het lichaem vaſter geſtelt hebbende, men te lichter het ſnyden ſou doen konnen dat daer toe ſou behooren, en bequamer ſchikken na de partien van dat kind, om door ſulken middel de vrye uitwerping der maenſtonden te lichter te maken, en het ſelve bequaem te doen worden om te trouwen wanneer het tyt weſen ſou. Indien d'inwendige mond der lyfmoeder geſtelt is, en uit ſiet, naer onder, of na ter zyden, ſoo ſal men in eeniger voegen ſulks konnen helpen, met de vrouw in 't bedryf van het byſlapen eenige geſtalte te doen onderhouden, door welke het mannelyk zaed na die opening geſchoten mag worden; en indien de witte vloeden, en andere onzuiverheden der lyfmoeder de vrouw onvruchtbaer maken, gelyk ſy ſchier altyt worden door een ontlaſting van alle hare ontgeſontheden op dit gedeelte, ſoo ſal men dat geneſen door ontledigingen, door afdryvingen, door 't gebruik van mynſtoffelyke wateren, en door een wyſe beſtiering van leven, volgens hare verſcheiden oirſaken, en volgens de hoedanigheit van deſe quade humeuren, die noit ophouden in de lyfmoeder te vloeien, tot dat haren oirſpronk geheel uitgedroogt is; hierom moet men altyt algemeene genees-middelen gebruiken, eer men koomt tot het toepaſſen van byſondere in dit gedeelte, die ſelfs eenige grooter qualykvaert ſouden konnen veroirſaken, indien men deſe voorſichtigheit niet gebruikte: maer indien wy geen van alle deſe oirſaken der onvruchtbaerheit, die wy hier vooren aengemerkt hebben, in de vrouw bemerkken (gelyk het ſomtyts gebeurt) en ſy evenwel niet kan ontfangen, ſoo raed *Ætius* in dit geval eenig afdryven in haer te verwekken met eſellinne-melk, en haer de teel-vaten te ſtoven en te berooken met welriekende droogeryen, bequaem om de lyfmoeder te doen openen, en haer te doen onthouden van 't byſlapen twee of drie maenden lank. *Hippocrates* pryſt de ſelve ſaek ook aen, in 't Boek van de natuur der vrouw, waer hy ſeit: *Indien gy de vrouw ſwanger wilt maken, doet haer en hare lyfmoeder ſuiveren.*

Naer van de middelen geſproken te hebben om d'onvruchtbaerheit van de vrouw te geneſen, volgens de verſcheide oirſaken, ſoo is 'er niets overig dan den bequamen tyt bekent te maken om het byſlapen tot d'onfankenis te gebruiken. Sommige willen dat het is wanneer de maenſtonden beginnen te vloeien, niet in

ſoo

ſoo grooten overvloed dat het zaed daer in ſou verſmoort worden, en dat het gedrongen ſou zyn met het bloed weder uit te loopen, of wel wanneer die ophouden, evenwel een weinig noch vloeiende, uit oirſaek dat het dan lichter in de lyfmoeder ontfangen word, die in den ſelven tyt open is om de maenſtonden uit te laten, in alle andere tyt (na ſy ſeggen) geſloten. Maer het is heel ſeker, dat de bequaemſte tyt daer toe is, die recht volgt na de volkomene ſuivering der maenſtonden, of ten minſten wanneer die ten einde loopen; Want de lyfmoeder dan volkomentlyk van deſe uitwerpſelen geſuivert zynde, behoud de zaden veel lichter. Hierom is 't dat wy in de H. Schrift leſen, op het 15. Capittel van *Leviticus*, dat 'er ingeſtelt was, dat de vrouw ſeven dagen van de man afgeſondert ſou blyven geduurende den tyt van hare maenſtonden, en dat het voor dien tyt aen de man was verboden het byſlapen met haer te gebruiken. Het is ook ſeer dienſtig nagekomen te worden, dat ſulks liever 's morgens dan 's avonds ſou weſen, uit oirſaek dat het verteren van 't voedſel in dien tyt volbragt zynde, het zaed beter gekookt, en vry volmaekter is, en ſulks om vele andere redenen die men kan ſien by *Joubertus*, *lib. 2. cap. 5. de Errorib. popularibus.* De ſekerſte teekenen van de vruchtbaerheit, en de merkteekenen van d'onvruchtbaerheit bekent gemaekt hebbende, ſoo moet ik nu, om d'ordre te volgen die ik my voorgeſtelt heb, van d'ontfankenis ſpreken.

II. HOOFTDEEL.

Van d'Outfankenis, en van de vereiſſingen die daer in noodig zyn.

D'Ontfankenis is niet anders als een bedryf eigen en byſonder aen de lyfmoeder, waer door de vruchtbare zaden des mans en der vrouw daer in ontfangen en behouden worden, ten einde dat het kind daer van ſou geteelt en toegeſtelt zyn. Men heeft tweederlei ſlag van ontfankenis, d'eene waerachtige, die volgens de natuur is, op welke de teeling van 't kind in de lyfmoeder volgt, en d'andere onwaerachtige, die wy volkomen tegen de natuur konnen noemen, in gevolg van welke de zaden ſich verkeeren in water, misdrachten, wanvruchten, molen, of andere vremde ſtoffen. Vele zyn in geſchil, om naeuwkeurig den tyt van d'ontfankenis aen te wyſen: want d'eene willen dat die niet ſou voltrokken zyn dan op den ſevenden dach naer het aennemen en 't behouden van 't zaed in de lyfmoeder, ſich grondende op een voorgewende geloofwaerdigheit van *Ariſtoteles lib. 7. cap. 3. Hiſt. Animal.* die ſeit; *indien het zaed den ſevenden dach daer is ingebleven, ſoo is het nu ſeker dat d'ontfankenis geſchied is.* *Rodericus à Caſtro*, *lib. 3. cap. 14. de nat. mul.* verkort deſen tyt veel meer, ſeggende dat men gelooven moet dat de vrouw ontfangen heeft, wanneer het zaed naer ſyn uitſchieten bewaert word door de warmte van de lyfmoeder, en het daer niet uit loopt binnen den tyt van ſeven uuren, in gevolg van 't welk de toeſtelling van de vrucht is begonnen. En noch andere willen met veel meerder reden, dat d'ontfankenis ſou geſchieden in den ſelfden oogenblik als de vruchtbare zaden in de lyfmoeder be-

behouden worden. Maer die den tyt van d'ontfankenis alſoo verlengen tot den ſevenden dach, geven quade uitlegging over deſe plaets van *Ariſtoteles*, die van dit gevoelen niet is geweeſt; want of ſchoon hy geſeit heeft, dat d'ontfankenis ſeker was wanneer het zaed ſeven dagen in de lyfmoeder gebleven is, ſoo moet men daer uit niet beſluiten dat de ſelve voor dien tyt niet ſou gedaen weſen; maer alleenig dat d'Ontfankenis van 't zaed, tot den ſevenden dach behouden, wel vry ſekerder, gaet, uit oirſaek dat het ſelve zaed dan beginnende omwonden te zyn met vlieſen, die in ſulken tyt hare toeſtelling al hebben gekregen, niet meer ſoo ſeer in gevaer is van uit te loopen, gelyk het was in d'eerſte dagen van d'ontfankenis. Dit is het gene hy ons wel aenwyſt door de woorden die hy vervolgens daer by voegt, *want die uitvloeingen genoemt worden, plegen binnen 't getal van ſoo vele dagen te geſchieden.* Dit is het gene noch lichter beweſen word door 't begin van dit ſelfde Capittel van *Ariſtoteles*; Siet hier 't gene hy ſeit: *Het is een teeken dat de vrouw nu heeft ontfangen, wanneer terſtond na de vermenging de plaets droog word*; (verſtaet de lyfmoeder) maer hy ſpreekt noch eigentlyker van d'onfankenis, *lib.* 1. *cap.* 20. *de gener. Animal. Ik noem d'onfankenis de eerſte vermenging uit de man en de vrouw.*

De quade uitlegging van deſe eerſte plaets van *Ariſtoteles*, is 't gene gemaekt heeft dat *Fridericus Bonaventura, lib.* 9. *cap.* 51. *de partu oktimeſt.* en *Alphonſus à Caranza, cap.* 1. *de Concept.* (d'ontfankenis tot den ſevenden dach uitſtrekkende) ons verſekert hebben, dat een vrouw kon ontfangen na de doot van haer man, wanneer 't gebeurde dat hy terſtond naer het byſlapen ſtierf, of weinige dagen daer na, 't zy dat hy gedoot wierd, of dat hy natuurlyk quam te ſterven, gelyk men ſomtyts ſiet gebeuren: maer dit gevoelen dunkt my volkomen belacchelyk, om dat d'ontfankenis altyt geſchied op het ſelfde oogenblik als het zaed word aengevat en behouden, gelyk ons het woord genoegſaem te kennen geeft: hierom ſonder langer over deſe ſaek te twiſten, laten wy ons houden aen de beſchryving van d'ontfankenis die ik hier voren gegeven heb, en ten naeſten by over een koomt met die de geleerde *Fernelius* daer van geeft, *lib.* 7. *cap.* 8. *Phiſiologicor.*

De gelegentheden in de vrouw vereiſcht, tot d'ontfankenis volgens de natuur, zyn, dat ſy 't vruchtbaer zaed van de man en van haer in hare lyfmoeder aenneme en behoude, ſonder 't welk die niet kan geſchieden; want het is niet waerachtig 't gene *Ariſtoteles* ſeit, *lib.* 1. *de Generat. Animal.* en eenige andere die hem hebben willen volgen, dat de vrouwen geen zaed hebben noch ſchieten; en het is een groote ongerymtheit dat ſoodanig te gelooven: men ſal lichtelyk het tegendeel bekennen, ſiende op de zaed-vaten, en de ballekens der vruchtbare vrouwen die tot ſulken gebruik zyn geſchikt, vervult met dit zaed, 't welk ſy ſoo wel ſchieten als de mannen, in het werk van 't byſlapen. Sy die de oogen niet willen openen, om ſoo helderen licht der waerheit niet te ſien, moeten haer inſicht nemen ontrent het gelykken der kinderen met hare Moeder, 't welk nergens van koomt, dan van dat haer zaed het ſelfde van de Vader heeft overtroffen wanneer hy haer teelde. Dit doet nu wel blykken, dat het zaed van de vrouw mede deel heeft nevens dat des mans tot de toeſtelling van 't kind. Indien ſy ſoo gemeenen ſaek niet willen toeſtemmen, dat ſy dan noch aenmerkken de teeling van ſekere gedierten, die deelachtig zyn van de mannelyke ſoo wel als van de vrouwelyke natuur daer ſy door geteelt worden, (of ſchoon van verſcheiden aert

en

en Geſlacht) gelyk wy dagelyks ſien de eſelen en de merrien door hare vermenging mulen voortbrengen, 't welk dieren zyn een midden behoudende van de natuur en gelykheit met d'een en d'ander van die haer geteelt hebben. Wy kennen dan hier door, dat de twee zaden noodig zyn tot d'ontſankenis; maer die moeten noch vruchtbaer weſen; dit is te ſeggen, dat ſy in ſich hebben de beeltenis en de geſtalte van alle de deelen des lichaems: dit dan dus zynde, ſoo verluſtigt de lyfmoeder, die daer na begeerig is, ſich daer over, en behoud die lichtelyk wanneer ſy de ſelve heeft aengenomen, anders laet ſy die wel ras daer na weder uitloopen.

Het is geen volkomene noodſakelykheit, dat de twee zaden geheel en al aengenomen en bewaert ſouden worden, ſonder dat daer van iets ſou ontſnappen; want het is genoeg dat de lyfmoeder daer van maer matig iets heeft: hierom moet men ſich niet inbeelden dat een gedeelte der zaden niet in de lyfmoeder aengenomen zynde oirſaek ſou weſen dat het kind, 't welk daer uit gemaekt worden moet, in eenig gedeelte gebrek hebben ſou, als van een arm, van een been, of van eenig ander lid, om geen ſtoffe genoeg gehad te hebben, aengeſien de vormende kracht geheel is in alle de deelen van 't zaed, waer van het kleinſte druppeltje in ſich nae 't vermogen vervat, de beeltenis en de geſtalte van alle de deelen, gelyk wy even geſeit hebben; 't welk ons klaerlyk beweſen word door de tweelingen, die uit een eenige byſlaep geteelt worden door d'overvloedigheit van het zaed, waer van yder deel, of ſchoon geſcheiden, alſoo volmaekten lichaem toeſtelt als of daer ſlechs een alleen van geteelt was: maer in der waerheit, indien deſe zaden niet dan met een ſeer klein gedeelte zyn aengenomen, ſoo ſal het kind wel kleinder en ſwakker konnen weſen; en indien het een alleenig, of wel die beide, de vereiſchte hoedanigheden niet hebben, of, ſchoon ſy anderſins genoegſaem wel geſtelt zyn, indien 't gebeurt dat de lyfmoeder overladen en vervult zy met quade vochtigheden, als met maenſtonden, witte vloeden, en andere vuiligheden, of dat 'er eenig gebrek in de ſelve mogt zyn, als dan indien 'er eenige ontſankenis geſchied, ſoo ſal die weſen tegen natuur, en dan ſullen daer misdrachten en wanſchepſelen geteelt worden, of waterzuchtigheden komen van de lyfmoeder met eenige andere vremde lichamen vermengt, die de vrouw ſullen moeielyk vallen, tot dat ſy daer van ontlaſt weſen ſal.

Het is ook wel ten onrecht dat men menigte vrouwen beſchuldigt, van dat hare kinderen met roode en blaeuwe vlakken ter weereld komen, die het aenſicht van ſommige geweldig mismaken. Men ſeit gemeenelyk (nochtans ſonder reden) dat ſulks koomt van dat hare Moeders beluſt geweeſt zyn om wyn te drinkken; maer of wel eenige verſekeren, dat ſy by geval in der daed zyn gequollen geweeſt door ongeregelde luſten geduurende haer ſwanger-gaen, daerom moet men niet verkeerdelyk gelooven, gelyk men doet, dat deſe vlakken daer door komen, maer wel door een andere oirſaek, die men elders moet ſoekken. 't Gene wel doet ſien dat ſulks geen gevolg heeft, is, dat byna door geheel Italien, waer men niet dan witte wyn drinkt, als ook in Anjou in Vrankryk, ik vele perſoonen geſien heb met ſoodanige roode vlakken geteekent: indien nu ſulks quam uit dat hare moeders beluſt geweeſt hadden om wyn te drinkken, ſoo moeſten die vlakken wit of van amber couleur zyn, gelyk de wynen in die landen vallen: hierom dunkt my, dat men veel eer reden heeft te gelooven dat

ſulks geſchied door een weinig bloed buiten ſyne gewonelyke vaten gekomen, in den tyt als het kind geformeert wierd, dat vervolgens krachtig ingedronken blyvende in d'eigene ſubſtantie van het deel waer het is komen vaſt te ſitten, door dat middel een vermenging makende met de ſubſtantie van de huid, dan noch ſeer teer, met die van het vleeſch daer onder geſeten, die ſelve alſoo bevlakt en verwt in eenig deel daer het ſich ſoodanig ontmoet, niet meer noch min dan wy die ſien bevlekken door het buskruid, of door eenige wateren die diergelykken werking voortbrengen, wanneer het daer door beſprengt en nat gemaekt is. Ik wil nochtans niet loochenen dat d'inbeelding niet eenige kracht ſou hebben, om in 't lichaem van 't kind eenige teekenen van ſulken aert in te drukken; maer ſulks kan niet geſchieden dan alleenig in 't begin van het ſwanger-gaen, en voornamelyk in het oogenblik van d'ontfankenis; Want als het kind geheel volmaekt is, ſoo kan d'inbeelding geenſins ſyn eerſte figuur veranderen, en de vrouwen moeten ſich ontſlaen van deſe ydele vreeſen, welke ſy betuigen t'aller oogenblik wegens ſoodanigen ſaek te hebben, die voor ſommige tot dekmantels dienen om hare vremde driften daer mede te bedekken, en hare lekkerheden te verbergen.

Dewyl myne redenen zyn gevallen op de vlakken, door welke het lichaem van 't kind wanneer het geboren word ſomtyts geteekent is, en die komen, na 't gene men meeſt gelooft, uit de inbeeldigen van hare moeder; ſoo dunkt my dat het niet geheel t'onpaſſe ſal weſen, hier het verhael te doen van een gants byſondere omſtandigheit in my voorgevallen wanneer ik ter weereld quam, gelyk myn Vader en myn Moeder my menigmael vertelt hebben; die is dat ſy van my ſwanger zynde en op den tyt van wel haeſt in de kraem te komen, gelyk geſchiede, d'oudſte van drie Sonen die ſy toen had, en haer eerſte kind was, ſes jaren oud, 't welk ſy met groote teederheit en gants ongemeene zucht beminde, in ſeven dagen van de kinderpokjes te ſterven quam, geduurende welke dagen ſy dach en nacht voor ſyn bed bleef, om dat te bedienen in alle ſyne nootdruftigheden, aen niemand anders dat toelaten willende, hoe ſeer men haer bidden mogt, van ſich ſoo ſwaer niet te vermoeien noch te bedroeven als ſy deed, over de ſiekte van haer kind, haer vertoonende dat ſy in den tegenwoordigen ſtaet van hare ſwangerheit een weinig om haer ſelven moeſt denken, en niet dooden 't gene ſy in haren buik droeg: eindelyk ſtierf haer Soontje nae 't verloop van ſeven dagen van die ſiekte, waer na ſy 's anderdaegs van my in de kraem quam, die geboren wordende met 'er daed vyf of ſes pokjes medebragt. Het is nu ſeker, dat het heel qualyk geredenkavelt ſou weſen, indien men ſeide dat ik doenmaels de kinderpokjes in den buik mynes Moeders door hare krachtige inbeelding gekregen ſou hebben: en indien men my vraegt van waer ſulks kon voortkomen? ſoo ſal ik antwoorden, dat de beſmette lucht by haer ſonder afbreken ingehaelt, geheel de ſiekte van haer overleden Soon geduurende, gants haer bloed ſoodanig beſmet had, waer door ik in dien tyt wierd gevoed, dat ik lichtelyk daer door, uit oirſaek van de teederheit mynes lichaems, en veel eer als ſy, den indruk van deſe beſmettelykheit ontfangen heb. Laet ons dan ſeggen, dat d'inbeelding geen van de geſeide werkkingen voortbrengen kan, als in d'oogenblikken van d'ontfankenis, of weinig dagen daer na, en dat men dikwils elders de oirſaek moet ſoekken (indien men de ſelve waerlyk wil kennen) van verſcheide vlakken, maeltjes, en teekenen met welke vele kinderen geboren worden.

III. HOOFT-

III. HOOFTDEEL.

Van de teekenen der Ontfankenis.

GElyk het wel moeielyk is, en alleen d'ervarene Hoveniers toekoomt de planten te kennen, wanneer sy beginnen uit d'aerde voort te komen, soo zyn 'er ook geen dan ervarene Geneesmeesters en Handmeesters die gewisse verseker ingen geven konnen van 't ontfangen der vrouw in haer begin: nochtans eenige van dese teekenen overeenkomen hebbende met die van het ophouden der maenstonden, en van eenige andere siekkelykheden der vrouwen, soo maekt dit dat vele daer in dikwils bedrogen zyn.

Ik sal my niet ophouden met het ophalen van een groot getal teekenen der ontfankenis, die volkomen onseker zyn, gelyk de gene die gehaelt worden uit de veranderingen van de pols, en van de pissen, en van eenige andere die veel eer tot bygeloovigheit, dan tot een dadelyke waerheit strekken; maer ik sal hier alleenig bybrengen die de eigenste en de gewonelykste zyn, door welke een Heelmeester de selve sal komen bekennen, waer van sich sommige terstond, en andere niet dan in 't gevolg vertoonen. Hy sal eerst onderspoekken en vernemen of de vrouw alle de teekenen van vruchtbaerheit heeft, van welke wy hebben gesproken wanneer wy daer van handelden, of wel het meeste deel; soo niet sou men die tot eenige andere oirsaek moeten brengen: en vaststellende dat sy vruchtbaer zy, soo sal men bekennen dat sy ontfangen heeft, indien de twee zaden in hare lyfmoeder zyn aengenomen, en sy beide te gelyk hebben geschoten, of wel seer kort na malkander, en indien de man en de vrouw doenmaels meer vermaek dan in 't gemeen gevoelt hebben; 't welk de man ontmoet, om dat de scheede in dien tyt syne roede beter omvat, en uit oirsaek dat de lyfmoeder die sich opend om 't zaed t'ontfangen, vervolgens sich weder sluitende, het topje van 't mannelyk lid (om soo te seggen) suigt, dat, om met een seer naeuwkeurig gevoel begaeft te wesen, daer door seer aengenaem gekittelt word; en sy selfs komende tot die twee zaden aen te nemen, waer op sy seer is verlekkert, en voornamelyk op dat des mans, soo veroirsaekt dat in de vrouw een weeldig en ongemeen hippelen van alle de leden hares lichaems, het wederzyds schieten de wellust van d'een en d'ander vermeerderende, gelyk *Ovidius* ons seer wel heeft uitgedrukt door dese twee Versen,

Ad metam properate simul, tunc plena voluptas,
Cum pariter victi fœmina virque jacent.

Als of men seide:

Jaegt beide naer het end, dan is de weeld volmaekt,
Wanneer en man en vrouw t'saem overwonnen raekt.

Dit is het gene hem noch heeft doen ſeggen, *Odi concubitus qui non utrinque reſolvunt*, dat is; *Ik haet de byſlaep* (waer hy nochtans ſyn hoogſte vermaek in vond) *daer men wederzyds niet ſmelt.*

De vrouw heeft geen volkomene verſekerheit van ontfangen te hebben, indien ſy haer zaed nevens dat des mans in hare lyfmoeder heeft aengenomen; die moet noch in 't ſelfde oogenblik worden toegeſloten, en het ſelve daer in behouden blyven. Daer is in de Stads-rechten van Parys een artykel, waer by geſeit word, dat *geven en wederbehouden niet deugt*; maer die ſaek vind wel plaets in d'ontfankenis; want de vrouw geeft en ſchiet haer zaed in hare lyfmoeder, en behoud dat daer in. Sy ſal kennen of ſy die zaden behouden heeft, indien ſy na de vermenging niets uit hare lyfmoeder voelt loopen, die met eenen ſich ſluit, en indien de roede des mans minder ſlymerig en drooger dan naer gewoonte daer uit is gekomen: de vrouw gevoelt ook eenige oogenblikken daer na een kleine pyn rontom de navel, en eenig gerommel onder in de buik, voortkomende van dat de lyfmoeder ſich ſluitende om de zaden te behouden, in haer ſelven t'ſamen trekt, om niets ledig te laten, en die beter te behouden, en naeuwkeuriger t'omvatten. Deſe lichte pyn aen de navel, koomt van dat de blaes van de pis (aen de grond van welke de waterdraegſter voortkoomt, die ſich aen de navel gaet hechten) een weinig ontroert word door dit t'ſamentrekken, en door deſe ſlag van beweging die de lyfmoeder treft, wanneer ſy ſich ſluit om de zaden te behouden, en van dier gelykke ontroering koomt ook die kleine rommeling des buiks, uit oirſaek dat de lyfmoeder gelegen is tuſſchen de blaes en den aersdarm, aen welke ſy vaſt hangt met geheel de lengte van haren hals, anders de Scheede genoemt.

Dit zyn de teekenen van d'ontfankenis die gekent worden op het oogenblik dat ſy geſchied; en men weet dat noch ſekerder, indien men dan, de vinger in de ſcheede ſtekende, gevoelt dat d'inwendige mond heel naeuw is geſloten, ſonder eenige hardigheit, en in een goede geſtalte. Behalven deſe teekenen zyn 'er noch andere, die niet gekent worden dan met den tyt, gelyk indien de vrouw vervolgens daer na wanluſtig word, ſonder andere ſiekkelykheit te hebben, indien ſy de luſt verlieft tot ſpyſen daer ſy plagt graeg na te weſen, en indien ſy drift krygt om vremde ſaken te eten, en die ſy voorheen niet gewoon was; 't welk haer aenkoomt na de hoedanigheit der humeuren die in haer heerſchen, en daer hare maeg door bevochtigt word: ſy heeft ook dikwils walgingen en brakingen die haer langen tyt by-blyven; ſy word trager, loomer, moeielyker, en van quader aert dan na gewoonte, het byſlapen behaegt haer ſoo wel niet meer; ſy gevoelt ſomtyts pyn aen de tanden; waer aen ſy te voren niet was onderworpen; hare maenſtonden houden op, ſonder dat men daer andere oirſaek van weet, ſy tot dien tyt toe de ſelve altyt wel geregelt gehad hebbende; hare borſten worden groot, en ſtyf, en doen haer ſeer, om dat het bloed en de vochtigheden daer na toe vloeien, hare gemeene ontledigingen niet hebben konnende; de tepels daer van worden harder en hooger, uit oirſaek van hare vervulling; haren navel toont ſich verheven; hare oogſchelen zyn ſlap en konnen ſich naeuwlyks ophouden, ſy zyn ſeer duiſter, en men ſiet om de ſelve een blaeuw-delluwe kring; hare oogen zyn ſwak en ingevallen; hare wittigheit is niet ſoo helder, en haer geſicht is ſlaeuw; en het bloed van de vrouw, die al over eenige tyt heeft ontfangen, is altyt quaet, vermits het dan niet geſuivert zynde van ſyne overtolligheden, gelyk

lyk het gewoon was, ontſtelt en verdorven is door hare vermenging. Daer-enboven is 'er noch een teeken 't welk alle vrouwen in deſe twyffeling voor waerachtig houden en achten, en dit is gelyk ſy in 't franſch ſeggen, *qu'en ventre plat, enfant y a*, of *een platte buik, heeft in de fuik*. In der waerheit dit ſpreekwoord heeft eenigen rym, en ook eenige reden, niet gelyk ſy meenen, dat de lyfmoeder vervolgens op d'ontſankenis ſich ſluitende, eenigſins den buik doet invallen en platter maekt; 't welk niet kan geſchieden, om dat haren bodem vry en los zynde, ſonder voor aen de buik, om die ſoo te konnen doen intrekken, gebonden te weſen; maer wel uit oirſaek dat de vrouwen van d'ongemakken van haer ſwanger-gaen magerder, ſchraelder en dunder worden, niet alleen aen de buik, maer ook over geheel haer lichaem, gelyk men ondervind geduurende de twee eerſte maenden van hare ſwangerheit, in welken tyt het noch ſeer klein is 't gene in de lyfmoeder beſloten ſit; maer wanneer het bloed van de vrouw in groote menigte daer begint toe te vloeien, dan word vervolgens haren buik altyt dikker, tot den tyt van haer kraembed.

Alle deſe toevallen komen de vrouw over die het byſlapen gebruikt heeft, wanneer de meeſte t'ſamen, of vervolgens na den tyt, ons ſullen doen oirdeelen dat ſy ontfangen heeft, of ſchoon vele daer van haer aenkomen door het opſtoppen der maenſtonden, dat ſchier diergelykke veroirſaekt; want yder weet, dat ſulks inſgelyks in de maegden verwekt wanluſtigheden, walgingen, en brakingen, (maer die ſoo dikwils niet) geſwellen, hardigheden, en pynen in de borſten, en in de buik, als ook luſten tot vremde ſaken, ringen om de oogen, en andere, waer men wel acht op moet nemen. De lyfmoeder kan ook noch naeuwkeurig geſloten zyn, ſonder dat de vrouw ontfangen heeft. Men ontmoet 'er ſelfs, in welke die ſich noit ſchier opend, dan ſeer weinig om de maenſtonden te laten uitloopen, 't welk ſommige van natuur, en andere by toeval hebben, als door eenige vereeltheit daer eenige ſweering of andere qualykvaert mogt voorgegaen weſen; want gelyk *Galenus* ſeer wel aenmerkt in ſyne uitlegging over de kortbondige ſpreuken 51. en 54. van 't 5. boek. Het ſluiten van d'inwendige mond der lyfmoeder, is een gemeen teeken van geſwellen tegen de natuur die in dit deel komen, en van het ontfangen der vrouw, 't gene men moet onderſcheiden door des ſelfs hardigheit, om dat in ſwangere vrouwen die ſacht is, en in een natuurlyke geſteltenis; maer die is hard aen de gene die eenig geſwel in dit deel hebben, ſoo als een ſwynpuyſt, of een wenachtig geſwel mogt weſen. *Want de mond der lyfmoeder is in de ſwangere vrouwen ſacht, en na de natuur: maer hard in die een geſwel hebben tegen natuur, het zy dat ſulks een ontſteking, of harde puyſt weſen mag.*

Indien alle deſe teekenen van d'ontſankenis, die niet nalaten ſomtyts ons te bedriegen (of ſchoon die ſelden te gelyk t'ſamen komen) ons daer van noch geen genoegſaem groote verſekerheit geven, en indien wy de ſelve geheel willen hebben, ſoo wyſt *Hippocrates* ons een middel aen om die te bekomen, 't welk ik niet meer verſekert kan gelooven als d'andere: het is in d' 41. kortbondige ſpreuk van het 5. Boek, waer hy dus ſpreekt; *Indien gy wilt kennen of een vrouw heeft ontfangen, geeft haer als ſy ſlapen gaet gehonigt water te drinkken: en indien ſy pyn in de buik van winden gevoelt, ſoo heeft ſy ontfangen; indien niet, ſoo heeft ſy niet ontfangen.* Hy ſtelt ſyn grond (na dat ik geloof) hier op, dat dit drinkken van gehonigt

nigt water winden veroirſaekt, die niet licht naer beneden konnen uitvliegen, vermits de lyfmoeder vol zynde, door hare dikte of door haer t'ſamen trekken in d'ontfankenis, den aersdarm drukt daer ſy op ligt; 't welk deſe winden doet rommelen, die gedrongen zyn weder in de andere darmen te keeren.

Indien 'er gelegentheit is waer de Geneesmeeſters en de Handmeeſters meer voorſichtig behooren te weſen, en meer acht te ſlaen op hare Voorſpelling, het is, in 't gene haer oirdeel aengaet rakende d'ontfankenis en de ſwangerheit der vrouwen, om de groote ongevallen en rampen te vermyden, door de gene veroirſaekt die daer los in heen ſlingeren, ſonder een verſekerde kennis daer van te hebben. De misſlagen welke de vreeſe ons dan daer in doet begaen, zyn in eeniger voegen te verſchoonen en te vergeven; maer niet die door roekkeloosheit worden veroirſaekt, en onvergelykkelyk veel grooter zyn. Men heeft maer al te veel geſien dat arme vrouwen miskramen gekregen hebben door 't gebruik van geneesmiddelen en door het laten, vermits ſy haer niet ſwanger gelooft hadden; het zyn ſoo vele moorden door de gene begaen die daer oirſaek van zyn door hare onwetentheit of hare onbeſuiſtheit; ſonder te ſpreken van 't gevaer daer ſy de moeders noch in ſtellen die in dusdanigen ſtaet zyn. *Riolanus, lib. 6. cap. 2. Anthropogr.* verhaelt de Hiſtory van een vrouw, *Genevefve Supplice* genaemt, die na gehangen geweeſt te zyn wegens hare uitſtekende dieveryen, in 't openbaer door hem wierd opgeſneden in de Scholen der Medecynen, en ſwanger gevonden van een kind van vyf maenden, tegen 't gevoelen der Handmeeſteren en Vroevrouwen, die voor haer doot haer onderſocht hebbende de ſelve niet ſwanger hadden geoirdeelt, uit oirſaek dat ſy ſeer vet en vollyvig was. Wy hebben in Parys op het jaer 1666. een deerlyk voorbeeld van dien aert geſien, aen een vrouw die ook gehangen en in 't openbaer opgeſneden wierd ontrent het Hof van de keukens der Louvre, welke men ſwanger vond van een kind van vier maenden, niet tegenſtaende het bericht der perſoonen die haer onderſocht hadden uit laſt van den Richter, eer ſy ter doot wierd gebragt, die verſekerden tegen de waerheit, dat ſy 't niet was. 't Gene haer bedroog, was dat deſe vrouw, (hoewel ſwanger) in der daed eenige maenſtonden had. Hier op is 't dat men ſich dan niet ſoo hard moet verlaten, aengeſien daer vele zyn die niet nalaten hare maenſtonden te hebben, of ſchoon ſy noch ſwanger mogen weſen; en ik ken 'er die de ſelve gehad hebben geduurende haer ſwanger-gaen tot op de vyfde maend; 't welk gebeurt na dat eenige vrouwen meer of min bloedryk zyn, hoewel de meeſte die gemeenelyk niet hebben; maer gelyk yder weet, daer zyn ſeer weinige algemeene regelen, waer in men niet ſomtyts uitſonderingen vind. Deſe ſaek maekte ſoo grooten gerucht in Parys, dat die tot kennis van de Konink en van 't geheele Hof quam, waer over de perſoonen ten hoogſten beriſpt wierden, die door hare onwetentheit het verhaeſt richten van deſe arme ongelukkige veroirſaekt hadden, met welke haer kind had moeten omkomen, dat onſchuldig was aen de misdaden van ſyne moeder. Een Handmeeſter moet ſich ook ſoo ſeer niet verlaten op 't gene dusdanigen ſlag van vrouwen hem daer ontrent mogen ſeggen, die vreeſen veroirdeelt te worden over eenige misdaed by haer begaen, waer door ſy om uitſtel te krygen van hare ſtraffe, ſchier alle voorgeven ſwanger te zyn; om deſe reden is het ſeer nut dat ſy, welke men ſulken onderſoekken beveelt, ſich daer op ſeer wel verſtaen. Men vind noch andere vrouwen, die na in haer perſoon qualyk gehandelt

handelt te weſen, om een Handmeeſter ſenden, met opſet dat hy tot haer voordeel mag ſpreken; en om ſich te beter over haer tegenpartie te wreken, en dies te lichter eenig verleng van tyt te verkrygen, ſich inſgelyks ſeggen ſwanger te zyn, en ſtooten op haer buik te hebben gekregen, veinſende daer in groote pynen te gevoelen, en indien by geval het gebeurt dat ſulks op de tyt van hare maenſtonden koomt, ſoo trachten ſy te doen gelooven dat het een afgaen van bloed ſou weſen 't welk ſy dan noch anders veinſen, waer in men ſich niet moet laten bedriegen; maer om ſich niet voor onwetend te doen achten, en uit vrees van in diergelykke misſlagen te vallen, wanneer daer eenige twyffeling is, ſoo is het beter een weinig gedult te hebben, dan ſyne voorſpelling los heen te uitten; want gelyk 'er vrouwen zyn, die willen vaſt ſtellen ſwanger te weſen, of ſchoon dat niet waer is, ſoo ſiet men 'er ook die ſulks loochenen tot dat ſy in de kraem liggen, gelyk ſy deed van welke ik nu ſal verhalen. Ontrent het jaer 1654. in de Stad van Saumur zynde, ſoo was 'er dicht by 't huis daer ik woonde een borgers dochter, jonk en ſeer ſchoon, die vyf maenden lank onder handen ſtont van een Geneesmeeſter en een Artſenymenger, als waterzuchtig gelyk ſy ſeide te weſen, ten einde van welken tyt, na veel krachtige hulpmiddelen gebruikt te hebben die ſy haer voorſtelden, ſy op een ſprong genas, met op haer tyt van een kind in de kraem te vallen, niet tegenſtaende al het gene ſy haer hadden ingegeven: dit maekte den Geneesmeeſter en den Artſenymenger geweldig verwondert, daer ſy ſich ſoo dom hadden laten bedriegen, met ſich te vertrouwen op het ſeggen van deſe dochter, die ſoo wel de waterzuchtige had weten te ſpelen, dat ſy noit achter de waerheit hadden konnen komen voor dat ſy verloſt was. Sommige vrouwen worden hare ſwangerheit ſelfs ook niet gewaer, gelyk niet lang geleden aen de vrouw van een Raedsheer van 't Hof is gebeurt, die, na noch ſes of ſeven geheele maenden met geneesmiddelen als waterzuchtige bedient geweeſt te hebben door een beroemt Geneesmeeſter, eindelyk een kind heeft ter weereld gebragt, ſoo wel als vele andere vrouwen die ik ken, die op de ſelve wyſe zyn gehandelt geweeſt. Maer wie ſal niet ſomtyts konnen bedrogen worden (mag men my ſeggen) dewyl *Avenzoar*, een geheel beroemt Geneesmeeſter, ons ſelt, ſelfs van ſyn eigen dochter bedrogen geweeſt te zyn, welk hy verſcheidemalen ſeer ſterk had laten purgeren, haer niet ſwanger geloovende, of ſchoon ſy dat al over vier maenden geweeſt had.

Men ſiet boven dit vrouwen, die hoewel ſy in der daed waterzuchtig zyn, niet nalaten kinderen te teelen; tot getuigenis van 't welk ik het voorbeeld ſal bybrengen van de vrouw van Meeſter *Duvieux* myn Spitsbroeder, die waterzuchtig geworden zynde negen volle jaren lank, 't gevolg van een kraembed, vele maenden bedient wierd met allerhande geneesmiddelen op deſe ſiekte paſſende, ſonder gants eenige verlichting te krygen, waer na, ſonder eenig achterdocht te voren daer van gehad te hebben, ſy eindelyk gewaer wierd dat ſy ſwanger van kind was, niet tegenſtaende de hoogſte waterzuchtigheit van haren buik, die wel verre van te verminderen na dat ſy gebaert had, gelyk men hoopte, noch meerder aenwies, en 't gene, waer over men ſich meeſt heeft te verwonderen, is, dat ſy naderhand noch drie andere kinderen gebaert heeft, een van welke is een dochter tegenwoordig oud vyf-jaren en half, ſoo kloek en groot na hare jaren, dat ſy van meer dan ſeven ſchynt te weſen; en een ander van die kinderen

is

is een jongen, die ook ſeer welvaert, van wien ik haer ontrent over twee jaren heb helpen verloſſen. Laet ons vry alle de Boekken der Medecynen doorſnuffelen, men ſal daer in noit ſoo ongemeenen voorbeeld vinden als deſe vrouw, welkers buik van ſoo ſchrikkelyke dikte was, dat ik haer geloof meer dan dertig pinten water ingehad te hebben; 't welk haer eindelyk den doot heeft veroirſaekt in de maend van Juny laeſtleden, naer het vallen van een ſeer groote hoogte, 't welk ſy ongelukkig gedaen had drie weken te voren, in den trap van het huis daer ſy was; welke val haer een groote ontroering van geheel het lichaem gemaekt hebbende, van wegen d'ongemeene dikte en ſwaerte van haer buik, ſeer veel hielp om het einde harer dagen te verhaeſten. D'ongemeenheit van deſe ſaek is niet, een waterzuchtige vrouw te ſien; want ſulks koomt ons dikwils genoeg voor; maer het is, te ſien dat een vrouw, ſoodanig waterzuchtig zynde tot ſulken hoogen top, negen heele jaren lank, en niet tegenſtaende deſe ſiekte gelukkig te verloſſen van vier levendige kinderen. Wanneer ik dit laeſte kind van haer had ontfangen, ſcheen my haer buik niet meer gemindert dan of ik een hoender-ey daer uit had gekregen. *Schenkius, lib. 4. Obſerv.* verhaelt de Hiſtory van een vrouw, die ſeven jaren lank waterzuchtig geweeſt zynde, niet naliet in den tyt van deſe ſiekte mede een kind te teelen; maer deſe is onvergelykkelyk ongemeender.

Daer zyn noch andere vrouwen, die geloovende in der daed ſwanger van kind te weſen, niet dan waterzuchtigheden van de lyfmoeder hebben, gelyk het gebeurt is aen een koopvrouw van vierkant houd tot Parys, die ik wel gekent heb, en noit kinders gehad heeft, of ſchoon ſy van vremde driften beſeten was, ſelfs tot die ſwangerheit te hopen in den ouderdom van vyftig jaren, uit oirſaek dat ſy doenmaels noch een weinig maenſtonden had. Men maekte deſe vrouw eenmael wys, op het voortbrengen der teekenen die ſy ſeide te hebben, geduurende den tyt van tien heele maenden, dat ſy ſwanger was, 't welk de Vroevrouw, en vele andere haer verſekerden (ook geloofde ſy dat ſelfs wel; want het is niet moielyk wys-gemaekt te worden 't gene een krachtige drift ons doet hopen) uit oirſaek dat haren buik in der daed was opgeſwollen, en ſelfs ſeide ſy haer kind te voelen roeren, en geloofde 't ſoo wel, dat ſy op een dach ſich qualyker bevindende dan na gewoonte, naer een ſeer ſchoone wieg te hebben doen vervaerdigen voor het kind dat ſy ſich inbeelde te ſullen krygen, om de Vroemoeder ſond, die gekomen zynde, haer ſeide, dat ſy met 'er daed in de kraem komen ſou; maer een dach of twee daer na, tot ſoo lang altyt op een kind gehoopt hebbende, ontloſte ſy haer van eenige wateren, en eenige winden die uit de lyfmoeder quamen, ſonder dat 'er iet anders volgde, waer na men al het koſtelyk poppe-goet, dat vaerdig gemaekt lag, weder oppakken moeſt. Deſe voorbeelden doen ons dan ſien, dat men niet lichtelyk geloof geven moet aen ſaken die de vrouw ons ſeit, indien daer geen reden by volgt, 't welk wy ſullen kennen konnen, met de teekenen van d'ontfankenis die wy verklaert hebben wel t'overwegen.

Doch naer alles wat ik nu even bygebragt heb, rakende de moeielykheit die daer ſomtyts is, om te kennen niet alleenig d'ontfankenis, maers ſelfs de ſwangerheit der vrouwen, wie ſal ſich niet verwonderen over d'onvergelykkelyke wetenſchap van *Democritus*, die nae 't verhael van *Diogenes Laërtius*, ſoo wel wiſt te kennen het ontfangen van een dochter die in 't geſelſchap van *Hippocrates* was, wanneer hy haer te ſien kreeg, groetende deſe dochter den eerſten dach als een

maegd,

maegd, en 's anderdaegs als een vrouw, die in der daed dien ſelven nacht was geſchonden geweeſt? Niet te min geloof ik, dat het wel waerſchynelyker is, dat ſulks veel eer ſou gekomen zyn uit eenige giſſing die hy van de waerheit had, dan uit een volkomen ſekere wetenſchap. Nu gelyk even op d'ontſankenis, daer wy van geſproken hebben, de teeling volgt, ſoo moet men aenmerkken wat die is, en hoedanig ſy geſchied.

VI. HOOFTDEEL.

Van de Teeling, en van d'omſtandigheden die daer by vereiſcht worden.

HEt is een ſeer groote waerheit en by yder van ons bekent, dat alles wat in de weereld leeft, aen het verderf onderworpen is, en eindelyk gedrongen den doot te lyden; dit heeft de natuur verplicht, voorſichtig en ſorgvuldig over haer behoud, aen alle ſaken ſekere begeerte te geven om ſich eeuwigduurend te maken, 't gene niet geſchieden konnende in het ondeilbare, vermits het ſterflyk is, door een onvermydelyke noodſakelykheit, ſy ſulks maekt door het voorſetten der gedaenten en der geſlachten. Sy bekoomt haer oogwit, ten aenſien van de dieren, door middel van de teeling na vervolg hervat; dus ſchynt het dat ſy alle ſich eenigſins eeuwigduurend maken met haers-gelykken te teelen, en dat de menſchen, gelyk *Plato* ſeit in ſyn 4. t'ſamenſpraek van ſyn boek over de Wetten, in eeniger wyſe ſich onſterflyk maken, met kinderen van hare kinderen overig te laten. Hierom is 't dat hy ſeit, dat hy, die verſuimt een vrouw te trouwen, en kinderen te teelen, een misdaed begaet; om dat hy ſoo doende, ſich gewillig van d'onſterflykheit berooft, die boven alle andere ſaken te wenſchen is.

Door *Teeling* verſtaen wy in 't gemeen met *Ariſtoteles*, een voortſetten of bewegen van 't gene dat niet is, tot het gene dat iet is. Maer deſe beſchryving is een weinig te wydloopig en te duiſter, om tot de kennis te komen die wy begeeren te hebben van de teeling der volmaekte dieren, en voornamelyk van die des menſch; hierom, ten einde men dies te lichter ons voornemen begrypen mag, ſoo moet men daer van een andere geven, die ons deſe ſaek eigentlyk verbeelde. Om deſe reden ſullen wy ſeggen, dat wy door de teeling des menſch, een eigene en byſonderlyke werking van de lyfmoeder verſtaen, ſich beſig houdende op de twee zaden daer in ontfangen, waer van ſy een lichaem vormt en toeſtelt, beſtaende uit ſeer vele deelen, die ſy met order ſchikt, om met 'er tyt te weſen het werktuig der ziel die daer ingeſtort weſen moet. Daer zyn verſcheide omſtandigheden vereiſcht tot de volmaekte teeling, ſonder welke die volkomen onmogelyk ſou weſen: men ſtelt de ſelve gemeenelyk tot het getal van drie voorname; te weten, het onderſcheid der Sexe, of van mannelyk en vrouwelyk; haer aenraken; en het vermengen van hare twee zaden: dit is 't dat men een weinig byſonderlyk moet onderſoekken.

Hoewel de vrouw door *Ariſtoteles* beſchreven is, een dier dat in ſich ſelven teelt, en dat ſulks waerachtig zy, nochtans is het gants ſeker dat ſy dit niet kan

doen dan met hulp van de man, die ſyn zaed in hare lyfmoeder geſchoten ſal hebben: en evenwel ſien wy dagelyks de hennen en andere vliegende gedierten eyeren leggen ſonder eenig mannetje by haer te hebben; niet te min brengen deſe eyeren noit kiekens voort, door dien het mannetje daer aen niet ingedrukt heeft die vruchtbare kracht, of die eerſte beweging, volkomen tot dit onderwerp noodig; 't gene ons bewyſt dat het onderſcheid van Sexe, of van mannelyk en vrouwelyk, daer noodſakelyk vereiſcht word, ſoo wel in deſe gedierten, als in de volmaekter, gelyk de menſch is.

Het onderſcheid der Sexen ſou onnut weſen, indien ſy niet onmiddelyk quamen malkander aen te raken, of ſchoon eenige doortrapte om hare onkuisheit te verbergen, hebben willen doen gelooven dat ſy noit door eenig man aengeraekt waren die haer had mogen beſwangeren, gelyk die daer *Averroës* van ſpreekt, die in een badſtove ontfangen had, waer in een man ſich te voren had gewaſſchen, en daer ſyn zaed geſchoten, 't welk nagehaelt en opgeſogen was (gelyk hy ſeit) door de lyfmoeder van deſe vrouw; maer het is praet die men de kinders vertellen moet om haer beſig te houden.

Nu ten einde deſe onderſcheide Sexen verplicht mogten weſen om tot dit aenraken te komen, 't welk wy *byſlapen* noemen, boven den wenſch van haers-gelyk voort te brengen, die van natuuren hen daer toe trekt, ſoo zyn de deelen van de man en van de vrouw tot de teeling noodig, met een kittelachtige, welluſtige en wederzydſche jeukkerigheit begaeft, om haer tot dit bedryf op te wekken, ſonder 't welk het onmogelyk was geweeſt aen de menſch, dat goddelyk dier, geſchapen om hemelſche ſaken te beſchouwen, ſich tot ſyne vrouw te vervoegen: want in waerheit, ſou hy daer van niet afgehouden worden door de vuiligheit, en de quade reuk van dit deel, dat de vergaderplaets is van alle d'onreinigheden hares lichaems? Sou hy ſulken beſluit konnen nemen, indien hy overwoog, dat hy dit lid, by hem ſoo ſeer in waerden, moet ſteken, op een vinger-breed na ontrent een ſoo ſtinkkend gat als den aers is? Wat de man belangt, men moet bekennen dat hy 't voordeel heeft van niet walgelyks te hebben in alle ſyne deelen: en aen d'ander zyde, indien de vrouw ook wel dacht aen duiſent pynen en ongemakkelykheden die de ſwangerheit haer veroirſaekt, aen de ſmerten die ſy daer van gevoelt, en aen 't gevaer hares levens daer ſy door het baren in koomt, waer men noch by kan voegen het verlieſen van hare ſchoonheit, de koſtelykſte ſchat die ſy beſit, en die haer altyt by yder aengenaem maekt ſoo lang ſy haer behoud; ſekerlyk ſy ſou daer van wel afgetrokken blyven: maer d'een en d'ander nemen deſe overdenkkingen niet dan na dit bedryf volbragt te hebben, en ſlaen van te voren geen acht, dan op de wederzydſche weelde die ſy daer in ſmaken. Hier van koomt het, dat *na de vermenging yder dier ſich bedroeft.* Het is dan door deſe weelderige kitteling, en door de luſt om haers-gelyk te teelen, dat de natuur de twee Sexen tot dit aenraken dryft.

Wat de vermenging van de twee zaden aengaet, het is ſeker dat de verſcheidentheit der Sexen, en haer aenraken, niet vereiſcht zyn dan tot dit inſicht, ſonder 't welk de teeling niet ſou konnen geſchieden, of ſchoon ſommige wel willen dat het zaed van de vrouw daer niets in dient, en ſelfs dat ſy geen heeft, gelyk *Ariſtoteles* geſeit heeft, *lib.* 1. *de gener. Animal.* maer wy hebben het tegendeel beweſen in 't Hooftdeel van d'Ontſankenis, door het voorbeeld van dagelykſche ondervindingen.

Alle

Alle deſe drie omſtandigheden, namelyk het onderſcheid van Sexe, of van mannelyk en vrouwelyk, haer aenraken, en het vermengen van hare ſtoffen, die men zaden noemt, moeten d'ontfankenis voorgaen, waer op dan de teeling volgt die in dusdaniger voegen geſchied. Soo ras als de vrouw ontfangen heeft, dat is te ſeggen, aengenomen en behouden in hare lyfmoeder de twee vruchtbare zaden, welker ſtoffe en kracht in dat ſelfde oogenblik ſoodanig vereenigen, ſoo dat van die twee niet meer dan een eenig en ſelfde lichaem, en een de ſelfde kracht gemaekt word; haelt ſy van alle kanten ſich t'ſamen, om die wel naeuw t'omvatten, en ſluit ſich ſoo volkomen dicht, dat de punt van een naelde daer niet ſou konnen in komen ſonder geweld te doen, waer na ſy door hare warmte van 't vermogen alle de verſcheide krachten, in de zaden welke ſy omvat, tot de dadelykheit brengt, waer van ſy allenxkens den verwerden klomp reddet, ſich bedienende van de geeſten daer deſe ſchuimachtige en kokende zaden geheel van vervult zyn, die een goddelyke beweging ontfangen hebbende in den eerſten oogenblik van d'ontfankenis, als de werktuigen zyn met welke ſy begint d'eerſte trekken af te malen van alle de deelen, waer aen ſy vervolgens (ſich bedienende van het maenſtondelyk bloed dat daer toevloeit) met 'er tyt het aenwaſſen en d'uitterſte volmaektheit koomt geven, niet wel alleenig met van buiten in de ſtoffe te werken, gelyk een Beeldhouwer doet die aen een beeld arbeid, maer met die goddelyker wyſe toe te ſtellen, ſoo wel van buiten als van binnen, en alle de deelen des lichaems ſeer naeuwkeurig te verbeelden. En om de ſaek noch beter uit te leggen, ſoo laet ons ſeggen, dat het ſelve gebeurt aen het zaed (indien men dus ſpreken mag) in de lyfmoeder na d'ontfankenis, 't welk in de ſchepping des weerelds gebeurde; want het licht dat doenmaels over al in 't gemeen verſpreid was, en doormengt met de ſtoffe van den verwerden klomp, wierd daer afgeſcheiden, om daer uit te maken de Son en de andere Geſternten, die door hare invloeden alle de andere lichamen beheerſchen: ſoo word de kracht die in al het zaed werkt, 't welk men eenigſins by ſulken verwerden klomp kan gelykken, geheel by malkander verſamelt om het hert daer van te maken, dat, gelyk *Ariſtoteles* ſeer wel heeft aengemerkt, het eenigſte beginſel en het Geſternte des levens is, 't welk het uitdeelt aen alle d'andere deelen, die mede gemaekt worden door de vereeniging der verſcheide gedeelten van dit zaed, yder van welke d'een van d'ander afgeſondert zynde, ſich koomt vervoegen door de ſelfde werkking aen dat hem gelyk is, en door de wel-geſchikte verſameling van alle, word het lichaem des kinds volkomen gemaekt.

De teeling kan verdeelt worden in drie onderſcheiden tyden; die zyn, haer begin, haer midden, en haer einde; voor het begin, dat is wanneer daer noch geene andere ſtoffe in de lyfmoeder is dan alleenig de zaden, 't welk duurt tot den ſesden dach, volgens 't gene *Hippocrates* aengemerkt ſeit te hebben: hy noemt die zaden dan met den naem van *geniture*, dat is te ſeggen, de ſtoffe waer uit de teeling geſchieden moet. Hy ſpreekt daer van in 't Boek, van de natuur des kinds: waer hy ſeit, dat men, door d'ondervinding die hy daer van by-brengt, van d'andere tyden kan oirdeelen. Hy verhaelt de Hiſtory van een vrouw, die ten einde van ſes dagen, op een ſprong met gerucht door de lyfmoeder de zaden die ſy ontfangen had uitwierp, die een raeuw ey geleken, daer men de ſchael had af gedaen, en het vlies dat daer onder ſit aengelaten; of een van de misvallige eye-

ren die geen ſchael hebben, welk dun vlies van buiten een weinig roodachtig was, en dit zaed beſloot, zynde van een ronde figuur. Men ſag daer van binnen witte en roodachtige veſelkens, met een dikke vochtigheit, in 't midden van welke iets was naer een navel gelykkende. Geduurende den eerſten tyt van de teeling, kan men ſchier niets gefigureert noch onderſcheiden ſien in deſe *geniture*; maer men ſiet daer ſlechs eenig begin van ſchikking om de geſtalte der deelen t'ontfangen; waer op vervolgens de tweede tyt koomt, die duurt tot den dertigſten dach, 't welk de tyt is in welken de ſelve *Hippocrates* verſekert, dat de mannelyke vruchten geheel en al geformeert zyn, en de vrouwelyke ten langſten op den twee-en-veertigſten dach. Na dat die ſes eerſte dagen voorby zyn, en dat de lyfmoeder gewrogt heeft in dier voegen gelyk wy verklaert hebben, op de zaden die daer dan noch zyn ſonder eenige vermenging van bloed, om dat 'er noch geen ſonderlinge uitwaeſſening noch verſpreiding geſchiedende van hare ſelfſtandigheit, ſy in dien tyt geen voedſel noodig hebben om haer te verquikken, ſoo ſchikt ſy de ſelve om dat aen te nemen, en het word haer toegebragt in d'eene eerder, en in d'andere trager, na dat de vrouwen verder of nader by den tyt waren dat ſy hare maenſtonden behoorden te hebben wanneer ſy ontfingen, 't welk verſcheide werkkingen voortbrengt volgens die verſcheide geſtelteniſſen; want indien de ſelvige te haeſtig toevloeien en in te grooten overvloedigheit, gelyk het gebeurt aen die ontfangen op het tip dat ſy hare ſuiveringen krygen moeten, ſoo worden de zaden daer in verſmoort en bedorven, 't welk dikwils haer uitloopen veroirſaekt, of wel het teelen van een wangeboorte; maer indien ſy verre daer van af zyn, ſoo is d'ontfankenis dies te vaſter. Dit bloed dan allenxkens komende tot de lyfmoeder van de vrouw die over eenige dagen ontfangen heeft, ſoo bedient ſy ſich daer van als een bequame ſtoffe om alle de deelen van 't kind toe te ſtellen en te voltoien, die ſy alleenig met het zaed afgeſcheft had, even gelyk een Schilder doet, die naer eenige enkele trekken gemaekt te hebben met een kryt op een doek of panneel, vervolgens koomt, met daer verwen op verwen te leggen, tot allenxkens te verbeelden alle de deelen van de perſoon dien hy wilt vertoonen. Het is ſlechs een weinig nae 't begin van den tweeden tyt der teeling, dat men koomt te bekennen, als de figuur van drie kruiken, of liever van drie vergaderingen van deſe ſtoffe, die rouwelyk de drie deelen vertoonen die men de *voornaemſte* noemt, het eerſte van welke maekt het hooft, dat van 't midden het hert, en het derde de lever; men ſiet daer mede de Moederkoek, en de navelvaten die daer aen vaſt zyn, en de vlieſen die alles omwinden, waer na van dach tot dach alle d'andere deelen des lichaems afgebeeld worden, in ſoodaniger voegen, dat volgens *Hippocrates* de mannen volkomen toegeſtelt zyn op den dertigſten dach, en de vrouwen op den twee-en-veertigſten, 't welk ontrent den tyt is, in welken men gelooft dat de vrucht begint bezielt te weſen, of ſchoon die noch voor deſe tyt geen wel-gevoelige beweging heeft.

Hippocrates wilt door deſen verſchilligen termyn, dat de man eer leven ſou hebben dan de vrouw, uit oirſaek (ſeit hy) dat ſyne warmte grooter is: maer voor my, ik denk niet dat de man eer ſyn gedaente gekregen ſou hebben dan de vrouw: het gene my dit doet gelooven is, om dat indien het ſelve ſoodanig was, hy inſgelyks eerder voldragen moeſt zyn als ſy, door de ſelve evenredigheit des tyts dat d'een en d'ander het leven ontfangen ſouden hebben; maer wy ſien het tegendeel,

in dat de kraemvrouwen bevallen op den gewonelyken tyt van negen maenden, soo wel van Dochters als van Sonen sonder onderscheid. Laet ons dan seggen, dat tegen den dertigsten dach, en selfs noch wel eer, soo wel aen de knechtjes als aen meisjes, alle de deelen van 't lichaem des kinds, (hoewel klein en seer sacht) volkomen gevormt en afgebeeld zyn, in welken tyt het niet grooter noch dikker is als de helft van een pynk, en daer na vervolgens, 't welk onsen derden tyt is, het bloed altyt meer en meer tot de lyfmoeder toevloeiende (niet by tusschentyden, gelyk wanneer de stonden vloeien, maer geduurig) soo verkrygt het van dach tot dach syn aenwas, en word sterk tot aen 't einde van de negende maend, 't welk de gewoonelykste tyt is om in de kraem te komen.

Of schoon het schynt dat ik genoegsaem heb uitgelegt op wat wyse d'ontfankenis en de teeling geschieden, om daer van een rouwe schets te geven die redelyker wyse de saek mogt verbeelden, nochtans weet ik wel, dat over al het gene ik geseit heb de naeuwkeurigste noch niet voldaen zyn, die stiptelyk wenschen te weten welke deelen des lichaems eerst gegenereert worden, en in wat tyt de vrucht volkomen geformeert zy, gelyk mede in wat tyt, en hoe, de ziel daer word ingebragt.

Aristoteles, lib. 2. cap. 4. de gener. Animal. wilt dat het hert voor alle d'andere deelen des lichaems gegenereert sou zyn; hierom is 't dat hy 't selfde het eerst levende, en laest stervende seit te wesen. *Galenus, lib. de format. fœtus*, seit dat het de vaten zyn en de lever. Maer *Hippocrates* wilt met meerder reden, na my dunkt, dat alle de deelen in een selfde tyt geteelt souden wesen, sonder dat het een sulks eer sou zyn als het ander, maer dat de groote ons de eerste schynen, of schoon sy evenwel niet voor d'andere gegenereert zyn; dit leert hy ons, *lib. de Diëta*, waer hy seit; *Maer de deelen worden onderscheiden, en wassen aen alle te gelyk, en noch d'eene eerder als d'andere, noch ook later: maer de grootste schynen eerder uit de natuur dan de mindere, daer sy niet eerder zyn.* Hy verklaert noch naeuwkeurig genoeg de selfde saek door dese woorden in 't begin van 't Boek wegens de plaetsen in die mensch; *My dunkt wel dat 'er geen begin des lichaems is, maer dat alles te gelyk het begin, en alles het einde is: want van een rond getrokken kring word geen begin gevonden.*

De moeielykheit is noch grooter om te weten in wat tyt het lichaem des kinds volkomen geformeert zy. *Hippocrates, lib. de Nat. fœtus*, seit, dat het knechtje niet gants volmaekt is voor den dertigsten dach, en het meisje voor den twee-en-veertigsten. *Galenus* is ook van dit gevoelen: maer de selve *Hippocrates* spreekt sich selven openbaerlyk tegen in 't begin des boeks van den ouderdom, ons verseekerende dat het zaed 't welk seven dagen in de lyfmoeder gebleven is, alles heeft wat in 't lichaem vereischt word; 't welk hy seit verscheide malen gesien te hebben door middel van d'openbare hoeren die hare vrucht afdryven, ons doende aenmerkken indien men het gene haer afgaet in 't water legt, dat men daer in klaerlyk alle de deelen des lichaems kan sien, tot de vingers aen de handen, en de teenen aen de voeten, en selfs ook tot de schaemtelyke deelen. *Aristoteles, lib. 7. cap. 3. Hist. Animal.* seit, dat het knechtje niet geformeert is dan op den veertigsten dach, in welken tyt het niet grooter is als een groote miere, en dat men het niet wel kan sien dan met dat in 't water te leggen, om dat het anders t'samenloopt en terstond vergaen is; ook seggende, dat het meisje noch niet geheel volmaekt

maekt is op de derde maend, maer wel alleenig op de vierde. *Plinius, lib. 7. cap. 4. Hiſt. Nat.* verſekert het tegendeel, ſtaende houdende dat het meisje noch eerder volmaekt is als het knechje. Maer wie is 'er die ſich niet ſal verwonderen naer het gevoelen van *Ariſtoteles* gekent te hebben, aengaende de lengte des tyts die hy toeſchryft aen de toeſtelling van de vrucht, en na van te voren ingenomen geweeſt te zyn door 't gevoelen van *Harveus* die in ſyn Tractaet van de teeling, ons verſekert, dat men ſelfs geen zaed vind in de lyfmoeder der dieren, geduurende alle de vyftien dagen die op d'ontfankenis volgen, gelyk hy ſeit aengemerkt te hebben in 't openen van verſcheide hinden, wanneer hy aen d'ander zyde eenen *Kerckring* ſal hooren ſpreken, die in een klein Tractaet over de teeling van de vrucht, 't welk hy onlangs aen den dach heeft gegeven, ons verſekert, in de lyfmoeder van een vrouw haeſtig geſtorven drie of vier dagen na hare maendelyke ſuiveringen, een klein vruchtje gevonden te hebben, waer aen men het hooft en alle de deelen kon onderſcheiden geformeert en afgeſondert van 't overige des lichaems, dat alleen noch rouwelyk verbeeld was, waer van hy de figuur heeft laten in koper ſnyden, gelyk ook die van een ander vruchtje van veertien dagen, dat ſyn volkomene deelen had. *Severin Pineau* heeft ons inſgelyks een figuur doen vertoonen van een vruchtje van twintig dagen, dat noch volkomender in alle ſyne deelen te ſien was; 't welk my doet gelooven, dat het waerachtigſte gevoelen, rakende den tyt wanneer de vrucht geformeert is, weſen moet 't welk ik bygebragt heb van *Hippocrates* uit het begin des Boeks van den ouderdom, 't gene is, dat alle de deelen van het lichaems des kinds volkomen geformeert en gefigureert zyn op den ſevenden dach, of ſelfs noch wel eer; en de reden waerom ik te meerder geloof daer aen geef, is wegens een klein mannelyk vruchtje van vyf-en-twintig dagen of daer ontrent, dat niet veel grooter is als de nagel van een duim, 't welk ik om de ſeltſaemheit in myn cabinet beware in een klein flesken vol geeſt van wyn, uit oirſaek dat alle de deelen van ſyn lichaem ſoo volmaektelyk geformeert en gefigureert zyn, en dat men die ook ſoo beſcheidelyk ſiet, als of het een vrucht van ſes maenden was.

Het gene wy geſeit hebben behoort genoeg te weſen om te weten, of veel eer om te giſſen, welke deelen des lichaems eerſt gegenereert zyn, en in wat tyt het geheel voltrokken zy: maer het is een gordiſche knoop, d'aldermoielykſte om op te loſſen, dat men ſou kennen in wat tyt en op wat wyſe de ziel koomt in het lichaems des kinds. Vele gelooven dat het is met den aenvank van de teeling, en dat die ſelfs is in d'ontfangene zaden; nochtans met deſe onderſcheiding, te weten dat die alleenig in 't vermogen binnen die zaden is, en alleenig in der daed wanneer het lichaem des kinds geheel volmaekt is. Sommige hebben geſeit dat die waerlyk en met 'er daed was in de zaden, en dat ſy ſelfs de bouwmeeſter was van hare woning die ſy toeſtelde in de teeling. *Hippocrates* heeft van dit laeſte gevoelen geweeſt, gelyk hy dat verklaert *lib. de Diæta*, met deſe woorden, *indien iemand gelooft dat de ziel met de ziel word vermengt, die is dwaes. Tertullianus, lib. de Anima, cap.* 13. is ook van *Hippocrates* gevoelen; want hy ſeit, dat het zaed koomt van alle de deelen des lichaems, en dat het van aenbegin een vochtigheit in ſich bevat, die gants ſekerlyk voortkoomt uit de lichamelyke ſelfſtandigheit, en een warmte komende uit die van de ziel, die of ſchoon ſy onſterffelyk is, evenwel gegenereert word ſoo wel als het lichaem op het ſelfde oogenblik. En andere heb-

hebben wel vorder durven komen, seggende dat de ziel selfs in het zaet was wanneer het noch in de ballekens sat: maer alle dese gevoelens zyn verworpen, als strydig tegen 't Geloof; om dat men die niet sou konnen toestaen, sonder te gevoelen dat de ziel des menschlichamelyk was, soo wel als die der beesten.

Galenus, lib. de fomat. fœtus, bekent vryborstig, dat hy geensins de werkkende oirsaek kent van de vrucht, niet meer als die van de ziel, en dat alle de grootste Philosophen die hy over dese saek nagesocht heeft, hem noit de minste klaer-bewysende reden hebben konnen geven; maer dat al 't gene hy daer ontrent kan versekeren is, dat 'er in dese werkkende oirsaek een souveraine wysheit moet wesen, en na dat het lichaem des kinds volkomen toegestelt is, dat het bestiert word geduurende heel den loop van het leven door de bewegingen der drie beginselen, die zyn de hersenen, het hert, en de lever. *Fernelius, lib. 1. cap. 6. & 7. de abdit. rer. cauf.* redenkavelt wydloopig, om te weten of de ziel van aenbegin wesentlyk is in de zaden, dan of sy ter selver stond alleenig daer is in 't vermogen; maer na dat geschil wederzyds wel overwogen te hebben, soo schynt het genoeg door 't besluit van syn na-reden, *cap. 7.* dat hy misschien van 't eerste gevoelen was, 't welk hy niet opentlyk heeft willen dryven, sich vernoegt hebbende in de redenen daer van te hebben doen bybrengen in de redenwisseling van *Brutus*, die hoewel overwonnen, naer 't schynt, door die van syn partie *Eudoxus*, op 't einde van syne redenstryding seit, dat 'er niemand dan Godt alleen is die weet welk van de twee gevoelens waerachtig zy, en dat de menschen alleen kennen 't gene haer waerschynelykst voortkoomt. Men moet niet te min hier van niet oirdeelen na 't gene waerschynelykst aen ons verstand voorkomen mag; maer men moet ons geheel overgeven aen 't gene de Kerk ons verplicht te gelooven, 't welk is, dat de ziel des menschen een volkomen geestelyke en geheel goddelyke selfstandigheit is, die geensins van de Vader noch de Moeder voortkoomt, gelyk *Tertullianus* wilt; maer die van buiten koomt, en ingestort word in het lichaem van 't kind op het oogenblik dat het geheel geformeert is: maer sonder hier in breeder uit te weiden, laten wy dese saek aen de lieden die hooger verlicht zyn dan wy; en laet ons weder keeren tot het gene wy voor hadden te spreken van de swangerheit en van hare verscheidentheden, voor 't welk nochtans ik het genoegsaem dienstig vind, verhael te doen van een seer aenmerkens-waerdige Histori rakende het teelen van een kind.

V. HOOFTDEEL.

Hiſtory van een vrouw, in welkers buik men na haer doot een kleen vruchtje vond van twee maenden en half, of daer ontrent, met een groote menigte geronnen bloed, die wel verdient onderſocht te weſen, om te weten of dit kind geteelt was in het aenvoerend of uitſchietend vat, het trompet der lyfmoeder genoemt, gelyk vele perſoonen gelooven.

DEn ſesden dach van January des jaers 1669. heb ik geſien in't midden der ſtraet van de Leertouwers, by een Handmeeſter genaemt *Benoiſt Vaſſal*, een lyfmoeder van de geſtalte gelyk hier uit gebeeld is aen 't einde van dit Hooftdeel, welke hy verſch gehaelt had uit het lichaem van een vrouw 32. jaren oud, die geſtorven was na ſchikkelyke pynen in haer buik gevoelt te hebben drie geheele dagen lank, die haer veelvoudige onmachten, en ſeer ſware ſtuipen veroirſaekt hadden. Deſe vrouw, een kraembewaerſter van haer doen, ſcheen geduurende haer leven van een ſeer vaſte geſontheit, en had in verſcheide ſwangerheden elf kinderen gebaert, te weten ſeven Sonen en vier Dochteren, van welke ſy altyt gelukkig verloſt was naer negen maenden dragts: maer voor de twaelfdemael ſwanger geworden zynde, en hare lyfmoeder ſich niet uitgeſet hebbende dan na de zyde van haren rechter hoorn, ſoo wierd dit deel eindelyk ſoo dun en ſoo ſwak, dat het niet konnende alleenig d'uitſpannig lyden om het kind langer te behouden, geheel barſte op de tweede maend en half of daer ontrent van hare ſwangerheit; 't welk het kind daer uit deed vallen, dat dóot gevonden wierd tuſſchen de darmen van ſyne moeder, met groote menigte van geronnen bloed, onder door heel de buik verſpreid. Ontallyke perſoonen, ſoo wel als ik, by die Chirurgyn geweeſt zynde om deſe lyfmoeder te ſien, die hy aen al de weereld als een ongehoort wonder vertoonde, haer ſeggende dat de teeling van dit kind was geſchied in het aenvoerend of uitſchietend zaed-vat, 't welk *Falloppius* het trompet der lyfmoeder noemt, 't gene ſy terſtond geloofden, ſonder de ſaek verder t'onderſoekken, welk voorbeeld verſcheide Hiſtoryen ſcheen te beveſtigen die *Riolanus* bybrengt, *lib.* 2. *cap.* 35. *Anthropograph.* Maer wanneer ik alle de deelen van deſe lyfmoeder, wel onderſocht en aengemerkt had, ſoo verſtont ik, dat ſy, die van ſulken gevoelen waren, ſich bedrogen, ſoo wel als deſe Handmeeſter: dit verplichte my ter ſelfder uur de figuur daer van te doen afteekenen in de waerachtige geſtalte gelyk ik haer toen ſag, die onvergelykkelyk veel oprechter en veel netter is als die deſe Chirurgyn een maend daer na liet ſnyden, in den tyt wanneer ſy ſchier niets meer had van hare eerſte figuur, die geheel was verdorven door het handelen van meer als duiſent perſoonen, die de ſelve geſien, aengetaſt, geroert en gekeert hadden naer alle kanten, om die na haer ſin aen te merkken.

Ik weet, waerde Leſer, dat ik u wel eigenſinnig ſou ſchynen met niet te willen toeſtemmen dat dit kind in het trompet der lyfmoeder geteelt ſou weſen, na

dat

dat ſoo vele Geneesmeeſters en Handmeeſters ſulks ſoo hebben geoirdeelt, die dit als een ſeer vaſte waerheit gelooven, indien ik u de reden niet bekent maekte die my verplichten van dat gevoelen niet te weſen. Dit ſal ik trachten te doen om u te recht te brengen, en alle de gene die van dat gevoelen zyn, u doende klaerlyk ſien door de enkele vertooning van de waerachtige figuur deſer lyfmoeder, die ik ſelfs eigentlyk met myn eigen hand heb afgeteekent nae 't leven, dat dit kind niet geteelt had geweeſt in 't trompet, maer in een deel van 't eigen lichaem der lyfmoeder, die ſich uitgerekt en geſet had na haren hoorn op de wyſe van een vlies-breuk, waer in het kind lag, dat komende te groeien, het barſten van dit gedeelte veroirſaekt had.

Ik heb, na my dunkt, reden genoeg om 't gebrek der geſtalte van deſe lyfmoeder te vergelykken met een vlies-breuk, en te ſeggen, dat dit kind was geteelt geweeſt in een deel van de lyfmoeder, dat ſich vervolgens allenxkens uitgerekt had; want de darmen laten niet na vervat te worden in 't buikvlies, of ſchoon die ſomtyts door middel van hare verlenging tot in de klootſak worden gedreven, gelyk het gebeurt in de ſcheurſelen van dat deel deel; en ſiet, hoe ik ſeer wel bewyſe dat dit ſelve deel waer in het kind was vervat, eer het daer uit quam door het barſten dat daer geſchiede, een gedeelte was van het eigen lichaem der lyfmoeder, en niet het trompet der lyfmoeder: want het is ſeker dat de ronde band ſich onmiddelyk hecht aen 't gedeelte na de zyde van het eigen lichaem der lyfmoeder, *den hoorn* genoemt, dit bindſel in deſe plaets ſyne ſelfſtandigheit vermengende met die van de lyfmoeder. Nu dit in dier voegen zynde, ſoo is het ſeker dat dit deel waer de ronde band eindigde, en waer aen het na de rechter zyde heel vaſt was, ontrent de plaets van 't gebrek in deſe lyfmoeder, ſelfs een deel was van de ſubſtantie des lyfmoeders, ſoo wel als de plaets waer d'andere ronde band ſich hechte na de ſlinker zyde, die geſont was, en in een natuurlyke ſtant; en dat by gevolg dit kind geteelt had geweeſt in een deel van de ſelfſtandigheit des lyfmoeders 't welk ſich ſoo uitgeſet had: dit kan men klaerlyk bekennen alleen door het inſien van de figuur die ik daer van heb doen afbeelden, in welke haer eigen lichaem in de ſelve zyde ſich vermindert vertoont, uit oirſaek dat deſe byſondere uitbreiding een deel van hare ſubſtantie had vermindert en wech-genomen door dit uitſetten, die alleen in deſe laeſte ſwangerheit ſich ſwakker bevonden had op deſe plaets als op d'andere, waer toe alle d'andere veelvoudige ſwangerheden, by die vrouw van te voren uitgeſtaen, miſſchien veel hadden geholpen, of wel eenig ander quaet toeval dat haer in deſe laeſte getroffen mogt hebben, 't welk verhindert had, dat het eigen lichaem van de lyfmoeder ſich niet gelykkelyk uitſette, gelyk het in alle d'andere ſwangerheden gedaen had.

Daer zyn verſcheide perſoonen die ſich onlangs van dit voorbeeld bedient hebben, om ons te bewyſen dat de ballekens der vrouwen vol van kleine eyerkens zyn, die ſich los-gevende van het eigen lichaem der ballekens in den tyt van het byſlapen, door het trompet in de lyfmoeder gevoert worden, om vervolgens te dienen tot de teeling van 't kind, en dat een van deſe voorgegeven eyerkens by ongeval in het trompet is overig gebleven, ſonder in hare lyfmoeder te vallen, 't welk oirſaek van hare doot was geweeſt. De Heer *Graaf* onder andere is van dit gevoelen, en heeft om ſulks te bekrachtigen een Copie van deſe lyfmoeder, welke hy had doen trekken na die deſe Chirurgyn daer ik van geſproken heb in 't

licht had gegeven, gelyk men kan ſien *pag.* 260. van ſyn Boek *de Mulierum organis generationi inſervientibus.* Maer indien hy de moeite neemt van de volgende ſonder vooroirdeel 't onderſoekken, daer die ſeer getrouw en oprecht is, ſoo wel als myne redenen, ſoo ſal hy wel bekennen, dat hy ons noch andere bewyſen ſal moeten geven, om ons te doen gelooven dat ſyn gevoelen waerachtig is.

Verklaring van de nevensgaende figuur, in welke de lyfmoeder en alle de deelen tot de ſelve behoorende, afgebeeld zyn, een groot derde-deel kleinder dan ſy waren.

A. A. *Vertoonen het eigen lichaem der lyfmoeder geopend in geheel hare lengte en dikte van hare ſponsachtige ſubſtantie, doorzaeit met verſcheide ſeer aenmerkkelyke vaten, die in geheel hare ſubſtantie geſien worden.*

B. *De holte der lyfmoeder, in 't midden van welke men vele kleine heuvelkens ſag, van ſponsachtige ſubſtantie even als die van een nageboorte.*

C. *D'inwendige mond der lyfmoeder, die van een ongelykke figuur was, gelyk gemeenelyk de meeſte vrouwen zyn die kinderen gebaert hebben.*

D. *De ſcheede of de hals der lyfmoeder, in hare lengte geopend.*

E. E. *De ronde band der ſlinker zyde.*

F. *Het ſlinker balleken.*

G. *Het aenvoerend of uitſchietend vat, dat van 't balleken na den hooren der lyfmoeder gaet.*

H. *Het ſlinker uitſchietend vat, door* Falloppius *het trompet der lyfmoeder genoemt.*

I. *Het afgeſcheurt ſtuk van de ſlinker zyde, 't welk niet dan een uitbreidſel is van de breede band, dat dus verfakkelt ſchynt, aen 't einde van het aenroerend of uitſchietend vat.*

L. *Eenige ſlag van een vlieſachtige ſak, daer het kind in vervat was, eer ſy brak en barſte op de wyſe ſoo men ſiet; en gelyk deſe ſak niet anders was dan een gedeelte van 't eigen lichaem der lyfmoeder, uitgeſet aen deſe rechter zyde op de wyſe van een vlies-breuk, ſoo had die ſich ingetrokken even als de lyfmoeder gedaen had ſoo ras het kind daer was uitgekomen door deſe groote breuk die daer geſchiedde, daer niets in hare holte overig blyvende dan verſcheide klonters bloed, en eenige deelen van de nageboorte, die na de doot van de vrouw daer noch wierden gevonden.*

M. *Eenige verrektheit van de ſelfde ſubſtantie, die daer was tuſſchen deſe ſak, en het eigen lichaem der lyfmoeder.*

N. N. *De ronde band der lyfmoeder, vaſt aen de rechter zyde van deſe ſak.*

O. *Het rechter balleken.*

P. *Het afgeſcheurt ſtuk van de rechter zyde.*

R. R. *De breede band van de rechter zyde.*

S. S. S. S. *Alle de plaetſen met ſtippelen geteekent aen de rechter zyde, vertoonende d'uitbreiding die de lyfmoeder aen die kant moeſt hebben, en de gelegenheit*

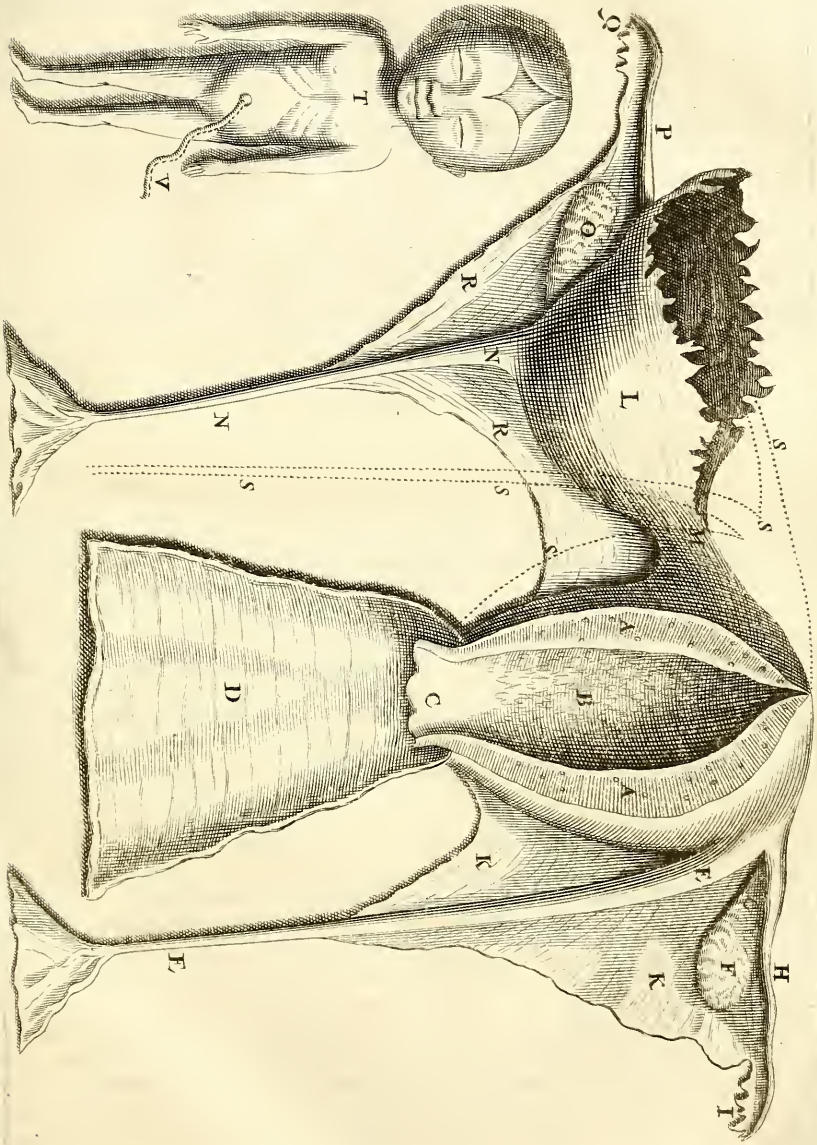
T
V
Q
P
O
R
N
L
N
R
S
S
S
S
S
M
A
B
C
D
A
K
E
E
K
F
H
I

heit waer in de ronde band en het trompet der lyfmoeder ook weſen moeſt, om over een te komen met de ſlinker zyde, waer alle de deelen in hare natuurlyke ſtant geſien worden.

T. *Het kind, een derde kleinder dan het was, de grootte en dikte vermindert zynde in de tegenwoordige figuur, na de geſtalte der lyfmoeder, en alle d'andere deelen die daer toe behooren.*

V. *Een gedeelte van de navel-ſtreng des kinds.*

VI. HOOFTDEEL.

Van de Swangerheit, en van hare onderſcheidentheden, met de teekenen van een waerachtige, en die van een valſche.

DE ſwangerheit der vrouwen eigentlyk genomen, is niet anders als het opſwellen hares buiks, veroirſaekt door dat het kind in de lyfmoeder ligt. Daer is een ſwangerheit volgens de natuur, deſe is wanneer ſy een levendig kind heeft, die wy de *waerachtige* noemen, en d'andere tegen de natuur, in welke in plaets van het kind, niet dan vremſte ſtoffen geteelt zyn, als windachtigheden met eenige wateren vermengt, die men waterzuchtigheden der lyfmoeder noemt, of wel wanſchepſelen, molen, of eenige vlieſen vol bloed, of vol verdorvene zaden, uit reden van welke dat een *valſche ſwangerheit* word genoemt. Wy hebben nu al geſproken handelende van d'Ontfankenis en van de Teeling, van de oirſaken en teekenen der ſwangerheit in haer begin; niet te min ſullen wy noch eenige daer van herhalen die de ſekerſte en de gewonelykſte zyn, als de walgingen, het braken, het verlieſen van de luſt tot ſaken die de vrouw gewoon was te eten en aengenaem te vinden, de begeerte tot ongemeene en quade, het ophouden der maenſtonden ſonder koorts noch rilling, of andere oirſaek, pyn en opſwellen der borſten; alle welke ſaken de Maegden ook ontmoeten door het opſtoppen der maenſtonden: maer het alderverſekerſte is, indien men de vinger ſteekt in de ſcheede, en d'inwendige mond naeuwkeurig geſloten vind, ſonder eenige hardigheit, en in een goede geſtalte, als ook het merkkelyk uitſetten van het lichaem der lyfmoeder, na de vrouw meer of min ſwanger is, en dat het kind in de lyfmoeder ſich roerende ons daer van onfeilbare blyken geeft.

Men moet nochtans wel acht-ſlaen om niet bedrogen te worden van iets in de lyfmoeder te voelen bewegen, door dien het kind van ſich ſelven een beweging heeft van geheelheit en van gedeelten; van geheelheit, wanneer het geheel ſyn lichaem beweegt, en van gedeelten, wanneer het niet dan eenig deel teffens beweegt, gelyk het hooft, een arm, of een been, het overige van ſyn lichaem ſtil blyvende: maer de lyfmoeders opgeſwollen door verſtopping, en ſelfs door eenige molen, hebben by geval wel eenige ſlag van beweging na de geheelheit, maer niet die na de gedeelten. Die der verſtoptheit is t'ſamentrekkend, en die van een mole is veel eer een beweging van nederſakken, als van eenige andere wyſe; dat

is te ſeggen, een beweging door welke de ſware dingen na beneden vallen; want de vrouw die een mole van merkkelyke grootte in de lyfmoeder heeft, na wat plaets ſy ſich mag ſchikken of leggen, ſoo volgt haer buik terſtond na de ſelve kant, en valt gelyk een ſwaerwegende kloot. Ontrent den tyt, of dicht daer by, wanneer het kind ſich roert, indien de vrouw met 'er daed ſwanger is, ſoo worden de vochtigheden die ſich tot de borſten begeven hebben, door het ophouden daer maenſtonden, in melk verandert, en dan is dit teelen gemeenlyk een ſeker bewys van ſwangerheit, of ſchoon men vrouwen geſien heeft melk te hebben (nochtans ſeer ſelden) ſonder ſwanger te weſen, of ſonder oit kinders gehad te hebben; 't welk ons word beveſtigt door *Hippocrates*, in de 39. kortbondige ſpreuk van 't 5. Boek, daer hy ſeit; *Indien een vrouw noch ſwanger, noch kraemvrouw zynde, melk heeft, die zyn hare ſtonden ophouden.* Maer dat zyn veel eer weyachtigheden als melk, die in ſulken geval niet konnen ſtremmen, en niet wit van couleur zyn, gelyk van een die in de kraem is gekomen; en ſelfs die van een ſwangere vrouw is noch niet anders dan waterachtig, en word niet dik noch wit, dan na dat ſy in de kraem gevallen zynde haer kind daer mede koomt te ſoogen.

Het kind roert ſich ſeer baerblykkelyk ontrent de vierde maend, en wat vroeger of later, na dat het min of meer ſterk is: ſommige vrouwen gevoelen dat met de tweede maend, en ſelfs noch wel eer, en andere alleenig ontrent de derde maend, of wel later. In 't begin zyn deſe bewegingen ſeer klein, en genoeg gelyk met die een klein muſchje doet wanneer het eerſt uit den dop koomt, waer na die veel grooter worden, na de mate dat het kind grooter en ſterker word; en die zyn in 't einde ſoo geweldig, dat ſy de lyfmoeder verplichten ſich van haren laſt t'ontlaſten, gelyk ſy door het baren doet. Het gemeen gevoelen is, dat de knechtjes ſich eer bewegen dan de meisjes, uit oirſaek dat hare warmte krachtiger is; maer dat koomt ten naeſten by wel gelyk; want daer zyn vrouwen die de dochterkens eer gevoelen, en andere de Soontjes, 't welk ſonder onderſcheid gebeurt ſoo wel in de knechtjes als in de meisjes, na dat ſy min of meer krachtige geſteltenis in hare teeling gehad hebben.

De vrouwen die het byſlapen dagelyks gebruiken, zyn dikwils genoeg onderworpen van ſich te bedriegen; want ſy gelooven ſich gemeenelyk ſwanger te weſen, indien hare maenſtonden opgehouden zyn, en als ſy noch eenige pyn aen 't hert gevoelen; 't welk niet altyt waerachtig is, om dat een valſche ſwangerheit ten naeſten by de ſelve toevallen veroirſaekt, 't gene men dikwils niet dan door 't gevolg koomt te kennen. Deſe valſche ſwangerheit is, gelyk wy geſeit hebben, dikwils veroirſaekt door winden, die de lyfmoeder opblaſen en doen uitrekken, ſoo dat eenige vrouwen die voortbrengen met ſoo grooten gerucht als of ſy uit den aers quamen, gelyk die *Galla* deed, daer *Martial. lib. 7. Epigr.* van ſpreekt, tot de ſelve ſeggende, *Offendor cunni garrulitate tui, &c.* Op een ander tyt zyn het niet anders dan wateren, die met ſoo grooten menigte daer in vergaderen, dat men vrouwen geſien heeft een heelen water-emmer vol uitwerpen, ſonder eenig kind, of ſchoon ſy geloofden in der daed een te hebben, gelyk eens de Houtkoopſter deed, welkers Hiſtory ik hier voren op 't einde van 't derde Hooftdeel deſes eerſten boeks bygebragt heb, die ſich van de ſelve niet ontlaſte dan ten einde van de tiende maend, tot op welken tyt ſy altyt gemeent had ſwanger te weſen. Daer zyn noch andere die wanſchepſelen en molen teelen; 't welk men kent, aen dat het

kind ſyne onderſcheide bewegingen heeft, gelyk ik geſeit heb, en dat de Mole noch ſomtyts overig blyft in de lyfmoeder na den gewonelyken termyn van het baren, ſommige vrouwen die altemets geheele jaren dragende, en ſelfs noch langer, na dat ſy meer of min aen de lyfmoeder vaſt zyn, en daer gehouden en gevoed worden door het bloed dat daer toevloeit.

De Molen komen altyt voort uit eenige wanſchepſelen, die in de lyfmoeder blyvende, daer aenwaſſen uit oirſaek van 't bloed dat daer by koomt, door toevoeging van 't welk ſy allenxkens vermeerdert worden: indien de lyfmoeder ſich daer van ontlaſt voor den tweeden of derden maend ten uitterſten, ſoo geeft men haer den naem van mis-geboorten, en d'eene zyn ſchier niet dan de zaden in vlieſen bewonden, gelyk de *Genituur* was, die ten einde van ſes of ſeven dagen de vrouw afging daer *Hippocrates* van ſpreekt in 't Boek van Natuur des kinds; d'andere zyn een weinig vaſter, en gelyk vleesachtig, gelykkende eenigſins de krop van een gevogelte, en zyn min of meer groot, na den tyt dien ſy in de lyfmoeder gebleven hebben, en ook volgens het bloed waer door ſy daer in waren bevochtigt. De vronwen worden deſe wanſchepſelen vroeger of later quyt, na dat ſy vaſt aen de lyfmoeder hangen, 't welk meeſt altyt met groot verlies van bloed geſchied.

Het is van ſeer groot belang de waerachtige ſwangerheit van de valſche wel recht t'onderkennen; want de misſlagen die begaen worden op het quaet oirdeel dat men daer van maekt, zyn altyt van ſeer groot gewicht, aengeſien in de waerachtige ſwangerheit het kind in de lyfmoeder moet blyven, tot dat de natuur van haer ſelven dat daer doet uit gaen door een natuurlyk baren; maer in tegendeel, de valſche ſwangerheit maekt ons bekent, het uitdryven van 't gene ſy in ſich heeft ſoo ras te beſorgen als dat kan geſchieden. Hierom moet men in die gelegentheden, waer dubbelſinnige teekenen de ſaek twyffelachtig maken, niet haeſtig zyn om onſe voorſegging daer ontrent vaſt te doen, gelyk men gemeenelyk vind by d'onwetende en quakſalvers; want de ſnedigſte konnen ſomtyts in deſe ſaek bedrogen zyn, indien ſy geen ongemeen groote voorſichtigheit gebruiken: tot bewys van 't welk, ik ſonder te breed te gaen meer dan vyftig voorbeelden ſou konnen bybrengen van verſcheide vrouwen die menigmalen my raed gevraegt hebben op d'achterdochtigheden van ſwangerheit, uit oirſaek van d'ongemeene dikte van haren buik, en andere teekenen die haer deden gelooven, geheele jaren lank geduurende, dat ſy ſwanger van kinde waren, of ſchoon ſulks in der daed niet was: maer om geen ſoo langen geſprek hier van te maken, laten wy ons alleenig vernoegen met hier een voorbeeld by te brengen dat door heel Parys is bekent, namelyk van Mevrouwe de Preſidente van Neſmond, die in 't jaer 1668. geoirdeelt wierd ſwanger van kind te weſen, meer dan een geheel jaer lank, door verſcheide Geneesmeeſters, Handmeeſters, en Vroevrouwen, die alle van dit gevoelen tegen de waerheit waren, ſich gegrond hebbende op de dikte van haren buik, en op eenige dubbelſinnige teekenen van ſwangerheit die ſy had; maer eindelyk naer anderhalf jaer in dien ſtaet geweeſt te zyn, ſoo bragt de berg van valſche hopen die men haer had gegeven, noch geen muis voort; dewyl de dikte van haren buik verging, ſonder iet anders te loſſen dan eenige wateren, en andere vremde lichamen, van welke de natuur ſich niet ontlaſte dan alleen ten einde van heel dien tyt.

Deſe valſche ſwangerheden komen de vrouwen gemeenelyk over, die niet volkomen

komen wel geregelt zyn in 't zuiveren van hare maenſtonden, 't zy voor hare hoeveelheit, 't zy voor hare hoedanigheit; maer inſonderheit de vrouwen van 35. tot 40. jaren, uit oirſaek dat die ſuivering in deſen ouderdom begint niet meer ſoo geregelt te zyn als die van te voren was: hierom moet men in alle deſe achterdochten van ſwangerheit voor alle ſaken byſonder vernemen na de wyſe op welke de vrouwen gewoon waren hare maenſtonden te hebben, ſoo wel als na alle de geſtelteden die 't ſwellen van haren buik mogen voorgegaen zyn, als na die haer noch verſellen.

Het gebeurt ſomtyts dat deſe valſche ſwangerheden goet zyn als oirſaek, en men ſiet dikwils genoeg daer voorbeelden van; want na dat die ten einde gekomen zyn, maken ſy een verandering om de lyfmoeder te bereiden, 't welk oirſaek is dat de vrouwen vervolgens ſwanger van kind worden, indien 'er ſlechs geen andere verhindering is. Dit heeft *Hippocrates* ons ſeer wel geleert met deſe woorden in het 2. boek *van de Voorſeggingen. Na dat het geſwel des buiks afgeloſt is, en die weder ſacht-zyn geworden, ſullen ſy in hare lyfmoeder ontfangen, indien niet andere verhindering haer in de weg koomt: want deſe ontmoeting is goet om een verandering in de lyfmoeder te maken, op dat ſy daer na in hare lyfmoeder mogen ontfangen.*

VII. HOOFTDEEL.

Het middel om de verſcheide tyden de ſwangerheit te kennen.

INdien de Geneesmeeſters, de Handmeeſters, en Vroevrouwen ſoo grooten voorſichtigheit noodig hebben, om te verſekeren dat een vrouw ſwanger is of niet, en van een waerachtige of valſche ſwangerheit, ſoo is die niet minder in haer vereiſcht, om te oirdeelen van wanneer ſy dat weſen mag, ten einde ſy verſekert mogen weſen of het kind leven heeft, dan of het dat noch niet heeft, 't welk van ſeer groote aenmerkking is: want volgens de wet, indien een vrouw in miskraem valt wegens gequetſt geweeſt te zyn, hy die de ſelve gequetſt heeft verdient den doot, indien hare vrucht levendig was, indien niet, ſoo moet hy ſlechs in een geldboete veroirdeelt worden. De Vroevrouwen moeten ook wel in acht nemen, dat ſy ſelfs geen oirſaek zyn van de doot der kinderen, en ſomtyts ook van die der moederen, met die tot den arbeid voort te dryven eer dat het tyt is, gelyk ſy doen die gants geen kennis in hare konſt hebben, ſich inbeeldende wanneer de ſwangere vrouw klaegt over groote pynen in de buik en in de nieren, dat het die van 's barensnoot ſouden weſen, 't welk maekt dat ſy in plaets van te trachten die te doen ophouden, in tegendeel die noch opwekken, en haer ſoo ſeer ongelukkig in de kraem doen bevallen voor den tyt. Ik ken een vrouw, die ſwanger zynde van ſes maenden of daer ontrent, met ſeer groote ſmerten wierd bevangen die ſy gevoelde, ten naeſten by of die geweeſt hadden om haer in de kraem te doen komen; 't welk haer drong hare Vroevrouw t'ontbieden, die gekomen zynde, en de ſaek kennende na hare wyſe, haer uitterſte beſt deed om de ſelve te doen verloſſen, in haer een verdubbeling van hare ſmerten verwekkende door ſcher-

pe

pe waſſingen, en haer doende door de kamer wandelen, als of ſy op haren tyt had geweeſt; maer ſiende na twee dagen dat 'er niets voor den dach quam, ſiet tegenſtaende die geduurige ſmerten, ſond ſy my te halen om te weten wat ſy in ſulken ontmoeting te doen had; ik quam terſtondt by haer, waer ik haer in dien ſtaet gevonden hebbende, voelde met haer van onder te betaſten, d'inwendige mond van hare lyfmoeder ſoo geopent dat men 't einde van de pynk na binnen daer in ſteken kon, en noch meerder open na buiten: maer overwegende dat daer geen andere toevallen waren dan alleen die pynen, ſoo deed ik haer terſtond te bed leggen, waer ſy acht of negen dagen bleef, geduurende welke alle hare ſmerten quamen op te houden, en hare lyfmoeder ſloot weder heel dicht, gelyk ik dat gewaer wierd, hebbende die eenige dagen na malkander gevoelt, en ſy liet niet na haer kind noch volle drie maenden te dragen, en gelag op haer tyt van een kloekke wakkere dochter, die ik tot den ouderdom van vyf jaren noch heb ſien leven. Indien ik 't nu had laten voortgaen, gelyk daer begonnen was, ſoo ſou deſe vrouw onfeilbaer op ſes maenden in de kraem zyn gevallen, 't welk den doot aen haer kind in haren buik ſou veroirſaekt hebben, of haer miskraem weinig tyts daer na. In diergelykken gelegentheit moet men ſich ſoodanig beſtieren, wanneer die ſmerten niet zyn verſelt met andere toevallen, die de moeder in gevaer van 't leven mogten brengen, indien men haer niet vaerdig deed verloſſen, als van veelvoudige krampen of ſtuipen, of van eenig merkkelyk verlies van bloed, gelyk wy tot ſyner plaets ſullen ſeggen.

Om de verſcheide tyden der ſwangerheit wel te kennen, kan men ſich bedienen van d'eigen bekentenis der vrouw, waer op men evenwel ſich niet altyt verlaten moet; want dat mag ons niet dienen dan tot giſſingen, vermits vele dikwils haer ſelven bedriegen, ſich inbeeldende ſwanger te weſen ſedert den tyt dat hare maenſtonden zyn opgehouden, of ſy rekenen na den tyt dat ſy haer kind hebben voelen bewegen, 't welk niet altyt een ſekere ſaek is. Wy oirdeelen meeſt daer van volgens de dikte des buiks; maer vry veel ſekerder, met de binnenſte mond van de lyfmoeder aen te raken. In 't begin van de ſwangerheit kennen wy die niet dan door de teekenen van d'ontfankenis, aengeſien het gene dan noch in de lyfmoeder is geen genoegſame grootheit heeft om den buik te doen ſwellen, en dat ſy in 't tegendeel op dien tyt wel platter word, om de redenen die wy op een ander plaets hier voren geſeit hebben; maer na de tweede maend begint ſich de buik allenxkens te verheffen, en van daer af vervolgens tot den negenden. Wanneer men in 't begin met den vinger d'inwendige mond aenraekt, gevoelt men die ſeer naeuw geſloten en wat verlengt, gelykkende den muyl van een nieuw-geboren hondje: in dien tyt is ſy ook heel dik, maer door het uitrekken van de lyfmoeder koomt die allenxkens te verminderen in alle hare geſtalten, ſoo dat, wanneer de vrouw tot haren tyt nadert, ſy geheel plat is, en byna gemeen met het ronde van de lyfmoeder, en ſoodanig dat die dan niet als een kleine wrong maekt, of een cirkel aen haer inkomen wat dikker, die de kroon word op den tyt van het baren. Nochtans vvorden 'er ſomtyts eenige vrouvven gevonden die deſe mond dikker dan gemeen hebben ontrent de laeſte maenden der ſvvangerheit, uit oirſaek van de lymige vochtigheden vvaer mede ſy in dien tyt begint bevochtigt te vvorden; maer ſy is dan veel ſachter en loſſer, en niet ſoo gedrongen noch ſoo vaſt, als ſy in d'eerſte maenden gevvoon is.

Men

Men moet ook niet altyt oirdeelen van den tyt der ſwangerheit door de groote dikte des buiks, dewyl men vrouwen vind die dikker zyn ter halver draght, dan andere welkers barens-nood nu voor de deur ſtaet (want dat koomt van de grofheit harer kinderen, als ook van haer getal, en noch van de menigte der wateren die nevens haer in de lyfmoeder beſloten zyn) maer wel liever door die inwendige mond, die gemeenelyk minder dik en meerder effen word, hoe dat de vrouwen nader aen haer barens-nood komen; 't welk eveneens geſchied, als in een ſacht en los leer, wiens dikte minder word na de mate dat wy 't ſelve meerder ſpannen en uitrekken; van gelykken word die mond minder dik, door het uitrekken dat het hooft van het kind daer aen maekt, dat ſich gemeenelyk in de laeſte maenden daer tegen ſetten en ſakken koomt. Men bedient ſich veel van dit merkteeken om de ſwangere vrouwen aen te nemen, die in 't Gaſthuis tot Parys, *l'Hoſtel-Dieu*, haer kraembed komen houden, 't welk ik dikwils in acht heb genomen, wanneer ik de ſelve vrouwen in hare barens-nooden aldaer bediende op 't jaer 1660. door 't verlof dat de Heer Eerſten Preſident my daer toe liet geven, nergens een bequamer plaets gevonden wordende om in weinig tyts tot volkomender kennis en behendigheit in dat boven alle andere ten hoogſten noodig werk te geraken, uit oirſaek van 't groot getal dat men daer dagelyks ontmoet, gelyk mede van allerhande ſlag. De regel is, dat alle de ſwangere vrouwen daer in liefdadig ontfangen worden, veertien dagen of daer ontrent voor haren tyt; en om die reden onderſoekt men de ſelve eer men die daer in ontfangt, uit oirſaek dat men menigte van ſoodanige vind, die ſeer geern gevoed zynde ſonder iets te doen, ſich aldaer twee of drie maenden eer komen aengeven dan ſy moeten, ſich ſeggende en verſekerende op 't laeſte van haren tyt te weſen; maer uit de aenmerkkingen hier voren geſeit, kan men lichtelyk oirdeelen en ten naeſten by weten, wie daer behooren in-gelaten te zyn, en wie niet; dat is te ſeggen, wanneer ſy op het tipje van haren tyt mogen weſen; en door dit middel, ook kennen wanneer het noodig is het baren voort te ſetten, of in tegendeel dat noch op te houden ſoo lang het noodſakelyk mag weſen, wanneer de vrouw noch niet op haer tyt is.

VIII. HOOFTDEEL.

Of men kan kennen dat een vrouw ſwanger is van een Soon of van een Dochter, en de teekenen die ſy moet hebben dat ſy ſwanger is van verſcheide kinderen.

MEn kan de nieuwsgierigheit en d'ongeruſtheit der vrouwen wel voldoen; wanneer ſy wenſchen te weten of ſy ſwanger zyn of niet; maer men vind 'er vele die noch verder willen gaen, en dat men haer ſou ſeggen of het van een Soon of van een dochter is; 't welk wy volkomen onmogelyk vinden, of ſchoon men ſchier geen Vroevrouw ontmoet die ſich niet vermeet ſulks te konnen raden; (in der daed het is wel raden wanneer men dat treft) want indien dat

gebeurt, ſoo is het voorſeker veel eer door geluk, als door eenige kennis of reden die ſy mogten gehad hebben om ſulks te voorſeggen. Maer men word ſomtyts ſoo hard gedrongen en moeielyk gevallen om ſyn gevoelen daer van te ſeggen, voornamelyk door vrouwen die noch noit kinders gehad hebben, en ſelfs door hare mannen die daer over niet minder nieuwsgierig zyn, dat men gehouden is haer te vernoegen op 't beſt dat men kan ontrent deſe ſaek, door 't onderſoek van eenige ſeer onſekere teekenen.

Daer zyn ſeer vele teekenen, op welke deſe kennis gegrond is (indien 't ſoo verre koomt dat men de ſelve kan hebben,'t welk ik niet geloof) waer van men de twee voornaemſte koomt halen uit *Hippocrates*. Het eerſte is in de 42. kortbondige ſpreuk van 't 5. Boek, waer hy ſeit, *Een ſwangere vrouw, die een Soontje draegt, heeft een goet couleur; maer die een Dochter, heeft dat heel ſlecht.* En 't ander is in de 48. kortbondige ſpreuk van 't ſelfde Boek. *Meeſt zyn de Sonen in de rechter, en de Dochters in de ſlinker zyde gelegen.* Daer-en-boven ſeit men; dat de vrouw die van een Soon ſwanger is ſich veel luſtiger en vroolyker bevoelt, en dat ſy veel beter vaert, dat ſy ſoo walgachtig niet is, dat ſy dien eerder voelt roeren, dat hare rechter borſt eerder grooter word dan de ſlinkker, en dat die ook harder is; dat de tepelen van beide meer verheven zyn en hooger ſtaen, dat hare melk daer van dikker is, en dat alle de rechter deelen van haer lichaem kloekker en vaerdiger zyn tot alle bewegingen; als by voorbeeld, indien ſy ſit, of ſtaet, dat ſy den rechter voet eerſt ſal beginnen voort te ſetten; maer indien het een dochter is, ſal ſy alle die teekenen in tegendeel hebben, heel anders dan ik nu geſeit heb. Daer zyn perſoonen die voorgeven ſulks te kennen door de pis wanneer ſy die ſien, maer dat gaet niet ſekerder; want men ontmoet alle dagen vrouwen die goet couleur hebben, met alle deſe teekenen van ſwanger te gaen van een Soon, die van een Dochter in de kraem komen, tegen alle hoop die men haer in tegendeel gegeven had; en die, of ſchoon ſy gants ſtrydige teekenen daer van hebben, evenwel met een Soon voor den dach komen.

Sommige gelooven ſich daer op beter te verſtaen dan alle andere, door het aenmerkken van den tyt der ontfankenis; want ſy ſeggen, indien de vrouw heeft ontfangen terwyl de maen in het waſſen was, ſoo moet ſy een Soon hebben, en in tegendeel dat het een dochter moet weſen indien ſy in haer afnemen was: maer ſy ontmoeten daer in geen meerder geluk, gelyk men licht kan bekennen door d'aenmerkking die ik daer van in 't *Hoſtel-Dieu* tot Parys heb gemaekt en die men daer noch dagelyks kan doen; 't welk is dat ik eenmael op een eenigſten en ſelfden dach elf vrouwen heb helpen verloſſen, die alle op haer tyt quamen, van welke vyf Sonen hadden, en d'andere ſes hadden dochters. Nu is het te denkken dat ſy alle op een ſelfden tyt moeſten ontfangen hebben, terwyl ſy alle op haer tyt in een ſelfden dach in de kraem bevielen; ſy hadden dan moeten, indien ſulks daer toe iets had gedaen, alle beſtiert geweeſt zyn door de heerſchappy van dit geſternte, en alle Sonen of alle Dochteren ter weereld gebragt hebben, en niet d'eene Sonen, en d'andere Dochteren, gelyk het gebeurde, en gelyk het noch alle dagen in die ſelfde plaets gebeurt, waer men, gelyk elders over al, Sonen en Dochteren ſonder onderſcheid geboren ſiet worden; dit bewyſen ook alſoo wel de Regiſteren van alle de nieuw-geborene kinderen die men dagelyks ten Doop brengt in alle de quartieren van deſe Stad Parys, welke men lichtelyk kan naſien tot be-

veſti-

veſtiging van deſe waerheit; maer inſonderheit die van het Quartier van S. Euſtachius, en die van S. Sulpicius, in yder van welke men meer Doopt dan 160 kinderen ter maend.

Daer zyn noch andere die gelooven, dat de Sonen veel eer geteelt worden uit het zaed van het rechter balleken, dan uit dat der ſlinkker, achtende dat warmer en minder weyachtig te zyn, uit oirſaek dat de rechter zaed-ader koomt uit de ſtam van de hol-ader of lever-ader, en dat die der ſlinker zyde haren oirſpronk neemt uit de zuig-ader of uitmelkende; maer indien ſy kenden op wat wyſe het omloopen des bloeds geſchied, ſoo ſouden ſy weten, dat het bloed uit de zuig-ader niet meerder weyachtig is als dat in de hol-ader, vermits het door de Nieren geſuivert is van ſyne overtollige weyachtigheit eer het in deſe zuig-ader quam: ſy ſouden ook weten, dat het zaed der twee ballekens malkander gants gelyk is, om dat het uit een ſelfde bloed, haer toegebragt, gemaekt word, niet door de aderen, maer alleenig door de twee-ſlag-aderen, die voortkomen uit de ſtam van de groote ſlagader; om welke reden de ſlinkker ook bequaem is om ſoo wel mannen als vrouwen voort te brengen; en dierhalven bedriegen ſich de boeren met het een of het ander balleken van hare ſtieren tot te binden, na dat ſy mannekens of wyfkens wenſchen te hebben. Dit is een ſaek die *Hippocrates*, in 't boek van de *Superfœtatie*, den man aenbeveelt te doen in 't bedryf van het byſlapen; maer behalven dat hem die geheel onnut weſen ſou, om de reden die ik geſeit heb, ſoo ſou hem die noch ſeer ongemakkelyk en pynelyk zyn, de twee volgende voorbeelden konnen dit genoegſaem doen blykken. Ik heb binnen Romen een Italiaen gekent, die niet dan een ſlinkker balleken had, hebbende het rechter by eenige goede gelegentheit verlooren, die na dit ongeval niet naliet naderhand te trouwen, en daer in twee kinderen te teelen, die ik levendig en ſeer geſont heb geſien, een van welke een jongen was en d'ander een dochter, ſonder alle die hy noch na dien tyt mag gekregen hebben, waer ontrent niemand achterdocht had, dat ſyne vrouw van iemand anders in dat werk geholpen mogt weſen, gelyk in dat land evenwel dikwils genoeg gebeurt. Ik ken tegenwoordig noch een ander man, een Harnasmaker in deſe Stad van Parys, die ook niet dan het ſlinker balleken heeft, het rechter hem uitgeſneden zynde in ſyne jonkheit door dat hy van een breuk of ſcheurſel geneſen wierd, wiens vrouw voor d'eerſtemael in de kraem is gekomen van een Soon, en voor de tweedemael vervolgens van twee dochters.

De perſoonen die ſich bemoeien met te willen voorſeggen wat het voor een kind weſen ſal dat noch niet geboren is, begeven ſich gemeenelyk (vermits ſy ſoekken te behagen) na de wenſch die de ſwangere vrouwen en hare mannen betoonen entrent deſe ſaek; want indien de Vroemoeder weet, dat men om een Soon wenſcht, ſoo ſal ſy verſekeren dat het een Soon weſen moet; en indien men liever een dochter ſou hebben (gelyk ſulks gebeurt by vrouwen die de ſelve liever begeeren) ſoo ſal ſy inſgelyks ſeggen, en wel durven wedden dat het een dochter ſal weſen. Indien het uitvalt tot goeder geluk volgens 't gene ſy had voorſeit, ſoo ſal ſy niet miſſen te ſeggen dat ſy 't wel had geweten; maer wanneer de kans keert tegen hare voorſegging, ſoo doet ſy ſich achten voor een onwetende en een laetdunkende.

Voor my, ik ſou my daer in heel anders willen dragen, en wel kennen, eer ik iets daer van ſou ſeggen, hoedanig die lieden mogten genegen zyn, en dan al-

tyt myn oirdeel recht anders geven dan het wenſchen ſou gaen; want indien het door deſen weg gebeurt dat de Vroemoeder het wel koomt te treffen, (hoewel by geluk) dan ſal men ſeggen dat ſy een ſeer gaeuwe vrouw is, en dat ſy 't wel had voorſeit; en indien het anders uitvalt (daer het van tweemael wel eens kan gebeuren) de vrouw en haer man hebbende 't gene daer ſy om wenſchten, ſullen daer op dan ſoo naeuw geen acht ſlaen, nademael men altyt gewillig aenneemt het goede dat ons voor koomt, of ſchoon men ſulks niet had gehoopt.

Vertoont hebbende, dat het niet mogelyk is te weten van wat kind een ſwangere vrouw in de kraem komen moet, uit oirſaek van d'onſekerheit der teekenen op welke men ſich grond om daer van te oirdeelen; ſoo ſullen wy ſeggen, dat het niets inſgelyks gaet met de kennis die men kan hebben of de vrouw met verſcheide kinders beſwangert is. Daer zyn wel Schryvers die verſekert hebben, dat de vrouw niet meer dan twee kinderen teffens kan dragen, uit oirſaek dat ſy niet meer dan twee borſten heeft; als ook om dat 'er maer twee holligheden in hare lyfmoeder zyn, tot onderſcheid van vele andere dieren, die verſcheide cellekens, en ook verſcheide mammen hebben, 't welk maekt dat ſy veel grooter getal van jongen voortbrengen, gemeenelyk over een komende met dat der cellekens van hare lyfmoeder: dit is wel waer ten aenſien van d'andere dieren; maer de lyfmoeder van de vrouw heeft niet dan een eenige holligheit (ten ware men hare twee zyden voor onderſcheide holligheden wilde nemen) in welke ſlechs een enkele linie is in de lengte, die daer ſonder andere affcheiding gevonden word.

Wy ſien alle dagen vrouwen in de kraem komen van twee kinderen t'eener ſelver dragt, ſomtyts van drie, en ſeer ſelden van vier. Nochtans heb ik eenen meeſter *Hebert* gekent, Dekker van de gebouwen des Koninks, die ſulken goeden dekker was; dat ſyne vrouw in de kraem quam, ontrent drie-en-twintig jaren geleden, van vier kinderen alle levende t'eener dragt, 't welk de Heer Hertog van Orleans, Sal. vernemende, wien hy aengenaem genoeg was wegens ſynen vroolyken aert, hem vraegde in 't by-zyn van vele ſeer aenſienlyke perſoonen, of het waerachtig was, dat hy ſoo goeden haen ſou zyn, van aen ſyne vrouw die vier kinderen met een ſprong gemaekt te hebben? waer op hy hem gants koeltjes ja had geantwoord, en dat hy voorſeker daer mede een half doſijn ſou gemaekt hebben indien ſyn eene voet hem niet was uitgeſchoten, 't welk yder over dat ſtatig ſeggen luſtig deed lacchen. *Ariſtoteles*, *lib. 7. cap. 4. Hiſt. Animal.* ſpreekt van een vrouw die in vier reiſen van twintig kinders in de kraem quam, ydermael vyf voor den dach gebragt hebbende, van welke de meeſte opgevoed wierden tot den ouderdom van jongelings volwaſſentheit. *Plinius*, *lib. 7. cap. 3. Hiſt. Na.* verhaelt noch de ſelfde Hiſtory, of een andere met deſe gants gelyk, welke hy byvoegt tot het voorbeeld dat hy geeft van de drie *Horatien* en de drie *Curiatien*, en by de ſelve van een vrouw *Fauſta* genaemt, die ten tyden van *Auguſtus*, in de Stad *Oſtien*, vier kinders t'eener dragt bragt, namelyk twee Sonen en twee Dochteren; ſeggende boven dit, dat 'er volgens 't verhael van *Trogus*, vrouwen in Egypten zyn die wel tot ſeven kinderen voortbrengen, en in 't 11. *cap.* ſpreekt hy van een andere vrouw die twaelf voortbragt; en *Albucaſis*, *lib. 2. cap. 75. de Meth.* ſeit dat 'er ſomtyts vier geformeert worden, ſomtyts vyf, ſes, ſeven, en ſelfs meer dan tien op eenmael t'ſamen in de lyfmoeder, en dat hy ſekere vrouw gekent heeft

die

die een miskraem van ſeven kreeg, en een andere van vyftien, die alle wel gemaekt waren. Ik acht het voor een fabel 't gene men verhalen wilt van een Gravin van Holland, die drie-hondert en vyf-en-ſeſtig kinderen t'eener dragt ſou gebaert hebben, en die de ſaek te recht onderſoekt ſal de ſelve ook niet anders als een fabel bevinden. Maer gelyk de vrouwen, die verſcheide kinderen baren, meeſt het getal van twee t'ſamen voortbrengen, ſoo ſullen wy van die teekenen ſpreken, die evenwel in d'eerſte maenden ſich niet vertoonen, en ſelfs ſeer weinig, tot dat de kinderen een baerblykkelyke beweging hebben. Het ſal daer van eenige waerſchynelykheit geven, indien de vrouw gants ongemeen dik is, ſonder dat men eenig achterdocht van waterzucht heeft; en noch meer indien men aen beide zyden van haer buik een verheventheit ſiet, en dat 'er in hare lengte als een laeger ſtreek loopt, die in 't midden ſoo hoog niet is; en die ſaek ſal byna ſeker zyn, indien men ter ſelfder oogenblik vele en verſcheide bewegingen voelt aen beide zyden, en indien deſe bewegingen veelvoudiger zyn dan gemeen; 't welk geſchied om dat die kinderen gedrongen zynde d'een d'ander belemmeren, en ſich verwekken tot ſoodanige bewegingen, of ſchoon van malkander afgeſondert door vlieſen, en in verſcheide wateren bewaert. Indien dit alles ſoo zy, dan is 'er ſeer groote waerſchynelykheit dat de vrouw verſcheide kinderen heeft.

Vele Schryvers zyn van *Ariſtoteles* een *Plinius* gevoelen, die ſeggen dat de tweelingen van alle andere dieren lichtelyk blyven leven, of ſchoon die van verſcheide Sexen mogen weſen; maer dat in tegendeel, ſeer weinige van die der vrouw opgetrokken konnen worden, het ſeer moeielyk zynde dat de natuur ſich wel ſou ſchikken om die kinderen van verſcheide Sexen t'ſamen wel te bewaren in de lyf-moeder, geduurende al den tyt die 't noodig ſou zyn, uit oirſaek dat het knechtje en het meisje (na 't gene men dryven wil) hare volkomentheit niet ſoo vaerdig d'een als d'ander ontfangende, het ſchier altyt gebeurt dat het een voor het ander daer uit komen wil; maer wy ſien niet te min alle dagen het tegendeel, want de tweelingen van een ſelfde, als die van verſcheiden Sexen, leven ſonder onderſcheid ſoo wel d'eene als d'andere. *Rodericus à Caſtro*, *lib.* 3. *cap.* 13. *de nat. mulierum*, beveſtigt deſe waerheit ook ſeer wel door het voorbeeld 't welk hy bybrengt van ſyn eigen broeder en ſuſter, beide tweelingen, oud ontrent 40. jaren, die in een ſeer volmaekte geſontheit waren, en beide aenſienlyk niet alleen wegens de krachten des lichaems, maer ook wegens alle de volmaektheden des geeſtes. Doch waer toe is het noodig geloofwaerdigheden by te brengen, om een ſaek te bewyſen welke d'ervarentheit ons dagelyks bekennen doet? hierom ſullen wy dit eindigen om van d'Overbevruchting te ſpreken.

IX. HOOFTDEEL.

Van d'Overbevruchting.

D'Overbevruchting is niet anders dan een wederhervatte ontfankenis, die geſchied wanner de vrouw die bereeds ſwanger is voor een tweemael t'ontfangen

koomt: maer daer is groot geſchil, om te weten of de vrouw, die van twee kinderen, of van een meerder getal in de kraem koomt, de ſelve alle met een byſlapen, of met dat meermael te hervatten geteelt heeft. *Seneca, lib. 7. cap. 1. de benef.* ſtelt deſe ſaek onder die de moeielykſte zyn om te kennen, ſoo wel als die van 't vloeien en ebben des Oceaens. Wy ſien in der waerheit alle dagen honden, katten, ſwynen, en conynen vele jongen voortbrengen, van maer eenmael beſprongen gevveeſt te zyn, 't gene een vooroirdeel kan geven dat ſulks ook in der ſelver voegen aen de vrouw mag geſchieden. Andere willen dat ſulks ſou konnen door overbevruchting; maer daer zyn teekenen die ons het onderſcheid daer van doen bekennen, door middel van welke men ſal konnen weten of de twee kinderen t'ſamen met een ſprong zyn geteelt, of wel vervolgens het een naer het ander. 't Gene vele doet gelooven dat d'overbevruchting niet kan geſchieden, is uit oirſaek dat ſoo haeſt als de vrouw heeft ontfangen, hare lyfmoeder ſich t'ſamentrekt, en ſeer naeuw ſluit, waer na het zaed des mans, dat volkomen tot d'ontfankenis noodig is, daer geen plaets noch inkomen vindende, daer in (na ſy ſeggen) niet ontfangen noch behouden kan worden, om die tweede ontfankenis te maken; hier by komende, dat de ſwangere vrouw haer zaed ſchiet, 't welk daer toe niet minder als dat des mans is vereiſcht, door een vat eindigende aen 't uitterſte van d'inwendige mond, 't welk door dat middel ſich ſtort in de ſcheede, en niet in de grond van de lyfmoeder, gelyk het tot d'overbevruchting noodig ſou weſen. Niet te min antwoord men op deſe tegenwerpingen die ſeer krachtig zyn, dat waerlyk de lyfmoeder gemeenelyk wel t'ſamen-getrokken en dicht geſloten is wanneer de vrouw heeft ontfangen; en boven dit, dat ſy dan haer zaed door een ander vat uitſchiet; maer dat deſe algemeene regel noch eenige uitvluchten heeft, en dat de lyfmoeder ſoodanig geſloten ſomtyts ſich eenigſins opend, om eenige weyachtige en ſlymige uitwerpſelen door te laten, die door 't verblyf haer ſouden hinderlyk zyn, of voornamelyk wanneer de vrouw opgewekt is door een ongemeene luſt van het byſlapen, en dat ſy komende tot den top der weelden, door de hitte van dit bedryf ſomtyts ook ſchiet door het vat uitkomende in de grond van hare lyfmoeder, die uitgebreid en weder geopend zynde door den hevigen drift van haer zaed, meer verhit en voortgeſet dan na gewoonte; en deſe mond in dien tyt ſich een weinig ſoo openende, indien het zaed des mans op het ſelfde oogenblik daer in word geſchoten, ſoo gelooft men dat de vrouw voor een tweedemael kan ontfangen, 't welk men een overbevruchting noemt; 't gene beveſtigt is door de Hiſtory van *Plinius* by-gebragt, *lib. 7. cap. 11. Hiſt. Nat.* van een dienſtmaegd, die van twee perſoonen op een ſelfden dach beſlapen geweeſt zynde, twee kinderen voortbragt, het een haer Meeſter, en het andere ſyn ſaek-beſorger gelykkende; gelyk noch van een andere vrouw die mede twee kreeg, het een haren Man, het ander haren Roffiaen gelyk zynde; in die ſelfde plaets mede gewag makende, van een vrouw die naer op haer tyt van een kind in de kraem gekomen te zyn, noch een ander voortbragt ten einde van twee maenden; en van een andere die op haer ſevende maend van een doot kind verloſt zynde, twee maenden daer na op haer tyt van tweelingen in de kraem quam; alle welke voorbeelden hy van woord tot woord heeft getrokken uit *Ariſtoteles, lib. 7. cap. 4. Hiſt. Animal.*

Deſe tweede ontfankenis is in der daed een ſaek alſoo ſeldſaem, als wy de beſlechting

ſlechting daer van moeielyk ſien: hierom moet men ſich niet inbeelden, dat ſoo menigmael de vrouwen verſcheide kinderen t'eener dragt hebben, daer een overbevruchting ſou weſen, want die zyn meeſt altyt door een ſelfde byſlapen geteelt, door het overvloed der tweede zaden, die ſomtyts in de lyfmoeder verdeelt worden, uit oirſaek dat het uitſchieten niet op eene ſprong koomt, maer verſcheide malen achter malkander: men moet ook niet gelooven dat het ſelve in al den tyt van de ſwangerheit ſou konnen geſchieden; want indien ſulks koomt, ſoo kan dat geen plaets hebben in den eerſten noch in den tweeden dach van d'ontfankenis, door dien ander zaed in de lyfmoeder aengenomen komende te weſen, daer een vermenging ſou geſchieden en een verwerring met het eerſte, dat dan noch niet is bekleed met het vlies 't welk het daer van mogt affcheiden, en noch niet volkomen is geformeert voor den ſesden of ſevenden dach, gelyk *Hippocrates* ſag aen die vrouw, daer hy in 't Boek *van de natuur des kinds* van ſpreekt, die de *geniture* ontrent dien tyt uitwierp; behalven dat de lyfmoeder ſich van nieuws openende, daer een uitlooping ſou komen van 't eerſte zaed, 't welk noch niet omwonden ſou weſen van dat klein vlies waer door het ſou konnen behouden worden: dit maekt dat ik de Hiſtory niet kan gelooven van die vrouw daer *Plinius* van ſpreekt, om de reden die daer van by-gebragt is, als dat ſy op een ſelfden dach was beſlapen van twee verſcheide perſoonen, om dat de laeſte ſekerlyk ſoo als geſeit is, die verwerring van zaden gemaekt, en alſoo het begonnen werk vernietigt ſou hebben. Maer ik geloof, indien deſe overbevruchting ſomtyts geſchied, dat die niet kan gebeuren dan alleen na den ſesden dach van d'ontfankenis of daer ontrent, ten uitterſten tot op den dertigſten; om dat de zaden dan met vlieſen bekleed zyn, en dat de vrucht in de lyfmoeder noch geen byſondere grootheit heeft; maer na dien tyt acht ik het onmogelyk, of ten minſten ſeer moeielyk, uit oirſaek dat de lyfmoeder meer en meer vervult wordende door het aenwaſſen van 't kind, ſoo veel te meer moeiten ſou hebben om nieuw zaed t'ontfangen, en dat ook niet ſou konnen behouden, noch beletten dat weder uit te vloeien door hare volheit, het ſelve in dien ſtaet ontfangen hebbende: en 't gene my dies te meer doet gelooven het ſeer moeielyk te zyn, dat die overbevruchting ſelfs oit ſou geſchieden, is dat de lyfmoeder altyt ſoo dicht omvat 't gene ſy in ſich heeft, dat ſy in hare wydte niets ledig laet, wanneer het ſelfs een vremd lichaem ſou weſen 't welk ſy in haer mogt hebben.

Hippocrates, in 't boek *van d'Overbevruchting*, geeft ons (naer hy gelooft) een middel om te kennen of'er twee kinderen tweelingen zyn, dat is te ſeggen, of ſy beide van een ſelfde byſlapen gemaekt mogen weſen, dan of ſy d'een na d'ander door overbevruchting geteelt zyn, ſeggende; *Die tweelingen dragt, baert die op een ſelfden dach gelyk ſy die ontfingt.* Maer dit is niet altyt waerachtig: nochtans kent men de tweelingen, uit dat ſy beide ten naeſten by van gelykke dikte en groote zyn, en dat ſy niet dan een eenige en gemeene moederkoek hebben, en d'een van d'ander niet zyn geſcheiden dan door hare vlieſen, die haer yder in 't byſonder omwinden met hare wateren; want ſy zyn beide niet in een ſelfde vlies en in de ſelfde wateren, gelyk ſommige tegen de waerheit gelooven. Maer indien 'er verſcheide kinderen zyn, en dat 'er overbevruchting is, ſoo ſullen ſy wel inſgelyks afgeſondert weſen door hare vlieſen, nochtans ſullen ſy hare ontloſſing niet gemeen hebben, maer yder kind ſyne byſondere, en ſy ſullen ook niet van

ge-

gelykke groote zyn, dewyl dat door overbevruchting gemaekt ſal weſen, veel kleinder en veel ſwakker ſal zyn dan dat eerſt geteelt is geweeſt, dat uit oirſaek van ſyne kracht en kloekheit het meeſte en beſte deel van 't voedſel naer hem ſal getrokken hebben, gelyk wy dat ook bekennen in ſeer groote en ſchoone vruchten, ſomtyts ſeer kleine nevens haer hebbende, die gelyk als miswaſſen zyn; 't welk koomt van dat de vrucht die eerſt geſpeent en aen den boom vaſt-geſet was, al het voedſel na ſich trekt van ſyn nabuur, voortgekomen van een bloem die eerſt open ging, wanneer d'eerſte al eenigſins had beginnen te groeien. Men ſiet ook ſomtyts dat de tweelingen niet altyt even groot zyn; 't gene koomt na dat d'een of d'ander min of meer kracht heeft gehad, om in grooter overvloed het beſte deel van 't gemeen voedſel na ſich te trekken.

Het zyn ontrent twaelf jaren geleden dat ik een vrouw op haer tyt hielp verloſſen, van welke ik by de beenen een ſeer groote levende dochter afhaelde, die in deſe quade geſtalte was voortgekomen; waer na haer gants willende verloſſen, ik met de nageboorte een ander kind kreeg, dat een doot knechtje was, en wel tweemael kleinder dan die eerſte dochter, 't welk na ſyn grootte en dikte niet meer dan vier of vyf maenden ſcheen te hebben, hoewel deſe twee kinderen t'ſamen in een en het ſelfde byſlapen geteelt waren, gelyk men kende, aen dat ſy beide niet dan een en de ſelfde ontloſſing hadden, 't welk daer van het waerachtig kenteeken is, gelyk wy geſeit hebben; en dit tweede kind was ſoo klein, dat ik het te gelyk met de nageboorte af haelde, in ſyne vlieſen geheel omwonden, die ik terſtond opende, om te ſien of het ook leefde, maer het was al overlang doot geweeſt, gelyk my dat bleek aen ſyne bedorventheit.

Niet willende volkomen ſtaende houden dat d'overbevruchting niet ſomtyts ſou geſchieden, ſal ik alleen ſeggen, dat die ſeer ſelden voorvalt; want de meeſte vrouwen die van twee kinderen in de kraem komen, hebben niet dan een eenige ontloſſing aen die beide gemeen; 't welk een gants ſeker teeken is dat daer geen overbevruchting geweeſt kan zyn, en dit gaet veel gewiſſer dan de bewyſen die men haelt uit de grofheit en grootte der kinderen, die ons niet dan tot giſſing moeten dienen; daer by komende dat de tweelingen ook yder noch hare ontloſſing geheel van d'ander afgeſondert konnen hebben, ſoo wel als ſulks hare lichamen zyn: hier kan dit teeken, dat dubbelſinnig is, ons de ſaek niet wel bewyſen. Tot beſluit van dit Hooftdeel, ſal ik ſeggen, dat het altyt ſtaet in de macht van de vrouw d'Overbevruchting te vermyden, indien ſy ſich van 't byſlapen onthoud geduurende d'eerſte maenden na dat ſy ontfangen ſal hebben; maer het is ſoodanig niet met het teelen van tweelingen, want dat hangt aen haer in geenen deele.

X. HOOFTDEEL.

Van de Mole, en van hare teekenen.

VAn alle ſoorten der ſwangerheden van de vrouw, is ons overig t'onderſoekken die veroirſaekt word door de Mole, van welke men altyt het afdryven moet

moet beſorgen ſoo ras die bekent is geworden, als zynde geheel en al tegen natuur. De Mole is niet anders als een vleeſchige klomp ſonder beenderen, ſonder geleding, en ſonder onderſcheiding van ledenen, die geen waerachtige geſtalte noch geregelde en bepaelde gedaente heeft, geteelt tegen natuur in de lyfmoeder naer het byſlapen, uit verdorvene zaden des mans en der vrouw.

Het is gants ſeker dat de vrouwen geen Molen teelen ſonder het byſlapen gebruikt te hebben, om dat de twee zaden daer toe ſoo wel vereiſcht zyn als tot de waerachtige teeling. Men ſiet 'er, in waerheit, ſommige die geheel geen gemeenſchap met de man gehad hebbende, naer het verlieſen van bloed eenige vremde lichamen uitwerpen, die naer het aenſien vleesachtig ſchynen te weſen; maer indien men wel acht op de ſelve ſlaet, ſoo ſal men bevinden dat het niet zyn dan klonters van geronnen bloed die geen beſtendigheit noch vleesachtige of vlieſige eigenſchappen hebben, gelyk men ſiet aen de Molen en Misgeboorten. Daer zyn ſelfs eenige vrouwen die alle maenden in den tyt van hare ſtonden kleine vremde lichamen uitwerpen, die als vliesachtig en eenigſins noch vleesachtig ſchynen: maer het is niet dan een ſnotterig en kleefachtig ſlym, dat ſich t'ſamen ſet door de warmte van de plaets rontom aen de kanten van het binnenſte deel der lyfmoeder, van waer het vervolgens ſich komende los te geven door het toevloeien van bloed, met de maenſtonden word uitgedreven. Ik ken een vrouw twintig jaren oud, die niet een eenige maend is geweeſt over meer dan negen jaren ſonder ſoodanige uitwerpſelen te loſſen; en gelyk het in den aenvank my moeielyk viel in te beelden dat het zaed van haer man daer toe niet had geholpen, ſoo raedde ik haer, ſoo wel als haer man, ſich volkomen twee of drie maenden lank van 't byſlapen t'onthouden, ten einde ik ſekerlyk d'oirſaek kennende van deſe ongeſontheit die haer onvruchtbaer maekt, men te lichter de ſelve mogt helpen: maer of ſchoon ſy ſich daer van wel naeuw had onthouden, volgens den raed van my haer gegeven, ſoo liet ſy niet na voort te gaen met alle maenden op den tyt van hare ſtonden de ſelve uitwerpſelen als van te voren quyt te worden; 't welk my doet gelooven dat de ſelfde ſaek ſoo wel aen dochters als aen vrouwen gebeuren kan: nochtans indien men deſe ſlag van kleine vremde lichamen wel onderſoekt gelyk ik gedaen heb, ſoo ſal men niet bevinden dat ſy eenig deel recht geformeert noch gefigureert hebben; want anders ſoo dat een onfeilbaer teeken weſen dat het zaed des mans tot hare teeling geholpen moeſt hebben; om dat het onmogelyk is dat werktuigige deelen, gelyk daer zyn aderen en ſlagaderen, alleenig van 't zaed der vrouw geteelt ſouden weſen. Daerom vind men vele van de ſelve in de ſelfſtandigheit der waerachtige Molen en misdrachten, die gelyk wy geſeit hebben, niet volkomen geteelt konnen weſen, indien het zaed des mans met 'er daed daer niets toegebragt heeft.

Sommige Schryvers maken verſcheide onderſcheidentheden van Molen, en ſeggen dat eenige zyn waterachtige en windachtige, en d'andere vliesachtige en vleesachtige, van welke eenige ſonder form noch bepaelde figuur zyn, en d'andere iets hebben van een rouwe menſchely ke gedaente, en inſgelyks eenig gevoelen en beweging: maer volgens de beſchryving die wy daer van gegeven hebben, ſoo verſtaen wy voor geen waerachtige Molen, dan die vremde vleesachtige lichamen, in de holte der lyfmoeder vervat, die volkomen geſcheiden zyn van hare eigene ſubſtantie, daer ſy alleenig met eenige kanten aen hangen, waer uit ſy

haer voedſel trekken. Hierom is 't dat wy de beſchryving niet volgen die *Ætius*, *lib.* 16. *cap.* 80. en *Paulus Ægineta*, *lib.* 3. *cap.* 69. ons van de Mole geven, ſeggende dat het niet anders is als een verhard geſwel van de lyfmoeder, veroirſaekt volgens *Ætius*, of door eenige ontſteking die daer is voorgegaen, of door eenige ſweering daer een uitwas van vlees is by gekomen, 't welk men Mole noemt, uit oirſaek van ſyne groote wichte: maer deſe beſchryving paſt veel eer op de hardigheit in de lyfmoeder, en op de ſweering met het vleeſchig uitwas, als op de waerachtige Mole; en de wateren en winden moeten gerekent zyn onder de waterzuchtigheden van de lyfmoeder; en indien het gene in hare ruimte vervat is uit ſich ſelven eenig dierelyk gevoelen en beweging heeft, ſoo is het een Monſter of wanſchepſel, en geenſins een Mole.

De Molen worden gemeenelyk geteelt wanneer een der twee zaden, ſoo wel dat des mans als der vrouw, of wel beide t'ſamen ſwak of verdorven zyn uit haer ſelven, of door toeval, de lyfmoeder niet werkkende tot de waerachtige teeling dan door 't middel der geeſten, daer de zaden gants mede vervult moeten weſen; maer dies te lichter, wanneer het weinige dat daer in is uitgebluſcht, en als geſmoort en verdronkken word door de veelheit van het maenſtondelyk bloed, grof en bedorven, dat ſomtyts daer toevloeit kort na d'ontfankenis, 't welk de natuur geen gelegentheit vergunt om te voltrekken 't gene ſy aenving met groote moeiten; en haer werk ſoo verſtoorende, met verwerring en diſordre daer in te brengen, word van die zaden, en van dat bloed een ſoort van een verwerde klomp, dien wy Mole noemen, en gemeenelyk niet dan in de lyfmoeder van de vrouw word geteelt, en men vind die noit, of wel ſeer ſelden, in die van alle andere dieren, om dat ſy geen maenſtondelyk bloed hebben gelyk deſe; hier by komende dat dikwils de twee zaden, ſoo wel dat des mans als dat der vronw, niet vruchtbaer zyn, om dat ſy 't byſlapen te veel gebruiken; 't welk de meeſte van d'andere dieren niet doen, die dat niet dan ſeer ſelden gebruiken, en alleenig op ſekere tyden, wanneer hare ballekens en zaed-vaten ſchier barſten van volheit: want gelyk *Galenus* ſeer wel ſeit op het einde van het 10. cap. des 11. boeks, *van 't gebruik der deelen, en Charon. liv.* 3. *chap.* 14. *de la Sageſſe*, de menſchen denkken in 't gebruik van het byſlapen gemeenelyk niet dan op de welluſt, en niet minder dan om ſchoone en volmaekte kinderen te teelen; 't welk maekt dat het ſelve haer dikwils qualyk uitvalt.

De Mole heeft geen moederkoek noch ſtreng die aen haer vaſt is, dewyl ſy ſelfs aen de lyfmoeder hangt, door middel van 't welk ſy 't voedſel voor hare vaten ontfangt: ſy is ook ſomtyts omtrokken met ſeker vlies, in 't welk een vlees word gevonden verwardelyk doorhaelt van menigte vaten; ſy is van grootte en van beſtendigheit minder of meerder na den overvloed des bloeds dat ſy ontfangt, en na hare geſtalte, gelyk ook na de gematigtheit van de lyfmoeder, en den tyt dien ſy daer in blyft. Sy is gemeenelyk alleen, en nochtans ontmoet men ſomtyts daer meerder, eenige van welke zyn ſeer vaſt hangende aen de lyfmoeder, en andere ſeer weinig. Wanneer de vrouwen die uitwerpen voor de tweede of derde maend, noemt men de ſelve wanſchepſelen; wanneer ſy de ſelve langer by haer houden, en dat die vremde lichamen komen groot te worden, worden ſy Molen genoemt. De wanſchepſelen zyn meerder vliesachtig, en ook ſomtyts vervult met verdorvene zaden; maer de Molen zyn geheel vleeſch.

Men

Men bevind in de vrouw die een Mole draegt, ſchier alle de teekenen van d'ontfankenis en van ſwangerheit eens kinds, maer ſy heeft ook noch eenige die daer van verſcheiden zyn: want haer buik is wel vry harder en pynelyker, en word in 't begin ook vaerdiger dik, dan of ſy van een kind ſwanger was: en gelyk de Mole geheel is tegen natuur, en ſy geen waerachtig leven heeft, noch ook dierelyke beweging, ſoo is de vrouw daer van ten hoogſten ongemakkelyk, en gevoelt veel meerder ſmert als van een kind te dragen, om dat na wat zyde ſy ſich keert de Mole daer na toe valt, wanneer die een weinig grooter is geworden, als of het een ſwaer-wegende kloot was; ſy gevoelen groote vermoeitheit in hare dyen en beenen, moeielykheden in 't water looſen, en een groot gewigt in 't onderſte van den buik; door dien deſe ſware klomp vlees met haer gewigt de lyfmoeder na beneden trekt, die de waterblaes perſcht en drukt: boven dat heeft de vrouw gemeenelyk hare borſten dan niet ſeer geſwollen, en heeft daer geen melk in; (wy verſtaen dit van waerachtige melk) want men ſiet ſomtyts vrouwen van Molen ſwanger, of van andere valſche drachten, uit de tepels van hare borſten ſekere weyigheden doen voortkomen, die men den naem van melk niet moet geven. Men kent dat noch lichter, wanneer men met alle deſe teekenen in de lyfmoeder niets voelt bewegen, na de vier of vyf eerſte maenden der ſwangerheit, en ſekerlyk wanneer de tyt om te baren voorby is, en dat alle de voorſeide teekenen op die wyſe noch overig zyn en volherden. Het volgt niet dat de vrouw die een Mole in de lyfmoeder heeft, niet ſomtyts eenige beweging ſou gevoelen, gelyk ik aen verſcheide vrouwen heb ſien gebeuren; maer deſe manieren van beweging zyn wel onderſcheiden van die eenes kinds, gelyk ik voorheen al verklaert heb, in 't 6. Hooftdeel: want het kind heeft van ſich ſelven een vrywillige beweging in ſyn geheel en in ſyne deelen; maer de Mole heeft 'er gants geen, ten zy door eenig toeval: en indien de vrouw die een Mole heeft iet ongemeens in haren buik voelt bewegen, dat zyn hippelingen, of manieren van t'ſamentrekkende bewegingen der lyfmoeder, die veroirſaekt worden door het tergen van het vremd lichaem dat ſy in ſich heeft. Ik heb vrouwen geſien die de ſelvige ſoo geweldig hadden, dat men geſeit ſou hebben, dat 'er in der daet verſcheide gedierten binnen haren buik waren beſloten. *Fabricius Hildanus Obſ.* 55. *cent.* 2. verhaelt de Hiſtory van een vrouw, die meer dan twee jaren een Mole veel grooter dan een hooft had gedragen, waer door ſy eindelyk quam te ſterven: welken geheelen tyt geduurende ſy verſcheide malen de Artzen en Heelmeeſteren gebeden had haer den buik te willen openen, om de ſeer ſchrikkelyke en wreede beeſten daer uit te halen, welke ſy meende daer in te hebben. Men ſiet ſomtyts ſelfs vrouwen, die ſonder eenige Mole in de lyfmoeder te hebben, ook met deſe ſoorten van t'ſamentrekkende bewegingen en ſtuipen geplaegt zyn, die door eenige vremde vochtigheden verwekt worden, wanneer ſy in hare holligheit, of eigene ſelfſtandigheit opgiſtende, ſoo wel als in het darmſcheel, hevige ontroeringen en bewegingen van deſe deelen veroirſaken, door het tergen dat ſy daer doen. Meeſter *Rodier*, myn Spitsbroeder, bragt op 't jaer 1666. in onſe kamer van vergadering tot S. Coſmus, een vrouw doenmaels veertig jaren oud, welke hy my en meer dan dertig van onſe Spitsbroeders vertoonde, om te weten wat de oirſaek mogt zyn van de groote en ſeer dikwils weder komende pynelyke bewegingen, die ſy over meer dan anderhalf jaer in haer buik had uitgeſtaen, en die ſoo baerblykke-

lyk waren, dat men dikwils haren buik ſoo hard ſag bewegen op verſcheide plaetſen, als of daer twee of drie kinderen in geweeſt hadden, en die was ſelfs ſoo dik, gelyk mede haren boeſem, als of ſy met eenen ſtont in de kraem te komen; 't welk haer altyt in dier voegen geduurt heeft van toen aen tot in de maend van Juny des jaers 1674. wanneer ik deſe vrouw noch ſag in alle de ſelfde geſteltheden gelyk ik haer ontrent over acht jaren geſien had, voorts noch redelyker wyſe wel genoeg hare andere werkkingen doende, en geen ander merkkelyk onheil hebbende, dan de ſmert, haer aengedaen van deſe hevige en veelvoudige bewegingen die ſy gevoelde in haren buik, altyt ſeer dik zynde: maer dit voorbeeld moet men onder 't getal van die ſtellen, waer over men veel eer met verwondering verbaeſt moet ſtaen, dan men de waerachtige reden van een ſoo ſeer ongemeene ſaek volmaektelyk kan kennen.

De Molen worden, gelyk geſeit is, in de lyfmoeder gevoed, waer aen ſy meeſt altyt in eenige plaets vaſt zyn, en worden onderhouden door het bloed waer van ſy bevochtigt zyn, even gelyk de planten door de vochtigheit van d'aerde. Somtyts is 'er een kind by de mole, van 't welk ſy ſomtyts ligt afgeſondert, gelyk dat ſtuk vlees was, daer de vrouw *Gorgias* van verloſte, veertig dagen na van een levendige dochter op den negenden maend in de kraem gekomen te zyn, van welke *Hippocrates* gewag maekt, *lib.* 5. *Epidem.* op een andermael is die ook wel vaſt aen het lichaem van 't kind, 't welk dat mismaekt en wanſchapen doet weſen, gelyk die waren daer ik van ſal ſpreken. In 't jaer 1665. zynde by den Heer *Bourdelot*, ſeer beroemden Arts binnen Parys, in wiens huis alle maendagen voorvallen der hooge Scholen verhandelt wierden, als daer een redenkaveling was over het omloopen des bloeds, 't welk ik na myn gevoelen toen uitleide bragt men ons daer een kind van een vrouw even op haer tyt in de kraem gekomen, waer aen geheel het bovenſte deel van 't hooft ontbrak, hebbende noch bekkeneel, noch herſſenen, noch ſelfs eenige hayrige huid; maer het had alleen, in plaets van alle deſe deelen, een mole of klomp vlees plat en heel rood van de dikte en de breedte als een moeder-koek, nochtans waren alle de andere deelen des lichaems van dit kind heel geſont en wel-geſchapen. Deſe wanſchapen geſtalte ſoo ras als 't geboren was, bragt dat den doot aen; en het was noch hoog te verwonderen, te ſien hoe dat het ſoo ſonder herſſenen had konnen leven, als mede wel moeielyk te kennen of deſe vleeſſige klomp de werkking der herſſenen had konnen voldoen, terwyl het in den buik des moeders geweeſt had. Sy was doorweven met menigte vaten, op de wyſe van een geboortkoek, nochtans van een vry vaſter ſubſtantie. Meeſter *le Clerc* en Meeſter *Juillet*, myne Spitsbroeders en goede vrienden, waren doenmaels ter ſelve plaets, waer ſy beide dit wonderlyk ſchepſel ſoo wel als ik ſagen. Na dien tyt heb ik noch twee andere kinderen geſien, in geſtalte ſchier met dit eerſte gelyk. Het een was een kind, 't welk een Artſeny-menger by eene dochter gewonnen had, alſoo mismaekt en wanſchapen als het eerſte. Het was op den 11 December des jaers 1671. dat ik verſocht wierd nevens Meeſter *Lany* myn Confrater, om geſamentlyk te komen in 't huis van een Vroevrouw in de voorſtad van S. Germain; by welke deſe dochter 's daegs te voren in de kraem was bevallen, om ons gevoelen te betuigen wegens de oirſaek waer door dit kind ter doot mogt gekomen zyn, de moeder willende vermyden dat men haer mogt beſchuldigen van ſelfs dat omhals gebragt te hebben, dewyl

ſy

ſy in een ſwaer Richts-geſchil ſtond met den Artſeny-menger van wien ſy beſwangert was, hem willende dwyngen om haer te trouwen. Na dit doode kind wel onderſocht te hebben, dat een meisken was, ſoo hebben wy uit de groote van des ſelfs lichaem gekent, dat het waerſchynelyk ten einde van ſeven maenden was geboren, en dat de doot het gewiſſelyk was overgekomen wegens de wanſchapige geſtalte van 't hooft, dat in geheel ſyn bovenſte deel niet bedekt was, dan ſlechs met een vooſe vleeſſige ſubſtantie, van buiten rood, van onder als bloed, een halve vingerbreedte dik, en vier vingeren breed, hebbende noch herſſenen, noch eenige hayrige huid daer over, noch ſelfs geen van alle de beenen des bekkeneels, behalven alleen het voorſte en onderſte deel van 't been des voorhoofs, en eenig klein gedeelte van dat des achterhoofs, dat na binnen was omgebogen, en van een gants ongeregelde figuur, ſoo wel als van ongemeene ſubſtantie. Geheel dit bovenſte en voornaemſte deel des hoofts was gants plat, dicht op het aenſicht, dat recht vaſt was aen de ſchouders en de borſt, geenen hals het daer van onderſcheidende; maer alle d'andere deelen des lichaems waren genoeg wel-gemaekt. Na de Moeder van alles ondervraegt te hebben ontrent het gene ons kennis kon geven tot wat de oirſaek mogt zyn van ſulken wanſchapen geſtalte hares kinds; en als ſy ons verklaert had, dat wanneer ſy ſlechs ontrent een maend had ſwanger geweeſt, ſy een geweldige en onverwachte ſchrik had gekregen, ſiende haren Minnaer vallen uit een venſter op de ſtraet van twee ſtadien hoog, als ſy met hem op een kamer was, met 'er daed geloovende dat hy geheel het hooft was te pletter gevallen: wy beveſtigden door onſe verklaring, dat deſe wanſchapene geſtalte van haer kind onfeilbaer was voortgekomen door die geweldige ſchrik, die ter ſelver ſtond een haeſtige en hevige ontroering van geheel haer lichaem gemaekt hebbende, ſoo wel als door hare inbeelding, die haer een man voorſtelde met een geplet hooft en geheel bebloed, den ſelfden indruk veroirſaek had, door de gelyfformigheit van ſoodanige ſubſtantie, aen het hooft des kinds daer ſy van ſwanger was; dat om te dier tyt niet meer ten hoogſten dan een maend oud te weſen, lichtelyk in dit deel had konnen beleedigt zyn; 't welk dan is van een ſeer ſachte ſubſtantie. Den 29. Mey 1672. geleide Meeſter *Anguy*, myn Gebroeder in de konſt, my naer een vrouw ontrent het klooſter van *Noſtre Dame*, om my een doot kind te laten ſien, waer van ſy even op ſeven maenden was in de kraem gekomen, hebbende mede het hooft van een wanſchapene geſtalte, ſchier gelyk de twee voorbeelden waer van ik geſproken heb, en daer en boven de armen en beenen geheel mismaekt; 't welk deſe vrouw ook was overgekomen uit groot misnoegen, verſelt met een haeſtige ſchrik, welke ſy ons ſeide gekregen te hebben op 't begin van haer ſwangergaen.

De vrouw die een Mole draegt, is vry veel ongemakkelyker in alderlei wyſen, als eene die met kind is; en indien ſy deſelve lang by haer houd, ſoo leeft ſy ondertuſſchen niet ſonder groot gevaer van te ſterven. Daer zyn 'er die de ſelve dragen geheele drie of vier jaren lank, en ſelfs geduurende voorts al haer leven, gelyk *Ariſtoteles* heeft aengemerkt op het 7. cap. van de teeling der dieren, en gelyk het gebeurde aen de vrouw van dien Tinnegieter, daer *Ambroſius Paré* gewag van maekt in ſyn boek van de Teeling, die 17. jaren lank een droeg, waer van ſy eindelyk ſtierf: maer 't gene ten hoogſten dient opgemerkt te worden, is indien de ſubſtantie van de mole gemeen is met die van de lyfmoeder, ſoo dat het niet anders

ders dan een ſelfde lichaem maekt ('t welk veel eer een uitwas van overvloedig en kankerachtig vlees is, dat op eenige ſweering volgt, dan een rechte mole) dan is het onmogelyk dat een vrouw daer van verloſt worde: want die kan in geenerlei wyſe afgedreven noch uitgetrokken worden; 't welk maekt dat ſy altyt aenwaſcht tot dat eindelyk de vrouw daer van moet ſterven. Dit leert ons *Hippocrates* in 't 1. boek van de ſiekten der vrouwen. *Indien het een vlees word, ſoo koomt de vrouw om: want het kan niet geſchieden dat ſy overig ſou blyven.* Wy ſullen de genees-middelen verklaren tegen een rechte Mole paſſende, wanneer wy ſpreken van de wyſe om de ſelve af te halen, op het 31. Hooftdeel van het 2. Boek.

XI. HOOFTDEEL.

Hoe een vrouw ſich moet dragen geduurende heel den loop van haer ſwanger-gaen, wanneer ſy door geene ſware moeielykheden gequelt word, op dat ſy mogt trachten te vermyden, die haer anders ſouden konnen treffen.

OF ſchoon een ſwangere vrouw welvarend is, nochtans moet ſy in eeniger voegen als ſiekkelyk aengemerkt worden, uit oirſaek van den twyffelachtigen ſtaet daer ſy dan in is (men noemt ook gemeenelyk het ſwanger-gaen, *een ſiekte van negen maenden*) om dat ſy dan vele ongemakken is onderworpen, welke de ſwangerheit gemeenelyk medebrengt voor de gene die ſich niet wel beſtieren. *Ariſtoteles cap. 6. lib. 4. de gener. Anim.* ſeit, dat de vrouwen hier in veel verſchillen van andere dieren; want de beeſten zyn meeſt altyt welvarende ſoo lang ſy de jongen in haren buik dragen, maer de vrouwen in tegendeel zyn meeſten tyt ſiek geduurende haer ſwanger-gaen, ſoo wel uit oirſaek van haer ſtil en ſittend leven, als ook om het ophouden harer maenſtonden, hierom is het dat, gelyk een goet ſtierman op een onſtuimige zee vol klippen 't ſcheep gegaen, het gevaer daer van ontkoomt, indien hy voorſichtig ſich daer in beſtiert, anders valt het niet dan by geluk indien hy daer geen ſchipbreuk te lyden koomt; inſgelyks een ſwangere vrouw ſich dikwils in gevaer van haer leven brengt, indien ſy haer uitterſte beſt niet doet, om menigvuldige toevallen te vermyden en te voorſien, aen welke ſy dien tyt is onderworpen, wanneer men geduurig voor twee moet beſorgt zyn, dat is te ſeggen, voor haer, en voor het kind dat ſy in haren buik draegt; want uit een enkele misſlag, koomt dan een dubbel ongeval, aengeſien de moeder geen ongemak kan hebben, ſonder dat haer kind daer van ſou gevoelig zyn. Dit leert ons *Hippocrates* in 't boek van de natuur des kinds. *Het kind leeft van de moeder in haer lichaem, en wat geſontheit de moeder heeft, ſoodanige heeft ook het kind.* Op dat ſy nu ſich in goede geſontheit mag onderhouden, ſoo veel het mogelyk is in dien twyffelachtigen ſtant, moet ſy voor alle ſaken een goede beſtiering van leven volgen, wel paſſende op hare gematigheit, op hare gewoon-

te,

te, en op haren ſtant en hoedanigheit; 't welk ſy ſal doen door een goet gebruik van alle deſe volgende ſaken.

De lucht, in welke de vrouw haer gewonelyk verblyf ſal houden, moet wel gematigt zyn in alle hare hoedanigheden; indien de ſelve natuurlyker wyſe ſoo niet zy, ſal men die verbeteren voor ſoo veel men ſal konnen, met haer te recht te brengen door onderſcheiden middelen; ſy ſal ſich vermyden voor die te heet is, vermits die te grooten uitwaeſſening makende van humeuren en geeſten, dikwils ſwakheden in de ſwangere vrouwen veroirſaekt; en byſonder ook die te koud en nevelachtig is, om dat die groote dompigheden en ſynkkingen op de borſt veroirſaekt, den hoeſt verwekkende, die door hare haeſtige en hevige beweging, met groote kracht na beneden ſettende, een miskraem in de vrouw kon veroirſaken. Sy moet ſich ook wachten haer woonplaets te nemen in enge ſtraten vol van onreinigheden, gelyk mede ſich niet onthouden ontrent de ryolen der Stad, noch by een ſekreet van het huis: want daer zyn ſoo teedere vrouwen, dat de ſtank van een kaers niet wel uitgedaen, machtig is voor den tyt haer in de kraem te doen vallen, gelyk *Plinius* ons leert, *lib. 7. cap. 7. de Hiſt. Nat.* en 't welk *Liebaut* ons verſekert ſelfs geſien te hebben: 't gene wel inſgelyks, en noch veel eer, een vuile rook van kolen veroirſaken kan, gelyk ik eenmael aen een waſchter geſien heb, die op de vierde maend een miskraem kreeg, om dat haer de ſelve in 't hooft was gevlogen; daer ſy wegens te grooten haeſt waer ſy door gedreven wierd om het lynwaet gereed te maken, den tyt niet hebbende om hare kolen recht in de ſchoorſteen te doen vonkken, de ſelve noch half doof onder haer yſer deed, waer van den damp in hare herſſens opſtygende, haer dit miskraem veroirſaekte den nacht daer aen volgende waer van ſy meende te ſterven. Maer gelyk wy ſeggen, dat de ſwangere vrouw alle quade lucht en allerhande ſware reuken vermyden moet, ſoo moet ſy ſich ook wachten voor te krachtige reukwerken, of ſchoon die een aengename geur hebben, en voornamelyk indien ſy aen d'opſtyging van de lyfmoer is onderworpen: hierom ſal ſy trachten haer verblyf te nemen in een lucht die vry is van alle deſe ſaken, voor ſoo veel hare gelegentheit ſulks ſal willen lyden.

Het meeſte deel der vrouwen hebben ſulken walging tegen ſommige ſpyſen, en ſulke vremde en onderſcheide luſten, en ſoo krachtige driften tot ongewone ſaken wanneer ſy ſwanger zyn, dat het ſeer moeielyk is haer eigentlyk voor te ſchryven wat ſy moeten eten: maer ik rade haer in deſe gelegentheit het gevoelen van *Hippocrates* te volgen, *Aphor.* 38. *lib.* 2. Waer hy ſeit; *ſpyſe en dranck die een weinig erger, maer aengenamer en ſmakelyker is, moet men voor betere, maer onaengenamere verkiesen.* Dit is na myn oirdeel, de regel en de mate die ſy hier in moeten houden, wanneer de ſaken daer ſy na beluſt zyn, in 't gemeen gebruikt worden tot voedſel, en niet geheel vremde en ongemeene, nochtans altyt d'onmatigheit vermydende. Indien de ſwangere vrouw niet gequollen is van deſe gewonelyke walgingen, ſoo moet ſy ſpyſen gebruiken van goet voedſel, ſoo veel als genoeg is om haer en haer kind te voeden; en hare graegte ſal haer tot regel ſtrekken hoe veel ſy mag eten. Sy moet in deſen tyt ſich niet begeven tot onthouding en vaſten; om dat die het bloed des moeders verhittende, het ſelve beletten ſou bequaem te zyn om het kind te voeden, daer het voedſel ſoet en ſacht weſen moet, en ſy door dit middel de vrucht ſeer ſlap en ſwak ſou maken, of dat perſſen voor den tyt

aen

aen den dach te komen om het voedſel elders te ſoekken; ſy ſal ſich ook niet t'effens met te veel ſpyſen vervullen, en voornamelyk tegen de nacht, vermits de lyfmoeder door haer dikte een groot deel des buiks beſlaende ontrent de laeſte maenden van hare ſwangerheit, belet dat de maeg niet ſeer veel kan bevatten; 't welk haer dikwils groote opwerpingen in de mond veroirſaekt, van wegen het qualyk verteeren der ſpyſen, met een groote kortaemigheit, wegens het drukken dat het middelſchot daer van ontfangt, dat dan geen volkomene vryheit heeft om ſich te bewegen. Hierom ſal ſy liever weinig en dikwils eten; haer brood ſal weſen van ſuivere tarw, wel gebakken en wit, gelyk tot Parys is dat van *Ganeſſe*, of ander diergelyk, en niet van dat grof en ſlecht brood, dat de maeg doet kroppen: ſy ſal ook goede wel-voedende ſpyſen eten, als daer zyn de beſte ſtukken van oſſchen-vlees, en die van een kalf, van een ſchaep, van een lam, en van vogelen, als daer zyn goede vette hoenderen, kapoenen, duiven en patryſen, en die gebraden of gekookt, ſoo als ſy ſal begeeren; verſche eyeren zyn haer mede ſeer goet: en gelyk ſwangere vrouwen noit ſuiver bloed hebben, ſal men in hare ſpyſen kruiden koken die dat ſuiveren, als ſuuring, latuwe, endivie, cichoreie, bugloſſe: ſy moet niet eten van allerhande gebak met een ſcherpe ſmaek, noch de korſten van paſteien, om dat de maeg daer door te ſeer overladen word; indien haer viſch luſt te eten, laet die zyn verſch en niet geſouten, uit rivieren en loopende wateren, en niet uit ſtilſtaende poelen, om dat die na de grond ſmaken, en quaet voedſel geven. Maer indien de ſwangere vrouwen hare vremde luſten niet volkomen konnen bedwyngen, ſoo is het beter, gelyk wy geſeit hebben, haer toe te laten de beſtiering van haer leven een weinig los te nemen, wanneer het eenigſins gematigt mag zyn, dan ſich ſeer ſtreng tegen hare driften te ſtellen. Sy mogen over haer maeltyt een weinig goeden ouden wyn drinkken, liever rooden dan witten, die haer ſal dienen om de ſpyſe wel te verteeren, en hare mage te verſterkken, die altyt ſwak is geduurende haer ſwanger-gaen; en indien ſy te voren die niet gewent waren te drinken, ſoo mogen ſy trachten dat allenxkens te leeren: ſy moeten ſich ook wel wachten niets met ys of te koud te drinkken, van vreeſe dat haer het ſelve ongeval niet treffen mogt, 't welk men ſeit de Keiſerin ontmoet te zyn in de maend van July 1677. die een miskraem kreeg van drie maenden en half, door een groote kolyk of pyn in de kronkeldarm, die haer t'effens op den hals quam, om framboiſen gegeten en met ys daer op gedronken te hebben: en ſoo wel in drinkken als in eten moeten ſy allerhande verhittende, geſoute, ſcherpe, bittere, openende, afdryvende en water-affettende ſaken vermyden, door dien ſy de maenſtonden verwekkende, lichtelyk in 't eerſt het uitvloeien van 't zaed, en daer na een miskraem konnen veroirſaken.

Door middel van matig ſlapen moeten alle de natuurlyke werkingen in de vrouw verſterkt worden, en byſonderlyk het koken der ſpyſen in de maeg, die dan ſeer onderworpen is aen afkeerigheden, walgingen, en braken; door dit middel word het kind ook in de lyfmoeder beveſtigt. Wy ſeggen dat het matig moet weſen; want gelyk te veel waken de geeſten verſtroit, ſoo verdooft haer te veel ſlapen. Dit ſal een regel zyn voor ſwangere vrouwen, dat ſy van vier-en-twintig uuren voor 't minſt acht, en voor 't meeſt tien uuren ſlapen; en dat ſulks zy by den nacht, als die bequaemſt is tot ruſten, veel eer dan by den dach, gelyk

hoog-

hoog-aenſienelyke perſoonen en die 't hof volgen gewoon zyn, waer men gemeenelyk van den nacht den dach maekt. Nochtans die deſe quade gewoonte verkregen hebben, ſullen liever daer in voortgaen, als op een ſprong die te veranderen, aengeſien deſe gewoonte haer als natuurlyk geworden is.

Wat aengaet de oeffening en de ruſt, daer moet men de maten in houden na de verſcheide tyden van het ſwanger-gaen; want in de eerſte dagen na d'ontfankenis, indien de vrouw de ſelve gewaer wierd, behoorde ſy, indien het geſchieden kon, ſich in het bed te houden, ten minſten tot den vyfden of ſesden dach, en ſelfs ſonder het byſlapen meer te gebruiken. Dit is een gebod 't welk *Hippocrates* ons geeft, *lib. de Sterilibus*, waer hy ſeit: *Indien de vrouw koomt te kennen dat ſy 't zaed heeft ontfangen, ſoo moet ſy voor eerſt niet meer tot de man genaken, maer ſich ſtil houden:* uit oirſaek dat de zaden noch niet bekleed zynde met het vlies dat in dien tyt daer geformeert word, gelyk wy elders geſeit hebben, in 't begin, door 't bewegen des lichaems, in ſommige perſoonen ſeer licht zyn om uit te loopen. Sy moet niet ryden, noch op een kar, wagen, cheeſe, of karroſſe, veel minder te paerde ſoo lang ſy ſwanger is, en noch min hoe ſy verder in haer dragen is, en tot de barens tyt nadert; om dat deſe oeffeningen de ſwaerte verdubbelen van 't gene in de lyfmoeder is, door het ſchudden en de bewegingen die ſy daer van ontfangt, en dikwils miskramen veroirſaken: maer ſy mag wel ſoetjes te voet gaen, of ſich in een draegſtoel of litier doen omvoeren. Sy moet geen ſware pakken noch laſten dragen noch opheffen, noch ſelfs de armen niet te ſeer om hoog ſteken; om die reden ſal de vrouw haer huldſel ſelver niet opſetten gelyk ſy gewoon was: vermits ſy om ſulks te doen verplicht is die verre boven haer hooft te brengen, 't welk vele voor den tyt heeft doen in de kraem komen, uit oirſaek dat de banden der lyfmoeder op een ſprong los worden door deſe geweldige uitrekkingen: ſy moet ſich oeffenen met ſachtjes te voet te gaen, en ſchoenen met laege hielen dragen, om dat de vrouwen hare voeten niet wel ſiende, wegens haren verheven buik, ſeer onderworpen zyn te ſtruikelen of te vallen: eindelyk moet ſy in hare oeffeningen ſich ſoodanig beſtieren, dat ſy liever te veel wilt ruſten, als ſich te veel bewegen; want het gevaer is vry grooter in d'onmatige beweging, dan in de ruſt. Ik weet nochtans wel, dat *Ariſtoteles* ſeit, *lib. 4. cap. 6. de gener Animal.* dat een vrouw die gewoon is te arbeiden, beter vaert geduurende haer ſwanger zyn, en lichter verloſt dan die een ſittend leven leid, maer men moet daer onder verſtaen dat dien arbeid gematigt ſou weſen, en in ſynen aert niet gevaerlyk noch voor de moeder noch voor het kind. Hierom kan ik ontrent deſe ſaek myn gevoelen niet ſchikken na alle andere Schryvers, of ſchoon al de weereld daer in haer quaden en gevaerlyken raed volgt; die is dat ſy willen dat de ſwangere vrouw haer meer dan gemeen in oeffeningen ſou beſig houden ontrent de laeſte dagen van haer ſwanger-zyn; om daer door, ſeggen ſy, het kind te meer na beneden te doen komen: maer indien ſy wel acht op die ſaek namen, ſoo ſouden ſy bekennen dat ſulks ſonder twyffel de eenigſte oirſaek is van meer dan de helft der quade-kramen, en dat in tegendeel de ruſt in dien tyt veel beter ſou weſen, gelyk ik gae bewyſen met de volgende uitlegging.

Voor eerſt moet men weten en vaſt-ſtellen, dat het voortkomen van 't kind gelaten moet worden aen 't werk van een wel geregelde natuur, en dat men het ſelve niet opwekken moet, met dat door deſe offening te ſchudden, tot voor den

dach te komen eer het volkomen tyt is; 't welk gebeurende (of ſchoon het niet veel eerder dan ſeven of acht dagen is) niet nalaet ſomtyts alſoo ſchadelyk aen het kind te weſen, als wy dat ſien aen de druiven, die ſomtyts vier of vyf dagen voor den tyt, die tot hare volkomene rypheit vereiſcht wierd, ten naeſten by maer half verjus geven. Maer om klaerder te doen ſien dan door deſe vergelykking, dat deſe ſlag van oeffeningen dikwils quade-kramen veroirſaken, gelyk wy geſeit hebben, ſoo moet men wel aenmerken dat het kind natuurlyker wyſe in de lyfmoeder gelegen is met het hooft om hoog en de voeten na beneden, met het aenſicht gekeert na ſyn moeders buik, tot dat het ontrent op d'achtſte maend is gekomen: dan, en ſomtyts eer, ſomtyts ook trager, ſyn hooft ſeer groot en ſwaer zynde, koomt het om te beuitelen, met dat na beneden en de voeten na boven te begeven, 't welk de eenige en rechte geſtalte is, in welke het ter weereld moet komen, alle andere tegen de natuur zynde. Nu recht in den tyt dat het kind gewoon is ſich ſoo met het hooft te keeren, in plaets dat men ſich ſtil ſou houden, begeeft men ſich tot ſpringen, loopen, klimmen, afgaen, en ſich op allerhande wyſen meer dan na gewoonte te oeffenen, 't welk dikwils genoeg de oirſaek is dat het ſich na ter zyden, en niet recht na voren keert gelyk het behoorde te doen, en anderſins ſakt de lyfmoeder ſoo laeg, en begeeft ſich ſoodanig ontrent deſe laeſte maenden in de engte des onderbuiks, dat ſy het kind niet meer de vryheit laet om dit natuurlyk beuitelen te doen; om welke reden het gedrongen is in ſyne eerſte geſtalte te komen, te weten, met de voeten voor uit, of in een noch erger geſtalte. Het ſou boven dit noch heel geraden zyn, dat de vrouw om deſe reden ſich van het byſlapen onthield, geduurende de twee laeſte maenden van hare ſwangerheit; door dien het lichaem hier in geweldig bewogen word, en ſelfs de buik gedrukt, 't welk noch maekt dat het kind een quade geſtalte neemt. Hierom ben ik niet van *Ariſtoteles* gevoelen, die ſeit, *lib. 7. cap. 4. Hiſt. Animal.* dat de vrouwen die het byſlapen gebruiken weinig te vooren als ſy in de kraem komen, daer door dan te lichter verloſſen. 't Welk volkomen ſtrydig is tegen 't gevoelen van *Hippocrates*, *lib. de ſuperfœt.* daer hy ſeit; *indien een ſwangere vrouw geen byſlapen gebruikt, ſoo ſal ſy te lichter van hare vrucht verloſt worden.* Ik geloof dat de gene, die goede aendacht op deſe ſaken ſullen geven, geen moeite ſullen vinden om van deſe oude dwalingen af te ſcheiden, die ſekerlyk aen vele vrouwen en kinderen den doot veroirſaekt hebben, en ſeer groote ſmerten aen andere, om de redenen die ik nu geſeit heb.

Men heeft vrouwen in een miskraem ſien vallen alleen door 't gedonder van ſwaer geſchut, als ook door het luiden van ſware klokken; maer in ſonderheit door het ſwaer kraken der geweldige donderſlagen, wanneer die t'effens onverwacht haer ter ooren quamen, waer toe de haeſtige ſchrik die ſy daer van krygen veel heeft geholpen.

De ſwangere vrouwen zyn veeltyts onderworpen licht hardlyvig te worden; door dien de lyfmoeder door hare ſwaerte den aersdarm drukkende, den buik verhindert ſich lichtelyk van hare uitwerpſelen t'ontlaſten. Sy die met dit ongemak gequelt is, ſal gekookte appelen en prumen gebruiken, en nieuwe vygen, moerbeſien, peperkoek, of verſch roggen-brood, het nat van gekookt kalfsvleeſch, met kruiden geſtooft, waer mede men haer ſachtelyk den buik ſal konnen bevochtigen en tot afgank doen komen; en om de ſelve reden ſal men haer

ook

ook somtyts doen nemen een half-once van nieuw uitgehaelde cassie; of wel het sop van kalfs-vlees met kruiden gekookt, waer in men een once van goeden Narbonnischen honig doen smelten sal. Indien dese dingen niet krachtig genoeg zyn, sal men haer een sachte Clystery geven uit gekookte malve, althea, glaskruid, anys, waer in men twee oncen bruine suiker sal doen smelten, daer by doende een weinig oly van violetten; of wel kookt een hand vol semelen, daer in doende twee oncen oly van violetten, met wat verse boter; of laet daer andere Clysteryen gemaekt worden na dat het ongemak sulks mag vereisschen; maer men moet sich wel wachten haer om die redenen scherpe inspeuitingen te doen, noch medicamenten te geven die krachtig den afgank komen verwekken, of te grooten afgank maken; want dit sou haer in gevaer brengen van een miskraem te krygen, gelyk *Hippocrates* ons seer wel leert, *lib.* 5. *Aphor.* 34. seggende. *Als een vrouw die swanger is te veel afgank heeft, dan is sy in gevaer van een misval.*

Indien sy sich wel moet bestieren in de saken t'onderhouden die wy hier nu geseit hebben, soo moet sy geen minder acht nemen om hare hertstochten wel te bedwyngen en te bematigen; als om sich niet tot te groote gramschap te laten vervoeren, noch verrukken door jalousie, gelyk vele gewoon zyn te doen; en men moet boven al vermyden de swangere vrouw eenigen schrik aen te jagen, als ook haer haestig iet nieuws te seggen waer over sy sich seer mogt bedroeven; want als dese hertstochten hevig zyn, soo hebben sy de macht om de geboorte te verbrodden en om verre te werpen, gelyk de Historien genoegsaem bewysen, die ik in 't voorgaende Hooftdeel verhaelt heb, sprekende van de Mole, en selfs om de vrouw op staende voet te doen verlossen, hoe verre sy in haer swanger-gaen mogt wesen; gelyk de Moeder van myn Neef, een koopman, Meester *Dionis* genaemt, is gebeurt; syn Vader onverhoets vermoort zynde door een van syn volk, met de steek van een degen die hy hem verraderlings door 't lichaem gaf, in de stad hem tegen-komende, uit spyt en bitterheit by hem opgenomen, om dat syn Meester eenige dagen te vooren hem uit syn huis had doen gaen; en die quade tyding met eenen aen dese vrouw gebragt zynde, die toen acht maenden had swanger geweest, welke men dadelyk haren dooden man t'huis bragt, wierd sy van soo grooten beeving bevangen door die haestige schrik, dat sy met eenen in de kraem viel van den selven *Dionis*, die geduurig ('t gene wel aenmerkens waerdig is) beide syne handen beevende behouden heeft, gelyk syn moeder beefde toen sy hem ter weereld bragt, evenwel geen ander gebrek hebbende, of schoon hy door een soo ongemeen toeval alleen na 8. maenden dragens geboren is, en selfs noch tegenwoordig tien jaren jonger schynende dan hy wel is, te weten boven de 65. jaren. Wanneer hy syn Houwelyks verdrag onderteekende, geloofden sy, die geen kennis van dese saek hadden, hem siende de handen soo beeven, dat sulks was uit vreese van quade koopmanschap te sullen doen; maer sy wierden beter onderricht, wanneer de droevige oirsaek haer bekent gemaekt was, die syne geboorte had komen vervroegen. Hierom, als men een swangere vrouw wat nieuws heeft te seggen, laet dat veel eer wesen waer door haer een gematigde blydschap kan aenkomen; want d'onmatige kan haer ook nadeel toebrengen in desen staet: en indien het volkomen noodig was dat sy een quade tyding sou weten, dan moet men de sekerste middelen soekken om allenxkens en niet op een sprong haer de selve te kennen te geven.

Soo ras als de vrouwen ſich ſwanger gevoelen, of daer aen twyffelen, moeten ſy ſich niet vaſt rygen, gelyk ſy anders gewoon zyn, in die harde geſtikte lyven, die ſy gebruiken om van een ſchoone geſtalte te ſchynen; 't gene haer dikwils genoeg den boeſem quetſt: en dus haren buik in ſulken naeuw begryp beſluitende, beletten ſy dat hare kinderen geen vryen aenwas in de lyfmoeder konnen nemen, en dikwils doen ſy haer voor den tyt ter weereld komen, en ſelfs ſomtyts mismaekt. Deſe vrouwen zyn ſoo dwaes, dat ſy geen acht ſlaen, dat ſy dus willende van een ſchoone geſtalte ſchynen niet tegenſtaende hare ſwangerheit; haren buik ganſs verderven, die om deſe reden na haer baren gerimpelt blyft, en ſluts hangende gelyk een bedelſak: en daer na ſeggen ſy noch, dat de arme Vroemoers, of Bakers de ſchult hebben, dat ſy ſoodanig bedorven zyn, om haer de ſelve niet wel gebonden of bewonden te hebben gelyk het behoorde; en ſy letten niet eens dat het is, van ſoo ſeer na boven geſloten geweeſt te zyn geduurende haer ſwanger-gaen; 't welk maekt dat de buik, geen plaets vindende om ſich naer alle kanten gelykkelyk uit te breiden, genoodſaekt is ſich alleenig na beneden uit te rekken, daer geheel de laſt na toe geperſcht en gedreven word. Het gebeurt haer ook ſomtyts om deſe reden dat ſy breuken krygen, die naderhand haer ſeer moeielyk vallen. Hierom moeten ſy kleederen gebruiken, daer ſy ſeer ruim in ſitten, en ſulke harde ſtiklyven niet dragen, waer mede ſy den buik drukken om dien in te binden. De vrouwen moeten ook onderhouden in geenerhande badſtoven te gaen, uit vrees van dat de lyfmoeder mogt opgewekt worden tot ſich te openen eer het noodig ſou weſen. Dit is den raed van *Avicenna*, *lib.* 3. *fen.* 21. *tract.* 2. *cap.* 2. die ſeit, *dat de badſtoven in dien tyt haer afgryſſelyk zyn moeten.*

Byna alle ſwangere vrouwen hebben noch de gewoonte door een oud gebruik van ſich te doen aderlaten ter halver dragt, en ontrent de ſeven maenden, en ſy zyn ſoodanig vervoert in deſe gewoonte, dat indien ſy daer in gemiſt hadden (hoewel ſy anders welvarend zyn mogten) ſy niet ſouden gelooven wel te konnen verloſſen. Ik wil ondertuſſchen niet verſekeren noch doen gelooven 't gene *Hippocrates* ſeit, *lib.* 5. *Aphoriſ.* 31. *Een ſwangere vrouw, de ader geopend zynde, krygt een miskraem, en dies te eerder hoe hare vrucht grooter is.* Deſe kortbondige ſpreuk moet ons het gebruik van 't aderlaten niet verbieden, wanneer 't geval dat vereiſcht; maer ſy geeft ons alleenig te kennen, dat men ſich met groote voorſichtigheit daer van moet bedienen; aengeſien 'er ſoodanigen vrouw kan weſen die noodig heeft drie of viermael gelaten te worden, en ſelfs ſomtyts noch meer geduurende hare ſwangerheit, en aen een andere ſal tweemael alleen genoeg zyn; want gelyk 'er gevonden worden die in de ſiekkelykheden welke haer overkomen terwyl ſy ſwanger zyn, ja tot negen en tienmael in weinig tyts gelaten moeten weſen, en niet nalaten haer kind naderhand te voldragen; ſoo ſiet men ook dat een eenig aderlaten weinig overvloedig een miskraem ſal verorſaken, gelyk *Hippocrates* geſeit heeft, in de bortbondige ſpreuk hier aengehaelt.

Het is noch een groot misverſtand te gelooven, dat men om een aderlaten met voordacht te doen, altyt moet wachten tot dat ſy halver dragt weſen mogt: want dikwils ſou het wel nutter zyn, dat men ſulks met d'eerſte maenden in 't werk ſtelde, uit oirſaek dat het kind voor dien tyt in de lyfmoeder noch ſeer klein zynde, tot ſyn voedſel al het behouden bloed der vrouw niet van nooden heeft, om welke reden daer overvloed gevonden word, dat vervolgens verſcheide ongemak-

ken

ken kan veroirſaken, daer de ſwangere vrouwen gemeenelyk mede gequollen worden, en inſonderheit ſulke die overvloedige maenſtonden hadden, eer dat ſy ſwanger wierden: dit maekt dat wy dagelyks duſdanige vrouwen een misval ſien krygen ſelfs voor den derden maend van haer ſwanger-gaen, van welk doodelyk ongeval ſy dikwils bevryd ſouden weſen door een enkel bloedlaten uit den arm te goeder tyt gedaen. Maer kan men oit iets aenmerkkenswaerdiger ſien, rakende het laten der ſwangere vrouwen, dan 't voorbeeld der vrouw van Meeſter *Jamot*, myn Gebroeder in de konſt, die my geſeit heeft haer acht-en-veertig malen gelaten te hebben geduurende al den tyt van een enig ſwanger-gaen, te weten 45. malen in den arm, tweemael op de voet, en eenmael aen de keel, haer niet hebbende konnen ontlaſten van een geduurige benaeuwheit in adem te halen die haer quelde, door andere middelen dan door ſoo menigvuldig te laten: 't welk niet tegen ſtaende ſy niet naliet gelukkig op haer tyt te verloſſen van een welvarend kind? Doch gelyk alle natuuren onderſcheiden zyn, ſoo moet men in alle ſich niet dragen op een ſelfde wyſe, noch ook gelooven dat het noodig zy alle ſwangere vrouwen ader te laten, en altyt te wachten met het ſelve te doen tot dat ſy halver dragt weſen ſouden. Men ſal de noodſakelykheit daer van kennen, na dat ſy ſich meer of minder vol overtollig bloed ſullen gevoelen, en volgens de toevallen die haer ſullen overkomen. Het is inſgelyks met de Purgatie of afdryving, die ſoo wel als het bloedlaten voorſichtig in 't werk geſtelt moet worden, na vereiſch van ſaken, ſich altyt bedienende van ſoete en ſachte genees-middelen wanneer die noodig is, als daer zyn caſſie, robarber, manna, en tamarinden, met het uitweekſel van een vierendeelloos, of ten hoogſten een half lood, der beſte ſene-bladen. Deſe afdryvingen voor een ſwangere vrouw konnende dienen, ſoo moet men gants geen andere krachtiger gebruiken, en voornamelyk niet ſulke die een merkkelyke ſcherpheit of bitterheit hebben, als de ſcammonie, nieskruid, alſem, aloë, en coloquint, die machtig ſouden zyn om een miskraem te brengen. Indien ſy alle deſe ſaken wel in acht neemt die wy hier boven geſeit hebben, ſoo ſal ſy dan alle redenen hebben om een goeden uitſlag van hare ſwangerheit te hopen. Nu wydloopig genoeg verklaert hebbende op wat wyſe de ſwangere vrouw ſich moet beſtieren, wanneer ſy van geene ongemakken verſelt is, en verhaelt hoe ſy ſich moet dragen om de ſelve voor te komen, ſoo moeten wy vervolgens vele ſiekkelykheden onderſoekken, aen welke ſy voornamelyk geduur ende hare ſwangerheit onderworpen is.

XII. HOOFTDEEL.

Van het Braken der ſwangere vrouw.

HEt braken en het achterblyven der maenſtonden zyn dikwils de eerſte teekenen, door welke de vrouwen ſelfs hare ſwangerheit gewaer worden. Dit braken is dan niet altyt verwekt, gelyk men gelooft, door de quade humeuren in de maeg vergadert door het opſtoppen der maenſtonden. Deſe quade humeuren

zyn wel gemeenelyk oirſaek van de verdorvene ſmaek der ſwangere vrouwen, wanneer ſy daer in toevloeien, of geteelt worden; maer niet van het braken dat haer aenkoomt in d'eerſte dagen van haer ſwanger-zyn, nochtans word dat braken vorders ſomtyts gevoed en verwekt van de humeuren die naderhand in de maeg verderven; maer het eerſte braken koomt door de ſympathie of medelydigheit die daer is tuſſchen de maeg en de lyfmoeder, uit oirſaek van de gelykheit harer ſubſtantie, en van dat de zenuen die ſich komen in te wikkelen in de bovenſte opening of inkoomſt van de maeg, eenige gemeenſchap hebben, door een ſelfde continuiteit of verknochtheit, met die na de lyfmoeder gaen, welke portien zyn van het ſesde paer uit die der herſſenen. De lyfmoeder nu, die een ſeer naeuwkeurig gevoelen heeft, uit oirſaek van hare vlieſige t'ſamenſtelling, komende ſich uit te breiden in de ſwangerheit, ontfangt eenige pyn; die ter ſelver tyt door deſe verknocheit der zenuen medegedeelt wordende aen deſe bovenſte opening van de maeg, daer aen de walgingen en het braken veroirſaekt, die gemeenelyk haer overkomen. En om te doen ſien dat ſulks geſchied in de beginſelen, en dan niet door die voorgegevene quade humeuren, ſoo is het, dat vele vrouwen braken van de eerſte dagen harer ſwangerheit aen, die in een volmaekte geſontheit waren voor hare ſoo nieuwe ontfankenis, in welken tyt het ophouden der maenſtonden dit ongeval noch niet kan veroirſaken, dat alleen door deſe medelydigheit koomt: even als wy de gene ſien, die aen 't hooft of aen de ingewanden gequetſt zyn, en die nierzuchtige kolyken lyden, walgingen en brakingen onderworpen te zyn, ſonder dat ſy daerom eenig verdorven humeur in de maeg hebben. De walgingen en brakingen, 't welk bewegingen zyn tegen de natuur van de maeg, treffen dan gemeenelyk de ſwangere vrouwen in de eerſte dagen, om de reden als wy nu geſeit hebben.

De walging is anders niet als een ydele drift tot braken, en een beweging waer door de maeg ſich verheft na hare bovenſte opening, ſonder iets uit te werpen; en het braken is een andere veel heviger drift der mage, waer mede ſy door de mond uitwerpt 't gene in hare holte omvat was. In deſe eerſte tyden is het braken niet dan een enkel toeval, dat niet te veel te vreeſen is; maer indien het langen tyt aenhoud, ſoo verſwakt het de maeg geweldig, die om ſulken reden de voedſelen verderft in plaets van die wel te koken, waer door vervolgens vele quade humeuren geteelt worden, die wel een purgatie noodig hebben. Dit braken houd dikwils aen tot op de derde of vierde maend der ſwangerheit, 't welk de tyt is waer in het kind ſich gemeenelyk koomt te roeren, waer na dat begint op te houden, en de vrouwen weder graegte krygen, die ſy geduurende d'eerſte maenden verloren hadden; vermits het kind, dat nu ſterk en groot koomt te worden, veel meer voedſel als in 't begin noodig hebbende, dan vele vochtigheden verſlind; 't gene verhindert dat 'er niet meer ſoo vele overtolligheden tot de maeg vloeien; behalven dat in dien tyt de lyfmoeder gewent is geworden ſich allenxkens wyder uit te breiden. Dit volherd noch in andere tot dat ſy in de kraem zyn bevallen, 't welk haer dikwils in gevaer brengt van een miskraem te krygen, en dies te lichter, hoe dat de vrouw nader aen haer tyt is, uit oirſaek van de ſwaerte van haer pak, die dat dan met meerder kracht na beneden drukt. Sommige zyn ook daer meerder van gequollen ontrent de laeſte maenden van hare ſwangerheit, dan wel in 't begin; want dan kan de maeg ſich niet genoegſaem uitbreiden om met gemak

gemak de ſpyſen t'omvangen, uit oirſaek dat die gedrukt word door de groote uitbreiding van de lyfmoeder. Dit braken alſoo komende op het einde van de ſwangerheit der vrouwen die haer kind geweldig hoog dragen, houd gemeenelyk niet op voor dat ſy gebaert hebben.

Men moet ſich niet ſeer verwonderen, noch bekommert zyn over dit braken in het begin, wanneer dat ſlechts ſachtelyk geſchied, en ſonder groot geweld; maer indien dat volherd na de vierde maend van het ſwanger-gaen, ſoo moet men daer raed tegen doen, door dien de voedſelen dagelyks uitgeworpen zynde, de moeder en 't kind (dat dan veel bloed noodig heeft om gevoed te worden) beide daer door geweldig verſwakt ſouden weſen; hier by komende dat die geduurige omkeeringen van de maeg, groote ontroering makende, en drukking van de buik des moeders, het kind ſou dringen tot voor den tyt daer uit te komen, gelyk geſeit is, of wel oirſaek ſouden konnen weſen van eenige losmaking der lyfmoeder, of van eenige breuk in de buik, of in de lieſſens.

Om te beletten dat het braken de ſwangere vrouw niet ſoo ſeer noch ſoo langen tyt plage (want het is vry moeielyk dat geheel te doen ophouden) ſoo ſal ſy goede voedſelen gebruiken, ſoodanige als wy aengeweſen hebben ſprekende ontrent hare goede beſtiering van leven; ſy ſal daer van niet dan weinig t'effens nemen, ten einde hare maeg die ſonder moeiten mag inhouden, en ſy niet gedrongen mogen weſen die weder uit te werpen, 't welk ſy ſou doen moeten, indien ſy te veel daer van at; om dat de ſwangerheit de vrye uitbreiding van de maeg belet: doch om hare maeg te verfriſſchen en te verſterkken (om dat een ſwangere vrouw die altyt ſlap heeft) ſal ſy hare ſpyſen mengen met ſap van oraenjen-appelen, van limoenen, van Granaten, of met een weinig verjus, of edik van rooſen, na haren luſt: ſy ſal wat pap mogen eten van geſuivert gerſten-meel, of van goede tarwe blomme, hebbende het koren van te voren een weinig in den oven doen leggen, in die pap ook mengende eenige dojers van eyeren; dus toebereid ſal die van goet voedſel en licht te verteeren weſen: ſy ſal ook vervolgens na hare maeltyden een weinig marmelade, of geconfyte groiſellen mogen eten: haer drank ſal oude wyn weſen, liever roode als witte, doch matig, nevens eenig klaer en aengenaem bier: en boven al moet ſy ſich van te vette ſpyſen en ſaucen vermyden; want die verſachten en verſlappen de vlieſen van de maeg geweldig, die nu al meer dan te veel verſlapt en verſwakt is door het braken; gelyk mede alle die ſoete en geſuikkerde ſaucen, die inſgelyks niet goet voor haer zyn; maer ſy ſal alle die mogen gebruiken die eenige ſerpigheit hebben, goet om de maeg te verquikken en te verſterkken.

Maer indien niet tegenſtaende alle deſe verhoedingen en ſoodanigen beſtiering van leven het braken noch geduurig haer byblyft, of ſchoon de vrouw meer dan ter halver dragt zy, ſoo geeft dit ons te kennen dat 'er verdorvene humeuren van binnen aen de vlieſen van de maeg vaſt hangen, die niet hebbende konnen geſuivert worden door ſoo veel voorgaende braken om daer te vaſt te zyn, dan moeten van onder afgedreven worden, 't welk geſchieden ſal door middel van een ſachte purgatie, gemaekt door een warme weeking van een half dragmen Robarber, en een vierendeel-loot of ten hoogſten een half lood goede ſenebladen, en een once ſyroop van chicoreie, welke purgatie die humeuren ſal los-maken, en de ſelve afdryvende de partien verſterkken; of men ſal die wel maken met manne, caſſie, en tamarinden, of andere ſacht afdryvende middelen, na dat het geval ſulks ſal

ver-

vereiſſchen, altyt een weinig Robarber daer in vermengende, of ſyroop van chicoreie noch anders gemengt, ſich volkomen onthoudende van allerhande krachtige genees-middelen, als van antimonie, nieskruid, ſcammony, coloquint, of andere van dien aert, uit vreeſe van de vrouw een miskraem te veroirſaken, terwyl men haer alleenig purgeren wilt; of wel den doot, gelyk de vrouw van *Antimachus* gebeurde, daer *Hippocrates* gewag van maekt, *lib.* 5. *epidem.* die ſwanger zynde ſtierf, om te geweldigen purgatie ingenomen te hebben, die tot den drek ſelfs haer deed uitbraken. Men ſal ook in acht nemen hoedanige de humeuren zyn, die men afdryven moet; want gelyk *Hippocrates* ſeit, *Aphor.* 2. *ſect.* 1. *In d'ontroeringen en afdryvingen des buiks, en het braken van ſelfs voortkomende, indien 't gene afgedreven moet zyn word afgedreven, ſoo doet dat voordeel, en men lyd dat lichtelyk; maer indien anders, ſoo vind men het tegendeel.* Om deſe reden moeten wy wel letten, dat het niet genoeg is af te dryven, maer het voornaemſte de humeuren af te dryven die de ſiekte veroirſaken; want anderſins ſou het afdryven de maeg noch meerder verſwakken; 't welk het niet ſal doen, indien dat na den eiſch word aengevat, en indien dat over-een-koomt met het afdryven van de quade vochtigheit. Indien eenmael niet genoeg is, ſoo ſal men dat hervatten, hebbende de vrouw eenige dagen tuſſchen beiden laten ruſten. Wanneer haer dat braken, ſonder op te houden, altyt by-blyft, of ſchoon de vrouw een goede beſtiering van leven onderhoud, ſoo als wy geſeit hebben, en ſy redelyker wyſe gepurgeert ſal weſen, ſoo moet men daer by blyven, uit vrees van in niet ergers te vervallen, daer wy over beriſpt mogten worden; want dan is ſy in groot gevaer van een miskraem te krygen; en wanneer ſy den hik krygt uit de te grooten ontlediging door dat geduurig braken gedaen, dan is 'er ſekerlyk noch grooter gevaer; want dit getuigt *Hippocrates*, *Aphor.* 13. *lib.* 7. *den hik naer het braken is quaet.*

Men moet wel in acht nemen, dat het dikwils ſeer dienſtig is de ſwangere vrouw een ader te laten eer dat men haer een purgatie geeft tegen dit braken, eenige dagen latende tuſſchen beiden loopen van deſe genees-middelen, om te vermyden dat d'ontroering der humeuren ſoo groot niet ſou weſen, en op dat het ontledigen te gemakkelyker geſchieden ſou. Het is een ſeer goeden raed die ik eens gaf aen de vrouw van een Raedsheer in 't hof, die my by hem ontboden had, om myn goetdunkken te hooren aengaende het geduurig braken, 't welk ſyne vrouw ſes weken lang had geplaegt, daer ſy ſlechs van twee maenden ſwanger was, waer door ſy ſoo grooten geweld moeſt gebruiken, dat ſy ſomtyts eenige manier van krampen gewaer wierd, met goede reden vreeſende dat die haer een miskraem mogten aenbrengen, gelyk ſy voorheen al gedaen hadden in haer eerſte ſwanger-gaen ontrent den ſelven tyt van twee maenden, of dat ſy een wangeboorte in plaets van een kind voortbrengen mogt, gelyk haer noch andermael was geſchied door een ſelfde voorval: maer haer geraden hebbende een weinig bloeds te laten trekken uit den arm, om haer te bereiden tot een ſachte purgatie, die ſy naderhand innemen mogt, ſoo verwierp een vrouw van aenſien, die in hare kamer was van hare bloedvrienden, terſtond mynen raed, als of die gants uitlacchens-waerdig geweeſt had; tegen my ſtaende houdende dat men noit aen een vrouw, ſlechs van twee maenden ſwanger, een aderlating ſien voorſchryven had, en dat ſulks het rechte middel was om haer noch eer een miskraem te doen krygen. In een woord ſy wilde ſich geenſins laten overreden door de redenen die ik haer voortbragt; die waren,

ren, dat de ſiekkelyke, genoegſaem was van een volle geſtalte, en die noch ſeer goede krachten had, en daerom lichtelyk het ader-laten ſou konnen uitſtaen, en dat het om die reden beter geraden was haer ſoodanig tot de purgatie te bereiden door het ader-laten, dan haer van eerſten aen te purgeren ſonder ſulken toebereiding; haer doende verſtaen dat dit braken niet voortquam, gelyk ik hier voren geſeit heb, dan van dat het kind, heel klein in ſyn begin, niet konnende tot ſyn voedſel al het bloed verteren dat daer word opgehouden, daer noch veel van overig bleef, dat niet genoeg uitgedreven zynde gelyk het gewoon was, te rug vloeide in heel de geſtalte des lichaems, en qualyk varens veroirſaekte volgens de deelen daer het ſich in meerder overvloed na toe begaf, in welke deelen het ſich dikwils verkeerde in quade en verdorvene humeuren: haer boven dit vertoonende dat het geduurig en krachtig braken van deſe ſiekke haer wel in grooter gevaer van een miskraem ſou brengen, gelyk dat nu al tweemael gedaen had, dan d'ontroering welke ſy ſeide dat het ader-laten in haer ſou verwekken, 't welk in tegendeel een waerachtig genees-middel was om haer van ſoo droevigen ongeval te bevryden. Maer alles wat ik haer ſeggen mogt, kon haer niet verſetten van 't gevoelen waer door ſy volkomen was opgenomen; als dat men nimmer (gelyk ſy ſich inbeelde) een ſwangere vrouw moeſt doen laten, eer dat ſy tot halver dragt was gekomen. Dit was d'oirſaek (indien ik my niet bedrieg) dat deſe vrouw ſich aen myne redenen niet overgeven wilde, dat ſy van my by eenige gelegentheit hooren ſpreken hebbende, als van een man ſeer ervaren in myn konſt, in 't eerſt verwondert was my veel jonger ſiende dan ſy ſich ingebeeld had, ſich eerſt laten voorſtaen hebbende, dat ſy in myn perſoon had moeten ſien een van die achtbare oude mannen, die de wetenſchap op hare oude gedaente afgeſchildert ſchynen te dragen; 't welk verſcheide, die de konſt oeffenen daer ik myn voornaemſte werk van maek, betrachten, om dies te deftiger lieden te ſchynen, uit oirſaek dat men dikwils perſoonen ontmoet, die willen, naer het ſchynt, dat men haer ſou bedriegen door ſoodanigen uitwendigen ſchyn, aen welke men te recht ſeggen mag; *Die bedrogen wilt zyn, laet die bedrogen worden.*

Sommige willen, naer alle de ſaken van ons geſeit vergeefs beproeft te hebben om dit braken te ſteuiten, dat men na den eten de vrouw een heel groote kop ſou ſetten op de plaets van hare maeg, om die daer door in haer ſtant te behouden; maer ik geloof dat dit hulpmiddel onnut is, aengeſien de maeg los ligt en niet vaſthangt aen het bovenſte deel des buiks: doch gelyk dit braken de ſelve altyt verkouwt en verſwakt, ſoo ſou ik de ſwangere vrouwen raden, in de winter op hare maeg een goet ſtuk dik en warm fulp te dragen, of wel een lammeren vel, of van een ſwaen, 't welk haer dit deel een weinig mag verwarmen, om het teeren van de ſelve te bevorderen dat altyt dan ſwakker is. De Italianen hebben deſe gewoonte die recht niet quaet is; ſy dragen alle ſorgvuldig een borſtlap onder haer wambais, daer ſy ſoo ſeer op paſſen, dat indien ſy twee dagen verſuimt hadden in de winter dien aen te doen, en ſelfs ook in de ſomer, ſy ſich ſouden inbeelden ſiek te weſen; en ſy zyn ſoo groote liefhebbers en ſoo keurig daer van, dat ſy dikwils de meeſte hoovaerdigheit toonen met deſen borſtlap, dien ſy verrykken met borduurſelen van goud en ſilver, met linten en ſtrikken van koſtelyke verwen: Maer het vel van een gier op de borſt gedragen, gaet noch alle andere dingen in kracht te boven, hebbende een byſondere eigenſchap om dit deel te verſterkken,

en het verteeren der ſpyſen te bevorderen. Wy hebben genoeg geſproken van 't braken door de ſwangerheit veroirſaekt, waerom wy, ſonder ons langer hier op te houden, tot eenige andere ongemakken overgaen.

XIII. HOOFTDEEL.

Van pyn in de Lenden, de Nieren, en de Lieſſens.

ALle deſe ongemakken zyn niet dan werkkingen van d'uitbreiding der lyfmoeder, en van het drukken 't welk ſy doet door hare grootte en ſwaerte aen hare naeſtgelegene deelen, die gemeenelyk grooter zyn in d'eerſte ſwangerheden, dan in die volgen, wanneer de lyfmoeder niets doet, dan weder hare uitbreidingen te nemen, die ſy voorheen al gehad heeft: want wanneer ſy van te voren noch noit is uitgebreid geweeſt, is dit uitrekken haer vry gevoeliger, en de banden die haer in den natuurlyken ſtant hielden, lyden wel veel grooter geweld door het eerſte ſwanger-gaen, noch noit verplicht geweeſt zynde tot ſich te verlengen om d'uitbreiding der lyfmoeder te volgen, dan wel door de volgende ſwangerheden, waer toe ſy voor de tweedemael ſich veel lichter begeven.

Deſe banden, ſoo wel ronde als breede, veroirſaken deſe pynen, wanneer die geweldig geſpannen en uitgerekt worden door de grootte en ſwaerte der lyfmoeder, in welke het kind is omvat; te weten, de breede die der Lenden, over-eenkomende met die der Nieren, vermits deſe twee banden geweldig vaſt zyn ontrent deſe plaetſen; en de ronde maken die der Lieſſens, der Schaemte, en der dyen daer ſy aen eindigen. Sy zyn ſomtyts ſoo geweldig geſpannen door deſe ongemeene grootte, en door het ſwaer gewigt der lyfmoeder, maer byſonder in d'eerſte ſwangerheit, gelyk il al geſeit heb, dat ſy los worden en breken, niet meer toebrengen noch uitrekken konnende; en voornamelyk indien de vrouw in dusdanigen ſtaet koomt te ſtruikelen of haer voet om te ſwakken, 't welk haer byna onverdraeglyke pynen en andere noch moeielyker ongemakken veroirſaekt, gelyk over vyftien jaren aen een vrouw van myne maegſchap gebeurde, die van ſes maenden of daer ontrent ſwanger zynde, van haer eerſte kind, naer een valſche ſchreede gedaen te hebben het ſoodanig gevoelde, en ſy op 't ſelve oogenblik iets in haer buik hoorde kraken, ontrent de plaets der lenden en nieren, 't welk een van deſe breede banden was in dier voegen los-gebroken, met eenig geluid, door dat haeſtig ontſetten 't welk haer geſchied was. Ter ſelver ſtond gevoelde ſy ongemeene pynen in de nieren, in de lenden, en door geheel eene zyde van haer buik, die haer terſtond verſcheide malen deden braken met groote krachten; en 's anderdaegs kreeg ſy een ſware geduurige koorts, die haer ſeven of acht dagen by-bleef, ſonder een eenige uur te konnen ſlapen of ruſten, wanneer ſy geduurig bleef uitbraken alles wat ſy in-nam, met veelvoudig hikken, lydende noch ſoo groote pynen dat die haer ſchenen terſtond een miskraem te ſullen doen krygen, waer over

ik

ik ſeer voor haer bekommert was, en ſelfs dat ſy 't leven daer niet mogt in-ſchieten: maer met Godts hulp, na haer ſtrax te hebben te bedde doen leggen, waer in ſy twaelf geheele dagen bleef liggen, geduurende welke ik haer driemael een ader opende in de armen op verſcheide dagen, en twee verſcheide malen een grein *Laudanum* deed nemen in den doier van een ey, om deſe geweldige pynen een weinig te ſtillen, haer ondertuſſchen van tyt tot tyt geſtaeg goede hertſterkkingen gevende, quamen alle deſe ſware toevallen, die in 't eerſt haer ſchenen doodelyk te weſen, allenxkens op te houden, en ſy liet niet na boven dit noch haer kind te voldragen, waer van ſy gelukkig genoeg verloſte, 't welk een Soon was die vyftien maenden geleeft heeft, niet tegenſtaende alle deſe moeielyke voorvallen die ſy ontmoet had, en die ſwaer genoeg hadden geweeſt om vele andere met hare kinderen te doen ſterven. Maer Godt wil wel dat 'er ſomtyts wonderdaden geſchieden van de Natuur, geholpen door genees-middelen bequamelyk in 't werk geſtelt, ſoo wel als door de genade.

Dit voorbeeld doet ons, na my dunkt, genoeg kennen, waer uit deſe pynen in de lenden en in de nieren komen: en de lyfmoeder die door het kind is vervult, veroirſaekt ook ſoodanige in de heupen en in de lieſſens, deſe partien door hare grootte en ſwaerte drukkende en perſſende. Daer is niet beter om alle deſe ſoorten van pynen te ſtillen, als de ruſt in het bed, en het laten in den arm, indien 'er eenig geweldig uitrekken, of het breken van eenige band des lyfmoeders voorgevallen mogt zyn, even als dit voorbeeld 't welk wy nu bygebragt hebben; en wanneer de lyfmoeder te veel drukt en perſt op de onderſte deelen des buiks, indien de vrouw het bed niet wil houden, ſoo moet ſy haren buik dragen en helpen met een breede band daer toe geſchikt, en dus moet ſy geduld nemen het beſte dat ſy ſal konnen, tot dat ſy gebaert mag hebben, wanneer ſy van alle deſe ongemakken verloſt weſen ſal.

Maer men moet wel letten, of men met deſe geweldige pynen in de nieren, niet eenige uitwerpſelen van de lyfmoeder ſiet afkomen, die men niet gewoon was te ſien, om dat dan de vrouw in ſeer groot gevaer is van een miskraem te krygen, en voornamelyk indien deſe uitwerpſelen met bloed zyn vermengt; want het is een ſeker bewys, dat de lyfmoeder begint ſich te openen. Men ſiet noch vrouwen pyn in de lenden hebben, die niet voortkoomt uit de ſelfde oirſaek nu aengeweſen; maer uit eenige nierzuchtige kolyk, die niet nalaet de vrouw in al ſoo grooten gevaer van miskramen te brengen, als dat waer van wy geſproken hebben; uit oirſaek dat deſe pynen dikwils brakingen verwekken, die door haer geweld ſoodanigen ontroering aen de lyfmoeder veroirſaken met ſoo krachtigen beweging van 't geheel lichaem, dat ſy de ſmerten van 't baren doen aenkomen, gelyk ik heb ſien geſchieden op den 27 February 1673. in de vrouw van een Advocaet, die ik hielp verloſſen op den tyt van ſeven maenden, van een gants verdorven kind, 't welk een ſeer hevige kolyk met nierzuchtigheit in haer buik had doen ſterven, drie of vier dagen geleden. Hierom ſal men by deſe gelegentheden altyt de vrouw onderſoekken, gelyk ik deed, om van haer te weten, of haer Vader en Moeder ſoodanigen ſiekte niet onderworpen geweeſt zyn, gelyk voormaels de Moeder van deſe vrouw geweeſt had, welke ſy my ſeide geheel haer leven daer door ſeer gequollen te hebben geweeſt, en met een ſteen in de Nieren geſtorven te zyn; en men ſal ook niet verſuimen hare pis t'onderſoekken, om te

ſien of deſe pynen in de Nieren niet voortkomen uit diergelykken ongeſontheit; ten einde men de rechte oirſaek kennende, behoorlyke hulpmiddelen daer tegen gebruiken mag.

XIV. HOOFTDEEL.

Van pyn in de Borſten.

SOo ras de vrouw heeft ontfangen, de maenſtonden niet meer naer gewoonte afvloeien konnende, vermits de doortogten daer toe geſloten zyn, en de vrouw alle dagen noch nieuw bloed makende, is het noodig, dat daer ſchier niet van verteert wordende geduurende d'eerſte maenden der ſwangerheit, uit oirſaek dat het kind dan noch ſeer klein is, de vaten die daer van vervult zyn het ſelve uitwerpen gelyk ſy doen, op de deelen bequaem om dat aen te nemen, ſoodanige als daer zyn de klieren, en de klierachtige lichamen, en voornamelyk de borſten die daer van bevochtigt worden, en een groote menigte daer van ontfangen, die haer geweldig vervullende en opſwellen doende, deſe pyn daer door veroirſaken welke de vrouwen aldaer gevoelen wanneer ſy ſwanger zyn, en de gene mede moeten lyden die ſlechs hare maenſtonden hebben.

Men moet in die beginſelen alles laten aen 't werk der natuur; en de vrouw moet alleenig acht geven van ſich daer ontrent niet te ſtooten, vermits deſe deelen in dien tyt ſeer gevoelig zyn; gelyk mede ſich niet te naeuw te ſluiten door een geſtikt-lyf, of andere harde kleeding, die haer blutſingen of dootknypingen ſouden toebrengen mogen, aen welke vervolgens ontſtekingen en ſweringen ſouden volgen: maer wanneer na de derde maend der ſwangerheit het bloed met te grooten overvloed ſich daer na toe begeeft, ſoo moet men dat veel eer ontledigen door het ader-laten in den arm, dan dat af te wenden of te rug te dryven naer d'andere deelen des lichaems door ſtoppende of t'ſamentrekkende genees-middelen; door dien het na geen andere plaets ſou konnen heen-vloeien, waer het minder quaet ſou doen dan in deſe partien. Dit is de reden waerom ik liever ſou gebruiken, wanneer de vrouw t'overtolligen bloed heeft, een ader-lating om dat af te trekken, dan eenige andere manier in 't werk te ſtellen, om door dit middel te vermyden dat het geen ontſteking in de borſten verwekken mogt, door de pynelyke dikte, veroirſaekt uit d'overvloedigheit van bloed, daer ſy mede vervult zyn, en dat haer vervolgens het ongemak niet overkome, daer *Hippocrates* van ſpreekt, *Aphor.* 40. *lib.* 5. *Indien het bloed ſich overvloedig ſet in de borſten der vrouwen, dat beteekent dat die vrouwen in gevaer zyn van uitſinnig te worden*; uit oirſaek dat het ſou konnen ryſen na de herſſenen, welk ongeval men ſal vermyden door een matig ader-laten in den arm, gelyk mede door een verkoelende en matiglyk voedende beſtiering van leven, om de veelheit des ſelfs te verminderen,

ren, en de hitte der humeuren door geheel het lichaem te temperen, om die reden wel onderhoudende dat de buik der vrouw genoeg in vryheit mag blyven.

XV. HOOFTDEEL.

Van 't niet wel ophouden, en de moeielykheit in 't piſſen.

DE gelegentheit van de blaes, die recht op de lyfmoeder ligt, geeft ons genoeg te kennen waerom de ſwangere vrouwen ſomtyts moeielykheit hebben in 't piſſen, en de reden waerom ſy dikwils haer water niet wel konnen houden; 't gene op d'eene en d'andere wyſe gebeurt, uit oirſaek van 't drukken, dat de lyfmoeder, vol van het kind, aen de blaes doet door hare grootte en ſwaerte; 't welk verhindert dat ſy hare gewonelyke uitbreiding niet hebben kan, om bequaem te zyn tot een redelyke veelheit van pis te bevatten; 't gene maekt dat hoe de vrouwen meerder ſwanger, en nader aen den tyt van het baren zyn, ſy dies te veelvoudiger worden gedwongen tot haer water te maken, 't welk ſy om die reden niet langer konnen ophouden.

Indien het ſwaer pak der lyfmoeder de grond van de blaes ſoo ſeer koomt te drukken, ſoo verpligt dat de vrouw ſchier alle oogenblik te piſſen; maer indien in tegendeel haer hals is geperſcht door het ſakken van't eigen lichaem der lyfmoeder, gelyk het gebeuren kan in d'eerſte maenden der ſwangerheit aen de vrouwen die het nederſakken der lyfmoeder zyn onderworpen, dan koomt de blaes heel vol pis, die met groote pyn daer in verblyft, niet konnende uitgedreven worden, vermits de muskel *ſchinſter* van wegen dit perſſen, ſich ſoo licht niet kan openen gelyk ſy gewoon was, om die daer te laten uitloopen. Somtyts koomt ook de pis door hare ſcherpheit de blaes opwekken met de ſelve te pikkelen, tot ſich dikwils daer van t'ontlaſten, en op een ander tyt veroirſaekt ſy door hare verhitting, een ontſtekentheit in haren hals, waer door het ophouden geſchied. Het kan noch geſchieden, dat dit ongeval veroirſaekt word, door eenige ſteen in de blaes gelegen; dan zyn hare pynen ſchier onverdraeglyk, en vry gevaerlyker aen een ſwangere vrouw, als aen eene die dat niet is; om dat de lyfmoeder door hare ontſtekentheit den ſteen geduurig drukt tegen de blaes; en dan zyn die pynen noch te bovenmatiger, hoe dat die ſteen grooter, en meer van een oneffene en rouwe figuur is.

Het gebeurt ook ſomtyts dat de lyfmoeder ontrent de laeſte maenden der ſwangerheit ſich verheven hebbende door de groote uitbreiding die ſy in deſen tyt heeft, tot boven de grond van de blaes, welke ſy niet toelaet ſich vryelyk uit te breiden, haer dan ſoo ſeer na beneden dryft, dat ſy geheel den hals daer van doet rimpelen met groote ployen overdwerſch; 't welk maekt dat eenige druppelen van de pis daer niet konnende uitgedreven worden, in die plaets blyvende na dat de vrouw heeft gepiſt, ſy een merkkelyke prikkeling aldaer gevoelt, 't welk haer perſcht

ſeer dikwils te piſſen met geweldig dringen; om dat dit overblyfſel van pis deſe partie prikkelt door de ſcherpheit die ſy bekoomt, na den tyt dat ſy in eenige van die rimpels gebleven is, en daer ſmerten aen de vrouw veroirſaekt byna ſoo groot als of ſy een ſweering had in den hals van de blaes. Dit heb ik kort geleden ſien voorvallen aen de vrouw van een Officier des Koninks, die menigmael en ſchier geduurig een drift had om te piſſen geduurende de drie laeſte maenden van hare ſwangerheit, met een ſoo groote pyn als of ſy eenigen ſteen in de blaſe, of eenige ſweering in des ſelfs hals had mogen hebben; welk ongeval niet voortkomende dan uit de oirſaek die ik even geſeit heb, niet wilde ophouden als terſtond na dat ſy gebaert had.

Het is van ſeer groot gevolg dit geweldig en veelvoudig dringen te beletten dat een ſwangere vrouw doet om te piſſen, en indien men kan, deſe ongemakken te verſetten; dewyl ſy langen tyt volherdende in kracht te doen om altyt naer beneden te drukken tot hare pis te konnen looſen, de lyfmoeder ſich los maekt, en geheel en al neder-ſakt, ja ſomtyts gedrongen word (het ongemak niet ophoudende) ſich van haer pak t'ontlaſten voor den gewonelyken tyt. Dit ſal men trachten te vermyden, inſicht nemende op d'onderſcheide oirſaken van deſe onpaſſelykheit; als indien dat geſchied door de groótte en ſwaerte van de lyfmoeder die de blaes drukt, gelyk het wel meeſt gebeurt, ſoo ſal de vrouw daer in hulpmiddel vinden, en ſelfs ſich ontlaſten, wanneer ſy hare pis looſen wilt, als ſy met hare twee handen het benedenſte van haren buik opheffen ſal; ſy mag ook dragen een ſeer breeden band daer toe geſchikt, die ſulks haer ſal ophouden, indien het noodig is, en die verhinderen dat ſy ſoo veel niet meer op de blaes ſal konnen wegen, of om beter te doen, ſal ſy blyven te bedde liggen. Indien de ſcherpheit is van de pis die een ontſteking veroirſaekt in haren hals, ſoo ſal men die ſtillen door een verkoelende manier van leven, de vrouw niet drinkkende dan gekookt gerſten-water, en ſich geheel onthoudende van wyn te gebruiken, en van allerhande purgatien, door dien ſy tot de beleedigde partie alle onreinigheden van geheel het lichaem ſouden brengen, die door hare hitte de ſcherpheit en d'ontſteking noch ſouden vermeerderen: maer ſy ſal 's morgens en 's avonds wel melkjes mogen gebruiken gemaekt van de verkoelende zaden en gerſten-water, of heuy waer in men een leepel ſyroop van violetten of van Nymphea ſal doen: Dit genees-middel is bequaem om ſachtjes te ſuiveren, de wegen van de pis verkoelende, ſonder eenig nadeel te doen aen de Moeder noch aen het kind. Indien d'ontſteking en ſcherpheit van de pis hier door niet willen ophouden, ſal men haer in den arm een ader openen, om eenig erger ongemak te vermyden dat daer ſou konnen over komen: men ſal haer ook geheel het uitwendig deel van den hals der blaes ſtoven met warm water, of met een decoctie van verſachtende en verkoelende kruiden, als daer zyn, de bladeren van malve, Althea, glaskruid, en violetten, met een weinig lyn-zaed, 't welk de looſing van de pis gemakkelyker ſal doen openen om die daer te laten uitloopen: men ſal haer noch eenige inwerping na binnen konnen doen, met deſe decoctie, daer men een weinig oly van violetten by ſal doen, of wel met warme melk, en voor al moet de vrouw ſich onthouden van 't byſlapen te gebruiken.

Maer indien ſy ſich in deſer voegen beſtierende noch niet tot het wateren kan komen, dan ſal ſy haren toevlucht mogen nemen tot het uitterſte hulpmiddel; 't welk is te pis te doen uitloopen door een krom hol buiſken, gelyk dat in d'afbeel-

beelding der gereedſchappen vertoont is, geteekent M. ontrent het einde des tweeden boeks, dat met oly van olyven of van ſoete amandelen beſtreken zynde, na den buik een weinig opgeheven en na boven geſchort te hebben, ſoetelyk ingevoert worden ſal door den loop van de pis tot binnen in 't opene van de blaes; waer het zynde, de pis terſtond ſal komen uitloopen; en vervolgens ſal men het buisken daer weder uittrekken: en indien de verſtopping noch weder koomt, ſal men de vrouw op de ſelfde wyſe weder doen wateren; tot dat deſe ongevallen geſtilt zyn, waer na men haer natuurlyker wyſe ſal laten piſſen, indien ſy dat doen kan. Men ſou ook ten uitterſten van alles haer een half warm bad doen gebruiken, wel wachtende van haer door dit hulpmiddel niet te veel t'ontroeren, en ſich ook onthoudende van allerhande water afdryvende heete middelen; want die zyn ſeer gevaerlyk voor een ſwangere vrouw, vermits ſy het miskraem verwekken. Indien aen d'ander zyde deſe quael voortkoomt van eenigen ſteen, die voor den hals van de blaes ſchietende den doortoght van de pis ſtopt, ſoo ſal men ſich vernoegen met de ſelve door het buisken na binnen te dryven, indien ſy groot is; maer is ſy klein, ſoo ſal men die trachten uit te halen, met een klein lepelken tot dit gebruik gemaekt, ſtekende den voorſten vinger in de ſcheede, om die vaſt te houden, en te beletten dat ſy niet weder keere in de blaes; 't welk men alleen ontrent de kleine kan doen; want om de groote uit te halen, ſoo moet men wachten tot dat de vrouw in de kraem is bevallen; om dat het beter is haer in dien ſtaet te laten, dan ſich in gevaer te ſtellen van de moeder met haer kind te doen ſterven, door de werking van het ſnyden ontrent haer te gebruiken.

XVI. HOOFTDEEL.

Van den Hoeſt, en van het moeielyk adem-halen.

DE vrouwen die hare kinderen heel laeg dragen, hebben meermaels de moeielykheden in 't water-maken, daer wy van geſproken hebben in 't voorgaen-Hoofdeel, dan ſy die de ſelve hooger dragen; die dan in waerheit meer bevryd zyn van dusdanige ongemakken; maer ſy zyn ook meer onderworpen aen den hoeſt, en aen het moeielyk adem-halen als d'andere.

Indien het hoeſten geweldig is, gelyk dat wel ſomtyts koomt ſelfs tot te doen braken, ſoo is 't een van de gevaerlykſte toevallen die tot een miskraem helpen; vermits door des ſelfs kracht de longers trachtende uit de borſt uit te werpen 't gene haer ſchadelyk is, daer een t'ſamen-trekken van alle de ſpieren daer aeſſeming geſchied, die door dit bedryf de lucht daer binnen beſloten krachtig drukkende, daer de longers geheel van zyn opgeblaſen, door het ſelve middel met een haeſtig geweld het middelſchot na beneden dryven, en by gevolg ook alle de partien van den onderbuik; maer inſonderheit de lyfmoeder van een ſwangere vrouw, die daer door ſulken ontroering ontfangt, wanneer dat ongeval langen tyt en krachtig

tig duurt, dat ſomwylen de moederkoek des kinds daer van koomt los te worden, waer na ſy dat niet langer konnende by haer behouden, gedrongen word tot ſich te openen om dat voor den dach te brengen eer het noch tyt is; 't welk ſy dikwils doet met groot verlies van bloed, gelyk ik verſcheide malen heb ſien gebeuren, en nu onlangs aen de vrouw van een Geheimſchryver des Koninks, en aen die van een Chirurgyn.

Dit hoeſten koomt ſomtyts uit ſcherpe weyigheden, die uit het hooft ſakken op de ſtrot, de ſtrot-pyp, en de longers; op een andermael word het veroirſaekt door een bloed van den ſelfden aert, dat koomt afvloeien uit geheel de geſtalte des lichaems na de borſt wanneer de maenſtonden opgeſtopt zyn; als ook van een te koude lucht ingehaelt te hebben, die deſe partien gaende maekt, en de ſelve ophitſt om ſich ſoodanig te bewegen: maer boven alle deſe ſaken word dit noch dikwils vermeerdert door het drukken 't welk de lyfmoeder der ſwangere vrouw veroirſaekt in 't middelſchot, dat ſyn vrye beweging niet hebben kan in die hare kinderen wel hoog dragen, vermits ſy door hare groote uitbreiding ten naeſten by alle de partien des onderbuiks doet opryſen na de borſt, en voornamelyk de maeg en de lever die ſy tegen het middelſchot drukt, 't welk daer door geperſcht word, gelyk wy ſeggen.

Men ſal dit ongemak tegen-gaen met de vrouw een goeden ſtyl van leven te doen onderhouden ſtrekkende tot verkoeling, indien het ſcherpe humeuren zyn die dit veroirſaken, vermydende alle ſpyſen die geſouten, gekuid, en van een ſterke ſmaek mogten weſen: ſy ſal inſgelyks noch ſerpe noch ſuure dingen gebruiken, als oraenjen, limoenen, granaet-appelen, edik, verjus, en andere van dien aert, aengeſien die door hare ſcherpigheden den hoeſt noch meer en meer verwekken; maer ſy ſal ſich wel mogen bedienen van die verſachten, en de doortoghten gladder maken, als ſap van ſoethout, candys-ſuiker, en ſyroop van violetten, of van moerbeſien, waer van men eenige lepels ſal mogen vermengen in haren gerſten-drank, gekookt met jujuben, ſebeſten, korenten, en gepelde gerſt, altyt een weinig ſoethout daer by doende. Het ſal ook niet quaet zyn den overvloed van humeuren af te keeren, en die na beneden te trekken door eenige kleine clyſterien. Indien door deſe beſtiering van leven den hoeſt niet ophoud, en dat 'er in 't lichaem teekenen van overvloedig bloed zyn, in wat tyt van ſwangerheit dat het mag weſen, ſoo ſal het noodig zyn uit den arm wat bloed af te trekken; en of ſchoon men dit genees-middel niet gemeenelyk in 't begin gebruikt, ſoo moet men niet te min dan ſich daer van bedienen; want het geduurig hoeſten is vry gevaerlyker als een matig ader-laten. Indien het hoeſten verwekt is door koude, ſal ſy ſich houden in een wel-geſloten kamer, en om haren hals een goede fervette doen twee of drie mael dubbel gevouwen, of eenig lammeren vel, of dat van een ſwaen, die den ſelven warm mogen houden; ſy ſal te bed gaende mogen gebruiken een of twee lepelen ſyroop van brandewyn, die ſeer goet voor de borſt is, en bequaem om een goede verteering te maken, indien ſy op de volgende wyſe toebereid is. Neemt een half pintje goeden brandewyn, een half lood goede Canneel in kleine ſtukskens gebroken, een half doſijn gyroffel-nagelen, met vier oncen ſuiker, doet alles t'ſamen in een ſilvere kom, en laet dat koken met heet vyer op een konfort, den brand daer in ſtekende, tot dat het de dikte kryge van ſyroop, van welke de vrouw 's avonds ſal nuttigen, anderhalf uur naer een klein

klein avondmael gedaen te hebben; of sy sal wel eenige lepels nemen van goeden rossolis uit Turin. Men sal altyt in 't hoesten acht geven, uit wat oirsaek het voortkomen mag, dat de vrouw ruym en los in hare kleederen zy; om dat sy gesloten zynde, de lysmoeder noch krachtiger naer beneden gedreven sou worden, door 't geweld dat dit hoesten haer dikwils toebrengt; en dat sy sich onthoude van 't byslapen soo veel haer mogelyk sal zyn, tot dat dit ongeval voorby wesen mag; vermits des selfs bedryf volkomen schadelyk is voor persoonen die een swakke en siekkelyke borst hebben: en gelyk het slapen gants bequaem is om de synkkingen te steuiten, soo sal men haer dat verwekken door eenig klein julep of suiver-drankje, sonder eenigsins krachtige slaepkruiden te gebruiken, die seer gevaerlyk zyn voor een swangere vrouw, ten ware in eenige uitterste noodsakelykheit, gelyk ik deed aen de vrouw van dien mynen bloedverwant, die schrikkelyk-hevige toevallen had in gequetst te zyn door het omswakken van een voet; ik heb de Historie daer van verhaelt in het dertiende Hooftdeel van dit eerste Boek.

Daer zyn vrouwen die haer kind soo hoog dragen (en voornamelyk in haer eerste swangerheit, om dat de buik en de breede bindselen die de lysmoeder ophouden noch niet uitgerekt zyn geweest) dat sy schier gelooven het in de borst te hebben; uit oirsaek van 't welk sy een groote benauwtheit en moeielyk adem-halen gevoelen, soo dat het schynt dat sy terstond sullen smooren of verstikken, soo ras sy een weinig gegeten, gegaen of geklommen slechs de eerste soldering hoog mogten hebben; 't welk voortkoomt van dat hare lysmoeder ongemeen uitgebreid, de maeg en de lever geweldig drukt, die het middelschot naer omhoog dryven, gelyk ik geseit heb, en daer aen geen volkomene vryheit laten om sich te bewegen, waer door dese moeielykheit van adem-halen veroirsaekt word: dikwils zyn hare longers ook soodanig bevochtigt en overladen met bloed, 't welk uit geheel het lichaem in de swangerheit daer na toe vloeit, dat die niet dan seer moeielyk doortogt aen de lucht geven: indien dit soo is, dan sullen sy wel vry lichter adem-halen wanneer men haer een weinig bloed uit den arm sal getrokken hebben; want de longers door dit middel eenigsins ontledigt zynde, sullen meerder lichtigheit vinden om sich te bewegen: maer indien dese moeielykheit van adem-halen voortkoomt uit het drukken dat de lysmoeder tegen het middelschot doet, de partien des onderbuiks daer tegen aen dryvende; in dit geval is het beste hulpmiddel, dat de vrouw niet besloten zy in hare kleeding, en dat sy veel eer weinig en dikwils ete, dan hare maeg teffens te seer te vullen; om dat die daer door noch te meerder tegen het middelschot drukken, en dus het ongeval verswaren sou; en dat sy geen slymerige noch windige spyse gebruike, als het meeste deel der aerdgewassen; maer alleen die licht om verteeren zyn, en den buik open houden. Sy moet dan ook boven al sich vermyden van vreese en van droefheit, aengesien dese twee hertstochten het bloed in te grooten menigte keeren doende naer 't hert en na de longers, de vrouw die nu al moeielykheit in 't adem halen, en de borst belemmert heeft, gevaer loopen sou van daer door te smooren; want d'overvloedigheit van dit bloed teffens en bovenmaten de twee holligheden des herten vervullende, verhindert syn beweging, sonder welke men niet kan leven.

XVII. HOOFTDEEL.

Van 't geſwel der aderen, en van de pyn der Dyen en der Beenen.

HEt is ſeer licht voor de gene die kennis hebben van de rontom-loopende beweging des bloeds, de reden te begrypen waerom vele ſwangere vrouwen de dyen en beenen geſwollen en pynelyk hebben, en ſomtyts vol geborſten aderen langs haer inwendig gedeelte; 't welk haer geweldig verhindert in 't gaen. De meeſte gelooven dat de vrouw meer bloed hebbende dan het kind noodig heeft tot ſyn voedſel, waer van het overvloed niet word uitgeworpen gelyk ſy gewoon was, de natuur door d'uitdryvende kracht der bovenſte deelen, die altyt de ſterkſte zyn, het overige daer van naer de onderſte dryft, dat de beenen zyn, als naer de ſwakſte, en meeſt bequaem om dat t'ontfangen, uit oirſaek van hare laege geſtalte: maer my dunkt dat het rontom-loopen van 't bloed ons wel veel lichter te kennen geeft hoedanig het ſelve geſchied, ſonder verplicht te weſen onſen toevlucht te nemen tot deſe uitdryvende kracht.

Deſe ſaek gebeurt dusdanig, na myn oirdeel, 't welk is dat volgens de rontomloopende beweging des bloeds, de moeder-, en ſchenkkel-aderen in ſich ontfangen t'gene aen de uitterſte einden naer onder gebragt was door de ſlagaderen, 't welk ſy daer na geleiden langs de beenen en de dyen, opklimmende naer het hert, in de darm-ſlagaderen, die ſich uitwerpen in de holle-ader, om door deſelve ook op te klimmen nae 't hert, en ſoo altyt ſonder ophouden. Dit dus vaſtgeſtelt zynde (gelyk men daer aen niet kan twyffelen, dewyl het een waerheit is op d'ondervinding gegrond) wanneer de vrouw ſwanger is, en voornamelyk ontrent de laeſte maenden; in welken tyt de lyfmoeder ſoo wyd is uitgeſpannen, dat ſy 't meeſte deel van den onderbuik beſlaet, dan koomt ſy de darm-ſlagaderen te drukken door hare grootte en ſwaerte, door dit middel verhinderende, dat het bloed ſynen vryen loop en beweging ſoo niet kan hebben als voor de ſwangerheit, 't welk maekt dat d'onderſte deelen, de ſchenkkel-aderen en de moeder-aderen daer door geſwollen worden, even gelyk wy d'aderen in den arm na beneden ſien ſwellen door den band van het ader-laten, of door eenig drukken aen de bovenſte deelen gedaen; uit oirſaek dat deſe aderen gedrukt zynde, het bloed daer koomt te ſteuiten, ſynen doortogt geenſins ſoo gemakkelyk vindende. De darm-ſlagaderen dan ſoo gedrukt zynde door de dikte en ſwaerte der lyfmoeder, ſoo ſwellen alle die der dyen en beenen ſoodanig, dat ſy ſulks overwerpen in de ſubſtantie der partien, en in de vyf dekvlieſen die daer door gants geſwollen worden; en ſelfs die aderen, en onder andere de moeder-aderen verwyden ſich, en worden ſomtyts daer door geſwollen van het bovenſte en inwendigſte deel der dye, tot aen 't einde van de voet, in welke het bloed verblyvende, ſonder ſyn omloopende beweging vry te hebben, daer verandert en bederft, 't welk groote pynen veroirſaekt, en geſwellen over geheel die partien. Dit gebeurt noch lichter in vrouwen die ongemeen bloedryk zyn, die veel gaen, en groote oeffeningen hebben, 't welk geholpen

pen door de volheit der aderen, de klapvliesjes doet berſten, die hielpen tot een lichter beweging van 't bloed, gelyk de klappen doen van een pomp, die 't water ophouden dat men daer boven getrokken heeft; waer na het bloed weder komende te ſakken, niet meer ſoodanig opgehouden zynde, door ſyn overvloed en door ſyn verblyf, deſe verwydingen der aderen veroirſaekt, die wy aderborſt-geſwellen noemen: en 't gene noch dies te meer beveſtigt dat deſe ſlag van geſwellen der beenen in de ſwangere vrouwen voortkomen uit de oirſaek van my nu verklaert, is dat alle die van twee kinderen ſwanger zyn de beenen ſeer dik geſwollen hebben ontrent de laeſte maenden van hare ſwangerheit.

Om dit te helpen, indien de vrouw hare aderen dik geſwollen heeft, ſal men ſich alleenig bedienen wanneer ſy-ſwanger is, van het geneſen door windſelen, op deſe geſwellen en geborſten aderen eenige drukkende dubbel gevouwen doekken leggende, en de partie omwindende met een band drie of vier vingeren breed, na de dikte van dat lid, dat winden beginnende van onder aen, en daer mede allenxkens opklimmende tot daer de geborſten aderen aenvangen, op dat men door dit middel die geſwollen aderen matiglyk toebindende, daer ſy altyt de buitenſte zyn, ſy door dit perſſen verhindert mogten worden ſich meerder uit te breiden, en dat het bloed daer in niet mogt verderven door het verblyf 't welk het daer ſou doen; 't welk dus gedaen zynde, ſoo laet het niet na ſyn omloopende beweging te hebben; om dat het meeſte deel dan loopt door de vaten die meer binnewaerts gelegen zyn. De vrouw ſal in dien ſtaet ook het bed behouden, indien het geſchieden kan; door dien in deſe geſtalte, haer lichaem gelykkelyk liggende, deſen omloop te lichter volbragt word, en het bloed ſoo veel moeite niet heeft om door deſe aderen weder naer het hert te keeren, dan wanneer het weder oploopen moet, als de vrouw gaet en ſtaet: dit maekt dat hare beenen 's avonds altyt meer zyn geſwollen, dan 's morgens; en indien men aen 't overige des lichaems teekenen ſiet van volheit en overvloed des bloeds, ſoo ſal men haer in den arm ſonder gevaer konnen doen laten: maer men moet geen opening maken in deſe geſwolle aderen, gelyk men wel ſou konnen doen indien ſy niet ſwanger was; want deſe ontlediging ſou weſen in plaets van een aderlating op de voet, 't gene geenſins in 't werk moet geſtelt worden geduurende den tyt van het ſwanger-gaen, ten ware door een ſeer groote noodſakelykheit, en door den raed van een ſeer voorſichtig en ſeer ervaren Geneesmeeſter.

Daer zyn noch andere vrouwen, in welke de beenen alleenig ſwellen uit oirſaek van hare ſwakheit, en niet om de reden die wy nu geſeit hebben, wanneer die ſoo ſeer door ſucht zyn geſwollen, dat men den vinger daer op ſettende, en daer na afheffende, een put daer in ſtaen blyft, 't welk geſchied om dat ſy van de genoegſame krachtige warmte der natuur zyn ontbloot, om alle de humeuren die haer tot voedſel geſonden worden te koken en te verteeren, en d'overtolligheden daer van uit te dryven, die door dat middel in groote menigte daer overig blyvende, de ſelve ſoo geſwollen en ſuchtig maken. Tegen dusdanige geſwellen ſal men ſich bedienen van gekruide wyn, daer men dik-gevouwen en nederdrukkende doekken in nat ſal maken, die twee of driemael 's daegs vernieuwende om de ſelve daer door te verſterkken: deſe wyn kan gemaekt worden met rosmaryn, laurier-bladeren, thym, mariolaine, ſalie, en lavender, van elks een handvol, proventieroſen een halven handvol, Granaet-bloeiſems en aluin, van elks een once, alles

doende koken in drie pinten rooden wyn, tot op de helft, wanneer men die door een doek ſal doen loopen, om te gebruiken als het noodig ſal zyn, gelyk geſeit is. Maer gelyk het ſwanger-gaen dikwils deſe geſwellen veroirſaekt, ſoo houden die gemeenelyk op wanneer de vrouw in de kraem is gekomen; vermits ſy in dien tyt ſich ſuivert van alle d'overtolligheden der geheele geſtalte door middel van hare ontloſſingen, wanneer die ſlechs wel mogen afvloeien; want indien ſy opgeſtopt wierden, gelyk het ſomtyts gebeurt, dan ſou 'er veel eer een toevloeien komen van alle deſe humeuren op de lyfmoeder, die niet afgedreven zynde haer een ontſteking ſonden veroirſaken, waer door de vrouw in ſeer groot gevaer van 't leven vervallen ſou.

XVIII. HOOFTDEEL.

Van Ambeyen of Speenen.

HEt maenſtondelyk bloed, dat alle maenden gewoon was geſuivert te zyn, in groote menigte na de lyfmoeder t'ſamen komende, die daer aen de gewonelyke doortogt tot het afvloeien niet toeſtaen kan, om dat ſy naeuwkeurig geſloten is geduurende de ſwangerheit; word gedrongen te rug te vloeien door 't geheel lichaem, en voornamelyk op de partien die naeſt aen de lyfmoeder zyn, 't welk aen vele vrouwen ſoo wel inwendige als uitwendige Ambeyen of Speenen veroirſaekt. Sy konnen op deſe tyden die ſoo wel krygen als op andere, van allerhande ſlag, waer van wy hier niet ſullen ſpreken; maer wy ſullen alleenig handelen van die door de ſwangerheit veroirſaekt worden, aengeſien ons voornemen niet anders is dan eenige byſonderheden bekent te maken van de ſiekkelykheden der vrouwen terwyl ſy in deſen ſtaet zyn.

De Ambeyen zyn pynelyke geſwollentheden, voortgekomen uit een toevloed van humeuren, aen d'uitterſte einden der ſpeen-aderen of ſpeen ſlag-aderen, die in de ſwangere vrouw veroirſaekt worden uit d'overtolligheit van bloed dat ſich op deſe deelen werpt, voortkomende, gelyk ik geſeit heb, van dat het lichaem in dien tyt niet geſuivert is van ſyne overtolligheden gelyk het te voren gewoon was: ſy komen ook ſeer dikwils door de groote perſſingen welke de ſwangere vrouwen doen om af te gaen, wanneer ſy verſtopt zyn van buik, gelyk haer gemeenelyk gebeurt, uit oirſaek dat de lyfmoeder, die op den aers-darm gelegen is, met de ſelve te drukken belet dat de uitwerpſelen, daer in zynde, niet ſoo licht daer uit konnen komen; en door dit perſſen, doet het bloed dat in de naeſte vaten is met kracht gedreven wordende, hare uitterſte einden dik opſwellen, in welke door des ſelfs verblyf deſe pynelyke geſwellen voortkomen die wy *Ambeyen* noemen; waer van ſommige zyn inwendige, en d'andere uitwendige, d'eene kleine en ſonder pyn, of heel weinig, en d'andere ongemeen groot en pynelyk. Dit is genoeg om hare algemeene onderſcheidingen te weten, ſonder ontrent

meer

meer andere byſonderheden ons op te houden, die een wydloopiger verklaring vereiſſchen ſouden.

Indien ſy klein en ſonder pyn zyn, ſoo wel d'inwendige als d'uitwendige, ſoo ſal het genoeg weſen te vermyden dat ſy niet grooter mogen worden; 't welk geſchieden ſal door de hulpmiddelen die het toevloeien na deſe partien verhinderen en afkeeren: Maer men ſal ten eerſten genees-middelen ſoekken tegen die groot en pynelyk zyn, voor alle ſaken de groote pyn doende ſtillen, om dat ſoo lang ſy duurt, het toevloeien noch altyt vermeerdert. Om deſe reden, indien de ſwangere vrouw in geheel haer lichaem noch andere teekenen van vervulling heeft, ſal men haer geruſtelyk eenmael in den arm doen laten, en ſelfs wel tweemael, in geval van noodſakelykheit, om die humeuren af te keeren, en d'overtolligheit wech te nemen. Hare beſtiering van leven ſal bevochtigende en verkoelende zyn, en ſy ſal geene ſpyſen gebruiken die ſterk van ſmaek zyn, ſich ook van 't byſlapen onthoudende, uit oirſaek dat door de beweging van dit bedryf, het bloed geweldig verhit zynde, dan te bequamer is om naer het beleedigde deel toe te vloeien, dat naby aen de lyfmoeder is: maer indien de grove uitwerpſelen in den aersdarm beſloten oirſaek waren van d'Ambeyen, en de vrouw den buik mogt geſloten hebben, gelyk vele wel gebeurt die ſomtyts een geheele week gaen ſonder eenigen afgank te hebben, ſal men haer geven een verſachtende clyſtery, gemaekt uit een afkookſel van Malve, Althea, glaskruid, violetten, en lynzaed, met honig van roſen, waer in men een weinig oly van ſoete amandelen vermengen ſal, of verſche boter, wel in acht nemende dat men niet ſcherps daer by doet, dewyl het quaet daer door ſou vermeerderen, inſonderheit wanneer de Ambeyen inwendig zyn; en dan, op dat de vrouw te gemakkelyker die clyſtery ſou mogen ontfangen, moet men aen 't einde van 't pypje der ſpeuit een klein ſtukjen hoenderdarm doen, die dat van buiten mag bekleeden, ten einde men dat met minder ſmert tot de behoorlyke plaets invoeren ſou; waer na ſy mede een matige en verkoelende beſtiering van leven ſal onderhouden, de ruſt in het bed bewarende, tot dat het meeſte vloeien voorby zy; men ſal ondertuſſchen de Ambeyen betten met ſoete melk, of met ſtovingen gemaekt uit een afkookſel van Althea, Tapſus Barbatus, of wit wollekruid, en lynzaed: oly van eyeren alleen, of oly van ſoete amandelen, van ſlaepbollen, en van Nymphea, langen tyt onder malkander geſlagen met een dojer van een ey in een looden mortier zyn ſeer pynſtillende, en bequaem om de ſmert te doen overgaen; en indien 'er een groote ontſteking is ſal men daer op ſtryken een weinig van Galenus ſmeerſalf, en van popillioenen in gelykke deelen onder malkander gemengt.

Na deſe beſtiering van leven, het aderlaten, en het opleggen van deſe verkoelende en pynſtillende genees-middelen alleen (vermits men dan geene te rug-drywende gebruiken mag, uit vrees van dit onſuiver bloed na binnen te jagen, of de Ambeyen te verharden) indien ſy niet komen ſachter te worden, ſoo ſal men eenige bloedſuigers daer aen mogen ſetten, die door haer ſuigen het bloed ſullen konnen uittrekken dat ſich daer geſet heeft: of men ſal die wel openen met het lancet, in acht nemende dat men het openen door het lancet liever gebruiken ſal in die waer aen men ſachtigheit, en een ſlag van overſtrooming gevoelt; maer de bloedſuigers zyn bequamer aen die hard en gevleeſcht zyn, vermits die ſoo veel pyn niet veroirſaken als het lancet.

Of ſchoon door middel van de Ambeyen in ſommige mannen een ontloſſing geſchied die ten naeſten by natuurlyk ſchynt, dewyl ſy daer door verlicht worden wanneer die matiglyk vloeien, de natuur ſich daer toe gewent hebbende; nochtans is het met de vrouwen niet inſgelyks; om dat d'ontlaſting die ſomtyts door d'Ambeyen in de mannen geſchied, in de vrouwen door de lyfmoeder gedaen moet worden, wanneer ſy niet ſwanger zyn: nochtans kan dat, in den tyt der ſwangerheit, eeniger wyſe, indien de vrouw overtollig bloed heeft, het gebrek der natuur vervullen; want als d'Ambeyen ſlechs matig vloeien en ſonder pyn, dan kan ſy daer door inſgelyks ontlaſt worden; maer als ſy met te grooten overvloed liepen, ſou daer gevaer weſen dat de moeder en 't kind daer door ſeer verſwakt ſouden worden: en om dit ongeval te vermyden ſou men verplicht zyn, t'ſamentrekkende ſtovingen te doen, met een kookſel uit bloeiſems en ſchorſſe van Granaten, en proventie roſen, met een weinig aluin daer by te doen; of men ſal wel daer op leggen een papſel uit bolus van Armenien, drakenbloed, bezegelde aerde, met het wit van een ey; men ſou ook het bloed van deſe partien moeten afkeeren door een aderlating in den arm, en door drooge koppen geſet op de plaets van de nieren, en andere genees-middelen nemen, met de ſaek over-een-komende, en ſoodanige als de toevallen die ſullen vereiſchen.

XIX. HOOFTDEEL.

Van de Buikloop der ſwangere Vrouw.

DE buikloop is een veelvoudig uitwerpen door den aers van al 't gene in de ingewanden ſit; men maekt die gemeenelyk driederley, waer van d'eerſte *Lienteria* of loslyvigheit word genoemt, en deſe is, wanneer de ſpyſen noch onverteert door den aers afſchieten; de tweede, *Diarrhea* genaemt, is wanneer de darmen ſich enkkelyk ontlaſten van de humeuren en uitwerpſelen die ſy inhebben ſonder merkkelyke ſmert; en de derde en moeielykſte is de *Dyſenteria*, door welke de ſiekkelyke menſch met de humeuren en den afgank bloed uitwerpt, met groote ſmerten, veroirſaekt door ſweering in de gedarmten.

Van wat aert de buikloop mag weſen, indien ſy groot is, en lang aenhoud, ſoo ſtelt ſy de ſwangere vrouw in groot gevaer van een miskraem: dit ſeit ons *Hippocrates Aphor.* 34. *lib.* 5. *Indien een vrouw die ſwanger is te grooten afgank heeft, ſoo loopt ſy gevaer van een miskraem te krygen.* Want indien de vloed *Lienteryk* is, de maeg de ſpyſen niet kokende die ſy ontfangen heeft, en die latende terſtond uitloopen ſonder de ſelve in gyl te verkeeren, waer van het bloed moeſt gemaekt worden om de moeder en 't kind te voeden, ſoo is het niet mogelyk of ſy moeten beide geweldig verſwakt worden by gebrek van voedſel: indien ſy *Diarrhetyk* is, en langen tyt aenhoud, ſal die het ſelfde ongeval veroirſaken, om dat 'er een groot verſtroien van geeſten geſchied met het uitwerpen der humeuren: maer

het gevaer is vry grooter, wanneer de buikloop *Dyſenteryk* is, vermits de vrouw dan groote pyn en ſnydingen in de darmen heeft, veroirſaekt door hare ſweeringen, die de ſelve t'aller ſtond verwekken met geduurige aenprikkelingen om de ſcherpe en galachtige humeuren uit te werpen, door welke ſy geweldig bevochtigt worden; 't welk een groote beweging en geweldige ontroering aen de lyfmoeder geeft, die op den aersdarm gelegen is, als mede aen het kind daer in beſloten; want door het drukken dat de ſpieren des buiks van alle kanten doen aen de lyfmoeder, en 't gene haer ook het middelſchot doet, dat na beneden gedrongen word in het dringen 't welk de vrouw ſoo dikwils doet om met pyn ter ſtoel te gaen, word het kind geperſcht, uit oirſaek van dit geweld, ontydig voor den dag te komen; 't gene dies te eerder geſchied, hoe deſe drukkingen en ſtoelgankperſſingen grooter zyn, gelyk de ſelve *Hippocrates* aenmerkt, *Aphor. 27. lib. 7. Als een ſwangere vrouw van ſtoelgankperſſing gequelt word, ſoo krygt ſy een miskraem.* Stoelgankperſſing is een qualykvaert, waer in den aersdarm ſeer krachtig dringen gebruikt om ſich t'ontlaſten, wanneer daer niets afgaet, dan eenige ſlymige en galachtige humeuren met bloed vermengt, waer door dien aersdarm geduurig word aengeprikkelt. Wanneer deſe buikloop de ſwangere vrouwen overkoomt, dat is gemeenelyk uit oirſaek dat ſy altyt het teeren van de maeg ſwak hebben wegens de voedſelen van quade ſappigheit, welke de vremde luſten die ſy hebben, haer dikwils doen eten, door 't geduurig gebruik van welke die eindelyk verſwakt zynde, de ſelvige met eenen uitloopen laet, ſonder haer verteert te hebben; of die daer wel langer blyvende, worden verkeert in een bedorven gyl, dat in de darmen geſakt zynde, de ſelve prikkelt en door hare ſcherpheit dringt tot ſich ſoo dikwils t'ontlaſten.

Hoewel de buikloop, van wat aert die mag weſen, de vrouw altyt in 't gevaer ſtelt van een miskraem te krygen, gelyk *Hippocrates* geſeit heeft, ſoo heb ik niet te min ſwangere vrouwen geſien twee of drie maenden lank dien te hebben ſonder te miskramen, en daer van te geneſen ſoo ras als ſy gebaert hadden, gelyk de ſelve *Hippocrates* ſeit aen de vrouw van *Epycharmus* geſchied te zyn, daer hy gewag van maekt, *lib. 5. & 7. de morb. epid.* Schenkius *lib. 4. Obſerv.* verhaelt de Hiſtory van een vrouw die een *Dyſenterie* had met ſchraepſelen van darmen vier maenden lang, die door geen genees-middel hebbende konnen geſtopt worden, van ſich ſelven genas ſoo haeſt als ſy van een welvarend kind in de kraem was gekomen: en ik heb ſelfs, eenige jaren geleden, een vrouw helpen verloſſen van een voldragen welvarend kind, of ſchoon de moeder een geduurigen buikloop gehad mogt hebben geduurende den gantſchen tyt van haer ſwanger-zyn: maer deſe byſondere voorbeelden beletten niet, dat deſe qualykvaert de ſwangere vrouw niet gemeenelyk, ſoo als wy geſeit hebben, in gevaer van een miskraem brengt, en ſelfs dikwils in ſeer groot gevaer van haer leven, indien de buikloop niet ophoud terſtond naer het baren; gelyk ik heb ſien gebeuren aen de vrouw van een Advocaet, die een miskraem kreeg op haer ſesde maend door een *Dyſenteryke* buikloop, dien ſy twee maenden en half gedragen had, en die noch volherdende na haer verloſſen haer ſterven deed op den tienden dach; want gelyk *Hippocrates* ſeit, *lib. 2. de prædict.* indien de vrouw, die een *Dyſenterie* had voor haer verloſſen, behouden moet blyven, ſoo is het noodig dat die ſiekte ophoude op den ſelven dach van haer baren, of ſeer weinig daer na, gelyk die deed aen de vrouw van deſen *Epycharmus*,

'twelk

't welk aen die van den Advocaet niet gebeurt zynde, haer den dood veroirſaekte.

Om met verſekertheit voort te gaen tot de geneſing van deſe onderſcheide buikloopen (waer op het wel noodig is ten eerſten acht te ſlaen, uit vrees dat de vrouw daer door een miskraem mogt krygen) ſoo ſal men onderſoekken van hoedanigen aertdie mag zyn, om d'oirſaek wech te nemen die haer onderhoud. Indien het een *Lienteryke* buikloop is, haer overgekomen, gelyk gemeenelyk gebeurt, naer het geduurig braken, 't welk de maeg ſoo ſeer heeft verſwakt, en de vlieſen ſoo los gemaekt, dat ſy de macht niet meer hebbende om de voedſelen van boven uit te werpen, de ſelve van onder laet uitloopen ſonder dat die gekookt zyn; ſoo ſal in dit geval de vrouw ſich onthouden van alle vremde luſten, en goede voedſelen gebruiken licht om te verteeren, en weinig teſſens, ten einde haer maeg die te lichter mag koken en verteeren; ſy ſal een weinig goeden rooden wyn drinkken, met ſtael-water gemengt, in plaets van gemeene gerſten-drank, die in deſe ontmoeting niet goet voor haer is, ten ware ſy ſterk de koorts had; want indien ſy die maer weinig mogt hebben, ſoo moet het gebruik van wyn in deſer voegen gemengt voor-gaen; aengeſien deſe kleine koorts die ſy dan hebben kan, niet dan byvallig is, en door de ſwakheit van de maeg gevoed word, die terſtond ophouden ſal ſoo ras als ſy verſterkt is, waer toe noch veel ſal helpen, indien de vrouw voor en na haer eten eenige verſterkkende dingen gebruikt, gelyk indien ſy een lepel of twee ſyroop van gebrande wyn neemt, waer van wy gewag gemaekt hebben ſprekende van den hoeſt, op het ſeſtiende Hooftdeel van dit eerſte boek, of een weinig hypocras of goede Spaenſche wyn, en van 't een en van 't ander na haren luſt; het ſal ook niet quaet zyn dat ſy een weinig Conſerve van Roſen eet, of een weinig marmelade voor de maeltyt. Sy ſal een lammeren vel, of van een ſwaen, of van een gier op de plaets van de maeg dragen, om de natuurlyke warmte daer aen te bewaren en te vermeerderen, die ſeer noodig is tot het verteeren der ſpyſen; wel waernemende van haer geen purgerend genees-middel te geven, wanneer de buikloopt niet koomt dan door deſe ſwakheit, dewyl die daer door noch vermeerdert ſou worden.

Wanneer de buikloop *diarrhetyk* is, en dat alleen de uitwerpſelen die in de gedarmten zyn afgaen, met eenige overtollige humeuren welke de natuur daer na toe ſend om uitgedreven te worden, indien ſy niet lang aenhoud, en ſachtelyk afſchiet, ſoo ſal de vrouw daer door weinig ongemag lyden, noch eenig gevaer, dat dan wanneer ſulks is buiten de palen gegaen; en men moet de natuur deſe werkking doen laten, ſonder in 't begin die daer in te verhinderen, ſich dan vernoegende met die ontlediging alleen te bematigen, ſonder die te ſteuiten. Maer indien dit ontledigen meer dan vier of vyf dagen duurt, ſoo is het een teeken dat 'er quade humeuren kleven en vaſthangen rontom van binnen aen de darmen, die de ſelve prikkelende verplichten tot ſich dikwils t'ontlaſten, welke men los moet maken met eenig purgerend genees-middel, dat de ſelve mag afvaegen en uitdryven, waer na die buikloop niet ſal nalaten op te houden; 't welk men lichtelyk ſal doen met eenige lichte infuſie van ſenebladeren, en van Roberber, met ſyroop van chicoreyen; of door een once dubbel Electuarium Catholicon van Robarber te nemen. Doch indien niet tegenſtaende die purgatie te goed & tyt bequamelyk gegeven, nevens een goede beſtiering van leven, de buikloop noch aenhoud, en in

dyſen-

dyſenterie verandert, de ſiekke t'aller ſtond bloedige ſtoelgangen hebbende, met groote pynen en ſtoelgankperſſingen, dan is ſy in ſeer groot gevaer van een miskraem te krygen; 't gene men ſal trachten te vermyden, indien het geſchieden kan, na gepurgeert te hebben met de genees-middelen die wy even ſeiden, tegen de quade humeuren die in de darmen waren, belettende door een goede beſtiering van leven, dat 'er geen andere weder geteelt mogen worden; om welke redenen ſy goet kalfs en hoender-nat ſal gebruiken, waer in verkoelende kruiden gekookt ſullen weſen met een Queepeer, op dat de ſcherpheit der verhitte humeuren bematigt mogt worden; ſy ſal rys eten in ſulken vlees-nat gekookt, of gerſten blompap, waer in eenige dojers van verſche hoender-eyeren gebroken ſullen zyn, altyt wel lettende van die wel te doen koken: deſe ſpyſen ſtillen en verſachten de pyn in de darmen. Haer drinkken ſal zyn van geſtaelt water, met een weinig wyn indien ſy niet koortſig is; of indien ſy koorts hebben mogt, ſoo ſal ſy liever d'een of d'ander tyt een lepel ſyroop van Quee-peeren of Granaet-appelen in een glas van dat water mengen: ſy ſal ook mogen eten een weinig marmelade en Conſerve van roſen, of andere t'ſamentrekkende en verſterkkende ſaken, wanneer ſlechs het lichaem van te voren geſuivert is geweeſt; en om dat 'er in deſe buikloop altyt groote pynen en ſnydingen door geheel den buik in de darmen zyn, voornamelyk in den aersdarm, uit oirſaek dat alle de humeuren, ſich daer op ontlaſten, ſoo verhitten ſy dien geweldig, en veroirſaeken daer in geduurige prikkelingen; daerom ſal men die trachten te ſtillen, om te verhinderen dat 'er geen miskraem kome, 't gene men doen ſal door clyſterien van de ſode van een kalfs of ſchaepshooft wel gekookt, twee oncen ſyroop van violieren daer in vermengende; of wel met melk verſch gemolken daer men twee dojers van verſche eyeren in roeren ſal. Na dat men deſe pyn-ſtillende en voedende lavementen gebruikt ſal hebben, volgens het gene men noodig ſal oirdeelen, welke de ſiekke ſoo lang by haer ſal houden als ſy kan, en om hare pynen noch beter te verdryven, ſal men haer afvaegenſte hulpmiddelen geven, gemaekt van een kookſel uit gerſt, malve, althea, en honig van roſen, en daer op ſal men ſich vervolgens bedienen van die t'ſamentrekkende zyn, onder welke men geen oly noch honig vermengen moet, door dien deſe dingen openen in plaets van te ſtoppen; en men ſal met de ſlapſte beginnen, gemaekt van roſen, lattuw, en weegbree-water onder malkander gemengt; waer na men komen ſal tot die krachtiger zyn, beſtaende uit een kooking der bladeren en wortelen van weegbree, wit wollekruid, en paerden-ſtaert, met proventie-roſen, en de ſchorts van granaten, die men ſal doen koken in 't water der ſmeden, waer men noch by ſal doen gezegelde aerde, en draken-bloed, van yder een half lood: men ſal ſelfs ook den aers daer mede mogen ſtoven; maer men moet wel in acht nemen niet te komen tot de krachtig ſtoppende middelen, eer de vrouw geſuivert is met de voorſeide genees-middelen, uit vreeſe van (gelyk men ſeit) den wolf niet in het ſchaepſtal te ſluiten, en dat men het miskramen willende verhinderen, door een veel grooter ongeluk de moeder niet ter dood brengen mogt, en by gevolg ook het kind, met vele quade humeuren by haer te behouden, welke de natuur had willen uitwerpen. 't Gene men ſal vermyden indien men de ſaken die wy geſeit hebben wel in acht neemt.

XX. HOOFTDEEL.

Van het vloeien der maenſtonden dat ſomtyts de ſwangere Vrouwen over-koomt.

HIppocrates, *Aphor. 60. lib. 5.* ſeit, *Indien een ſwangere vrouw hare ſuiveringen heeft, dan is 't onmogelyk dat hare vrucht geſont zy.* Doch deſe kortbondige ſpreuk moet niet enkel na de woorden uitgelegt worden, maer men moet die verſtaen van ſoodanigen vrouw, welker maenſtonden dan in overvloed afvloeien; want of ſchoon volgens d'algemeenſte en natuurlykſte regel, de maenſtonden niet moeten vloeien wanneer de vrouw ſwanger is, vermits hare gewoonelyke uitkoomſt geſloten is, en ook om dat dit bloed dan beſteed moet zyn tot voedſel van 't kind, waer van het berooft weſen ſou, indien het na buiten quam af te ſchieten, en om die reden ſou het ten hoogſten verſwakt worden; nochtans ſiet men vrouwen, die hoewel ſy ſwanger zyn, niet nalaten hare gewonelyke maenſtonden te hebben tot op den vierden en vyfden maend, 't welk de tyt is, wanneer het kind nu al komende groot te zyn, veel bloed tot ſyn voedſel na ſich trekt, door welk middel dat ſoo licht niet overtollig kan weſen gelyk in 't begin der ſwangerheit. Ik ken een vrouw die vyf levendige kinderen heeft, die in alle hare ſwangerheden hare maenſtonden geregelt heeft gehad van maend tot maend, gelyk ſy gewoon was (dan ſlechs een weinig minder) tot op de ſesde maend, in welken tyt die alleenig achter bleven; 't welk niet tegenſtaende ſy geduurig ter rechter tyt van alle hare kinderen in de kraem is gekomen. Ik heb noch een andere geſien, die ſich niet geloovende ſwanger te zyn om dat ſy hare gewonelyke ſuiveringen had, en eenige ongemakken voelende van de ſwangerheit, ſich inbeeldende dat het eenige andere ſiekte was, haren Genees-meeſter perſchte haer verſcheidemalen te doen laten en purgeren, 't welk ſy ſoo lang liet doen tot dat ſy daer van in waerheit genas, maer het was naer een miskraem van een kind van drie maenden gekregen te hebben. Deſe ontlediging gebeurt gemeenelyk aen vrouwen die ongemeen bloed-ryk en vol ſlymachtige humeuren zyn, die veel meer bloed makende dan het kind tot ſyn voedſel in 't begin van de ſwangerheit noodig heeft, ſich noch in dien tyt ontlaſten van 't gene in haer overtollig is; 't welk ſy meer of minder doen, na hare geſteltheden, niet wel door den bodem van de lyfmoeder, gelyk ſy de gewoonte hadden wanneer ſy niet ſwanger waren, vermits deſe doortogt in der daed geſloten is door de moederkoek die daer aen hangt, en dat de lyfmoeder dan heel nieuw geſloten is; maer wel door twee takken welke de voorſichtige natuur, ſorgvuldig om het ſchepſel ſoo wel als 't geſlacht te bewaren, tot dit gebruik heeft geſchikt, die van de zaedvaten af komen, en die behalven de gene welke ſy aen de ballekens en aen d'andere partien geven, eer dat ſy aen de lyfmoeder komen, ſich aen elke zyde verdeelen in twee genoegſaem aenmerkkelyke takken, van welke d'een eindigt in haren bodem, daer de maenſtonden door afvloeien wanneer de vrouw niet ſwanger is, en d'ander daer niet in komende, en langs haer lichaem nederloopende ter zyden van d'inwendige mond der lyfmoeder eindigt, door middel van welken de maenſtonden

ſtonden ſich ontlaſten geduurende het ſwanger-gaen, indien 't gebeurt dat de vrouw vol bloed is; 't welk noch geſchied door eenige andere takken, die uit d'onderbuikvaten voortkomende, ſich mede ter ſelver plaets komen eindigen.

Wanneer de ſwangere vrouw van onder bloed afgaet, ſoo moet men wel acht geven uit wat plaets en op wat wyſe ſulks koomt; of het de gewonelyke maenſtonden zyn, dan of het niet als een recht verlies is van bloed. Indien het de gewonelyke maenſtonden zyn, ſoo ſal het bloed naer 't verloop van ſekeren tyt op ſyn gewoonte komen, en allenxkens afvloeien op dien tyt uit den hals van de lyfmoeder, en niet uit haren bodem; 't gene men ſal kennen, indien men met de vinger daer aen rakende haer inwendige mond naeuwkeurig geſloten vind, die dat niet ſou weſen, indien het bloed uit haren bodem afquam; gelyk mede indien dat vloeit ſonder pyn en in kleine quantiteit, alle welke omſtandigheden men niet ſal ontmoeten in 't verlieſen van bloed, maer wel andere daer geheel tegen zynde, gelyk wy ſullen doen ſien in het volgende Hooftdeel. Men moet noch onderſoekken of dit vloeien koomt uit overtolligheit alleen, dan of dat is uit ſcherpheit van 't bloed, of door de ſwakheit der vaten die dat in hebben, ten einde men de noodige genees-middelen daer ſou mogen toebrengen. Indien het voortkoomt uit d'overtolligheit alleen, waer door de vrouw ſomtyts ſich ſuivert niet tegenſtaende hare ſwangerheit, uit oirſaek dat ſy meerder bloed maekt, dan haer kind kan verteeren tot ſyn voedſel, geduurende d'eerſte maenden, wel verre van dat dit vloeien ſou ſchadelyk zyn aen de moeder en aen haer kind, ſoo is het haer voordeelig wanneer dat matig koomt; want indien de lyfmoeder niet wierd ontlaſt van dit overtollig bloed, ſoo ſou het kind, dat noch klein is, daer door verſtikt en verſmoort worden, indien men geen aderlating gebruikte, om 't gebrek van de natuurlyke ſuivering, die geſchieden moeſt, te voldoen; maer indien 'er geen teeken van overtolligheit of volheit des lichaems van de vrouw is, die ook voor hare ſwangerheit hare maenſtonden in kleine quantiteit had, die niet nalaten te vloeien na ſy is ſwanger geworden, ſoo is het een teeken dat ſoodanig vloeien koomt uit de hitte en ſcherpheit des bloeds, of uit de ſwakheit der vaten die geſchikt zyn om dat te behouden. Van dusdanigen ſlag van vrouwen heeft *Hippocrates* willen ſpreken in de voorverhaelde 60. kortbondige ſpreuk, welker kind niet geſont weſen kan, indien hare maenſtonden vloeien geduurende haer ſwangerzyn; dewyl ſy geen bloed genoeg overig behouden tot voedſel van haer kind; 't gene haer in ſeer groot gevaer brengt van een miskraem te krygen: want gelyk men met een gemeen ſpreekwoord ſeit, dat den honger den wolf uit het boſch dryft, ſoo dwyngt inſgelyks het gebrek van voedſel deſen kleinen gevangen, uit ſyn beſloten plaets, eer het eens tyt is, te komen.

Om te beletten dat dit vloeien geen ſoo moeielyken ongeval voortbrenge, ſal de vrouw in heel groote ruſt ſich in haer bed houden, ſich wachtende voor alle dingen die haer bloed konnen verhitten, byſonder voor toornigheit boven alle andere hertstochten; een verſterkkende en verkoelende beſtiering van leven gebruikende, etende ſpyſen die ſeer goet bloed maken en 't ſelve verdikken; waer toe ſeer bequaem zyn welgekookte ſappen van een haen, van den hals en lendenen van een lam, en van een kalfs dye, in welke men verkoelende moeskruiden ſal koken, als porcelein, lattuw, en andere. De verſche eyeren, jeleyen, pap van rys en gepelde gerſt in dusdanigen ſap gekookt zyn haer ſeer goet: en tot haer

drank ſal ſy geſtaelt water gebruiken, waer in men een weinig ſyroop van Queeperen ſal mengen: ſy moet ſich volkomen onthouden van 't byſlapen, om dat dit het bloed verhittende, dat aendryft tot noch meer te loopen, waer toe de krachtige beweging van die partie in dit bedryf ook veel helpt. Het ſal mede goet weſen een krans te vlechten van 't kruid gemeenelyk *Verkens-gras* geheeten, en die verſch en groen om de lendenen van de vrouw te winden. Maer indien niet tegenſtaende dit alles deſe vloed niet naliet te volherden; ſoo wille ſommige dat men een groote kop onder de borſten ſou ſtellen om dit bloed te rug te trekken en naer een andere weg te doen keeren. Dit is het gene *Hippocrates* geſeit heeft, *Aphor.* 50. *lib.* 5. *Indien gy een vrouw de maenſtonden wilt ſteuiten, ſtelt een heel groote kop onder de borſten.* Maer dit genees-middel heeft weinig kracht; ik ſou noch liever dit te rug trekken doen door een aderlating in den arm, indien hare krachten ſulks toelieten; en gelyk in ſulken ontmoeting het kind ongemeen verſwakt is door dit afvloeien, ſoo ſal men dat verſterkken met op den buik van de vrouw te leggen recht boven de lyfmoeder dik-gevouwen doekken in t'ſamentrekkende wyn nat gemaekt, in welke wyn men ſal hebben doen koken een granaet-appel met haer ſchel, proventie-roſen, en een weinig caneel: maer het beſte middel is om dat nieuwe kracht te doen krygen, het bloed der moeder te bematigen, en het verder afgaen daer van te verhinderen.

XXI. HOOFTDEEL.

Van het bloedſtorten dat een ſwangere vrouw over-koomt.

DAer is groot onderſcheid onder dit maenſtondelyk vloeien, daer ik in 't voorgaende Hooftdeel van geſproken heb, 't welk ſomtyts de vrouw voorkoomt, of ſchoon ſy ſwanger zy, en tuſſchen het ſtorten van bloed daer wy nu van handelen: want, gelyk ik al geſeit heb, het maenſtondelyk vloeien koomt naer 't verloop van ſekeren tyt op ſyn gewoonte, ſonder pyn, allenxkens afvloeiende uit den hals van de lyfmoeder, rontom hare inwendige mond geduurende het ſwanger-gaen, waer na het volkomen ophoud; maer in tegendeel dit bloedſtorten koomt uit den bodem van de lyfmoeder met pyn, en dit geſchied ſchier op een ſprong, en het bloed ſtort in groote quantiteit daer uit, en gaet altyt voort met ſonder ophouden te loopen, ten ware dat eenige klonters die daer uit ontſtaen ſomtyts dit ongeval ſchynen te ſteuiten, voor een weinig tyt den doortogt ſtoppende daer het door vloeit; maer wel ras daer na die klonters uitgedreven zynde, of van ſelfs uit den lyfmoeder vallende, begint het weer te ſterkker, waer op dan voorts de doot van de moeder en 't kind ſekerlyk moet volgen, indien men dat ten eerſten niet ſteuit, met de vrouw te doen verloſſen op de wyſe als ik hier na ſeggen ſal.

Wanneer dit bloedſtorten koomt ontrent de eerſte maenden van 't ſwanger-

gaen,

gaen, ſoo word dat gemeenelyk veroirſaekt door eenige wangeboorte die de lyfmoeder ſoekt uit te dryven; om dat door het dringen 't welk ſy daer toe doet, daer ſomtyts eenige vaten in haren bodem geopend worden, uit welke het bloed niet ophoud te vloeien, tot dat men de vremde lichamen daer heeft uitgedreven, die in hare wydte vervat zyn; en hoe meer dit bloed dan ſubtyl en verhit is, dies te meer vloeit het in overvloed af. Maer wanneer dit bloedſtorten een vrouw overvalt die ſwanger van kind is, in wat tyt het weſen mag, dat koomt inſgelyks van 't openen der vaten in den bodem der lyfmoeder, veroirſaekt door eenig ſtooten, vallen, of andere quetſuur, en voornamelyk van dat de moederkoek in deſe gelegentheden, en ſomtyts in andere, komende ſich ten deele of in 't geheel af te ſcheiden van den bodem der lyfmoeder (aen welke die vaſt moet hangen om het bloed van de moeder t'ontfangen tot voedſel van 't kind geſchikt) alle de einden der vaten daer ſy tegen aen ſat, door dat los-worden open blyvende; in gevolg van 't welk daer terſtond een groote ſtorting van bloed geſchied, die gemeenelyk dies te overvloediger en gevaerlyker is, hoe dat de tyt van 't baren meerder koomt naeken; om dat de vaten der lyfmoeder altyt grooter worden na de mate dat het kind grooter word: en dit bloedſtorten houd niet op (indien het dusdanig veroirſaekt is) voor dat de vrouw gebaert heeft; om dat de moederkoek eenmael los-geworden zynde, wanneer het ſchoon was voor een gedeelte, noit weder vaſt word gehecht aen de lyfmoeder; die in tegendeel ſich t'ſamentrekkende, en als in haer ſelven keerende ('t welk terſtond naer het baren geſchied) door het t'ſamen halen van hare eigene ſubſtantie de opene einden dier vaten koomt ſtoppen, en dan moet dat bloedſtorten ophouden; daer het anders volherden blyft ſoo lang de lyfmoeder noch by d'uitſpannig is, die 't kind en alle d'andere ſaken in haer veroirſaken; om dat die vaten altyt open blyven, tot dat ſy ſich van haer pak ontlaſt en ontledigt heeft van alles wat ſy in ſich had, en ſich weder koomt te ſluiten en t'ſamen te trekken, gelyk wy geſeit hebben; 't gene ſoodanig gebeurt gelyk wy ſien in een ſpons, welkers openingen of gaten ſeer wyd zyn wanneer ſy uitgerekt en geſwollen is, die verdwynen en geſtopt worden door haer eigene ſubſtantie, als wy die met de hand ſluiten en t'ſamen-drukken; inſgelyks door het t'ſamentrekken dat in de lyfmoeder geſchied, die als ſponsachtig in hare grootheit geworden zynde, ter plaets daer de moederkoek aen vaſt was, hare openingen der vaten koomt ſluiten, ſoo ras ſy ontledigt is van alles wat in hare wydte omvangen was. Ik heb dikwils aengemerkt dat de lengte van de navel-ſtreng, veel verkort zynde door verſcheide omwindſelen om den hals van het kind ſomtyts gekomen, het dan ſoodanig bewonden en beſloten is, dat het ſich naeuwlyks kan roeren, of trekt aen de moederkoek, die ter ſelver tyt eenigſins licht van de lyfmoeder afgeſcheurt word, 't welk met eenen bloedſtorting veroirſaekt, dies te grooter en te gevaerlyker, hoe die affcheuring grooter is.

Of ſchoon ik geſeit heb, dat men noodſakelyk, om de aengehaelde redenen, de vrouw in deſe gelegentheit moet doen verloſſen, om dit bloedſtorten te doen ophouden, ſoo wil ik niet dat men, ſoo ras als dit word gemerkt, terſtond op deſe wyſe ſou voortgaen; want men ſiet wel bloedſtortingen, wanneer die klein zyn, geheele maenden lank duuren; en andere wel geſtopt worden met ſomtyts ſich ſlechs ſtil in het bed te houden, en door eenig bloedlaten in den arm, met het gebruik der genees-middelen in 't voorgaende Hooftdeel aengeteekent: het

ſou ook wel konnen een maenſtondelyke en gewoonelyke vloed zyn. Ik heb eenige ſwangere vrouwen bloed in genoegſamen overvloed door de lyfmoeder ſien uitwerpen, en ſelfs ſomtyts met klonters, en niet te min haer kind ten uitterſten voldragen, en gelukkig daer van verloſſen. Dit bloed koomt dan voort uit eenig vat ſich openende ontrent het buitenſte van d'inwendige mond, die niet nalaet toe en geſloten te blyven in dusdanige vrouwen: want of ſchoon het bloed overvloedig en met klonters afgaende, gemeenelyk een teeken zy dat het koomt uit de vaten in den bodem der lyfmoeder, en het bewys van een aenſtaende miskraem, ſoo gebeurt het nochtens ſomtyts (hoewel ſelden) dat deſe klonters bloed alleenig voortkomen van 't gene vloeit uit eenig vat eindigende buiten deſe inwendige lyfmoeder; welk bloed dus uit ſyne vaten gekomen, op die wyſe in de ſcheede ſtremt, met een weinig daer in te verblyven, uit oirſaek van de geſtalte daer de vrouw in mag weſen ter tyt als dit bloed uit ſyne vaten vloeit. Dierhalven moet men, om ſekerlyk te oirdeelen of een ſwangere vrouw, die bloed van hare lyfmoeder met klonters uitwerpt, in groote, kleine, of middelmatige quantiteit, miskramen moet, ſoo ſal men de ſelve bevoelen; want voor ſoo weinig men d'uitwendige mond tot in haer binnenſte geopend vind, en men door deſe opening met de vinger gevoelt, dat het kind of ſyne vlieſen daer voor komen, dan is het een gewis en ſeker teeken dat dit bloed koomt uit den bodem der lyfmoeder, en dat de vrouw in 't kort ſal miskramen.

Indien het bloed niet afvloeit dan in kleine quantiteit, en dat dit uitwerpen ſlechs een weinig duurt, dan moet men het in de kraem komen laten aen 't werk der natuur, wanneer de vrouw noch genoegſame krachten heeft, en ſy door geen ander moeielyk ongeval verſelt is; maer wanneer dat haeſtig en in grooten overvloed afloopt, ſoo dat ſy in verſcheide onmachten of wel in ſtuipen valt, in ſulken geval moet men die werkking niet langer uitſtellen, en het is volkomen noodig die vrouw in de kraem te doen komen, of ſy voldragen heeft of niet; dewyl 'er geen ander dan alleenig dit middel is, om haer en haer kind by 't leven te behouden; en indien men het ſelve niet haeſtig doet, ſal ſy met het bloed hare laeſte ſuchten uitbrengen. *Hippocrates* heeft dit gevaer wel aengemerkt, *Aphor. 56. lib. 5.* daer hy ſeit; *Indien op het vloeien der vrouw, ſtuipen en onmachten daer by komen, ſoo is dat ſeer quaet.*

In deſe gevaerlyke gelegentheit moet men niet altyt wachten om de vrouwen te doen verloſſen, dat ſy ween van barens-nood ſouden krygen, en de vrucht na beneden ſetten: want of ſy die ſchoon in 't begin gehad hebben, ſoo krygen ſy nu gemeenelyk ſoodanige niet meer, ſoo ras als dat verlieſen van bloed tot onmachten en ſtuipen gekomen is; en men moet dat ook niet uitſtellen tot dat de lyfmoeder ſeer geopend ſou zyn, vermits deſe bloedſtorting haer ongemeen bevochtigende, en de ſwakheden haer openende, maken dat die dan alſoo licht geopend kan worden, als of ſy vele harde ween had gekregen; 't welk men doen ſal, de vrouw hebbende doen liggen in de geſtalte gelyk wy ſullen ſeggen van het verloſſen ſprekende; waer na de Handmeeiter, ſyn hand met oly of verſche boter beſtreken hebbende, allenxkens ſyne twee vingers t'ſamen in de lyfmoeder ſal invoeren, en d'een van d'ander doen wanneer ſy in hare inkoomſt zyn, om de ſelve genoegſaem allenxkens wyder te maken, ſonder eenig geweld, indien dat geſchieden kan, 't welk gedaen zynde, en de hand volkomen daer in hebbende, indien

hy

hy gewaer word dat de vlieſen der wateren niet gebroken zyn, ſal hy geen moeielykheit maken van die open te trekken; waer na, wat deel van 't kind eerſt mag voor komen, ſelfs of dat het hooft was (ten ware dat het te veel in den doortogt gevordert zyn mogt) ſoo moet hy altyt in deſe gelegentheit de voeten van 't kind gaen ſoekken om dat ſoodanig uit te halen, alle d'omſtandigheden wel in acht nemende, waer van wy op het dertigſte Hooftdeel van het tweede boek ſpreken ſullen, als wy ſullen handelen van 't verloſſen, waer in het kind met de voeten voor uit koomt; aengeſien daer meerder vatten is, en het gemakkelyker valt by de voeten, als by 't hooft, of eenige andere partyen. Hierom, indien ſy ſich niet eerſt aenbieden, ſal de Handmeeſter die gaen ſoekken, 't gene hy veel lichter in dien tyt ſal doen, dan op een anderen; om dat het bloed, dat met groote menigte in de lyfmoeder geſtort is, de ſelve door ſyne vochtigheit ſoo glad en glibberig maekt, dat het hem niet moeielyk ſal vallen het kind om te keeren om dat by de beenen uit te halen, gelyk wy geſeit hebben; waer na hy de vrouw ſal verloſſen van hare nageboorte, die altyt in deſe ontmoetingen niet ſeer vaſt is, wel acht ſlaende van geen klonters geronnen bloed in de lyfmoeder te laten (want die ſouden de ſtorting noch doen aenhouden) 't welk gedaen zynde, men een weinig daer na die bloedſtorting met alle hare toevallen ſal ophouden ſien, ſoo men niet te lang heeft gewacht met die werkking te doen.

Vele vrouwen zyn met hare kinderen omgekomen, om op deſe wyſe geen byſtant gekregen te hebben in dit moeielyk ongeval; en vele andere zyn den doot ontkomen, die haer ſeker getroffen ſou hebben, om by tyts genoeg geholpen geweeſt te zyn. *Guillemeau*, *cap.* 13. *lib.* 2. *van 't baren*, verhaelt ſes of ſeven Hiſtorien die deſe waerheit bekrachtigen, in de meeſte van welke men ſiet, dat de vrouwen met hare kinderen daer in tot bebloede offerhanden dienden, om in diergelykken ontmoeting niet geholpen geweeſt te zyn, 't welk d'andere ontkomen hebben door dien ſy genoeg in tyts wierden geholpen: maer om deſe ſaek dies te meer te beveſtigen door myne eigene ondervindingen, ſal ik hier onder andere een voor den dach brengen, die ſeer aenmerkkens-waerdig is, en waer van de gedachtenis my ſoo gevoelig op 't hert ſlaet, dat den inct waer mede ik tegenwoordig dit ſchryf, om de ſelve aen de weereld bekent te maken, ten einde daer uit voordeel gehaelt mag worden, my bloed ſchynt te weſen; vermits ik in dit deerlyk en doodelyk ongeval tot myn groot leedweſen ſag, een deel van myn bloed, of om beter te ſeggen, al het gene met het myne gelyk was vergoten worden.

Over ſeſtien jaren myne ſuſter, die noch geen een-en-twintig jaren oud was, in hare achtſte maend en half ſwanger zynde van een vyfde kind, toen ongemeen wel-varende, was ſoo ongelukkig van ſich te quetſen (of ſchoon het te dier ſtond maer licht ſcheen) op hare knyen gevallen zynde, haer buik door den val ook een weinig aen d'aerde geraekt hebbende, waer na ſy een dach of twee bleef ſonder veel ongemak daer van te gevoelen; 't welk maekte dat ſy verſuimde de ruſt te bewaren, die haer wel noodig geweeſt ſou zyn; maer den derden dach na hare quetſuur, ontrent ten elf uuren 's morgens, wierd ſy haeſtig overvallen van ſware en veelvoudige ſmerten in den buik, die met eenen verſelt wierden van een groote bloedſtorting; 't welk haer verplichtte met eenen om een Vroevrouw te ſenden, die ſich niet ten beſten op haer werk verſtont; welke gekomen zynde, haer ſeide, dat ſy om te verloſſen gedult moeſt hebben tot dat de lyfmoeder van ſelfs ſich open-

de

de door hare ween, voorts haer verſekerende dat 'er niets was te vreeſen, en dat ſy wel haeſt van dit ongeval verloſt weſen ſou, dewyl haer kind wel quam. Sy deed haer dus drie of vier uuren lank ydel hopen, tot dat deſe ſtorting van bloed altyt geweldig aenhoudende de ſmerten begonnen op te houden, en die arme vrouw verſcheidemalen in onmacht gevallen was; waer na de Vroevrouw een Chiturgyn verſocht om in deſe gelegentheit haer by te ſtaen. Men quam terſtont naer mynent, om my dat bekent te maken; maer ongelukkig my toen niet t'huis vindende, ſond men om eenen dien men den bequaemſten en behendigſten man oirdeelt van alle de Chirurgyns, die in Parys ſich ontrent de barensnooden laten gebruiken, die met eenen in 't huis van myne ſuſter geleid wierd, waer hy ontrent vier uuren na de middach quam; maer in deſen ſtaet haer geſien hebbende, vernoegde hy ſich met alleenig te ſeggen, dat het een doode vrouw was, aen welke men niets had te doen dan alle de Sacramenten te laten ontfangen, en dat men geenſins haer kon doen verloſſen; waer toe de Vroevrouw mede haer beſluit gaf, geloovende dat het gevoelen van een man onfeilbaer moeſt zyn, die by alle de lieden ſoo hoog wierd geacht. Wanneer hy deſe voorſegging gedaen had, keerde hy terſtond weder na ſyn huis, ſonder daer langer te willen blyven, en liet deſe vrouw in ſoo beſchreielyken ſtaet, en ſonder eenige byſtant, aen welke hy ſonder twyffel, als mede aen haer kind het leven ſou bewaert hebben, indien hy haer in tyts had doen verloſſen; 't gene licht genoeg was, gelyk men uit het vervolg van deſe Hiſtory kan kennen.

Nae d'uitſpraek van een man in ſoo hoogen achting, wien deſe Vroevrouw ook toeſtemde, geloofden alle die daer tegenwoordig waren, dewyl deſen beroemden Chirurgyn geen hulpmiddel tegen ſoo doodelyken qualykvaert wiſt te brengen, dat men alleen de byſtand van d'almachtigheit Godts hopen kon, in welke men alle hoop had te ſtellen. Men ſocht toen myn arme ſuſter op 't beſt te trooſten dat men mogt, die met de hoogſte begeerte verlangde om my te ſien, om te weten of ik dat ſelfde vonnis over haer uitſpreken ſou, en of hare quael, die geduurig-meer en meer toenam, ſonder genees-middel mogt weſen (want haer bloed liep geduurig in groote overvloed af.) Eindelyk quam ik 't huis, waer men al lang geleden gekomen was om my deſe quade tyding te brengen; en waer ik by ongeluk niet had geweeſt, gelyk ik geſeit heb; 't gene ik wetende terſtond na haer toe liep; waer gekomen zynde, ſag ik daer ſoo deerlyken ſpectakel, dat alle de hertstochten mynes gemoeds in dat aenkomen, door vele en verſcheide bewegingen ontroert wierden; waer na een weinig tot myn ſelven gekomen, ik tot het bed van myn ſuſter naderde, aen welke men de laeſte Sacramenten gegeven had; waer ik zynde, ſy my verſcheidemalen bad haer byſtant te doen, 't welk ſy van niemand dan van my ſei te hopen. Na dat ik uit de Vroevrouw verſtaen had alles wat daer was voorgevallen, en ſy my 't gevoelen des Chirurgyns had geſeit, die nu over meer dan twee uuren van haer was afgegaen (want het was toen wel ſes uuren) ſoo wierd ik gewaer dat het bloed geduurig en ſonder ophouden afliep, van 't welk ſy nu al drie vierde-parten verloren had, en 't gene wel is aen te merkken, meer dan drie ponden was haer afgevloeit ſedert die twee uuren dat de Chirurgyn was van haer geſcheiden, gelyk ik uit alle de bebloede ſervetten en andere doekken, die daer van vol waren, kon afnemen; welk bloed in haer lichaem gebleven zynde, indien men haer verloſt had, buiten twyffel haer het leven ſou doen behouden

den hebben. Ik ſag ook dat van oogenblik tot oogenblik d'onmachten, haer overvielen, 't welk allenxkens meer toenam; 't gene my wel te kennen gaf, dat ſy nu in vry grooter perykel was, dan ſy ſou geweeſt hebben, indien men d'occaſie niet had laten verloopen van haer twee of drie uuren te voren te doen verloſſen, gelyk het wel en licht om doen had geweeſt; aengeſien ſy doenmaels noch ſchier alle hare krachten had, die ſy vervolgens verloor met het overige van bloed, 't welk geduurig haer had blyven afloopen: en willende kennen of het waerachtig was dat men haer niet kon doen verloſſen, ſoo voelde ik, met haer van onder aen te raken, dat d'inwendige mond der lyfmoeder geopend was, ſoo dat ik lichtelyk twee of drie vingers daer invoeren kon; 't welk gemerkt hebbende, deed ik de Vroevrouw haer weder bevoelen, om te weten of deſe mond dusdanig geſtelt had geweeſt wanneer die Chirurgyn ſeide, dat men haer niet kon doen verloſſen, en ſy van ſyn gevoelen was; ſy ſeide my ja, en dat die altyt in de ſelfde ſtant had geweeſt, ſedert dat hy van daer was vertrokken. Soo haeſt als ſy my deſe verklaring gedaen had, kende ik terſtond het onverſtand der Vroevrouw, met de oirſaek waerom deſe Chirurgyn ſich ſoodanig gedragen had: waerom ik tot deſe Vroemoeder ſeide, dat ik my ten hoogſten verwonderde hoe dat ſy beide van dusdanigen gevoelen geweeſt hadden, daer ik die ſaek heel anders oirdeelde; want in dien tyt was het den ſelven Chirurgyn even licht geweeſt de moeder te hulp te komen, met het kind door een bequame handeling uit de lyfmoeder te halen, als het noch ter deſer uur is; 't welk ik waerlyk in dien oogenblik ſou gedaen hebben, indien de krachten mynes gemoeds my ſulks hadden toegelaten, dat lang twyffelachtig bleef hangen, eer dat ik, alle hoop van andere hulp verloren zynde, gedrongen dat heb beſlooten aen te vangen 't gene my toch van ſulks t'onderwinden wederhield, was ſo ſeer niet het voorſeggen van dien beroemden Chirurgyn, aen alle die daer tegenwoordig waren wys-gemaekt hebbende, dat de krankke door bequame handeling niet tot het verloſſen gebragt kon worden (want het is veruietel roekkeloos te ſchynen, het ſeggen der gener te wederſtaen welkers woorden men als godts-ſpraken ſiet achten) als mede de weinige krachten die de krankke doen ter tyt had; maer het was voornamelyk de hoedanigheit van de perſoon, myne ſuſter, die ik teederlyk beminde, die mynen geeſt door verſcheide hertstochten ontroerde, waer door ik ſoodanig belemmert was in haer gereed te ſien om den geeſt te geven, door het ſchrikkelyk verlies van 't bloed dat uit een ſelfde oirſpronk als het myn was gekomen, dat ik de macht niet had om op ſtaende voet ſulken beſluit te nemen; dit verplichte my terſtond om dien Chirurgyn te ſenden, die langen tyt te voren weder naer huis was gegaen, hem doende bidden weder by ons te willen komen, op dat ik hem ſelfs vertoonende hoe licht ik het vond haer te doen verloſſen, en hem doende verſtaen en bekennen, dat 'er noit hoop is in dusdanige gelegentheden, indien men dat niet ten eerſten by de hand neemt, het beſluit ſou mogen nemen van haer te doen verloſſen, in plaets van de moeder dus te verlaten in 't wanhopen van te leven, gelyk hy gedaen had, latende het kind met haer omkomen, 't welk hy ſou hebben tot den Doop komen brengen, indien hy gedaen had 't gene de konſt vereiſcht, 't welk is, dat men beide niet konnende behouden, ten minſten het kind noch tracht te behouden indien het mogelyk is, ſonder nadeel te doen aen de moeder: maer hy wilde noit weder kokomen, hoe men hem daerom mogt bidden en verſoekken, ſich altyt verſchoo-

nende met dat het niet mogelyk was eenig voordeel te doen in deſe ontmoeting. Wanneer men my dit geſeit had, ſond ik weder om een ander Chirurgyn van myne Spitsbroeders, met wien ik (indien hy tydelyk genoeg had gekomen) een beſluit genomen ſou hebben over de noodſakelykheit van dien arbeid, gelyk ik hem mede de mogelykheit ſou doen toeſtemmen hebben: maer het ongeluk wilde dat men hem niet t'huis vond. Geduurende al dit gaen en komen, liep 'er wel anderhalf uur heen, in alle welken tyt het bloed haer geſtaeg ſonder ophouden afging, gelyk de ſwakheden ook meer en meer toenamen: het was toen dat ik my buiten hoop ſiende van perſoonen te krygen daer ik om geſonden had, het beſluit nam van op ſtaende voet haer te doen verloſſen, het in myn macht niet geweeſt zynde ſulks t'ondernemen dan in deſen uitterſten nood, om redenen die ik geſeit heb: 't welk in waerheit een weinig te laet was voor de moeder; want indien ik macht genoeg op myn geeſt mogt gehad hebben, om dat te konnen doen ſoo ras ik was ingekomen, daer was in dien tyt noch groote hoop om haer te behouden, ſoo wel als ik haer kind deed, na my dusdanig daer in gedragen te hebben; als dat ik twee van myne vingers tot d'inwendige mond der lyfmoeder ingevoert hebbende, die genoeg open was om de ſelve in te laten, voerde ik een weinig daer na noch een derde daer nevens, en allenxkens d'uitterſte einden van alle vyve myner rechter hand, met welke ik deſe mond genoegſaem opende om de ſelve daer geheel in te brengen; 't welk in diergelykke voorvallen heel lichtelyk geſchied, uit oirſaek dat, gelyk geſeit is, d'overvloedigheit van bloed geheel de lyfmoeder ongemeen bevochtigt en los maekt, in welke ik ſoetjes myn hand gebragt hebbende, bevond dat het kind met het hooft na voren quam, en dat ſyne wateren noch niet waren afgeloopen, 't gene my verplichte met d'einden van myne vingeren ſyne vlieſen te verbreken, om ſulks te doen my een weinig bedienende van de einden myner nagelen: Dit gedaen zynde, keerde ik terſtond het kind, om dat by de beenen te vatten, by welke ik het ſeer lichtelyk uithaelde op de wyſe, als ik ſal aenwyſen in dat ſelve dertiende Hooftdeel van het tweede Boek; 't welk ik in minder tyt deed dan men van een tot hondert ſou konnen tellen; en ik betuige in myn gewiſſe, noit van myn leven een verloſſing (wat belangt ſoodanige die tegen de natuur zyn) veerdiger, lichter, en met minder ſmerten voor de moeder verricht te hebben, die geduurende de werkking niet het minſte ter weereld klaegde, hoewel ſy toen noch ſeer goet oirdeel had, met een volkomene kennis van 't gene ik deed; ſy gevoelde ſich ſelfs geheel verlicht ſoo haeſt ik haer dus het kind met de nageboorte afgehaelt en haer daer van verloſt had; waer na die bloedſtorting begon op te houden. Aengaende het kind, dat kreeg ik gants levendig, en het wierd met eenen gedoopt van een Prieſter die in de kamer was. De krankke en alle de perſoonen die daer tegenwoordig waren (waer van 't getal groot genoeg was) bekenden doenmaels ſeer klaerlyk, dat de Chirurgyn en de Vroevrouw, die geſeit hadden dat men haer niet kon doen verloſſen, ſonder eenige reden ſulks hadden verſekert.

Die werkking was noch tydelyk genoeg gedaen om het kind den H. Doop te doen ontfangen, gelyk, Godt dank, geſchiedde, ſoo als ik geſeit heb, maer te laet om de moeder in 't leven te behouden, die om te voren al haer bloed verloren te hebben, een uur daer na ſtierf naer dusdanig verloſt te zyn, gevallen zynde in een groote onmacht, gelyk haer dikwils hadden getroffen eer ſy noch verloſt

loſt had geweeſt. Deſe bloedſtorting hiel in waerheit wel op, maer ſy had niet genoeg overig behouden om ſoo veelvoudige ſwymelingen te wederſtaen; 't welk ſy ſekerlyk gedaen hebben ſou, gelyk men ſeer waerſchynelyk kon giſſen, indien deſe Chirurgyn die haer eerſt had beſocht, drie uuren te voren haer had doen verloſſen, 't gene hy ſonder twyffel alſoo lichtelyk had konnen doen als ik dat deed; ſedert welken tyt wel vyf ponden bloed en meer haer zyn afgeloopen, daer min dan twee ponden genoeg ſouden geweeſt zyn om haer noch in 't leven te doen blyven; aengeſien het een jonge vrouw van ſeer goede geſtalte was, die geen ſiekte noch ongemak had, wanneer dit doodelyk toeval haer op den hals was gekomen, gelyk het gebeurde, ſoo als ik geſeit heb, ontrent elf uuren 's morgens; ſy verloſte ten ſeven uuren 's avonds; en om dat ſy al haer bloed had verloren voor hare verloſſing, is haer die onvruchtbaer geweeſt, want ſy ſtierf een uur daer na, altyt met goede kennis ſprekende, tot dat ſy den laeſten ſnik gaf, 't welk was ontrent acht uuren van dien ſelfden dach.

Ik wil by gelegentheit van deſe droevige Hiſtory (ten einde men wel op ſyn hoede zy in diergelykken ontmoeting) onderſoekken by manier van buiten ons voorwerp te treden, om wat reden deſe Chirurgyn ſich ſoodanig gedragen heeft. Men moet noodſakelyk met my toeſtemmen, dat het om een, of om meer van deſe drie oirſaken geweeſt zy, dat hy niet wilde, of niet kon deſe vrouw doen verloſſen, wanneer hy haer beſocht meer dan twee uuren voor my. Men kan ſeggen dat het geweeſt is of door onverſtand, of door boosheit, of door ander inſicht: te willen dryven dat het onverſtand ſou geweeſt zyn, ſulks kan ik my niet wel inbeelden; dewyl hy te grooten achting daer toe heeft, hoewel vele perſoonen die ſich op de konſt wel verſtaen, miſſchien met my ſouden toeſtemmen, dat hy van 't getal is der gene, van welke men met goede reden mag ſeggen, *de tegenwoordigheit vermindert het gerucht.* Dat het door boosheit geweeſt ſou zyn, wie is'er die ſich ſou willen inbeelden, dat men een menſch ſou konnen vinden met ſoo vervloekten opſet? Maer indien het noch door onverſtand, noch door boosheit geſchied is, kan men ſeer licht bekennen dat het was door een verfoeielyke ſtaetsſtreek, die ſommige lieden voorſichtigheit noemen. Sy die in groote achting zyn hebben de gewoonte van deſe valſche voorſichtigheit te gebruiken, altyt haer beſt doende na al haer vermogen om gevaerlyke bedieningen van krankke te vermyden, uit vrees dat de gene die ſich op de konſt niet wel verſtaen, mogten komen het goet gevoelen te verlieſen 't welk ſy van haer mogten opgenomen hebben, wanneer 't gebeurde dat de krankke in hare handen mogt komen te blyven, of ſchoon ſy haer wel en behoorlyk gehandelt hadden. Dit is recht ons ongeval geweeſt; want deſe Chirurgyn van een grooten naem onder d'aenſienelyke vrouwen die hy in 't verloſſen bedient, vlied ſoo veel als hy kan de gevaerlyke kraembedden, daer een quade of droevige uitkoomſt van te verwachten is, gelyk dit was; 't welk hy doenmaels noch dies te liever deed, om dat in de kamer van myne ſuſter een ſeer aenſienlyke Mevrouw was, getrouwt aen een van d'eerſte Hoplieden onder de lyfwachten des Koninks, die in 't ſelfde huis woonde; welke hy gemeenelyk in de kraem bediende; 't welk oirſaek was, dat hy voorſiende dat d'uitſlag van die werkking ſeer twyffelachtig ſou weſen, liever d'achting van deſe Mevrouw voor hem wilde bewaren, die geen kennis had van deſe ſaek, om van ſyn bedryf te konnen oirdeelen, dan Chriſtelyk ſynen plicht by deſe gelegentheit te voldoen, waer op men

nochtans altyt meerder inſicht moet hebben dan op alle de belangens van ydele achting, die gemeenelyk de conſcientie verderft. Sy die deſe ſtaetsſtreek gebruiken, zyn gemeenelyk oirſaek van de doot der arme vrouwen die om haer geſonden hebben op dat ſy hen te hulp mogten komen, en van die harer kinderen, 't welk ſy eenmael voor Godt ſullen moeten verantwoorden.

Ik heb het verhael van alle d'omſtandigheden deſes treurſpels wel willen doen, ten einde men te lichter de noodſakelykheit mag kennen om vaerdig ſoodanigen werkking in ſulken gelegentheit te doen; en of ſchoon deſe Hiſtory een weinig lank is gevallen, ſoo ſal die niet te min kort ſchynen, indien men haer paſt op de nuttigheit die men daer uit kan trekken. Sedert dien tyt heb ik my meer dan in hondert andere gelegentheden van diergelykken aert gevonden, in welke ik met de hulpe Godts, de meeſte vrouwen van de doot heb gereddet, en hare kinderen den Doop doen ontfangen, waer over ik meer vernoegen in myn ſelven gevonden heb, dan of my alle de eeren des weerelds aengedaen wierden, die ik uit een verkeerde ſtaetsſtreek mogt krygen, welke alle Chirurgyns en Vroedvrouwen noit ſullen gebruiken die een wel-geſtelde conſcientie trachten te behouden.

Ik ſou wel konnen, indien het noodig was, het meeſte deel noemen van alle deſe vrouwen die noch in 't leven zyn, om getuigenis van deſe waerheit te geven; maer ik ſal my vernoegen met twee eigene ſuſters aen te halen, beide vrouwen van wyn-verkoopers, d'eene genaemt Juffrou *Moran*, voorheen wonende boven op den Berg van Sinte Genevefe, in den Tamboer, aen welke ik viermael in dier voegen het leven behouden heb in onderſcheide ſwangerheden, yder mael gereed zynde om den geeſt te geven door veelvoudig verlies van bloed; d'andere heet Juffrou *Gourdin*, wonende in de voorſtad van S. Jacob, aen welke ik ook tweemael de ſelfde byſtant in ſoodanigen nood heb gedaen: nochtans ſal ik by deſe twee aenmerkkelyke voorbeelden een ander voegen dat heel nieuw is, namelyk van de vrouw van den Heer *Dionis*, myn Neef, eerſte Chirurgyn van Mevrouw de Dauphine, die ontwyffelyk in weinige uuren geſtorven ſou hebben met het kind in haren buik, in de maend van Juny laeſtleden, door het ſeer groot verlies van bloed dat haer op den hals quam, gevolgt naer het vallen op haer knyen in den achſten maend van haer Swanger-gaen, indien ik haer niet haeſtig had doen verloſſen, om haer in 't leven te behouden, gelyk ik deed, ſoo wel als haer kind, door middel van deſe heilſame byſtant. Dit maekt dat ik gelooven moet, dat indien de Hertogin van Oſſuna, vrouw des Onder-Koninks van Milanen wegens den Konink van Spaenjen, ſoodanig bygeſtaen had geworden door eenig perſoon op die werkkingen ſich wel verſtaende, ſy niet ſou geſtorven zyn met het kind in haer buik, door het bloed verlieſen van vier uuren tyts, dat haer over quam op den twintigſten October van 't jaer ſeſtien-hondert twee-en-tſeventig: gelyk inſgelyks niet Mevrouwe van Seignelay, beroemt wegens hare uitſtekende hoedanigheit, en alle hare ongemeene deugden, die binnen Parys ſtierf op den ſeſtienden Meert des jaers duiſent, ſes-hondert, acht-en-tſeventig, negentien jaren oud, in ſeven uuren tyts, ook met haer kind in de buik, in d'achſte maend van hare ſwangerheit, door diergelykken ſtorting van bloed, ſonder eenigſins geholpen te weſen door dien ſoo beroemden Chirurgyn, die men te vergeefs om die reden ontboden had, dewyl hy niet wilde, of ſchoon hy kon, haer doen verloſſen,

gelyk

gelyk het volkomen noodig was gedaen te worden, om de moeder met haer kind in 't leven te behouden: maer indien ik my niet bedrieg, 't gene seer veel tot hare doot heeft geholpen, is dat, gelyk *Celsus* seer wel seit in 't begin van syn eerste boek, *Niemand eenige genees-middel met gevaer in seer voorname persoonen gebruiken wilt, wanneer hy niet volkomen van een goede uitkoomst versekert is, uit vrees van indien de persoon daer op quam te sterven, dat men gelooven mogt sulks door het genees-middel geschied te zyn.* Dit maekt dat persoonen van grooten staet dikwils eer sterven dan andere; om dat men haer de noodige bystant niet doen durft; gelyk men onbeschroomt aen geringe lieden doet. Was dit in der daed de reden niet, waerom *Hali Rodohan* sich niet dorst onderwinden de vrouw te handelen, die hem bad haer een groote speene soo lank als een vinger af te nemen, die sy had in hare schaemte (die naer ik geloof de kittelaer was) waer door haer man wierd verhindert haer te konnen beslapen? Want hy seit, *Comment. ad lib. Gal. art. med. Text.* 177. *Ik vond het niet geraden sulks te doen, om dat sy een groote Vorstin was, die machtige schatten besat, een Koninks vrouw.*

Maer of schoon ik geseit heb dat het volkomen noodig is de vrouwen te doen verlossen die dusdanige bloedstortingen hebben, om te trachten haer by 't leven te behouden, als mede haer kind door dit middel, soo moet men nochtans niet gelooven, dat die alle daer moeten doorkomen; want indien men te lang wacht om haer te helpen, soo sullen vele niet nalaten te sterven kort na dat het werk is is verricht, gelyk myne suster deed: en indien de bloedstorting voort quam uit een quetsing of scheuring van d'eigene substantie der lyfmoeder, door haer te groote uitspanning veroirsaekt, of door eenige andere beleediging, gelyk somtyts gebeurt ('t gene men niet kennen kan als door het openen van 't lichaem der vrouw na haer doot) dan is die quale ongeneeslyk; en alle dusdanige laten niet na te sterven, 't zy dat sy van haer selven verlossen door het werk der natuur alleen, of dat sy veerdig geholpen worden door een ervaren Handmeester: om dat de lyfmoeder die geweld heeft geleden door eenige wonde, of door eenige bysondere kneusing, sich soo naenw niet weder kan sluiten of t'samen-trekken naer het verlossen, noch hare veselen en substantie niet weder soo wel vereenigen om de openingen der vaten te stoppen, die door de breuk of scheuring waren open gegaen, dan sy wel doen sou indien sy geen quetsuur had ontfangen, en de vaten alleen door enkele verwyding hadden geopend geweest: behalven dat, indien de vrouw eenige dagen na hare verlossing leeft, daer seer lichtelyk een ontsteking koomt in de lyfmoeder die gequetst is geweest, die niet minst in 't vervolg de krankke te doen sterven: maer of schoon de veelvoudige onmachten met verlies van alle kennis, het ruissen der ooren, 't gesicht bedwelmt, verdwaelt en beroert, en de t'samen-trekkende beweging der zenuwen, schier altyt versekerde teekenen des doots zyn, wanneer die voortkomen uit seer groot verlies van bloed in de swangere vrouw; soo moet men niet te min hierom in alle dese gelegentheden, en selfs in de wanhopigste, het doen verlossen niet nalaten, dat daer toe het eenigste genees-middel is, hoewel het altyt niet seker gaet. Dit is 't bevel dat *Celsus* ons geeft, als hy spreekt van een kankkerig lid af te setten, 't welk somtyts den dood aen de krankke veroirsaekt ten tyde van de werkking selfs, soo wel als het doen verlossen. Siet hier syne woorden: *Nihil interest an non satis tutum præsidium sit quod unicum est*, dat is; *Daer is niets aen gelegen, of het hulpmiddel dat het eenigste is, niet al te seker gaet.*

Want is het in der daed niet beter, gelyk hy noch op een ander plaets ſeit, *een twyffelachtig gences-middel te beſoekken, als de krankke geheel en al te verlaten?*

Nu gelyk in deſe groote bloedſtortingen, altyt groote onmachten komen, ſoo ſal men ſyn uitterſte beſt doen om het overige van de krachten der krankke te bewaren, en haer die noch te doen aenwaſſen, indien het geſchieden kan, ten einde ſy die genoeg hebben mag om de werkking uit te ſtaen, en vervolgens noch behouden te blyven: om welke reden, wachtende dat men gelegentheit kryge om die aen te vangen, men haer van tyt tot tyt eenig krachtig vlees-nat en jeleye ſal geven, met een weinig ſeer goeden wyn: deſe vochtige voedſelen ſullen dit veel eer dan de vaſte ſpyſen voortbrengen; want gelyk *Hippocrates* ſeit, *Aphor* 11. *lib.* 2. *Het is lichter door dranck, dan door ſpyſe verquikt te worden;* om dat de natte voedſelen eerder dan de vaſte door 't lichaem verdeelt worden. Men ſal noch beſorgen dat de krankke den reuk van edik gebruike, of van 't water der Koningin van Hungarien; en op haer hert ſal men een ſtuk heet gebraden brood leggen, met kanneel beſtroit, en met wyn nat gemaekt: en om te beletten dat het bloed niet met ſoo grooten menigte ſou afloopen, ſal men haer in den arm een ader openen, om dat een andere keer te doen nemen, indien de krachten ſulks toelaten, makende die opening van d'ader altemets weer te ſtoppen, op dat d'afwendinge geſchiede, ſonder de krachten der krankke veel te verminderen.

Het is ook goet haer geheel langs de lendenen te leggen, ſervetten met edikwater genat, van weegbree, en haer plat te doen liggen op een enkele matte, ſonder eenig bed van pluimen of katoen onder haer; gelyk haer noch met de mond te doen nuttigen drie of vier oncen ſap van porceleyne in eenig vlees-nat gemengt, op dat de hitte der nieren en des bloeds daer door gematigt worde. *Galenus, cap.* 5. *de Meth.* ſeit, dit bloetſtorten van de lyfmoeder geſteuit te hebben alleen met het inſpeuiten van weegbree-water, daer men het ſelve niet had konnen doen ophouden door eenig ander genees-middel vier dagen lank geduurende. Maer wanneer dit bloedſtorten koomt door het afſcheuren van de moederkoek in de lyfmoeder, ſoo als dat van myn ſuſter veroirſaekt wierd, helpen alle deſe dingen weinig, en het beſte middel is de vrouw te doen verloſſen, ſoo ras het mogelyk ſal zyn, of ſchoon ſy ſlechs van drie maenden ſwanger was, of ook noch min, wanneer het alles haer ſal moeten afgaen; en het is dan noodig alles af te halen wat in de lyfmoeder beſloten ligt, het zy dat een valſche geboorte, mole, of kind weſen mogt, ſonder iets daer in te laten; want na volkomen ontledigt te zyn, ſy komende tot ſich in te halen en t'ſamen te trekken, houd het bloedſtorten op, met alle ſyne toevallen die daer door veroirſaekt waren, om de redenen hier voren bygebragt; by gevolg van 't welk de vrouw dan lichtelyk ſal konnen behouden blyven, indien ſy na ſoodanigen werkking noch genoegſame krachten overig heeft; het gene geſchieden ſal, indien men niet te lang wacht om haer te helpen.

Het is noch aen te merkken dat de bloedſtortingen die de vrouwen over komen, wanneer de natuur hare grootſte krachten inſpant om een valſche geboorte af te dryven, dikwils ſoo overvloedig zyn, dat men niet gelooven ſou dat een vrouw in ſoo korten tyt ſoo veel bloeds kon uitwerpen ſonder te ſterven, ten ware men ſulks met eigen oogen geſien had: nochtans ſcheelt het veel dat dusdanige bloedſtortin-

ſtortingen niet ſoo gevaerlyk weſen ſouden, als die de vrouwen overkomen die met 'er daed ſwanger van kind zyn; om dat in 't verlieſen van bloed dat op de ſwangerheit van een valſche geboorte koomt, de lyfmoeder niet ſoo ſeer is uitgeſpannen, dan wanneer de vrouw ſwanger van kind is: behalven dit zyn de vaten van een valſche geboorte niet van ſoo merkkelyken grootte, als die van de moederkoek: dit maekt dat ſulken verlieſen van bloed dikwils ophoud na dat het eerſte ſtorten voorby is; nae 't welk de natuur niet miſt van vervolgens alle die valſche geboorten volkomen uit te dryven; of ſy doet die wel in etter verkeeren, indien ſy de ſelve niet ſoodanig kan uitwerpen. Nochtans is het beter alle deſe vremde lichamen daer met de hand uit te halen, hoe eer hoe liever men ſonder geweld dat kan doen; maer indien men daer toe geen gelegentheit vind, uit oirſaek dat de lyfmoeder niet genoegſaem open is, ſoo moet men de werkking daer van aen de natuur bevelen. Ik heb vele vrouwen van bloedſtortingen ſien ſterven die ſwanger van kind waren, en dies te eerder hoe ſy verder in den tyt van hare ſwangerheit mogten gekomen zyn; om dat de vaten der lyfmoeder altyt grooter worden, gelyk ik geſeit heb, na de mate dat het kind in grootheit toeneemt: 't welk maekt dat de bloedſtorting dan t'overvloediger en te gevaerlyker is; maer ik heb noch geen vrouw door 't verlieſen van bloed ſien ſterven, wanneer dat door een enkele valſche geboorte veroirſaekt was; of ſchoon in den aenvank dit bloed verlieſen alſoo gevaerlyk ſchynt als dat een vrouw aen koomt ſwanger van kind zynde.

XXII. HOOFTDEEL.

Van de ſwaerte, en het nederſakken, of los-worden der lyfmoeder van een ſwangere Vrouw.

VEle ſwangere vrouwen gevoelen in haren onderbuik een ongemeene ſwaerte, uit oirſaek dat de lyfmoeder, door 't gewigt van 't gene in hare ruimte beſloten ſit, valt en ſakt op haren hals, en ſomtyts ſoo laeg, dat ſy niet dan met moeiten gaen konnen, de beenen wyd van malkander trekkende; in welken tyt het haer inſgelyks niet mogelyk is het byſlapen te gebruiken, ten ware met groot ongemak; vermits de lyfmoeder dan door haer nederſakken een deel van de plaets hares hals beſlaende, dat ſy op gevallen is, geen plaets laet om het mannelyk lid daer in t'ontfangen, dat op ſyn inkomen terſtond de lyfmoeder ontmoetende, haer ſmert veroirſaekt.

Wy noemen het nederſakken of los-worden der lyfmoeder, wanneer ſy alleen in de ſcheede valt, ſonder evenwel heel uit de ſchaemte te komen; want in dit geval ſou het een uithangen of neervallen weſen, dat een wel ongemakkelyker en gevaerlyker qualykvaert is; die niet gemeenelyk voorvalt in ſwangere vrouwen, uit oirſaek dat d'uitbreiding van de lyfmoeder verhindert dat ſy niet volkomen kan uithangen; maer ſy kan wel alleenig nederſakken en los-worden, in dier voegen

gen nochtans dat ſy niet gewoon is in dien tyt ſich buiten te laten ſien. Het uithangen kent men by 't geſicht, en het nederſakken voelt men licht met den vinger, dien in de ſcheede ſtekende; want men ontmoet daer terſtond de lyfmoeder, en hare inwendige mond die heel dicht ſich gy de ſchaemte laet vinden, inſonderheit wanneer de vrouw over einde ſtaet.

Dit nederſakken is dikwils veroirſaekt uit het los-worden der banden van de lyfmoeder, en byſonder van die der breede, die de ſelve aen yder zyde vaſt gehecht moeten houden ontrent de lendenen, om te beletten dat ſy niet om laeg vallen mag; welk los-worden koomt of van de ſwaerte des paks dat ſy draegt, en binnen in ſich heeft, die deſe banden doet uitrekken meer dan na gewoonte, of van eenig vallen, dat geweldig ſchokken aen haer gevende, de ſelvige werkking voortbrengt, en dies te meer hoe dat het pak ſwaerder is; als mede door eenigen ſwaren arbeid, of door een quaet kramen dat voor de tegenwoordige ſwangerheit gegaen is; maer het word noch wel menigmael veroirſaekt, of ten minſten geſchied dat lichter door een overvloed van vochtigheden, die deſe banden bevochtigende haer ſoo doen los-worden; waer aen de vrouwen met veel ſlyn gequelt ſeer onderworpen zyn, die gemeenelyk vele witte vloeden uitwerpen.

Behalven dat het nederſakken der lyfmoeder de ſwangere vrouw verhindert, gelyk wy geſeit hebben, in 't gaen, en het byſlapen vryelyk te gebruiken, veroirſaekt het haer noch door der ſelver ſwaerte, een loomheit in de heupen, pynen in de lieſſens, en ſlutsheit in de dyen, gelyk ook moeielykheden in 't water maken, en den buik t'ontlaſten van grove uitwerpſelen; dewyl ſy ſoo komende neer te ſakken, de blaſe en deu aersdarm drukt, tuſſchen welke ſy gelegen is. De vrouw ſal veel lichter geneſen konnen worden van 't nederſakken der lyfmoeder, wanneer ſy in de kraem is gevallen, dan geduurende hare ſwangerheit; om dat ſy gelediget en ontlaſt zynde van haer pak, hare banden gemakkelyker verſterkt ſullen worden: hier by komende dat men in dien tyt ſich beter van vrouwen-ſetpillen bedienen kan om de ſelve in ſtant te houden; 't welk ſoo licht niet geſchiekan geduurende het ſwanger-gaen, uit oirſaek dat die dan dikwils na buiten gedreven worden door de ſwaerte van de lyfmoeder.

Hoewel ik geſeit heb dat de lyfmoeder der ſwangere vrouw niet gemeenelyk uitvalt, ſoodanig dat ſy van buiten geſien word, uit oirſaek dat hare uitbreiding en dikte ſulks beletten; ſoo moet men dit verſtaen in de laeſte maenden van hare ſwangerheit; want ik heb verſcheide vrouwen geſien in welke de ſelve niet naliet ſomtyts uit te hangen geduurende d'eerſte maenden, en onder andere twee, die ſelfs al vyf volle maenden gedragen hadden, welke het deel van de lyfmoeder ontrent d'inwendige mond buiten de ſchaemte quam ſoo dik als een vuiſt; 't gene haer ſeer groote pyn veroirſaekte, en moeielykheit in 't piſſen, 't welk haer in geduurig gevaer ſtelde van een miskraem te krygen, gelyk ſy nu al gedaen hadden in verſcheide andere voorgaende ſwangerheden door het ſelfde ongeval, en ſy noch onfeilbaer gedaen ſouden hebben, aengeſien de geſtalte daer ſy in waren, indien ik haer niet een vrouwen-ſetpil gegeven had, door middel van welke hare lyfmoeder wierd weder ingedreven en wel in-gehouden tot den tyt van haer baren, haer wel aenbevelende dien niet uit te halen, dan wanneer ſy in de kraem ſouden komen.

Door wat wyſe het nederſakken der lyfmoeder in een ſwangere vrouw zy veroirſaekt

oirſaekt, het beſte hulp-middel dat ſy ſou konnen gebruiken, is ſich in 't bed te houden; om dat hare ſwaerte altyt hare banden meer en meer ſou doen rekken wanneer ſy op weſen ſou; en indien ſy geen middel noch gelegentheit heeft om geduurig ſoo in ruſt te blyven, ſoo ſal ſy een vrouwen ſetpil dragen om haer te helpen, en ſoo veel ſy in dien tyt kan doen, de lyfmoeder in ſtant te behouden; en indien haer buik dik genoeg is, gelyk ontrent de laeſte maenden, ſal ſy dien opſchorten met een ſeer breeden band bequamelyk daer toe geſchikt; ten einde dat door dit middel het pak een weinig opgehouden zynde, deſe banden niet ſoo ſeer geſpannen en gerekt ſouden weſen; en indien ſy moeielykheit in 't water-maken heeft wanneer ſy dat loſſen wil, ſoo ſal ſy ſelfs haren buik van voren met beide hare handen opheffen, om dat te lichter te konnen doen, in dier voegen belettende dat den hals van de blaſe niet ſoo ſeer gedrukt ſou worden: maer indien het overtollige vochtigheden zyn die de banden der lyfmoeder ſoo ſlap gemaekt hebben, ſal ſy van tyt tot tyt ſich matig purgeren, en veel liever gebrade dan gekookte ſpyſen eten: ſy ſal ſich in ſulken geval ook van 't byſlapen onthouden, om dat in ſulken bedryf de roede des mans komende dikwils voor de poort te kloppen, en met kracht te ſtooten tegen d'inwendige mond der lyfmoeder, die dan ſeer laeg is, daer wel gevaer weſen mogt dat door dit ſmertelyk aenraken, ſy ſich niet mogt komen te openen voor den noodſakelyken tyt. De vrouw moet ook niet naeuw in hare kleederen geſloten zyn; want dat dryft noch al meer, en doet de lyfmoeder nederſakken; en boven al wanneer ſy in arbeid ſal weſen, moet men ſich wel wachten dat door middel van de ſmerten in het baren, die de lyfmoeder noch krachtig na beneden dryven, en door het voor den dach komen van 't kind, of door het geweldig af halen van de nageboorte, van het nederſakken der lyfmoeder geen uithangen kome, of ſelfs geen geheele omkeering; 't gene lichtelyk ſou geſchieden, gelyk men menigmael geſien heeft, indien men het middel niet onderhield dat ik ſal aenwyſen in 't vyftiende Hooftdeel van het tweede Boek, ſprekende van het verloſſen.

XXIII. HOOFTDEEL.

Van de Waterzuchtigheit der Lyfmoeder.

WY ſien ſekere vrouwen overvloed van ſlymigheden hebbende, die ſich inbeeldende met'er daed ſwanger van kind te weſen, ſich niet ontlaſten van wateren in hare lyfmoeder verſamelt; dit is het dat wy waterzuchtigheit der lyfmoeder noemen. Het gebeurt ſomtyts, dat deſe ſiekkelykheit de Geneesmeeſters, de Handmeeſters, en de Vroevrouwen koomt bedriegen, ſoo wel als de ſiekke vrouwen, die langen tyt gehoopt hebbende, en van andere doen hopen zynde, dat 'er een kind ſou komen, eindelyk in plaets van dat niets voortgebragt hebben, dan heel klaer water, gelyk 'er eenmael gebeurd is aen die Houtkoopſter, daer ik van geſproken heb in het derde

Hooftdeel deſes eerſten Boeks, die ten einde van tien maenden in een diergelyke valſche ſwangerheit, niet verloſte dan van vele dusdanige wateren, die geduurende al dien tyt beſloten en opgehouden waren geweeſt in hare lyfmoeder. *Guillemeau* in 't eerſte Hooftdeel ſynes eerſten Boeks van het Baren, maekt gewag van dusdanigen Hiſtorie, die voorviel in de perſoon van eene genaemt Juffrou *Dupeſcher*, die een geheelen water-emmer vol daer van loſte, ſekerlyk geloovende ſwanger van kind te weſen: en *Fernelius*, *cap.* 15. *lib. 6. Pathol.* verhaelt ons een noch wel wonderlyker ſaek rakende deſe waterzuchtigheden. Hy ſeit ſekere vrouw geſien te hebben, die ten tyde van hare ſuiveringen, door den hals van hare lyfmoeder uitwierp ſoo grooten menigte van geelachtig ſeer heet water, dat ſy ſes of ſeven bekkens daer mede vervulde, en ſoo veel daer van loſte, dat haren buik gants plat daer door wierd; waer na hare maenſtonden met eenen quamen af te vloeien volgens d'ordre van de natuur, en dat de volgende maenden daer weder gelykken menigte vergaderde, 't welk vervolgens op de ſelfde wyſe afliep, en dat deſe vrouw ('t gene noch meer aenmerkkens waerdig is) van deſe ongeſontheit geneſen zynde, ſwanger wierd; en een friſch levend kind baerde.

Deſe wateren worden in de lyfmoeder geteelt, of wel ſy worden van elders daer in gebragt, gelyk wanneer die in de waterzuchtigheit des buiks met doorſweeting dwerſch door de ſponsachtige ſubſtantie der vlieſen van de lyfmoeder daer in komen over te gaen. Sy worden in de lyfmoeder geteelt wanneer die te ſeer is verkouwt, of verſwakt door eenig moeielyk en geweldig baren dat daer voorgegaen is, of om dat d'onſuiverheden, als de witte vloeden, of d'andere overtolligheden met welk ſy gewoon was beladen te worden, langen tyt daer in verſtopt zyn geweeſt, gelyk het gebeurt was aen de vrouw van Boëtus, daer *Galenus* gewag van maekt, *cap.* 8. *lib. de præcognit.* die ſoodanigen waerzuchtigheit der lyfmoeder had. *Hippocrates lib. de aër. aq. & loc.* ſeit, dat het drinkken der quade wateren, als die komen van de geſmolten ſneeuw op de bergen, veel toebrengt tot het teelen van dusdanige waterzuchtigheden. Wanneer de watereñ die vervat zyn in de holte der lyfmoeder, haer van elders zyn geſonden, dan zyn die noit in byſondere vlieſen beſloten, en worden daer in alleenig opgehouden door het ſluiten van haer inwendige mond die ſich dan dicht toe houd; en ſy loopen terſtond uit ſoo ras als die ſich koomt te openen; maer wanneer ſy in de lyfmoeder geteelt worden ('t welk voornamelyk naer het byſlapen geſchied, indien de zaden te kouwd en waterachtig, of verdorven zyn) dan zyn die ſomtyts in vlieſen beſloten: in welk geval de vrouw die niet ſoo ras quyt word, en ſchier ſoo langen tyt draegt als of het een kind was, en ſelfs ſomtyts noch langer. Het is deſe waterzuchtigheit die maekt dat ſy altemets gelooft in 't begin waerlyk ſwanger te weſen: maer die ſiekkelykheit langer dan den gewonelyken tyt komende te duuren, laet ſy die hoop weder varen; en hoe langer deſe qualyk vaert duurt, hoe ſy de vrouw in meerder gevaer brengt van 't leven, ſomtyts ſoo geweldig boven maten aenwaſſende, dat men vrouwen geſien heeft meer dan dertig pinten waters in hare lyfmoeder beſloten te hebben. *Veſalius* ſeit het lichaem van een vrouw geopent te hebben, in welkers lyfmoeder hy na haer doot meer dan ſeſtig maten waters gevonden heeft, die yder drie ponden wegen. *Schenckius*, *lib. 4. Obſerv.* verhaelt verſcheide Hiſtorien van deſen aert, en onder andere die van een

vrouw,

vrouw, welkers lyfmoeder gevonden wierd ſoo ongemeen vol water, en ſoo wonderbaerlyk groot uitgeſpannen, dat ſy bequaem was om een kind van tien jaren in ſich te bevatten. Hy ſpreekt ook ter ſelver plaets van ſekere waterzuchtigheden der lyfmoeder, veroirſaekt uit menigte kleine blaeskens vol water, alle afſonderlyk d'eene van d'andere in hare holte vervat.

Men ſal lichtelyk de waterzuchtigheit der lyfmoeder konnen kennen en onderſcheiden van de ſwangerheit van kinde, indien men wel acht ſlaet op alle de teekenen, daer wy van gewach gemaekt hebben, ſprekende van de waerachtige ſwangerheit, die men gemeenelyk in deſe ſiekte niet ontmoet. De vrouw ſal in waerheit den buik wel dik hebben, met opſtopping der maenſtonden geduurende dien tyt, ſoo wel als in de ſwangerheit, maer daer zyn vele ſaken die ons het onderſcheid daer van ſullen doen kennen; want in de waterzuchtigheit, ſal ſy geen melk krygen, geen beweging van kind in den gewonelyken tyt gevoelen, maer alleen eenig ſchommelen van geroert water; ſy ſal grooter pyn en ſwaerte in den buik hebben, die ook aen alle kanten gelykkelyk in de rondte uitgeſpannen ſal weſen, en niet ſoo ſpits na voren, als of 'er een kind was; en ſy ſal ook gemeenelyk een veel ſlechter couleur van aengeſicht hebben, dan als het een goede ſwangerheit was. D'onvruchtbare vrouwen zyn deſe ſiekte meer onderworpen dan die kinderen gehad hebben, en ſy hebben ſchier altyt d'inwendige mond harer lyfmoeder veel kleinder en dunder als d'andere. Nu gelyk deſe waterzuchtigheit alleen komen kan, ſoo koomt ſy ſomtyts de vrouw ook over die warelyk ſwanger is, deſe wateren vervat zynde buiten de vlieſen van 't kind in de holte der lyfmoeder: want of 'er ſchoon veel in deſe vlieſen is, ſoo is dat eigentlyk geen waterzuchtigheit der lyfmoeder, aengeſien die altyt natuurlyker wyſe daer zyn, midden in welke het kind word bewaert: nochtans zyn die daer ſomtyts in ſoo grooten overvloed, en maken den buik van de vrouw ſoo wonderbaerlyk dik, dat men haer van twee of drie kinderen ſou ſwanger gelooven, of ſchoon ſy 't niet dan van een is, en dat ongemeen ſwak; vermits het meeſte gedeelte van ſyn voedſel in deſe wateren verkeert is, die ten naeſten by de weinige natuurlyke warmte, welke dat hebben mogt, uitbluſſchen en verdooven. Ik heb verſcheide vrouwen geſien die meer dan drie pinten daer van hebben uitgeworpen twee maenden voor haer baren; wanneer dit ſoodanig gebeurt, ſoo zyn die dan in de lyfmoeder buiten de vlieſen van 't kind; want anderſins ſou het noodſakelyk korten tyt na deſe ontledigingen voor den dach moeten komen, indien de wateren, die natuurlyker wyſe in deſe vlieſen vervat moeten zyn, daer quamen uit te loopen; 't gene niet kan geſchieden voor dat ſy opengeſcheurt mogen weſen. Het zyn vier jaren geleden dat ik een Koopmans vrouw van een doot kind hielp verloſſen, dat over drie dagen of daer ontrent in haren buik was geſtorven, die teffens een maend te voren meer dan drie kannen waters uit hare lyfmoeder gelooſt had, 't welk ſekerlyk van dusdanigen waterzuchtigheit voortquam. Het gene my dit ſelve beveſtigde is, dat ik om haer te doen verloſſen gedrongen wierd de vlieſen op te ſcheuren, die noch alle de waerachtige wateren deſes kinds inhielen, om dat vaerdig af te halen, na dat by de voeten gekeert te hebben, om deſe vrouw in 't leven te behouden, 't welk ſy gevaer liep te verlieſen, door een groote bloedſtorting die ſy had, indien ik haer in dier voegen niet had geholpen. Maer ik heb noch veel ongemeener voorbeeld gegeſien aengaende deſe waterzuchtigheden der lyfmoeder met een kind, in de vrouw

van Meeſter *Boileau* myn Spitsbroeder, die alleenig drie maenden en half ſwanger geweeſt zynde, op een ſprong door de lyfmoeder meer dan acht oncen waters uitwierp, met vier dagen lank pynen in de buik, die haer in groot gevaer bragten van een miskraem te krygen, 't welk niet tegenſtaende ik haer op den tyt van negen maenden verloſt heb van het ſelve levendige kind, dat een ſeer ſterkke en grove jongen was, wiens vlieſen der wateren ook ſeer geſont en in haer geheel waren. Men moet wel in acht nemen dat de waterzuchtigheit der lyfmoeder ſomtyts noch wel volgt op de teeling van 't kind, en dat in tegendeel de teeling van 't kind noit kan geſchieden in een waterzuchtige lyfmoeder; om dat ſy ſich ſou moeten openen om het zaed in ſich t'ontfangen, in welk geval de wateren in de lyfmoeder opgeſloten terſtond daer ſouden uitloopen, of het zaed geheel verderven wanneer het daer in ontfangen mogt weſen.

Het beſte genees-middel tegen dusdanige waterzuchtigheden, indien daer ſwanger-gaen van kind zy, is met lydſaemheit de uur van het baren af te wachten, ondertuſſchen een opdroogende beſtiering van leven onderhoudende; maer indien daer niet zyn dan wateren in de lyfmoeder opgeſloten, is een half bad ſeer bequaem om die te doen openen, gelyk inſgelyks alle middelen die de maenſtonden opwekken: men ſal de vrouw ook op de voet konnen doen laten, altyt acht nemende om door bequame purgatien d'oirſaek van het teelen dusdaniger overtolligheden volkomen wech te nemen. Maer indien gemeene genees-middelen de gehoopte werkking niet voldoen, ſoo is'er niets beter als de vrouw mineraliſche wateren te doen gebruiken, gelyk die zyn van Bourbon, waer van het drinkken en baden ſeer bequaem is tegen deſe ſiekte.

XXIV. HOOFTDEEL.

Van het ſlymachtig geſwel der lippen van de ſchaemte.

DE lyfmoeder is dikwils ſoo vol ſlymige vochtigheden, dat ſy die uitwerpt op d'uitwendige partien, en voornamelyk op die haer naeſt zyn, als op de lippen van de ſchaemte, die daer door ſomtyts aen ſommige vrouwen ſoo dik en geſwollen worden, dat ſy om die reden hare dyen niet dicht by malkander konnen voegen, 't gene haer belet te konnen gaen, ten ware met pyn en ſeer groot ongemak. Ik heb dikwils aengemerkt dat vrouwen van verſcheide kinderen ſwanger, ſeer onderworpen zyn aen dit ongeval ontrent de laeſte maenden van hare ſwangerheit, en dat ſy in dien tyt de beenen ook ſeer geſwollen hebben. Dit geſwel der lippen van de ſchaemte is dan helder en ſchier doorſichtig, gelyk een waterſcheurſel ſou weſen, uit oirſaek van de veelheit van klaer water daer het mede vervult is; en gelyk dat wel ſmertelyk en ongemakkelyk ſou konnen weſen voor de vrouw terwyl ſy in barens-nood ſit, om dat door dit geſwel de doortogten naeuwer worden gemaekt, ſoo ſal het wel noodig zyn van te voren hier in te voorſien, met tot dien einde in de lengte verſcheide kleine ſneedjes in de lippen der ſchaemte door een lancet te maken, door middel van welke deſe vochtigheden allenxkens ſullen uitlecken en afdrui-

druipen, waer na men een weinig ſalve van roſen daer op ſal leggen, met dik-gevouwen doekken in een gekruide wyn nat gemaekt, om te beletten dat het niet weder kome, en om die deelen te verſterkken, doende ondertuſſchen de vrouw altyt een goede beſtiering van leven houden, op dat geen overtolligheden van dien aert meer mogten geteelt worden. Sommige willen daer bloedſuigers aen ſetten, om de pyn van 't lancet te vermyden; maer die zyn daer toe ſoo bequaem niet, aengeſien de kleine opening die ſy maken terſtond weder geſloten is ſoo ras ſy daer af vallen; 't welke aen die kleine ſneedjes niet gebeurt, die men ſoo veel en weinig diep maekt als men wil, welke men ook open kan houden door ſmeerige geneesmiddelen daer op gelegt, ſoo langen tyt men ſulks noodig oirdeelt.

Wanneer deſe geſwellen niet dan enkel ſlymachtig zyn, en ſonder koorts, hoe groot die ook weſen mogen, ſoo zyn ſy gemeenelyk niet ſeer gevaerlyk, indien men daer tegen genees-middelen gebruikt op de wyſe gelyk ik geſeit heb; maer wanneer die voortkomen uit een ontſteking van deſe partien, die altyt van een koorts is verſelt, dan koomt de vrouw daer meeſt van te ſterven, in weinige dagen na dat ſy verloſt is: Want deſe ontſteking, die ſich hier aen d'uitwendige lippen vertoont, is niet dan een werkking, en een gemeenſchap met die al van binnen in de lyfmoeder is, gelyk ik menigmael heb ſien gebeuren. Dit is ook 't gene *Hippocrates* ons leert, *Aphor. 43. lib. 5.* waer hy ſeit; *Indien de ſwangere vrouw een ontſteking in de lyfmoeder krygt, dat is doodelyk.*

Ik heb ſwangere vrouwen geſien de lippen der ſchaemte geweldig geſwollen hebben door verſcheiden geborſten aders, die haer geſwel gants ongelyk maekten, en daer aen pynelyke jeukten veroirſaekten. Dit ongeval treft ſekere vrouwen die te vol bloed zyn, en gemeenelyk den buik veel geſloten hebben. Om dit te geneſen moeten ſy in den arm gelaten worden, en een loſſen buik maken te hebben, ſich onthouden van 't byſlapen, en een verkoelende beſtiering van leven nemen.

Ik heb ook noch ſwangere vrouwen geſien, en andere die dat niet waren, geſwellen hebben aen een van de twee uitwendige lippen der ſchaemte, die alleen voortquamen uit eenige byſondere vochtigheit als in ſeker blaesje beſloten, die tot ontſteking en tot ſweeren quam ſonder groot gevaer, uit oirſaek dat deſe ontſteking niet ſproot uit het binnenſte van de lyfmoeder, gelyk die andere geſwellen daer ik van geſproken heb. Deſe ſlag van geſwellen maken ſomtyts de vrouw bevreeſt, dat het niet eenige breuk weſen ſou; maer het is licht die t'onderſcheiden: want deſe geſwellen zyn niet dan enkel in d'inwendige lip der ſchaemte, en hebben gants geen vervolg tot in de lieſſens van de vrouw, gelyk de breuken altyt doen.

Op den 1. February 1671. lieten Meeſter *Morel*, en *Leclerc*, myne Spitsbroeders, my ſien, in 't voorhof van 't Paleis van Orleans, een Lotheringſche Juffer, meer dan tſeſtig jaren oud, die over vyf-en-twintig jaren dusdanigen geſwel had gedragen, ontrent twee vuiſten groot, aen de ſlinker lip van de ſchaemte, aen welke ſich onlangs een ſeer aenmerkkelyke toevloed vertoont had, die ſich volkomen ſtelde tot ſweeren, om welke reden wy beſloten een opening van dit geſwel te maken, ten einde die materie daer uit komen mogt; 't welk twee dagen na malkanderen gedaen wierd door den ſelven Meeſter *Morel*, die daer ſeer veel etter uit haelde, even gelyk de moer van wyn, waer na deſe vrouw van dit haer ongemak volkomen

komen wel wierd geneſen, daer ſy 't ſelve langen tyt met groote moeielykheit gedragen had, hebbende noit van te voren ſich durven doen handelen, uit achterdocht dat het eenige breuk weſen mogt.

XXV. HOOFTDEEL.

Vande Pokken der ſwangere Vrouwen.

DE Religie vereiſcht dat wy gelooven, dat de ziel des kinds in den buik des moeders bevlekt is door de ſonde onſes eerſten Vaders, ſoo haeſt als het die heeft ontfangen; maer de dagelykſche ervarentheit vertoont ons, dat ſyn klein lichaem van dien tyt af ook de ſmerten draegt van de misdaden daer het niet ſchuldig aen is, wanneer ſyne moeder van de Spaenſche pokken geplaegt word: want wy ſien alle dagen de kinderen, welkers Vaders en Moeders daer mede beſmet zyn, geboren worden vol puiſten en vuile ſweeren, en dikwils genoeg ſterven eer ſy voor den dach komen, of ſeer weinig tyts na dat ſy gebooren zyn, aen welke het beter geweeſt ſou zyn noit geteelt te weſen, dan alſoo ellendig om te komen. Deſe waerheit is by yder genoeg bekent om daer aen geen twyffel te ſlaen: wy hebben ſedert eenige jaren voorleden, ſeer aenſienlyke perſoonen ontmoet, die door haer eigen voorbeeld ons daer van genoegſame bewyſen gegeven hebben.

Het is niet ſeer moeielyk te begrypen hoe de ſwangere vrouw die de pokken heeft, de ſelve mededeelt aen het kind in haren buik; aengeſien deſe beſmettelyke ſiekte, geheel de maſſe van 't bloed der moeder bedervende, het onmogelyk is dat het kind, dan geen ander voedſel krygende, daer van niet ſou beſmet zyn; dit verdorven bloed in ſyn eigen ſubſtantie verkeerende; dat door ſyne ſcherpheit, van wegen de teederheit van het lichaem des kinds daer in lichtelyk boosaerdige ſweeren maekt, welke alle de gene die de moeders ſoodanig verdorven hebben, gemeenelyk in hare geboorte mede-brengen. Wy ſien wel ſomtyts, gelyk *Galenus* ſeit, *cap.* 10. *lib.* 11. *de uſu partium*, dat de natuur ſoo wonderbaerlyk is dat ſy de gebreken der Vaders en moeders verbetert; 't welk blykt in dat dronkkige lieden, ſoo wel mannen als vrouwen, buiten haer verſtand zynde, wanneer ſy in ſulken ſtaet het byſlapen gebruiken, niet nalaten kinderen te teelen die wel by haer verſtand zyn; en die geen deel hebben aen de ſwakheden der gener die haer teelden; maer het is ſeer vaſt dat ſy noit uit haer ſelven alleen de quaetaerdigheit van dit fenyn kan te boven komen, dat geheel de maſſe van 't bloed der moeder verdervende die met deſe beſmettelyke ſiekte gequollen is, de ſelve met eenen aen het kind mededeelt, gelyk wy geſeit hebben.

Spaenſche pokken zyn niet als van een ſelfde ſlag in haer weſen, en worden alleenig onderſcheiden door trappen, volgens dat ſy meerder of minder zyn, ſich dan overſettende door middel van het bloed der moeder, maken ſy meerder of minder indruk in 't lichaem des kinds, na dat haer trap krachtiger of ſwakker is:

en

en indien de ſwangere vrouw ſweeren heeft dicht by de lyfmoeder, gelyk in haren hals, en aen de naeſte partien, ſoo ſal het fenyn dies te lichter door deſe nabyheit daer aen toegebragt worden.

Ik ben niet geſint om in deſe plaets van die Venus-ſiekte volkomen te handelen, gelyk mede niet de geneſing daer van byſonder te beſchryven; maer wil alleenig bekent maken, of de vrouwen ſomwylen daer van geneſen mogen worden terwyl ſy ſwanger zyn, dan of men ſulks te doen altyt moet uitſtellen tot na dat ſy in de kraem zyn gekomen. Om daer bequaem van te oirdeelen moet men eenige onderſcheiding maken; want als de vrouw in de laeſte maenden van hare ſwangerheit is, moet men wachten tot dat ſy gebaert heeft om naderhand haer onder handen te nemen, als mede haer kind, indien het inſgelyks beſmet is; om dat de barensnood komende, terwyl de vrouw onder 't gebruik der genees-middelen ſou weſen, ſy daer in gevaer van 't leven ſou loopen, behalven indien het kind geduurende dien tyt quam te ſterven, men denkken ſou konnen dat het door de kracht der genees-middelen omgebragt was, en men ſou den Handmeeſter daer over van roekkeloosheit beſchuldigen. Wanneer de pokken noch maer in haer eerſten trap zyn, en ſy geen groote ongemakken veroirſaken, ſoo moet men inſgelyks d'uitroeiende geneſing uitſtellen tot na de verloſſing, en ſich alleenig vernoegen met de verſachtende, door een bequame beſtiering van leven, en door eenige lichte purgatie van tyt tot tyt hervat; om te beletten dat het quaet niet verergere: maer indien de vrouw, die noch niet dan in d'eerſte maenden van hare ſwangerheit is, de pokken op haren hoogſten trap heeft, verſelt met ſeer groote en geduurige ongemakken en toevallen, die ons te kennen geven dat ſy ſeer beſwaerlyk ſou konnen wachten tot na den tyt van hare verloſſing, eer men haer tot de geneſing onder handen mogt nemen; terwyl ſy noch heel verre van haer tyt zynde, en hare qualen meer en meer toenemende, het onmogelyk ſou weſen dat hare vrucht daer door niet verdorven ſou worden, en wel moeielyk dat ſy geen miskraem ſou krygen: in dusdanigen geval, om het ſwaerſte van twee quaden te vermyden, indien ſy genoegſame krachten heeft, ſal men hare geneſing onder handen mogen nemen; want ten ergſten genomen, wanneer die genees-middelen haer een miskraem toebragten, ſoo ſou haer toch niets ontmoeten dan 't gene de grootheit van de ſiekte onfeilbaer gedaen ſou hebben. Men ſal haer dan handelen, ſonder hare qualykvarens meer te laten toenemen, die van dach tot dach noch ſouden erger worden, ſoo wel voor haer als voor haer kind; wel oppaſſende dat men haer die genees-middelen op 't ſoetſte geve, en met meerder toebereiding en omſichtigheit; het ſoodanig makende dat d'onlediging die men haer ſal verwekken door het vloeien uit de mond, veel eer klein zy, en langer duurende, dan groot en haeſtig; en boven al dat het zy met inwryvingen van ſalf met Mercurius, alleen aen de bovenſte partien gedaen, en niet met krachtige reukwerkken, die haer wel in grooter gevaer van te miskramen ſouden brengen, met hare lyfmoeder te doen openen, behalven dat die alſoo wel haer kind eerder ſouden ombrengen indien het leefde. Men moet haer inſgelyks om de ſelve reden, geene genees-middelen door de mond doen innemen, in welker vermenging quikſilver ſou komen; waerom men liever wryvingen van de bovenſte deelen moet gebruiken gelyk wy ſeggen, altyt trachtende meeſter van d'ontlediging te blyven ſoo veel als het mogelyk ſal zyn, en te beletten dat die niet door een buikloop geſchiede; want de vrouw ſou dan

wel

wel in veel grooter gevaer van te miskramen weſen als door het vloeien uit de mond, uit oirſaek van de geduurige perſſingen die ſy ſou gedrongen weſen te doen met dikwils ter ſtoel te gaen, door welke de lyfmoeder groote ontroering ſou ontfangen en ſeer bewogen ſou worden; ook wel in acht nemende van de ſwangere vrouw geenſins te baden, wanneer men haer op die wyſe ſal willen handelen; want niets kan haer eerder een miskraem doen krygen: maer in plaets van een bad, ſal men haer water met gerſt gekookt doen gebruiken, en andere genees-middelen die dit gebrek konnen vervullen, om haer gereed te maken tot een ſoet vloeien uit de mond.

Ik weet wel dat vele perſoonen moeite ſullen hebben om ſich in te beelden, niet alleen dat het mogelyk zy een vrouw van de Spaenſche pokken te geneſen terwyl ſy ſwanger is, maer ook dat ſy en haer kind de genees-middelen ſouden konnen verdragen, ſonder d'een en d'ander in een onvermydelyk gevaer des doots te komen; d'ervarentheden die ik daer van geſien heb maken nochtans dat ik niet van haer gevoelen ben; welke ik hier wel wil verhalen om by diergelykken geval tot voordeel te dienen. In 't jaer 1660. als ik in 't *Hôtel-Dieu* tot Parys was, aldaer my oeffenende in 't bedienen der barende vrouuwen, een jonge vrouw of dochter de lichtekoy geſpeelt hebbende, noch maer in haer twintigſte jaer gaende, quam daer om haer kraembed uit te houden, gelyk ſy deed, van haer tweede kind, die deſe Venus-ſiekte gehad hebbende voor hare eerſte ſwangerheit, voor haren tyt was verloſt van een dood kind gants verrot van de pokken; maer wanneer ſy voor deſe tweedemael ſwanger was, ſiende dat de qualen van hare ongeſontheit meer en meer toenamen, ſoo oirdeelde ſy geen reden te hebben om te hopen dat deſe tweede ſwangerheit haer beter ſou gelukken als d'eerſte; om dat ſy over geheel haer lichaem, en inſonderheit aen beide hare borſten vele ſeer quade en vuile ſweeringen had, die van dach tot dach noch meer toenamen; en vreeſende dat die in een kanker mogten verkeeren, eer ſy tot den tyt van haer verloſſen ſou komen daer ſy verre van af was, als om niet meer dan drie maenden ſwanger te zyn, ſoo nam ſy 't beſluit van ſich doenmaels volkomen te doen geneſen, en in deſen ſtaet haer leven te wagen om te trachten haer kind te recht te brengen, geen hoop hebbende van door eenig ander middel ſulks te konnen doen, noch ook hare qualen te konnen uitſtaen die van dach tot dach noch verergerden. Sy gaf hare ſiekte en voornemen aen drie of vier Chirurgyns te kennen, haer niet verbergende dat ſy ſwanger was, die om ſulken reden nimmer hare geneſing onder handen wilden nemen, niet tegen ſtaende ſy die daer toe verſocht, en beloofde wel te betalen, yder van die haer ſeggende, dat hare conſcientie daer over beſwaert weſen ſou, indien ſy dat deden in den ſtaet daer ſy in was, en dat ſy beter ſou doen wat gedult te nemen ten beſten dat ſy kon, tot dat ſy verloſt ſou weſen, waer na ſy haer dan geern ſouden aennemen: maer gelyk ſy ſag dat ſy miſſchien niet eenen ſou vinden die dat ſou willen doen, indien ſy hare ſwangerheit niet verbergde, die om ſlechs van drie maenden te zyn, noch naeuwlyks geſien worden kon, geloovende dat 'er geen beter middel was, ſoo ging ſy by een ander, aen wien ſy geenſins hare ſwangerheit vertoonde, die op de gewoonelyke wyſe hare geneſing onder handen nam; en boven d'andere genees-middelen die men gewoon is in deſe ſiekte te gebruiken, verwekte hy haer door vyf of ſes wryvingen een vloeien uit de mond, 't welk ſy geduurende vyf volle weken ſeer overvloedig had, by welk middel ſy vol-

volkomen geneſen was, ſonder dat haer vervolgens eenig ongeval van die ſiekte overig bleef. Wanneer ſy ontrent het einde van 't gebruik der genees-middelen was, ſiende dat ſy daer van een goeden uitſlag kreeg, ſeide ſy tot haren Chirurgyn, dat ſy vier maenden en half had ſwanger geweeſt (want ſy was het van drie maenden, gelyk ik geſeit heb, wanneer ſy by hem quam, daer ſy ſes volle weken geweeſt had ſonder dat hy 't eens gewaer was geworden) 't gene hy in 't eerſt als ſy hem dat verklaerde ſchier niet kon gelooven; maer acht genomen hebbende op haren buik die altyt was grooter geworden in plaets van te minderen, geduurende d'ontledigingen die de genees-middelen in haer gedaen hadden, kende hy ook met eenen de waerheit. Sy betuigde hem, dat de reden waerom ſy hem hare ſwangerheit verborgen had, de weigering was die vele andere Chirurgyns hadden gedaen van hare geneſing onder handen te nemen, vermits ſy die ſaek haer bekent had. Na dat ſy dus uit dit geneſen gekomen was, gevoelde ſy gants geen ongemak meer geduurende heel den overigen tyt van haer ſwanger gaen, dan dat ſy een weinig van armoede was overvallen, door dien ſy het weinige geld, dat ſy in handen gehad mogt hebben, aen haren Chirurgyn om geneſen te worden gegeven had; dit was de oirſaek dat ſy in 't geſeide Godts-gaſthuis quam om daer haer kraembed te houden; waer ik doenmaels haer hielp verloſſen op haer tyt, van ſoo grooten, vetten, en geſonden kind, als of de moeder noit eenige de minſte beſmetting in geheel haer lichaem van deſe ſiekte gehad mogt hebben; en 't gene wel aenmerkkens-waerdig is, de moederkoek, een gedeelte dat lichtelyk den indruk ontfankt van de minſte verdorventheit der humeuren in de vrouw, was daer van alſoo ſuiver ſchoon en rood als men ſich ſou konnen inbeelden.

Dit voorbeeld dat ſeer waerachtig is, geeft ons te kennen dat men een ſwangere vrouw wel onder handen mag nemen om van de pokken te geneſen, 't welk dies te ſekerder in andere vrouwen ſal geſchieden, dan in deſe gedaen wierd, wanneer men maer wel acht neemt op de voorſorgen die ik hier voren heb aengeteekent: want het is ſonder tegenſpreken, dat indien deſe vrouw daer van niet had geneſen geworden, ſy deſe tweedemael van een verdorven kind in de kraem ſou gekomen hebben, gelyk ſy eerſt had gedaen. Deſe Hiſtory eens verhalende aen een Chirurgyn van myne vrienden, ſeide hy my, de ſelve ſaek ook aen twee verſcheide perſoonen wel te hebben ſien uitvallen, die ſeer wel daer van hadden geneſen geweeſt, welkers kinderen mede voldragen waren ter weereld gekomen, ſonder over geheel haer lichaem eenig merkteeken van dit fenyn te dragen; en ik ben oog-getuige van drie andere verſcheide ſwangere vrouwen, welker geneſing de Meeſters *de la Baſtic* en *Ruffin* onder handen genomen hebben, die inſgelyks volkomen geſont zyn geworden, en gelukkig verloſt van welvarende kinderen. Meeſter *Aubert*, mede myn Spitsbroeder, heeft my geſeit, dat de ſelfde ſaek noch voorgevallen was in een vrouw die drie maenden had ſwanger geweeſt, van hem gehandelt met een gelukkigen uitſlag voor de moeder en voor't kind. *Fabricius Hildanus*, *Obſerv.* 97. *Centur.* 5. verhaelt de Hiſtory van een ſwangere vrouw die ſlechs twee maenden gedragen had, door hem van deſe ſiekte geneſen, en die niet tegen ſtaende hare ſwangerheit noch voeſter was van een ander kind dat ſy ſoogde; hy ſeit, dat hy de geneſing van deſe vrouw alleenig onder handen hebbende, drie perſoonen ter ſelver tyt genas; want behalven dat ſy volkomen geneſen wierd, ſoo gelag ſy ſes maenden daer na van een ſeer geſont kind, en 't gene ſy ſoogde terwyl ſy hare genees-middelen gebruikte, wierd

inſgelyks heel wel geneſen. *Sanches* in ſyne *Obſervatien*, maekt gewag van een Artſeny-mengers vrouw, die ſwanger zynde noch ſoo wierd geneſen, en ook van een kind gelag in volkome geſontheit; en wat meer is. *Varandæus cap. 4. lib. 2. de morb. mul.* ſeit, dat hy ſwangere vrouwen geſien heeft, aen welke deſe ſiekte geweldig was ingewortelt, die het beſtryken met Mercurialiſche ſalven door Artſen by ervarentheit haer toegepaſt wel hebben geleden met overvloedig quylen; 't welk ons wel te kennen geeft, dat de geneſing noch veel lichter een gelukkigen uitſlag moet hebben, wanneer de genees-middelen wel beſtiert en toegebragt zyn door een geleert en ervaren perſoon. Met een woord, het is licht ſich in te beelden dat ſy ſulks wel konnen uitſtaen, of ſchoon ſy ſwanger zyn, dewyl wy haer dikwils genoeg vaſt-aenhoudende koortſen ſien hebben, twaelf en vyftien dagen lank, en meer andere hevige krankheden, om welker reden ſy negen en tienmael gelaten zyn, en verſcheide andere genees-middelen gebruiken volgens dat de nood het vereiſcht, die ſulks al niet tegenſtaende, ſomtyts niet nalaten haer kind noch te voldragen, en daer van ook ſoo gelukkig te verloſſen als of ſy geen ongeval ontmoet hadden.

XXVI. HOOFTDEEL.

Van het Miskraemen en des ſelfs oirſaken.

WAnneer een vrouw uitwerpt 't welk ſy door d'ontfankenis in hare lyfmoeder behouden had, indien het geſchied in d'eerſte dagen, ſoo noemt men dat een *uitvloeien*, dit is te ſeggen een uitvloeing der zaden; vermits ſy in dien tyt noch geen vaſte beſtendigheit verkregen hebben: indien het een valſche geboorte is die ſy uitwerpt, 't gene gemeenelyk geſchied naer het einde van d'eerſte tot aen dat van de tweede maend, ſoo noemen wy dat dan een *uitdryven:* maer wanneer het kind ſyn geſtalte heeft, en nu begint te leven, hoe klein het ook zy, indien het voor den tyt uitkoomt van de natuur geſtelt en voorgeſchreven, dan is het in ſulken geval een *miskraem;* dit kan geſchieden ſedert het einde van d'eerſte maend, en ſomtyts ſelfs noch daer voor, alleen tot het einde van de ſevende; want na dien tyt is het altoos een geboorte, dewyl het kind ſterk genoeg zynde, en een genoegſame volmaektheit hebbende, dan leven kan; 't gene het niet doet wanneer het vroeger koomt. Deſe ſaken dus verſtaen zynde, ſullen wy ſeggen dat een miskraem is, het uitkomen tegen de natuur van 't onvolmaekt kind, buiten de lyfmoeder, voor den bepaelden tyt; 't welk d'oirſaek is dat het dikwils doot koomt, of indien het ſomtyts leven heeft, ſoo koomt het dat wel haeſt te verlieſen na dat het gebooren is.

Wy konnen in 't gemeen ſeggen; dat allerhandige hevige ſiekte lichtelyk de ſwangere vrouw een miskraem doet krygen; vermits die haer kind doodet, 't welk doot zynde niet lank in de lyfmoeder kan blyven; waer door de vrouw ook

ook in groot gevaer van 't leven koomt, haer seer dikwils doende sterven weinig tyt na dat sy een miskraem gekregen heeft; of selfs wel daer voor met het kind in haer buik, gelyk aen de Keiserin is gebeurt, die soodanig stierf op den 12. Maert 1673. in de vyfde maend van haer swanger-gaen door een sware kolyk met een geduurige koorts. Dit leert ons *Hippocrates*, *Aphor.* 30. *lib.* 5. *Dat een swangere vrouw van een vinige siekte word besprongen, is doodelyk.* De bysondere oirsaken van het miskramen zyn alle de ongevallen waer van wy gewag gemaekt hebben in de voorgaende Hoofdeelen; gelyk groot, hevig, en veelvoudig braken, om dat daer dan geen genoegsaem voedsel kan zyn voor de moeder en voor het kind, wanneer de spysen geduurig worden uitgeworpen, en dat in die groote opheffingen der maeg swaer geweld word gebruikt, waer door de lysmoeder dikwils gedrukt en geperscht zynde, eindelyk gedrongen is voor den tyt sich t'ontlasten. De pynen in de lendenen, en de groote kolyken en snydingen, konnen mede het selfde ongeval veroirsaken, 't gene wy verstaen hebben gebeurt te zyn aen de Keiserin tegenwoordig regerende ontrent de maend van July 1677. die een miskraem kreeg op drie maenden en half van hare eerste swangerheit, uit oirsaek van een groote kolyk die haer onvoorsiens op den hals quam, om framboisen gegeten en water met ys verkoelt gedronkken te hebben. De druppelpis maekt noch de selfde saek, uit oirsaek dat dan evenstaeg groote persslingen en t'samentrekkingen des buiks geschieden om de pis af te dryven: het groot hoesten door syne veelvoudige beweging het middelschot haestig met kracht na beneden dringende geeft ook geweldige stooten aen de lysmoeder: de groote buikloop brengt een swangere vrouw in gevaer van miskramen, volgens de 34. kortbondige spreuk van 't 5. Boek; en noch wel eerder, wanneer daer vervolgens een kakzucht by koomt, dat is te seggen groote persling door welke den aersdarm tracht sich t'ontlasten van de scherpe humeuren die hem geduurig daer toe aendryven en prikkelen. Dit is het dat *Hippocrates* ons aenmerkken doet, *Aphor.* 27. *lib. Indien een swangere vrouw de kakzucht overkoomt, soo krygt sy een miskraem.* Want in dese gelegentheit, ontfangt de lysmoeder die op den aersdarm gelegen is, een groote ontroering door dese geduurige drukkingen. Indien de maenstonden in een swangere vrouw sterk vloeien, soo is het onmogelyk dat haer kind sou gesont zyn, gelyk 'er geseit is *Aphor.* 60. *lib.* 5. want behalven dat het kind dan van syn voedsel berooft is, soo word de lysmoeder ook te veel bevochtigt door dese maenstonden, die sich verslapt vind en open geeft. Het onmatig aderlaten doet noch de selfde saek om diergelykke reden, en dies te eerder indien het kind groot is, volgens de 31. kortbondige spreuk van 't selfde Boek. Maer een der moeielykste ongevallen die het miskramen veroirsaken, is de bloedstorting die koomt door het los worden der moederkoek van het lichaem der lysmoeder, waer van wy gesproken hebben in het 21. Hooftdeel des eerste Boeks. De waterzuchtigheit der lysmoeder belet dat het kind tot syne volmaektheit niet komen kan; want de te groote overvloedigheit der wateren koomt hare natuurlyke warmte uitblusschen, die nu al verswakt is in dese tyt: en de pokken of Venus-plage van de moeder, besmet, en dood dikwils het kind in haren buik, gelyk wy in 't voorgaende Hooftdeel bekent gemaekt hebben. Alles wat het lichaem der swangere vrouw geweldig ontroert en schud, is machtig om haer een miskraem te verwekken, gelyk swaren arbeid, en krachtig omwryngen, of geweldige beweging, op wat wyse die we-

ſen mag, met vallen, ſpringen, danſſen, en loopen te voet of te paerde, rydende in een wagen of karre, luids-keels ſchreeuwen en ſingen, of eenig ſtooten op den buik geven; vermits door deſe bewegingen en ontroeringen, de banden der lyfmoeder rekken en los worden, en ſelfs ſomwylen breken, gelyk ook de moederkoek, en de vlieſen der vrucht van haer affcheuren: groot gerucht haeſtig en onverwacht gehoort, kan noch eenige vrouwen doen miskramen; het zy dat ſulken gerucht voortkoomt uit het loſſen van ſwaer geſchut, of inſonderheit van ſchrikkelyke donderſlagen, waer toe de groote vreesachtigheit die ſy voor deſe ſaken hebben veel helpt; 't gene veel eer voorvalt in jonge als in oude; dewyl het lichaem der jonge teerder en doordringelyker zynde, de lucht, krachtig gedreven uit oirſaek van deſe groote geruchten, door alle hare ſweetgaten indringende, meerder kracht doet door haren drift op de lyfmoeder, en op de vrucht die daer in is, dan in de oude die de ſelve ſterkker, dichter, en meerder geſloten hebben: het lankduurig waken de krachten van de vrouw verſtroiende, en het lang vaſten door gebrek van voedſel, beletten dat het kind ſyne volmaektheit niet kan bekomen; de vuile en ſtinkkende reuken konnen ook veel tot het miskramen toebrengen, en onder andere de damp van kolen, gelyk ik doen aenmerkken heb door de Hiſtory van die waſchter, verhaelt in 't elfde Hooftdeel van dit eerſte Boek. Daer zyn ongeſtaltheden der lyfmoeder die het ſelfde ongeval voortbrengen; gelyk wanneer de lyfmoeder wennen of harde geſwellen in ſich heeft, of ſoo klein is, of door het net ſoo ſeer gedrongen dat ſy niet uitrekken kan, gelyk het noodig ſou weſen, om het kind met de moederkoek en ſyne wateren bequame plaets te vergunnen; 't gene noch kan geſchieden, indien de vrouw haer lichaem te veel ſluit, en haren buik perſcht met harde en vaſte borſtlyven, om dies te aengenamer geſtalte te vertoonen, of om door ſoodanigen liſt hare ſwangerheit te verbergen gelyk ſommige doen; het veelvoudig gebruik van het byſlapen, voornamelyk ontrent de laeſte maenden, kan ook diergelykken ongeval toebrengen; vermits de lyfmoeder dan ongemeen vol is, en ſeer naer beneden geſakt, en hare inwendige mond ſeer dicht zynde, word in dat werk van de ſtyf-ſtaende roede hard en geweldig geſtooten, 't welk ſomtyts door dit middel haer verwekt ſich te openen veel eer dan het noodig was.

Indien de ſwangere vrouw een miskraem krygt, ſonder eenig van deſe ongevallen geleden te hebben, en men de oirſaek daer van wenſcht te weten, verklaert *Hippocrates* ons die, *Aphor. 45. lib. 5.* waer hy ſeit; *Doch die van een matig vollyvige geſtalte zynde met de tweede of derde maend een miskraem krygen, ſonder eenige baerblykkelyke reden; die hebben de burſkens der lyfmoeder vol ſlym, en konnen wegens de ſwaerte de vrucht niet ophouden, die daer afgeſcheurt word.* D'overvloedig-vochtige vrouwen zyn aen dit ongeval ſeer onderworpen, en ſy die vele witte vloeden hebben, die door haer geduurig toevloeien de lyfmoeder van binnen ſoo ſeer bevochtigen, en ſoo ſlibberig maken, dat de moederkoek daer aen niet genoeg vaſt blyven kan, 't gene haer ook ſoodanig doet los worden, gelyk mede hare inwendige mond, dat het miskramen door de minſte gelegentheit veroirſaekt word. De ſelve ſaek gebeurt aen de vrouwen die te ſeer bloed-ryk zyn, als die hare maenſtonden in groote overvloedigheit voor haer ſwanger-gaen hadden; om dat het opgehouden bloed niet konnende volkomen verteert worden tot voedſel van het kind geduurende de eerſte maenden, uit oirſaek van ſyne kleinheit, daer dan teffens een uitſtorting geſchied die dat ſmooren doet, en de lyfmoeder open maekt om dat uit te brengen.

Maer

Maer indien de driften en ontroeringen des lichaems ſoo veel quaet doen aen een ſwangere vrouw, die des gemoeds brengen geen minder verwoeſting voort, en byſonder de toornigheit; die alle de geeſten jaegt, ontſteekt, verſtroit, en ontroert, en daer door heel het bloed, 't welk het kind ongemeen beſchadigt, uit oirſaek van de teederheit ſynes lichaems; maer boven al de haeſtige ſchrik, en 't verhael van een quade tyding zyn bequaem om op ſtaende voet de vrouw in een miskraem te doen vallen, gelyk het de moeder van myn Neef gebeurde, waer van ik geſproken heb in 't elfde Hooftdeel van dit eerſte Boek; dit konnen ook d'andere hertstochten veroirſaken, na dat ſy meer of minder hevig zyn; maer niet ſoo lichtelyk als de ſchrik, die een der gevaerlykſte van alle is: het was deſe die ſonder eenige reden dan van inbeelding, op't jaer 1674. de vrouw in een miskraem deed vallen des Graefs van *Montery*, Gouverneur der Nederlanden wegens den Konink van Spaenjen, ſoo haeſt als ſy vernomen had dat onſen onverwinnelyken Monarch aen 't hooft van ſyn verſchrikkelyk leger was voor de poorten van de Stad Bruſſel, in 't geloof 't welk ſy had, dat hy gekomen was om deſe Stad te belegeren daer in ſy ſich ophield. Daer zyn noch oirſaken van miskramen, welke men ſeggen kan van de zyde des kinds te komen, gelyk wanneer dat wanſchapen is; want dan volgen de kinderen den regel niet van de natuur, gelyk wanneer ſy in een geſtalte liggen tegen de natuur, die de vrouwen ſoo plaegt door 't ongemak dat ſy daer van ontfangen, dat ſy de lyfmoeder perſſen haer uit te dryven, niet konnende de pynen uitſtaen welke ſy haer aendoen door hare ongemeene bewegingen, 't gene ſy noch doet wanneer die ſoo groot zyn, dat ſy de ſelve tot haren vollen tyt niet kan behouden, noch de moeder haer genoegſaem voedſel verſchaffen.

Alle de oirſaken van 't miskramen die wy hier boven uitſonderlyk verklaert hebben, verwekken dat alleenig by toeval; maer daer is noch een andere die vrywillig koomt, waer van *Avicenna & Aëtius* gewag maken, ons verſcheide hulpmiddelen leerende, bequaem om de vrouw tot een miskraem te brengen, wanneer men dat noodig oirdeelt; maer dat zyn goddelooſe, welkers grouwelyken raed men hier in niet moet volgen; want gelyk *Tertullianus* ſeer wel ſeit, *cap. 9. Apolog. Ook het gene in de lyfmoeder ontfangen is, teruyl het bloed noch tot een menſch word geſchikt, mag men niet afdryven: het is verhaeſt moorden als men iets belet geboren te worden; en het verſcheelt niet, of iemand een geboren ziel uitrukt, of een die geboren word om verre ſtoot. Het is een menſch ook, dat een menſch worden ſou.* Nochtans zyn vele vrouwen en dochteren ſoo boosaerdig, dat ſy gants geen ſwarigheit maken van het zaed 't gene ſy ontfangen hebben te laten uitloopen, noch ſelfs van haer een miskraem te doen krygen in d'eerſte maenden van hare ſwangerheit, door krachtige artſenyen, en andere ſaken die ſy in 't werk ſtellen om ten einde van haer quaet opſet te komen; d'eene dat doende (ſeggen ſy) om hare eere ſonder opſpraek te bewaren, d'andere om haer welgemaekte ſtant van lichaem te behouden, en te beletten dat haren buik niet gerimpelt worde, gelyk die gemeenelyk is in vrouwen die kinders gehad hebben. *Scilicet ut careat rugarum crimine venter.* Maer deſe ellendige, geloovende alleenig een miskraem te verwekken, veroirſaken dikwils haer ſelven een wreede doot, die ſy met recht verdient hebben; want het is in der daed wel recht, dat de aenbrengers des doods ſelfs door haer eigen konſt omkomen. Dit is het gene *Ovidius* wonderlyk wel uitdrukt met deſe verſen *Eleg. 14. lib. 2. Amor.*

Quæ prima inſtituit teneros avellere fœtus,
Militiâ fuerat digna perire ſuâ.

Dat is;

Die eerſt haer teere vrucht t'afdryven dorſt beſtaen,
Was waerdig door die daed ellendig te vergaen.

Een weinig daer na ſeit hy;

Hæc neque in Armeniis Tigres fecere latebris,
Perdere nec fœtus auſa leæna ſuos.
At teneræ faciunt, ſed non impunè puellæ:
Sæpè ſuos utero quæ necat, ipſa perit.

't Gene wy dus vertalen;

Dit deed noit Tyger in d'Armeniſch-woeſte lucht;
Noit dorſt Leeuwin beſtaen te moorden hare vrucht:
Maer dochters komen ſulks niet ongeſtraft bedryven.
Die haer vrucht dooden wil, moet ſelfs veel daer door blyven.

Hippocrates lib. 5. & 7. Epid. ſpreekt van een vrouw-menſch twintig jaren oud, die door ſtuipen bevangen op den vierden dach doot bleef, naer een drank gedronkken te hebben om hare vrucht af te dryven; en daer worden meer dan te veel voorbeelden van dien aert geſien. Hierom is het, wanneer dusdanige vrouwen alleenig haer eigen welvaren wilden in acht nemen, dat ſy volkomen een ſchrik behoorden te hebben van alles wat haer een miskraem ſou mogen toebrengen: want behalven dat, gelyk *Hippocrates* ſeit, *lib. 1. de morb. mul. het afdryven ſwaerder en gevaerlyker is als het baren*; om dat d'afgedrevene miskramen uit een geweldige oirſaekt verwekt, noch veel gevaerlyker zyn, dan die uit haer ſelven, ſonder daer toe verwekt te zyn, voortkomen.

Indien wy voorts een of verſcheide ongevallen hier boven uitgedrukt ſien; dat de vrouw groote pyn heeft in de buik en na de lendenen, en dat 'er mede eenige klonters geronnen bloed uit de lyfmoeder komen, en dat de vlieſen des kinds gebroken zyn, en de waerachtige wateren laten uitloopen in welke het bewaert word, ſoo zyn dit ſeer gewiſſe teekenen van een aenſtaende miskraem; 't welk in ſulken geval door geen hulpmiddel verhindert kan worden, hoedanig het ook mogt weſen; en indien de vrouw een groote ſwaerte voelt in haren buik, en die als een kloot valt na de zyde daer ſy op ligt, en dat 'er ſtynkkende vochtigheden als van een doot lichaem uit hare lyfmoeder komen, dit is een teeken dat ſy wel ras van een doot kind miskramen ſal: daer-en-boven ſullen hare borſten dat noch getuigen, indien ſy in 't begin hard en vol geweeſt zynde, vervolgens ſich komen t'ontledigen, en op een ſprong ſlap worden, gelyk dat ſtaet aengeweſen in de

37. kort-

37. kortbondige ſpreuk van 't 5. boek, en in de 38. van 't ſelfde boek, waer men leeſt, indien een van de borſten der vrouw die van twee kinderen ſwanger is ſlap koomt te worden, dat is een teeken dat ſy een miskraem moet krygen van 't kind dat aen de ſelve zyde licht, en van die beide, indien d'eene en d'andere ſoodanig worden: nochtans is het onmogelyk dat een vrouw gemiskraemt hebbende van een der twee kinderen by haer ontfangen, het ander noch ſou konnen voldragen; want de lyfmoeder eenmael geopend zynde om 't eerſte van deſe kinderen voort te brengen, ſluit ſich nimmermeer voor dat ſy het tweede ook uitgedreven heeft, 't gene ſy altyt doet weinige uuren, of voor 't langſte ſeer weinige dagen na dat het eerſte daer is uit gekomen: hierom houde ik alle de Hiſtorien voor fabelachtig die men tegen deſe waerheit ſou mogen bybrengen.

Het is ſeker dat de vrouw die een miskraem krygt wel in veel grooter gevaer van haer leven is, dan die op haer tyt in de kraem koomt; door dien, gelyk wy geſeit hebben, het miskramen gants tegen de natuur is, en dikwils van een bloedſtorting verſelt word, die dies te grooter en te gevaerlyker is, hoe de oirſaek van 't miskramen door meerder geweld koomt, 't zy dat het verwekt is door artſenyen van binnen ingenomen, of veroirſaekt door eenige uitwendige wonde: boven dien brengen de eerſte miskramen de vrouwen in 't gevaer van ſulks meer t'ontmoeten; en ſelfs zyn 'er vele die vreeſen geen kinderen te ſullen krygen, wanneer ſy voor d'eerſtemael een miskraem gehad hebben, waer aen de nieuw-getroude genoeg onderworpen zyn; 't welk haer gemeenelyk in dien tyt koomt, uit oirſaek van de geweldige ontroering van 't geheel lichaem, verwekt door de ſeer hevige en veelvoudige beſlapingen; nochtans laten ſy niet na hare vrucht te behouden, wanneer hare grootſte ſlagen geſlagen, en hare liefden een weinig gematigt zyn. *Aëtius* ſeit, dat het miskramen veel gevaerlyker is voor een grove en ſterkke vrouw, die een harde en vaſte lyfmoeder heeft, dan voor een andere. *Hippocrates* verſekert ons, *lib. de ſeptim.* dat'er veel meer miskramen voorvallen in de eerſte veertig dagen als in alle d'andere: en *lib.* 1. *de morb. mulier.* ſeit hy, dat gelyk 'er vrouwen zyn die lichtelyk ontfangen, de ſelve ook lichtelyk miskramen krygen in de derde of vierde maend, ſonder eenige baerblykkelyke oirſaek, en dat men om deſe reden daer een groote wetenſchap en voorhoede noodig heeft, om het ſoodanig te maken dat ſy haer kind konnen dragen en voeden in haren buik tot den tyt van een gelukkige verloſſing. Ik heb ſekere vrouwen op dien voet vier of vyf miskramen na malkander volgende ſien hebben, ſonder klaer blykkende oirſaek, die noit een van hare kinderen hadden konnen behouden, gelyk ſy naderhand hebben gedaen, indien ſy niet vyf of ſesmael uit voorhoede geduurende den tyt van hare ſwangerheit hadden gelaten geweeſt, waer na ſy gelukkig van levendige kinderen in de kraem zyn gekomen.

Wy hebben in yder der voorgaende Hooftdeelen de middelen vertoont om alle d'ongevallen te helpen daer wy van geſproken hebben, die alle, yder in 't byſonder, het miskramen konnen veroirſaken, en dies te lichter indien'er verſcheide t'ſamen komen; dierhalven om een herhaling te vermyden, die moeielyk en onnut weſen ſou, ſal men ſynen toevlucht nemen tot de genees-middelen van ons aldaer aengeweſen door welke de vrouw bewaert zynde, het groot gevaer van te ſterven vermyden ſal, 't welk ſy daer in altyt loopt, en haer kind gelukkig voldragen. De vrouw die daer aen onderworpen is, ſal boven al haer geduurig in ruſt hou-

houden, en dat ſulks zy in het bed, indien het geſchieden kan, een goede beſtiering van leven onderhoudende; en ſelfs tot meerder verſekering ſal ſy ſich van 't byſlapen wachten, ſoo ras ſy ſich kennen ſal ſwanger te weſen, ook het gebruik vermydende van alle openende en water-afdryvende middelen, die dan geweldig quaet voor haer zyn, als inſgelyks alle andere driften des gemoeds, want die zyn ten hoogſten nadeelig voor ſwangere vrouwen. De vrouw moet noch los en ruym in hare kleederen zyn, om vryborſtig te konnen adem-halen, en niet geſloten en geperſcht, gelyk vele gemeenelyk zyn, met harde opperlyven onder hare kleederen om een recht en rank lichaem te hebben; en onder andere ſaken moeten ſy ſich wel wachten in 't gaen geen quade tred te doen, noch ſelfs te vallen, waer aen de ſwangere vrouwen ſeer onderworpen zyn; dewyl haren dikken buik haer belet voor ſich te ſien waer ſy hare voeten ſetten; hierom moeten ſy ſchoenen dragen met lage hielen van onder breed, om te vermyden ſich niet te quetſen, gelyk dagelyks aen vele gebeurt. Ik verwonder my ontrent deſe ſaek over de bygeloovigheit van alle Vroevrouwen, en ſelfs van eenige Schryvers die aen de ſwangere vrouwen bevelen, ſoo ras als ſy ſich aen den buik door dusdanig vallen gequetſt hebben, roode carmoiſyne ſyde klein geſneden te nemen, en die met een ey in te ſlikken, of wel ſcharlaken granen, en de hanekracht van andere eyeren in de doyer van een gedaen ingeſwolgen; als of dat in de maeg komende de kracht kon hebben om de lyfmoeder te verſterkken, met het kind dat daer in is, en het ſelve daer in te behouden of ſchoon daer toe geen reden, waerheit, noch waerſchynelykheit is; maer wel voorſeker dient daer de ruſt toe, die men gemeenelyk om die reden haer nemen doet in het bed, negen dagen geduurende; niet te min heeft een ſoodanige ſomtyts wel veertien dagen en ſelfs meer van nooden tot hare quetſuur en ontroering; en weder voor een andere zyn vyf of ſes dagen genoeg; en onderwylen kan men heet op den buik leggen dik-gevouwen doekken in gekruiden en t'ſamen-trekkende wyn nat-gemaekt: maer gelyk 'er wel vrouwen ſoo dwaeslyk ingenomen zyn van deſe bygeloovige gewoonte, dat ſy ſich niet gelooven ſouden buiten gevaer te weſen, indien ſy deſe carmoiſyne ſyde, of hanekracht van eyeren niet innamen (dat toch niets dan rechte beuſelingen zyn) ſoo ſal men de ſelve geven aen die dat begeeren, ten einde ſy vernoegt mogten zyn; terwyl deſe hulp-middelen of ſchoon onnut, evenwel niet veel quaets konnen doen.

Een ſaek is my noch overig te ſeggen, die wel verdient in acht genomen te worden van alle de gene die geroepen zyn om de ſwangere vrouwen in hare krankheden te bedienen, 't welk is dat ſy voor al moeten beletten, ſoo veel in hare macht is, door alle de hulpmiddelen, dat de ſwangere vrouw die een aenhoudende koorts heeft (welke koorts door eenige bykoomſten ſich gemeenelyk pleeg te verheffen) geen miskraem kryge geduurende die krankheit: want meeſt alle de vrouwen welke dit ongeval treft, ſterven ſeer korten tyt daer na. Hier in is 't dat ik vele perſoonen ſich heb ſien bedriegen, en bedrogen zyn in de ydele hoop die ſy hadden dat d'ontlediging der ſuiveringen van het baren de koorts wel ſou konnen doen ophouden, en dat de vrouw vervolgens lichtelyker de behoorlyke geneesmiddelen ſou konnen gebruiken: want wel verre van daer ſoo verheft de ſelfde koorts ſich terſtond, en verdubbelt ſich te ſterkker door 't geheel opſtoppen der ſuiveringen, 't welk dan ſchier altyt geſchied, die met eenen te rug vloeien, en ſich haeſtig op d'inwendige partien komen verſpreien, die d'eerſte ſiekte veroirſaekt hebben,

hebben, waer na de krankke kort daer aen koomt te ſterven: om dat de natuur die nu al overvallen was van een krankheit uit haer ſelven doodelyk, de noodige ontledingen der ſuiveringen noit wel kan beſtieren noch voleinden. Dit heeft, naer ik geloof, *Hippocrates* ons willen leeren, in ſyn Boek van de natuur des kinds, waer hy ſeit; *Indien de vrouw ſwanger zynde, een ſiekte heeft met hare ſwangerheit niet over een komende, ſoo ſterft ſy in de ſuivering van haer kraembed.* Dus is het dat ik heb ſien ſterven de tweede vrouw van mynen vriend *Mounier* Notaris voor 't Paleis, die van Meeſter *Furet*, myn Gebroeder in de konſt, die van den Heer *Copinot*, Procureur van 't Hof, die van eenen *Quarré*, Houdkooper, en meer dan dertig andere die alle zyn omgekomen kort na dat ſy ſoodanig in een miskraem gevallen waren.

XXVII. HOOFTDEEL.

Wat een ſwangere vrouw moet doen wanneer ſy t'einden haer tyt is.

DE ſwangere vrouw bewaert en verſekert geweeſt zynde geduurende heel den loop van hare ſwangerheit tegen alle de ſiekkelykheden waer van wy hier voren geſproken hebben; ſoo is ons alleen overig om dit eerſte Boek te eindigen, dat wy verklaren wat ſy moet doen wanneer ſy t'einden haer tyt is.

Ik ben niet van 't gevoelen van meeſt alle de Vroevrouwen, die de ſwangere vrouwen raden (om te lichter, ſoo ſy ſeggen, te verloſſen) meerder oeffeningen des lichaems dan ſy gewoon waren te nemen, wanneer ſy in de laeſte maenden van hare ſwangerheit zyn; en noch minder van 't gevoelen van *Liebaut*, die haer gebied veel in een wagen of op een dravend paerd te ryden; 't welk een ſeer gevaerlyken raed is, en die dagelyks ſeer moeielyke kraembedden veroirſaekt; want, gelyk wy in 't 11. Hooftdeel van dit eerſte Boek geſeit hebben, en noch ſullen vertoonen in 't 5. Hooftdeel van het tweede Boek, het is gemeenelyk in deſen tyt dat het kind ſich keert, en dat het omtuimelt, met ſyn hooft naer beneden te brengen, en ſyn beenen om hoog te ſteken, om ſoo natuurlyk voor den dach te komen; en de arme vrouwen dikwils geloovende ſich een gemakkelyk verloſſen te beſorgen, doen dat ſeer quaet worden door die ongemeene oeffeningen des lichaems, die uit oirſaek van des ſelfs beweging en ontroering, ſomtyts gevaerlyke bloedſtortingen verwekken, en het kind een geſtalte tegen de natuur doen nemen, of de lyfmoeder ſoodanig doen ſakken en nederſetten in de holte des onderbuiks, dat het vervolgens de vryheit niet heeft om ſich als het tyt is te keeren; 't welk het dikwils in ſyn eerſte geſtalte doet komen, dat is, met de voeten na voren; behalven dat de verloſſing (die een werk der natuur weſen moet, wanneer het kind wel koomt) verwekt word eer dat den tyt volkomen vervult is; en als het ſelfs niet dan vyf of ſes dagen te vroeg weſen ſou, ſal ſulks niet nalaten daer aen al-

ſoo ſchadelyk te weſen, als wy dat ondervinden te zyn aen de ſmaek, aen de deugt, en aen de bewaring der vruchten die men plukt weinige dagen voor hare volkomene rypheit. Hierom ſou het onnut zyn, my de geloofwaerdigheit van *Ariſtoteles* tegen te werpen, die ſeit, *lib. 4. cap. 6. de gener. Animal.* dat een vrouw die gewoon is te arbeiden beter vaert geduurende hare ſwangerheit, en gemakkelyker verloſt dan die een ſtilſittend leven leid; want dit moet men verſtaen van d'andere tyden der ſwangerheit, en van een arbeid die gematigt zy, en wel paſſende met hare tegenwoordige gelegentheit.

Om deſe reden raede ik de vrouw (of ſchoon byna geheel de weereld van een tegenſtrydig gevoelen zy) ſich meer dan ſy gewoon was in ruſt te houden, wanneer ſy in de laeſte maenden van hare ſwangerheit koomt; op dat haer kind ſich te rechter met het hooft mag keeren; en in dien tyt byſonderlyk ſal ſy geenſins geperſcht noch geſloten in hare kleederen weſen, ten einde het noch te lichter de geſtalte mag nemen die hem beſt ſal paſſen om voor den dach te komen. Sy ſal dan ook een wel goede beſtiering van leven onderhouden, gebruikende goet-ſappige ſpyſen en licht om verteeren, liever gekookte als gebraden, om haer dies te meer te bevochtigen, en ſich door der ſelver middel een openen buik te houden, veel eer als door clyſterien, die in ſulke tyden het baren ſouden mogen verhaeſten; ſy ſal hare teelvaten geduurende de acht of tien laeſte dagen ſtrykken met verſachtende vettigheden, als met het vet van een gants, of van een capoen, of met verkens-reuſel, of met verſche boter; of ſy ſal ſich wel bedienen van ſtovingen die verſachtende en loſſer makende, den doortogt te vryer en te gladder mogen maken. Dit moeten ſoodanige inſonderheit doen die van haer eerſte kind ſwanger zyn; aengeſien ſy deſe plaetſen veel naeuwer hebben dan die voormaels in de kraem gelegen waren: maer byſonderlyk ſy die nu al een weinig oud zyn geworden, lyden veel meerder ſmerten, en ſitten vry langer tyt in den arbeid, indien het haer ook voor d'eerſtemael is, dan ſy die matiglyk jonk zyn; om dat de ſubſtantie van hare lyfmoeder harder en drooger is; om welke oirſaek die ſoo licht niet uitgerekt, noch d'inwendige mond van de lyfmoeder ſoo gemakkelyk wyd geopent kan worden. Daer-en-boven hebben de oude noch de t'ſamenvoegingen der kleine beentjes aen het ſtaert-been veel vaſter; om welke reden dit ſtaertbeen ſich ſoo lichtelyk niet ſchikt naer het voor den dach komen van 't kind, als het wel doet in de jonge.

Daer zyn Schryvers die om de partien noch meerder los te maken, het gebruik der badſtoven bevelen; maer hier door ſouden ſy licht in 't gevaer komen dat door hare te groote vochtigheit, en door d'ontroering die ſy in geheel het lichaem veroirſaken, ſy de vrouw wel ſouden doen verloſſen eer het noch volkomen tyt was. Vele vrouwen doen ſich ook om voorhoede laten, wanneer ſy t'einden haer tyt zyn, of gelooven te weſen, welk gebruik ik geenſins goet vind, wanneer dat ſlechs om enkele voorhoede geſchied; maer dan wel wanneer eenige noodſakelykheit het ſelve daer nevens vereiſcht; anderſins moet men na de ſevende maend ſich daer van onthouden, en inſgelyks ook van 't purgeren; om dat d'ontroering en het dryven 't welk deſe genees-middelen in deſen tyt aen het kind veroirſaken, dat nu al groot is, het ſelve ſomtyts ſoo krachtig doen beweegen, dat de lyfmoeder daer door gedrongen ſou weſen ſich te openen om dat te laten uitkomen, eer ſy daer toe volkomen geſtelt weſen mogt. De ſwangere vrouw die deſe ſaken wel ſal nakomen, ſal reden hebben om een goede uitkoomſt van hare verloſſing te hopen;

pen; en ſulks verwachtende ſal ſy ſich voorſien van een goede Vroevrouw, of van een handig en ervaren Meeſter, die ſy ſal ontbieden om haer te helpen ſoo ras als ſy eenige ſware ſmerten in haren buik ſal gevoelen, van wat aert die ook mogen weſen; want gelyk 'er niet dan een kleine wind of een weinig ſchudden van den boom noodig is, om een rype vrucht daer af te doen vallen, ſoo moet 'er mede niet dan de minſte kolyk, of eenige andere valſche pynelykheit komen, om die van de barens-nood te doen volgen, die haer van byſtant ontbloot op den hals mogten vallen.

Het is nu tyt een einde aen dit eerſte Boek te geven, waer in ik geen gewag gemaekt heb dan ſlechs van de gemeenſaemſte ſiekkelykheden, die byſondere aenwyſingen in hare geneſing hebben, terwyl de vrouw ſwanger is, van welke ik ook niet volkomen naeuwkeurig gehandelt heb; dewyl het wel licht is vaſt te ſtellen, dat men elders daer van noch een wydloopiger kennis, met die van alle hare omſtandigheden moet halen. Laet ons tegenwoordig over gaen tot het tweede Boek, om van het Baren te ſpreken, niet alleen van het gene natuurlyk is, maer ook van alle de wyſen die tegen de natuur zyn; want dit is de voornaemſte ſaek die my tot ſchryven heeft aengedreven, om het beſt dat my mogelyk is bekent te maken de waerachtigſte en de bequaemſte wyſe van de vrouwen en hare kinderen by deſe gelegentheden wel te helpen.

Einde van 't Eerſte Boek.

II. BOEK.

Van het natuurlyk Baren, en van dat tegen de natuur is; met de ſtyl om de vrouwen in het eerſte te helpen, en de waerachtige middelen om 't andere te verbeteren.

GElyk het wel onnut is voor de gene die ſich op zee begeven om een lankduurige reiſe te doen (gelyk by voorbeeld die na de Indiën, of eenige andere diergelykke) indien ſy, na door hare voorſichtigheit vermyd te hebben alle de gevaerlykheden die ſy konnen ontmoeten geduurende een ſoo langen vaert, ſchipbreuk lyden met in de haven te komen; ſoo is het inſgelyks niet genoeg dat de ſwangere vrouw geredded is geweeſt negen maenden lank uit alle de krankheden daer wy in 't voorgaende Boek van geſproken hebben, indien ſy ten einde van dien tyt, daer van niet volkomen verloſt word door een gelukkig baren. Dit ſal het onderwerp maken van geheel ons tweede Boek, waer wy ſullen handelen ſoo wel van het natuurlyk baren, als van alle de wyſen die tegen de natuur zyn, en waer wy den ſtyl ſullen leeren om de vrouw in het eerſte te helpen en by te ſtaen, en de middelen om alle d'andere te verbeteren.

I. HOOFTDEEL.

Wat het Baren zy, des ſelfs onderſcheidentheden, en verſcheide termynen.

DOor het Baren verſtaen wy het uitgeven of het uithalen van een voldragen vrucht uit de lyfmoeder. Deſe beſchryving vervat ſoo wel het natuurlyk Baren, 't welk door het uitgeven geſchied, wanneer de lyfmoeder ſonder ongemeen geweld het kind uitgeeft natuurlyk met ſyn hooft na voren komende; als het baren tegen de natuur, waer in men dikwils gehouden is tot het uithalen met het werken van de hand,

Soo menigmael als de lyfmoeder laet uitgaen of ſelfs uitgeeft het gene daer in was behouden en geformeert in gevolg van d'ontfankenis, dat moet niet altyt baren genoemt worden; want volgens 't gene ik nu voorheen al bekent heb gemaekt, en ik in deſe plaets noch ſal herhalen, tot noch klaerder verſtand, indien de vrouw ſich ontledigt van 't gene in de lyfmoeder behouden was binnen de eerſte dagen na d'ontfankenis, dat word eigentlyk *uitloopen* of *uitvloeien* genoemt, aengeſien in die dagen noch niets geformeert noch gefigureert is, en de zaden noch

noch geen vaſte beſtendigheit hebben; 't welk maekt dat ſy lichtelyk uitloopen, wanneer d'inwendige mond ſich ſlechs een weinig koomt te openen, gelyk het dikwils genoeg gebeurt ſedert den eerſten dach van d'ontfankenis alleen tot den ſevenden; waer na tot de derde maend de vrouwen dikwils valſche geboorten uitwerpen, die ſich in molen verkeeren, indien ſy langer in de lyfmoeder blyven; dan moet men het ſelve *uitdryving* noemen; en indien de vrucht geheel volmaekt, hoe klein die ook zy, en in wat tyt het weſen mag, voor de ſevende maend aen den dach koomt, in ſulken geval is het een miskraem, 't welk altyt oirſaek is, of van dat het kind doot koomt, of van dat het in korten tyt ſterft na dat het ſoodanig geboren is. Maer wy noemen eigentlyk *baren*, al het voor den dach komen van 't kind 't welk geſchied naer het eindigen van de ſevende maend tot het overige van den volgenden tyt, om dat het dan een genoegſame volmaektheit heeft; gelyk mede kracht genoeg om ter weereld te komen, en om daer te konnen leven; 't gene het nochtans dies te eerder doet, hoe dat het nader koomt, by ſynen natuurlykſten termyn, die het einde is van de negende maend.

Wat aengaet d'algemeene onderſcheidentheden van het baren, moet men weten dat het een is wettig, dat is te ſeggen, natuurlyk, en 't ander onwettig, of tegen de natuur. Om tot de kennis van het een en het ander te komen, ſoo ſullen wy ſeggen dat men volkomentlyk vier conditien in het baren ontmoeten moet, om dat natuurlyk te konnen noemen: d'eerſte, dat het kome naer het voldragen; de tweede, dat het vaerdig zy, en ſonder eenige aenmerkkelyke ongevallen; de derde, dat het kind levendig zy; en de vierde, dat het kome in een goede figuur en geſtalte; want indien eenige van deſe vier conditien daer aen ontbreekt, ſoo ſal dat baren zyn tegen de natuur, en dies te meer hoe meerder van deſe omſtandigheden daer in niet gevonden worden.

Wat den termyn van het baren belangt, het meeſte deel der Schryvers verſekeren met *Ariſtoteles*, dat de natuur aen alle andere dieren ſekeren bepaelden tyt heeft gegeven om hare jongen te dragen, en om die aen den dach te brengen; maer dat de vrouw alleen, door een ſeer byſondere gunſt der ſelfde natuur, gants geen heeft die vaſt-geſtelt is, ſoo wel om t'ontfangen, als om te dragen, en voort te brengen. Ten aenſien van d'ontfankenis, ſoo is het wel waer dat de vrouw t'aller tyt kan ontfangen, 't zy by dach of by nacht, in de Winter of in de Somer, en in alle andere getyden hoedanig die weſen mogen; om dat ſy t'aller uur het byſlapen gebruiken kan wanneer het haer luſt; 't welk ſoo niet gaet met vele andere dieren, die niet paren dan op ſekere getyden, wanneer ſy verhit worden: maer wat den tyt belangt dien ſy gewoon zyn hare jongen te dragen, die is niet naeukeuriger in haer dan in de vrouw bepaelt; want gelyk ſy haer kind voor den dach bengt op de ſevende, op d'achſte, op de negende, op de tiende, en ſelfs ſomtyts op d'elfde maend ('t gene ſeer raer is) maer meeſt 't einde van de negende; inſgelyks hoewel, by voorbeeld, de teeven gemeenelyk hare jongen in den buik dragen, geduurende den tyt van tien weken of daer ontrent; nochtans doen ſommige dat minder, en andere weer meerder: en de ſchapen die hare lammeren niet voortbrengen dan ten einde van vyf maenden, verhaeſten of vertragen dien gemeenen termyn, na den aert des lands daer ſy op weiden, en volgens de hoedanigheit van haer voeder, waer toe de byſondere geſteltheden van yder der dieren noch ſeer veel helpen; 't gene inſgelyks aen alle andere gebeurt, ſoo wel

als aen de vrouw. Wy konnen noch de ſelfde ſaek in de vrucht bekennen; want de jaer-getyden, en d'onderſcheide geweſten helpen altyt meer of min tot hare vaerdige rypheit die mede veel aen den akkerbouw hangt.

Daer is niet te min groot geſchil tuſſchen vele Schryvers rakende d'onderſcheide termynen tot welke de vrouw haer kind dragen kan: maer alle komen hier in over een dat de gewonelykſte termynen zyn de ſevende, en de negende maend, en byſonderlyk de negende; 't welk ook van yder een bekent en toegeſtemt word. *Hippocrates* wilt dat het kind, wanneer het op acht maenden koomt, niet levendig kan blyven; vermits het twee ſoo ſware moeielykheden aen malkanderen niet wel kan uitſtaen, hebbende nu al getracht voor den dach te komen op de ſevende maend, die (naer hy ſeit) d'eerſte wettige termyn van het baren is; 't welk het niet hebbende doen konnen, en komende de ſelfde moeiten te hervatten op d'achſte maend, indien het dan geboren word, ſoo is het daer door ſoo geweldig verſwakt, dat het voor hem onmogelyk is te konnen leven; het gene dit veel eer doet indien het op 't eerſte poogen koomt, 't welk het op de ſevende maend koomt doen, des ſelfs krachten niet ſoo ſeer van te voren uitgeput zynde door ſoo veel vergeefſchen arbeid. Dit vinden vele lieden waerſchynelyk; maer indien ſy die ontrent het baren omgaen daer op recht aendachtig willen weſen, ſoo ſullen ſy bekennen dat alleen de lyfmoeder, geholpen door het dryngen der ſpieren van d'onderbuik en van het middelſchot, het uitdryven van het kind maekt, wanneer ſy moeielyk gevallen door ſyne grootte en ſyne ſwaerte, ſich niet meer kan uitrekken om dat te behouden; 't gene niet geſchied, gelyk men gemeenelyk gelooft, 't welk is dat het kind niet konnende daer in blyven, by gebrek van voedſel en van verkoeling, dat voorgegeven arbeiden maekt, om daer uit te komen, en dat het om die reden, komende krachtig met ſyn voeten te ſtooten daer mede de vlieſen breekt die ſyne wateren beſluiten; dewyl, indien het kind natuurlyker wyſe geboren word, deſe vlieſen altyt breken voor aen het hooft, dat op yder wee van het baren de wateren voor hem perſſende en drukkende, die eindelyk met kracht berſten doet. De ſelve *Hippocrates* ſtaet ook de tiende maend toe, gelyk noch het begin van de elfde, in welke hy ſeit dat de kinderen leven, en hy wilt niet dat de ſelve leven konnen voor den ſevenden; aengeſien ſy dan noch te ſwak zyn, en niet machtig de onheilen van buiten te dragen, gelyk in der waerheit wy alle dagen ſien en ondervinden.

Ik beken wel, en het is ook waer, dat de termyn van het dragen der kinderen gemeenelyk is van negen volle maenden; maer ik kan niet toeſtemmen dat ſy die geboren worden op de ſevende maend, veel eer ſouden leven dan die op den achſten voortkomen; want in tegendeel heb ik altyt door ervarentheit bekent, dat ſy dies te kloekker en ſterkker zyn, hoe ſy meerder naderen tot den natuurlyken termyn, dat die van negen maenden is, en dat om die reden de kinderen van acht maenden noch wel eerder leven, dan ſy die met ſeven maenden geboren worden; het gene gants ſtrydig is tegen 't gevoelen van vele perſoonen, die blindelings hier in de meening van *Hippocrates* en van alle de Schryvers volgen, ſonder eenige ernſtige aenmerkking op de ſaek te maken, om ſich met reden te konnen ontſlaen van dit ſoo gemeen gevoelen, op dat voorgegeven vergeefs arbeiden gegrond, 't welk men ſeit met de ſevende maend van het kind gedaen te worden, waer van ik de oirſaek gants byſonderlyk ſal verklaren op het vyfde Hooftdeel van dit eerſte Boek.

Boek. Want gelyk wy ſomtyts ſien, niet alleen in een ſelfde Landſtreek, en op een ſelfde land, maer ook aen een ſelfde wynſtok, rype druiven meer dan ſes weken voor den gewonelyken tyt, en dat andere het niet dan noch wel een maend later zyn; 't welk geſchied volgens de gelegentheden van 't land, volgens het verſcheiden aenſchouwen der Son; en volgens dat die wel gequeekt en gekoeſtert zyn: wy ſien ook vrouwen van hare kinderen in de kraem komen ſes weken en twee maenden eerder, en ſomwylen langen tyt naer den gemeenelyken termyn; maer dit gebeurt ſeer ſelden: want de lyfmoeder niet machtig zynde meer uitgerekt te worden dan tot ſekeren trap, kan haren laſt niet dragen, dan alleen weinig tyts na dat de termyn van negen maenden voorby is, of ſchoon men vrouwen ſiet, gelyk *Hippocrates* die heeft gekent, hare kinderen tot tien of elf maenden dragen; 't gene nochtans dies te ongemeener is, hoe de gewonelyke termyn van negen maenden meer word te buiten gegaen. Deſe dingen ontmoet men ook in de vrouw volgens d'onderſcheide geſteltheden van haer geheel lichaem, of van hare lyfmoeder alleen of wel volgens hare beſtiering van leven, en hare lichamelyke oeffeningen meer of minder ter hand genomen; en die konnen ook komen van de zyde van het kind: want, by voorbeeld, indien het op ſeven maenden ſoo groot is dat de lyfmoeder het niet langer behouden noch ſich meerder uitrekken kan, dan ſal ſy verwekt worden door de ſmert die deſe geweldige uitſpannig haer veroirſaekt, tot ſich daer van t'ontlaſten; en op d'achſte maend inſgelyks, indien de ſelve geſteltheden daer gevonden worden; en dus eerder of later, volgens vele andere omſtandigheden; of wel door eenige uitwendige oirſaek, als door een geweldig ſchudden van geheel het lichaem, door eenig ſtooten, vallen, ſpringen, of andere ſaken, die de ſmerten van 't baren konnen verhaeſten; 't welk maekt dat de kinderen meer of min leven, na dat ſy in dien tyt ſterk en volmaekt waren, en de vrouw tot haren gewonelyken termyn naderde, die het einde is van de negende maend: en ik heb altyt opgemerkt dat de kinderen die in der daed op de ſevende maend geboren worden, ſoo klein en ſoo ſwak zyn, dat ik noit meer dan een boven de veertien dagen heb ſien leven: dit ſou my konnen doen gelooven, dat het geboren te worden van een kind op de ſevende maend veel meer helt naer het miskramen dan naer het natuurlyk baren: Maer ik kenne volmaekte mannen, en vele kinderen van allerhande jaren, en van het een en het ander geſlacht, die alle welvarende zyn, en ik ſekerlyk weet dat ſy op de acht maenden geboren zyn. Behalven dit heb ik dikwils aengemerkt dat de vrouwen die van tweelingen ſwanger zyn, de ſelve ſoo lang niet dragen, of ſy maer een hadden; uit oirſaek dat de groote uitſpanning die ſy aen de lyfmoeder maken, en de aenhitſing die ſy in de ſelve veroirſaken door hare veelvoudige bewegingen, veel eer de ſmerten van het baren verwekken, dan als ſy maer een hebben.

Daer zyn vele vrouwen die gelooven in de kraem gekomen te zyn op ſeven en op acht volle maenden ('t gene wel ſomtyts gebeuren kan) hoewel ſy in der daed op de negen maenden gebaert hebben. Het gene haer bedriegt is gemeenelyk, dat ſy ſich ſwanger gelooven ſedert den tyt dat hare maenſtonden hebben opgehouden, de ſelve geduurende de twee eerſte maenden van hare ſwangerheit gehad hebbende, of ſelfs ſomwylen noch langer; en andere zyn inſgelyks bedrogen, uit oirſaek dat die opgeſtopt waren twee maenden voor dat ſy hebben ontfangen. Van gelyken is het licht te kennen dat de vrouw, of ſchoon wel geregelt, ſelfs niet naeuw-

keurig

keurig alleen door dit ophouden den tyt van hare ſwangerheit weten; want, by voorbeeld, indien ſy ſich met haren man vermengt op het tip dat hare maenſtonden gereed ſtaen te vloeien, en ſy ſwanger word, dan ſal ſy hare rekening maken van ſoodanig te zyn ſedert den tyt van der ſelver ophouden, 't gene ten naeſten by de waerheit ſal weſen; maer indien ſy ontfangt terſtond na hare gewonelyke ſuiveringen gehad te hebben (gelyk het meeſt gebeurt) en ſy geduurende heel die maend alle dagen het byſlapen gebruikt, en dat t'einden dien tyt hare maenſtonden niet voor den dach komen, dan ſal ſy ſich wel ſwanger gelooven; nochtans ſal ſy door dit teeken niet weten, wat ſprong haer ſulks heeft toegebragt, en op drie weken, of een maend meer of min, van wanneer ſy ſoodanig mag weſen: hierom moet men ons op dit teeken niet gronden, 't welk ons alleeenig tot enkele giſſing kan dienen, ten ware de vrouw ſich volkomen van het byſlapen onthouden had, ſedert het oogenblik waer in ſy geloofde ontfangen te hebben. Dit bewaerheit de volgende Lyſt ſeer wel, die ik ſelfs eigentlyk daer toe met groote getrouwheit in 't jaer 1674. gemaekt heb, van een genoegſaem getal ondervindingen aengaende d'onderſcheide termynen van het baren, met alleenig den tyt der ſwangerheit te rekenen, ſedert dat de maenſtonden der vrouwen volkomen opgehouden hadden te vloeien; in welke Lyſt (die ik heb in order gebragt op de wyſe van een Tafel tot dies te lichter verſtand van de ſaek) ik niet heb geſtelt dan de barens-nooden waer in de kinderen al het volkomen aenſien hadden, uit inſicht van hare behoorlyke grootte en ſterkte hares lichaems, om te konnen leven tot eenen volmaekten ouderdom, ten einde de miskramen niet te verwerren onder het waerachtig in de kraem komen. Deſe Lyſt vertoont klaerlyk, dat het kind op de achſte maend geboren beter kan leven, dan dat op den ſevenden geboren is; en met een woord, dat het ſulks dies te meerder kan, hoe dat het meer nadert tot den volmaekſten termyn, 't welk het einde is van de negende maend, of het begin van de tiende; want in deſe Lyſt overtreffen de barens-tyden van acht maenden verre de barens-tyden van ſeven maenden. Dit maekt dat men om deſe waerheit te doen gelooven, geen ſoo wydloopigen verhael noodig heeft als dat van *Frederik Bonaventure*, die noch grooter Boek dan een Bibel gemaekt heeft, om ons alleenig te bewyſen dat een kind van acht maenden ſomwylen levendig kan blyven.

Verklaring van de volgende Lyſt.

Yder van de cyfferen in de Lyſt die onder 't woord Maenden ſtaen, beteekent het getal der maenden van ydere ſwangerheit; en die onder het woord Dagen ſtaen, geven 't getal der dagen van de ſelve ſwangerheit te kennen; 't welk gevoegt zynde by 't getal der maenden, bekent maekt alle d'onderſcheide termynen van 't baren, met den tyt der ſwangerheit alleenig te rekenen, gelyk wy geſeit hebben, ſedert den dach dat de maenſtonden hadden opgehouden te vloeien. Volgens deſe verklaring beteekenen d'eerſte cyfferen 7 en 23. dat de termyn van deſe ſwangerheit geweeſt is ſeven maenden en drie-en-twintig dagen; en alle d'an-

d'andere volgende Cyfferen vertoonen ons een ſelfde ſaek. Ik heb ook in deſe Lyſt de jongens onderſcheiden van de Meisjes geſtelt, en d'eerſte kraembedden met een e. *geteekent, om die van d'andere t'onderſcheiden : boven dit heb ik de kraembedden, die van twee jongens t'eener dragt geweeſt zyn, door twee* j. j. *geteekent, en die van twee Meisjes, door twee* m. m. *en wanneer het baren van een jongen en een Meisje t'ſamen is geweeſt, zyn de twee Letteren* j. m. *daer by geſtelt, op dat men ter ſelver tyt door het aenmerkken van alle deſe omſtandigheden te lichter kennis mogt krygen van vele andere ſaken rakende d'onderſcheide termynen van het baren, die tot nu toe noch noit genoeg bekent zyn geweeſt.*

Jongens.				Meisjes.			
Maenden.	Dagen.	Maenden.	Dagen.	Maenden.	Dagen.	Maenden.	Dagen.
7	23	9	0	7	9	9	3
7	26	9	0	8	5	9	3
8	3	9	1	8	8	e. 9	4
j. j. 8	4	9	2	m. m. 8	13	9	4
8	5	9	2	m. m. 8	15	9	4
j j. 8	12	9	2	m. m. 8	15	9	4
e. j. m. 8	12	9	2	8	17	9	4
e. 8	13	9	2	8	18	9	4
j. m. 8	13	9	3	e. 8	20	e. 9	5
e. 8	15	9	3	8	20	e. 9	5
8	15	9	3	8	20	9	5
e. 8	16	9	3	e. 8	22	9	5
j. m. 8	18	9	3	8	23	9	5
j. j 8	19	9	3	8	26	9	5
8	20	9	4	e. 9	0	e. 9	7
8	23	e. 9	4	9	0	9	7
8	25	9	4	9	1	9	7
e. 8	27	9	4	9	2	9	7
e. 8	27	9	4	9	2	e. 9	8
8	27	9	4	9	2	e. 9	8
8	27	e. j. m. 9	4	9	2	9	8

Jongens.				Meisjes.			
Maenden.	Dagen.	Maenden.	Dagen.	Maenden.	Dagen.	Maenden.	Dagen.
9	5	9	13	9	8	9	18
9	5	9	13	9	8	9	18
9	6	e. 9	14	9	8	9	18
9	6	9	15	9	8	e. 9	19
9	6	9	15	e. 9	9	9	19
e. 9	7	9	15	9	10	9	20
9	7	9	15	9	10	9	20
9	7	9	16	e. 9	11	9	20
9	7	9	16	9	11	9	22
e. 9	8	9	17	9	11	9	23
9	8	9	18	9	11	9	23
9	8	9	19	e. 9	12	9	23
9	8	9	23	9	12	9	23
9	8	9	23	9	12	9	23
9	10	9	25	9	13	9	24
9	10	9	28	9	13	9	25
e. 9	11	10	0	9	13	9	25
9	12	10	2	9	13	9	25
9	12	10	2	9	14	9	27
9	12	10	26	e. 9	15	9	28
9	12	11	2	e. 9	15	10	0
9	13			9	16	e. 10	2
				9	17	10	3
				9	17	10	3
				9	17	e. 10	8
				9	18		

Dewyl dan gelyk wy geſeit hebben de kinderen meer of min kracht hebben om te leven, hoe ſy nader komen aen 't einde der negende maend, ſoo konnen wy licht bekennen, dat die van ſes maenden, en d'andere daer onder noch minder, niet lang in 't leven konnen blyven, uit oirſaek dat ſy noch te ſwak zyn om d'onheilen van buiten te wederſtaen. Daer is dikwils groot geſchil onder de Artſen gereſen, om te weten of een kind dat 11 of 12. maenden naer het overlyden van ſyn voorgegeven vader ter weereld koomt, wettig geboren kan zyn, en dien volgende tot ſyne erffenis toegelaten mag worden, dan of het daer buiten geſloten moet blyven als een baſtert of een ondergeſteken kind. Dit geſchil is menigmael wel hard gedreven geweeſt onder de Romeinen, ſoo wel als onder ons, en het een en het ander gevoelen heeft ſyne onderſcheide aenhangers gehad: wat my belangt ik ſal, om wydloopigheit te vermyden, die ſaek onbeſliſcht laten, en niets meer byvoegen tot het gene ik hier boven geſeit heb, my alleenig vernoegende met de naeuwkeurige Leſers te ſenden na *Schenekius*, die *lib.* 4. *Obſerv.* verſcheide voorbeelden bybrengt aengaende dit moeielyk geſchil; en na *Alphonſus à Caranza*, die als Rechtsgeleerde deſe ſaek heeft verhandelt *cap.* 14. *en* 15. *lib. de partu naturali & legitimo.* Nochtans ſal ik ſeggen dat het wel ſeker is, dat de menſchen hier in hare wetten wel mogen ſchikken volgens de regelen van de natuur; maer ik houd ſtaende dat het haer onmogelyk is aen de ſelve andere als hare eigene wetten voor te ſchryven, noch haer aen die ſy maken t'onderwerpen.

Indien de geheele en volkomene termyn noodig is, gelyk wy geſeit hebben, ten einde het baren wettig en natuurlyk ſou weſen, ſoo is de goede gelegentheit en geſtalte van 't kind daer toe niet minder vereiſcht; want het moet ter weereld komen met het hooft voor uit, en in een rechte linie, hebbende het aenſicht gekeert na beneden, dat is te ſeggen, na den aers van de moeder, de armen langs beide de zyden neergeſtrekt, en de beenen om hoog ſtekende. Deſe figuur is de beſte en de bequaemſte, dewyl na dat het hooft (het grootſte en hardſte gedeelte des kinds) daer uit is gekomen, alle de andere lichtelyk volgen: en in deſe poſtuur, alle de voegingen des lichaems niet konnende weder te rug buigen, geven die geen hinder in ſyn geboren worden: maer alle ander gedeelte dat ſich in het baren eerſt aenbied, maekt het ſelve moeielyk, en tegen de natuur; in welk geval daer dikwils groot gevaer is voor de moeder, of voor het kind, en ſomwylen voor beide, indien ſy niet vaerdig en behendig geholpen worden.

Sy die geen volmaekte kennis hebben van de deelen des lichaems in de vrouw, die door d'Ontledings-konſt word verkregen, mogen ſich vernoegen met daer over verwondert te ſtaen, en ſouden (naer ſy ſeggen) niet konnen begrypen hoe dat het mogelyk zy, dat een kind 't welk ſoo groot is, ten tyde van het baren voortkoomt door de opening van de lyfmoeder die ſoo klein is; waer over *Galenus*, en veel meer andere Schryvers ſich ſoo geweldig verwondert hebben, dat vele van die willen dat het ſchaemtbeen van de vrouw, in dien tyt van malkander ſcheid, om deſen weg te wyder te maken, ſonder 't welk ſy dryven dat het onmogelyk ſou zyn dat het kind ruimte genoeg ſou hebben om daer uit te konnen komen; en dat om die reden de vrouwen die nu al tot groote jaren gekomen zyn, veel meer te lyden hebben als d'andere in haer eerſte baren, terwyl haer ſchaemtbeen niet ſoo licht geſcheiden kan worden; 't welk de kinders dikwils in dien doortogt doet ſterven. Andere willen hebben, dat het zyde of darm-been van het

ſtuyt-been moet wykken om de ſelve reden; en d'eene en d'andere ſeggen, dat deſe beenderen die ſich ſoo van malkander ſcheiden in de uur van het baren, een weinig te vooren daer toe geſchikt en bereid zyn geweeſt, door de ſlymige vochtigheden die rontom de lyfmoeder afloopen, die dan het krakebeen verſachten 't welk op andere tyden die ſoo vaſt t'ſamen voegt: maer deſe twee gevoelens zyn ſoo verre buiten de waerheit als buiten de reden; want d'Ontledings-konſt doet ons ſeer klaerlyk ſien dat deſe beenderen ſoodanig vaſt aen malkander zyn gehecht, dat het ſelfs moeielyk valt de ſelve met een ſnymes van den anderen te ſcheiden, voornamelyk het zyde of darm-been van het ſtuyt-been, en ten naeſten by onmogelyk in ſommige vrouwen die wat ouder zyn, ſonder groot geweld; of ſchoon *Ambroſius Paré* (by-brengende vele getuigen die doenmaels ontrent de ſaek tegenwoordig waren) ons de Hiſtory verhaelt van een vrouw, die gehangen was veertien dagen na haer kraembed, in welke hy vond (volgens 't gene hy ſeit) het ſchaemtbeen in ſyn midden van malkander geſcheiden wel een halve vinger-breed wyd, en ſelfs de beenderen van de zyde en de ſtuyt los van een. Ik wil hem hier in van geen bedrog beſchuldigen; ik maek te veel werk van hem, en acht hem daer toe veel t'oprecht; maer ik geloof dat hy ſich bedrogen kan hebben in de oirſaek van deſe ſcheiding van gebeenderen; om dat'er geen waerſchynelykheit weſen ſou, dat de ſelve ſoodanig geworden zynde op den tyt van het baren, noch veertien dagen ſoo ſouden gebleven hebben, een halven vinger-breed wyd van malkander; om welke reden men ook verplicht ſou geweeſt hebben deſe vrouw naer 't gericht te dragen; want ſy ſou niet konnen ſtaende blyven hebben om ſelfs de leer na de galg op te klimmen, en ſich daer over einde te houden, volgens de gewoonte van alle ſulke ellendige; aengeſien het lichaem niet ſteunen kan als op de vaſtigheit van deſe beenen; 't gene ons moet doen gelooven dat het vry wel waerſchynelyker is, dat deſe ſcheiding veroirſaekt moeſt weſen, om dat ſy 't lichaem van deſe vrouw van de galg hadden af laten vallen na dat ſy gericht was, of wel om die plaets met geweld te hebben doen ſtooten tegen eenige vaſte en harde ſaek.

Maer hoe ſullen wy de geloofwaerdigheit van *Riolanus* konnen wederleggen, die ſich noch ſteunende op de ſelve van *Paré*, ſeit, *cap.* 12. *lib.* 6. *Anthropog.* dat hy ſelfs meer dan dertigmael heeft geſien, in tegenwoordigheit van Artſen en Handmeeſteren, het ſchaemtbeen een pynk breed van malkander geſcheiden, in vrouwen terſtond na dat ſy gebaert hadden geſtorven. Het is nochtans niet moeielyk te oirdeelen, dat hy die noit ſoodanig dan door ſyne inbeelding geſien heeft, dewyl hy ſich aenbied en belooft te ſullen geloven dat het ſchaemtbeen niet van malkander word geſchieden, indien men hem kan doen ſien, dat het hooft van een nieuw-geboren kind komen kan door de wyde ruimte, die daer is tuſſchen het ſchaemtbeen, het ſtuytbeen, en die der heupen: hierom geven wy hem 't vernoegen 't gene hy eiſcht, als mede aen alle de gene die van ſyn gevoelen zyn, dat ſeer licht is te wederleggen door d'ondervinding die hy begeert: want indien wy naeuwkeurig onderſoekken d'onderſcheide figuur en ſtructuur van deſe beenderen, tuſſchen 't geraemte van een vrouw en dat van een man, ſoo ſullen wy bevinden, dat 'er een veel grooter ledige ſpacie, en wydte van malkanderen is tuſſchen deſe beenderen, wel vry aenmerkkelyker in de vrouwen als in de mannen, en dat om die reden de kleinſte vrouw de heupen-beenderen wyder van malkander heeft, dan de grootſte man; ſy hebben ook alle het ſtuyt-been meer na buiten, en het ſchaemt-been platter;

ter; 't welk het uitkomen van deſe holte veel wyder maekt, en genoegſaem om het kind aldaer doortogt te geven ten tyde van het baren: ſy hebben noch daer-en-boven de zyde of darm-beenderen veel meer na buiten gebogen, ten einde de lyfmoeder in de ſwangerheit meer plaets hebben ſou om ſich na de zyden uit te rekken, en ſy te gemakkelyker gedragen ſou worden, door deſe geſteltenis in de volgende figuur verbeeld.

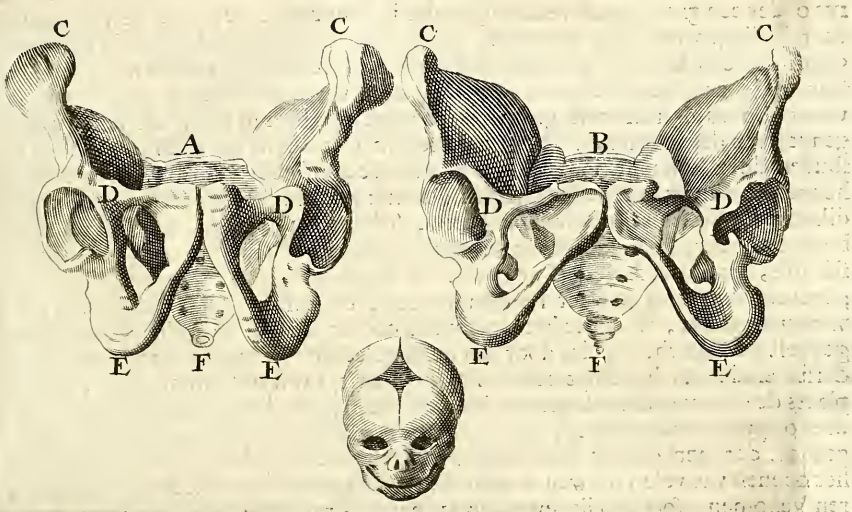

Deſe twee figuuren van beenderen t'ſamen vergeleken vertoonen de beenen die geheel de wydte van d'onderbuik maken.

De figuur geteekent A. *vertoont die van een man, en die* B. *ſtaet geteekent, doet die van een vrouw ſien, om het onderſcheid daer van bekent te maken; 't welk is dat deſe ruimte vry meerder wydte heeft in de vrouwen als in de mannen, gelyk men lichtelyk kan ſien: want* C. *en* C. *en* D. *en* D. E. *en* E. *zyn vry veel wyder in de breedte van malkander in de vrouwen, dan die wel zyn in de mannen; en daer-en-boven hebben de vrouwen het ſtuyt-been,* F. *geteekent, vry meer na buiten gekromt dan dat der mannen; 't welk maekt dat het hooft van het kind ſonder groote mocielykheit na buiten kan komen langs de wyde doortogt die ſy hebben tuſſchen de twee heupen-beenen geteekent* E. *en* E. *ſonder dat het noodig zy dat het ſchaemtbeen van malkander ſou ſcheiden, gelyk vele tegen de waerheit ſich ingebeeld hebben.*

De blaes en den aersdarm ontledigt geweeſt zynde van de uitwerpſelen die ſy in hadden, verhinderen ook geenſins, dat de lyfmoeder die daer toe byſonderlyk vliesachtig gemaekt is, ſich niet genoeg ſou konnen uitbreiden, gelyk ſy doet, om

het kind in het baren te laten uitkomen, door deſe groote ledige wydte die tot ſulken einde genoegſaem ruim is, ſonder dat het noodig zy dat deſe beenderen van malkander wykken en ſcheiden; want indien ſulks gebeurde, ſoo ſouden de vrouwen niet konnen ſtaen blyven, gelyk vele doen, ſoo ras als ſy gebaert hebben, dewyl ſy tot ſtutſelen dienen, gelyk geſeit is, en tot een middelvoegſel voor alle de andere, ſoo wel voor die van het bovenſte deel des lichaems, als voor die van het onderſte: Ik heb ſulks voormaels wel aengemerkt in het Godts-gaſthuis tot Parys onder een groot getal verloſſingen die ik daer hielp. Wanneer de vrouwen die daer in liggen om haer kraembed te houden, beginnen in den arbeid te komen, gaen in ſy een kamer, waer men haer alle doet verloſſen, op een klein beddeken ſeer laeg, en eigentlyk daer toe gemaekt, waer men de ſelve voor 't vyer ſet; voorts ſoo ras als haer werk gedaen is, brengt men haer te bed, dat ſomtyts verre genoeg van deſe kamer is, waer ſy alle te voet ſeer wel na toe gaen; 't gene ſy noit ſouden doen konnen, indien haer ſchaemtbeen of gemachtbeen, of wel die der heupen van malkander afgeſcheiden geweeſt hadden. Noch wel meer, wy ſien dikwils de dochters die heimelyk baren, ſich terſtond daer na (om haer misſlag te beter te verbergen) weder tot haren gewonelyken arbeid begeven, als of haer niet ſchorte; en in alle de verloſſingen waer in ik heb geholpen, heb ik noit deſe voorgegevene ſcheiding gewaer konnen worden, de hand op het gemachtbeen van de vrouw leggende, wanneer het kind in den doortogt was: maer ik heb wel alleenig gevoelt het ſtaertbeen, dat door een loſſer geleding t'ſaem gevoegt is, met het onderſte einde van het ſtuyt-been, ſich in dien tyt wat na buiten buigen, in welke plaets de vrouwen dikwils groote ſmerten lyden; om dat het uitkomen van 't kind daer op groot geweld doet, en uit oirſaek dat ſyn hooft den aersdarm ſeer hard tegen dit deel aen drukt: daer-en-boven hebbende ſien doen, en ook ſelfs gedaen het openen van vele vrouwen in weinige dagen geſtorven na dat ſy in de kraem waren gekomen, ſoo heb ik gevonden dat het ſelfs moeielyk was die beenen met een ſterk ſcherp ſnymes van malkander te ſcheiden, waer ik noit de minſte ſchyn heb konnen merkken dat daer eenige voorgaende ſcheiding geweeſt ſou zyn: en of de oude van haer eerſte kind met meerder ſmerten in de kraem komen dan de jonge wel doen, ſulks koomt niet van dat de beenderen te moeielyker ſcheiden ('t gene ſy nimmer doen om redenen hier voren geſeit) maer uit oirſaek dat ſy de vlieſen haerer lyfmoeder veel drooger, harder, en eeldachtiger hebben, en byſonder hare inwendige mond, die om deſe reden ſich ſoo licht niet kan uitbreiden als ſy wel doet in de jonge, die de ſelve vochtiger hebben: en boven dit hebben de oude de geleding van het ſtaert-been harder, 't welk maekt dat het ſoo lichtelyk niet wykt voor het uitkomen van 't kind. Nu genoegſaem bekent gemaekt hebbende wat het baren zy, en alle des ſelfs onderſcheidentheden, ſoo moeten wy onderſoekken wat teekenen gewoon zyn het natuurlyk baren voor te gaen, en welke dat verſellen: 't gene wy gaen vertoonen in 't volgende Hooftdeel.

II. HOOFT-

II. HOOFTDEEL.

De teekenen die 't Natuurlyk Baren voorgaen, en die dat verſellen.

WAnneer de ſwangere vrouwen, inſonderheit die dat voor d'eerſtemael zyn, eenige ongemeene ſmerten in den buik gevoelen, ſenden ſy ras om een Vroevrouw te halen, geloovende dat ſulks is om in de kraem te komen; die gekomen zynde, goede kennis van de ſaek nemen moet, en wel achtſlaen van die niet tot den arbeid te brengen ſonder dat het ſich daer na mag ſchikken; want het is dikwils om het leven van de moeder, of dat van het kind te doen, en ſelfs dikwils van beide, indien ſy ſulks koomt verwekken eer dat het tyt is. De ween die men valſche mag noemen, zyn gemeenelyk veroirſaekt door eenige kolyk uit winden ontſtaen, die gaen en komen met gerommel door heel den buik, ſonder nochtans eenigſins na beneden na de lyfmoeder te ſchieten, gelyk ſoodanige doen die het baren voor-gaen en verſellen; en deſe kolyk word verdreven door heete doekken op den buik gelegt, en een of twee clyſterien te ſetten, door welke ſaken de waerachtige ſmerten van 't baren aenwaſſen in plaets van te verminderen; en de pynen van de nierzuchtige kolyk maken ſich genoegſaem kenbaer en onderſcheiden door de eigene teekenen van die ſiekte. De vrouw kan noch eenige andere ſlag van pynen in de buik gevoelen, die ryſen uit d'ontroering welke haer de buikloop veroirſaek die ſich gereed maekt te komen; 't gene men lichtelyk kennen ſal door de veelvoudige afgangen die daer op ſullen volgen.

De teekenen die 't natuurlyk baren voorgaen, en die weinig dagen daer na aenkomen, zyn dat de vrouw begint eenige pynen ontrent de nieren te gevoelen die ſy niet gewoon was, en dat de dikte van haer buik, die naer om hoog was verheven, geheel en al naer om laeg is geſakt; 't welk maekt dat ſy dan ſoo gemakkelyk niet gaen kan als ſy wel plag, en dat 'er ſlymige vochtigheden uit de lyfmoeder komen afloopen, welke de natuur heeft geſchikt om de doortogt te bevochtigen en glad te maken, en op dat hare inwendige mond ſich te lichter ſou konnen openen, wanneer het noodig is; die beginnende in ſulken tyt ſich een weinig te openen, deſe ſlymigheden uitleeken laet, voortkomende uit de vochtigheden die dwarſch door heen ſweeten uit de ſlappe ſubſtantie der vlieſen van 't kind, die een ſoo ſlymige of lymige beſtendigheit krygen door de hitte van die plaetſen.

De teekenen die het tegenwoordig baren verſellen, dit is te ſeggen, die vertoonen dat de vrouw met 'er daed in arbeid is, zyn dat ſy groote ſmerten gevoelt na de plaets van de nieren en van de lendenen, die komende by tyden ſich te verdubbelen, overeenkoming hebben in d'onderbuik met dikwils hervatte perſſingen. Sy heeft de pols haeſtiger, voller, en meer verheven dan na gewoonte, en het aengeſicht rood en ontſteken; uit oirſaek dat haer bloed geweldig verhit is, door de geduurige ſterkke poogingen die ſy doet om haer kind ter weereld te brengen; als ook uit oirſaek dat geduurende dit geweldig drukken, het ademha-

len

len altyt weer geſteuit word; waerom het bloed ſich in grooten overvloed naer 't aenſicht begeeft: alle hare ſchaemt-deelen ſwellen dik op; 't gene gebeurt uit oirſaek dat het hooft van 't kind (wanneer het dicht aen de doortogt is) koomt te ſtooten en te maken dat de naeſte deelen na buiten ſich openen, die daer door ſoodanig geſwollen ſchynen: haer koomt ook ſeer dikwils eenig braken over, 't gene aen vele doet gelooven die daer van de oirſaek niet kennen, dat de vrouwen, die dit overkoomt, in gevaer zyn; maer het is gemeenelyk een teeken dat ſy ras ſullen verloſſen; vermits de goede ween daer door dan verwekt zyn, die reis op reis verdubbelen tot dat de ſaek recht volbragt zy. Dit braken word veroirſaekt uit de medelydigheit die daer is tuſſchen de lyfmoeder en de maeg, door middel der takmakingen van het ſesde paer zenuwen der herſſenen, die ſich aen d'een en d'ander mededeelen, waer door ſy hare ſmert aen de ſelve gemeen maekt welke ſy tot dier tyt gevoelt, die koomt van het jagen en d'ontroering haer veroirſaekt door de hevige en veelvoudige bewegingen van 't kind, en door het krachtig drukken dat de ſpieren des onderbuiks haer doen geduurenbe die perſſingen, om dat te helpen aen den dach te brengen. Daer-en-boven, wanneer het baren heel na by is, koomt de vrouwen een algemeen beven over, en voornamelyk van de dyen en de beenen, niet met een kouwe, gelyk dat koomt in 't begin van 't aenkomen der aflatende koortſen; maer het geſchied met een hitte van 't geheel lichaem; en ſomtyts zyn de vochtigheden die in deſen tyt van de lyfmoeder afleeken, met bloed vermengt, 't welke komende by de teekenen hier voren aengeweſen, een vaſte en onfeilbare verſekertheit geeft van het aenſtaenſtaende baren (dit is het 't welk de Vroevrouwen gemeenelyk *teekenen* noemen) en als men dan de vinger in den hals van de lyfmoeder ſteekt, vind men hare inwendige mond geopend, aen welkers openheit de vlieſen van 't kind ſich vertoonen die de wateren beſluiten, welke vlieſen krachtig na beneden gedrongen worden, op yder wee die de vrouw overkoomt, geduurende 't welke men die voelt wederſtant bieden, en aen de vinger dies te meer of min hard en geſpannen ſchynen, na dat de ween meer of min kracht doen. Deſe vlieſen met de wateren die ſy in-hebben, wanneer deſe wateren zyn geformeert (dit is te ſeggen, wanneer ſy voor 't hooft van het kind zyn gekomen, 't welk de Vroemoeders noemen dat de wateren ſich formeeren) ſich vertoonende voor deſe inwendige mond, gelykken dan wel genoeg door het aenraken des vingers, de wind-eyeren die geen ſchael hebben, en alleenig met een enkel vlies zyn bedekt: vervolgens hier op de ſmerten geduurig verdubbelende, komen deſe vlieſen te breken door het hard aendryven van deſe wateren, die ter ſelfder ſtond uitloopen; waer na men lichtelyk het bloot hooft van het kind voelen kan, dat ſich vertoont aen de opening van d'inwendige mond der lyfmoeder.

Wanneer alle deſe ſaken, of het meeſte deel der ſelver, t'ſamen voor den dach komen, van wat tyt de vrouw ſwanger mag weſen, 't zy t'einden dragt, of noch niet, ſoo kan men ſich verſekeren dat ſy ras ſal verloſſen: maer men moet ſich wel wachten haer aen den arbeid te brengen, eer men den nood daer van door deſe teekenen kent; want anderſins ſou het vergeefs de moeder en het kind pyn aengedaen weſen, en beide in 't gevaer van haer leven te brengen, gelyk ik bevond dat deſe Vroevrouw deed, willende op ſes maenden in de kraem doen komen een vrouw die eenige pyn in de nieren en in de lenden had, van welke ik de Hiſtory

ſtory verhaelt heb op het ſevende Hooftdeel van 't eerſte Boek, om te toonen dat men niet altyt ſoo haeſtig te werk moet gaen; en of men wel ſomtyts d'inwendige mond van de lyfmoeder genoegſaem geopend vind om daer licht een vinger in te konnen krygen, en dat men ſelfs het hooft van het kind dwerſch door ſyne vlieſen voelt, en de vrouw ook pynen in de buik heeft, ſoo moet men daerom niet altyt beſluiten dat ſy dan met 'er daed in arbeid ſou weſen; want of ſchoon dat grootelyks ſchynt, wanneer men deſe geſteltheden ontmoet, ſoo is de ſaek niet te min noch niet volkomen ſeker, indien deſe ſmerten ſich niet na beneden ſetten, gelyk wy geſeit hebben, en ('t gene verdient wel in acht genomen te zyn) indien men niet gevoelt dat de wateren ſich gereed maken tuſſchen de vlieſen en het hooft van het kind. Hierom moet men op deſe omſtandigheit wel letten, om te vermyden van in ſyn voorgiſſing niet bedrogen te zyn, gelyk 'er twee Vroevrouwen waren in de gelegentheit die ik u gae ſeggen. Het is ontrent twee jaren geleden dat een Koopmans vrouw my by haer ontbood om myn oirdeel te geven over de twyffelachtigheit van hare barens-nood, gelyk deſe twee Vroevrouwen haer verſekerden dat ſy daer in was: haer aengetaſt hebbende om de ſaek t'onderſoekken, vond ik de mond van hare lyfmoeder wel een duim breed geopend, en ik voelde gemakkelyk met de vinger het hooft van haer kind dwerſch door ſyne vlieſen, die ſlap en ſluts daer tegen aen lagen, ſonder eenigſins geſpannen te weſen: maer als deſe vrouw my geſeit had, dat ſy nu over ſes geheele dagen pynen in de buik had geleden, die ſich nochtans geenſins na beneden geſet hadden, gelyk de waerachtige ſmerten van een barens-nood doen moeten, en ik geene toebereiding gevoelde der wateren van haer kind, ſoo raede ik haer ſich alleenig te vernoegen met een gemeene clyſtery te nemen, en ſich geruſt warm in 't bed te houden; 't welk gedaen zynde quamen hare pynen op te houden, waer na ſy noch een geheele maend was in alle bedryven van hare koophandel en van haer geſin waer te nemen, en t'einde van dien tyt gelukkig van een levendig kind in de kraem quam. Het is nu ſeer ſeker, indien men deſe vrouw ſlechs een weinig tot den arbeid had aengeſet, dat ſy op acht maenden in de kraem ſou gekomen hebben, lichtelyk tot haer en haer kinds grootſte nadeel, met ſyn geboorte een maend te vervroegen.

't Gene wy geſeit hebben is genoeg om het natuurlyk baren te kennen: wy ſullen hier na breed genoeg ſpreken van de laſtige en moeielyke verloſſingen, en van alle die tegen de natuur zyn, handelende van yder der ſelvige in 't byſonder: laet ons nu komen tot het onderſoekken van ſekere ſaken, van welke het noodig is kennis te hebben, ſonder welke het onmogelyk ſou zyn met verſekertheit de vrouwen in het natuurlyk baren byſtant te doen, en alle die tegen de natuur zyn te verbeteren: laet ons dan om deſe reden onderſoekken alles wat 'er ſich ontmoet met het kind in de lyfmoeder ten tyde van het ſwanger-gaen, en eerſt een beſchryving maken van de ſaken die ſich eerſt aenbieden in hare mond om daer uit te komen, wanneer de vrouw gereed is om te baren, 't welk zyn de vlieſen en de wateren in welke het kind is beſloten.

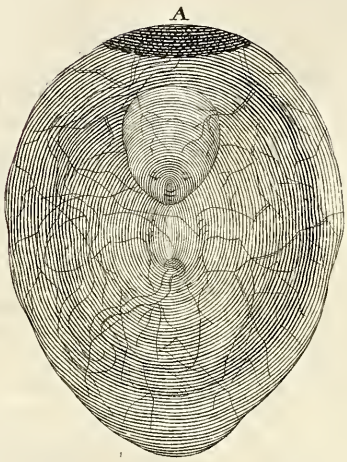

Deſe figuur vertoont de vlieſen van't kind geheel en al van de lyfmoeder afgeſcheiden, in welke dat met ſyne wateren beſloten is. Deſe vlieſen gelykken eenigſins een groote blaſe, dwarſch door welke men een weinig de figuur van het kind ſiet: men ſiet daer ook aen het bovenſte deel de moederkoek geteekent A. ter zyden daer die vaſt moet zyn aen den bodem van de lyfmoeder.

III. HOOFTDEEL.

Van de Vlieſen des Kinds, en van ſyne Wateren.

SO ras als de twee zaden onder malkander vermengt zyn geworden, en dat ſy zyn ingehouden door de werkking van d'ontfankenis, dan begint de lyfmoeder ter ſelfder ſtond den verwarden klom daer van t'ontloſſen door het middel van hare warmte, om daer uit als de ſchets en de formering van alle de deelen des lichaems van't kind te maken: want of ſchoon deſe zaden voor het aenſien ſchynen in der daed eenſlachtig en gelykvormig te weſen, ſoo vervatten ſy nochtans in ſich vele recht ongelykke deelen, aen welke de byſondere warmte der lyfmoeder d'eerſte beweging geeft, die alle verdeelende en onderſcheidende d'eene van d'andere, de edelſte na binnen beſluitende, en de lymige en taeye daer van buiten omtrekkende, van welke eerſt de vlieſen geformeert worden, die beletten dat de geeſten, daer het ſchuimend zaed des mans geheel van vervult is, dan niet komen uit te vlie-

vliegen; en naderhand dienen tot het kind en syne wateren daer het in swemt t'omvangen, op dat die niet mogen wech-loopen.

Gelyk de vliesen van de vrucht de partien zyn die sich eerst geformeert vertoonen, soo zyn ook die met de wateren, de gene die in den tyt van het baren sich eerst in de doortogt aenbieden voor het hooft van het kind. Het meeste deel der Schryvers zyn soo duister in de beschryving die sy geven van dese vliesen, dat het seer moeielyk is de saek te begrypen gelyk sy ligt, door de verklaring die sy daer van voortbrengen: sy komen selfs niet wel over-een aengaende haer getal; want vele stellen daer drie voor het kind, soo wel als voor de beesten; te weten, het *chorion*, of des vruchts buitenvlies; *Amnios*, des vruchts binnenvlies; en *Allantoïdes*, het worstgelykke vlies: Maer indien men naeuwkeurig ondersoekt wat daer van is, door het insien, 't welk ik verscheidemael daer van gedaen heb, soo sal men bekennen dat men 'er noit meer vind dan twee, die soodanig t'saemgevoegt en vast aen malkander zyn, dat men sou konnen seggen, het selve niet meer dan een dubbel te wesen, dat men waerlyk in twee kan scheiden en verdeelen. Ik verklaer de saek in deser voegen, om die te beter te doen verstaen by de gene die daer geen kennis van hebben; om dat 'er wel vele lieden gelooven, gelyk *Galenus*, dat dese vliesen onderscheiden en van malkander af zyn, en dat het eene alleenig een deel van het lichaem des kinds omringt, en dat het andere dat selve geheel omcingelt, en syne wateren besluit, van welke een deel word geteelt uit syn sweet, en een deel uit syn pis (naer 't gene sy sich inbeelden) en sy willen selfs dat dese wateren van malkander zyn afgescheiden door onderscheide vliesen, daer het gants in tegendeel is; want de vliesen zyn beide soo dicht aen malkander gevoegt, dat sy niet dan als een selfde lichaem maken en als een gemeen omwindsel, dat dient, gelyk wy geseit hebben, om gesamentlyk te besluiten het kind en syne wateren die alle zyn van een selfden aert, en in een selfde vlies besloten, gelyk ik hier na sal bekent maken sprekende van den oirspronk deser wateren. Het raekt de waerheit niet op wat wyse sy verklaert worden mag, wanneer die slechs gelyk sy is kan verstaen wesen.

Het uitwendige deel van dit vlies, of dubbel omwindsel, of wel indien men daer twee van wilt tellen, het eerste vlies dat sich van buiten vertoont, word *chorion*, of des vruchts buitenvlies genoemt, om dat het dat ander bevat en onmiddelyk omringt, 't welk men *ammios* noemt, of des vruchts binnenvlies, dat seer dun en effen is. *Galenus lib.* 15. *de usu partium*, noemt de moederkoek *chorion*: doch op dat de saek te lichter verstaen sou worden, soo nemen wy voor *chorion* dit eerste vlies, dat een weinig ruw en oneffen is aen geheel syn uitwendig deel, waer in men vele vaten soo dun als hairkens kan aenmerkken daer rontom loopende, gelyk noch vele kleine vesselkens, met welke dat in alle kanten aen de lyfmoeder vast-gehecht is; maer het is wat effender na binnen, en voegt en vereenigt sich allesins met het *amnios*, soo dat het niet dan een selfde vlies schynt te wesen, gelyk wy geseit hebben. Dit *chorion* bedekt de moederkoek, en is daer geweldig aen vast over geheel de zyde die naest het kind is; 't gene geschied door het tusschenkomen van ontelbare vaten: het koomt ook ontrent de geheele rondte van de moederkoek hare voornaemste vastigheit aen de lyfmoeder maken, op welke plaets dit vlies een weinig dikker is.

Het tweede en binnenste vlies, *amnios* genoemt, is fesmael dunder als het

chorion; het is ſeer glad aen ſyn inwendige zyde, maer ſoo niet aen de zyde naer het *chorion*. Dit vlies is ſoo dun, dat het geheel doorſchynig is, en men ſiet daer niet een eenig vat in, 't gene maekt dat het ſoo geweldig dun is, dat men ſich het niet kan inbeelden dan als men 't ſiet. Dit *amnios* is geenſins aen de moederkoek vaſt, of ſchoon het die bedekt; maer het is alleenig geſtrekt over geheel de binnenſte zyde van 't *chorion* daer tuſſchen zynde, waer van men dat volkomen kan afſcheiden indien men ſoetjes daer mede te werk gaet.

Om de ſaek beter te doen begrypen gelyk ſy is, ſoo ſal ik ſeggen, dat het ſeer licht is te kennen op wat wyſe deſe vlieſen in de lyfmoeder zyn, indien men het pakken van een bale in acht neemt; ſich latende voorſtaen dat de huid die de ſelve bedekt is de lyfmoeder van de ſwangere vrouw, en dat de blaes met wind vervult die in de bale ſteekt, is het dubbel vlies van 't *chorion* en *amnios*, waer in het kind en ſyne wateren t'ſamen beſloten zyn; en gelyk het buitenſte van deſe blaes met alle deelen inwendig door ſyn dikte de huid van de bale raekt, ſoo zyn de vlieſen van de vrucht inſgelyks van alle kanten aen de lyfmoeder vervoegt, behalven ter plaets daer de moederkoek aen de ſelve vaſt is, waer ſy boven over gaen, en daer van geheel de zyde bedekken die naer het kind ſiet.

Wat aengaet het derde voorgegeven (of wel eer ingebeeld) vlies, 't welk de Schryvers *Alantoïdes* noemen, en ſy ſeggen als een gordel te zyn, die het kind omringt en beſluit op de wyſe van een dikken darm, van het ſwaerdgelyk krakebeen alleen tot onder de heupen, het is ſeker dat het ſelve noit in een menſchelyke vrucht word gemerkt, noch ſelfs ook in alle de dieren die gemeenelyk maer een jonk voortbrengen ſoo wel als de vrouw, gelyk in de Schapen, Koeien, Merrien, Eſellinnen en andere, ſoo als ik die ſaek heb ondervonden, na verſcheide malen naeuwkeurig dat onderſocht te hebben.

Somtyts brengen de kinderen geboren wordende deſe vlieſen over haer hooft, waer door men ſeit, dat ſy gelukkig ſullen weſen; maer het is een enkele bygeloovigheit; vermits het ſelve koomt van dat ſy ſoo ſterk van ſubſtantie waren, dat ſy niet wilden berſten door het dringen der wateren, en door het perſſen 't welk de vrouw verloſſende doet; of van dat de doortogten wel wyd, en het kind ſeer klein zynde, het ſeer licht en ſonder eenig geweld daer is uitgekomen. Het is waerlyk om deſe reden, dat men haer gelukkig moet noemen, om dat ſy ſoo gemakkelyk hebben ter weereld konnen komen, gelyk de moeder mede het ſelve is, van ſoo ſachjes verloſt te zyn; want in de moeielyke verloſſingen, worden de kinders noit ſoo bedekt geboren, uit oirſaek dat het ſoodanig beknepen en ſeer geperſcht in dien doortogt zynde, deſe vlieſen daer breken en altyt binnen blyven tot dat de moederkoek, waer ſy aen vaſt zyn, uit de lyfmoeder gekomen is.

Binnen in de vlieſen van het kind, ſoodanig geſtelt gelyk ik verklaert heb, zyn de wateren beſloten, midden in welke het ſwemt en ligt: d'oirſpronk deſer wateren ſal ſeer onſeker ſchynen, indien men ook de verſcheide gevoelen der Schryvers daer ontrent overweegt. Sommige willen dat die komen van de pis, door de waterdrager uit de blaes gelooſt, en ſy gronden ſich hier op, dat 'er geen rechter en gemakkelyker weg om dit te doen word gevonden; en ſeggen dat het lichtelyk te kennen is dat die van de pis komen, door haer couleur, en door haer ſmaek welke deſe wateren eveneens hebben met het gene in de blaes is. Nochtans is het wel ſeker dat ſulks niet kan weſen gelyk ſy ſeggen; vermits de waterdrager in een men-

menſchelyke vrucht geen doortogt heeft, en buiten ſynen navel niet koomt; want na de kant waer die vaſt is, vind men hem altyt zenuwachtig te weſen, en genoegſaem een kleine luith-ſnaer gelykkende, waerom daer gewiſſelyk niets door komen kan, hoe ſubtyl het mogt zyn, gelyk ik heb aengemerkt, en ook verſcheide malen ſien aenmerkken door den overleden Heer *Gayant*, die met algemeen toeſtemmen, de naeuwkeurigſte en ervarenſte Ontleder geweeſt is dien men in lang tot Parys heeft gekent, om wiens verdienſten Syne Majeſteit hem de eere had gedaen van hem boven alle andere te verkieſen, om naeuwkeurige opſoekkingen, en verſcheide ſchoone ondervindingen in d'Ontleedings-konſt te doen, waer mede geduurig vele uitmuntende en ſeer geleerde lieden, daer de Koninklyke Hoogeſchool uit beſtaet, ſich beſig houden. De natuurlyke geſtalte dan van deſe waterdrager bewyſt ons klaerlyk, dat *Andreas Laurentius* is bedrogen geweeſt; of ſchoon hy tot beveſtiging van ſyn gevoelen de Hiſtory van ſekere dochter bybrengt, die, na vele dagen geen water te hebben konnen loſſen, het ſelve ten laeſten door de navel heeft uitgeſtort, daer door inbrengen willende, dat dit water uit de blaes quam door de waterdrager, die niet geſtopt was; en dat het water, in de vlieſen van het kind beſloten, op deſe wyſe daer wierd vergadert. Om de ſelfde reden verhaelt hy noch een andere Hiſtory deſe ſchier gelyk, daer *Fernelius* gewag van maekt *cap.* 13. *lib.* 6. *Patholog.* Maer dit water quam gewis uit den aersdarm, en niet uit de blaes: om dat 'er geen doortogt is in de waterdrager, gelyk wy geſeit hebben, ten ware ſulks tegen d'ordre van de natuur weſen mogt; waer op men in dit geval geen grond maken kan, om te beveſtigen dat de ſaek ook ſoodanig in alle andere perſoonen moet weſen.

Daer zyn noch andere die mede wel het gevoelen hebben dat deſe wateren van de pis komen; maer ſy willen dat die door de roede worden uitgeworpen, waer in men den weg altyt open vind, en niet door den waterdrager, die nimmer een doortogt heeft. Voor my ik geloof met meerder reden, na my dunkt, dat deſe wateren alleen geteelt worden uit de dampige vochtigheden, die geduurig doorſweeten en uitwaeſſemen uit het lichaem van 't kind, die komende ſyne vlieſen t'ontmoeten, waer ſy niet door komende, uit oirſaek dat die ſeer dicht en geſloten zyn, ſich in water verkeeren en allenxkens vergadert worden, ſoo wel in 't begin van de ſwangerheit, wanneer het kind noch niet heel en al geformeert zynde, noch geen baerblykkelyk leven heeft, als noch geduurende d'andere tyden in welke dat leeft; want daer ryſen en waeſſemen geduurig dampen uit alle warme en vochtige lichamen, gelyk dat van het onvolmaekt ſchepſel in 's moeders buik is; en de reden is ſwak genoeg, door welke men ſtaende houd dat deſe wateren uit de pis voortkomen moeten, om dat ſy een ſiltige ſmaek hebben die daer mede overeenkoomt; want het ſweet, de tranen, en andere vochtigheden die van 't lichaem voortkomen en daer uit waeſſemen, zyn inſgelyks ſiltig ſoo wel als de pis, die het kind terwyl het in des moeders buik is, niet veel kan hebben, niet meer dan drek in de darmen; aengeſien het in dien tyt geen voedſelen door de mond nuttigt, en dat alle ſyne overtollige vochtigheden lichtelyk door een uitwaeſſening gaen, dwerſch door de ſubſtántie van alle de deelen ſynes lichaems, dat ſeer teerlyk is. Hierom ken ik geen noodſakelykheit, die dat ſelve verplichten kon tot veel eer de pis te looſen, die met kleine quantiteit in de blaes is, dan den drek in ſyne darmen; 't welk het dan ook niet doet, noch op d'eene wyſe noch op d'ande-

re, maer alleenig na dat het geboren is. *Bartholinus* en eenige andere willen nochtans dat het kind syne pis looft door de roede, en dat syne wateren daer van voortkomen; maer het laet sich vry beter aensien dat die daer uitkomen alleenig door d'uitwaesseming, gelyk ik gesеit heb: want als het noch niet heel geformeert is, en noch geen baerblykkelyk leven heeft, laet men niet na die wateren te vinden in een geproportioneerde quantiteit na de grootte van syn lichaem, en selfs heeft men die noch in de swangerheden van valsche schepselen; 't welk dan wel doet sien dat die niet komen van de pis door de waterdrager of door de roede gelooft, gelyk al de weereld sich inbeeld: en 't gene dit noch klaerblykkelyk bewyst, is het voorbeeld van eenige kinderen die men geboren siet worden sonder een gaetje in in de roede, en niet na laten dese wateren in alsoo grooten overvloed als d'andere te hebben, wanneer sy in den buik harer moeder zyn.

Daer moet aengemerkt worden, wanneer dat 'er verscheide kinderen zyn, dat die noit in een selfde omwindsel liggen, ten ware hare lichamen vast aen malkander mogten wesen, ('t welk seer ongemeen en wanschapig is als 't gebeurt) maer yder van haer heeft altyt syne vliesen en syne wateren bysonder en gescheiden, in welke sy alleenig omwonden liggen.

Dese wateren dusdanig in dese vliesen versamelt, hebben verscheide seer aenmerkkens-waerdige gebruiken. Sy dienen het kind om sich te bewegen, lichtelyker aen d'eene zyde na d'andere swemmende; en ten einde dat het door syne veelvoudige bewegingen de lyfmoeder niet mag komen te quetsen, met droog tegen de selve te stooten; 't welk haer groote pynen sou veroirsaken, en dikwils een miskraem konnen verwekken: sy beschermen dat noch tegen onheilen van buiten, het geweld der stooten affettende die de swangere vrouw tegen haren buik sou mogen krygen; en sy dienen ook grootelyks om het uitkomen gemakkelyker te maken in den tyt van het baren, terwyl sy den doortogt seer glad doen worden; en door haer middel de mond der lyfmoeder bevochtigt zynde, kan sich te beter rekken en uitbreiden, wanneer die komen uit te loopen als het kind staet om geboren te worden, of een weinig te voren; want die anders droog blyvende, sou het kind veel meer moeite hebben om ter weereld te komen, en de moeder sou daer van ook meerder gepynigt worden.

Johannes Claudius de la Corvée, Medecyn-meester der laest overledene Koningin van Polen, in syn boek *de nutritione fœtus*, wilt dat dese wateren bysonder geschikt zyn om het kind te voeden, en hy meent dat het met syn mond die suigt en inswelgt, heel den tyt dat het in de lyfmoeder gedragen word: doch dewyl de waerheit van het tegendeel by d'onwetenste leerlingen volkomen bekent is, soo sou ik te vergeefs arbeiden, indien ik my ophield met alle de redenen te wederleggen; die hy bybrengt om syn gevoelen te bewysen en te bevestigen; want sy vallen genoeg van haer selven om verre, en komen alle overeen met de valsheit van hare grond-regel, die haer steunsel wilt halen uit een plaets van *Hippocrates lib. de Principiis aut carnibus*, waer hy seit, dat het kind syne lippen toedrukkende het voedsel uit de de lyfmoeder suigt. Maer de geloofwaerdigheit van *Aristoteles* stryd tegen dit gevoelen, die dese dwaling wel wederleit, *cap.* 5. *lib.* 2. *de gener. animal.* Hier koomt by dat men geen insicht moet nemen op d'eerste plaets van *Hippocrates*, dewyl hy selfs sich tegenspreekt, en het tegenstrydige staende houd, *lib. de octimestri*, waer hy uitdrukkelyk seit, dat de navel van 't kind het eenigste deel van syn lichaem

haem is waer door het ſyn voedſel in de lyfmoeder ontfangt, en dat alle ſyne andere deelen naeuwkeurig geſloten zyn, en niet open-gaen voor dat het uit den buik ſynes moeders gekomen is. Maer om te doen weten dat deſe wateren geen bequame hoedanigheit hebben om het kind te voeden, ſoo is het, dat indien men de ſelve in eenig vat op het vyer ſet, gelyk ik dat verſcheide malen gedaen heb, ſoo ſal men ſien dat ſy geheel ſullen wech-vliegen, ſonder eenige dikke geſtandigheit te krygen door de hitte van 't vyer, na de mate dat ſy verminderen, gelyk alle vochtigheden doen die bequaem zyn om te voeden; even als het gebeurt in de weyachtigheit van 't bloed, die van hare maſſe afgeſcheiden ſtremt gelyk het wit van een ey, ſoo ras als men haer op het vyer ſet; 't gene wel doet ſien dat deſe wateren van dien aert niet zyn, en dat ſy tot voedſel voor het kind niet ſouden konnen dienen, wanneer het ſelfs die al ſoog, en doorſwelgen quam.

Een genoegſame verklaring gemaekt hebbende van de vlieſen des kinds, en van ſyne wateren, ſoo moet men vervolgens hier op kennis ſoekken te krygen van de deelen, door welke het ſyn waerachtig voedſel ontfangt, wanneer het in de lyfmoeder is; hier van ſullen wy nu tegenwoordig gaen handelen.

Deſe drie figuuren vertoonen de moederkoek, of nageboorte, en de navel-vaten van 't kind.

De eerſte vertoont de moederkoek, in 't midden van welke de navelſtreng vaſt is; men ſiet ook rontom deſe moederkoek de vlieſen van 't kind, die ſoo gerimpelt blyven wanneer het daer uit is.

A. A. A. *Vertoonen het lichaem der moederkoek.*

B. B. B. *De vlieſen die daer rontom aen vaſt zyn.*

C. C. C. *De ſtreng van het kind ſyne navel-vaten inhoudende, die uit ſynen navel komen, en ſich gaen inwikkelen midden in de moederkoek, waer ſy ontelbare takken voortbrengen.*

D. D. *Sekere hoogten, knoopen genoemt, die men in de ſtreng ontmoet, voortkomende van dat de navel-vaten op d'eene plaets grooter uitgebreid zyn als op d'andere.*

De tweede figuur vertoont de moederkoek na d'andere zyde gekeert, en den buik van 't kind geopent, om daer in de verdeeling der navelvaten aen te merkken.

E. E. E. *Vertoonen de moederkoek, van de zyde met welke ſy aen de lyfmoeder vaſt is; men ſiet aen deſe zyde geene teekenen van vaten gelyk aen d'andere, maer alleenig ſommige enkele ſneedjes, en kleine gaetjes, waer langs het bloed, dat aen de lyfmoeder doorſweet, afdruipt in geheel de ſubſtantie der moederkoek.*

F. F. F. *De*

Fig I
A
B
C
D
Fig II
E
F
G
H
I
Fig III
O
P
Q
K
L
M
N
S
T
V
X

F. F. F. *De vlieſen.*
G. *Een deel van* 't chorion, *of des vruchts buitenvlies, dat geſcheiden is van het* amnios, *of des vruchts binnenvlies, 't welk* H. *ſtaet geteekent.*
H. *Een deel van het* amnios, *van het* chorion *geſcheiden, geteekent* G.
I. I. I. *De navel-ſtreng, waer aen men verſcheide knoopen ſiet.*
K. *De navel, daer de vaten in komen.*
L. *De navel-ader, die loopt in de ſcheiding van de lever.*
M. *De twee navel-ſlagaderen, die langs de zyden van de blaes loopende, ſich gaen inwikkelen in de heup-ſlagaderen, en ſomtyts in d'onderbuiks ſlagaderen,*
N. D'Urachus, *of waterdrager, die van den bodem der blaſe, liggende tuſſchen de twee navel-ſlagaderen, ſich aen de navel gaet hechten, ſonder verder te loopen, in welke placts hy ongemeen dun is, en geenſins hol noch gatig.*

De derde figuur doet een moederkoek ſien van twee kinderen, waer aen dan ſoo vele ſtrengen zyn, en yder kind heeft daer ook ſyne byſondere vlieſen.

O. O. O. O. *Het lichaem van de moederkoek, die aen beide de kinderen gemeen is.*
P. P. P. *De vlieſen dienende om byſonderlyk het kind in te winden dat aen die zyde is.*
Q. Q. Q. *D'andere vlieſen dienende om het ander kind daer byſonder in te houden.*

Aengaende de ſtrengen aen deſe dubbele moederkoek, die van de rechter zyde is t'einden open geſneden, om te doen ſien dat men daer in niet dan alleenig drie vaten ontmoet.

R. R. *Vertoonen een ſterk vlies, waer mede deſe drie navel-vaten bekleed zyn.*
S. *De bloedader, die vry grooter is dan de ſlag-aderen.*
T. T. *De twee ſlag-aderen, die veel kleinder zyn dan de bloed-ader. D'andere ſtreng is t'einden afgeſneden, waer men ſlechs de holligheden der vaten ſiet.*

IV. HOOFTDEEL.

Van de Moederkoek, en van de Navel-vaten des kinds.

GElyk het kind gevoed worden moet alleenig van het bloed ſyner moeder, geduurende den tyt dat het in de lyfmoeder is, en dat alle de ſwangere vrouwen het ſelve nimmer ſchoon, noch goet hebben, ſoo heeft de voorſichtige

natuur de moederkoek gemaekt, om het daer door als van voorraed te verſorgen, ten einde het altyt genoeg hebben mag, en dat het bloed daer nieuwelyks bearbeid en tot ſyne volkomentheit gebragt ſou zyn, om tot voedſel bequaem gemaekt te weſen; om dat het kind ſonder twyffel niet ſou gekonnen hebben, een ſoo groven bloed, gelyk dat van de moeder is, in ſyne ſachte en teedere ſubſtantie verkeeren, indien het van te voren in de moederkoek niet had geſuivert geweeſt, van waer hem dat vervolgens word toegeſonden door middel van de navel-ader, en uit het kind door de ſlag-aderen weder na de moederkoek gevoert, gelyk wy hier na ſullen ſeggen, en deſe zyn wel alleen de drie vaten, daer de navelſtreng uit beſtaet. Laet ons dan ſeggen, dat de moederkoek niet anders is dan een vlieſige en ſponsachtige maſſe, eenigſins de ſubſtantie der milt gelyk, doorweven van ontelbare bloed-aderen en ſlagaderen, uit welke het grootſte deel van haer lichaem beſtaet, gemaekt om het bloed der moeder t'ontfangen en te ſuiveren, dat tot het voedſel van 't kind in de lyfmoeder geſchikt is. Deſe maſſe van ſponsachtig vleeſch word ſoo genoemt, om dat ſy in figuur een koek gelykt: ſommige noemen haer de milt der lyfmoeder, om dat ſy, gelyk een andere milt, het bloed tot voedſel van 't kind gereed maekt en ſuivert. *Andreas Laurentius* heeft haer liever het *pancreas*, of het klierbed der lyfmoeder willen noemen, en geeft daer aen het ſelfde gebruik als aen het klierbed des onderbuiks, te weten dat deſe moederkoek de navel-vaten, door geheel hare ſubſtantie met ontallyke takken verſpreit, in verſekertheit ſou vaſt houden, en ſich even als een kuſſen daer onder leggen.

Deſe moederkoek word gemaekt uit het maenſtondelyk bloed der moeder dat in de lyfmoeder toevloeit, door welkers t'ſamenkomen het lichaem der moederkoek op de wyſe van een bloedrunſel word geformeert. Hare figuur is plat en rond, als een tafelbord breed, en in haer midden ontrent twee vingers-breed dik, in welke plaets de navel-vaten vaſt zyn; maer ſy is een weinig dunder na d'uitterſten van geheel haren omkring. Sy is bedekt van het *chorion* en het *amnios* alleenig aen de zyde naer het kind, en met d'andere zyde is ſy vaſt aen den bodem van d'inwendige partie der lyfmoeder. Hare ſterkſte hechting aen de ſelve (die in haren omkring is) geſchied door middel van dit *chorion*, gelyk wy in 't voorgaende Hooftdeel geſeit hebben, 't welk ſoo geweldig aen de moederkoek vaſt is, door het t'ſamen weven van ontelbare vaten die ſich van buiten ſeer groot vertoonen, dat ſy daer van niet afgerukt noch geſcheiden kan worden ſonder hare ſubſtantie te ſcheuren.

Indien men de moederkoek wel naeuwkeurig aenmerkt, gelyk ik gedaen heb, op de zyde waer mede ſy aen de lyfmoeder vaſt is, ſoo ſal het ſchynen als of daer een licht vlies vol van ſweetgaten over getrokken was, 't welk ſoo dun is, dat men het ſchier niet kan ſien daer te weſen: nochtans ſal men dat klaerlyk daer vinden, met het bloed wel af te wiſſen daer deſe partie geduurig door bevochtigt word. Men ſal noch bevinden dat geheel hare vlakte aen die zyde als doorſneden is van verſcheide linikens, eenigſins even als die men ſiet op het bovenſte van de nieren eener Os: daer vertoonen ſich ook vele kleine gaetjes, door welke het bloed, dat dwerſch door de loſſe ſubſtantie der lyfmoeder heen ſweet, in deſe vleeſige maſſe koomt leken.

Of ſchoon daer twee kinderen in de lyfmoeder zyn mogten, ja ſelfs als daer drie zyn, indien ſy waerlyke tweelingen weſen mogen, dit is te ſeggen, van een

ſelfde

ſelfde byſlapen geteelt, ſoo hebben ſy veeltyts niet dan een ſelfde gemeene moederkoek, die alleenig ſoo vele ſtrengen heeft daer in vaſt zynde, als 'er kinderen zyn; die nochtans geheel het een van het ander zyn geſcheiden door hare byſondere vlieſen, in welke yder kind met ſyne wateren byſonder beſloten is; ten ware ſy, gelyk ik in 't voorgaende Hooftdeel geſeit heb, met hare lichamen vaſt aen malkander mogten weſen; in welk geval de tweelingen van ſoodanigen aert, die hierom wanſchapig zyn, ook hare wateren gemeen hebben, en in de ſelve vlieſen beſloten worden. Maer indien 'er overbevruchting geſchied is, ſullen daer ſoo vele moederkoekken als kinderen weſen; en gelyk d'overbevruchting (indien ſy noch gedaen worden kan) ſeer ſelden voorvalt, ſoo ſiet men ook weinige vrouwen verſcheide moederkoekken hebben, wanneer ſy van verſcheide kinders in de kraem komen. Maer of wel een eenige moederkoek dikwils gemeen is aen verſcheide kinderen, ſoo heb ik opgemerkt dat de vaten der ſtreng van yder kind, ſoo wel de bloed-aderen als de ſlag-aderen, die de ſubſtantie van deſe gemeene moederkoek doorloopen, altyt volkomen van malkander geſcheiden zyn, ſoodanig dat de vaten dienende om een kind te voeden, geen gemeenſchap hebben door vereening, noch anderſins, met die om d'andere kinderen te voeden geſchikt zyn: dit maekt dat yder van deſe kinderen haren oirſpronk van voedſel en van leven d'een van d'ander afgeſcheiden hebbende, en in onderſcheide vlieſen en wateren beſloten liggende, een van deſe kinderen doot weſen kan in den buik ſynes moeders, genoegſaem merkkelyken tyt geduurende, ſonder dat het ander kind levendig zynde, eigentlyk beſmet weſen ſou door 't verderf van dat doot is.

Men ſiet ſchier niets dan de vrouw alleen die een moederkoek heeft op de wyſe als ik hier heb beſchreven, en die ſich daer van ontlaſt als van een onnutte ſaek, wanneer het kind is te voorſchyn gekomen: want het meeſte deel van d'andere dieren werpen niets uit na hare jongen voortgebragt te hebben, dan alleenig de wateren of eenige ſlymigheden, en de vlieſen die haer omringt hadden; maer in plaets van deſe vleeſige maſſe hebben ſy, die gemeenelyk niet meer dan een jong brengen, gelyk de vrouw, alleenig eenige *cotyledons*, of knopjens, 't welk verſcheide ſponsachtige kliertjes zyn, inwendig vaſt ſittende aen de eigenſte ſubſtantie van hare lyfmoeder, waer ſich alle de takken der navel-vaten van hare jongen aen hechten: welke kliertjes, gelyk ik verſcheide malen heb opgemerkt door het openen der ſchapen, niet grooter zyn dan kennip-zaden, wanneer ſy geen jonk in den buik hebben; maer wanneer ſy vol zyn, ſwellen die ongemeen groot, en worden ſoo dik als een duim, d'eene meer en d'andere min: ſy gelykken dan genoegſaem in figuur by kampernoelje, of paddeſtoelen, die noch open-gegaen mogen weſen, haer van onderen aenſiende, na dat heel de ſteel daer van afgeſneden ſou zyn; en aen yder van deſe *cotyledons* of kliertjes zyn de takken der navel-vaten vaſt gehecht: niet te min is het ſeker, dat de dieren, die gemeenelyk vele jongen t'eener dragt brengen, deſe kliertjes niet hebben, in plaets van welke yder jongetje in ſyn kluisjen ſekere ſlag van een byſondere moederkoek heeft, welke de moer opeet ſoo ras ſy yder jong heeft geworpen, na de navel-vaten die daer aen vaſt zyn met de tanden beknabbelt en afgebeten te hebben.

Wanneer de ſwangere vrouw eenige ongeſontheit heeft in geheel haer lichaem, hoe gering die ook weſen mag, ſoo is daer van ſchier altyt eenig merkteeken en indruk aen de ſelve, 't zy in de verw, 't zy in de ſubſtantie van de moederkoek,

daer sy na haer baren sich van ontledigt; aengesien dese partie van een seer weeke en sponsachtige substantie zynde, lichtelyk doordronken word door de quade humeuren des lichaems, die gewoon waren sich door de lysmoeder t'ontlasten. Hare natuurlyke verw moet rood wesen, dies te schoonder en levendiger, na dat de vrouw welvarend is, en hare substantie moet gesont en gelykkelyk sacht zyn, sonder eenige ruwe hardigheit.

Midden uit de moederkoek koomt een streng, bestaende uit verscheide vaten t'saem-gevoegt, die dienen om het bloed te voeren dat tot het voedsel van 't kind is geschikt, over welkers getal onder de Schryvers geschil is: Sommige stellen daer vier, te weten twee bloed-aderen, en twee slag-aderen; andere tellen daer vyf, de waterdrager daer by voegende, gelyk *Galenus* doet; maer het is heel seker dat men niet dan alleenig drie heeft in een menschelyke vrucht, gelyk ik heb ondervonden door het open-snyden van vele by my gedaen, te weten, een bloed-ader en twee slag-aderen. De bloed-ader een oneindig getal takken in de moeder-koek geschoten hebbende gelyk de wortelen van een boom, begeeft sich met een eenige loop langs door de streng tot in de navel van 't kind, daer sy door gaet om sich ten laesten te eindigen midden in 't scheidsel dat in 't onderste deel van de lever is; en de twee slag-aderen uit de selfde moederkoek voort-komende door een groot getal van diergelykke wortelen, gaen door twee loo-pen langs de selve streng, insgelyks tot in de navel van 't kind, hare einden ne-mende in de heup-slagaderen, en somtyts in d'onderbuiks slag-aderen. De bloed-ader is vry veel grooter dan de slag-aderen zyn; hare holte is wel soo wyd om een swane-schacht daer in te steken; en die der slag-aderen, als om de malie van een matig rygsnoer daer in de krygen, dat is te seggen, de helft kleinder als de bloed-ader. De slag-aderen maken vele kromme en ongelykke swieren langs haren weg, maer de bloed-ader is in al haren voortgank rechter geleid.

Dese drie vaten, waer de streng uit bestaet, zyn omwonden met een genoeg-saem dik en sterk vlies, voortkomende uit het *chorion*, dat ook is bekleed door een afspruitsel van 't *amnios*, 't welk men daer van lichtelyk kan afhalen: maer behalven dat dit eerste haer dient als een scheede, waer in sy alle drie sich onthou-den, soo scheid het die noch van malkander door syne verdubbelingen. Wanneer de vaten van dese streng vol bloed zyn, dan is die ontrent een vinger dik, en ge-meenelyk ontrent drie vierendeel van een el lank, makende ontrent vier groote hand-palmen. Sy moet noodsakelyk dese lengte hebben, ten einde het kind niet belet worden mag in de lysmoeder sich vryelyk te bewegen, en daer uit te komen ten tyde van de geboorte sonder de moederkoek te trekken die daer aen vast is, ge-lyk het somtyts gebeurt wanneer die streng te kort valt, of dat hare lengte veel word vermindert door d'omwindselen daer de hals van 't kind dikwils mede be-lemmert is; 't welk maekt dat den arbeid van de vrouw veel smertelyker en vry gevaerlyker is; vermits het kind soodanig vast gehouden en als bereugelt zynde door dese streng, om hoog hangen blyft, en soo licht niet na de doortogt kan neder komen, noch daer na toe worden gedrongen door de ween van de vrouw, sonder ter selver tyt aen de moederkoek te trekken, en sonder te maken dat sy los worde, 't welk altyt van een gevaerlyke bloedstorting gevolgt is, indien dit los-worden koomt voor de geboorte van 't kind. Daer zyn kinderen die dese streng soo onge-meen lank hebben, dat ik het kind van een juffrou gesien heb, op den 2. April des

jaers

jaers 1675. door my verloſt, ter weereld komen met een waerachtige knoop in de navel-ſtreng, die niet had geknoopt konnen worden dan door hare geweldige lengte, meer dan vyf vierendeel lank zynde, en daer het een ronde cirkel van had gemaekt, dryvende midden in de wateren, door welken cirkel geheel het lichaem des kinds noodſakelyk had moeten gaen, ſich omkeerende in den buik ſynes moeders. Deſe knoop was naeuw geſlooten; maer dat ſluiten was waerſchynelyk eerſt geſchied ter ſelver ſtond als het kind geboren wierd, en in het trekken van die ſtreng om de moeder te verloſſen: want indien ſy in des moeders buik ſoodanig hard geknoopt had geweeſt, dan ſou het kind ſekerlyk moeten omkomen hebben; uit oirſaek dat het bloed, waer door het ſoo lang gevoed worden moeſt, ſyne vrye beweging niet had konnen genieten dwerſch door ſulken knoop. Men ſiet gemeenelyk in deſe ſtreng verſcheide genoegſaem uitmuntende ongelykheden, die als knoopen ſchynen te weſen, nergens anders van voortkomende dan door het krom en bochtig loopen der vaten, die geſwollen en op d'eene plaets voller van bloed als op d'andere zynde, deſe knobbelen maken. Daer zyn Vroevrouwen die ſuperſtitieuſelyk gelooven, of andere willen doen gelooven, dat het getal van deſe voorgewende knoopen is geſchikt na dat der kinderen die de vrouw noch vervolgens ſal krygen; 't welk tegen reden is, aengeſien ſy die op hare vyfen-veertig jaren en voor de laeſtemael in de kraem koomt, gelyk men dagelyks ſiet, ſoo vele knoopen heeft in de ſtreng van haer kind, als ſy die op hare vyftien jaren van haer eerſte kind is verloſt, daer deſe noch meer dan een doſijn hebben moet. Sy ſeggen daer-en-boven, dat indien d'eerſte knoop van de kant der lyfmoeder rood is, het eerſte kind dat die vrouw vervolgens ſal voortbrengen, een Soon weſen moet; en indien ſy wit is, dat ſy een dochter ſal baren; maer dit gevoelen heeft geen vaſter noch redelyker grond dan het ander; want deſe knoopen vertoonen ſich alleenig rood, of om beter te ſeggen duiſter blaeu, na dat de vaten meer of minder vol bloed zyn, 't welk haer dusdanigen verw geeft, die ook dies te klaerder geſien word na dat de vaten in deſe plaets hooger uitſteken.

Daer zyn wel Schryvers die den waterdrager, gelyk wy geſeit hebben, onder 't getal der navel-vaten ſtellen, en ſeggen dat hy dient om de pis van 't kind te loſſen in ſyne vlieſen; nochtans vertoont ons d'ervarentheit dat het geen vat is, en dat het niet uit de navel koomt; maer dat het alleenig een bindſel is in het kind ſoo wel als in de man, dat uit den bodem van de blaſe ſich aen de navel koomt eindigen, ſonder dat het daer buiten gaet, gelyk ſommige verkeerdelyk gelooft hebben. Ik heb meer dan veertig kinderen geopend en ontledet, in welke ik dien noit hol heb gevonden; maer altyt dicht en ſenuwachtig na de plaets daer die ſich aen de navel hecht, en ſeer gelykkende, gelyk ik al geſeit heb, na de fyne ſnaer van een luith. Nochtans heb ik dien altyt hol gevonden in de ſchapen, daer hy ſich eindigde met d'andere navel-vaten aen hare klieren, in welke dieren men ook twee navel-aderen ſiet die na de lever gaen, beide dicht nevens malkander, 't welk maekt dat hare ſtreng beſtaet uit vyf vaten; maer het is daer mede ſoodanig niet in de menſchelyke vrucht; want die heeft niet meer dan een navel-ader en daer by twee ſlag-aderen: 't gene my doet gelooven dat *Galenus*, ſeggende, *lib. de diſſectione uteri*, dat de navel-ſtreng uit vyf vaten beſtaet, veel eer die van ſulken ſlag van dieren, dan die van het kind heeft beſchreven.

Om wel te weten hoe dat het voedſel door de navel-vaten tot het kind word ge-

voert, is het ſeer noodig te begrypen en te kennen op wat wyſe het omloopen van 't bloed geſchied; 't welk ten aenſien van dit ſoodanig toegaet. Het bloed gebragt zynde door de ſlag-aderen van de moeder, die in den bodem van de lyfmoeder haer uitkoomſt hebben, tot in de moederkoek die daer aen vaſt is, ſoo geſchied daer van een natuurlyk overgieten door de navel-ader in de lever van 't kind, waer na dat in de hol-ader gevoert word, en van daer naer het hert; waer het zynde naer alle de deelen van 't lichaem geſonden word door het middel der ſlag-aderen; en ten naeſten by een gelyk deel in quantiteit, in de heup-ſlagaderen zynde, word gevoert in de navel-ſlagaderen die daer aen komen, om weder in de moederkoek gebragt te worden; waer het bloed noch bearbeid zynde, weder keert om den ſelfden weg te doen door de navel-ader, van nieuws gaende na de lever van 't kind en van daer naer het hert, en ſoo altyt vervolgens ſonder eenigſins op te houden. Maer om wel lichtelyk te begrypen hoedanig het bloed in de moederkoek omloopt, en hoe door het middel van deſe partie daer een wederzydſche overſtorting van d'een tot d'ander geſchied, ſoo wel ten aenſien van de moeder, als van 't kind, ſoo moet men alleenig ſich inbeelden dat het een gemeene partie is, behoorende tot het lichaem van d'een en van d'ander: want wat aengaet de moeder ſoo geſchied het omloopen daer gelyk in haer arm, of in eenig ander gedeelte wat het ook weſen mag; en aengaende het kind, ſoo is het daer mede het ſelve.

Men vind geen klapvliesjes in de navel-ader, gelyk ik dat opgemerkt heb, na de ſelve naeuwkeurig onderſocht te hebben; en die zyn daer in ook niet noodig. Deſe klapvliesjes zyn ſeer veelvoudig in de aderen der armen en die der beenen; uit oirſaek dat deſe partien gehouden zyn vele onderſcheide bewegingen te maken, die met de vaten te drukken het omloopen van bloed ſouden verwerren, indien het ſoo niet was opgehouden en verhindert te rug te loopen; maer de navel-ader heeft die geenſins van doen gehad, om dat de ſtreng van het kind in 't midden van ſyne wateren dryft, waer die niet gedrukt konnende worden, de beweging van 't bloed daer in niet geſtuit weſen kan, gelyk het dikwils is in de armen en in de beenen, of in d'andere partien die eenige krachtige t'ſamentrekking maken.

Soo ras als het kind is geboren, komen deſe vaten, die grooter zyn in 't kind, uit oirſaek van hare holte, dan ſy zyn in de man, op te droogen; en haer gedeelte dat buiten den buik is valt af, en ſcheid ſich dicht by de navel vyf of ſes dagen daer na; om welke reden ſy haer eerſte gebruik verlieſen, en vervolgens beginnen in ophangende banden te verkeeren; te weten de bloed-ader in die van de lever, en te twee ſlag-aderen dienen om de blaes uit te rekken en op te houden by de zyden ſich daer aen vervoegende, wiens bodem noch vaſt hangt aen den waterdrager, die niet buiten den navel koomt, gelyk voorheen geſeit is; 't welk ſoo blyft geduurende geheel het overig leven. Wy hebben tot hier toe gewag gemaekt van alles wat 'er met het kind in de lyfmoeder gevonden word; laet ons nu bekent maken hoedanig de verſcheide natuurlyke geſtalten zyn die het daer in heeft, volgens d'onderſcheide tyden der ſwangerheit: dit is een ſaek van genoeg groot gevolg om daer ontrent eenige opmerkking te maken.

De

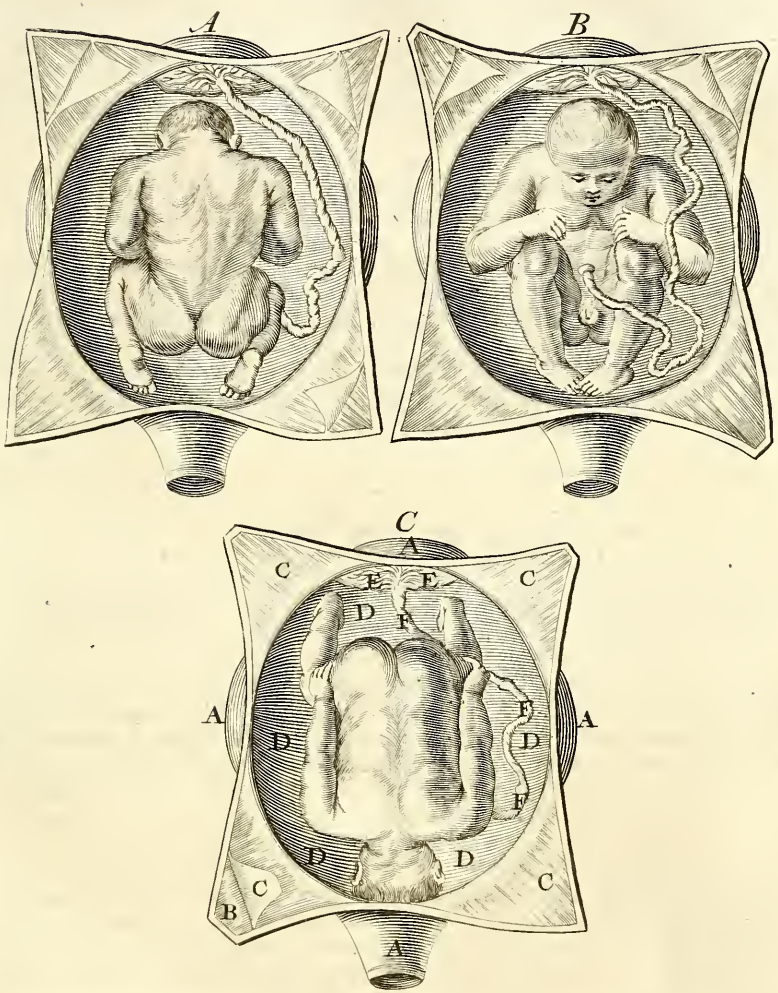

De drie bovenſtaende figuuren vertoonen de verſcheide natuurlyke geſtalten des kinds in de lyfmoeder.

Die B. *is geteekent, vertoont hoe dat het gelegen is geduurende de ſeven of acht eerſte maenden der ſwangerheit.*

Die A. *is geteekent, doet het ſelfde ſien liggen van ſyn achterſte gedeelte.*

En de derde C. *geteekent, verbeeld op wat wyſe het kind is gelegen ontrent de laeſte maend der ſwangerheit, en ten tyde als het gereed is om uit te komen.*

Verklaring van alle de lyfmoeders, in welke alle de kindes beſloten zyn die in verſcheide poſtuuren verbeeld worden, ſoo wel hier als in alle andere plaetſen na deſe.

A. A. A. A. *Vertoont de ſubſtantie der lyfmoeder.*
B. *Het vlies* chorion *genoemt, dat geheel de lyfmoeder van binnen rontom beſet.*
C. C. C. C. *Het vlies* amnios, *'t welk ſoodanig vervoegt en verecnigt is aen 't* chorion, *dat het ſchynt die alle beide niet dan een vlies te weſen.*
D. D. D. D. D. *Vertoonen al het ledige met water vervult, waer het kind midden in ſwemt en gelegen is.*
E. E. *De moederkoek geſeten aen den bodem van de lyfmoeder.*
F. F. F. *De navel-ſtreng, hier en ginder in de wateren ſwemmende.*

V. HOOFTDEEL.

Van verſcheide natuurlyke geſtalten des kinds in den buik ſyner moeder, volgens d'onderſcheide tyden der ſwangerheit.

WAnneer wy uitgelegt ſullen hebben welke de verſcheide natuurlyke geſtalten des kinds zyn, ſal men licht kennis hebben van die tegen de natuur zynde veeltyts quade geboorten veroirſaeken. Men kan in 't gemeen ſeggen dat de kinderen, ſoo wel knechjes als meisjes, voor 't gewonelykſte gelegen zyn midden in de lyfmoeder; want of ſchoon men ſomtyts bemerkt dat de buik der ſwangere vrouw aen d'eene zyde meer is verheven als aen d'andere, dat koomt niet dan van dat de rondte der lyfmoeder na die kant meerder helt; en deſe geſtalte van de zyde moet alleenig verſtaen worden ten aenſien van den buik des moeders, en niet ten aenſien van de lyfmoeder, in 't midden van welke het kind altyt geplaetſt is; uit oirſaek dat men in de lyfmoeder der vrouw niet dan een eenige holte ontmoet, die alleenig geteekent is van een kleine linie in hare lengte, en niet twee of meer afſcheidſelen, gelyk men ſiet in die van andere dieren.

Daer zyn Schryvers die willen dat deſe twee ingebeelde holligheden de reden geven waerom de vrouw ſomtyts twee kinderen voortbrengt, en ſomtyts ſelfs meer; en dat de knechjes veel eer geteelt worden in de rechter, en de meisjes in de ſlinker zyde, gelyk *Hippocrates* getuigt, *Aphor.* 41. *lib.* 5. waer hy ſeit, *de mannelyke vruchten worden meeſt gedragen in de rechter zyde der lyfmoeder, de vrouwelyke in de ſlinker;* maer ſonder dat daer toe eenige ſekere regel zy, dragen ſommige vrouwen

wen de knechjes na de ſlinker zyde, en andere de meisjes na de rechter; en wanneer men daer twee kinders ontmoet, ſoo zyn ſy beide ſomtyts van een ſelfde ſlag, en ſomtyts niet, en dan liggen ſy ſonder onderſcheid ter rechter of ter ſlinker. Siet hier 't gene men kan ſeggen van het liggen in 't gemeen der kinderen in de lyf-moeder.

Maer wat aengaet de byſondere geſtalte, die wy aenmerkken door de verſcheide poſtuuren en figuuren des kinds, die is verſchillig volgens d'onderſcheide tyden der ſwangerheit; want in d'eerſte maenden, word het klein vruchtje 't welk men *embrio* noemt, altyt gevonden in een ronde en een weinig lankwerpige figuur, hebbende den ruggraet middelmatig na binnen gekromt, de dyen om hoog geheven, waer langs de beenen zyn na beneden gevouwen, ſoo dat de hielen dicht by de billen komen, en de einden der voeten na binnen zyn gekeert, ſyne armen gebogen, en de handen ſchier op de knyen liggen, naer welke het hooft ſich koomt neigen na voren ſakkende, ſoo dat de kin op de borſt hangt. In deſe poſtuur gelykt het wel genoeg een hukkenden ſchytter, die met het hooft neder-bukt om te ſien wat hy doet. Het heeft den ruggraed dan gekeert na die van de moeder, het hooft om hoog, het aenſicht na voren, en de voeten na beneden; en na de mate dat het koomt te groeien en groot te worden, ſoo ſtrekt het allenxkens ſyne leden beter uit, die het ſchier dicht had t'ſamen gebogen geduurende d'eerſte maenden; Men moet nochtans niet gelooven dat het kind altyt eigentlyk ſou zyn in de ſelfde poſtuur die wy nu geſeit hebben; want het verandert ſomtyts die van ſyne armen en beenen, de ſelve meer of min buigende of uitſtekende, en naer d'eene of d'andere zyde leggende, volgens dat het daer toe opgewekt word door vele onderſcheiden oirſaken, gelyk alle ſwangere vrouwen dat wel konnen getuigen, die dat ſelve deſe onderſcheide partien voelen bewegen; waer na het meeſt altyt wederkoomt, als tot ſyn middelpunt, allenxkens de ſelfde figuur te hervatten die wy nu beſchreven hebben, in welke het gemakkelyk ruſt; uit oirſaek dat dan alle de deelen ſynes lichaems een middelmatige figuur hebben tuſſchen het recht uitſtrekken en een naeuw t'ſamen-buigen; welke middelmatige figuur de natuurlykſte en de gemakkelykſte is, die ſy ſouden mogen hebben: waerom *Columbus* ſelfs van losheit beriſpt dient te weſen, daer hy alle andere Schryvers mede beſchuldigt, die van de geſtalte des kinds geſchreven hebben, welke hy ſeit door ervarentheit niet overeenkomende gevonden te hebben met de beſchryving daer over van haer gegeven, ons daerom een andere byſondere geſtalte des kinds aenwyſende, welke hy ons verſekert geſien te hebben in 't openen der lichamen van eenige vrouwen na haer doot: maer weet men niet wel dat de doot van de moeder en van het kind, ongemeene en verſchillige ontroeringen aen d'een en d'ander veroirſakende, dikwils de geſtalte van alle de leden des kinds doet veranderen, die in de ſelfde figuur blyven gelyk ſy waren toen het in de buik ſynes moeders quam te ſterven? Het kind behoud gemeenelyk deſe eerſte geſtalte tot op de ſevende of achſte maend; in welken tyt ſyn hooft ſeer groot geworden zynde, door ſyn gewicht na beneden gedreven word, tegen d'inwendige mond der lyfmoeder, dat doende na voren ombeuitelen, door middel van 't welk ſyne voeten naderhand omhoog worden gevonden, en ſyn aenſicht is dan gekeert na den aers van ſyne moeder. Sommige gelooven dat alleen de knechtjes het ſelve naer onder gekeert hebben wanneer ſy geboren worden, en dat de meisjes het ſelve hebben na bo-

ven : *Fernelius* is van dit gevoelen ; maer ſonder reden, dewyl en d'eene en d'andere het altyt naer onder gekeert hebben, na den aers van hare moeder, gelyk geſeit is : wanneer het tegendeel gebeurt, dan is dat niet natuurlyk ; want behalven dat het aenſicht des kinds na boven komende, ſeer vele ſtooten ſou krygen, uit oirſaek van de hardigheit der beenderen in de doortogt van de vrouw, ſouden de ween van het baren dat ſelve niet ſoo licht uit de lyfmoeder dryven, dan ſy wel doen wanneer het lyf en het aenſicht naer onder ligt ; in welk geval de lyfmoeder, ſoo wel als de ſpieren des buiks van de moeder, ſich ter ſelver tyt t'ſamen trekken, met de ween, over den rug van 't kind, dat in deſe geſtalte ſich aenperſcht tegen de ween, waer door ſyn hooft dies te beter na den weg der uitkoomſt gedreven word.

Het dient aengemerkt te worden wanneer het kind ſyne eerſte geſtalte verandert heeft door dit beuitelen, noch niet aen die laeſte gewent zynde, dat het ſich ſomtyts ſoo geweldig roert en beweegt, dat de vrouw gelooft daer over in de kraem te ſullen komen wegens de ſmerten die ſy gevoelt, gelyk ik dikwils heb ſien gebeuren, en byſonderlyk aen de vrouw van Meeſter *Delanos*, myn Gebroeder in de konſt, die naer onverhoets groote pynen in den buik gevoelt te hebben op d'achſte maend van hare ſwangerheit, uit oirſaek dat haer kind dus gekeert was ('t gene haer verplichte my vaerdig by haer t'ontbieden, en alles tot haer kraembed gereed te maken, 't welk ſy meende haer op dien ſelven tyt te moeten treffen) niet naliet evenwel haer kind noch een volle maend te dragen, waer na ik haer gelukkig daer van hielp verloſſen.

Indien men op deſe omſtandigheit wel acht neemt, ſal men bekennen dat dit het eerſte voorgewend poogen is, 't welk de Schryvers ſich ingebeeld hebben dat het kind deed om op de ſevende maend voor den dach te komen ; en het ſelve niet doen konnende, dat het alſoo bleef tot op de negende; en het ſelfde poogen hervattende op d'achſte maend, indien het daer in geboren wierd, dat ſoo niet lang leefde, aengeſien het geen twee ſoo machtige ontroeringen dicht op malkander kon verdragen. Maer het is misverſtant ; want als het kind ſich alſoo keert met het hooft na beneden, of veel eer gekeert is, ſoo koomt ſulks alleen door een natuurlyke geſteltheit van de ſwaerte der bovenſte partien ſynes lichaems ; en als het in dien tyt, en kort daer na ſich geweldig beweegt, dat geſchied, niet door dat het voor den dach wenſcht te komen ; maer het is uit oirſaek van 't ongemak dat het lyd in deſe nieuwe geſtalte, tot welke het niet gewoon was, gelyk ik even geſeit heb. Dit leert ons *Hippocrates*, *lib. de octimeſtri* ; *Doch het kind begint te lyden voor de barens-nood, en koomt in 't gevaer van ombals te geraken, wanneer het in de lyfmoeder keert.* Het keert ſich ſomwylen dusdanig met de ſevende maend, en en ſelden eerder ſonder ongeval, meeſt met d'achtſte, en altemets alleenig met de negende, en anderſins keert het ſich wel noit ; gelyk ons wel doen ſien die in hare eerſte geſtalte voor den dach komen, dat is te ſeggen, met de voeten voor uit. Nu is het hier door licht te oirdeelen, en het is een waerheit die ik vaſt en verſekert houde, dat de kinderen dies te kloekker en ſterkker zyn, en by gevolg beter konnen leven, hoe dat ſy nader komen tot den natuurlyken en volmaekten termyn, 't welk het einde is van de negende maend : want gelyk *Ariſtoteles* ſeer wel ſeit, *Topicor. lib.* 3. *cap.* 1. *Dat naeſt tot het goede koomt, en het goede meeſt gelykt, dat is ook meeſt te wenſchen en beſt.*

Het

Het kind keert dan in deſer voegen ſyn hooft na beneden op de laeſte maenden der ſwangerheit, alleenig ten einde om bequamelyk geſtelt te zyn tot te lichter uit de lyfmoeder te komen in den tyt van het baren, die dan niet lang verſchoven word: want door deſe figuur ſtrekken alle de leden ſonder moeiten ſich uit als het voor den dach koomt; en op deſe wyſe ſyne armen en beenen ſich niet konnende opheffen tegen d'inwendige mond der lyfmoeder, geven geen verhindering in ſyne geboorte; en het overige ſynes lichaems, dat genoegſaem teer is, koomt daer lichtelyk door, wanneer het hooft dat ſeer dik en hard is, daer volkomen is uit gekomen.

Wanneer daer verſcheide kinderen zyn, moeten ſy een ſelfde figuur houden, dewyl die natuurlyk is, als of 'er maer een was: maer gemeenelyk beſchadigen ſy malkander door hare verſcheide bewegingen, en ſy zyn ſoo gedrongen in de lyfmoeder, dat daer dan ſchier geduurig een is 't welk een quade geſtalte neemt in den tyt dat het geboren word, en ſelfs noch wel eer; 't gene maekt dat het een dikwils koomt met het hooft, en 't ander met de voeten, of in een andere noch moeielyker geſtalte, en ſomtyts beide gants qualyk gekeert.

Op wat wyſe het kind in den buik ſynes moeders gelegen mag zyn, en in welke figuur het ſich ſou mogen aenbieden, het is altyt tegen de natuur, indien het niet is op de wyſe gelyk wy geſeit hebben: en de natuurlyke geſtalte des kinds is ſoo noodſakelyk tot een goede en wettige verloſſing, gelyk die tegen de natuur zyn de meeſte quade verloſſingen veroirſaken.

Wanneer de ſwangere vrouw gelukkig tot aen de haven gekomen is, moet ſy ſich wel wachten op het einde noch geen ſchipbreuk te lyden; 't welk ſy ſal vermyden, indien men naeukeurig acht neemt, wanneer ſy begint in den arbeid te weſen, het gene wy nu gaen ſeggen.

VI. HOOFTDEEL.

Wat men moet doen wanneer de vrouw begint in arbeid te weſen.

DEn arbeid der ſwangere vrouw is niet anders dan vele ween met hervatte perſſingen, door welke ſy tracht haer kind voor den dach te brengen. Sy word ſoo genoemt, om dat de moeder en het kind in dit doen vele ſmerten gevoelen, en geweldig beleedigt worden. De meeſte weereld gelooft, dat 'er geen andere reden is van d'oirſaek deſes quaets, dan om dat het Godt ſoo geſtelt heeft; en de vrouw, volgens ſyn woord, met ſmert hare kinderen ſou baren, van wegen hare ſonde, gelyk geſeit is in het derde Capittel van het Boek Geneſis. *Ik ſal ſeer vermenigvuldigen uwe ſmerte, namelyk, uwer dragt; met ſmerte ſult gy uwe kinderen baren: en tot uwen man ſal uwe begeerte zyn, en hy ſal over u heerſchappy hebben.* Deſe vloek was waerlyk wel groot, dewyl ſy ſich uitgebreid heeft over alle de vrou-

wen die ſedert dien tyt gebaert hebben, en ſich noch uitbreiden ſal over alle de gene die hier na ſullen komen. Wy ſien nochtans dat alle de wyfjes der andere dieren mede ſoo veel lyden en in ſoo grooten gevaer hares levens zyn als de vrouw, wanneer ſy hare jongen voor den dach brengen; 't gene maekt dat boven deſe uitdrukkelyke wille Godts, ten aenſien van de vrouw, daer noch een natuurlyke reden is, door welke wy kennen dat ſulks niet anders geſchieden kan; en deſe is, dat het onmogelyk zy dat d'inwendige mond der lyfmoeder, die ſeer eng is in vergelykking van de dikte des kinds, en ſeer gevoelig, uit oirſaek van hare ſenuwachtige en vliesachtige t'ſamenſtelling, de noodige verwydering tot ſyn uit komen ontfange, en dat haer ſoo grooten geweld aengedaen worde, ſonder daer door ſeer merkkelyke ſmerten te gevoelen. *Ariſtoteles* ſeit, dat de vrouw in het baren meer ſmerten lyd dan alle d'andere dieren, uit oirſaek dat ſy een meer ſittend leven leid; maer het is voornamelyk uit oirſaek dat de menſch onder alle dieren, het hooft grooter heeft na de geſtalte van ſyn lichaem; 't welk maekt dat het hooft van het kind ſoo lichtelyk niet voortkoomt als dat der andere dieren, die dat kleinder, en van een lankwerpiger figuur hebben. Gelyk dan de vrouw om deſe reden die ſmerten niet kan vermyden, ſal ſy alleenig trachten met geduld de ſelve te dragen, in de hoop van wel haeſt daer uit te ſullen ontſlagen zyn door een gelukkig baren.

Soo ras als men bekent ſal hebben dat de vrouw met 'er daed in den arbeid is, door de teekenen van ons aengeweſen in het tweede Hooftdeel van dit tweede Boek, ſprekende van die voorgaen en het baren verſellen, onder welke de voornaemſte zyn, dat ſy pynen en harde perſſingen in den buik heeft, die ſich om laeg na de lyfmoeder ſetten, en dat men de ſelve met de vinger rakende, haer inwendige mond voelt geopend, gelyk mede de wateren des kinds ſich vervaerdigen en formeren, dat is te ſeggen, voor aen ſyn hooft komen, en de vlieſen die dat beſluiten perſſen, door welke heen, tuſſchen het verheffen der ween, men eenigſins met de vinger kan bekennen wat gedeelte ſich aenbied, en voornamelyk indien dat het hooft is, vermits men dat in de rondte wederſtant voelt bieden met ſyne hardigheit; dan ſal men alles gereed maken wat 'er vereiſcht word om de vrouw haer baren te verlichten; en om daer in haer te lichter te helpen, ſal men wel acht nemen dat haren buik geenſins geſloten zy door den band van haren rok of door eenige andere kleeding; men ſal haer een al wat ſterkke clyſtery ſetten, of ſelfs wel meer, indien het noodig is; 't gene men in den aenvank moet doen, en eer het kind te veel in den doortogt gevordert is; want dan is het wel moeielyk dat ſy die konnen ontfangen terwyl haren aersdarm te veel geperſcht is: dit ſal dienen om haer op te wekken tot den ſelven van den afgank t'ontlaſten, ten einde den aersdarm ontledigt zynde, daer te meer ruimte mag weſen tot het uitbreiden van den doortogt des kinds, als ook ten einde van door dat middel hare ween op te wekken om ſich meerder naer beneden te ſetten, door de perſſingen die de vrouw krygt tot den ſtoelgank; en ondertuſſchen ſal men alle de noodige ſaken ſchikken tot hare verloſſing, ſoo wel voor haer als voor haer kind; en men ſal haer een ſtoel gereed maken recht bequaem tot dit gebruik, of veel eer een laeg beddeken, dat men dicht by 't vyer ſetten ſal, indien de tyt van 't jaer het vereiſcht; welk beddeken gants geen belemmering moet hebben, ſoo dat men rontom daer kan aenkomen, ten einde men de krankke te beter mogt helpen in alles

wat

wat sy noodig sou hebben. Men ontmoet somtyts vrouwen, welker inwendige mond der lysmoeder men in den aenvank niet raken kan, of schoon sy met 'er daed in den arbeid zyn; uit oirsaek dat sy dese mond seer hoog na den aersdarm hebben; 't welk maekt dat men dan den tyt van het baren niet naeukeurig voorseggen kan; en dat men selfs sich sou konnen bedriegen, niet geloovende de vrouw in arbeid te wesen, indien men geen insicht had op d'andere teekenen die wy verklaert hebben, en het selve sekerlyk konnen doen bekennen: niet te min wanneer het kind wel gekeert is, indien de vrouw waerlyk den arbeid heeft, voelt men gemeenelyk dwersch door de substantie der lysmoeder het hooft des kinds allenxkens nedersakken, en krachtig genoeg het aenraken wederstaen in de tyden der ween.

Indien de vrouw die in den arbeid is een sware vollyvigheit heeft, dan sal het wel goet komen haer in den arm te doen laten; want door dit middel, hare borst ontlast zynde, en meerder vryheit vindende om adem te halen, sal sy ook wel meerder kracht hebben om hare ween na beneden te setten; 't welk sonder eenig gevaer sal geschieden; vermits in dien tyt het kind vaerdig om na buiten te komen, het bloed der moeder niet meer tot voedsel noodig heeft: dit is een saek die ik dikwils in 't werk heb gestelt met seer goet geluk: daerenboven belet dese ontlediging dikwils dat de vrouw niet eenige bloedstorting sou krygen, noch de koorts na dat sy verlost is; waer na wachtende sal sy in hare kamer wat wandelen, indien hare krachten sulks toelaten; en om die te bewaren en te verquikken sal het bequaem genoeg komen haer eenig krachtig sop te doen nuttigen, of een versch ey, en van tyt tot tyt eenige lepelen goeden wyn, of wel wat gebraden brood daer in geweekt, sonder dan eenige vaste spysen te gebruiken, noch bovenmaten veel soete wyn, noch eenigen anderen drank te drinkken, gelyk vele vrouwen in dien tyt gewoon zyn, door den quaden raed van hare Vroevrouw, die geloovende, door dit middel, de krachten in den arbeid te vermeerderen, haer dan Spaenschen Wyn doen drinkken, of rossolis in soo grooten overvloed, soo dat het om die reden haer niet mist een sware koorts te krygen terstond na dat sy verlost is. Men sal haer boven al aenbevelen, hare ween wel door te setten, met haren adem in te houden, en op het sterkste dat sy sal konnen na beneden voort te dryven, in den oogenblik dat sy haer aenkomen. De Vroevrouw sal van tyt tot tyt met de vinger na d'inwendige mond voelen, om te vernemen of de wateren gereed zyn uit te barsten, en of de geboorte wel ras moet volgen; sy sal ook alle de teel-deelen met eenigen verfachtenden oly bestrykken, of met reusel, of met versche boter, indien sy siet dat het haer moeielyk valt sich uit te breiden; en ondertusschen sal sy sich altyt dicht by de krankke houden, om aendachtig te letten op alle hare swieren, haer kermen, en smerten; want door dese saken oirdeelt men wel ten naesten by of de saek vordert, sonder soo dikwils verplicht te zyn de vrouw van onder te voelen. d'Overleden Meester *Delacuisse*, die dikwils by de vrouwen in arbied sliep, was hier soodanig op geslepen, dat hy gemeenelyk niet wakker wierd dan als het kind in de geboorte was; in welken tyt de vrouwen haer kermen in overluid schreeuwen verkeeren, 't welk sy krachtig verdubbelen, uit oirsaek van de groote en veelvoudige smerten die sy gevoelen. De krankke sal ook by voorval een weinig op haer bed mogen rusten, om hare kraehten weder te hervatten; maer men moet sich wel wachten dat sy niet te lang daer blyve; 't welk voornamelyk de korte en swaerly-

vige vouwen in acht moeten nemen; want die verloſſen altyt moeielyker, indien men haer den geheelen tyt van het baren in 't bed liggen laet, en noch dies te meerder indien het van haer eerſte kind is, dan als men haer door de kamer een weinig doet wandelen, haer onder de armen ſchortende, indien dat noodig is; om dat door dit middel de ſwaerte van 't kind (de vrouw over-eind zynde) d'inwendige mond der lyfmoeder wel eerder doet uitbreiden, dan als ſy te bedde ligt: dit maekt ook dat hare ween dies te krachtiger en te veelvoudiger zyn, en dat haren arbeid op verre ſoo lang niet duurt; wanneer men wel ſorg draegt dat de vrouwen geen koude lucht gevoelen, terwyl men haer ſoo te wandelen door de kamer geleid: nochtans wanneer ſy eerſt beginnen den arbeid te krygen, en hare ween klein en traeg zyn, ſonder eenige toebereiding van de wateren des kinds, moet men haer terſtond niet vermoeien met haer ſoo lang op de beenen te houden; want dikwils doet men haer onnut in dier voegen hare krachten verlieſen in den aenvank van haren arbeid, by gevolg van 't welk ſy ſoo ſwak zyn dat ſy groote moeiten hebben om hare ween ten einde door te ſetten: hierom is het beter duſdanige vrouwen wel warm in haer bed te doen liggen, om haren arbeid voort te ſetten, tot dat de wateren van 't kind ſich beginnen wel te bereiden, waer na men haer mag doen opſtaen, indien men het dienſtig oirdeelt, om door deſe geſtalte de goede ween te doen vermeerderen die in dien tyt haer over komen.

Men moet ſich niet ontſtellen over de pyn aen 't hert, of over het braken dat de vrouw dan ſomtyts treft; want het helpt wel in tegendeel om te beter na beneden te ſetten, en om de ſmerten van het baren te verwekken: wy hebben over de oirſaek van dit braken geſproken in het tweede Hooftdeel van dit tegenwoordig Boek, en de reden gegeven waerom het ſelve niet gevaerlyk kan zyn.

Wanneer de wateren des kinds wel toebereid en wel geformeert zyn (welke men dwerſch door de vlieſen ſal voelen ſich aenbieden voor d'inwendige mond der lyfmoeder, ſoo wyd en breed als ſy geheel konnen weſen) ſal de Vroevrouw die van ſelfs laten afloopen, en niet doen gelyk ſommige andere, die ongeduldig worden de over den lankduurigen arbeid, deſe vlieſen komen te verbreken om de ſelve af te doen loopen; maer geloovende door dat middel haer werk te bevorderen, vertragen ſy dat in tegendeel met ſoodanig te doen, eer dat het kind volkomen in de geboorte is; want door het verhaeſtigt uitloopen deſer wateren, die dienen moeſten om dat te gladder en gemakkelyker te doen ſchieten, koomt het droog te blyven; 't gene naderhand verhindert, dat de ween en de perſſing het ſelve ſoo licht niet konnen voortſetten dan ſy anders gedaen ſouden hebben. Het ſal dan wel ſekerder zyn van haer ſelven die te laten berſten; 't welk gebeurende ſal de Vroevrouw lichtelyk het kind naekt konnen aenraken, door het deel dat het eerſt ſal aenbieden, en met ſekerheit bekennen of het natuurlyk koomt, dat is te ſeggen met het hooft, 't welk ſy hard, groot, rond en effen ſal voelen; maer indien het eenig ander deel is, ſal ſy iets oneffen en ruw gevoelen, en hard, of ſacht, min of meer naer het deel dat het weſen mag. Terſtond hier na ſal ſy ſich haeſten om de vrouw te doen te bed liggen, indien ſy daer niet was, om de ſelve in haer baren te helpen, dat gemeenelyk kort daer op volgt, indien het natuurlyk is; 't welk ſy ſal doen op de wyſe gelyk ik in 't volgende Hooftdeel ſal ſeggen. Maer indien ſy gewaer word dat het kind in een heel andere poſtuur dan in de natuurlyke koomt, en ſy ſich niet bequaem vind om *d'operatie* of werkking te doen

ge-

gelyk die vereiſcht is, om 't gebrek van de natuur te hulp te komen, en door dat middel de moeder en het kind uit het gevaer hares levens te redden, dan ſal ſy ſoo vaerdig als ſy kan een Handmeeſter doen ontbieden om haer by te ſtaen, die behendig, van goede kennis, en ervaren in ſyne handwerkkingen ſal zyn; en ſy moet niet wachten dat de ſaken ten uitterſte komen ſouden, gelyk vele meeſt doen.

Daer zyn ſekere Vroevrouwen, die ſoo grooten vrees hebben dat de Handmeeſters haer den dienſt mogten benemen, of dat ſy onwetende voor haer ſouden ſchynen, dat ſy liever alles willen wagen, als in den nood om de ſelve ſenden: ſommige andere zyn ſoo verwaent, dat ſy ſich gelooven alſoo bequaem als die te weſen om alles by der hand te vatten. Men ſiet 'er ook, die in waerheit geen deel aen deſe gebreken hebben, maer die by gebrek van kennis en ervarentheit in hare konſt, altyt ydelyk hoopen dat het kind met 'er tyt weder een goede geſtalte ſal konnen nemen, en dat d'ongevallen ſullen ophouden (indien 't Godt belieft, gelyk ſy ſeggen) en ſommige maken quaetaerdiglyk ſoo grooten ſchrik voor die Handmeeſters in die arme vrouwen, de ſelvige voor ſlachters en beulen ſcheldende, dat ſy ſomtyts liever in den arbeid willen ſterven, met het kind in haren buik, dan ſich in hare handen overgeven: maer in waerheit, ſy konnen met goet recht deſen ſchoonen naem van Vroevrouw niet verdienen dien men haer geeft, naer ik geloof, om dat volgens 't verhael van *Diogenes Laërtius*, en van *Valerius Maximus* de moeder van *Socrates*, die geacht wierd de wyſte vrouw van geheel Griekenland te weſen, de konſt oeffende van in barens-nooden byſtant te doen; welken naem ſy ſich gants onwaerdig maken, indien ſy ſich daer in niet met groote voorſichtigheit dragen, en met een volkomene ſuiverheit van conſcientie in een gelegentheit van ſoo grooten gewicht; want als ſy te goeder uur iemand ſullen ontbieden om haer byſtant te doen in den nood, en eer een kind met een quade geſtalte tot in de geboorte gevordert is, gelyk het ſeer dikwils gebeurt, wanneer het ſchier onmogelyk is een andere daer aen te geven, ſonder het uitterſte geweld de vrouw aen te doen, 't welk ook oirſaek is van des kinds doot, wel verre van dan hare achting te verlieſen, ſullen ſy door dit middel de ſelve vermeerderen; vermits ſy ſoo doende betoonen ſullen, dat ſy 't gevaer in tyt en plaets wel wiſten te kennen; en de Handmeeſter ontboden zynde ſoo ras als de nood het vereiſchte, ſal geen reden konnen vinden (ten ware met onrecht) om haer de quade gevolgen van het baren te laſt te leggen, of ſchoon het ſoo uitvallen mogt, waer mede hare conſcientie ook niet belaſt weſen ſal; om dat in ſulken ontmoeting, het daer te doen is (gelyk wy geſeit hebben) om het leven van de moeder, en van het kind. Soo ras als de wateren dan uit de vlieſen geborſten zyn, en de Vroevrouw bekennen ſal dat het kind niet wel koomt, ſal ſy de krankke ordonneren geen geweld meer te doen, uit vreeſe dat, ſy ſulks doende, door dit middel het kind te verre in de geboorte verwert mogt worden, waer door de Handmeeſter veel meer moeite mogt hebben om dat te rug te doen keeren; en ſy ſal ſoo haeſt als het mogelyk is ſenden om hem te halen, om daer in te werkken ſoo als de nood het vereiſſchen ſal, 't welk hy ſal doen op de wyſe die ik ſal vertoonen in 't vervolg van dit Boek. Nu is het tyt, naer geſeit te hebben wat men doen moet wanneer de vrouw in den arbeid is, om bekent te maken hoe ſy ſal geholpen en bygeſtaen konnen worden in haer natuurlyk baren.

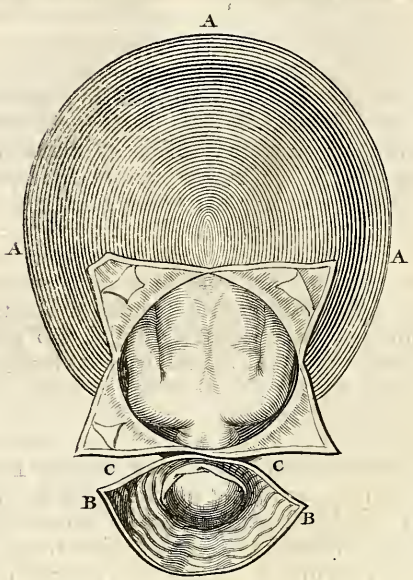

Deſe figuur vertoont ſeer wel geheel de kloot van de lyfmoeder die alleenig ten deele geopend is, om te doen ſien op wat wyſe het kind voor den dach koomt in het natuurlyk baren.

A. A. A. *Vertoonen het lichaem der lyfmoeder.*
B. B. *Een gedeelte van de ſcheede, of den hals van de lyfmoeder, tot aen hare inwendige mond geopend.*
C. C. *D'inwendige mond, die 't hooft des kinds omringt als een kroon, om welke reden dit de* krooning *genoemt word.*

VII. HOOFTDEEL.

Het middel om de vrouw in haer natuurlyk baren te helpen, wanneer daer een of meer kinderen zyn.

WY hebben hier voren bekent gemaekt, dat 'er vier ſaken in het baren vereiſcht waren, om waerlyk een wettig en natuurlyk baren genoemt te konnen wor-

worden; namelyk, dat het ter behoorlyker tyt zy, dat het vaerdig voortgae, en ſonder eenige moeielyke toevallen, dat het kind leve, en in een goede geſtalte voortkome; 't welk bekent geworden zynde ſoodanig te moeten weſen, na dat de wateren uit haer ſelven hare vlieſen ſullen open doen barſten hebben, gelyk voorheen geſeit is, dan ſal men de vrouw terſtond op een laeg beddeken doen leggen; dat tot dien einde voor haer ſal gereed gemaekt zyn dicht by het vyer; of ſy mag wel op een van hare gewonelyke bedden liggen, indien ſy 't ſoo begeert; want alle de vrouwen zyn niet gewoon op een ſelfde poſtuur te verlioſſen; ſommige willen dat het ſou zyn op hare knyen liggende, gelyk ſekere vrouwen dat doen op het land; andere over-eind ſtaende, alleen met de ellebogen op een oorkuſſen ruſtende dat op een tafel is gelegt, of op de bedſponde; en andere gelegen zynde op een matras ter aerden geſpreit in 't midden van de kamer; maer de beſte en ſekerſte is, dat ſy in haer gewonelyk bed liggen, om het ongemak en de moeite te vermyden van naderhand haer daer op te dragen; in welk geval het beter is op een matras als op een bed van pluimen, waer op men doeken en veelvoudig dik gevouwen lakenen, en andere dekſelen ſal leggen, die men na den nood ſal veranderen, om te beletten dat het bloed, de wateren, en andere onreinigheden met de geboorte te voorſchyn komende, vervolgens geen moeielykheit mogten brengen.

Dit bed moet ſoodanig gelegt zyn, dat de vrouw dusdanig vaerdig om te verloſſen op de rug liggen mag, hebbende het lichaem in een middelmatige geſtalte; dit is te ſeggen, het hooft en de borſt een weinig verheven, en ſoodanig dat ſy niet geheel ligt, noch volkomen ſit; want door deſe gelegentheit ſal ſy tot haer welgevallen adem-halen, en meerder kracht hebben om hare ſmerten voort te ſetten, dan of ſy diep en plat in haer bed lag. In deſe poſtuur zynde, ſal ſy hare dyen wyd van malkander doen, de beenen ſluitende, en de hielen een weinig na de billen halende, die matig verheven ſullen zyn met een klein kuſſenken daer onder gelegt, indien het noodig is, ten einde het ſtuitbeen meerder vryheit mag hebben tot ſich wat na buiten te ſetten; en hare voeten ſullen ſteunen tegen iets dat vaſt is: daer-en-boven ſal ſy iemand by de hand houden, om dies te harder te dringen wanneer de ween haer aenkomen. De vrouw dus gelegen zynde dicht by de bedſponde (daer de Vroevrouw ſal aen ſtaen, die door dit middel haer lichter ſal konnen helpen in de nood) ſal moed ſcheppen, en hare ween doordryven ſoo veel als haer mogelyk ſal zyn, haer uitterſte beſt doende wanneer ſy haer aenkomen om de ſelve na beneden te ſetten; 't welk ſy ſal doen met haren adem in te houden, en ſich perſſende met alle hare macht, even of ſy op het bekken geſeten was; want door dusdanig geweld het middelſchot krachtig na beneden gedreven zynde, dryft ſelfs mede de lyfmoeder en het kind dat daer in is; 't welk doende, ſy door de Vroemoeder getrooſt en gebeden ſal worden, hare quael geduldig te dragen, met haer te doen hopen dat ſy ras gelukkig verloſt weſen ſal. Daer zyn'er die mede willen, dat een andere vrouw haer met de handen de bovenſte deelen des buiks ſou drukken, het kind ſachjes naer beneden dryvende, 't welk ik niet kan toeſtemmen, aengeſien ſoodanig drukken meer ſchade dan voordeel ſou brengen, uit oirſaek van 't gevaer dat men ſou loopen van eenige kneuſing aen de lyfmoeder te maken, die ongemeen ſmertelyk in deſen tyt is: en ik heb vrouwen geſien die ſich vervolgens ſeer qualyk bevonden van in dier voegen gehandelt te

weſen. Maer de Vroevrouw ſal ſich alleenig vernoegen (na hare hand met oly of verſche boter beſtreken te hebben, waer aen geen ring noch armcierſel moet weſen) met heel ſachtelyk d'inwendige mond der lyfmoeder te helpen uitbreiden, ſtekende de toppen van hare vingeren in hare inkoomſte, en die van malkander open doende, op het oogenblik als de ween treffen, om te trachten het kind te doen vorderen, allenxkens de zyden van deſe mond naer het achterſte van ſyn hooft ſtekende, ook van tyt tot tyt alle de partien met verſche boter beſtrykkende indien het noodig mag zyn.

Wanneer het hooft des kinds begint voort te komen tot in deſe inwendige mond, ſeit men gemeenelyk dat het is in de *krooning*, uit oirſaek dat die het omringt en rontom beſet als een kroon; en wanneer dat ſoo ſeer gevordert is, dat men klaerlyk het opperſte daer van buiten het ſchaemdeel begint te ſien, in dien tyt ſeit men, dat het is *in de geboorte*; en dan beelden de vrouwen ſich in, voornamelyk die van haer eerſte kind in de kraem komen, dat hare Vroevrouw (hoewel het niet waer is, en ſy ſelfs haer niet eens aenraekt) haer quetſt met hare nagelen, als of ſy gekrabt en met ſpellen geprikkelt wierden in die partien; 't welk haer gebeurt uit oirſaek van de geweldige uitſpannig en ſcheuring die 't hooft van 't kind door ſyne grootte ſomtyts daer maekt.

Wanneer de ſaken in deſen ſtaet zyn, ſal de Vroevrouw ſich in bequame poſtuur ſtellen om het kind t'ontfangen, dat dan haeſt komen moet; en met de einden der vingeren van hare handen, welker nagelen wel ſullen gekort zyn, ſal ſy trachten, gelyk geſeit is, deſe krooning der lyfmoeder ſachjes naer achter van het hooft des kinds af te ſchuiven; en ſoo ras als het tot de plaets der ooren of daer ontrent gevordert ſal zyn, ſal ſy dat aen beide zyden vatten met hare twee handen, eenige van hare vingers tot onder de kakebeenen inglyen latende; 't welk gedaen hebbende, ſich van de gelegentheit bedienende van een goede wee, ſal ſy in dat oogenblik het kind daer uit halen; in dien tyt boven al wel achtnemende, dat de navel-ſtreng niet om ſyn hals of om eenig ander deel zy gewonden, uit vreeſe dat die met kracht ook de moederkoek uithalen mogt, als mede noch de lyfmoeder daer ſy aen vaſt is; 't welk inſgelyks oirſaek van een groote bloedſtorting ſou weſen: men ſou ook ſelfs die ſtreng wel doen breken, om welke reden de vrouw vervolgens vry veel moeielyker verloſt worden ſou. Men moet ſich ook wachten dat hooft niet geheel recht uit te trekken, maer als een weinig wiggelende, dat ſoetelyk van d'eene na d'andere zyde bewegende, ten einde de ſchouderen dies te eer en te lichter in ſyn plaets mogen komen ſoo ras als het daer door is; 't welk geſchieden moet ſonder eenigen tyt te verlieſen, uit vrees van dat het uit zynde, het kind niet mogt vaſt blyven ſitten door hare breedte en dikte, en dat het in geen gevaer raken mogt van de keel toegenepen of verſmoort te worden, in de geboorte ſoo vaſt gehouden zynde: maer ſoo haeſt als de ſchouders daer buiten zyn, hebbende om daer toe te komen, indien het noodig was, eenige vingers daer laten inſlippen tot onder de oxelen, dan ſal het overige des lichaems ſonder eenige moeielykheit daer wel uit komen.

Soo ras als de Vroevrouw het kind dusdanig ſal uitgehaelt hebben, moet ſy dat op ſyn zyde in haer ſchoot leggen, met het aenſicht na haer toe, om te vermyden dat het bloed en de wateren die terſtond daer op volgen, dat niet komen te beſchadigen, of ſelfs te doen ſmooren, het in de mond en in de neus vallende, gelyk

gelyk het gebeuren kon indien ſy dat op de rug had gelegt; waer op ſy vervolgens de kraemvrouw noch ſal verloſſen op de manier die ik in 't volgende Hooftdeel ſal aenwyſen: maer te voren ſal ſy naeuwkeurig acht-nemen of 'er noch niet een ander kind in de lyfmoeder is overgebleven; want het gebeurt dikwils genoeg dat 'er twee zyn, en ſomtyts ſelfs meer; 't welk ſy lichtelyk ſal konnen bekennen, in dat de ſmerten van 't baren niet nalaten aen te houden na dat het kind daer uit is gekomen, en dat de vrouws buik noch geweldig dik is; behalven dit ſal ſy volkomen daer van zyn verſekert, indien ſy haer hand in den ingank van de lyfmoeder ſtekende, daer noch andere wateren in hare vlieſen gevoelt, met een ander kind dat ſich in de geboorte koomt aenbieden; in dit geval moet ſy ſich wel wachten de vrouw te verloſſen voor dat ſy haer tweede kind heeft gebaert, als mede d'andere, indien 'er een grooter getal weſen mogt; aengeſien de tweelingen meeſt niet dan een ſelfde moederkoek hebbende voor alle, aen welke ſlechs vele ſtrengen zyn, met ſoo vele ſcheidingen van vlieſen, indien men die quam uit te trekken naer de geboorte van 't eerſte kind, dan ſouden d'andere in groot gevaer van haer leven zyn; om dat deſe partie haer volkomen noodſakelyk is ſoo lang ſy in de lyfmoeder blyven; en men ſou door dat middel een groote bloedſtorting aen de moeder veroirſaken. Hierom ſal men de navel-ſtreng van 't eerſte kind afſnyden; maer die ſal eerſt met een drie of vier-dubbelen draed toegebonden weſen, gelyk wy dat naeuwkeuriger naderhand ſullen ſeggen; en men ſal het overig einde des ſelfs met een klein koordeken aen de dye van de vrouw binden, niet van vrees dat die weder in de lyfmoeder geraken mogt; maer om te beletten dat ſy daer door niet verhindert ſou worden met haer tuſſchen de beenen te hangen; ſoo haer einde toebindende om te beletten dat het bloed daer niet uitloope; waer na dit kind wech genomen hebbende, men geen moeielykheit ſal maken van met eenen de vlieſen van 't ander kind open te breken, om de wateren daer te doen uitloopen (in geval ſy dat noch niet mogten weſen) om dat het eerſte den doortogt gemaekt hebbende, men door dit middel het voortkomen van het tweede verhaeſt, wiens geboorte men voorts ſal beſorgen, met alle de ſelfde omſtandigheden waer te nemen, als in dat eerſt voortgekomen is; 't welk gedaen zynde, ſal men haer voorts geruſtelyk mogen verloſſen, gelyk wy nu gaen ſeggen.

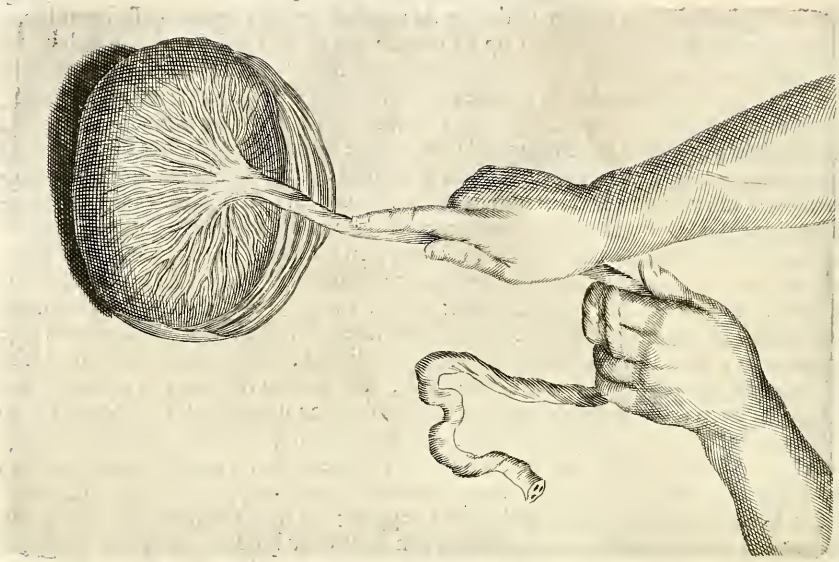

VIII. HOOFTDEEL.

De wyſe om een vrouw te verloſſen in haer natuurlyk Baren.

DE meeſte dieren, na hare jongen uit haren buik voortgebragt te hebben, werpen niets uit als eenige wateren en eenige vlieſen die haer omwonden hadden; maer de vrouw heeft een nageboorte daer ſy na haer baren van moet verloſſen, als een ſaek haer dan heel en al onnut en onbequaem. Hierom ſoo ras als het kind uit de lyfmoeder ſal weſen, ſelfs eer ſyn navel-ſtreng te knoopen en af te ſnyden, uit vrees dat die niet weder mogt komen toe te ſluiten, moet men ſonder tytverlies de kraemvrouw verloſſen van deſe vleeſſige klomp, geſchikt om bloed tot voedſel voor 't kind te verſchaffen, terwyl het in de lyfmoeder was, en die men in dien tyt met genoegſame reden *nageboorte* noemt, om dat ſy naer het kind koomt, en als noch een andere geboorte is voor de vrouw, om dat die uitgekomen zynde, ſy dan eerſt volkomen verloſt is. Om dit te doen, ſal de Vroevrouw de ſtreng genomen hebbende, die twee of driemael om twee vingeren van haer ſlinkker hand t'ſaem gevoegt winden, om de ſelve te vaſter te houden, aen welke ſy dan matiglyk trekken ſal; of ſy ſal die wel vatten in de ſelfde ſlinkker hand met een droogen doek, op dat ſy haer niet van tuſſchen de vingers glippe, en met de rechter hand ſal ſy die ſlechs een weinig boven de ſlinkker nemen, dicht by het ſchaemdeel, inſgelyks met de ſelve ſeer ſoetelyk trekkende; ondertuſſchen het einde van twee vingeren by malkander daer op leggende, of alleenig den voorſten vinger van die ſelfde hand, uitgeſtrekt en geſteken in 't voorſte van de ſcheede

op

op die ſtreng volgens hare lengte, gelyk men kan ſien in de figuur die hier vertoont is; ook altyt wel in acht nemende, op dat het te lichter geſchieden mogt, te trekken en te drukken voornamelyk na de zyde daer de nageboorte minder aen vaſt is.

Men moet ſich wel wachten, niet te ſeer met geweld die ſtreng te trekken of te handelen, van vreeſe dat die komende te breken, gelyk het ſomtyts geſchied, dicht aen de moederkoek, men niet verplicht worde vervolgens de hand in de lyfmoeder te ſteken, om de vrouw te verloſſen; of wel ſelfs dat de lyfmoeder aen welke de moederkoek ſomtyts geweldig vaſt is, daer mede niet na buiten getrokken worde, gelyk aen eenige perſoonen by my bekent is gebeurt; als ook dat die met te grooten kracht daer van afgerukt zynde, daer op ter ſelver ſtond niet een ſeer groote bloedſtorting ontſtae, die ſeker van een gevaerlyk gevolg weſen ſou. Men ſal dan om deſe reden wel maken daer aen wat te wriggelen, en ſoetjes te trekken, allenxkens wat meer, op de wyſe ſoo als wy nu geſeit hebben; geduurende 't welk, om het afdryven daer van noch dies te lichter te maken, de vrouw ſterk in een van hare handen geſloten ſal blaſen, op de wyſe gelyk ſy in de mond van een fles ſou doen, om te weten of die niet gebroken zy; of ſy ſal wel een van hare vingers in hare keel ſteken, als of ſy ſich wilde verwekken tot braken; of ſy ſal ſich wel drukken even of ſy den ſtoelgank ſocht te bevorderen, altyt ook na beneden ſettende, met haren adem op te houden, gelyk ſy deed om haer kind af te dryven. Alle deſe bewegingen, en deſe verſcheide ontroeringen brengen een ſelfde werkking voort, en doen de moederkoek los worden en uit de lyfmoeder afgaen. Behalven het naerkomen van alle deſe omſtandigheden, indien daer noch een grooter moeielykheit in de ſaek voorviel, ſoo ſal men ſulks noodig zynde, naer wel onderſocht te hebben aen welke zyde deſe moederkoek mag geſeten weſen, aen een voorſichtige vrouw mogen bevelen met het platte van haer hand den buik der kraemvrouw ſachtelyk te drukken, die ſoetelyk ſtrykkende by manier van wryven, boven al ſich wel wachtende het ſelve niet te rouwelyk te doen: maer indien men om dit al het ſelve noch niet kan verkrygen, ſoo ſal men gehouden zyn de hand in de lyfmoeder te ſteken om die daer van los te maken, en daer uit te halen, op de wyſe als ik in 't volgende Hooftdeel ſal ſeggen, waer ik de manier ſal vertoonen om die uit te trekken wanneer de ſtreng daer van is afgebroken.

Soo haeſt als men de kraemvrouw verloſt, en de nageboorte in dier voegen afgehaelt hebben ſal, moet men wel letten of die ook geheel zy, en wel acht geven, dat niet eenig deel daer van in de lyfmoeder overig ſou blyven, noch ook iets van de vlieſen, noch eenige klonters bloed, die men mede daer uit halen moet; want die ſouden vervolgens oirſaek zyn van ſeer groote ſmerten door haer in te houden: en indien de vrouw geduurende hare ſwangerheit geklaegt had over eenige pyn, hardigheit, of ongemeene ſwaerte van haren buik, 't welk op d'eene plaets ſwaerder als op d'andere geweeſt mogt zyn; ſoo ſal men noch onderſoekken of 'er niet eenig vremd lichaem op de wyſe van een mole of valſche vrucht in hare lyfmoeder overig gebleven mag weſen, om ter ſelver tyt dat mede daer uit te halen: want ik heb eenige vrouwen geſien, die de teekenen gehad hebbende welke ik nu even uitgelegt heb, noch in dier voegen vremde lichamen hebben uitgegeven, na wel verloſt geweeſt te zyn van hare nageboorte, die in haer geheel en

van ſeer goede geſtalte was. Dit alles verricht zynde ſal men denkken om de ſaken noodig voor de moeder en voor het kind, terwyl ſy in deſen ſtaet blyven, waer van wy ter bequamer plaets ſullen handelen.

Wanneer de vrouw twee kinderen heeft, ſal men haer op de ſelve wyſe verloſſen als of ſy maer een had, alleenig wel acht nemende, om redenen in 't voorgaende Hooftdeel verklaert, van ſulks niet te doen voor dat alle de kinderen aen den dach zyn gekomen; waer na 't ſelve ſonder eenig gevaer kan geſchieden, altyt wiggelende en ſoetjes trekkende, nu by d'eene, en dan by d'andere ſtreng, en ſomtyts alle beide t'ſamen, en ſoo by beurten tot dat alles volge, daer in ſich dragende gelyk ik voorheen geſeit heb; nochtans wel gade ſlaende in deſe ſtrengen op dusdaniger voegen te trekken, dat men die van 't eerſt-geboren kind altyt een weinig laet voorgaen, ten einde door dit middel de moederkoek daer het aen vaſt is, te lichter uit de lyfmoeder gehaelt worden mag.

Wanneer het kind natuurlyk koomt, ſal de vrouw met weinig byſtant baren en verloſt worden, in ſich te dragen volgens de wyſe die ik in deſe twee laeſte Hooftdeelen heb aengeweſen; waer toe de geringſte Vroevrouwen bequaem zyn, en ſelfs dikwils by gebrek van deſe, kan een ſlechte kraembewaeſter daer in voldoen: maer men heeft wel wat anders te verrichten wanneer het baren tegen de natuur is; want dan is 'er de behendigheit en voorſichtigheit van een ervaren Handmeeſter meeſten tyt noodig. Hier van is 't dat wy nu gaen handelen in geheel het vervolg van dit tweede Boek.

IX. HOOFTDEEL.

Van de manier om de nageboorte uit te halen, in de lyfmoeder gebleven na dat de ſtreng is gebroken.

MEn kan de tegenwoordige manier van het uithalen der nageboorte ſtellen onder 't getal van het in de kraem komen tegen natuur; uit oirſaek dat het niet genoeg is, om het in de kraem komen natuurlyk te noemen, dat het kind al wel is geboren; want de vrouw moet noch wel verloſt zyn. Ten aenſien van 't kind kan dit wel geſeit worden natuurlyk te zyn, terwyl het deſe partie niet meer van nooden heeft ſoo ras het uit de lyfmoeder gekomen is; maer aengaende de moeder, is haer dit volkomen tegen de natuur. Wy ſullen dan eerſt ſpreken van dit moeielyk baren, om dat het deel heeft aen het natuurlyk, gelyk wy even geſeit hebben, ten aenſien van 't kind, dat daer door in geen gevaer is, om dat het nu al is uitgekomen; waer na wy van die ſullen handelen in welke de moeder en het kind ſeer groot gevaer loopen, indien ſy daer in niet vaerdig en behendig geholpen worden.

Ik heb nu al in 't voorgaende Hooftdeel vertoont, hoe men de vrouw moet verloſſen die natuurlyk in de kraem koomt, waer men weder na keeren kan om

de

de wyſe daer van te ſien: maer de Vroevrouw ſomtyts dat doen willende, koomt de navel-ſtreng te breken door te hard daer aen te trekken, of uit oirſaek dat die ſomtyts ſoo ſwak is, en op een andermael ſoodanig bedorven, wanneer het kind doot is, dat hoe weinig men trekkende daer aen raekt, die los word, en dicht by de moederkoek afbreekt, die vervolgens in de lyfmoeder blyft, of om daer aen te vaſt te weſen, of uit oirſaek van de ſwakheit der vrouw die de kracht niet heeft om de ſelve uit te dryven, door dat ſy geweldig verſwakt is geworden van een lankduurigen quaden arbeid, of om dat ſy niet vaerdig naer het baren afgehaelt zynde, de lyfmoeder ſich weder ſoodanig geſloten heeft, dat ſy aen de ſelve geen doortogt meer geven kan, die om deſe reden ook niet uitgebreid kan worden, ten zy met ſeer groote moeiten; want ſy blyft droog, wanneer de natuurlyke ſlymigheden en vochtigheden die in het baren gewoon zyn daer uit te komen, nu over lang daer al zyn uitgeloopen.

Dewyl het een waerheit is die geen twyffel lyd, dat de moederkoek in de lyfmoeder gebleven na dat het kind daer is uit-gekomen, een vremd lichaem is, dat machtig ſou weſen met daer in te blyven den dood aen de vrouw te veroirſaken, ſoo moeten wy 't ſoodanig beſtellen dat het geenſins daer in verblyve indien het mogelyk is. Hierom beproeft hebbende haer te verloſſen, gelyk wy in 't voorgeſeide Hooftdeel hebben vertoont, indien de ſtreng koomt te breken dicht aen de moederkoek, ſoo moet men terſtond, eer de lyfmoeder ſich weder geſloten heeft, de hand daer in ſteken, die wel met oly of verſche boter beſmeert moet zyn, en de nagelen der vingeren wel naeuw gekort hebben, om die ſoetelyk met de ſelve los te maken, en daer uit te trekken, met de klonteren bloed die daer in mogten weſen. Wanneer de navel-ſtreng niet gebroken is, ſoo geleid ons die lichtelyk in met de hand haer te volgen, ter plaets daer deſe moederkoek ſit; maer ſy dat zynde, en hebbende die heel verlaten, konnen wy ons van deſen leidsman niet meer bedienen, om welke reden men dan wel acht nemen moet van ſich niet te bedriegen, met het eene deel voor het ander te nemen, gelyk ik eenmaels een Vroevroew ſien doen heb, die meenende aen de moederkoek alſoo in de lyfmoeder gebleven te trekken, de lyfmoeder ſelfs krachtig trok, hebbende met de hand hare inwendige mond gevat, die gemeenelyk ſeer lank hangt in den hals van de lyfmoeder terſtond na dat het kind daer is uitgekomen: maer ſiende dat alle de moeiten die ſy aenwendde nergens toe dienden dan om d'arme krankke geweldig te pyningen, was ſy gedrongen my in hare plaets te nemen en te bekennen dat ſy daer in niet te recht komen kon, hoewel ſy van te voren ſich ſeer verwaent had beroemt ſich beter in hare konſt te verſtaen dan eenig Handmeeſter.

Soo ras dan als men de hand ſal geſteken hebben, gelyk nu geſeit is, in de lyfmoeder aen haren bodem, ſal men daer de moederkoek vinden, welke men kennen ſal door een groot getal kleine oneffenheden, die altyt de wortelen der navelvaten daer maken, aen de zyde daer ſy komen te eindigen; die de ſelve lichtelyk ſullen doen onderſcheiden van de lyfmoeder, indien ſy noch daer aen vaſt is of ſchoon ſy in dien tyt een weinig rimpelachtig en oneffen zy; om dat hare vlieſen, die geweldig uitgerekt waren, ſich komen t'ſaem te trekken ſoo ras als het kind en ſyne wateren die de ſelve geſpannen hielden daer uit zyn; maer ſy die ſich op de konſt wel verſtaen, konnen lichtelyk van de ſaek oirdeelen. Indien men bevind dat de moederkoek geheel los van de lyfmoeder is, dan ſal het niet moeielyk we-

ſen

ſen die uit te halen, wanneer men de hand daer binnen heeft; maer indien ſy daer aen vaſt is, kennis gekregen hebbende aen wat zyde die minſt is, ſoo ſal men van die kant beginnen gants ſoetelyk haer los te maken, tot dien einde eenige vingers ſtekende tuſſchen de lyfmoeder en het deel van de moederkoek dat een weinig daer van los-gemaekt is, 't welk doende, ſoo ſal het overige te beter los worden; 't gene inſgelyks geſchied gelyk wy ons konnen inbeelden door het voorbeeld van een kaert ergens tegen geplakt; want ſy word lichtelyker los gemaekt indien men haer trekt aen de kant daer ſy begonnen heeft los te worden, dan of ſy van de kant word gevat die noch geheel vaſt is: men ſal dan voortgaen met allenxkens de moederkoek aen te vatten tot dat die geheel is los geworden, wanneer men haer uithalen ſal; ſich wel wachtende dat men daer in niet te ruw te werk gae, en ondertuſſchen in acht nemende, indien men het anders niet doen kan, dat men daer liever eenig gedeelte van deſe moederkoek in laet, als in 't minſt de ſubſtantie der lyfmoeder te quetſen of te krabben, uit vrees dat daer een groote bloedſtorting mogt over komen, of eenige ontſteking of kanker, daer de doot op ſou volgen; ſich ook wel verhoedende van die niet te hard te trekken voor dat ſy geheel los weſen mag, op dat men de lyfmoeder niet met haer mag uithalen, en die ſoo ſeer in haer geheel bewarende als deſe opmerkkingen dat ſullen konnen toelaten, om die vervolgens aen de omſtanders te vertoonen, en haer bekent te maken dat die werkking wel is gedaen. Maer meeſt is 't niet ſoo ſeer het aenhangen van de moederkoek aen de lyfmoeder dat de ſelve ſoo binnen houd, dan wel alleenig het t'ſamen-trekken van hare inwendige mond, aen welkers inwendigſte gedeelte een groot toeknypen geſchied, even als midden in een kalebas; want deſe mond niet uitgerekt zynde na de grootte van 't lichaem der moederkoek, houd dat op, en daer geen doortogt aen geven konnende, doet ſy dikwils de navel-ſtreng breken en geheel daer van afrukken.

Wanneer de Handmeeſter ontboden ſal zyn, indien de lyfmoeder niet genoegſaem open is om terſtond daer ſyn hand in te ſteken, ſal hy met eenen de teeldeelen der vrouw met verkens-reuſel beſtryken, op dat hy die lichter ſou konnen uitbreiden; waer na hy die allenxkens daer in ſal voeren, ſonder nochtans groot geweld te gebruiken, of wel alleenig twee of drie ſyner vingeren, met welke hy een deel van 't lichaem der moederkoek vatten ſal dat ſich ſchier altyt aenbied voor aen d'inwendige mond, en dat ſoetelyk trekken, een weinig na d'een en na d'ander zyde, 't gene hy daer van gevat heeft, altyt trachtende, met het gene hy vaſt houd ſonder breken te bewaren, voor ſoo veel als hem mogelyk is, noch wat anders verder te vatten, na de mate dat hy 't lichaem der moederkoek allenxkens meerder doet voortkomen, het altyt ſoo makende dat in het vatten 't welk hy gedaen heeft, hy altyt een deel van hare vlieſen mag hebben; want indien hy alleenig de ſponsachtige ſubſtantie der lyfmoeder trok, ſoo ſou die niet nalaten in ſtukken af te breken, uit oirſaek van hare uitnemende ſachtigheit; en ondertuſſchen ſal de vrouw van hare zyde tot dit uitbreiden veel toebrengen, gelyk ook tot het uitdryven der nageboorte, als ſy krachtig na beneden ſet, met haren adem in te houden, en ſich op te wekken tot braken of ſnieſen, en d'andere ſaken doende van welke wy in 't voorgaende Hooftdeel gewag gemaekt hebben. Maer indien ſy door dit al noch deſe nageboorte niet loſſen kan; en indien de lyfmoeder, wegens te ſeer ontſteken te zyn, niet genoegſaem kan uitgerekt worden, om die ſonder

geweld

geweld af te halen, of indien ſy daer ſoo ſeer aen vaſt is, dat ſy daer niet afgeſcheiden kan worden; dan ſal men, om eenig grooter quaet te vermyden, die werkking aen de natuur bevelen, haer helpende door 't middel van artſenyen om de ſelve tot etter te doen worden: hierom ſal men inſpeuitingen doen in de lyfmoeder met een kookſel van malve, althea, glaskruid, en lynzaed; waer men ſal bydoen oly van ſoete amandelen, en oly van lelyen, of een goet ſtuk verſche boter. Deſe inſpeuiting ſal haer verſachten en bematigen, en haer bevochtigende en week-makende ſal hare mond te lichter doen openen, en helpen door het tot etter maken, 't welk ſy van de moederkoek doen ſal, dat ſy te lichter ſal los konnen worden. Om het uitdryven daer van noch eerder te bevorderen, ſal men de vrouw een redelyk ſterkke clyſtery doen ſetten, ten einde het drukken, 't welk ſy ſal doen om den ſtoelgank af te dryven, haer de ſelve noch mogt doen affetten; 't welk aen vele gebeurt die haer in 't bekken afgeven, en ſomtyts ſelfs als ſy daer niet aen denkken.

Men ſal in dien tyt ook mogen, om te vermyden dat daer geen koorts op kome gelyk het wel gewoon is, en veel meer andere ongevallen, haer doen aderlaten op den arm, of op de voet, na dat men het ſelve bequaemſt en noodigſt ſal oirdeelen; en ondertuſſchen moet men de vrouw ſoekken te verſterkken, om te beleten dat de ſtynkkende en doodelyke dampen, voortkomende uit de verrotting der moederkoek, ſich niet mededeelen aen de edele partien; 't welk men ſal doen met goede hertſterkkingen, die men haer dikwils ſal doen gebruiken, niet gemaekt uit de Confectien of toebereidſelen van Driakel, van Mitridaet, of andere van gelykken aert, van welke men geene redenen kan geven dan met hare byſondere, of veel eer ingebeelde faculteiten toe te ſtemmen; welke dingen bequamer zyn om te doen braken, als om het hert te verſterkken: maer de waerachtige hertſterkkingen die men haer geven ſal, ſullen zyn die van goet voedſel, en die met eenen de maeg vervroolyken, ſonder haer te doen walgen, gelyk deſe ſoorten van droogeryen doen, die niet goet zyn dan voor de gene die haer verkoopen; want gelyk *Plinius* ons ſeer wel leert, *cap.* 1. *lib.* 29. *Hiſt. nat.* ſprekende van die koſtelyke mengſelen, en voornamentlyk van den Driakel, *Het is een brallen der konſt, en een wonderbaerlyk vertoog van openbaer geſochte ydelheit, daer ſy ſelfs die de ſelve voorgeven haer niet kennen*, gelyk hy dat ſeer wel bewyſt door verſcheide redenen die hy in dat ſelfde Hooftdeel bybrengt. Niet te min zyn 'er perſoonen ſoodanig verſlingert op deſe ſlag van Artſenyen (die in der waerheit meer dienen tot beletſelen van de natuur) dat ſy niet gelooven ſouden wel te konnen geneſen, indien men haer de ſelve niet voorſchreef: maer laet hem bedrogen worden die bedrogen wil zyn.

Men ſal dan, om de reden die wy even geſeit hebben, de vrouw liever laten gebruiken eenig ſop van kalfs-vlees, of hoender-nat, waer in men het ſap van een oraenjen-appel mag drukken eer ſy dat gebruikt; ſy ſal ook een weinig limonade mogen drinkken, of men ſal wel in haren gewoonelyken gerſten-drank een weinig ſyroop van limoenen mengen, of die van granaet-appelen (want deſe ſyropen zyn ſeer aengenaem van ſmaek, en recht bequaem om de mage te vervroolyken, en het hert te verſterkken tegen de quaetaerdige dampen, terwyl ſy het rotten der humeuren wederſtaen) of men ſal haer ſelfs van tyt tot tyt doen nuttigen (indien ſy ſwak en ſonder merkkelyke koorts weſen mogt) een weinig goeden wat ge wa-

terden wyn, dien wy konnen ſeggen de beſte en natuurlykſte hertſterkkingen te weſen: daer en boven ſal men haer andere genees-middelen doen nemen volgens d'ongemakken die haer mogen overkomen, uit oirſaek van het inhouden der nageboorte, trachtende altyt die uit te dryven hoe eerder men konnen ſal; want ſoo lang als die in de lyfmoeder verblyft, ſal de vrouw daer geduurig groote ſmerten gevoelen, ſchier even als die voor het baren quamen, ſelfs wanneer daer van niet dan eenig gedeelte overgebleven mogt zyn; en tot dat ſy volkomen dit vremd lichaem uitgeworpen ſal hebben, ſal ſy hare ween altyt weder hervatten, die haer nochtans ydel ſullen weſen, indien de ſaken van te voren daer niet wel toe geſchikt zyn. Maer hoe kleinder de nageboorte ſoo ingehouden mag weſen, dies te moeielyker kan ſy dikwils uitgeworpen worden; uit oirſaek dat den drift, die de vrouw ſich perſſende daer aen van harent wegen kan geven, ſoo groot niet kan zyn, wanneer het lichaem in de lyfmoeder opgehouden klein is, dan wanneer het een merkkelyke grootte heeft; want dan word het veel krachtiger gedrukt en voortgeſet: daer-en-boven is het, dat ſulks inſgelyks aen de vruchten gebeurt, die los worden en van ſelfs afvallen van de hoomen wanneer ſy ryp zyn, en die in tegendeel ſeer moeielyk daer van worden afgeſcheiden wanneer ſy noch onryp en groen zyn: en dit is het dat maekt dat de vrouw die een miskraem krygt dikwils veel moeielyker verloſt word, dan eene die op haer tyt koomt.

Daer zyn vele Vroevrouwen, die na de ſtreng gebroken te hebben op de wyſe hier voren geſeit, dikwils haer werk onvoldaen laten, en 't overige ſtellen aen het wèrk der natuur, maer ſomtyts komen de arme vrouwen ook te ſterven, uit oirſaek van de ſware ongemakken die haer gemeenelyk over komen, eer de moederkoek alſoo ingehouden geheel tot etter verkeert is. Maer indien ſy dit ongeval willen vermyden, wanneer haer diergelykken gelegentheit ontmoet, ſoo moeten ſy haer beſt doen om de vrouw terſtond te verloſſen, gelyk wy geſeit hebben; of indien ſy ſich niet bequaem gevoelen, vermits men om ſulks te doen de hand in de lyfmoeder moet ſteken, 't welk veel eer het doen van een Handmeeſter is, die daer van een volmaekte kennis heeft, ſoo moeten ſy dien vaerdig ontbieden, ten einde hy gelegentheit vinde, ſy noch niet weder volkomen geſloten zynde, om de ſyne daer in te brengen; want hoe meer ſy dat ſullen uitſtellen, hoe moeielyker de ſaek naderhand weſen ſal.

Daer zyn noch andere die ſtoutheit genoeg hebben om deſe werkking t'ondernemen; maer by gebrek van vernuft en van noodige kennis konnen ſy daer in niet wel ten goeden einde komen, en laten de ſaek dikwils in een erger ſtaet dan of ſy daer niet aengeraekt hadden; gelyk het gebeurt is aen een vrouw in de voorſtad van S. Marcel, die ik heb doen verloſſen, drie dagen na dat ſy een miskraem gekregen had van halver dragt, geholpen door een aenſienlyke vrouw in de ſelfde voorſtad op 't verſoek dat Meeſter *Beſier*, myn Spitsbroeder, my gedaen had, die my by haer geleidde en verſelde; waer ik zynde, haer vond, dat ſy geduurige ſmerten gevoelde door geheel haren buik, die haer bybleven als of ſy noch had moeten in de kraem komen, uit hare lyfmoeder ſwarte vochtigheden loopende, die ſesmael vuilder en ſtynkkender waren dan een ſtynkkenden afgank, en dat ſy daer-en-boven groote pyn had in 't hooft met een koorts, die in 't kort ſonder twyffel veel vermeerdert geweeſt ſou zyn, had ik haer in dien tyt niet verloſt gelyk ik deed; om welke reden ik ondervraegt hebbende, ſoo wel haer, als alle de omſtanders

ſtanders die in de kamer waren, op wat wyſe ſy in de kraem was gekomen, en ſedert wat tyt, ſoo ſeide men my, dat het nu al over drie geheele dagen was; maer de Vroevrouw haer niet hebbende konnen volkomen verloſſen had ſlechs eenige kleine ſtukken van de moederkoek uitgehaelt, en geſeit, dat men ſich niet behoefde te bekommeren over 't gene noch was by haer gebleven, altyt ydelyk hopen doende, dat het van ſelfs wel ſou voor den dach komen, en dat 'er vorders niet was te doen als patientie te hebben. In der waerheit ſy was niet ſoo ſeer te beriſpen, wegens dat ſy deſe arme vrouw niet had konnen verloſſen, als wel wegens dat ſy haer niet had doen helpen, ſoo ras als ſy bekende dat de moeielykheit hare bequaemheit te boven ging, door een perſoon die ſulks beter dan ſy verſtond. Na dit verhael, om den ſtaet der tegenwoordige ſaken te kennen, twee van myne vingeren in de ſcheede geſteken hebbende, vond ik d'inwendige mond van hare lyfmoeder ſchier volkomen geſloten, waer in ik niet te min myn voorſte vinger invoerde, en daer die na d'eene en dan na d'andere zyde buigende ſonder weder uit te halen, opende ik allenxkens daer mede deſe mond, ſoo dat ik de volgende vinger mede daer inkreeg, met welke twee alleen, geen meerder daer in krygen konnende, ik drie ſtukken van de moederkoek uithaelde, ſoo groot als okernoten, die daer in waren gebleven, het een naer het ander met myne vingeren vattende, op de wyſe gelyk de kreeften doen met hare tengels; door middel van 't welk ik deſe vrouw in weinig tyts volkomen verloſte, die terſtond geen ſmert meer gevoelde, en vervolgens geſont was, gelyk ook meer dan vyftig andere, aen welke ik diergelykken byſtant gegeven heb: maer ſonder dit ſou deſe vrouw buiten twyffel gevaer van 't leven geloopen hebben, uit oirſaek van de groote verdorventheit van 't gene in hare lyfmoeder wierd opgehouden; want het gene ik ſoo uittrok, ſtonk ſoo leelyk, dat myne hand meer dan twee dagen daer na noch een ſeer vuile ſtank ſcheen te hebben behouden, of ſchoon ik die drie of viermalen met edik had afgewaſſchen.

Maer het gebeurt dikwils in de miskramen van d'eerſte maenden, die altyt met eenige bloedſtorting geſchieden, dat het kind klein zynde, van de lyfmoeder word uitgedreven met eenige vlieſen van bloed-klonters vervult, in den tyt dat de Vroevrouw niet is by de krankke om haer te helpen, en dat de perſoonen die ſich op de ſaek niet verſtaen, niet naeukeurig onderſoekken of de vrouw onder deſe uitwerpſelen ſich ook van de moederkoek ontlaſt heeft; die dan daer binnen word behouden, uit oirſaek dat de lyfmoeder ſich met eenen weder toeſluit ſoo ras als het kind daer uit is gekomen; waer op de Vroevrouw ook ſomtyts geen acht ſlaet wanneer ſy daer by koomt; 't welk de ſaek door deſe onachtſaemheit dies te moeielyker maekt: in gevolg van 't welk de vrouw die niet vaerdig verloſt word van de moederkoek alſoo in hare lyfmoeder gebleven, onderworpen is aen vele moeielyke ongevallen, en inſonderheit aen bloedſtortingen, die gemeenelyk niet ophouden voor dat het vremd lichaem daer uit is gehaelt; gelyk over eenige jaren gebeurde aen de vrouw van den Opſiender over ons huis van S. Coſmus, die een miskraem kreeg van een kind van twee maenden, ſoo lank als een vinger, en levendig, dat met eenen van een Prieſter gedoopt wierd die by geluk daer by was: waer na men terſtond dat kind noch levende op een Tafel liet liggen met eenige klonters bloed die de vrouw had uitgeworpen, ten einde men na haer mogt ſien die van haer ſelven lag; maer terwyl men ontrent de moeder beſig was, quam terſtond

daer een kat die het opat en geheel inſlikte gelyk of het een muis had geweeſt met alle de klonters bloed; 't welk oirſaek was dat de Vrouvrouw niet kon onderſoekken of de nageboorte niet onder die uitwerpſelen geweeſt had, om welke reden ſich vernoegende met haer te bevoelen, en bevonden hebbende dat hare lyfmoeder ſich weder geſloten had, geloofde ſy daer niets in overgebleven te zyn; maer gelyk de nageboorte van dit klein kind niet te min daer in geheel was behouden, ſoo gevoelde de vrouw geduurige pynen in den buik twee dagen geduurende, met eenig verlies van bloed, 't welk ten einde van dien tyt in ſoo grooten overvloed quam, dat indien ik te dier ſtond niet aldaer was aengekomen om haer die nageboorte af te halen, gelyk ik deed, ſy ſou voorſekerlyk geen twee uuren ſonder ſterven geweeſt hebben.

Ik wil niet vergeten de Handmeeſters en de Vroevrouwen, ja ſelfs de jonge Artſen te waerſchouwen, van een ſaek die wel verdient in achting genomen te weſen, 't welk is, van veel eer het uithalen der moederkoek te bevorderen door een werkking van de hand, ſoo veel als het mogelyk is, ſonder eenig geweld, dan het uitdryven in de kraemvrouw daer toe te verwekken, gelyk men dikwils ſeer qualyk te pas doet met Artſenyen van binnen ingenomen; want alle de droogeryen die deſe werkking voortbrengen konnen, ten hoogſten heet zynde, brengen daer veel toe om de krankke de koorts te doen krygen, en dikwils haer doende ſeer groote onnutte drukkingen doen, maekt men dat ſy bloedſtorting krygt, of men veroirſaekt haer buikloop, ontſtekingen, of het ſakken en nedervallen van de lyfmoeder, die altyt veel ſchadelyker zyn voor de vrouw, dan een klein geweld ſou konnen weſen, dat een verſtandig Handmeeſter in ſyne konſt haer ſou mogen aendoen, in de moederkoek door een werkking van de hand uit te halen: en hier op is het dat men wel acht geven moet. Maer gelyk het gemeenelyk gebeurt, dat in de miskramen, die in d'eerſte maenden voorvallen, d'inwendige mond der lyfmoeder ſich niet opent dan na de mate van de kleinheit en ſachtigheit des lichaems van het kind dat daer word uitgedreven, ſoo is daer dikwils geen plaets om 'er een eenige vinger te konnen invoeren: in ſulken geval is het ſomtyts beter, indien daer dan geen hoog-dryngend toeval is, het uitdryven van die kleine nageboorten aen het werk der natuur te bevelen, de ſelve helpende met inſpeuitingen en andere hulpmiddelen, die ik hier voren heb aengeweſen, dan eenig te ſeer aenmerkkelyken geweld te gebruiken om die met de hand uit te halen.

't Gene wy in dit Hooftdeel geſeit hebben moet genoeg weſen om bekent te maken hoedanig men ſich in diergelykken gelegentheit dragen ſal. Laet ons tegenwoordig vertoonen 't gene men doen moet in yder van d'andere geboorten tegen de natuur.

X. HOOFTDEEL.

Van ſware en moeielyke geboorten, en van die tegen de Natuur zyn; van hare oirſaken, hare onderſcheidentheden, en de middelen om in de ſelve te helpen.

OM deſe ſaken te beter te doen verſtaen, ſullen wy ſeggen dat men driederlei ſlag van ongemakkelyke geboorten ontmoet; te weten, ſware, moeielyke, en die gants tegen de natuur zyn. De ſware zyn ongemakkelyke geboorten, door welke de moeder en het kind (of ſchoon het in een natuurlyke geſtalte koomt) beide niet nalaten veel te lyden, en meer dan naer gewoonte geplaegt te worden: de moeielyke konnen noch tot deſe eerſte gebragt zyn, en boven dit worden ſy verſelt van eenige ongevallen die de ſelve vertragen, en moeielykheit daer in veroirſaken; maer de geboorten tegen de natuur zyn de gene die, uit oirſaek van de quade geſtalte des kinds, noit geſchieden konnen ſonder hulp van de werkking des hands. In de ſware en in de moeielyke geboorten arbeid de natuur altyt een weinig daer byſtant in krygende; maer in die geheel tegen de natuur zyn, is al het arbeiden, wat ſy kan doen, ydel en onnut, en daer is dan niet als een ervaren Handmeeſter die bequaem is om haer te verloſſen, ſonder den welken ſy niet ſou miſſen te kort te ſchieten.

De moeielykheden die men in de geboorten ontmoet, komen of van wegen de moeder, of van wegen het kind, of ſelfs van die beide. Van wegen de moeder, uit oirſaek van de quade diſpoſitie van geheel haer lichaem, of alleenig van eenige harer partien, en inſonderheit van de lyfmoeder; of wel uit oirſaek van eenige krachtige hertstocht, waer door ſy ingenomen kan weſen. Om reden van geheel haer lichaem, als indien ſy te jonk is, hebbende den doortogt te naeuw, of te oud, ſwanger zynde van haer eerſte kind; aengeſien hare partien dan, die drooger en harder zyn, ſich ſoo licht niet konnen ſchikken tot de noodige uitbreiding, gelyk ook gebeurt aen de gene die te mager zyn; en boven dit hebben de oude de geleeding van 't ſtuit-been vaſter; 't welk maekt dat het ſoo lichtelyk niet wykt voor het uitkomen van 't kind, als in de jonge, die deſe partie noch kraekbeenachtig hebben. Sy die klein en kort gedrongen of mismaekt is, gelyk de bultige, heeft de borſt niet krachtig genoeg om hare ween door te ſetten, en de ſelve na beneden te dryven, gelyk mede ſy die ſwak is, 't zy van natuur, of door toeval; de kreuple hebben dikwils de beenderen van de doortogt qualyk geſtelt; de teedere en te licht gevoelige, of de kleinſeerige in ſmerten, hebben ook noch meerder moeiten als d'andere; want ſulks verhindert de ſelve haer beſt te doen; gelyk ook de gene die kleine ween hebben, en ſlechs als van verre komen, of die gants geene hebben; de groote kolyken ſchaden inſgelyks aen de geboorten, de rechte ween verhinderende: alle ſware of hevige krankheden maken die ook ſeer moeielyk, en van een verdrietig gevolg, naer 't gevoelen van *Hippocrates*, *Aphor.* 30. *lib.* 5. *Dat een ſwangere vrouw door een hevige krankheit word aengetaſt, is doodelyk.* Gelyk wanneer ſy word overvallen van eenige hevige koorts, van een pleuris, van een

ſware bloedſtorting, van veelvoudige ſtuipen, van de roode loop, of van eenige andere ſware krankheit. Dat den afgank is opgehouden veroirſaekt ook groote moeielykheit aen een kraemvrouw; als mede ſoo ſy eenigen ſteen in de blaſe heeft, of dat die geweldig vol water is, ſonder de ſelve te konnen ontlaſten, of dat den aersdarm vol van harde materien ſit; of indien de vrouw groote en ſmertelyke ambeyen heeft: en haer qualyk liggen brengt daer ſomtyts ook groote verachteringen aen. De krachtige hertstochten konnen noch veel toebrengen om de geboorten moeielyk te maken; gelyk de vreeſe, de ſchrik, de droefheit, de beſchroomtheit en andere; en de vrouw die een miskraem krygt heeft ook wel meerder moeiten dan die op haer tyt in de kraem koomt; gelyk ook ſy die ſich gequetſt heeft, of ſchoon ſy ten naeſten by op haer tyt is.

Wat aengaet de moeielykheit die men ontmoet ten aenſien van de lyfmoeder alleen, dat koomt van dat ſy niet wel gelegen is, of dat ſy een quade geſtalte heeft, hebbende haren hals te eng, of te hard en knobbelachtig; 't zy van natuur, of door eenig ongeval haer overgekomen, als door eenig geſwel, etterbuil, of ſweering, of uitgewaſſen vleeſch, 't zy in den hals, of aen hare inwendige mond, of uit oirſaek van eenig hard lidteeken, voortgekomen van eenig geweldig baren dat daer mag voorgegaen zyn.

Behalven dit maken de ſaken die in de lyfmoeder met het kind zyn opgehouden, de geboorten ook moeielyk; gelyk indien de vlieſen ſoo ſterk zyn dat die niet konnen breken, 't gene ſomtyts verhindert dat 'er niets tot de doortogt gevordert kan worden; of ſoo ſlap dat de wateren daer te ras doorbreken; want die voor den tyt uitgeloopen zynde, ſoo blyft het kind in de lyfmoeder droog; indien men eenige mole daer in ontmoet; indien de moederkoek eerſt uitkoomt, 't welk een groote bloedſtorting aen de moeder veroirſaekt, en ſekerlyk den doot voor het kind, ten ware het buiten de lyfmoeder gedreven, of haeſtig daer uit getrokken wierd; en ſelfs het uitkomen van de navel-ſtreng heeft aen dat een haeſtig ſmooren veroirſaekt, indien men dat niet terſtond door het baren helpt.

Wat de verhinderingen belangt die van wegen 't kind komen; dat is wanneer het ſyn hooft of geheel lichaem te groot heeft, wanneer het een waterzuchtigen buik heeft, wanneer het wanſchapen is, hebbende twee hoofden, of aen een ander kind vaſt zynde, of wel met een mole, of met eenig vremd lichaem; wanneer het doot is, of ſoo ſwak dat het niets tot ſyn uitkomen kan helpen, en wanneer het ſich in een quade geſtalte of gelegentheit aenbied, gelyk ook wanneer men daer twee of noch meer vind. Boven alle deſe onderſcheide moeielykheden van baren, is 'er noch een die ſomtyts door onwetentheit van de Vroevrouw veroirſaekt word, die by gebrek van hare konſt wel te verſtaen, de natuur belet hare werkking te doen, in plaets van haer in den nood te helpen

Laet ons tegenwoordig van de middelen ſpreken door welke wy dit alles konnen beteren, en de vrouw helpen in hare ſware en moeielyke geboorten; waer in wy goet geluk ſullen vinden, indien wy een volmaekte kennis hebben van de oirſaken der moeielykheit; als indien de ſelve koomt van wegen de moeder die te jonk is, ook te eng zynde, dan ſal men haer ſoetelyk handelen, en haer de paſſagien verſachten met olyen, ſmeerſelen, of verſche boter, met haer deſe deelen te beſtryken langen tyt voor de uur van haer baren, om die loſſer te maken en gemakkelyker om ſich uit te rekken, uit vrees dat 'er geen ſcheuring mogt geſchieden

van

van eenige der partien op het uitkomen van 't kind; want het gebeurt ſomwylen dat 'er een ſcheure koomt tot in den aers, door welke de twee gaten uitwendig tot een worden. Indien de vrouw tot hooge jaren gekomen is, wanneer ſy van haer eerſte kind ſwanger gaet, dan ſal ſy inſgelyks hare onderſte partien beſtrykken, om d'inwendige mond te verſachten, die hard en eeldachtig zynde, veel meerder moeite heeft in ſich te ſchikken tot de noodige uitbreiding van 't baren; 't welk oirſaek is dat den arbeid van dusdanige vrouwen langer duurt dan die van andere, en dat hare kinderen uit kracht van tegen deſe inwendige mond gedreven te zyn, en ook van langer in den doortogt te blyven, gemeenelyk komen met geſtoote geſwellen op haer hooft. De kleine en mismaekte vrouwen ſullen niet op het bed gelegt worden om te baren, dan ſoo traeg als men immers ſal konnen, en alleen wanneer hare wateren de vlieſen ſullen doen barſten hebben; maer ſy moeten ſich over eind houden, en langs de kamer wandelen, indien hare krachten ſulks toelaten, zynde onder de armen geſchort; want ſoo doende, ſullen ſy te gemakkelyker haer adem halen, en aen hare ween te meerder kracht geven, dan of ſy te bedde waren, daer ſy geheel in malkander ſouden liggen. Die ſeer mager is, ſal ook hare partien bevochtigen, die beſtrykkende met olyen, en ſmeerſelen, om de ſelve ſachter en gladder te maken, ten einde dat het hooft van 't kind niet te lang onder wegen blyvende om uit te komen, niet ſoo ſeer gedrukt noch gekneuſt worden mag door de hardigheit des moeders beenderen die den doortogt maken. De ſwakke vrouw ſal geſterkt worden, ten einde ſy de ſmerten van 't baren ſou konnen uitſtaen, haer een krachtig vlees-ſop gevende, gelyk ook een weinig wyns, of een ſtuk gerooſt brood daer in geweekt, of andere hertſterkkingen, naer het vereiſſchen der voorvallen: indien ſy ſchroomachtig voor pyn is, ſoo ſal men haer vertrooſten, haer verſekerende dat ſy niet te veel ſal moeten lyden, en haer moed gevende door de hoop van haeſt verloſt te ſullen weſen: indien in tegendeel hare ween niet dan klein en licht zyn, van geheel verre komende, of indien ſy 'er geene heeft, dan ſal men haer die verwekken, met haer een of meer clyſteryen te ſetten die een weinig ſterk mogen weſen, ten einde die op te wekken door de perſſingen die haer overkomen in ter ſtoel te gaen; waer na ſy ook door hare kamer ſal wandelen, ten einde de ſwaerte van 't kind noch daer toe mag helpen. Indien de vrouw een ſware bloedſtorting heeft, of ſtuipen, ſoo ſal men dat helpen met haer ras te doen baren, gelyk wy elders nu al geſeit hebben, en hier na noch op ſyn plaets ſullen herhalen. Indien haren afgank word opgehouden, de vrouw niet konnende van ſelfs dit doordryven, ſoo ſal men des ſelfs affchieten verwekken; 't welk men ſal doen door clyſteryen in den kronkkeldarm, die ook ſullen dienen om de kolyken te verdryven die ſeer qualyk dan komen; want ſy veroirſaken groote pynen, die onnut en quaet zyn, om dat ſy door geheel den buik ſchieten ſonder na beneden te ſetten, gelyk ſy doen moeſten: indien ſy geen water kan maken, uit oirſaek van het drukken dat de ly-moeder doet op den hals van de blaſe, dan ſal ſy ſelfs om dat te doen haren buik met hare handen wat opheffen; of, indien het niet anders geſchieden kan, ſal men haer een holle pyp in de blaes voeren, om het water ſoo af te trekken. Indien het vertragen of de moeielykheit van 't baren koomt wegens het qualyk liggen van de vrouw; dan ſal men haer een beter en bequamer, na de gelegentheit en de geſtalte van haer lichaem, doen nemen, d'omſtandigheden wel in acht houdende die wy in 't ſevende Hooftdeel van

dit

dit tweede Boek hebben aengeteekent: indien ſy overvallen is van eenige krankheit, ſoo ſal ſy gehandelt worden volgens haren aert, met veel meer omſichtigheit dan of het in andere tyden was, altyt acht ſlaende op den tegenwoordigen ſtaet. Indien het is wegens ongeſteltheden van de lyfmoeder alleen, als om haer krom liggen, ſal men ſulks helpen het beſt dat men kan door die van haer lichaem: indien het is wegens hare gebrekkige ſchrikkelykheit, hebbende haren hals te hard en eeltachtig, en te eng, dan ſal men die ſtrykken met oly en met ſmeer, gelyk wy hier voren geſeit hebben; indien het was door eenig hard lidteeken dat niet verſacht worden kon, voortgekomen uit een ſweering die daer mogt geweeſt hebben, of door eenige ſcheuring ontſtaen door een geweldig baren, die ſoo weder t'ſaem ſou gegroeit zyn, ſoo ſal men daer van een ſcheiding maken met een bequaem gereedſchap; uit vrees dat 'er weder een ſcheuring in een andere plaets ontſtaende, die ſiekte in 't gevolg noch erger worden mogt; 't gene men ſal doen daer de ſaek ſulks beſt ſal vereiſſchen, ſich wachtende dat het niet zy naer het bovenſte deel, uit oirſaek van de blaes; indien de vlieſen der wateren ſoo ſterk zyn dat ſy niet konnen berſten op de ſtond van het baren, ſoo kan men die met de vingeren verbreken, wanneer het kind dan ſlechs vry veel in de geboorte gevordert is, en dicht daer op volge, en d'inwendige mond der lyfmoeder genoegſaem geopend en wel verſacht zy: want anderſins ſou 'er groot gevaer weſen, dat die wateren te haeſtig uitloopende die plaets langen tyt droog ſou blyven, en dat men verplicht ſou zyn, om haer gebrek te vervullen, deſe paſſagien te bevochtigen, met ſtovingen van gekookte kruiden en verſachtende olyen; 't gene noit ſoo wel word gedaen dan als de natuur uit haer ſelven hare werkking doet met deſe gewonelyke wateren en met deſe ſlymigheden, waer toe het haer wel gelukt, wanneer die ter tyt en plaets voortkomen.

Somtyts vorderen deſe vlieſen ſoodanig naer buiten uit het ſchaemdeel eer het kind voor den dach koomt, dat ſy meer dan vier vingers breed in de lengte daer uit hangen, gelykkende een blaesje vol water: dan is 'er geen groot gevaer in die open te ſcheuren als ſy dat niet zyn; want het kind is dan altyt in de geboorte wel vaerdig om uit te komen a's dat ſoo gebeurt: maer men moet ſich wel wachten die vlieſen met de hand te trekken; dewyl men door dit middel, voor dat het tyt was, de moederkoek los ſou halen, waer aen die heel vaſt zyn. Op een andermael komen die wateren ook ongevoelig afleeken door eenige breuk, die van binnen in de vlieſen van 't kind word gemaekt, de ſelve voren aen ſyn hooft geheel blyvende, waer om ſy als een band dienen, en dicht over het ſelve hangende, dat wederhouden, en beletten dat het door de ween niet uitgedreven kan worden; in ſulken geval moet men deſe vlieſen breken, wanneer de doortogt maer genoegſaem is uitgebreid, ten einde het hooft des kinds de vryheit mag hebben om daer in te vorderen. Indien de navel-ſtreng uit de lyfmoeder valt, dan ſal men die met eenen weder na binnen ſteken, haer belettende niet weder uit te vallen indien het geſchieden kan, indien niet ſoo ſal men de vrouw op het haeſtigſte moeten doen baren; maer indien het de moederkoek is, dan moet men die noit weder inſteken; vermits ſy daer uitgekomen zynde, geheel en al voor 't kind onnut is, en daer aen tot verhindering en belemmering ſou dienen als men die weder daer in ſtak; in dit geval moet men die affnyden, na de ſtreng daer van toegebonden te hebben, en vervolgens het kind daer uit haelen op 't haeſtigſte dat het geſchieden kan, anders

ſou

ſou het terſtond ſmooren, indien het alreede niet doot was, gelyk het ten naeſten by altyt is in dusdanigen gelegentheit. Indien de vrouw gevallen of gequetſt is, moet ſy ſich met eenen te bed leggen, om daer in alle manieren ruſt te nemen: indien het eenige hertstochten zyn, die de geboorte vertragen, ſal men trachten die te doen over gaen, of ten minſten te verſachten en te bematigen, indien het de ſchande of ſchaemte is, ſal men de perſoonen van haer doen vertrekken die daer oirſaek van zyn; en indien het bloohertigheit is en vreeſe voor de pyne, ſoo ſal men haer voorhouden, dat het de wille Godts is die het ſoo heeft geſchikt, en dat haren arbeid ſoo ſwaer niet ſal vallen als ſy ſich wel inbeeld, haer doende beſluit nemen tot deſe noodſakelykheit door de vertroofting der ongelukkige, aen welke de pyne altyt een weinig verdragelyker ſchynt, wanneer ſy bedenkken dat die gemeen is, haer vertoonende dat alle andere vrouwen de ſelve ſmerten lyden, en noch wel grooter en ſwaerder dan ſy: indien ſy bedroeft is, ſal men haer ſoekken te vervroolyken, haer eenige goede tyding vertellende, en haer doende hopen dat ſy ſoodanigen kind ſal hebben als ſy wenſcht, en met een woord (of ſchoon ſy veel lyd) ſal men haer doen bedenkken, dat het een voorby-gaende quaet is, 't welk een vierendeel uurs vroolyke tyt haer ſal doen vergeten ſoo haeſt ſy gebaert hebben ſal, haer boven alles verſekerende dat ſy buiten gevaer is, ten ware men kende dat het groote nood deed; want in ſulken geval, ſou men haer moeten berichten ordre te ſtellen in hare geeſtelyke en tydelyke ſaken.

Wanneer de moeielykheit alleenig koomt van wegen het doode kind, ſoo moet men de ſtyl onderhouden die wy in 't natuurlyk baren hebben aengeweſen, boven de welke de vrouw haer beſt moet doen, ſoo veel als ſy kan, om met den eerſten dat af te dryven; want het kan niet meer tot ſyn uitkomen helpen; gelyk mede wanneer het bovenmaten ſwak is. Sy ſal ondertuſſchen eenige hertſterkkingen nemen, van vreeſe dat de verrotte dampen uit haer doot kind voortkomende, haer geen ſwymelingen mogten veroirſaken: maer indien het ſoo ſeer waterzuchtig is van buik of van hooft, dat het noit aen den dach komen kan, uit oirſaek van de groote uitbreiding en dikte deſer partien; dan ſal men verplicht zyn die door te ſteken om de wateren alſoo af te tappen; en indien het onmatig is in dikte van heel het lichaem, of alleen van het hooft, of dat het twee hoofden heeft, of wel dat het aen een ander kind vaſt is, of aen een ſeer groote mole, ſoo moet men noodſakelyk in ſulken geval om de moeder te behouden, van twee ſaken een doen; dit is te ſeggen, of de paſſagien uitbreiden na de mate der grootheit van 't wanſchapen kind, indien dat mogelyk is te geſchieden; anderſins moet men liever het andere volgen, dat is het ſelve met ſtukken en brokken af te halen, ten einde men beletten mag dat de moeder met haer kind niet ſou omkomen; 't gene onfeilbaer geſchieden ſou, indien men daer mede ſoo niet te werk ging: en indien de vrouw twee kinderen heeft, ſal men daer in voortgaen gelyk 'er geſeit is in 't achſte Hooftdeel van dit tweede Boek. Maer indien de Vroevrouw tegen alle deſe ſaken geen raed weet te ſchaffen, ſoo moet ſy vaerdig een ervaren Handmeeſter ontbieden, om hem ſyn oirdeel te vragen, of hem te laten doen 't gene daer betaemt; indien ſy ſich niet bequaem genoeg vind. Laet ons tegenwoordig voort gaen tot de geboorten tegen natuur, die noit ſonder werkking van de hand ſouden geſchieden; en laet ons naeukeurig vertoonen op wat wyſe men ſich daer in moet dragen.

XI. HOOFTDEEL.

Van de geboorten tegen natuur, in welke de hand van een Meester volkomen vereischt is, en de opmerkkingen die hy moet maken, aleer dat by de hand te nemen.

DE geboorten tegen natuur die de werkking van een hand volkomen vereischen, zyn de gene in welke het kind sich aenbied in een quade gestalte. *Hippocrates lib. de natura pueri, & lib. de superfectatione*, staet maer drie algemeene postuuren toe, in welke het kind sich kan aenbieden om ter weereld te komen; namelyk, met het hooft voor uit ('t welk alleen de natuurlyke figuur is, wanneer dat heel recht koomt) de tweede wanneer het de voeten voor uit send; en de derde, van ter zyden of overdwersch; welke twee laeste volkomen tegen natuur zyn. Maer om de saek noch verstandelyker te maken, sullen wy seggen, dat het kind sich kan aenbieden in een postuur tegen natuur op vier algemeene wysen, die zyn eerst met alle de voorste deelen synes lichaems; ten tweeden, met de achterste; ten derden, met die van ter zyden; en ten vierden, met de voeten. Nu gelyk wy maer vier hooft-winden aenmerkken, tot welke men yder van de twee-en-dertig kan brengen, die van de varende lieden getelt worden, en dat meer tot d'een als tot d'ander, volgens dat sy meer of min aen dese vier hooft-winden deelachtig zyn; eveneens konnen alle de bysondere en onderscheide figuuren tegen natuur, in welke het kind sich aenbied om voor den dach te komen, tot dese vier algemeene manieren die wy nu geseit hebben gebragt worden, na dat sy meer tot d'eene of d'andere genaken: En gelyk het getal der onderscheide geboorten tegen natuur seer groot is, soo sullen wy ons vernoegen met van elk der meest voornaemste in 't bysonder te handelen; want men sal lichtelyk te recht komen met d'andere die van soo grooten gevolg niet zyn, indien men bequaem is om hulpmiddelen te vinden tegen alle die van welke wy hier na sullen spreken: Maer alvorens de manieren daer toe te verklaren, soo is het dienstig eerst de bequaemheden bekent te maken in een Handmeester vereischt, die sich in dese werkkingen wilt oeffenen, met de opmerkkingen die hy moet nemen eer hy de selve mag aenvangen.

Dese bequaemheden bestaen, of in 't gene syn lichaem aengaet, of in 't gene syn verstand betreft: wat syn persoon belangt, hy moet gesont, sterk en kloek wesen, vermits dese de swaerste en moeielykste werkking is van alle die de Handmeesters oit te doen krygen, waer in sy somtyts met groote druppelen sweeten, selfs in 't koudste van de winter, wegens de moeite en swarigheit die sy gemeenelyk daer in ontmoeten; 't welk *Fabricius ab Aquapendente* ons wel getuigt, wanneer hy seit, dat hy sich altyt daer in soo seer vermoeit en moede gemaekt heeft, dat hy dikwils verplicht was syne dienaers het te laten afarbeiden. Dit maekt dat sekere Handmeesters ook seer dikwils de vrouwen met haer kind in den buik laten sterven, sonder haer eenige bystant te geven, weigerende door een streek van seer berispelyke staets-bestiering de werkking t'ondernemen wanneer sy daer te grooten moeielykheit in sien, om sich t'ontslaen van den swaren arbeid en moeite die

sy

ſy daer door op haren hals ſouden halen moeten, 't welk ſy door een ſchoon voorgeven vermyden en ontwykken, verſekerende dat het onmogelyk is ſulks te verrichten; en liever hebbende dat die arme vrouwen omkomen, volgens de voorſegging die ſy daer van doen, als toe te ſtemmen dat andere dan ſy onderhanden ſouden nemen de ſelve te verloſſen; uit vrees, indien ſy noch gelukkig na die werkking mogten komen behouden te blyven, dat men die ſulks verricht hadden veel bequamer dan haer ſou gelooven mogen: maer alle Handmeeſters die een wel-geſtelde conſcientie hebben, moeten ſich ſoodanig noit dragen; want anders ſouden ſy ſelfs moorders zyn van deſe arme ongelukkige, die haren byſtant in deſe uitterſte nood verſoekken: *Occidit enim quiſquis ſervare poteſt, nec ſervat:* dat is, *want hy vermoord die iemand behouden kan, en niet behoud.* Om deſe reden is het dat een Handmeeſter, die ſich in de geboorten wil oeffenen, niet van ſoo hooge jaren moet weſen, dat ſyn lichaem daer door ſou ſwak en bouvallig zyn geworden; maer hy moet inſonderheit kleine handen hebben, om die te lichter in de lyfmoeder te konnen invoeren wanneer het noodig is; dat ſy ſterk ſouden zyn, en hare vingeren een weinig lank, en byſonder de voorſte, om te lichter d'inwendige mond te konnen voelen en raken; dat hy geenen ring daer aen hebbe, ten tyde van het baren, en dat ſyne nagelen tot dicht aen het vleeſch wel gekort zyn, ſonder dat daer eenige ſcherpheit aenblyve, van vreeſe dat de lyfmoeder daer door mogt gequetſt worden. Hy moet een fraey en aengenaem weſen hebben, net in ſyne kleederen, ſoo wel als in ſyn perſoon, ten einde hy de arme vrouwen die ſyne byſtant noodig hebben, geen ſchrik mag aenbrengen. Daer zyn lieden die ſeggen, dat een Handmeeſter, die ſich ontrent de geboorten wilt beſig houden, in tegendeel ongehavent of ten minſten gants ſlordig moet weſen, ſich latende een langen vuilen baerd waſſen, om geen jeloersheit te verwekken in de mannen van vrouwen die om hem ſenden om haer te helpen. In waerheit men ſiet 'er die gelooven dat deſe beſtiering haer ſeer veel verſocht ſal konnen maken; maer laten ſy ſich niet bedriegen, want ſoodanigen gedaente gelykt beter een Slachter, als een Handmeeſter, daer de vrouwen genoeg voor bevreeſt zyn, ſonder dat hy ſich ſoo vremd aenſtelle. Hy moet byſonderlyk ſeer nuchter weſen, niet genegen tot wyn, ten einde hy altyt een volkomen vaerdige friſſche geeſt hebben mag, beſcheiden, zedig, en ſeer getrouw het geheim bewarende dat hem toevertrouwt is, aen geen vremde perſoonen verpratende d'ongemakken en ſiekkelykheden der vrouwen, die hem bekent geworden ſullen zyn; en boven al dat hy wys, voorſichtig, en van een goet oirdeel zy, om ſich altyt met goede redenkaveling in ſyn werk te beſtieren. Hy moet een waerachtig mededoogen hebben, ſonder dat het nochtans hem kan aftrekken noch beletten ſynen plicht te voldoen, na dat de ſaek het vereiſcht; als mede lydſaem en geduldig weſen, ſoo veel het noodig zy om niets te verhaeſten, ſich den tyt gevende om wel t'onderſoekken wat hy noodſakelyk te doen heeft: hy moet niet moeielyk worden over het quaet-ſpreken der krankke en der omſtanderen, daer ſy geduurende ſyn werk hem mede mogten bejegenen; want het is de pyn van d'eene, en het medelyden van d'andere die ſonder reden hen daer toe verplichten. Hy moet een goet Chriſten zyn, en een goede conſcientie hebben: hy moet de arme vrouwen die ſyne byſtant van doen hebben liefdadig en om niet helpen, en de rykke ook ſoetelyk en redelyk bedienen, van welke hy niets moet afperſſen, maer ſich alleenig vernoegen met het eerlyk loon dat ſy hem

vrywillig ſullen gelieven toe te leggen, en haer niet hard noch onbeleeft bejegenen, gelyk eenige doen, die hare werkking ſoo ras niet volbragt hebben, 't zy wel of qualyk, of willen ſonder uitſtel betaelt zyn; en met ſoo veel onverſtand en moeielykheit, dat ſy d'arme krankke op ſtaende voet verplichten te doen gaen om geld te leenen, wanneer ſy niet genoeg heeft om haer te betalen volgens 't gene ſy begeeren, en dikwils tot den laeſten ſtuiver haer afnemen, om hare wreede gierigheit te vernoegen; welk bedryf een eerlyk man geenſins betaemt. Eindelyk moet een Handmeeſter met alle deſe goede hoedanigheden begaeft, tot vervulling van ſyne geheele volmaektheit, verſtandig en ervaren zyn in de konſt, en byſonderlyk in ſyne werkkingen.

Daer zyn wel lieden die gelooven, dat 'er geen groote moeielykheit ſteekt in de geboorten te beſorgen, dewyl het gemeenelyk vrouwen zyn die ſich daer mede bemoeien: daer in is waerlyk geen groote verborgentheit, wanneer alle dingen natuurlyk komen; maer wanneer de geboorte is tegen natuur, ſoo is het ſeker, gelyk *Celſus* ſeer wel ſeit, dat het de moeielykſte, de laſtigſte, en de gevaerlykſte ſaek is van alle de werkkingen in het Handmeeſterſchap, 't gene ſy wel lichtelyk kennen ſouden, indien ſy dat hadden geoeffent. Het gevolg hier van is lichtelyk te merkken; want in alle de andere, om welke men tot den Handmeeſter loopt, werkt hy van buiten, en ſiet de partien ontdekt waer ontrent hy beſig is; maer in deſe werkt hy van binnen, en hy moet niet, en ſou ook niet konnen indien hy al wilde, ſich van 't geſicht bedienen om ſyne handen in ſyn werk te beſtieren; behalven dat 'er in d'andere werkkingen niets te doen is dan om 't leven van de perſoon alleen die ſich in ſyne handen ſtelt; maer in de geboorten is 'er te doen om 't leven van de moeder, en dat van haer kind; en men heeft wel dikwils geſien, dat een eenige misſlag in deſe werkking, alle ſulke onheilen t'eener tyt heeft veroirſaekt; ſoo dat men in 't bevorderen beſig zynde van de geboorten tegen natuur, met goede reden wel ſeggen mag, *hoc opus, hic labor eſt; dit is het werk, hier in ſteekt arbeid.* Want gelyk *Hippocrates* ſeit, *lib. de veteri Medicina. De meeſte Geneesmeeſteren zyn te vergelykken by de quade ſtuurlieden, welker onwetentheden niet openbaer worden, ſoo lang haer ſchip in ſchoon weer heen zeilt; maer die zyn van yder wel klaer bekent, wanneer ſy komen ſchipbreuk te lyden door hare onwetentheit geduurende het onweder*: ſoo is het ook met de gebreken der meeſte Handmeeſteren en Vroevrouwen, die niet bekent worden in de natuurlyke geboorten; maer ſeer klaer te ſien zyn in de geboorten tegen natuur, waer in ſeer weinige bequaem zyn om hulp te brengen, indien ſy geen byſonder werk daer van maken, en indien ſy niet alle de conditien hebben daer in vereiſcht om een gelukkig einde te bereikken.

Om ſich hier nu wel in te ſchikken, ſal de Handmeeſter, de conditien hebbende gelyk hier geſeit is, die alleen daer toe bequaem kan genoemt zyn, eenige opmerkkingen maken eer hy haer onder handen neemt, van welke d'eerſte is, wel in acht te nemen of de krachten van de vrouw genoegſaem zyn om die werkking uit te ſtaen; 't welk hy ſal doen met haer de pols te taſten, wel lettende of die ſterk of ſlap is, ongelyk, en tuſſchen beiden ophoudende, noch aenmerkkende hare gedaente, en voornamelyk hare oogen, of die geheel zyn vervallen, of hare ſpraek ſlaeuw; indien hare lyfmoeder en geheel haren onderbuik ongemeen geſpannen en ontſteken zyn, en ſy alle de uitterſte deelen van haer lichaem kouwd heeft, indien ſy dikwils in ſwymelingen valt met kouwd ſweet, indien ſy ſtuipen

pen krygt met verlies van geheel hare kennis ; eindelyk indien hare geheele geſteltheit te kennen geeft dat die werkking te vergeefs weſen ſou, dan moet men de ſelve ſich niet onderwinden ; uit vrees dat ſy onder de hand des Meeſters mogt komen te ſterven, die daer over groote beriſping ſou krygen konnen, met den naem van beul, dien men niet nalaet hem te geven, wanneer dit ongeluk voorvalt : niet te min wanneer daer noch een weinig hoop is, hoe klein die mogt weſen, 't zy voor de moeder of voor het kind, dan is men in conſcientie verplicht te doen 't gene de konſt gebied, en niet gelyk deſe polityken, die liever willen de perſoonen laten ſterven ſonder haer eenige byſtand toe te brengen, als ſich te beladen met quade geneſingen. Hierom is het dan noch beter de werkking te beſoekken welkers uitkoomſt onſeker is, dan de krankke in een gants gewiſſe wanhopelykheit ellendig te verlaten ; want ſomtyts hervat ſich de natuur wel van verre : maer eer hy die werkking wilt aenvangen ſal de Handmeeſter ſyne voorſpelling maken van 't groot gevaer des levens, waer in de vrouw en het kind beide zyn, 't gene hy ſal te kennen geven aen de man en aen de omſtanders, en ſelfs ook aen de krankke, indien het goet word geoirdeelt om haer daer toe 't beſluit te doen nemen. Maer als de vrouw alle hare krachten heeft, dan ſal de Handmeeſter het ſoodanig maken dat hy de ſelve niet laet verlieſen noch verminderen, de gelegentheit uitſtellende van haer te helpen. Om deſe reden, na bekent te hebben dat ſy bequaem is om de werkking te verdragen, ſal hy vernemen of ſy voldragen heeft of niet, en of ſy ſich niet gequetſt heeft ; 't welk hy ſal verſtaen uit de mond van de krankke, van de Vroevrouw, of van de omſtanders ; als ook uit teekenen die hem daer van ſullen voorkomen, opmerkkende in wat figuur ſich het kind aenbied, en met wat voor omſtandigheden ; of het levendig of doot zy (want ſomtyts word het doode anders uitgehaelt als het levende) en of 'er meer zyn : naer alle deſe ſaken onderſocht te hebben, ſal hy trachten de krankke te doen begrypen, dat ſy onmogelyk ſonder ſyn hulp in de kraem komen kan, en hy ſal haer 't beſluit doen nemen van met vertrouwen ſich in ſyne handen te ſtellen, met ſoete woorden, ſonder haer vreeſe aen te jagen, haer wys-makende dat die werkking ſoo ſmertelyk niet ſal weſen als ſy ſich ingebeeld heeft ; en dat ſy volgens God is verplicht die te lyden, ſoo wel voor haer ſelven, als voor de liefde van haer kind, dat ſekerlyk met haer ſou omkomen, ſonder deſe eenigſte en laeſte byſtant.

De vrouw daer toe beſluit genomen hebbende, ſal hy moeten haer dwerſch over 't bed doen liggen, om te gemakkelyker te arbeiden, op haer rug geſtrekt, hebbende de billen een weinig hooger als de ſchouderen, of ten minſten het geheel lyf even hoog gelegen, wanneer het noodig is het kind te rug te dryven of om te keeren, om dat een andere ſtant te doen nemen ; maer wanneer daer te doen is om dat af te halen, dan moet men de vrouw weder leggen in de geſtalte gelyk wy geſeit hebben, ſprekende van het natuurlyk baren ; dit is te ſeggen, in ſoodaniger voegen dat ſy 't hooft en de borſt een weinig meer heeft verheven dan het overige van haer lichaem, ten einde ſy te lichter adem mag halen, en van harent wegen beter helpen tot het uitdryven van 't kind, dat ſelfs drukkende en perſſende na beneden, ter tyt als de Handmeeſter dat ſal bevelen. Dus gelegen zynde moet ſy de beenen in dier voegen gebogen en naer achter geſloten hebben, dat hare hielen dicht by de billen komen, en de dyen wyd van malkander open gedaen, en door twee genoegſaem ſterkke perſoonen in dien ſtant gehouden. Daer ſal ook

noch een ander zyn, die haer onder de oxelen ſal houden, ten einde haer lichaem niet kome te volgen wanneer het uittrekken van 't kind gedaen word, waer toe ſomtyts een ſeer groote kracht is vereiſcht; en men ſal haer het laken en deken van 't bed over de dyen hangen, om haer te bedekken, ſoo veel een eerlyke betamelykheit hebben wil, uit oirſaek der byſtanderen, als noch ten einde ſy geen koude vatten mogt. De Handmeeſter ook tot regel hebbende ſyn gemak, nevens het aenmerkken van deſe ſaken, en voornamelyk de lichtigheit en de verſekertheit van ſyne werkking; ſoo moet ik om deſe reden hem raden, de geboorten tegen natuur altyt te bedienen, ſoo veel hy ſal konnen, geſeten zynde op een ſtoel van hoogte geſchikt naer het liggen van de vrouw, die ſoodanig gelegen moet zyn, dat het uitwendig inkomen van de lyfmoeder ontrent overeen koomt met de hoogte van des ſittenden Handmeeſters elleboog, ten einde hy alles met meerder verſekerheit en meerder gemak ſou konnen verrichten, ſonder ſich ongemeen te vermoeien; want als hy arbeidende eenmael moede is geworden, kan hy vervolgens niet meer ſoo behendig, noch ſoo vaerdig ſyn werk bevorderen.

Sommige willen dat men de vrouw in deſe poſtuur ſou binden, ten einde ſy dus vaſt en in ſtant gehouden, men met meerder verſekertheit ſou mogen arbeiden: maer wel verre dat dit binden hier dienen kon, ſoo ſou dat in tegendeel gants ſchadelyk weſen; want de vrouw in deſe poſtuur onbeweeglyk, en geſloten als in een pynbank, ſou ſich niet konnen opheffen, noch laten nederſakken, of ophelpen wanneer de Meeſter haer dat ſou ſeggen, volgens 't gene hy noodig ſou vinden, om ſyn werkking te lichter te maken, 't welk hy gemeenelyk doet, ten deele te rug ſtootende, en ten deele buigende, ten deele uitbreidende, ten deele trekkende, ſomtyts recht, en dan weer van ter zyden. Dierhalven moet een barende vrouw door geen bewindſelen haer lichaem belemmert hebben; haer alleenig doende in een bequame poſtuur houden tot alle deſe byſondere inſichten, door perſoonen, volgens dat haer belaſt ſal worden; en indien men haer binden en bedwyngen wil, ſoo ſal dat alleen weſen met de tong; dit is te ſeggen, door goede en krachtige redenen haer verplichten tot hare qualen uit te ſtaen met ſoo grooten lydſaemheit als ſy ſou konnen, en met alle hare krachten in die werkking mede te arbeiden, haer de vaerdige verloſſing voorhoudende die ſy daer door moet verkrygen. Vervolgens op alle deſe ſaken ſal de Meeſter met oly of met verſche boter geheel het inkomen van de lyfmoeder beſtrykken, om daer te lichter ſyn hand in te voeren, die inſgelyks beſtreken moet weſen, en de conditien hebben hier voren aengeteekent, waer na hy ſich in ſyn werk ſal beſtieren op de wyſe die ik ſal ſeggen in yder der volgende Hooftdeelen, wanneer ik de teekenen verklaert hebben ſal, die ons bekent maken of het kind in de lyfmoeder levendig, of doot is.

Maer in alle de geboorten tegen natuur, die alleenig voortkomen van de quade gekeertheit van 't kind, ſonder van eenig ander merkkelyk ongeval verſelt te zyn, moet men wachten, om het kind daer uit te halen, dat de lyfmoeder genoegſaem geopend zy, en hare inwendige mond genoeg toebereid en verſacht, voornamelyk indien het kind ſich in een quade ſtant aenbied op 't begin van den arbeid der vrouw, dat men de vlieſen van ſyne wateren niet breken moet, dan in den tyt als men den doortogt genoegſaem geſtelt vind tot het uithalen van 't kind toe te laten ſonder te grooten geweld; en indien de wateren des kinds uitgeloopen waren,

door

door het breken der vliesen, eer de lyfmoeder genoegsaem geopent mogt zyn, soo moest men evenwel niet nalaten een weinig na de toebereiding der doortogten te wachten, soo veel het mogelyk is te hopen, sonder nochtans die partien te laten droogen door het geheel uitloopen der wateren: want of schoon het kind in een quaden stant ligt, soo laet het niet na krachtig genoeg in 't leven gehouden te worden door de navel-streng, soo lang het in de lyfmoeder is, en noch niet krachtig geperscht sit in de doortogt met synen quaden stant; en de moeder aen hare kant heeft daer door noch geen ander ongemak, dan dat haren arbeid dies te langer duurt. Indien men dit soodanig niet deed, dan sou het kind vry meerder gevaer loopen van om te komen in de passagie geduurende den tyt van die werkking, uit oirsaek van de kleine ruimte der plaetsen, die dat langer in sou houden; en de Meester sou veel meer moeite hebben in syne werkking te verrichten, 't welk de moeder ook wel grooter geweld sou aendoen.

XII. HOOFTDEEL.

De teekenen die te kennen geven of het kind in de lyfmoeder levendig of doot is.

INdien 'er gelegentheit voorvalt, waer ontrent een Handmeester grooter opmerkking moet nemen, en meerder voorhoede gebruiken in saken die syne konst raken; het is in dese, waer te doen is van te oirdeelen of het kind in de lyfmoeder zynde levendig of doot is; want het is somtyts gebeurt, door geheel beschreyelyke voorbeelden, dat kinderen na dat sy voor doot gerekent waren, levendig uitgehaelt zyn, van twee armen ontbloot, of van eenige andere deelen hares lichaems; en andere zyn ellendig gedood geweest met scherpe haken, die men levendig had konnen hebben, indien men niet onbedacht en verkeert geoirdeelt had dat het kind doot was. Hierom sal de Handmeester, alvorens te besluiten tot dese manier van het kind af te halen, om diergelykken ramp te vermyden, en het ongeluk van sich autheur te sien van een soo deerlyken en met eenen soo schrikkelyken schouwspel, wel aendachtig zynde om soodanig niet bedrogen te worden, doen al wat hy kan, om waerlyk te bekennen of het kind levendig of doot is; altyt denkkende in dese ontmoeting, dat de vreesachtigheit veel vergeeflyker is dan de roekkeloosheit; dit is te seggen, dat het beter is het doode kind te handelen als levendig, dan te handelen als doot, dat het noch niet is.

Men sal weten dat het kind leeft, indien het voldragen is, indien de vrouw sich niet heeft gequetst, indien sy altyt geduurende hare swangerheit welvarende geweest is, en indien sy tegenwoordig sich noch in goede gesontheit bevind, en gants gewissely indien sy dat voelt bewegen; 't welk bekent worden sal door 't verhael van de moeder; behalven dat de Handmeester daer van noch meerder versekert sal zyn indien hy selfs dat voelt bewegen, met syne hand te leggen op den

buik

buik van de vrouw, op welkers verhael men ſich niet altyt verlaten moet; want ik heb vele vrouwen verloſt, welker kinderen over meer dan vier dagen in haren buik waren geſtorven, na dat het licht was te oirdeelen uit hare verdorventheit, die nochtans ſeiden (of ſchoon het niet waerachtig was) ſeer weinig tyt voor haer baren die noch te hebben voelen bewegen; en eenige andere welker kinderen levendig waren, dat ſy de ſelve geduurende twee of drie dagen geenſins gevoelt hadden, volgens 't gene ſy ſeiden; want naer het afloopen der wateren van 't kind, is het ſomtyts ſoo vaſt beſloten door het t'ſamentrekken van de lyfmoeder, dat hem die geen vryheit meer laet om ſyne leden te bewegen, gelyk het deed, eer de wateren, die de ſelve meer uitgeſpannen hielden, uit-geloopen waren. Indien de Handmeeſter door de beweging van 't kind niet verſekert kan zyn dat het levendig is, wanneer de wateren uit de vlieſen ſullen geborſten zyn, dan moet hy ſoetelyk ſyn hand tot de lyfmoeder invoeren, ſoo ras als hy ſulks ſal doen konnen; waer die zynde, het ſlaen van de navel-ſlagaderen ſal voelen, dat dies te krachtiger ſal weſen, hoe hy die nader aen den buik des kinds voelen ſal; of wel een van de handen des kinds gevonden hebbende, ſal hy daer de pols taſten; maer die heeft dan noch ſoo gevoeligen beweging niet als de navel-ſlagaderen, daer hy dat beter aen ſal kennen: indien hy dan het kloppen van deſe ſlag-aderen gevoelt, ſoo ſal hy ſich konnen verſekeren, dat het levendig is; als noch inſgelyks, indien hy het uitterſte einde van ſyn vinger in des ſelfs mond geſteken hebbende, hy dat de tong voelt bewegen: en de Handmeeſter ſal oppaſſen het een of het ander van de deelen des kinds aen te raken, na dat hy ſal oirdeelen ſulks gemakkelykſt te konnen doen; 't gene hangt aen d'onderſcheide poſtuuren in welke het ſich kan aenbieden.

Maer in tegendeel ſal het kind doot weſen, indien het over lang ſich niet heeft geroert; indien 'er ſtynkkende en vuile vochtigheden uit de lyfmoeder komen; indien de vrouw groote pynen gevoelt, met een groote ſwaerte in den buik; indien het geen ſteunſel meer heeft, altyt vallende gelyk een kloot naer de zyde daer ſy op ligt; indien haer veelvoudige ſwymelingen en ſtuipen overkomen; indien het al lang is geleden dat de navel-ſtreng of de geboortkoek daer uit quam; en indien men de hand in de lyfmoeder ſtekende, het kind koud bevind, ſyn navel ſonder ſlaen, en ſyn tong onbeweeglyk; en indien men het hooft aenrakende dat gants week gevoelt, en ſyne beenderen waggelende, en over malkander ſchietende ontrent de naden; uit oirſaek dat de herſſenen ſakken, en geen pols hebben wanneer het kind doot is; dat meer verderft in twee dagen die het dus in de lyfmoeder blyft, als ſyne wateren zyn uitgeloopen, dan het ſou doen in vier, daer buiten zynde; 't welk gebeurt van wegen de hitte en de vochtigheit der plaets, dat de twee gronden zyn van de verrotting. Ik ſeg na dat ſyne wateren zyn uitgeloopen; want men ſiet ſomtyts doode kinderen geheele weeken in de lyfmoeder blyven, ſonder veel te verderven, in welke ſy eenigen tyt bewaert worden, als in eenige pekel. Maer men kan alleenig giſſingen nemen van de doot des kinds, indien de vrouw is gequetſt geweeſt, indien ſy een groote bloedſtorting heeft, indien ſy noch niet op haer tyt is, indien het al langen tyt is, als vier of vyf dagen, dat hare wateren gebroken zyn, indien hare borſten zyn ſlap geworden, indien haer gedaente van ſale verw is, hare oogen diep ingevallen, haer geſicht ſwak en duiſter, en haren adem van ſeer quaden reuk. Wy ſeggen dat deſe ſaken ſulks alleenig

leenig beteekenen by giſſing; en niet wel ſekerlyk gelyk d'andere doen, die voor 't meeſte gedeelte ſich in een perſoon t'ſamen ontmoetende, en in een ſelfde tyt, ons gewiſſelyk te kennen geven dat het kind doot is; anderſins kan die ſaek niet volkomen ſeker weſen: om welke reden men daer op (gelyk ik geſeit heb) wel aendachtig moet letten, alvorens die werkking t'ondernemen, ten einde men d'ongevallen hier voren uitgedrukt mag vermyden. Om deſe reden is het, dat ik wel naeuwkeurig doen aenmerkken heb, dat het meeſte deel van deſe teekenen t'ſamen moeten komen, om ons te verſekeren dat het kind doot is; want vele onder de ſelve zyn twyffelachtig wanneer ſy alleen gaen: gelyk dat by voorbeeld is, van 't uitwerpen der ſtynkkende en vuile vochtigheden, 't welk lichtelyk de gene ſou konnen bedriegen, die niet in acht ſouden nemen dat men ſomtyts twee kinderen in de lyfmoeder ontmoet, van welke het een is doot en verdorven, en 't ander levendig en geſont; 't welk ik verſcheide malen heb ſien gebeuren, en inſonderheit by voorval als de vrouw van een Advocaet om my ſond om haer te komen helpen in hare barens-nood, en om een groot geſchil te beſliſſen 't welk ſy met hare Vroevrouw had, 't welk hier op gegront was, dat niet tegenſtaende ſy klaerlyk het kind in haer buik voelde bewegen, hare Vroevrouw haer wilde doen gelooven dat het doot was, uit oirſaek van de ſtynkkende en vuile uitwerpſelen die ſy quyt wierd uit hare lyfmoeder nu twee dagen lank: maer wanneer ik onderſocht had 't gene daer van was, bevond ik dat ſy beide by geval de waerheit geſeit hadden; want ik verloſte haer terſtond van twee Soontjes, daer het eerſte van doot en geheel verdorven was, waer van deſe ſtynkkende uitwerpſelen voortquamen die de moeder had quyt geworden, en het ander was levendig. Ik haelde haer beide af by de voeten, uit oirſaek van den quaden ſtant daer in ſy ſich aenboden; hebbende tot dien einde verplicht geweeſt de vlieſen der wateren van het tweede op te breken, 't welk leefde, ten einde ik dat met eenen af halen mogt, ſoo ras als ik het eerſte, 't welk doot was, had afgehaelt. Men moet noch wel aenmerkken, dat d'uitwerpſelen der lyfmoeder wel ſtynkkend en vuil konnen geworden zyn alleen door 't verderf van eenige klonters bloed buiten de vaten, die eenigen tyt lank in de lyfmoeder verbleven hebben; 't welk niet verhindert dat het kind niet levendig ſou zyn; en wat belangt het teeken dat 'er gehaelt word van dat de moeder in langen tyt haer kind ſich niet heeft voelen bewegen, dat gaet noch onſeker; want daer zyn kinderen, die of ſchoon levendig, ſomwylen wel twee volle dagen in de lyfmoeder zyn, na dat de wateren zyn uitgeloopen, ſonder dat de vrouw haer klaerlyk bewegen voelt; uit oirſaek dat de lyfmoeder door haer t'ſamentrekken aen het kind niet meer de vryheit laet, gelyk ik geſeit heb, om ſyne leden te bewegen, gelyk het voor 't uitloopen der wateren deed, waer toe de ſwakheit van 't kind noch veel geven kan. Hierom moet men deſe omſtandigheden wel in acht nemen.

Ik ſou my niet gelooven de plichten van een Chriſten wel te voldoen, als ook in den dienſt dien ik heb voorgenomen aen 't gemeen toe te brengen, trouwelyk onderwyſende alles wat de goede en waerachtige wyſe aengaet van de vrouwen in hare geboorten te helpen en by te ſtaen, indien ik ſprekende van de teekenen van een kind doot in de lyfmoeder, niet wederlei d'aenmerkkelyke dwaling van een nieuw Schryver, wiens Boek beter verdient geſonden te worden na de toebak en peper-verkoopers om hare waren in te doen, dan door heel de weereld uitgege-

ven te zyn, uit oirſaek van de gevaerlyke gevolgen ſyner quade leeringen, en de domme onwetentheit van deſe Schryver, van wiens verderffelyke leere gy hier ſlechs een ſtaeltjen hebt. Op de 75. en 76. pagie van ſyn Boek ('t welk men mag ſeggen te zyn, *Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum*, dat is, *een ſchrikkelyk wanſchepſel, ſonder vaſte gedaente, grof en lomp, dat van licht is berooft*, verſekert hy een uitſtekende valsheit, met meerder onbeſchaemtheit dan of hy een onwederſprekelyke waerheit voor den dach bragt, ſtaende houdende, *dat een ſeker en onfeilbaer teeken van de doot des kinds in de lyfmoeder, en dat een ander dan hy* (ſoo hy ſeit) *noit heeft aengemerkt, is, dat het kind ſich ontlaſt van 't* meconium (dat is van 't uitwerpſel ſyner gedarmten:) *en in wat ſtant het weſen mag, indien de Meeſter dit teeken gewaer word met de vrouw te betaſten, en ſyne vingers met eenige ſwartigheit zyn beſmet* ('t welk van dit *meconium* koomt) *ſoo ſal hy dan konnen verſekeren dat het kind in de lyfmoeder doot is, uit oirſaek dat het ſich heeft ontledigt.* Maer het is, gelyk ik geſeit heb, een uitſtekende valsheit die d'ervarentheit ons alle dagen doet bekennen; want daer is niets ſoo gemeen in de geboorten tegen natuur, dan levendige kinderen te ſien die ſich in de lyfmoeder hebben ontledigt, gelyk alle de gene doen die ſich met den aers voor uit aenbieden; die altyt het *meconium* affetten, ſoo wel als vele andere die ſich in andere quade poſtuuren aenbieden, en dat inſgelyks affetten; uit oirſaek dat haren buik by deſe gelegentheden geweldig geperſcht word, en voornamelyk wanneer de Handmeeſter verplicht is haer te doen omkeeren om die uit te trekken. Meeſter *Doye*, en Meeſter *de Mailly*, beide myne Spitsbroeders, die ik hier aenhael, om dat ſy kennis van de ſaek hebben, konnen wel bekennen dat ik in hare tegenwoordigheit, al eenige jaren geleden, hare vrouwen heb helpen verloſſen, van levendige kinderen, die in een quade poſtuur quamen, en die veel van dit *meconium* uitgeworpen hadden eer ik gekomen was om haer te helpen, die tegenwoordig noch welvarende zyn, ſoo wel als meer dan hondert andere die ik ſou konnen noemen. Dat men dan wel in acht neme by deſe gelegentheden de kinderen niet als doode te handelen die in der daed levendig zyn; en dat men ſich niet laet bedriegen door het onverſtant van deſen Schryver, onder den ſchoonen dekmantel van een geloofwaerdig goetkennen, 't welk vier Dekens, en een ander Geneesmeeſter aen ſyn ellendig boek hebben gegeven; waer over hy ſich tot haer nadeel beroemt, in ſyn Voorreden tot den Leſer; ſeggende, dat ſulks hem dient voor een genoegſaem krachtig ſchild om hem te beſchutten en te verdedigen tegen 't beſpringen der Beriſperen: want ik wil gelooven om de eere van deſe vyf geleerde Heeren, dat deſe Schryver haer goetkennen liſtig verkregen heeft, my niet inbeelden konnende, dat ſy ſoo weinig kennis in deſe ſaken ſouden hebben van door hare onderteekening een ſoo quade leere toe te ſtemmen als in heel dit Boek is te ſien, die dus op haer over komende, bequaem is ter ſelver tyt de achting te doen verminderen, die men voor hare beroemde Vergadering moet hebben.

Nu genoegſaem in dit Hooftdeel de teekenen aengeweſen hebbende, die ons konnen doen kennen of het kind levendig of doot in de lyfmoeder is, laet ons tegenwoordig vertoonen wat 'er te doen ſtaet in yder van de geboorten tegen natuur.

XIII. HOOFT-

XIII. HOOFTDEEL.

Het middel van een vrouw te helpen verloſſen, wanneer het kind een of twee voeten voor uit koomt aenbieden.

HEt is een ſeer vaſte waerheit, bekent by alle de gene die ſich ontrent de geboorten beſig houden, dat d'onderſcheide poſtuuren tegen natuur, in welke de kinderen ſich aenbieden om uit de lyfmoeder te komen, oirſaek zyn van de meeſte quade arbeiden, en van de toevallen die men daer in ontmoet, om welke men gemeenelyk ſynen toevlucht tot een Handmeeſter neemt.

De teekenen die bekent maken dat het kind ſich ſekerlyk moet aenbieden in eenige quade poſtuur, hoedanig die weſen mag, zyn dat de ween van de vrouw gemeenelyk trager voortkomen, en niet ſoo recht naer onder ſchieten, dan als het in een goede geſtalte koomt; en indien men van onder haer betaſt eer de vlieſen der wateren zyn open-geborſten, ſoo voelt men dikwils niet een eenig gedeelte van 't kind, om dat het in een quade poſtuur zynde, de ween der vrouw dat niet konnen doen nederſakken, noch ſoo licht in den doortogt vorderen: en indien men ſomtyts eenig gedeelte daer van voelt, vertoont dat ſich ten aenſien van 't aenraken van een ongelykke figuur, en niet dik, hard, rond, en van een gelykke figuur als het hooft. En wanneer de vlieſen der wateren zyn open-geborſten, na dat de eerſte ſtorting is uitgekomen, loopt het overige maer allenxkens

af, ſonder op te houden, tot dat die alle volkomen zyn uitgeloopen; dewyl de partien die het kind aenbied, in den doortogt iet ledig latende uit oirſaek van hare ongelykheden, niet konnen beletten dat ſy alle uitloopen, gelyk anders het hooft wel doet; dat met een rechte linie ſich aenbiedende aen d'inwendige mond, en geheel den doortogt beſlaende door ſyne dikte, en door ſyne gelykke rondte, die naeuwkeurig koomt toe te ſtoppen, en door dat middel verhindert, dat de overige wateren des kinds in de lyfmoeder daer niet konnen uitloopen; 't gene veel helpt om den doortogt ſynes lichaems lichter te maken, ſoo ras als het hooft buiten de lyfmoeder is. Nu gelyk men meeſt ſich verplicht vind, uit reden van deſe quade gelegentheden, het kind by de voeten af te trekken, ſoo heb ik om die reden beſloten, alvorens te ſpreken van d'andere geboorten, aen de meeſte van welke dit tot aenleiding moet dienen, te vertoonen hoe men ſich moet ſchikken wanneer het kind een of twee voeten voor uit koomt aenbieden.

Vele Schryvers willen dat men in deſe gelegentheit het kind die quade figuur ſou doen veranderen, en die tot de natuurlyke brengen: dit is te ſeggen, indien het de voeten aenbied, dat men 't ſou keeren om het hooft eerſt te doen komen: maer indien ſy ons daer toe lichte middelen aenweſen, dan ſou men haren raed mogen volgen, waer in het wel moeielyk is (om niet te ſeggen onmogelyk) tot een gewenſcht einde te raken, indien men het hoogſte gevaer wilt vermyden, daer men de moeder en het kind in ſou brengen, door de gewelden die men haer om die reden ſou moeten doen uitſtaen; waerom het beter is dat by de beenen uit te halen, wanneer het daer mede ſich aenbied, als dat in grooter gevaer van 't leven te brengen met het ſelve te keeren.

Soo haeſt dan als de Handmeeſter ſal kennis gekregen hebben dat het kind in die poſtuur koomt, en de lyfmoeder genoegſaem geopend is om ſyn hand daer in te voeren (anders ſal hy maken, geheel hare inkoomſt beſtrykkende met oly of verſche boter, die allenxkens wyder te openen, tot dien einde ſich ook van ſyne vingeren bedienende, die van malkander doende, na die by malkander ingevoert te hebben, en daer mede voortgaende tot dat die ſulks genoegſaem zy) dan ſyne nagelen wel gekort hebbende, ſyne vingeren ſonder eenigen ring, en geheel ſyne hand met oly of verſche boter beſtreken, en bequamelyk geſtelt; als ook de vrouw ſoodanig liggende gelyk wy nu al verſcheide malen geſeit hebben, ſal hy die ſachjes ſteken in 't inkomen van de lyfmoeder, waer hy de voeten van het kind vindende, dat in deſe geſtalte ſal uithalen, op de wyſe gelyk wy gaen beſchryven; doch indien het maer een aenbood, ſoo moet hy wel in acht nemen welke die is, of de rechter, of de ſlinkker, en in wat figuur ſich die aenbied: want deſe opmerkkingen ſullen hem lichtelyk bekent maken, aen welke zyde d'andere voet weſen mag, 't welk hem bekent zynde, ſal hy dien gaen ſoekken, en na den ſelven te hebben gevonden, ſal hy dien gants ſoetelyk nevens den eerſten uithalen; voor 't welk hy noch wel acht nemen moet, dat deſe tweede voet niet van een ander kind ſou weſen; om dat het ſoo zynde, hy veel eer de moeder met hare kinderen doen barſten ſou, dan die ſoodanig af te halen; 't gene hy lichtelyk ſal kennen, indien hy ſyn hand geſteken hebbende langs het been en de dye van d'eerſte tot in de lieſſens, hy vind dat de twee dyen tot een ſelfde lichaem behooren; 't welk ook een gemakkelyk middel is om d'andere voet te vinden, wanneer ſich in den aenvank maer een vertoont.

Verſcheide Schryvers raden ons, uit vrees van den eerſten voet weder te verlieſen,

ſen, dat men dien met een lind en een loopende knoop vaſt ſou binden, om niet verplicht te worden tot dien voor de tweedemael te gaen ſoekken, wanneer men den anderen gevonden ſou hebben; maer dikwils is dat niet ſeer noodig; want gemeenelyk als men den eenen heeft, is d'ander niet moeielyk te vinden; yder die wil mag nochtans deſe voorſichtigheit gebruiken die niet kan ſchaden, dan dat ſy den tyt van die werkking verlengt. Soo ras dan als de Handmeeſter de twee voeten van 't kind gevonden ſal hebben, moet hy die na buiten brengen: naderhand die vattende met ſyne twee handen boven de encklauwen, en by malkander houdende, ſal hy die op deſe wyſe gelykkelyk uithalen, tot dat de dyen en de heupen des kinds daer buiten zyn; vattende ook ſomtyts, om deſe reden, ſyne dyen boven de knyen ſoo haeſt hy gelegentheit ſal hebben om dat te konnen doen, en wel waernemende van deſe partien met een enkkelen droogen doek te bewinden, ten einde ſyne handen, die na heel vet zyn, niet komen te glyen van 't lichaem des kinds dat ſeer glad is, uit oirſaek van de ſlymachtige vochtigheden die het alleſins aenhangen, en beletten ſouden dat vaſt te konnen houden; 't welk gedaen zynde, altyt het kind houdende by de voeten, of boven de knyen, ſal hy dat ſoodanig trekken tot op de borſt, waer na hy aen d'eene en d'andere zyde met ſyn hand de armen van 't kind nevens ſyn lyf ſal neerhalen, die hy dan lichtelyk ſal krygen; wel in acht nemende van die liever te vatten by de handen ontrent de vuiſt, als by eenig ander deel, en die behendig uit den doortogt te redden, den eenen en den anderen, ſonder haer veel geweld aen te doen uit vrees van haer te breken; gelyk dikwils de gene doen die ſonder ſtyl arbeiden; en dan wel gade ſlaende dat het den buik en het aengeſicht recht naer onder hebbe, om te vermyden dat anders ſyn hooft niet vaſtgehouden worde ontrent de kin door het gemachtbeen. Hierom ſou men, indien het niet ſoodanig gekeert was, dat in die poſtuur moeten brengen; 't gene men lichtelyk doen ſal, indien men, van dat men begint het kind by de beenen te trekken, die na ter zyden laet neigen, allenxkens het kind draeiende, na de mate dat men het uithaelt, tot dat ſyne hielen recht na den buik des moeders gekeert zyn; en indien ſy niet geheel in deſen ſtant waren, wanneer men het kind tot over de dyen uitgehaelt heeft, ſoo moet de Meeſter, eer hy dat verder uithaelt, een van ſyne handen plat ſteken naer het gemachtbeen van 't kind, en met ſyn andere hand de twee voeten houden, om ter ſelver tyt dat lichaem te keeren na de zyde daer het beſt bequaem is om een goeden ſtant t'ontfangen, tot dat het zy gelyk vereiſcht word, dat is te ſeggen, met de borſt en het aengeſicht naer onder: en dat ſoo gekregen hebbende tot boven aen de ſchouders, ſoo moet hy den tyt wel waernemen (gebiedende aen de vrouw in dien oogenblik haer uitterſte beſt te doen) om het ſoodanig te maken dat hy 't kind trekkende, ſyn hooft ter ſelfder ſtond haer plaets mag innemen, en dat ſoo doende het in den doortogt niet opgehouden worde. Sommige Schryvers pryſen ons aen, om dit ongemak voor te komen, dat men maer een van de armen des kinds na beneden ſou halen, en den anderen om hoog laten ſteken, op dat die mogt dienen om den hals te verdedigen, op dat de lyfmoeder ſich niet weder ſou ſluiten voor dat het hooft des kinds geheel daer uit gekomen mag zyn: doch indien de Handmeeſter wel op ſyn tyt weet te paſſen, ſonder eenige gelegentheit te verlieſen, ſoo ſal hy deſe voorhoede niet noodig hebben om dit ongeval te vermyden, dat hier noch wel eerder kon overkomen, indien hy een arm des kinds om hoog

liet; want behalven dat die door syne dikte een deel van den doortog beslaen sou, die al geensins te wyd is, sou sulks, met het hooft meer na d'eene als na d'andere zyde te doen hellen, wel oirsaek zyn, dat het noch niet sou missen veel eer opgehouden te worden door de zyde die soo niet verdedigt sou wesen. Wanneer ik het somtyts heb willen beproeven, in de kinderen by de beenen uit te halen, op dese wyse eenen arm om hoog te laten, soo ben ik noch altyt verplicht geweest die beide neder te halen, waer na ik veel lichter myn werk volbragt heb.

Daer zyn nochtans kinderen die 't hooft soo groot hebben, dat het in den doortogt blyft vast sitten, na dat geheel het lichaem daer buiten is, niet tegenstaende alle voorhoeden die men daer by kan brengen om dat te vermyden. In dit geval moet men sich niet ophouden met het kind alleenig by de schouders te trekken; want somtyts sou men veel eer dat den hals afhalen als het soodanig te krygen: maer terwyl eenig ander persoon het lichaem des kinds matiglyk sal uit halen, dat houdende by de voeten, of boven de knyen, sal de Handmeester allenxkens het hooft redden van tusschen de beenderen des doortogts; 't welk hy sal doen, met sachtelyk een of twee vingers van syne slinkker hand te brengen in de mond van het kind, om de kin daer van eerst te redden; en met syn rechter hand sal hy dat vatten in de nek, boven de schouders, om dat vervolgens uit te halen, met de hulp van een der vingeren van syne slinkker hand, in de mond van het kind gesteken, gelyk ik even geseit heb, om de kin te redden; want het is dit deel dat het meeste toebrengt om het hooft in den doortogt op te houden, waer uit men dat niet kan halen, voor dat de kin volkomen gereddet is; ook wel lettende van het selve soo vaerdig te doen als dat mogelyk sal wesen, uit vrees dat het kind niet mogt komen te smooren, gelyk het onfeilbaer geschieden sou, indien het langen tyt soo vast besloten en opgehouden moest blyven; om dat de navel-streng die daer buiten is, koud geworden en hard gedrukt zynde door het lichaem of door het hooft van het kind, dat te langen tyt in den doortogt verblyft, het kind dan niet levendig gehouden kan worden door middel van het bloed der moeder, waer van de beweging in die streng word belet, soo wel dan door hare verkouwing, die het daer in doet stremmen, als door hare drukking, die dat verhindert rontom te loopen, waer van het kind berooft terstond adem moest halen; 't welk het niet doen kan voor dat het syn hooft geheel en al buiten de lyfmoeder heeft: hierom, wanneer men eenmael begonnen heeft het kind uit te trekken, moet men trachten dat volkomen daer uit te krygen soo ras als men konnen sal; 't welk wel en behoorlyk gedaen zynde, sal men terstond daer na de vrouw verlossen van hare naeboorte, op de wyse gelyk wy geseit hebben.

Men moet aenmerkken dat, wanneer het kind leeft, het gemeenelyk niet moeielyk is, om aen het hooft dit liggen naer onder te geven, indien het dat van te voren niet had, 't welk wy geseit hebben seer noodig te zyn tot syn gemakkelyker uithalen; uit oirsaek dat alle de deelen van 't lichaem des kinds dat levendig is hare vastigheit hebbende, het hooft gemeenelyk het lichaem volgt, en sich naer syn selfde zyde keert, 't gene soo niet gebeurt aen 't hooft van een doot kind; om dat syn hals sacht en los geworden zynde, niets helpt tot het hooft in een goede gestalte te doen keeren, of schoon het lichaem des kinds door den Handmeester daer in gelegt is, en dat hy om dit te doen alles heeft waergenomen wat ik hier voren geseit heb; in welk geval het lichaem van het doot kind geheel uitgekomen zynde,

zynde, het hooft in den doortogt koomt opgehouden te worden, uit oirſaek dat het niet recht naer onder gelyk het lichaem gelegen was. Dan moet men ſich niet ophouden met het lichaem van 't kind uit te trekken eer dat men inſgelyks het hooft in de ſelfde poſtuur heeft gebragt, dat doende naer onder ſien; 't welk de Meeſter ſal doen met ſyn platte hand op het aenſicht van 't kind te brengen, om d'oneffenheden daer van te bedekken; en om, door dit middel het vattende, dat te lichter te doen draeien, en een bequame ſtant daer aen te geven, het ook eenige vingers in de mond ſtekende, om de kin uit den doortogt te redden, gelyk ik geſeit heb; ondertuſſchen wel waernemende met ſyn andere hand het lichaem van 't kind te keeren, of van een ander perſoon dat te doen keeren, om dat ter ſelver tyt de bewegingen te doen volgen die hy geeft aen het hooft; 't gene hy ook niet moet nalaten wanneer 't gebeurt dat het hooft van een levendig kind ſoodanig in de doortogt word opgehouden, uit oirſaek van ſyn qualyk liggen; want indien hy wilde het hooft ſonder het lichaem doen keeren, of het lichaem ſonder 't hooft, ſoo ſou hy dat den hals omdraeien, en in de werkking doen ſterven, indien hy geen acht ſloeg op deſe omſtandigheit. Ik heb getracht alle d'aenmerkkens-waerdigſte byſonderheden van 't baren wel in acht te doen nemen, wanneer het kind ſich aenbied met de voeten voor uit; om dat het moet dienen, gelyk ik geſeit heb, tot aenleiding en regel voor de meeſte andere geboorten tegen natuur, waer men gehouden is het kind in de lyfmoeder om te keeren, om dat vervolgens by de beenen uit te halen, op de wyſe gelyk ik beſchreven heb.

XIV. HOOFTDEEL.

Om het hooft van 't kind uit te halen, dat van het lichaem afgeſcheiden, en alleenig in de lyfmoeder gebleven is.

OF ſchoon men alle de voorhoeden waerneemt die wy nu verhaelt hebben, om het uithalen van 't kind by de voeten te doen, ſoo ontmoet men ſomtyts kinderen die ſoo verdorven en ſoo verrot zyn, dat, hoe weinig men ook geweld doet in die uit te halen, haer hooft van het lichaem affcheid, en alleenig in de lyfmoeder blyft, waer uit het daer na niet getrokken kan worden dan met groote moeiten; terwyl het geweldig glad is van wegen de ſlymachtigheit der plaets daer het is, gelyk ook van wegen de ronde figuur die het heeft, daer men niet aen kan vatten: nochtans indien het hooft, dat ſoodanig in de lyfmoeder gebleven is, klein en ſacht is, gelyk dat van een noch weinig gedragen kind, ſoo kan men dat daer licht genoeg uithalen: maer indien het ſeer dik en hard is, dan is de moeielykheit daer van gemeenelyk ſoo groot, dat men ſomtyts twee of drie Meeſters na malkander heeft ſien weigeren die werkking voort te ſetten, die daer in niet te recht konden komen, na alle haer vernuft vergeefs daer aen beſteed, en haer uitterſte beſten gedaen te hebben; waer op naderhand de dood der vrouwen is gevolgt; maer ik

ge-

geloof, dat ſy dit ongeval vermyd ſouden hebben, indien ſy ſich daer in hadden gedragen op de wyſe als ik ſal gaen ſeggen.

Wanneer dan het hooft van 't kind, van ſyn lichaem afgeſcheiden, alleenig in de lyfmoeder gebleven ſal zyn, 't zy van wegen verrotting of eenige andere ſaek, ſoo moet terſtond, ſonder eenig vertoeven, terwyl ſy noch open is, de Meeſter ſyn rechter hand daer in ſteken, en de mond van dit hooft ſoekken (want daer aen is dan dit alleen te vatten) en die gevonden hebbende, ſal hy een of twee van ſyne vingers daer in ſteken, en ſynen duim onder de kin ſetten, waer na hy dat allenxkens ſal uittrekken, het ſoo by 't onderſte kinnebakken houdende. Maer indien het kinnebakken door het trekken van 't hooft quam af te breken, gelyk het dikwils genoeg gebeurt wanneer daer verrotting is; in ſulken geval moet hy ſyn rechter hand uit de lyfmoeder halen, om de ſlinkker daer in te voeren, met welke hy dat hooft ſal ſteunen, en met de rechter ſal hy een ſmallen maer ſterkken haek nemen, met een eenige kromme punt, die hy langs ſyn andere hand naer binnen ſal voeren, ſtellende de punt daer na toe, uit vrees van de lyfmoeder te quetſen; en dien daer ſoo ingevoert hebbende, ſal hy naer het hooft keeren, om hem te ſetten in de holligheit van een oog, of in een gat van de ooren, of in die van 't achterhooft, of wel tuſſchen de naden, na dat hy de ſaek lichts en bequaemſt vinden ſal: altyt trachtende dat vatten ſoo vaſt en verſekert te maken als hy ſal konnen; waer na dit hooft aldus vaſtgehaekt trekkende, helpende met de ſlinkker hand dat beſtieren, ſal hy het ſelve geheel uithalen: wel in acht nemende wanneer hy dat tot aen den doortogt gebragt hebben ſal, het krachtig gevat zynde door deſen diep in-gehechten haek, gelyk geſeit is, in eenige van die aengeweſene plaetſen, ſyn hand uit de lyfmoeder te halen, ten einde dat de weg van die uitkoomſt daer mede niet belemmert zynde, dies te wyder en gemakkelyker ſou weſen, ſich vernoegende met alleenig eenige vingers aen de zyde van 't hooft te laten, om dat te bequamer voort te krygen, en de lyfmoeder te bewaren van door den haek gequetſt te worden, in geval die quam los te ſchieten.

Men ſou noch in den nood een ſaek konnen beſoekken die tot ſulken reden in myne gedachten gekomen is, door welke men die verdrietige en moeielyke werking ten goeden einde kan brengen; 't welk geſchieden ſal, met een band van genoegſaem facht lynwaet te nemen, drie of vier vingers breed, en drie voeten of daer ontrent lank, alleenig in tween gevouwen, van welke men de twee einden met de ſlinkker hand vaſthouden ſal, en met de rechter het midden nemen, dat van buiten met verſche boter beſtreken ſal zyn, om ſoo in de lyfmoeder te ſteken, ſoo dat men dien doek achter het hooft kon brengen, en dat daer in vatten gelyk men een ſteen in een ſlinger ſou doen; waer na men die band met de twee einden by malkander t'ſamen trekkende, ſeer licht het hooft daer mede ſal uithalen, ſonder dat deſe band eenigſins den doortogt beſchadigen kan, vermits ſy ſchier gants geen plaets beſlaet.

Maer indien de Meeſter, deſe onderſcheide manieren volgende, niet ten goeden einde kan komen, noch het hooft uithalen, uit oirſaek dat het te groot is; ſoo moet hy noodſakelyk, indien hy dat noch wil volvoeren, des ſelfs grootheit verminderen met een krom mes, even als dat met de letter D. geteekent, in 't vertoog der gereedſchappen ontrent het einde van dit tweede Boek. Om ſulks te te doen ſal hy ſyn ſlinkker hand in de lyfmoeder voeren, waer die zynde hy dit

mes

mes daer in ſal ſteken met de rechter hand, altyt wel lettende in dit te doen, dat ſyn punt altyt gekeert zy naer 't binnenſte van deſe eerſte hand, uit vrees dat de lyfmoeder daer van mogt gequetſt worden; waer na hy die keeren ſal na de plaets van de naden des hoofts, en voornamelyk daer ſy t'ſaem-gevoegt zyn, dat is te ſeggen, na de fontein, waer hy met dit mes eenige in-ſnyding ſal maken; ten einde hy eenige ſtukken daer van afgeſcheiden hebbende, te lichter het overige ſou mogen uithalen, of ten minſten een deel van de herſſenen daer uit genomen hebbende, door de opening die hy ſoodanig ſal maken, op dat de dikte van 't hooft daer door veel vermindert mag weſen, en by gevolg ſyn uithalen met ſoo grooten moeite niet geſchiede.

De ſlinkker hand dus in de lyfmoeder geſteken, ſal ſeer nut zyn om dat mes dieper te doen ingaen, tot het verdeelen en ſcheiden van de deelen des hoofts, na dat de Meeſter het noodig ſal oirdeelen, als ook om te beletten dat de lyfmoeder daer door niet onverhoeds gequetſt worde; en de rechter hand die daer buiten ſal zyn, met welke hy den hecht van dit werktuig ſal houden, dat tot deſen einde genoegſaem lank weſen moet, ſal hem dienen om dat te voeren en te bewegen naer wat kant hy ſal willen, en dat draeiende, inſtootende, te rug halende, recht en krom, naer de ſaek ſal vereiſſchen. *Ambroſius Paré*, en *Guillemeau* wilde dat dit mes ſoo klein ſou zyn, dat men het in de rechter hand kon verbergen, om deſe werkking daer mede te doen, na dat ſoodanig in de lyfmoeder gevoert te hebben; maer het is ſeker wanneer die lyfmoeder vol is van een kind wanſchapen in grootte, of van ſoodanigen hooft, de hand des Meeſters daer ingevoert zynde ſoodanig beknelt is, dat ſy ſeer moeielyk ſich behendig alleen ſou konnen bedienen van dit klein mesje, of dat ſou ten minſten een ſeer groot geweld aen de lyfmoeder doen: dit is de reden waerom dit werktuig den hecht (indien men my wilt gelooven) al ſeer lank hebben moet, op dat het tot de lyfmoeder ingevoert, ſou geleid konnen zyn om die werkking te verrichten, door de ſlinkker hand des Meeſters, die daer in weſen ſal, gelyk wy geſeit hebben, en beſtiert door de rechter, die de hecht daer van buiten vaſt houden ſal; die in lengte moet zyn met die der gemeene haecken. Sy die de moeite ſullen nemen van myne redenkaveling te willen overwegen, en die ſulken werktuig als het noodig is ſullen beproeven, ſullen wel ondervinden dat ſoodanigen werktuig veel nutter en bequamer ſal weſen, den hecht ſoo lank hebbende, als dat het ſoo klein en kort weſen ſou, als de geſeide *Paré* en *Guillemeau* aenpryſen. Voor my wegens deſe redenen beſloten hebbende ſoodanig een te doen maken, heb ik my daer ſeer wel by bevonden, in een gelegentheit waer het noodig was my daer van te bedienen.

Na dat men dan het hooft uit de lyfmoeder gehaelt ſal hebben, op de wyſe gelyk ik nu geſeit heb, ſoo moet men wel aendachtig zyn van niet eenig deel des ſelfs daer in te laten, als ook om vervolgens de vrouw van hare nageboorte te verloſſen, ſoo die noch daer in weſen mogt. Maer over deſe ſaek kan men wel te pas hier een vraegſtuk voortbrengen van genoegſaem groot gevolg; 't welk is te weten, wanneer het hooft des kinds ſoodanig in de lyfmoeder gebleven is, de vrouw noch niet van hare nageboorte verloſt zynde, of men die werkking moet beginnen door het uithalen van 't hooft, eer men de nageboorte ſal komen uit te trekken. Waer op men met onderſcheiding kan antwoorden, dat indien deſe nageboorte geheel en al was afgeſcheiden van den bodem der lyfmoeder, men die eerſt

af halen moet, uit oirſaek dat die beletten ſou een vollen ſwier met het hooft te konnen hebben; maer indien ſy daer noch vaſt aen ſat, ſoo moeſt men die daer laten tot dat het hooft ſou uitgehaelt zyn; want indien men die dan van de lyfmoeder quam af te trekken, ſoo ſou daer een groote bloedſtorting komen, die noch vermeerdert ſou worden door het roeren van die werkking; om dat de vaten daer ſy tegen aen ſit gemeenelyk open blyven, ſoo lang de lyfmoeder noch uitgerekt blyft, daer het hooft, noch in haer behouden, oirſaek van is; en ſy ſluiten ſich niet weder voor dat de lyfmoeder ontledigt zynde van dit vremd lichaem, ſy die koomt toe te ſtoppen, ſich intrekkende, nederſakkende, en t'ſamen krimpende in ſich ſelven, gelyk ik dit hier voren naeuwkeuriger op een ander plaets uitgelegt heb; boven dit verhindert de nageboorte, dus vaſt blyvende geduurende die werkking, dat de lyfmoeder niet ſoo lichtelyk gekneuſt en gequetſt worden kan.

Celſus in 't 29. Hooftdeel van 't 7. Boek, en eenige andere Schryvers geven ons een middel om het hooft van 't kind, alleenig in de lyfmoeder gebleven, te helpen doen uitkomen, 't gene ik niet kan raden te volgen; 't welk is, dat een grof en ſterk man met d'eene hand op d'ander gelegt den buik van de vrouw geweldig ſou drukken, om dat hooft uit de lyfmoeder te dryven, gelyk wy ten naeſten by van de koks in de keuken ſien, die geweldig drukken op den buik van gevogelte, dat ſy ſchoon willen maken, om hare ingewanden en vleesachtige maeg daer te doen uit komen: maer deſe geweldige drukkingen ſouden buiten twyffel niet nalaten eenige kneuſing aen de lyfmoeder te maken, die dan ſeer pynelyk is, en daer vervolgens eenige ontſtekentheit te veroirſaken, die de vrouw in ſeer groot gevaer van haer leven ſou brengen; hierom ſal men ſich van deſe quade ſtyl niet bedienen. Men kan nochtans wel, indien het noodig is, het hooft ſoetelyk in ſtant houden doen, dat alleenig vaſthoudende, om te beletten dat het niet te veel wiggele, door eenig perſoon die ſyn hand op den buik van de vrouw hebben ſal, terwyl de Meeſter daer van d'uithaling ſal doen op de wyſe die ik heb aengewеſen.

XV. HOOFTDEEL.

Het middel om een vrouw in haer baren te helpen, wanneer het hooft des kinds den hals van de lyfmoeder voor ſich naer buiten ſtoot.

INdien wy alleen inſicht hadden op de poſtuur met welke het kind in dit baren voortkoomt, wy ſouden konnen ſeggen dat het natuurlyk was; maer indien wy de geſtalte van de lyfmoeder aenmerkken, die in gevaer is op het uitkomen of op het uithalen van't kind uit het lichaem te vallen, ſoo ſullen wy bekennen dat het daer voor geenſins gerekent kan worden; want ſyn hooft de ſcheede krachtig voor ſich naer buiten ſtootende, kan licht dit ongeval veroirſaken, indien de vrouw niet be-

behendig geholpen word. Men ſiet in deſe ontmoeting de ſcheede, of hals van de lyfmoeder, met groote rimpelen ſich na buiten begeven, na de mate dat het kind voor den dach koomt.

De vrouwen welker lyfmoeder gewoon was te vallen voor den tyt van hare ſwangerheit, en die de ſelve ſeer vochtig hebben, zyn aen dit ongeval ſeer onderworpen, uit oirſaek van het los uitrekken van hare banden. Men moet in dit baren de ſelve ſtyl niet onderhouden die wy hier voren aengeweſen hebben ſprekende van de natuurlyke geboorte; want in deſe moet men de vrouw ſoodanig geſtelt niet doen wandelen, noch over einde houden; in plaets van 't welk ſy op haer bed moet gelegen zyn, met het lichaem alleſins ten naeſten by even hoog, en niet ſoo verheven als 'er wel ſou vereiſcht zyn, indien de geboorte natuurlyk was. Men moet haer ook geen ſterkke noch ſcherpe clyſtery ſetten, uit vrees van te groote perſſingen in haer te verwekken; gelyk men mede haer de lyfmoeder niet ſoo ſeer moet bevochtigen die nu niet meer dan al te ſlap is: maer om haer wel te helpen, op yder oogenblik als haer de ſmerten overvallen, wanneer haer kind ſal beginnen het hooft voort te ſetten, en ſoo den hals van de lyfmoeder naer buiten te ſtooten, ſal de Vroevrouw altyt aen yder zyde van dit hooft een van hare handen houden, om de ween van de vrouw tegenſtaende, de lyfmoeder alleenig weder naer binnen te dryven, en ondertuſſchen plaets aen het kind geven om ſich voort te ſetten, doende op ſulken wyſe tegen yder van de perſſingen die daer over ſullen komen, en daer geduurig in volherdende tot dat de moeder uit haer ſelven het kind geheel uitdryft; want men moet in geenderlei wyſe dat by 't hooft trekken, gelyk wy geſeit hebben, ſprekende van de natuurlyke geboorte; uit vrees dat men ter ſelver tyt de lyfmoeder niet kome te doen uitvallen, die dan daer ſeer toe bequaem is.

Niet te min indien het kind het hooft buiten den doortogt hebbende daer in ſoo langen tyt quam opgehouden te worden, dat het in gevaer was van daer te ſmooren, dan ſou men gehouden weſen een tweede perſoon om te helpen daer by te roepen, die dat ſoetelyk by 't hooft ſoude trekken, terwyl de Vroevrouw de lyfmoeder met hare handen ſou ophouden en te rug ſtooten, gelyk geſeit is, van vreeſe dat ſy 't lichaem van 't kind niet mogt volgen, wanneer dat ſoodanig getrokken wierd. Na dat de vrouw dus in de kraem ſal gekomen zyn, ſal men haer van hare nageboorte verloſſen, op de wyſe voorheen beſchreven, om de ſelve reden ſich ook wel wachtende, van die niet te hard te trekken noch te verwiggelen, waer na men de lyfmoeder ſal herſtellen en houden in hare natuurlyke geſtalte, indien ſy daer uit mogt gekomen zyn.

Wanneer de Vroevrouw de ſtyl niet onderhoud die ik even geleert heb, dan is ſy ſomtyts oirſaek dat de lyfmoeder uitvalt, en geheel en al buiten het ſchaemdeel koomt, ſoo ras als de vrouw is verloſt; en ſelfs dat haren hals volkomen daer uitvalt eer dat ſy noch gebaert heeft, en dan van een ongemeene lengte en dikte word, uit oirſaek dat de vochtigheden terſtond in grooten overvloed daer na toe vloeien, gelyk ik heb ſien geſchieden op den 11 Mey, 1669. aen de vrouw van een Timmerman by 't Collegie der Jeſuiten, die in den arbeid van kinde zynde, niet kon verloſſen, uit oirſaek dat geheel de hals van de lyfmoeder volkomen was omgekeert en uitgevallen drie uuren geleden buiten het ſchaemdeel, van een ſoo verſchrikkelyke lengte en dikte, dat de Vroevrouw daer over gants verbaeſt ſtont,

felfs niet wetende wat het mogt weſen, ſoo ſeer boven gemeen was deſe ſaek. Deſen hals dus uitgevallen, was van meer dan een grooten halven voet lengte, en noch eens ſoo dik als het hooft van een kind. Men ſag aen haer einde d'inwendige mond van de lyfmoeder die een geſtalte van een groote en dikke klierontſteking vertoonde, waer van de lippen overal rontom meer dan drie vingers-breed dik waren; 't welk den doortogt ſoo naeuw maekte, dat het kind niet konnende daer uit komen, en daer opgehouden wordende, altyt de lyfmoeder meer en meer naer buiten quam ſtooten; en de humeuren in overvloed daer toevloeiende, uit oirſaek van het onnut aendryven dat de vrouw deed, deden den hals van de lyfmoeder boven gemeen opſwellen, die daer door al geheel blaeuw was, en geſtelt om krankering te worden, 't welk onfeilbaer in korten gevolgt ſou zyn, indien ik deſe vrouw niet vaerdig geholpen had, my daer in dragende op de wyſe als ik ſal gaen ſeggen. Gelyk het doenmaels geen plaets gaf om den hals van de lyfmoeder dus uitgevallen weder in te voeren, niet alleen uit oirſaek van hare ongemeene dikte, maer ook uit oirſaek dat het hooft des kinds te ſeer gevordert zynde in de paſſagie, niet had konnen te rug geſtooten worden ſonder ſeer groot geweld, dat ſeer ſchadelyk voor de moeder en voor het kind ſou geweeſt hebben, ſoo voerde ik allenxkens myn hand in de opening van dit groot uithangſel, hebbende die van te voren in den oly geſteken, waer na ik de vrouw haer beſten deed doen, het hooft van het kind op yder wee beſtierende, en dat ſoo allenxkens in den doortogt, die myn hand daer voor bereidde, vorderen doende, ſonder dat ik myn hand oit uithaelde, dan om haer altemets noch eens in d'oly te ſteken, en terſtond die weder als van te voren daer in te voeren. Dus doende, gaf ik plaets aen het hooft van het kind, om door deſe opening heen te komen, myn hand daer aen geduurig tot gelei dienende, om ſyn doortogt gereed te maken en t'onderhouden, alle myne vingeren van malkander doende op de wyſe van een ſpiegel der lyfmoeder, en die allenxkens uithalende, na de mate dat het hooft vorder quam, tot dat het daer heel was uitgekomen alleen door het aendryven van de ween der vrouw die ſeer geweldig waren; waer na ik dat aen beide zyden met myne twee handen op de gewonelyke wyſe gevat hebbende, lichtelyk het kind uithaelde dat noch levendig was, en daer na de vrouw volkomen verloſte: vervolgens hier op bragt ik terſtond de lyfmoeder weder in hare natuurlyke plaets, de Vroemoer belaſtende haer dagelyks d'onderſte partien wel te ſtoven, om verrotting te verhinderen, waer toe ſy ſeer wel geſchikt en geſtelt waren. Deſe vrouw genas in ſeer weinig tyts, niet tegenſtaende ſoo grooten ongeval, waer na ik haer een vrouwenſetpil gaf die ſy noch tegenwoordig ſonder eenige moeielykheit van dien tyt af draegt, om hare lyfmoeder in ſtant te behouden, welkers moeielyk afſakken ſy al volle tien jaren geleden had, ſonder iemand gevonden te hebben die haer daer in had konnen helpen, gelyk ik deed.

XVI. HOOFTDEEL.

Het middel om een kind af te halen, wanneer dat met het hooft voren komende, daer niet uit kan geraken, van wegen dat syn hooft te dik is, of dat de doortogten sich niet genoegsaem konnen uitbreiden.

WY sien somtyts vrouwen, welker kinderen (of schoon sy in een natuurlyke stant komen) in den doortogt blyven vast sitten, vier of vyf heele dagen lank geduurende; en sy souden daer in noch langer tyt blyven, en nimmer daer uit komen, indien men haer door de konst daer niet uit haelde, gelyk men verplicht is te doen, indien men de moeder in 't leven wilt behouden; 't gene men wel veel siet gebeuren in kleine vrouwen op haer eerste baren, en voornamelyk in die dan al tot hooge jaren gekomen zyn, uit oirsaek dat de geleding van haer stuitbeen soo week niet is, en dat sy de lyfmoeder veel harder en drooger hebben, die soo licht niet uitgebreid worden kan als in andere die nu al kinderen hebben gebaert, of noch soo hooge jaren niet tellen. Wanneer men de saek dusdanig ontmoet, als de Meester al wat hy kan sal gedaen hebben, om die plaetsen losser te maken en wyder uit te breiden, met stovingen, en het bestrykken van olyen, en versachtende smeersels, om d'uitkoomst van 't kind lichter te konnen maken; en hy sal gesien hebben dat alle de moeiten by hem genomen vergeefs zyn geweest, uit oirsaek dat het hooft grooter is dan 't wel behoorde, en dat het hier en boven sekerlyk doot is, gelyk sulks meest altyt geschied, wanneer het vier of vyf uuren in desen stant blyft, na dat de wateren zyn uitgeloopen; 't welk hy noch naeuwkeuriger sal weten, door de teekenen die wy voorheen geleert hebben om dat wel te kennen, in het twaelfde Hoofdeel van dit tweede Boek; dan sal hy geen moeielykheit maken van eenen haek te steken in eenige plaets van des kinds hooft, om het uittrekken daer van te verrichten. Het schynt dat het beter te pas komen sou, de punt van den haek te steken in 't achterste deel van het hooft, als in eenige andere plaets, ten einde men door dit middel het selve dies te rechter mogt afhalen: maer ik heb altyt door ervarentheit bevonden, dat men soo lichtelyk de hand niet kan brengen aen dit deel van des kinds hooft, dat gemeenelyk gelegen is onder 't gemachtbeen, in welke plaets de beenderen der doortogt veel naeuwer zyn gesloten, dan naer de zyden, waer de ruimte veel vryer zynde, de lyfmoeder sich wel uittrekken kan sonder eenig geweld te doen aen den hals van de blaes; 't welk de Meester niet sou konnen vermyden, indien hy syn hand met den haek daer invoeren wilde, om des kinds hooft in syn achterste deel te vatten, daer den hals van de blaes gemeenelyk in dusdanige geboorten soo geweldig gedrukt word, dat de vrouwen het pissen volkomen belet is; daer dan noch een ontsteking by koomt, die niet nalaet dese quael te vermeederen, wanneer het kind eenige dagen in den doortogt dus heeft blyven sitten, na dat de wateren volkomen zyn uitgeloopen. Hierom sal de Meester, hebbende van te voren de vrouw doen pissen,

indien het noodig is, met een holle pyp met oly beſmeert, die hy ſoetelyk in de blaes voeren moet, met ſyn hand het hooft van het kind een weinig te rug ſtootende, ten einde deſe pyp te gemakkelyker ingank mag vinden, om de pis af te laten, ſyn vlakke rechterhand ſteken voor aen in de lyfmoeder, na de zyde van des kinds hooft, en met de ſlinkker ſal hy daer eenen haek invoeren, die een korte en ſterkke punt hebben moet; en terwyl die daer ingevoert word, moet de ſelve naer het binnenſte van de rechter hand zyn gekeert, waer na hy dien weder keeren ſal na de zyde van des kinds hooft, en den ſelven indrukken, terwyl hy dat met de hand vaſt houd, op 't midden van het wandgelyk been; en dan middelmatig voorthalende, na de mate dat hy de punt van ſynen haek daer diep heeft doen ingaen, tot dat 't ſelve recht en vaſt mag gevat hebben: vervolgens daer op ſal hy ſyn rechter-hand uithalen om den hecht van den haek te vatten, en ſyn ſlinkker-hand daer in gevoert hebbende aen d'andere zyde van 't hooft des kinds, om dat te rechten en te ſteunen, ſal hy dat allenykens voort halen, het altyt beſtierende met die ſlinkker-hand, na de mate dat hy 't ſelfde doet voortkomen, en trekkende met de rechter tot dat hy 't geheel buiten de paſſagie gebragt heeft, ſich noch bedienende indien het noodig is, van een tweeden haek, op de ſelfde wyſe als d'eerſte geſtelt in d'andere zyde van 't hooft, ten einde het uithalen van twee zyden gelykkelyk geſchieden mogt; waer na hy ſyne gereedſchappen wech gelegt hebbende, dat hooft met beide ſyne handen ſal vatten, om het doen uitkomen van 't overige lichaem des kinds te voltrokken.

Doch indien de Meeſter het hooft des kinds niet ſoodanig geheel uithalen kon, van wegen ſyne t'onmatige grootte, dan ſal het noodig zyn een ſnyding daer in te doen met een recht mes, of wel een weinig gekromt, na dat het beſt paſſen ſal; die doende in de plaets van de naden, op dat, naer een deel van de herſſenen door deſe opening wech-genomen te hebben, de grootheit van dit hooft vermindert mag zyn: vervolgens hier op, ſal hy ook door die ſelfde plaets ſynen haek invoeren tot binnen de herſſen-pan, waer mede hy ſterk eenige van des ſelfs beenen ſal vatten, waer door hy lichtelyk het kind ſal konnen uithalen, indien de moeielykheit allenig voortquam uit de te groote dikte des hoofts. Maer ſomtyts is het by duſdanige gelegentheden niet ſoo ſeer de dikte des hoofs die dat alſoo doet ſterven, en verſcheide dagen in den doortogt blyven, na dat de wateren zyn uitgeloopen, als wel de droogte van de lyfmoeder, die belet dat ſy niet genoegſaem uitgebreid worden kan door de ween van de vrouw, 't welk maekt dat ſy 't kind niet uitdryven konnende, de ſelve geheel beginnen op te houden, na verſcheide perſſingen te vergeefs gedaen te hebben; waer over vervolgens de ſubſtantie van de lyfmoeder ſoodanig ontſteekt en geſwollen word, en gelyk als een ſlag van mortel, daer in geheel het lichaem des kinds rontom vaſt is beſet, ſoo dat het niet dan ſeer moeielyk daer kan uitgehaelt worden, wanneer het hooft hem niet eerſt den weg heeft gebaent door daer eerſt uit te komen. Hierom moet men altyt trachten, ſoo veel het mogelyk is, dat in ſyn geheel uit te halen; want het gebeurt dikwils dat het kind noch wel meerder in de lyfmoeder word opgehouden, door de breedte van ſyne ſchouders, als door de dikte van ſyn hooft, dat, komende minder te zyn na dat men de herſſens daer uit heeft gehaelt, de werkking noch veel moeielykker maekt; om dat de lyfmoeder dan ſich noch meer koomt te ſluiten als ſy te voren deed; 't welk geſchied na de mate dat het hooft minder word; en dus doende,

word

word het overige des lichaems van 't kind noch krachtiger daer binnen gehouden, en is daer ſoo licht niet uit te trekken, dan wanneer men geheel het hooft heeft doen voor uit gaen. Daer-en-boven het hooft ſoodanig open ſnydende, komen ſyne beenen van malkander wykkende, en naer alle kanten waggelende, uit oirſaek dat ſy geen ſteunſel meer hebben, den Meeſter in ſyne werkking ſeer moeielyk te vallen, en konnen lichtelyk de lyfmoeder quetſen, indien men daer niet wel acht op ſlaet.

De moeielykheit die men gemeenelyk in deſe geboorten ontmoet, heeft my noch een ander werktuig doen uitvinden, dat onvergelykkelyk beter en veel bequamer is als den haek, om het hooft van een doot kind uit te halen, dat ſoodanig in den doortogt gebleven was, welk gereedſchap ik den Hooftuittrekker genoemt heb, van wegen ſyn gebruik. Het is ſoo bequaem tot deſe werkking, dat ik niet wil twyffelen, of het ſal aengenomen worden by alle de gene die ſich daer van ſullen bedienen, op de wyſe die ik ſeer naeuwkeurig beſchryf op 't einde van dit tweede Boek, in welke plaets ik de figuur van dit inſtrument heb doen afbeelden. Ik heb ſomwylen geſien dat Meeſters, in duſdanige geboorten, een ſnyding maekten in 't onderſte en uitwendige deel van de Schaemte, ſich inbeeldende dat het hooft des kinds alleenig in den doortogt geſtuit wierd door de engte van deſe partie, en geloovende door dit middel het uitkomen gemakkelyker te maken; maer ſy bedrogen ſich geweldig: want het is van binnen, en recht door d'inwendige mond dat het kind ſoo word opgehouden, om redenen die ik voorheen heb geſeit; en behalven dat dit ſnyden gants onnut is, ſoo koomt daer lichtelyk het vyer aen na de geboorte, uit oirſaek van d'ontſteking die men gemeenelyk in deſe deelen heeft, op welke naderhand een vergadering van overtolligheden koomt, door het uitleeken van hare ſuiveringen.

Het is gants ſeker, indien het kind doot is, dat men ſich moet dragen na de wyſe die ik geleert heb, om te beletten dat het ook de moeder niet ſou doen omkomen; want men kan dat niet anders af halen, uit oirſaek dat het hooft een rond en glad lichaem is, daer men niets heeft aen te vatten dan door dit middel, daer ook geen plaets zynde tot het kind te doen keeren om dat by de voeten af te halen, wanneer het hooft nu langen tyt in den doortogt verwert is geweeſt, na dat de wateren zyn uitgeloopen; om dat men de moeder veel eer ſou doen berſten, dan dat uit te krygen; en als ſelfs het kind noch een weinig leven had, ſoo ſou het gewiſſelyk in die werkking omkomen, door 't bovenmatig geweld dat men d'een en d'ander ſou moeten aendoen om dat te voltrekken. Maer daer is een groot geſchil t'onderſoekken, om te weten of men het kind, dat noch levendig is, met inſtrumenten mag uithalen, daer geen hoop zynde dat men 't anders dan door dit middel kon krygen, om de moeder in 't leven te behouden, welker doortogten te eng zyn, en het onmogelyk is de ſelve genoegſaem uit te breiden om daer aen den doortogt te geven: dan of men die werkking moet uitſtellen, en het leven des moeders in gevaer laten, tot dat men volkomen verſekert zy dat het doot is? Voor my, ik geloof, dewyl het kind den doot niet kan ontkomen op d'eene noch d'andere wyſe (want in dien doortogt blyvende ſonder daer te konnen uit komen, ſoo ſterft het aldaer; en door haken of een ander werktuik daer uitgetrokken wordende, ſoo blyft het daer doot) dat men het daer uit halen moet levendig of dood, ſoo haeſt men gelegentheit ſal hebben om dat te doen, 't welk is naer alle hoop

te-

te hebben verloren dat het oit anders ſou konnen komen, om het ſoodanig te maken dat de moeder haer leven niet verlieſe, 't welk gewiſſelyk ſou geſchieden indien men dat op een andere voet aenving. Dit is het gevoelen van *Tertullianus, cap.* 13. *lib. de anima*, waer hy ſeit; *Noch in de baermoeder ſelfs word het kind gedood door een noodſakelyke wreedheit, dat in het uitkomen krom gebogen weigert geboren te worden, daer het anders moedermoorder ſou ſterven.* Nochtans moet een Meeſter dit noit in 't werk ſtellen dan in deſe uitterſte nood; en dan ſal hy ſyne werkking op 't behendigſte doen als hy ſou konnen, gelyk geſeit is, na de hooge noodſakelykheit van ſulks t'ondernemen aen d'omſtanders vertoont te hebben. Voor my ik ſou veel liever my ſoodanig dragen in diergelykken gelegentheit, dan het beſluit te konnen nemen tot het wreed en barbaerſch Ceſarlyk open ſnyden, in welke het volkomen onmogelyk is (of ſchoon verſcheide bedriegers ſulks verſekeren, welke *Rouſſet* wil toeſtemmen) dat de vrouw het oit ſou ontkomen, gelyk ik byſonderlyker doen ſien ſal, hier na van deſe werkking ſprekende: want ſoo doende, ſal men de moeder dikwils behouden, die anders met haer kind omkomen ſou: en gelyk het altyt beter is, langs den minſt gevaerlykſten van twee wegen te gaen, wanneer daer geen andere zyn, ſoo moet men ook van twee quaden het ergſte vermyden, 't welk de reden is dat wy altyt het leven van de moeder hooger moeten achten als dat van het kind.

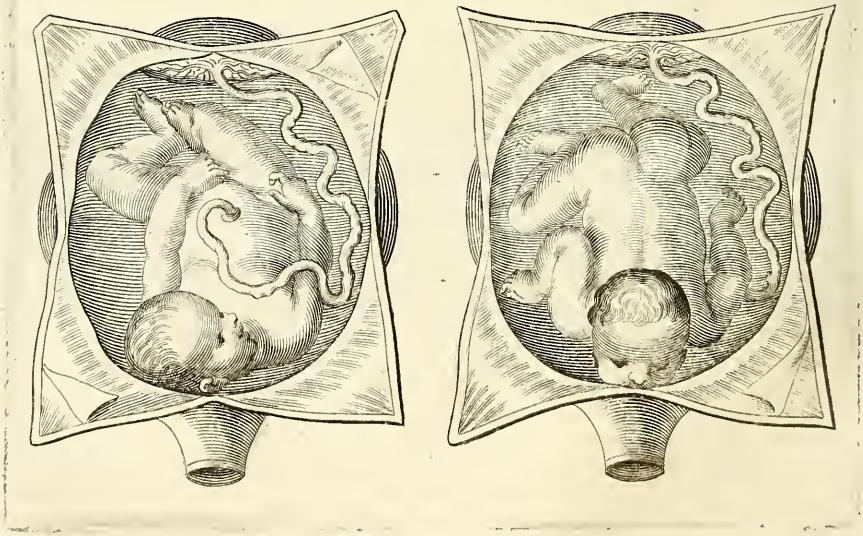

XVII. HOOFT-

XVII. HOOFTDEEL.

Om een vrouw in haer baren te helpen, daer het kind ſich aenbied met de zyde van't hooft, gelyk ook daer het koomt met het aenſicht voor uit.

OFſchoon het ſchynt dat de geboorte, waer in het kind ſich aenbied met de zyde van 't hooft, natuurlyk zy, om dat het hooft eerſt koomt, ſoo is het niet te min wel gevaerlyk, ſoo wel voor het kind als voor de moeder, uit oirſaek van deſe quade poſtuur; want het ſou veel eer den hals breken, als oit in dier voegen voor den dach te komen; en dan is het noch te meer verwert in den doortogt, hoe de moeder ſich meerder perſcht om dat af te ſetten; 't gene haer onmogelyk is, indien men het hooft van 't kind niet herſtelt, om dat in een rechte linie te doen komen. Hierom ſal men, ſoo ras men te kennen krygt dat de ſaek duſdanig gelegen is, de vrouw te bedde doen liggen: uit vreeſe dat het kind, noch meerder vorderende in deſe quade geſtalte, dies te moeielyker te rug ſou gedreven worden, gelyk men dan verplicht is te doen, om daer aen de rechte en natuurlyke geſtalte te geven, met het hooft in den doortogt te herſtellen.

Om dit te doen, ſal de vrouw liggen in een bequame ſtant, haer een weinig doende hellen op de zyde tegen over de quade geſtalte van 't kind; waer na de Handmeeſter ſyn hand wel geolyt ſal ſteken aen de zyde van 't hooft des kinds, om dat recht te ſtellen, dat gants ſoetelyk weder brengende, met ſyne vingeren tuſſchen dat en de lyfmoeder geſet, in een rechten ſtant; maer indien dit hooft ſoodanig belemmert was, dat men de ſaek op deſe wyſe niet lichtelyk kon doen; dan ſal hy ſyn hand daer in moeten voeren tot op de ſchouders van 't kind, ten einde hy dat een weinig in de lyfmoeder te rug dryvende, het ſelve in ſyn behoorlyken en natuurlyken ſtant brengen mag.

Het was te wenſcben, dat de Meeſter ſoo ſou mogen het kind te rug dryven, met ſyne beide handen op de ſchouders; maer ſyn hooft heeft den doortogt ſoodanig beſet, dat hy wel dikwils groote moeite heeft om een daer in te krygen, met welke hy ſyne werkking ſal doen, door de einden der vingers van d'andere geholpen, ſoo verre ingevoert als het noodig ſal zyn; waer na hy 't voortkomen van 't kind ſal verwekken en bevorderen, gelyk geſeit is, ſprekende van het natuurlyk baren; wel makende dat hy 't hooft des kinds ſoodanig herſtelt, ſoo ras hy ſal konnen, naer het afloopen der wateren, wanneer hy bekent ſal hebben dat het van ter zyden koomt: want indien hy 't ſelfde niet vaerdig helpt, verwert het hooft, op de ſchouder gebogen, ſich ſoo krachtig in den doortogt, en d'ongelykheden van 't aenſicht drukken ſich ſoo hard in d'eigen ſubſtantie der lyfmoeder, die aen alle kanten dik opſwelt door d'ontſteking die daer over koomt, dat het naderhand wel moeielyk is een goede geſtalte daer aen te geven; en de droogte der partien helpt ook noch tot de ſaek moeielyker te maken. Doch indien dit hooft niet wel kon herſtelt worden, uit oirſaek van de quade geſtalte van het lichaem des kinds, die verhindert dat men het niet kan te recht brengen, gelyk ik ſeide; dan ſal men

ſich moeten bedienen van het uitterſte hulpmiddel om het kind in 't leven te behouden, 't welk is dat volkomen om te keeren, gaende de voeten daer van ſoekken, om dat ter ſelfder ſtond daer by af te halen. Dus heb ik den 25. September des jaers 1674. by 't leven bewaert het kind der vrouw van Meeſter *Gourot*, Chirurgyn in de voorſtad van S. Germain, welke ik hielp verloſſen in de tegenwoordigheit van haer man, en van Meeſter *Picart* in de ſelfde Voorſtad, hebbende gedrongen geweeſt dat kind geheel om te keeren, om het ſelve by de voeten uit te halen, uit oirſaek dat het ſich aenbiedende met de zyde van 't hooft dat na boven lag, ſyn lichaem boven dien noch in een gants kromme geſtalte zynde, ſoo ſou men dat veel eer den hals hebben gebroken, als ſyn hooft in een goeden ſtant te konnen plaetſen.

Indien de twee Meeſters die voor my geroepen waren, nu eenige jaren geleden, om de vrouw by te ſtaen van Meeſter *Poupart*, onſe Spitsbroeder, gekent hadden, dat het hooft van haer kind, ſoo geweldig in de paſſagie verwert, ſedert drie dagen naer het afloopen van ſyne wateren, van ter zyden quam, ſy ſouden deſe arme vrouw niet hebben onderhouden met een ydele hoop, gelyk ſy geheel dien tyt deden, dat ſy wel haeſt gelukkig verloſſen ſou; en ſy ſouden ſonder twyffel, haer en haer kind in 't leven behouden hebben, indien ſy in 't begin ſyn hooft tot een goeden ſtant gebragt hadden; of indien ſy te grooten moeielykheit vindende om dat te herſtellen, het kind geheel omgekeert hadden, om dat by de voeten uit te halen, gelyk ik deed aen dat van de vrouw des geſeiden *Gourots*, daer ik even heb van geſproken: maer die ſaek verſuimt hebbende, by gebrek van haer naeukeurig t'onderſoekken, gelyk ſy hadden moeten doen, ſoo waren ſy oirſaek dat de werkking voor d'een en 't ander onnut was: want wanneer ik ontboden was om myn gevoelen daer van te ſeggen, ſoo was het geen tyt meer; om dat het kind ſekerlyk doot was, van ontrent over twee dagen, en de moeder lag in het zieltoogen, hebbende den buik buiten gemeen hard, en ſchier tot aen de keel toe geſpannen, en alle d'uitwendige deelen der ſchaemte geweldig geſwollen, en volkomen geſchikt om 't vyer daer in te krygen, uit oirſaek van hare ontſteking, die ſich al begon te ſetten tot d'inwendige partien van de lyfmoeder; hebbende daer-en-boven een ſware koorts, en een geheele opſtopping van 't water en van d'andere uitwerpſelen, van welke de buik ſich geenſins ontlaſten kon, waerom ſy ook hare laeſte beſtellingen al had ontfangen. Nochtans gelyk het beter is een onſeker hulpmiddel te beſoekken, als de krankken in een verſekerde wanhoop te laten, aen den geſeiden *Poupart* te kennen gegeven hebbende, dat ſyne vrouw onmogelyk van haer ſelven verloſſen kon, gelyk deſe twee Meeſters, die ſich lieten voorſtaen d'ervarenſte te zyn in de ſaek der geboorten, hem altyt ydel hadden doen hopen, ſoo raedde ik hem haer ten eerſten te doen baren, 't welk ik deſe ſelfde Meeſters mede deed toeſtemmen, die hy terſtond weder had doen halen, om te weten of ſy in myne tegenwoornigheit ſouden bekennen dat de ſaek alſoo was gelyk ik hem verklaert had; 't welk ſy verplicht waren toe te ſtaen, niet konnende de waerheit van de daed loochenen, welke ik haer aenwees voor vele van onſe Spitsbroeders, die daer ook tegenwoordig waren. Maer gelyk 'er te doen was van de werkking ter ſelfder uur te verrichten (want, *periculum erat in mora*, daer was gevaer in 't vertragen) ſoo nam d'oudſte van die twee tot dekmantel, die altyt de quade geneſingen vlied ſoo veel als hy kan, wel kennende d'uiterſte moeielyk-

lykheit die daer was om dat kind af te halen, en den ſlechten ſtaet daer ſich de moeder in bevond, te ſeggen, om ſich van die moeite t'ontſlaen, dat hy den geheelen dach noch gegeten noch gedronkken had, of ſchoon het wel ſes uuren in den avond was, en dus affcheid van 't Geſelſchap nemende, ſeide hy wech-gaende, dat die Meeſters (ſprekende van den anderen Chirurgyn en van my) wel ſouden doen wat daer noodig was ſonder hem; maer d'ander wilde inſgelyks heen gaen, en ook ſoodanigen ſtreek gebruiken, opentlyk bekennende dat hy 't ſou gedaen hebben, indien ik daer niet had tegenwoordig geweeſt, 't welk de reden was waerom hy eindelyk noch toeſtemde die werkking t'ondernemen, in 't vertrouwen 't gene hy had, dat ik in den nood hem ſou helpen wanneer hy ſich ſou vermoeit hebben, gelyk hy ſoo wel als ik voorſag dat hem ſou gebeuren. In een woord, na dat deſe Meeſter ſich wel moede had gemaekt, ſich onnuttelyk bedienende van den haek, om die werkking ten einde te brengen, die een van d'alderſwaerſte en moeielykſte was, uit oirſaek dat alle d'uitwendige deelen der ſchaemte geweldig geſwollen waren, en dat de lyfmoeder, daer een ontſteking in was, geheel was droog geworden, ſoo maekte hy my plaets; waer op ik vervolgens deſe vrouw deed verloſſen van een ſeer groot doot kind, verplicht geweeſt zynde om ſulks te doen dat by de voeten om te keeren, uit oirſaek dat de ſchouders van dit kind ſoo vaſt geſet waren in de geſwolle ſubſtantie der lyfmoeder, dat die niet uit hare plaets konden komen alleenig door het aenhalen van den haek in het hooft ingedrukt, dat na ter zyden liggende, toen ook in geen rechte figuur kon gebragt worden. Nochtans was deſe werkking haer vruchteloos (alleenig dat die haer leven eenige dagen verlengde) uit oirſaek van een ſware koorts die ſy had eer ſy verloſte, en die vervolgens noch aenhield, met twee of drie verdubbelingen 's daegs, daer gemeenelyk groote koude voor ging; dan ook om dat ſy ſedert hare verloſſing altyt een ſwaren afgank behield; 't welk haer negen dagen daer na deed ſterven. Maer het is ſeer ſeker, dat ſy behouden gebleven ſou zyn, indien ſy te goeder uur had geholpen geworden; terwyl ſy noch ſoo lang de doot wederſtont, niet tegen ſtaende den deerlyken ſtaet daer ſy in was als ik haer 't kind afhaelde; 't welk men mede gereddet ſou hebben, indien deſe twee Meeſters in 't begint gekent hadden, dat het ſich met de zyde van 't hooft quam aenbieden; 't welk de eenigſte reden was, waerom die arme vrouw van haer ſelven niet had konnen verloſſen.

Anderſins koomt het kind ſich aenbieden met het aenſicht voor uit, hebbende 't hooft naer achter gebogen; in welke poſtuur het mede ſeer moeielyk is dat het ſou voor den dach komen; en indien het daer lang in verblyft, dan word geheel ſyn aenſicht ſoo blaeu en geſwollen, dat het op 't eerſte aenſien gants wanſchapen ſchynt te weſen; 't welk gebeurt, en om dat ſyn aenſicht in dit liggen geweldig gedrukt word, en om dat het ſelve aenſicht ſomtyts te hard met de vingers van de Vroemoeder word aengetaſt, terwyl ſy dat in ſynen natuurlyken ſtant ſoekt te keeren. My gedenkt ontrent deſe ſaek, dat ik ontrent over achtien jaren, aen een vrouw met een behulpelyke hand heb byſtant gedaen, in haer te doen verloſſen van een kind dat ſich met het aenſicht voor uit had aengeboden, 't welk ſoo blaeu en ſoo miſmaekt ter weereld quam (gelyk men altyt gewoon heeft in ſulke gelegentheden) dat ſyn aenſicht recht gelyk ſcheen als dat van een Moor, 't welk niet tegenſtaende ik evenwel levendig ter weereld bragt. Soo

ras als de moeder ſulks gewaer was geworden, ſeide ſy my, altyt wel te hebben getwyffelt dat haer kind ſoo leelyk ſou weſen, om dat ſy in 't begin van haer ſwanger-gaen ſeer ſterk en met groote aendacht een Moor had aengeſien, onder de gene die den Heer van *Guiſe* geduurig in groot getal by ſyn gevolg had; om welke reden ſy wenſchte, of het ſcheelde haer weinig dat het ſtierf, ten einde ſy niet altyt ſoo miſmaekten kind gelyk het doenmaels ſcheen voor haer mogt ſien: maer ſy veranderde wel van gevoelen, wanneer ik haer uitgelegt had, dat deſe blaeuwheit nergens anders van voortquam, dan van dat het in 't begin met het aenſicht voor uit was gekomen, en dat ſeer ſeker de ſelve ſou over gaen, gelyk het in minder als drie of vier dagen gebeurde, naer dat verſcheide malen het aenſicht beſtreken te hebben met oly van ſoete amandelen ſonder vyer uitgehaelt; waer op vervolgens ſyne verw ſoodanig begon op te helderen, dat ik het ſelve een jaer daer na geſien hebbende, het my een der ſchoonſte en blankſte kinderen ſcheen die men ſou mogen ontmoeten. Doch om ſich in ſulken geboorte wel te beſtieren, ſal men daer in op de ſelfde wyſe voortgaen, gelyk wanneer het kind ſich aenbied met de zyde van 't hooft; 't welk men met de handen te recht ſal ſtellen, ſoo als wy hier voren geſeit hebben, altyt wel in acht nemende van dat ſoo ſoetelyk te doen als het mogelyk ſal zyn, om te vermyden het aenſicht niet te veel te kneuſen.

XVIII. HOOFTDEEL.

Om een vrouw te verloſſen, wanneer het lichaem des kinds in den doortogt word vaſt gehouden door de ſchouders, na dat het hooft geheel daer is uitgekomen.

HEt kind koomt natuurlyker wyſe met het hooft eerſt; op dat door ſyne dikte en door ſyne hardigheit, de paſſagie te lichter gemaekt ſou worden voor de andere deelen des lichaems, die gemeenelyk ſonder moeielykheit doorkomen, wanneer dat eenmael daer doorgegaen is. Nochtans ontmoet men ſomtyts kinderen die het hooft ſoo klein, en de ſchouders ſoo breed hebben, dat ſy niet dan met ſeer groote moeielykheit den ſelfden weg konnen nemen; 't welk haer dikwils in den doortogt doet blyven, na dat het hooft daer al is door-gekomen. Somtyts koomt die moeielykheit van dat het kind doot is al ſedert eenige dagen in de lyfmoeder; want ſyn hooft dan ſacht geworden zynde verlieſt ſyne dikte, en word uitkomende lankwerpig; en dus geen vaſtigheit meer hebbende, kan het om die reden den doortogt niet meer ſoo wel maken voor de ſchouders, dan als het kind levendig is. Dit ongeval koomt ook wel ſomtyts van den tyt niet recht waergenomen te hebben om het kind by 't hooft te trekken, gelyk geſeit is dat men moet doen, ſprekende van de natuurlyke geboorte; op dat de ſchouders ter ſelfder ſtond in de ſelfde plaets mogen komen daer het hooft in heeft geweeſt. Vele vrouwen gelooven dat de mannen die breede ſchouderen hebben gemeenelyk grove kinderen teelen, die haer daer in gelykken; en *Foreſtus, obſerv. 70. lib. 28.* ſeit, dat ſyn ſchoonmoeder, die twintig kinderen by haer man had gekregen, ſoo geweldig aen dit gevoelen vaſt was, dat ſy geene van hare dochters wilde uithouwelyken aen mannen die breede ſchouderen hadden, gelyk haer man; uit vrees van dat ſy te groote ſmerten ſouden moeten uitſtaen, gelyk ſy gedaen had, met in de kraem te komen, van wegen de dikte des lichaems en de breedte der ſchouderen in de kinderen die ſy by de ſelve ſouden mogen krygen.

Wanneer het kind ſoo vaſt-gehouden ſal blyven by de ſchouderen, dan moet de Meeſter ſich vaerdig reppen, om dat ras uit die gevankkenis te verloſſen, waer het by den hals is gevat gelyk met een halsband; want het ſou niet lang vertoeven daer in verſtikt te worden: hierom ſal hy trachten, om ſulks te vermyden, de ſchouders te doen volgen en door te halen, met ſoetelyk aen 't hooft van het kind te trekken, dan van ter zyden, en dan ook met een hand onder de kin te leggen, en d'ander aen het achterſte van 't hooft, dus by beurten van d'een en d'ander zyde doende, om de ſaek gemakkelyker te maken; wel gade ſlaende of de navel-ſtreng niet om den hals is gewonden, en altyt wel makende aen dit hooft niet met te grooten geweld te trekken, van vreeſe dat 'er niet geſchiede, gelyk ik eens geſien heb in een ontmoeting, daer het hooft van het lichaem wierd afgerukt, door te vinnig te trekken. Indien de ſchouders niet

volgen willen, naer het kind in dier voegen matig getrokken te hebben, ſoo moet men daer een of twee vingers van yder hand laten neder glyen onder yder van de oxelen, met welke, de ſelve na binnen krommende, men allenxkens de ſchouderen ſal doen voortkomen en uittrekken; maer wanneer die in de paſſagie ſullen gekomen zyn, en geheel en al gereddet ſullen weſen, indien de Meeſter dan het kind noch niet krygen kan, ſoo moet het ſeker zyn dat het door eenige andere verhindering noch word opgehouden, en dat het gewiſſelyk aen eenig deel van ſyn lichaem wanſchapen moet weſen; gelyk het meeſt in deſe gelegentheit gebeurt, dat het waterzuchtig van buik is; uit reden van welkers hoogte en dikte het onmogelyk is dat uit de lyfmoeder te halen, eer dat men dien heeft door-geſteken, en de wateren daer uit doen loopen, waer na men lichtelyk daer in ten goeden einde ſal komen, gelyk ik in diergelykken ontmoeting gedaen heb, waer van ik tegenwoordig alle d'omſtandigheden gae beſchryven, nevens de manier, volgens welke wy ons daer in droegen, want wy waren twee Handmeeſters, een Vroevrouw, en een Leerlinge van het Godts-Gaſthuis, om deſe geboorte te bevorderen, waer de ſaek in deſer voegen voorviel.

In 't jaer 1660. als ik in deſe plaets my oeffende met de geboorten te bevorderen, ſoo gebeurdet op een dach dat de Leerlinge willende een vrouw helpen verloſſen, noit iet anders doen voorkomen kon als het hooft van het kind, dat ſoodanig om den hals gevat en vaſt-gehouden bleef recht boven de ſchouders, ſonder verder te konnen vorderen. Nu ſiende dat het haer onmogelyk was dit kind te krygen, hoewel ſy dat heel ſterk trok by het hooft, en dat ſy onnuttelyk al haer vernuft had te werk gelegt, om te trachten daer in tot een goet einde te komen, ſoo riep ſy tot haer hulp de Meeſterſſe Vroevrouw, die doenmaels *Mevrouw van Vrankryk* genoemt was, en ook daer toe haer uitterſte beſt deed, maer het was noch alles te vergeefs. Na dat ſy ſich beide wel moede gemaekt hadden door ſoodanig aen 't hooft te trekken ('t welk ſy ſoo geweldig deden dat de wervelbeenen des hals nu al los gegaen waren, daer ſchier voorts niet meer zynde dan alleenig het vel dat het noch een weinig vaſt hield) ſoo quam ik ondertuſſchen daer over, daer ſy terſtond my baden ſelfs t'onderſoekken welke d'oirſaek mogt zyn, dat dit kind niet had konnen uitgehaelt worden, door 't geweld dat ſy daer toe gedaen hadden, 't welk meer dan genoeg had geweeſt om de ſchouderen uit te doen komen, al hadden ſy noch breeder geweeſt dan ſy waren: waer op myn overlegging gemaekt hebbende, begreep ik terſtond wel dat die moeielykheit ergens anders van daen komen moeſt; 't welk my verplichtte terſtond myn vlakke hand tot de inkoomſt van de lyfmoeder in te voeren, tot op de ſchouders van 't kind, die my niet ſchynende te breed te weſen om lichtelyk te konnen te voorſchyn komen, my te kennen gaven dat de verhindering van die kant niet quam. Ik voerde naderhand myne hand dieper in, die brengende tot op de borſt van het kind, waer aen beneden gekomen zynde, ontrent tot het herte-dekkend kraekbeen, bevond ik dat geheel ſyn onderbuik ſoodanig waterzuchtig en vol water was, dat het onmogelyk uitgehaelt worden kon, ſonder die van te voren doorſteken te hebben, om aen dit water middel te geven van uit te loopen: maer my ontbrak doenmaels een bequaem werktuig om dat te doen, waer door ik gedrongen was vaerdig om een Handmeeſter van 't geſeide Godts-Gaſthuis te ſenden; aen wien ik na dat hy gekomen was de ſaek verhaelde, gelyk ik die had bevonden, en deed hem verſtaen dat

om

om dit kind af te halen, het noodſakelyk was dat den buik te doorſteken, om door ſulken opening de wateren af te doen loopen: maer hy wilde myn gevoelen noit volgen, 't zy door een ſtreek van ſtaet, om dat hy miſſchien geloofde ſyn konſt wel genoegſaem te kennen, ſonder myn bericht daer in noodig te hebben; of om dat hy niet wilde noch kon gelooven dat het kind waterzuchtig was, gelyk ik hem ſeide; 't welk oirſaek was dat hy ſich alleenig vernoegde (ſonder ſich te bekommeren om de ſaek naeukeurig t'onderſoekken) met te trachten d'uithaling daer van na ſyne wyſe te doen; en om daer toe te geraken trok hy terſtond, en ſcheidde dat hooft volkomen van 't lichaem, dat doenmaels ſlechs ſeer weinig vaſt was, om met geweld getrokken geweeſt te zyn door de Vroevrouwen, gelyk ik hier voren geſeit heb. Hier na eenen haek tot binnen de lyfmoeder invoerende, ſoo trok en rukte hy daer beide de armen af, d'eenen na den anderen, en vervolgens eenige ribben, een gedeelte van de longer, en het hert; 't welk doende, maekte hy ſich ſoo vermoeit door het veelvoudig aftrekken van deelen, ſtukken, brokken, 't een naer het ander, drie quartier-uurs lang; dat hy groote druppelen ſweette, of ſchoon het in dien tyt ongemeen koud was; en hy maekte ſyn lichaem en ſynen geeſt ſoo moede, dat hy gedrongen wierd het werk te laten ſteken om ſich wat te ruſten, latende de Vroevrouw daer in ook haer beſt doen, terwyl hy een weinig ſyne krachten hervatten ſou; die ſich daer ook ſoo wel als hy te vergeefs moede maekte, en eenige ribben van dat kind afhaelde, die ſy alleenig met hare handen gevat had (want het is geen werk van Vroevrouwen ſich van haken te bedienen,) waer op hy ſich voor de tweedemael weder begaf tot met alle ſyn macht te trekken, ſonder iets meer te konnen krygen; om dat hy tot hier toe den buik, noch het middelſchot niet had doorſteken, ſulks niet willende doen, gelyk ik hem t'aller ſtond ſeide, ſonder 't welk het volkomen onmogelyk was het overige van het lichaem af te halen.

Nu ſiende dat al ſyn poogen voor de tweedemael alſoo onnut was als voor de eerſte, gaf hy my eindelyk ſynen haek, my ſeggende dat ik my daer aen ſoo wel mogt moede maken als d'andere; dien ik gewillig en met blyſchap aennam (want ik was verſekert in die werkking ten goeden einde te ſullen komen) wel wetende, in plaets van my op te houden met trekken gelyk hy gedaen had, dat ik alleen den buik van het kind moeſt doorſteken, om de wateren daer te doen uitloopen, waer naer alles ſeer gemakkelyk ſou komen. Hierom ſtak ik terſtond myn ſlinkker hand in de lyfmoeder recht tegen dien waterzuchtigen buik; waer die zynde ik langs de ſelve met myn rechter hand den haek daer in voerde, even als die in 't vertoog der inſtrumenten op 't einde van dit tweede Boek met de letter A. is geteekent; in plaets van welken men noch tot deſen einde ſich lichtelyker bedienen kan van het krom mes, met de letter D. geteekent: 't welk gedaen zynde, keerde ik de punt van dit werktuig na den buik van het kind, daer ik het teſſens inſtiet, ſoo dat daer een gat in was waer in ik de einden van twee myne vingers kon ſteken, gelyk ik deed na den haek daer uitgehaelt te hebben; daer op die een weinig van malkander doende, quamen alle de wateren in dien buik beſloten als met een ſtroom daer uit barſten, en liepen ter ſelver ſtond af; waer op ik vervolgens met eenen het overige van dat lichaem ſlechs met myn hand ſonder eenige moeielykheit afhaelde, tot groote verwondering van dien Handmeeſter, aen wien ik noit had konnen gelooven doen, dat dit kind ſoodanig waterzuchtig was.

Na

Na dat ik het ſoo afgehaelt had, kreeg ik de nieuwsgierigheit om dien buik weder met water te vullen door de opening die ik daer in had gemaekt, om te ſien hoe veel daer mogt in gaen, en hoe dik hy mogt weſen wanneer hy vol was. Ik deed, ſonder breed ſpreken, meer dan twaelf ponden waters in deſen buik loopen, 't welk ik ſeer qualyk ſou konnen gelooft hebben indien ik ſelfs het niet had geſien; en deſen buik dus met water gevult, was van ſulken grootte en van ſulken figuur als een genoegſaem groote kloot. Ik heb alle d'omſtandigheden van deſe Hiſtory hier wydloopig verhaelt, op dat een Meeſter mag weten, hoedanig hy ſich in diergelykke gelegentheden ſal hebben te dragen.

XIX. HOOFTDEEL.

Om een barende vrouw te helpen, wanneer het kind een of beide de handen met het hooft voor uit aenbied.

WAnneer daer eenig deel is van 't kind dat ſich nevens ſyn hooft aenbied, ſoo is dat gemeenelyk een van de handen, of alle beide, veel eer dan eenig ander gedeelte, 't gene het verhindert voor den dach te konnen komen; om dat de han-

handen een deel van den doortogt beſlaen, en dat ſy noch dikwils het hooft op eezyde doen hellen. Wanneer het kind duſdanig koomt, ſoo is het een geboorte ten gen natuur, en de vrouw heeft in haren arbeid byſtant van nooden.

Om dit te helpen ſal men, ſoo ras als men gevoelt dat een der handen ſich dus aenbied met het hooft des kinds voor uit, het ſelve niet toelaten meerder te vorderen, noch ſich verder in den doortogt met deſe poſtuur te begeven; waer toe de Meeſter, hebbende de vrouw doen neder-liggen, ſoo dat ſy de billen een weinig hooger heeft, met ſyne hand die van het kind weder daer binnen ſal brengen en te rug douwen ſoo diep als hy kan, door dat middel plaets aen het hooft gevende om alleenig voort te komen; 't welk gedaen hebbende, indien het van ter zyden quam, hy dat weder in een natuurlyke figuur ſou brengen midden in den doortogt, om het in een rechte linie te doen komen; voor het overige daer in voortgaende, gelyk ik hier voren geleert heb op het ſeventiende Hooftdeel van dit tweede Boek, ſprekende van het hooft dat van ter zyden koomt.

Indien een barende vrouw weinig tyts naer het afloopen van de wateren des kinds op deſe wyſe vaerdig geholpen word, en indien ſy krachtige ween heeft, en hare lyfmoeder genoegſaem geopend is, ſoo ſal ſy niet nalaten gelukkig te verloſſen; 't gene heel in tegendeel ſal geſchieden, indien men deſe geſteltenis daer niet ontmoet, wanneer de handen ſich te gelyk met het hooft voor uit aenbieden: want indien de lyfmoeder droog is, en ſy ſich noch niet wel geopend heeft, ſullen de handen van 't kind met veel meer moeielykheit te rug gebragt worden; 't welk ook niet ſal konnen geſchieden ſonder de moeder eenigſins geweld aen te doen: en indien ſy geen krachtige ween heeft, ſal het hooft niet ſoo licht noch ſoo vaerdig konnen neder-komen in de paſſagie, om daer volkomen de plaets te beſlaen die de handen van te voren ingenomen hadden, ſoo ras als men die ſal te rug gebragt hebben: dit maekt dat de Meeſter betrachten moet, ſoo veel als hy kan, in met ſyne hand die van 't kind dus te rug te brengen, de ſyne niet weder uit de lyfmoeder te halen dan ter tyt als 'er een nieuwe wee aen de vrouw ſal overkomen, op dat hy ter ſelver ſtond het hooft van het kind in den doortogt geleiden mag; om door dat middel te beletten, dat ſyne handen niet weder hare eerſte geſtalte komen te nemen.

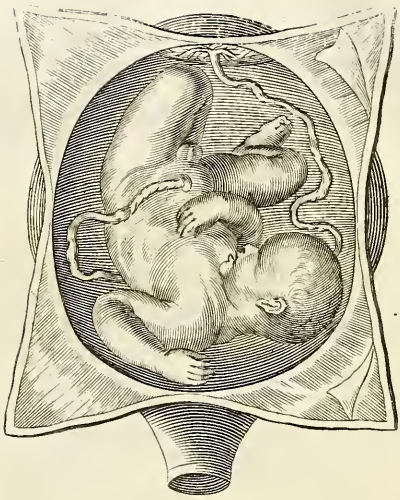

XX. HOOFTDEEL.

Om de vrouw te helpen verloſſen wanneer het kind ſich aenbied met een of twee handen alleen.

WAnneer het kind een of twee handen alleen aenbied, of een arm, die ſomtyts tot den elleboog, en ſomtyts tot de ſchouder daer uit koomt, ſoo is dat een van de quaetſte en gevaerlykſte poſtuuren die een kind ſou konnen hebben, ſoo wel voor hem ſelven als voor ſyne moeder; van wegens de geweldige kracht die de Handmeeſter altyt beide moet aendoen, om des ſelfs voeten te gaen ſoekken, die daer verre van af zyn, by welke hy in deſe gelegentheden het ſelve uit halen moet, na dat hy 't gekeert ſal hebben; om 't welk te verrichten hy wel dikwils midden in de winter met groote druppelen ſal ſweeten, uit oirſaek van de moeielykheit, die men in duſdanigen baren gemeenelyk grooter ontmoet, dan in alle andere; van welke ſommige in der waerheit gevaerlykker zyn voor het kind, als die wanneer het kind ſynen buik aenbied, de navel-ſtreng eerſt daer uit komende; maer de Meeſter moet daer ſoo niet in ſweeten; om dat de voeten van 't kind dan veel nader by den doortogt zyn, en veel lichter gevonden konnen worden, dan als het

het met de handen voor uit koomt: want dan heeft het dikwils de voeten na boven, en geheel in den bodem van de lyfmoeder, waer men die moet gaen soekken, om dat te keeren en uit te halen, gelyk ik even geseit heb. Ja ik heb selfs aengemerkt, dat het moeielyker valt een kind, dat synen arm verre voor uit heeft gesteken, te doen keeren, om dat selve by de voeten uit te halen, dan die sich met het hooft aenbieden. of schoon de voeten van het hooft verder af zyn als van den arm: want het kind dat sich met het hooft aenbied, is in een rechte gestalte, die veel helpt om dat selve lichter te doen keeren, het by de voeten uithalende, dan als het eenen arm aenbied, in welken tyt syn lichaem krom of dwersch is gelegen, 't welk de reden is dat het vry moeielyker gekeert word, om dat by de voeten uit te halen, gelyk men verplicht is te doen.

Wanneer dan een hand alleen, of den geheelen arm sich eerst aenbied, soo moet men sich wel wachten het kind door dat deel niet uit te halen: want het baren valt altyt dies te moeielyker hoe den arm die sich aenbied meerder is uitgekomen; en men sou dien veel eer van het lichaem scheiden en afrukken, dan het kind soo te doen voor den dach komen; uit oirsaek dat het door dit middel dwersch en krom sou moeten afgehaelt worden: en indien de twee armen sich aenboden, en dat men die t'samen sou willen uithalen, dan sou daer geen plaets genoeg overig blyven om het hooft met eenen door te laten, dat sich dan ook naer achter sou over buigen: Dierhalven hebbende de vrouw doen liggen gelyk het vereischt is, moet men vaerdig weder in de lyfmoeder voeren, de handen en de armen van 't kind die sich in den doortogt vertoonen. Eenige Vroevrouwen besproeien dan met koud water, of raken met een nat-gemaekten doek aen de hand van 't kind die soo is uitgekomen, seggende dat het dien met eenen weder inhaelt, indien het levendig is, gelyk een der tweelingen deed, die *Thamar* van haren Schoonvader *Juda* had ontfangen, waer van gesproken word op het 38. Capittel van het Boek *Genesis*: maer het kind is gemeenelyk soo qualyk gelegen, en soo gedrongen en verwert in den doortogt met dese quade postuur, dat het geen vryheit genoeg heeft om selfs syn hand soo te konnen te rug halen, wanneer die eenmael geheel is uitgekomen: om dese reden sal de Meester dien weder te rug voeren met syne hand, die hy vervolgens in de lyfmoeder sal steken, beneden de borst en den buik van het kind, en soo diep dat hy de voeten daer van kan krygen, die hy soetelyk naer hem sal halen, om het kind soo te keeren, en het selve daer by uit te halen, gelyk geseit is; wel besorgende, soo veel hy kan, dat het sonder eenig geweld geschiede; 't welk veel gemakkelyker en veel sekerder sal komen, dan sich te willen ophouden met dat een natuurlyke gestalte te doen nemen, gelyk vele Schryvers, die noit het helpen der barende vrouwen by der hand gehad hebben, ons bevelen, niet kennende hoe grooten moeielykheit het in heeft haren raed te volgen, die alleen slechs in hare inbeelding goet is: want het sou in der daed seer moeielyk zyn, dat kind in een natuurlyke gestalte te herstellen, om dat het geheel 't lichaem dwersch heeft, wanneer het sich soodanig aenbied met den arm alleen tot den elleboog of tot de schouder: daer-en-boven naer dat in een goede gestalte herstelt stelt te hebben ('t gene niet kon geschieden sonder de moeder en het kind groot geweld aen te doen) souden sy beide soodanig verswakt blyven, dat de moeder van hare zyde geen kracht meer sou hebben om vervolgens het kind af te dryven, daer het aen d'ander zyde om die reden in 't kort sou komen te sterven. Hierom is

het altyt veel ſekerder, gelyk ik geſeit heb, het kind dan by de voeten te keeren, om dat ſoo met eenen af te halen.

Soo ras dan als de Meeſter het kind dus by de voeten gekeert ſal hebben, indien hy maer een van die gevat heeft, moet hy de tweede ſoekken, om die by d'eerſte te brengen; waer na dat by die beide hebbende, hy ſich voorts ſal beſtieren om het kind af te halen, na de wyſe die wy hier voren geſeit hebben, op het dertiende Hooftdeel van dit tweede Boek, ſprekende van het baren daer het kind de voeten voor uit ſteekt: maer indien den arm van het kind ſoodanig gevordert was (het ſchier tot aen de ſchouder zynde) en ſoo dik en ſoo geſwollen (gelyk het gebeurt wanneer die lang is buiten geweeſt) dat men ſonder groote moeielykheit dien niet weder te rug kan brengen: dan beveelt *Ambroſius Paré* in dit geval, indien men wel verſekert is dat het kind doot mag zyn, dat men geheel den arm afſnyde, ſoo verre men ſou konnen, deſpieren en 't vlees eerſt los-geſneden, en het been noch hooger af knypende met een ſny-tang, op dat het vlees weder neervallende en de ſcherpheden des beens bedekkende, belette de lyfmoeder daer door gequetſt te worden met het kind te keeren, om dat vervolgens by de beenen af te halen, gelyk den eiſch is. Nochtans indien de Handmeeſter, wanneer hy dien arm niet weder in de lyfmoeder te rug kan brengen, volkomen gedrongen wierd dien af te ſnyden ('t gene hy niet doen moet dan in deſen uitterſten nood) dan kan hy daer in wel te recht komen ſonder ſoo veel beſlag, met dien twee of driemael om te draeien; waer door hy geen ſny-tangen noch andere gereedſchappen noodig ſal hebben, om het been en het vlees af te ſnyden, op de wyſe gelyk *Paré* dat leert; en daer ſullen geen ſcherpheden overig blyven; om dat, hy ſoo doende, de ſcheiding recht in 't gelid komen ſal. Doch boven al, wanneer daer te doen ſal zyn om het kind in dier voegen een lid af te nemen, of dat door een haek uit te halen, moet de Handmeeſter ſeer naeuwkeurig ſorg dragen ſich niet te bedriegen, tot die reden wel onderſoekkende of het gewiſſelyk doot is; en op die wyſe niet voort te gaen, voor dat hy daer van volkomen verſekert zy, door alle de teekenen van welke wy gewag gemaekt hebben in het twaelfde Hooftdeel van dit tweede Boek; want wat ſchrikkelyk ſchouwſpel ſou het weſen, indien hy (gelyk eenige die ik ken ſomtyts gedaen hebben) een onnooſel noch levendig kind voor den dach bragt, na dat ſoo eenen arm of eenig ander deel van ſyn lichaem afgenomen te hebben? Hierom moet hy wel dubbelen aendacht op ſyne werkking nemen, eer hy ſich op dier voegen daer in begeeft.

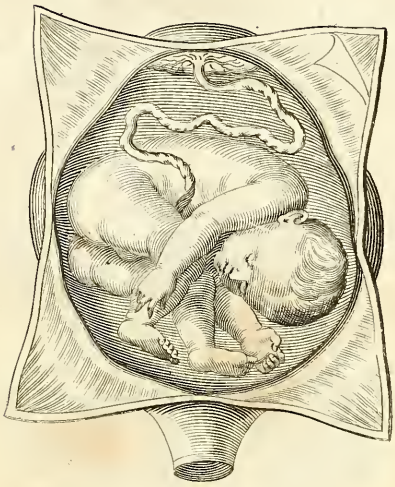

XXI. HOOFTDEEL.

Hoe men een kind ſal afhalen, wanneer het ſich met voeten en handen te gelyk aenbied.

INdien het ſich in den doortogt aenbied met voeten en handen te gelyk, ſoo is het volkomen onmogelyk dat het in deſe geſtalte voor den dach komen ſou; en dan ſal de Meeſter ſyne hand aen d'inwendige mond der lyfmoeder brengende, niet anders voelen dan menigte vingers d'eene by d'andere; en indien ſy noch niet wel is geopend, ſal hy een weinig tyt zyn ſonder recht te konnen de voeten van de handen onderkennen; uit oirſaek dat die ſomtyts ſoo geſloten en gedrongen zyn tegen malkander, dat ſy ſchier alle van een ſelfde figuur ſchynen: maer ſoo haeſt als de lyfmoeder genoegſaem geopend ſal zyn om ſyne hand daer te konnen inbrengen, ſal hy wel lichtelyk onderſcheiden welke de handen, en welke de voeten zyn; 't welk hy wel opgemerkt hebbende, die ſal laten inglyen en brengen tot aen het hooft van het kind, dat hy daer dicht genoeg by vinden ſal; 't welk hy rakende ſoetelyk te rug ſal ſtooten, te gelyk met de handen na de grond van de lyf-

moeder, latende de voeten ter ſelver plaets daer hy die had gevonden; hebbende om ſulks te doen de vrouw in een bequame poſtuur doen liggen, dat is te ſeggen, ſoo dat hare billen wat hooger zyn; welke geſtalte altyt onderhouden moet worden, wanneer men het kind te rug in de lyfmoeder douwen moet; waer na hy dat by de twee voeten ſal nemen, en dat af halen op de wyſe gelyk ik hier voren in ſyn Hooftdeel geſeit heb.

Het gebeurt dikwils genoeg, wanneer het maer ſeer korten tyt is geleden dat de wateren van 't kind zyn afgeloopen, men terſtond het ſoetelyk by de voeten trekkende, dat ſyn lichaem van ſelfs ſich in de lyfmoeder keert, ſonder dat het noodig zy dat te rug te ſtooten, of te herſtellen gelyk ik even geſeit heb: maer wanneer de lyfmoeder droog, of het kind verre in den doortogt verwert is, ſoo is men dat verplicht het hooft en de handen te rug te ſtooten, gelyk ik heb aengeweſen, ten einde dat te lichter mag keeren. Want indien men ſich dan vernoegde met het ſelve alleenig by de voeten te trekken, ſou men het overige van 't lichaem alleen te meer in den doortogt verwerren. Dit baren is in waerheit een weinig hard; maer het ſcheelt veel dat het ſoo ſwaer niet is, als dat waer van wy in 't voorgaende Hooftdeel geſproken hebben, waer het kind ſich aenbied alleen met de hand: want in dat moet men de voeten wel verre gaen ſoekken, en het kind geheel en al omkeeren om dat te konnen af halen; maer in dit zyn die al gevonden, dewyl ſy ſich van ſelfs aenbieden; en hier is niet te doen dan het bovenſte van 't lichaem een weinig te rug te dryven; 't welk het ſchier van ſich ſelven doet met dat alleenig by de voeten te trekken.

De Schryvers die van het baren hebben geſchreven, ſonder daer oit de hand aengeſlagen te hebben, gelyk ook eenige Artſen (*daer zyn wel Artſen in den naem, maer ſeer weinige in de daed*) bevelen ons alle door een ſelfden regel menigmael herhaelt, yder van alle deſe geſtalten tegen natuur, in welke het kind ſich mag aenbieden, weder tot de natuurlyke figuur te brengen; dit is te ſeggen met het hooft voor uit te doen komen; maer indien ſy ſelfs de hand aen 't werk hadden geſlagen, dan ſouden ſy wel kennen dat het ſelve dikwils onmogelyk is, ten ware men, door ongemeen geweld, 't welk men om die reden ſou moeten doen, wilde wagen de moeder en het kind te doen berſten, en ſich in gevaer ſtellen van die beide in ſulken werkking te doen ſterven. Een enkel ſeggen, het geſchiede in dier voegen, is wel ras voortgebragt en bevolen; maer het word ſoo licht niet uitgevoert als wel geſeit; want doen, is altyt moeielyker als ſeggen. Voor my ik ben hier in van een geheel ander gevoelen, en ik meen dat die ſich op de konſt verſtaen my volkomen ſullen toeſtemmen; 't welk is, ſoo menigmael als een kind ſich aenbied in een quade poſtuur, met wat deel des lichaems het weſen mag, van de ſchouderen tot de voeten, dat het ſekerder is, en eerder gedaen worden kan, het ſelve af te halen by de voeten, met die te gaen ſoekken, indien ſy niet by de hand zyn, dan ſich op te houden met te trachten dat in een natuurlyke figuur te herſtellen, en het hooft voor uit te brengen: want de groote moeiten die men dikwils moet aenvangen om het kind in de lyfmoeder te doen keeren ('t gene vry moeielyker valt als een pannekoek in de pan om te werpen) verſwakken de moeder en het kind ſoodanig, dat ſy geen kracht genoeg overig behouden om die werkking vervolgens aen de natuur te bevelen; en de vrouw heeft dan gemeenelyk, na ſoodanig vermoeit te weſen, geen noodige ween en ſmerten meer tot het baren; om welke

welke reden het dan ſeer lank en ſeer moeielyk ſou vallen; gelyk ook het kind, dat dan ſeer ſwak is, gewiſſelyk in den doortogt ſou ſterven, ſonder daer te konnen uit komen. Dierhalven is het beter in deſe ontmoetingen het kind terſtond by de voeten uit te halen, die gaende ſoekken, gelyk ik geſeit heb, indien ſy ſich niet aenbieden; en dit doende ſal men de vrouwen van een lankduurigen arbeid bevryden, en men ſal de kinderen dikwils levendig voor den dach brengen, die ſonder dat niet ſouden miſſen te ſterven, eer dat ſy alleenig door de krachten van de natuur ſouden konnen geboren worden.

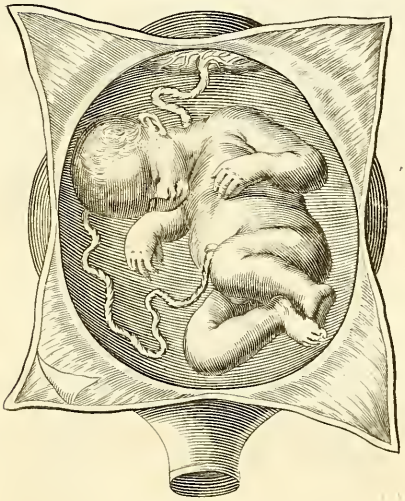

XXII. HOOFTDEEL.

Hoe men het kind van de moeder ſal afhalen wanneer het ſich met de knyen aenbied.

INdien het kind, om de gewonelyke beuiteling noch niet gedaen te hebben; dit is te ſeggen, indien het niet natuurlyk gekeert is, gelyk het ontrent de laeſte maenden moet doen, ten einde dat met het hooft voor uit komen mag, gelyk ik dat

dat verklaert heb in 't vyfde Hooftdeel van dit tweede Boek, ſich met de knyen koomt aen te bieden, hebbende de voeten tegen de billen geſet, dan ſou men, van wegen hare hardigheit en hare rondte, maer een daer van voelende, ſich konnen bedriegen, indien het noch een weinig hooger gekomen zynde, men die alleen met het einde van de vinger raekte, denkkende dat ſulks het hooft weſen mogt; maer naderhand het beter aenrakende en handelende, wanneer de lyfmoeder genoegſaem geopend, en het kind meerder geſakt ſal weſen, ſal men die lichtelyk van 't hooft onderſcheiden konnen.

Soo ras dan als men die ſaek bekent ſal hebben, ſal men het kind met deſe poſtuur niet meerder in den doorgank laten vorderen; en de vrouw in een bequame geſtalte gelegt hebbende, ſal men de knyen van 't kind ſoetelyk na binnen ſtooten, op dat men meerder ruimte ſou hebben, om de beenen d'een na d'ander t'ontvouwen en open te doen; 't welk de Handmeeſter verrichten ſal, met een of twee van ſyne vingeren tuſſchen de dye ſtekende, en langs de kuit naer de hiel leidende, het been allenxkens open te trekken, tot dat hy de voet gevonden heeft, en na dien gereddet te hebben mag hy den anderen ſoekken, en op de ſelve wyſe dien redden; waer na hy die beide na buiten trekkende, het kind ſoodanig ſal uithalen, als of het met de voeten voor uit was gekomen, altyt beſorgende dat het aengeſicht naer onder gekeert mag zyn, met alle d'omſtandigheden die wy van dit baren ſprekende aengeteekent hebben.

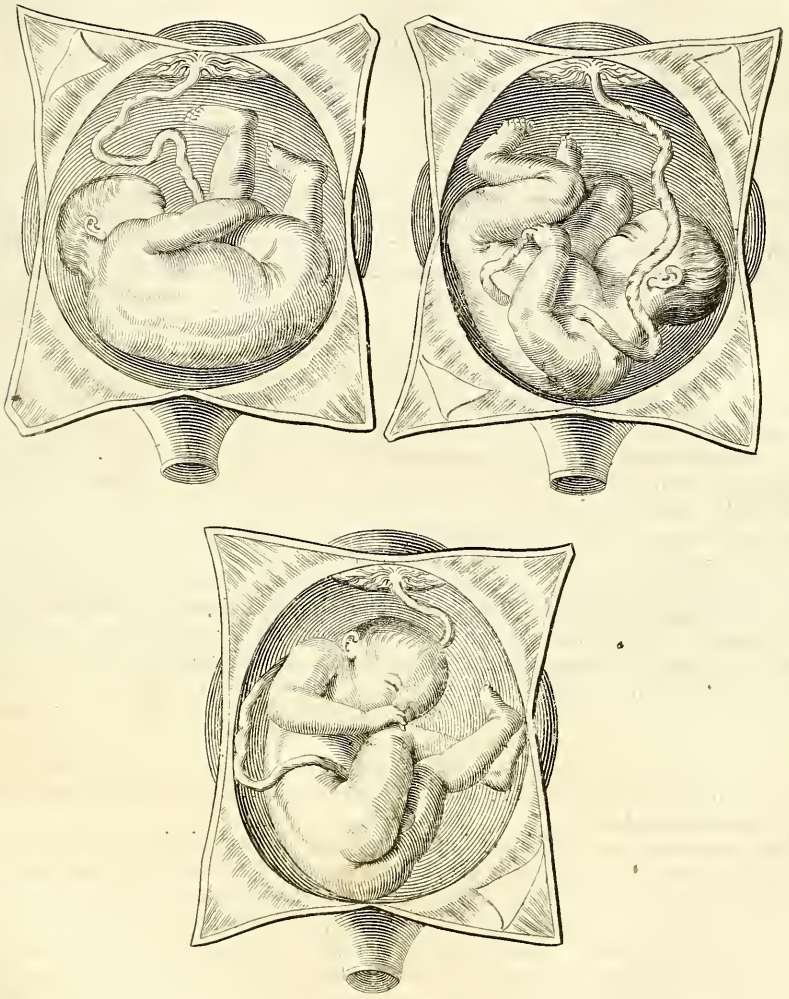

XXIII. HOOFTDEEL.

Van de geboorte waer in het kind de ſchouder koomt aenbieden, of de rug, of den aers.

DE quaetſte van deſe driederlei ſlag van poſtuuren in welke de kinderen ſomtyts ſich aenbieden, is die van de ſchouder, uit oirſaek dat die verſt is van de voeten des kinds, die de Meeſter gaen ſoekken moet om by de ſelve dat voor den dach te halen: die van de rug is de middelſte; en die van den aers veroirſaekt om de ſelve reden minder moeite; niet alleenig om dat daer in de voeten nader zyn, maer ook door dien in deſe figuur het hooft en den hals van 't kind niet ſoo ſeer geplaegt worden als in d'andere geſtalten.

Om de geboorte te helpen waer in de ſchouder ſich eerſt aenbied, willen ſommige dat men die te rug na binnen dryve, om het hooft van 't kind in haer plaets te doen komen, en dat men ſoo doende, de quade figuur tot de natuurlyke ſou brengen: maer het is beter, om redenen hier voren geſeit, in 't een-en-twintigſte Hooftdeel van dit tweede Boek, te beſoekken dat by de voeten uit te halen; om 't welk te doen, ſal de Handmeeſter die ſchouder met ſyn hand een weinig te rug voeren, om de ſelve te lichter in de lyfmoeder te konnen ſteken, en vervolgens die latende gaen langs het lichaem van 't kind, aen de zyde daer hy de ſaek lichſt ſal vinden, ſal hy de voeten ſoekken, om dat geheel te keeren, die in den doorgank brengende; waer na hy dat kind ſal af halen gelyk het is aengeweſen.

Indien de rug van 't kind ſich aenbied om na buiten te komen, dan is het inſgelyks onmogelyk ſulks ten goeden einde te brengen; en wat krachten de moeder gebruiken mag, ſy kan met deſe poſtuur het noit tot in den doorgank doen voortſetten; waer in het kind het lichaem na binnen gebogen hebbende, en gelyk dubbel, ſyn borſt en ſyn buik ſoodanig zyn t'ſaemgebogen, dat het gemeenelyk weinig vertraegt geſmoort te weſen; maer om dit te vermyden, moet de Meeſter met den eerſten ſyn hand laten gaen langs de rug naer onder, tot dat hy aen de voeten van 't kind is gekomen, om dat dan ſoo uit te halen, als of het de ſelve eerſt had aengeboden.

Maer wanneer het kind met den aers voor uit koomt, indien het klein is, en de moeder groot zy, hebbende die paſſagien ſeer wyd, ſoo kan het ſomtyts in die geſtalte met een weinig hulp voor den dach komen; want of ſchoon het dan het lichaem dubbel heeft, de dyen tegen den buik, die ſacht is, gebogen zynde, voegen ſich ſonder groote moeielykheit nevens den ſelven. Nochtans ſoo ras als de Handmeeſter bekent dat het de billen zyn van het kind die ſich eerſt in den doorgank aenbieden, moet hy die niet meer laten vorderen noch ſich in de paſſagie verwerren; want het ſou ſeer moeielyk zyn dat het in dier voegen ter weereld ſou komen, ten ware het klein en de doortogt ſeer wyd weſen mogt, gelyk wy geſeit hebben. Wanneer hy dan ter goeder tyt dit gewaer is geworden, ſal hy den aers, ſoo hy kan, te rug dryven, en vervolgens ſyn hand laten inglyen langs de

dyen,

dyen, tot aen de beenen en de voeten van 't kind, en die dan voorts ſoetelyk d'een na d'ander buiten de lyfmoeder brengen, met deſelve te buigen, uit te ſtrekken, te keeren, en te trekken na de gemakkelykſte zyde, wel acht nemende van die niet te veel te wringen, noch uit eenig gelid te helpen, waer na hy 't overige van 't lichaem ſal afhalen als of het met de voeten voor uit was gekomen.

Ik heb geſeit dat de Handmeeſter gewaer geworden zynde dat het kind met den aers voor uit koomt, hy dat te rug moet dryven indien hy kan: want het is ſomtyts ſoodanig in de paſſagie gevordert, dat hy veel eer de moeder en het kind ſou doen berſten, als dat weder na binnen ſtooten, wanneer het ſich eenmael daer in vaſt-geſet heeft; 't welk indien het ſoo zy, dan ſal de Meeſter niet konnen beletten of het kind moet duſdanig ter weereld komen, in welke geſtalte ſyn buik ſoo geweldig geperſcht word, dat het om die reden altyt ſyn *meconium* door den aers uitgeeft. Het ſal dat nochtans veel helpen om in deſer voegen voor den dach te komen, indien de Meeſter een of twee ſyner vingers van yder hand nevens de billen geſteken ſal hebben, om die tot aen de lieſſens te laten ingaen, en die daer gekromt hebbende, ſal hy den aers uithalen tot op de dyen, waer na die een weinig na d'een en d'ander zyde trekkende, hy haer uit de paſſagie ſal redden, gelyk mede de beenen en de voeten d'een na d'ander, ſich wel wachtende daer aen iets te breken of uit het gelid te draeien; en vervolgens ſal hy 't uithalen van 't overige des lichaems verrichten als of het met de voeten voor uit was gekomen. De eerſte geboorte daer ik in geholpen heb, was van een kind dat ik met den aers voor uit afhaelde, twee-en-twintig jaren geleden, daer toe gedrongen geweeſt zynde, om dat het ſoodanig in de paſſagie gevordert was, kort na dat de wateren de vlieſen hadden doen berſten ('t welk geſchied was voor dat ik daer was aen-gekomen om ſulks te konnen verhinderen) ſoo dat het onmogelyk was het ſelve anders te krygen. Ik volbragt deſe werkking ſeer wel, en in weinig tyts, ſonder eenig nadeel aen de moeder noch aen het kind toe te brengen, my daer in gedragende gelyk ik geſeit heb.

XXIV. HOOFTDEEL.

Van de geboorten in welke het kind ſich aenbied met den buik, of met de borſt, of met de zyde.

DE ruggraet kan ſich wel een weinig na voren krommen en buigen, maer niet naer achter, ſonder dat haer een boven-maten geweld word aengedaen: hierom is de ergſte en de gevaerlykſte geſtalte die een kind in de lyfmoeder kan hebben, die, waer in het kind ſich aenbied met den buik, of met de borſt: want dan word ſyn lichaem gedrongen ſich naer achter over te buigen; en hoe krachtig ook de barende vrouw haer beſten doet om dat voort te brengen, ſoo kan het haer toch noit gelukken, en ſy ſou ſich ſelven en haer kind veel eer te berſten drukken, als met deſe geſtalte het in de paſſagie te doen vorderen; 't welk maekt dat het daer in 't uitterſte gevaer ſynes levens is, en dat het menigmael daer ſterven moet, indien het niet ſeer vaerdig geholpen word; en indien het dan noch behouden blyft, hoe weinig het ook ſoodanig mag opgehouden geweeſt zyn, ſoo ſal het langen tyt na dat het geboren is den ruggraed noch niet wel vaſt hebben: maer 't gene het gevaer noch vermeerdert, is dat de navel-ſtreng dan ſchier altyt uit de lyfmoeder valt, wanneer het kind ſich dus met den buik aenbied. Doch ſoo haeſt als de Meeſter te kennen ſal krygen dat de ſaek duſdanig is, ſal hy terſtond het eenigſte hulpmiddel daer tegen ter hand vatten, 't welk is, het kind by de voeten ſonder eenig uitſtel af te halen, en dat ſoo ras als hem mogelyk ſal zyn, ſich daer in op deſe wyſe gedragende.

Na de vrouw hebbende doen liggen, ſal hy ſoetelyk ſyne platte hand, wel met oly of verſche boter beſmeert, nae 't midden van de borſt des kinds daer in ſteken, de ſelve na binnen dryvende, om dat volkomen te doen keeren (want in deſe geſtalte is het dat half, hebbende de voeten alſoo na by den doortogt als het hooft, wanneer dat het midden van ſynen buik aenbied) waer na hy ſyne hand ſal laten glyen onder den buik, tot dat hy de voeten van 't kind heeft gevonden, welke hy in den doortogt ſal brengen om het uit te halen, op de wyſe als of het die eerſt had aengeboden; wel acht ſlaende dat de borſt en het aenſicht naer onder komen, en beſorgende dat het altyt in deſe geſtalte gebragt zy, eer dat men het hooft koomt uit te halen; om de reden die wy nu al meermaels geſeit hebben, en die men nimmer vergeten moet.

Wanneer het kind de borſt of den buik aenbied, ſal de Meeſter ſich op de ſelfde wyſe in het een en het ander dragen; vermits ſy de ſelfde omſtandigheden vereiſſchen.

Het kind kan ſich noch aenbieden met de zyde; dan is het ook alſoo onmogelyk dat het in deſe geſtalte ſou voor den dach komen als in de twee andere; maer het word daer in ſoo geweldig niet geplaegt, en die is hem geenſins ſoo wreed; want het kan vry langer daer in blyven ſonder te ſterven, dan in de twee voorgaende, in welke het veel meer word gepynigt dan in deſe, waer ſyn lichaem na voren kan worden gebogen ſonder groot geweld, en niet naer achter gelyk in de

twee andere: daer-en-boven valt de navel-ſtreng daer in ſoo ras niet uit dan als het kind ſich met den buik aenbied, in welken tyt die geduurig meeſt uitvalt. Om deſe geboorte te helpen, moet men ſoo veel als in de twee eerſte, het kind by de voeten af halen, wanneer het ſich met de zyde, met den buik, of met de borſt aenbied; 't welk men op deſe wyſe ſal doen. Hebbende de vrouw na den eiſch doen liggen, ſal de Meeſter met ſyn hand het lichaem des kinds een weinig te rug dryven, op dat hy die daer te gemakkelyker mag inbrengen, die hy ſal laten glyen langs de dyen tot dat hy de beenen en de voeten gevonden heeft, by welke hy dat ſal keeren, en vervolgens uithalen, gelyk van d'andere geſeit is, met de ſelfde ſaken in acht te nemen; en hy moet in deſe driederlei ſlag van geboorten ſich geenſins ophouden, door het kind met het hooft te willen doen komen, met te trachten dat in de natuurlyke geſtalte te brengen; want hoe weinig het ook in deſe vremde geſtalten verblyft, het is in ſeer groot gevaer van daer te ſterven, indien men dat met den eerſten niet af haelt, 't gene niet kan geſchieden dan met des ſelfs voeten te gaen ſoekken, gelyk ik heb aengeweſen.

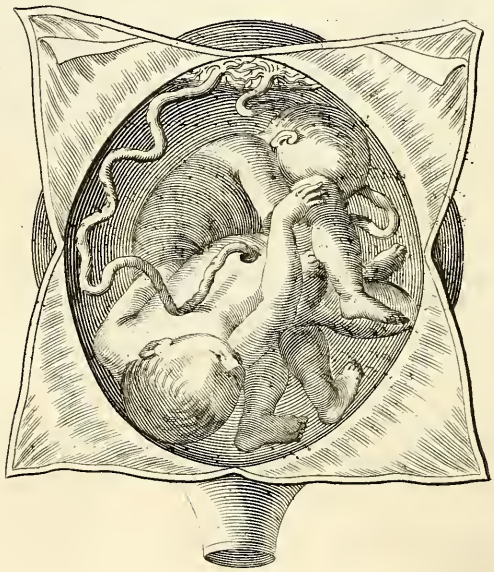

XXV. HOOFT-

XXV. HOOFTDEEL.

Van de geboorte waer in verſcheide kinderen zyn, die ſich t'ſamen aenbieden in onderſcheide poſtuuren, van welke voorheen is gehandelt.

INdien alle de figuuren en geſtalten tegen natuur, die wy tot hier toe beſchreven hebben, in welke het kind alleen zynde, ſich kan aenbieden om ter weereld te komen, alle de moeielykheden en alle de gevaerlykheden veroirſaken daer wy van geſproken hebben, ſoo is de geboorte waer in verſcheide kinderen t'ſamen zyn, die in deſe quade poſtuuren komen, noch veel beſwaerlyker, niet alleen voor de moeder en voor het kind, maer ook voor de Handmeeſter; want ſy zyn ſoodanig geperſcht en gedrongen, dat ſy dikwils malkander verwerren en beletten uit te komen; en dan is de lyfmoeder daer ſoo ſeer van vervult, dat de Meeſter niet als met groote moeiten daer ſyn hand in kan krygen, gelyk hy noodſakelyk doen moet, wanneer ſy noodig heeft die te keeren, of te rug te dryven, om haer een andere poſtuur te doen nemen, dan die in welke ſy ſich eerſt hebben aengeboden.

Wanneer de vrouw twee kinderen heeft, ſoo bieden ſy ſich niet gemeenelyk beide t'ſamen aen in den doortogt om daer uit te komen, want dikwils is d'een meerder gevordert als d'ander; 't welk maekt dat men in dien tyt niet meer dan een gevoelt, en dat men, dikwils niet gewaer word dat de vrouw twee kinderen heeft, dan als men haer willende van de nageboort verloſſen, na de geboorte van 't een, het ander te voorſchyn voelt komen. Men moet ook niet gelooven, wanneer daer twee kinders in de lyfmoeder zyn; dat de natuur een regel heeft om het een daer eerder te doen uitkomen als 't ander, eerſt of laeſt, na dat het die beſt ſou paſſen, dit is te ſeggen, dat indien d'een ſterkker en d'ander ſwakker is, de ſterkſte eerſt kome; gelyk ook wanneer het een doot en t'ander levend is, dat het doode door het levende ſou uitgedreven worden; want het is gewis dat 'er daer toe geen ſekere ordre gevonden word, waer van gy hier een voorbeeld moogt ſien. Ik hielp eenigen tyt geleden, acht dagen na den anderen, twee onderſcheide vrouwen verloſſen, die beide van tweelingen ſwanger waren, van welke het een levendig en het ander doot was; van de eerſte quam het levendig kind voor het doode, en van de tweede wierd het doode voor het levendige uitgedreven; en de ſelfde ſaek ontmoet men dagelyks ten aenſien van ſterkke of ſwakke kinderen; want die naeſt aen den doortogt is, 't zy doot of levendig, ſterk of ſwak, is altyt de gene die eerſt voor den dach koomt, of die men eerſt moet uithalen, indien het van ſich ſelven niet komen kan; anderſins ſou men de moeielykheit van dat baren noch vermeerderen, ſoo wel wegens den lankduurigen arbeid der moeder, als wegens 't geweld dat men haer ſou moeten aendoen, als ook aen dit eerſte kind, met het te rug na binnen te dryven om het ander voor dat te doen konnen.

Wy hebben in 't ſevende Hooftdeel van dit tweede Boek aengeweſen, ſprekende van de natuurlyke geboorte, hoe men een vrouw moet helpen verloſſen die

twee

twee kinderen heeft , wanneer die beide natuurlyk komen : nu is ons overig bekent te maken op wat wyſe men ſich moet gedragen , wanneer die beide ſich in een quade geſtalte aenbieden , of als dat maer een doet , ſoo als het gewonelykſt gebeurt , het eerſte met het hooft , en het tweede met de voeten komende , of in noch een erger poſtuur ; in welk geval men heel ras het uit komen van 't eerſte moet verſorgen , om daer op terſtond het tweede te konnen af halen , dat ſeer veel heeft geleden in ſyne geſtalte tegen natuur , 't welk men ſal doen by de voeten , ſonder te beſoekken dat een natuurlyke ſtant te doen krygen , wanneer het al ſchoon eenigſins daer toe geſchikt weſen mogt ; uit oirſaek dat het ſoodanig vermoeit en verſwakt is , gelyk ook de moeder , geduurende het voortkomen van 't eerſte , dat het dikwils in gevaer ſou zyn van te ſterven , eer het van ſich ſelven ſou komen.

Somtyts mede na dat het eerſte natuurlyk is voortgekomen , bied het tweede ſich inſgelyks aen met het hooft voor uit : in dit geval moet men de natuur ſoo goeden werk laten voltrekken , mits dat ſy daer mede niet te lang beſig blyve ; want het kind ſou wel konnen ſterven , of ſchoon in een natuurlyke geſtalte , door te grooten lankduurigheit van den arbeid , en de vrouw die ſeer veel uitgeſtaen heeft , in het eerſte van hare twee kinderen ter weereld te brengen , is gemeenelyk ſoo vermoeit en ſoo kleinmoedig , wanneer ſy weet dat ſy , na ſoo veel geleden te hebben , alleen de helft van haer werk heeft afgelegt , dat ſy met eenen alle haer couragie verlieſt , daer-en-boven ſoodanig verſwakt en afgemat zynde , dat ſy geen ween meer heeft , of ſeer weinig , en die ſeer traeg , noch ook merkelyke perſſingen om het tweede gelyk het eerſte af te konnen ſetten. Hierom ſiende dat ſyn voortkomen te lang aenloopt , en dat de krachten der moeder veel afnemen , ſal de Meeſter ſonder langer te wachten , ſyne hand in de lyfmoeder ſteken om de voeten van dit tweede kind te ſoekken , om dat af te halen ; 't welk hy in die gelegentheit lichtelyk verrichten ſal , om dat de weg nu wyd genoeg is , als door het voortkomen van 't eerſte gebaent zynde : en indien de wateren van dit tweede kind noch niet waren afgeloopen , gelyk die ſomtyts niet zyn , voor dien tyt van voornemen zynde dat terſtond by de voeten af te halen , ſal hy gants geen moeielykheit maken van des ſelfs vlieſen met ſyne vingers te verbreken ; en of wy wel op een ander plaets geſeit hebben dat men ſulks nimmer moet doen , ten zy in eenige byſondere gelegentheden die wy op haer plaets hebben in acht doen nemen , ſoo moet dat met onderſcheiding verſtaen worden : want als 'er te doen is van de geboorte volkomen toe te vertrouwen aen het werk der natuur , ſoo moet men die van ſelfs laten doorberſten ; maer wanneer men ſpreekt van d'uithaling des kinds door de konſt te doen , by dit geval is daer in geen gevaer , en in tegendeel moet men dat doen , om het kind te keeren , 't welk anderſins onmogelyk ſou zyn.

De Meeſter moet boven alle dingen wel wachten ſich niet te bedriegen , wanneer de kinderen beide t'ſamen de handen of voeten voor uit ſteken ; en werkkende moet hy aendachtig letten of ſy niet aen malkander vaſt zyn , of eeniger wyſe hoe dat weſen mogt wanſchapen ; als ook welke de deelen zyn van 't een , en welke de deelen zyn van 't ander , ten einde hy 't een naer het ander mag af halen , en niet beide te gelyk , even als hy ſou konnen doen de ſaek niet wel onderſoekkende , indien hy de rechter voet van 't een met de ſlinkker van 't ander vaſt hebbende ,

bende, die soo beide te gelyk trok, geloovende dat sy van een selfde lichaem waren, om dat hy een slinkker en een rechter had; 't welk doende, soo sou het hem volkomen onmogelyk zyn de selve soo te krygen: Maer hy sal wel lichtelyk bekennen wat daer van zy, indien hy, wanneer twee of drie voeten van verscheide kinderen sich in de geboorte aenbieden, daer van twee bysondere genomen hebbende, die meest gevordert zyn, en van onderscheide zyden, dat is te seggen een rechter en een slinkker, en syne hand latende glyen langs hare beenen en hare dyen na de liessens indien het van voren, of na de billen, indien het van achter is, vinden koomt dat sy aen een selfde lichaem behooren; waer van versekert zynde, sal hy eerst beginnen by de voeten uit te halen dat meest gevordert is, hebbende om den weg gemakkelyker te laten, die van 't ander kind een weinig aen een kant geschikt, sonder insicht te nemen of dat het sterkste zy, of het swakste, het grootste of het kleinste, het doode of het levendige; maer hy sal alleenig dit eerste uithalen soodanig als het zy, op het vaerdigste dat hy sal konnen, de selfde saken in acht nemende als of 'er maer een was; dat is te seggen, het soodanig te maken dat het kome met de borst en het aensicht om laeg, nevens alle d'omstandigheden die geseit zyn in de geboorte waer in de voeten sich eerst aenbieden; en ook de moederkoek niet af te halen voor dat het tweede kind daer is uitgekomen: want dikwils is 'er maer een die sy beide gemeen hebben, die van den bodem der lyfmoeder los-gemaekt zynde, oirsaek van een groote bloedstorting sou wesen; om dat, gelyk al elders geseit is geweest, de uiteinden der vaten daer sy tegen aen sit, door dese scheiding open souden blyven, soo lang de lyfmoeder noch in de uitspanning sou wesen, die 't ander kind, 't welk sy noch by sich heeft, daer in maekt, en sich niet sluiten (gelyk het gemeenelyk gebeurt) dan na dat sy geheel ontledigt zynde komen sou tot sich t'saem te trekken, en (indien men dus seggen mag) in haer selven te krimpen.

Soo ras dan als de Meester het eerste kind sal uitgehaelt hebben, moet hy dat van de moederkoek affscheiden, met dat de navel-streng toe te binden en af te snyden: vervolgens daer op sal hy de voeten van 't ander nemen, om dat op de selfde wyse af te halen; waer na hy de nageboorte met hare twee strengen daer uit sal halen, gelyk geseit en aengewesen is in 't achtste Hooftdeel van dit tweede Boek. Maer indien de kinderen eenige andere partien dan de voeten aenbieden, soo sal hy sich bestieren en dragen volgens de selve manieren die wy in de voorgaende Hooftdeelen hebben aengewesen, sprekende van yder der onderscheide posturen tegen natuur; altyt onderhoudende, om de redenen hier boven bygebragt, den aenvank van de werkking te nemen met het kind dat meest in den doortogt gevordert sal wesen, en in de bequaemste figuur om des selfs uithalen ten goeden einde te brengen.

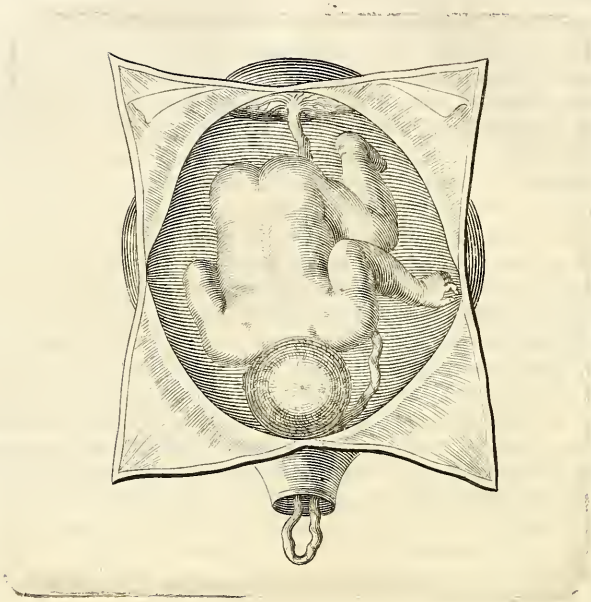

XXVI. HOOFTDEEL.

Van de geboorte waer in de navel-ſtreng voor het kind uitvalt.

SOo menigmael als de navel-ſtreng eerſt voor den dach koomt, bied het kind niet altyt ſynen buik voor uit; want of ſchoon het natuurlyk koomt, wat aengaet de figuur van ſyn lichaem, dat is te ſeggen met het hooft voor uit, ſoo laet ſomtyts de navel-ſtreng niet na uit te vallen, en voor het ſelve uit te komen; om welke reden het in ſeer groot gevaer van ſyn leven is, ten ware die geboorte ſeer vaerdig mogt zyn; uit oirſaek dat het bloed 't welk moet gaen en komen door de vaten daer ſy uit beſtaet, om het kind te voeden en levendig te houden terwyl het in de lyfmoeder is, daer geſtremt zynde, den weg tot het omloopen dat daer moet geſchieden beſet en ſtopt; 't welk ſoo ſeer geſchied uit oirſaek van het drukken dat deſe vaten in den doortogt ontfangen, wanneer ſy ſich aenbieden met het hooft van het kind, of met eenige andere partien, als mede wel om dat het bloed daer in ſtremt, gelyk geſeit is, uit oirſaek van 't verkouwen dat het ontfangt door het buiten komen van deſe ſtreng. Doch indien

indien dusdanigen ongeval oirsaek is van een haestige doot des kinds, dat koomt niet soo seer wegens het gebrek van voedsel, 't welk het voor een dach, en selfs voor meer wel sou missen, het daer toe noch bloeds genoeg in syn lichaem hebbende; dan door dien dat bloed niet levendig gemaekt en vernieuwt kan zyn door het rontom-loopen, gelyk het geduurig van nooden heeft; welk omloopen verhindert zynde, altyt een haestige doot in alle gedierten medebrengt, vroeger of trager, na dat sulks meerder of minder is; 't welk maekt dat somtyts het kind, wiens navel-streng soodanig is uitgekomen, niet alleen geen quartier uurs is sonder sterven, indien dese streng volkomen gedrukt is door het hooft van het kind, soo krachtig in den doortogt besloten; en dat het op een ander tyt niet nalaet noch levendig te zyn, of schoon die geduurende eenige uuren daer is buiten geweest; uit oirsaek dat die niet naeuw toegedrukt zynde, het bloed niet nalaet daer door te loopen om het kind in 't leven te behouden by de tusschentyt der smerten van de vrouw, gelyk ik bysonderlyk opgemerkt heb in twee vrouwen die ik van levendige kinderen heb helpen verlossen, of schoon de streng van haer navel geduurende meer dan vier uuren daer buiten geweest had, eer ik ontboden was om haer bystant te doen; verplicht geweest zynde die weder geheel in de lyfmoeder te doen keeren om haer terstond by de voeten uit te halen, ten einde haer in 't leven te behouden, daer sy groot gevaer liepen van dat te verliesen.

En aengaende de navel-streng die uitgevallen is, men kan licht bekennen of het kind, dat noch in de lyfmoeder ligt, levendig of doot zy; want indien het levendig is, soo is de navel-streng warm, dik, en vol bloed, en vast genoeg, en men gevoelt daer het kloppen der slag-aderen: maer wanneer het doot is, is die streng gemeenelyk ledig, sacht, sluts, klein, koud, en men gevoelt daer ontrent geen beweging van slag-ader.

Ik weet wel dat men my kan tegenwerpen, dat of schoon het omloopen des bloeds dus verhindert en gestenit zy door dit uitvallen van de navel-streng, het daerom geen oirsaek van een haestige doot des kinds wesen moet, om dat het bloed niet nalaet om te loopen in alle de andere deelen van syn lichaem; waer op ik antwoorde, dat ten aensien van 't selve het volkomen noodsakelyk is, dat syn bloed, by gebrek van adem halen, bewrogt en toebereid worde in de moederkoek, om welke reden het daer mede een vrye gemeenschap moet hebben, en anders haelt het kind strax synen adem door de mond, soo wel om syne longers en hert te verkoelen, als om door het uitademen de vuile dampen uit te werpen; 't welk het niet doen konnende soo lang het in de lyfmoeder is, noodsakelyk verstikken moet, en in seer korten tyt sterven, indien 't een en 't ander hem gesamentlyk ontbreken. Hierom moet men in dese ontmoeting het voortkomen van dit kind ten eersten verwekken en versorgen, of dat wel by de voeten gaen krygen, om het terstond uit te halen, indien men sag dat het niet vaerdig voor den dach komen kon.

De vrouwen welker kinderen vele wateren, en de navel-streng seer lank hebben, zyn dit ongeval seer veel onderworpen; want de wateren komende in grooten overvloed uit te loopen in den tyt wanneer de vliesen bersten, slepen dikwils teffens met haer uitbarsten dese streng met haer, die midden in haer lag en dreef, en dies te lichter om dat het hooft des kinds noch niet wel gesakt en in den doortogt gevordert was, om die te beletten neer te vallen, en alsoo daer voor uit te komen: en dikwils valt de navel-streng ook uit wanneer het kind sich aenbied in een

geſtalte tegen natuur; om dat het kind niet wel kan neerſakken in de paſſagie, wanneer het in een quade geſtalte is, die maekt dat de deelen, die het aenbied, niet naeuwkeurig geheel het inkomen van de lyfmoeder beſlaen, uit oirſaek van hare ongelykheit, ſoo dat daer gemeenelyk iets ledig blyft, waer lang die ſtreng uitſlipt.

Soo ras als men deſe ſaek gewaer word, moet de vrouw ſich wel warm in haer bed leggen, en men moet ten eerſten die ſtreng daer weder in maken te krygen, om te beletten dat ſy niet ſou verkouwen, en trachten die volkomen weder te rug te brengen tot beneden het hooft van het kind, indien ſy ſich ſoo eerſt koomt aenbieden, van vreeſe dat ſy niet geperſcht en gekneuſt worden mogt gelyk wy geſeit hebben, en dat hier door de beweging van 't bloed niet volkomen geſtuit mogt zyn, die doende blyven onder de plaets daer men haer te rug ſal gebragt hebben; 't welk geſchieden ſal door middel van 't uitterſte der vingeren van eene hand, de ſelvige houdende aen de zyde daer die uitgekomen was, tot dat het hooft geheel en al neer-geſakt, en den doortogt beſet hebbende, die beletten kan niet weder uit te vallen, gelegentheit nemende van een goede wee, om dat te lichter daer in te geleiden; of indien men de hand daer uit haelt, ſal men een klein ſtukje ſacht lynwaet ſteken tuſſchen de zyde van 't hooft en de lyfmoeder, om de plaets te ſtoppen daer ſy was door gevallen, makende dat 'er een einde van dat lynwaet ſoo gelegt na buiten hange, om dat weder te konnen uithalen, wanneer het noodig ſal zyn; als ook een veel dubbelen doek in heeten wyn nat gemaekt voor d'inkoomſt van de lyfmoeder te leggen, om te beletten dat deſe navel-ſtreng door de lucht van buiten niet verkouwe, in geval die weder quam uit te vallen.

Maer ſomtyts mag men die ſtreng wel ſchoon naer binnen brengen, en alle deſe voorhoeden gebruiken, daer ſy even niet nalaet altyt weder uit te vallen op alle ween die de vrouw overkomen, door welke ſy weder naer buiten gedreven word. In dit geval ſal men de werkking geenſins meer uitſtellen, en de Handmeeſter moet ſoo ras als hy ſal konnen, het kind uithalen by de voeten, die hy moet gaen ſoekken, al ſchoon het ſich met het hooft voor uit aenbood; want dit hulpmiddel is 'er alleen om dat in 't leven te behouden; 't welk het onfeilbaer verlieſen ſal, indien men 't maer een weinig tyts alſoo laet. Hierom de vrouw in een bequame geſtalte doen liggen hebbende, ſal hy ſoetelyk het hooft des kinds dat ſich aenbied te rug ſtooten, indien het niet te ſeer is gevordert tuſſchen de gebeenten van de doortogt, en hy ſulks kan verrichten ſonder de vrouw te veel geweld te doen lyden, (in welk geval het beter is het kind in gevaer van ſterven te laten, dan het leven van de moeder loſſelyk te wagen) waer na hy ſyne hand, wel beſtreken met oly of verſche boter, onder de borſt en den buik ſteken ſal, om de voeten te gaen ſoekken, door middel van welke hy dat ſal keeren, om vervolgens dat uit te halen gelyk geſeit is; 't welk gedaen zynde ſal hy terſtond goede acht ſlaen op 't kind, dat in deſe gelegentheit altyt heel ſwak is. Dus doende heb ik meer dan feſtig kinderen in 't leven behouden, daer ſy anders wel ſekerlyk van berooft geweeſt ſouden zyn, indien, om my 't ontlaſten van de moeiten (gelyk dagelyks vele door ſtaets-ſtreken doen) van een ſoo verdrietigen arbeid, ik het verloſſen harer moeder aen het werk der natuur had gelaten.

XXVII. HOOFTDEEL.

Van de geboorte waer in de moederkoek eerſt voor den dach koomt, of geheel voor het kind is uitgekomen.

HEt uitkomen van de navel-ſtreng voor het kind, waer van wy in 't voorgaende Hooftdeel geſproken hebben, is dikwils oirſaek van ſyn doot, om de redenen die wy geſeit hebben; maer dat van de moederkoek is noch veel gevaerlyker: want behalven dat het kind dan gemeenelyk ſterft, indien het ſchier op 't ſelfde oogenblik niet word geholpen, ſoo is de moeder daer ſeer dikwils in 't gevaer hares levens, wegens de groote bloedſtorting die daer gewonelyk is by te komen, wanneer die moederkoek van de lyfmoeder los gaet voor dat het tyt is; om dat ſy alle uiteinden der vaten open laet tegen welke ſy vaſt ſat, waer door het bloed in overvloed daer uit loopt, ſonder op te houden tot dat die geheel van het kind is verloſt; uit oirſaek dat ſy, terwyl het in de lyfmoeder is, altyt tot yder ſtond perſſingen maekt om dat te trachten uit te dryven, door middel van welke ſy geduurig bloed uit die vaten drukt en komen doet, daer ſy altyt open zyn, gelyk wy nu al verſcheide malen verklaert hebben; wanneer de moederkoek alſoo los is geworden, ſoo lang ſy in hare uitſpanning blyft, en ſich niet weder ſluiten voor dat ſy van alles wat ſy in had ontledigt zynde, door het t'ſamen-trekken van hare vliesachtige ſubſtantie die koomt toe te ſtoppen door het perſſen. Hierom indien men vlytig moet weſen in het kind te helpen wanneer de navelſtreng eerſt uit koomt, ſoo moet men noch vaerdiger zyn om dat te doen, wanneer de moederkoek gants is los geworden en buiten de lyfmoeder gekomen; en het vertragen, hoe klein het ook weſen mogt, is altyt oirſaek van een haeſtige doot des kinds, indien men dat niet met den eerſten daer uit haelt: want dan kan het niet lang vertoeven ſonder te ſtikken, terwyl het noodig heeft door de mond adem te halen (gelyk ik in 't voorgaende Hooftdeel verklaert heb) ſoo ras als ſyn bloed niet meerder levendig gehouden word door de toebereiding die daer van in de moederkoek geſchied, welkers bedryf en gebruik ophouden, met dat ſy van de vaten der lyfmoeder daer ſy aen vaſt was, geſcheiden is; waerom ook terſtond die groote bloedſtorting daer over koomt, die ſoo gevaerlyk is voor de moeder, dat ſy, indien men ſulks niet haeſtig koomt helpen, weinig vertoeft ſonder het leven te verlieſen door dit deerlyk ongeval.

Ik heb in verſcheide vrouwen aengemerkt, die ſich geenſins gequetſt hadden, dat hare moederkoek dus was los-gegaen, en geheel afgeſcheiden van de lyfmoeder, uit oirſaek dat de navelſtreng van haer kind verwert en gedraeit was om eenige partien van des lichaems, en byſonderlyk rontom den hals; 't welk maekte dat hoe weinig ſich het kind mogt bewegen tot ſich te ſchikken om uit te komen, deſe ſtreng ſyne gewonelyke lengte en vryheit niet meer hebbende, geduurig aen de moederkoek trok, en die ſoo geheel deed los worden van de lyfmoeder, eer het eens tyt was.

Wanneer de moederkoek ſich ſoodanig eerſt in den doortogt aenbied, ſoo voelt men van alle kanten niet dan een ſacht lichaem, ſonder wederſtant in het aenraken van eenige vaſte partie, en het bloed koomt in grooten overvloed uit de lyfmoeder met verſcheide klonters, en de vrouw valt dikwils van haer ſelven. Soo ras dan als de Meeſter kennis gekregen heeft dat de ſaek duſdanig gelegen is, ſoo moet hy ſich vaerdig haeſten met de vrouw te verloſſen, indien hy haer en haer kind by 't leven behouden wilt, wanneer dat noch levendig is. Hierom ſal hy, indien de moederkoek ſich alleen aenbood ſonder uitgekomen te zyn, en dat de vlieſen der wateren noch niet open-gebarſten waren, gelyk het ſomtyts gebeurt, het deel van die moederkoek dat ſich aenbied, een weinig ter zyden ſchikken, tot dat hy recht aen ſyne vlieſen koomt, die hy terſtond met ſyne vingers ſal openbreken, om de wateren daer te doen uitloopen, en het kind ter ſelver tyt te keeren, in geval het ſich in een ander poſtuur aenbood dan met de voeten voor uit, by de welke hy dat haeſtig moet af halen: want men moet wel letten, of ſchoon de moederkoek die ſich alſoo voor uit aenbied, niet meer dan een vremd lichaem in de lyfmoeder zy, wanneer die daer van volkomen is los-geworden, gelyk ſy dan is; en dat men om die reden, naer het ſchynt, behoorde voort te gaen met het af halen van 't kind; nochtans dewyl die ſeer vaſt hangt aen de vlieſen die dat omringen, ſoo kan men niet lichtelyk dat ten goeden einde brengen; om dat men het lichaem der moederkoek niet afhalen kan of men moet ter ſelver tyt de vlieſen afhalen die het lichaem des kinds omwinden: boven dit dienen deſe vlieſen die geheel de lyfmoeder van binnen beſetten, door hare gladde en ſlibberige ſubſtantie, om het kind te lichter te doen keeren, en te verhinderen door haer tuſſchenkomen dat de lyfmoeder niet ſoo lichtelyk beleedigt ſou worden in den tyt van de werking, 't gene ſoo wel niet ſou gelukken, indien men de moederkoek eerſt af haelde. Hierom is het wegens deſe redenen wel veel ſekerker het kind terſtond af te halen, dat anderſins altyt ſoo ſwak is in deſe gelegentheden, dat het in korten ſterft, indien men het niet vaerdig koomt helpen: maer indien de Meeſter ſag dat de moederkoek ſchier geheel was naer buiten gekomen, en dat hare vlieſen gants verbroken en afgeſcheurt waren, in dit geval moet hy voortgaen met die volkomen af te halen: want behalven dat het dan onnut weſen ſou die weder in de lyfmoeder te duwen, ſoo ſou die den Meeſter geweldig verhinderen in ſyne werkking, en hem ondertuſſchen noch tyt doen verlieſen om het kind vaerdig te konnen helpen.

Indien men de moederkoek die ten naeſten by geheel buiten de lyfmoeder is, en welkers vlieſen gants zyn verbroken, niet te rug duwen moet; met meerder reden moet men die geheel daer is uitgekomen niet weder daer inbrengen. Men moet alleenig oppaſſen ſich niet beſig te houden met de navelſtreng te binden en af te ſnyden, eer men het kind ook daer heeft uitgehaelt, niet wel door de hoop dat het noch eenig leven daer van mogt ontfangen, terwyl men ſtaet om de verloſſing te voltrekken; maer om geen oogenblik tyts te verlieſen van het kind ten eerſten uit te halen, dat dan altyt in 't grootſte gevaer ſynes levens is; gelyk mede om ten eerſten de bloedſtorting des moeders te ſtoppen, die gemeenelyk ophoud ſoo ras als ſy volkomen verloſt is; om welke reden men ſich daer mede ſoo veel als mogelyk is haeſten moet.

Het kan ſomtyts geſchieden, dat niet tegenſtaende ſoo grooten ongeval het kind

kind noch levendig voortgebragt word, indien het vroeg genoeg is geholpen, gelyk ik verſekeren kan verſcheidemalen gedaen te hebben: maer het is gemeenelyk ſoo ſwak, dat men in 't eerſt ſchier niet kan oirdeelen of het levendig of doot zy. De Vroevrouwen doen in deſe gelegentheit, gelyk in meer andere, op dat het ſelve te beter ſou bekomen, teriſtond wyn in een bekken warm-maken, daer ſy vervolgens de moederkoek in leggen, eer ſy die van het kind affcheiden, ſich met genoeg bygeloovigheit inbeeldende, wanneer het ſyne krachten een weinig begint te hervatten, dat het de dampen van deſe warme wyn zyn, die door middel van de navel-vaten ſich tot in den buik des kinds begevende, daer kracht ook aen toebrengen; maer het is wel veel gelooflykker, dat het koomt door dien het ten naeſten by verſmoort geweeſt zynde, om niet te hebben konnen adem halen ſoo ras als het dat noodig had, dat dan begint te doen, door middel van 't welk het allenxkens weder uit deſe ſwakheit herſtelt word: nochtans, wat hier van zy, ſoo is 'er geen groot quaet in d'oude gewoonte t'onderhouden, of ſchoon die wat bygeloovig mag weſen, daer die in 't minſt geen nadeel kan brengen, en dat die in 't werk word geſtelt om de geeſten te vernoegen die daer van zyn ingenomen, wanneer men de noodige ſaken maer niet achterlaet, om ſich blindelings tot die zyde te begeven.

XXVIII. HOOFTDEEL.

Van het baren dat met groote bloedſtorting of met ſtuipen verzelt is.

VAn wat tyt dat de vrouw ſwanger mag weſen, ſchoon ſy dat op haer tyt, dan of ſy dat niet is, het bequaemſte en heilſaemſte hulp-middel in een groote bloedſtorting, om de moeder en het kind in 't leven te ſparen, die dan altyt beide in groot gevaer zyn van dat te verlieſen, is haer ten eerſten en ſonder eenig vertragen te doen verloſſen, met de voeten van 't kind te gaen ſoekken om dat daer by uit te halen. Ik heb wydloopig genoeg beſchreven in 't een-en twintigſte Hooftdeel van 't eerſte Boek, ſprekende van de bloedſtorting die de ſwangere vrouw over koomt, op wat wyſe men ſich in duſdanigen verloſſing moet dragen, en de Hiſtory van de bloedige doot mynes ſuſters, die ik niet ſal herhalen, om dat het daer aen te gedenkken my veel te gevoelig is; welk Hooftdeeel ſeer wel by deſe plaets paſt, hierom ſal men ſich daer na keeren, om te ſien wat ik daer heb aengeweſen, waer door ſoo moeielyken en ſoo gevaerlykken ongeval ſou konnen geholpen worden. Doch wanneer die bloedſtorting ſlechs middelmatig is, en dat ſy maer even heeft begonnen aen de vrouw die in arbeid ſit, ſoo kan men in dit geval dat baren aen 't werk der natuur bevelen, wanneer, gelyk ik even geſeit heb, die bloedſtorting maer ſlechs ſeer matig zy, en de vrouw ook genoegſaem krachtige ween hebbe, om reden tot hoop te geven dat ſy van haer ſelven ſal konnen verloſſen: nochtans als in den tyt wanneer de bloedſtorting ſich begint te vertoonen,

de

de vlieſen der wateren van 't kind noch niet zyn gebroken, dan moet men terſtond die breken ſoo haeſt als de lyfmoeder een weinig geopend is, ſonder te wachten dat die vlieſen van ſelfs ſouden breken: want gelyk de bloedſtortingen die meer als middelmatig zyn, altyt voortkomen door dien de moederkoek van den bodem der lyfmoeder is los geworden, indien men deſe vlieſen in haer geheel liet, die van alle kanten aen de moederkoek vaſt zyn, dan ſouden ſy noch een grooter los-worden veroirſaken, krachtig na voren gedreven en geperſcht wordende, in den tyt der ween van de vrouw: maer als ſy zyn doorgebroken, geyen ſy het kind plaets om in den doortogt te vorderen, dwerſch door hare breuk, ſonder de moederkoek meerder te trekken gelyk ſy te voren deden, noch die meerder van de lyfmoeder los te maken.

De ſtuipen zyn noch een ander ongeval, dat dikwils de moeder en 't kind omkomen doet, ſoo wel als de bloedſtorting, indien de vrouw daer van niet heel ras word geholpen door de verloſſing, die het beſte genees-middel is dat men in 't een en 't ander ſou mogen toebrengen: maer de lyfmoeder ſomtyts niet genoegſaem geopend zynde, wanneer de ſtuipen haer overkomen, ſoo kan men niet dan de gemeene genees-middelen gebruiken, tot dat men gelegentheit heeft van het kind af te halen; gelyk een ader te openen in den arm, en ſelfs op de voet (in geval de ſtuipen niet voortquamen uit een groote bloedſtorting) en haer van tyt tot tyt Clyſteryen te ſetten die al wat krachtig mogen weſen, ſoo wel om de herſſens t'ontlaſten van te grooten overvloed van verhit bloed dat ſich daer na toe heeft geſet, als om de vrouw te doen perſſingen krygen, die de lyfmoeder openen mogen, welke lyfmoeder tot dien einde ook bevochtigt ſal worden met verſachtende ſtovingen, en veelvoudig beſtrykken met olyen. Ik heb eenige Geneesmeeſters by duſdanige ontmoetingen de vrouwen wel braekdrankken ſien voorſchryven, en om de ſtuipen gelyk ſy meenden te ſtillen, en om het afdryven van 't kind te bevorderen; maer het is haer ſchier noit ſoodanig gelukt als ſy wenſchten: want duſdanige ſtuipen komen altyt voor 't gemeen de vrouwen in den arbeid over, door een van deſe drie oirſaken; te weten, of door te grooten overvloed van bloed ten hoogſten verhit door d'ontroering van den arbeid, of ten aenſien van te grooten menigte die ſy daer van verloren heeft door eenige bloedſtorting, of wel gelyk het in 't eerſte baren dikwils gebeurt, uit oirſaek van de ſeer groote ſmerten welke de lyfmoeder geheel zenuwachtig zynde gevoelt, die verwekt word door d'ongemeene ſpannig die 't kind daer in maekt; welke ſmerten overgaende tot de herſſenen met het verhit bloed, dat ſich ook in overvloed daer na toe begeeft, door medelydigheit deſe ſtuipen veroirſaken, die om deſe reden, wel verre van te verminderen, noch vermeerdert worden door alle die geweldige poogingen van braken, en door de hoogſte ontroeringen welke dit gevaerlyk genees-middel dan veroirſaekt; dat de bloedſtorting ook koomt vermeerderen die de ſtuipen had voorgegaen, of wel niet nalaet de ſelve te doen komen, met de moederkoek geheel los te maken, indien dat in 't eerſt noch niet was geſchied. Hierom kan ik niet raden dit genees-middel te gebruiken, 't welk ik altyt by deſe gelegentheden ſeer verderflyk voor de moeder en het kind heb gekent, en ſelfs daer de krachtige perſſingen welke dat de vrouw doet in 't werk ſtellen, haer een doodelyke breuk in de eigene ſubſtantie der lyfmoeder veroirſaken komen, indien hare inwendige mond niet genoegſaem geopent mogt zyn, om het kind te laten voor den dach komen.

Ik

Ik heb eenige vrouwen geſien uit haer ſelven levendige kinderen baren, en vervolgens welvarende zyn, of ſchoon ſy te voren vyf of ſes aenvallens van hevige ſtuipen uitgeſtaen hadden: maer in den tuſſchen-tyt van deſe aenvallen waren ſy weder tot haer ſelven gekomen; 't welk maekte dat met de krachten der moeder die van 't kind, die door de ſtuipen wel waren verſwakt geweeſt, ſich weder quamen te herſtellen ſoo ras als de ſtuipen waren over-gegaen. Maer wanneer een vrouw niet weder tot hare kennis koomt, na dat ſy van de ſtuipen is aengetaſt geweeſt, en ſy daer geheel van bedwelmt blyft, en men ſiet dat ſy uit de mond ſchuimt, geweldig ronkkende, dan ſullen de moeder en 't kind ſchier altyt omkomen, indien ſy niet ſeer vaerdig door 't verloſſen geholpen worden. Ik heb vele vrouwen met hare kinderen in deſer voegen by 't leven bewaert; maer ſommige andere hebben niet nagelaten te ſterven na dat ſy wel en behoorlyk verloſt waren, of ſchoon ik haer vaerdig geholpen had. Ik heb de oirſaek hier van inſonderheit toegeſchreven aen de verdorventheit van haer doot kind in haren buik eenige dagen geleden, van 't welk quade dampen waren opgereſen, die ſich na de herſſenen keerende, met het bloed door de groote ontroering van den arbeid ten hoogſten verhit, aldaer te ſeer quaden indruk gemaekt hadden: hier by komende dat de ſtuipen uit haer ſelven de meeſten tyt doodelyk zyn; waer toe noch veel hielp het innemen van ſekeren wyn om te braken, welke, lieden by geval daer ontrent komende, de vrouw hadden doen gebruiken, uit oirſaek dat haer noch ſomtyts eenige ſtuipen over qnamen naer het baren, om dat de krachtige indruk in de herſenen gedaen, niet op een ſpronk ophouden kon, of ſchoon de voornaemſte oirſaek daer van was wech-genomen.

Nu dewyl de verloſſing het heilſaemſte genees-middel is 't welk men een vrouw toebrengen kan die in de ſtuipen ligt, hoewel de uitkoomſt daer van noch twyffelachtig is, ſoo ſal de Meeſter niet te min trachten haer deſe byſtant te doen, als mede aen haer kind, ſoo ras hem dat mogelyk kan zyn. Hierom indien hy oirdeelt dat het kind levendig is, of ſchoon het ſich aenbied in een natuurlyke geſtalte, moet hy dit geheel in de lyfmoeder omkeeren, om het ſelve by de voeten uit te halen, na de vlieſen der wateren vaerdig gebroken te hebben, om ſulks te doen, indien ſy dat niet waren; gelyk ik met gelukkigen uitſlag gedaen heb in tegenwoordigheit van verſcheide Handmeeſters en Vroevrouwen. Dit maekt dat ik moet gelooven, indien de vrouw van een mynen jongen Spitsbroeder, die 't voorleden jaer van de ſtuipen ſtierf met twee kinderen in den buik, in 't by zyn van haer eigen Vader, en van haer Man (die beide nochtans haer byſonder werk maekten van vrouwen te helpen verloſſen) in dier voegen van haer had geholpen geweeſt, of indien ſy den moed niet hebbende om ſelfs ſich dat t'onderwinden, om iemand anders van hare Spitsbroeders geſonden hadden, om haer in dien nood byſtant te doen, daer ſou ſonder twyffel meerder hoop geweeſt hebben van door dat middel die arme vrouw in 't leven te behouden, dan haer ſonder byſtant te laten ſterven gelyk ſy deden, daer ſy volkomen ſulken hulp noodig had. Doch indien de Meeſter kent dat het kind doot is, en dat ſyn hooft te ſterk in den doortogt geſet is, ſoo ſal hy geen moeielykheit maken van dat met den haek uit te halen, ſich beſtierende op de wyſe die ik heb aengeweſen in 't ſeſtiende Hooftdeel van dit tweede Boek, ſprekende van 't hooft van een doot kind dat in den doortogt blyft ſitten, ſonder daer te konnen uitkomen wegens ſyne grootte. Meeſter

Boileau, myn broeder, kan getuigen, dat ik in syne tegenwoordigheit heb helpen verloſſen, ontrent twaelf jaren geleden, de vrouw van een syner vrienden, die in arbeid zynde van haer eerſte kind nu anderhalven dach in geduurige ſtuipen gelegen had, waer door sy in doots-nood was gebragt, met het verlieſen van alle kennis, om welke reden sy van vele Meesters verlaten was, die 't sich niet hadden willen onderwinden haer te verloſſen: maer niet tegenſtaende den ſlechten ſtaet daer sy in lag, en de kleine hoop die daer was dat sy 't ſou mogen ontkomen, liet sy niet na vervolgens noch wel te varen, en ik heb haer ſedert dien tyt noch verſcheide malen helpen verloſſen.

Op den laeſten dach van 't jaer 1672. was ik te poſt gereden naer het Vlek *Chambly*, niet verre van *Beaumont-ſur-Oyſe*, om Mevrouw *De Saint Ju*, dochter van den Heer van *Chambly*, te helpen verloſſen, die in den arbeid zynde van haer eerſte kind, op 't begin van den tweeden dach hares arbeids van geweldige ſtuipen wierd overvallen, die haer twintig uuren op 't lyf bleven: maer te laet daer van bericht wordende, wat vlyt ik ook mogt doen, kon ik daer niet tydelyk genoeg komen om haer te helpen; want sy was meer dan over een uur geſtorven, en te voren verloſt geworden door drie Handmeesters van dat land, die waerſchynelyk sich niet te wel verſtaende op deſe werkkingen, te lang vertraegt hadden met haer te helpen, en haer ten uitterſten geplaegt in meer dan een groote uur lank het beſt dat sy konden haer kind met ſtukken af te halen, haer boven dat noch een deel van de moederkoek in de lyfmoeder gelaten hebbende; 't welk oirſaek was dat de ſtuipen niet nalieten aen te houden, en dat hare werkking voor deſe arme vrouw geheel vruchteloos was, die eenige uuren daer na ſtierf. Maer het grootſte quaet quam haer inſonderheit voort van die werkking vertraegt en te lang uitgeſtelt te hebben, terwyl men van d'omliggende plaetſen deſe drie Handmeesters had laten halen, die haer hielpen verloſſen gelyk sy beſt konden.

Daer zyn ſekere vrouwen die noit in de kraem komen ſonder ſtuipen te krygen, 't zy van te voren, of na haer baren. Maer om een ſoo moeielyken ongeval te vermyden en voor te komen, moet men duſdanige vrouwen geduurende den geheelen tyt van haer ſwanger-gaen twee of driemael doen laten, waer boven men haer noch moet doen laten ſoo ras sy den arbeid beginnen op den hals te krygen, om d'overtolligheit des bloeds te verminderen, waer van hare vaten te vol zyn; om dat het ſelve dan koomt te koken, uit oirſaek van de ſmerten des barens-noods, die dat ongemeen ontroerende en verhittende, het ſelve in te grooten overvloed naer het hooft voeren, en door dit middel gemeenelyk ſtuipen veroirſaken. Verſcheide vrouwen hebben sich heel wel bevonden met mynen raed hier in gevolgt te hebben, 't welk oirſaek geweeſt is van dat sy gants geene ſtuipen gekregen hebben, gelyk sy gewoon waren ontrent haer voorgaende in de kraem komen; en men moet die veel eer laten in den arm als in de voet, om dat 'er een grooten overvloed in 't lichaem zynde, het bloed dat in groote menigte sich naer het hooft begeeft, vry wel vaerdiger ontledigt word door het laten in den arm, als door dat in de voet.

XXIX. HOOFT-

XXIX. HOOFTDEEL.

Om een vrouw te verloſſen, wanneer haer kind waterzuchtig of wanſchapen is.

HEt kind kan waterzuchtig zyn in de lyfmoeder, of in het hooft, 't welk men *Hydrocephale* of hooftwaterzucht noemt, of in de borſt, of in den buik: en indien deſe partien ſoodanig met water vervult zyn (gelyk ik in ſommige ontmoetingen geſien heb) dat die veel dikker waren dan de doortogt wyd die de uitkoomſt aen het kind geven moet; dan is het volkomen onmogelyk, wat krachten de vrouw ook mag inſpannen om dat uit haer ſelven af te dryven, dat ſy daer in ten goeden einde ſou komen, indien ſy door de konſt niet geholpen en bygeſtaen word: gelyk mede noch indien het wanſchapen is; om dat enkelyk in grove dikte te weſen, 't zy van geheel het lichaem, 't zy ſlechs van eenige partie, of om aen eenig ander kind vaſt te zyn.

Indien het waterzuchtig kind levendig is ter uur van het in de kraem komen, ſoo mag men ſich niet ontſlaen van dat te doen ſterven om de moeder in 't leven te behouden, met dat het hooft, of den buik, of de borſt te openen, wanneer de wateren daer in zyn beſloten; op dat die ontledigt zynde door de opening die men daer in ſal gemaekt hebben, het daer na uitgehaelt worden kan; anderſins moet het noodſakelyk in de lyfmoeder ſterven, niet konnende daer uit komen, en daer in blyvende doet het de moeder ook omkomen: hierom ſal het een onvermydelyke noodſakelykheit weſen, op dat ſy behouden blyve, het kind door de konſt af te halen, dewyl het onmogelyk is dat het van ſich ſelfs ſou voor den dach komen; 't gene men moet doen door een krom mes, en ſcherp aen ſyn einde, gelyk dat met de letter D. geteekent in 't vertoog der gereedſchappen ontrent het einde van dit tweede Boek, de Handmeeſter ſich duſdanig daer in dragende.

Na de vrouw gelegt te hebben ſoo als de bequaemheit van die werkking vereiſſchen ſal, moet hy ſoetelyk ſyn ſlinkker hand daer in ſteken recht aen het hooft van het kind, indien de wateren daer in beſloten zyn; waer hy zynde dat ſeer groot en dik voelen ſal, de naden geweldig wyd van malkander geſcheiden, en des ſelfs beenderen verre van den anderen, van wegen d'uitbreiding die de wateren daer in opgeſloten het ſelve toebrengen; 't welk gekent hebbende, ſal hy met ſyn rechter hand, langs het binnenſte van ſyn ſlinkker hand het krom mes daer in voeren, wel waernemende met het ſelve daer in te brengen, dat des ſelfs punt na de ſlinkker hand zy gekeert, uit vrees van de lyfmoeder te quetſen; en dat tot ontrent het hooft gebragt hebbende, aen eenige van de naden, ſal hy dat na die plaets keeren, en daer een genoegſame opening maken, om de wateren daer te doen uitloopen, naer welker ontlediging het hem ſeer licht ſal vallen het kind af te halen; aengeſien d'andere partien des lichaems dan gemeenelyk ſeer ſchrael en klein zyn. Indien deſe wateren in de borſt, of in den buik waren, dan ſou het hooft van het kind, niet bovenmaten groot zynde, lichtelyk konnen vorderen tot

buiten den doortogt, ſonder dat het lichaem, dan ongemeen geſwollen door deſe wateren, verder kon komen, gelyk het gebeurde aen 't kind in den buik waterzuchtig, waer van ik de Hiſtory verhaelt heb in 't achtiende Hooftdeel van dit tweede Boek, daer men ſich na mag keeren, terwyl die ſeer wel op deſe plaets paſt. De ſaek duſdanig zynde, ſal de Meeſter, gelyk geſeit is, ſyn ſlinkker hand, en het gereedſchap met ſyn rechter hand inſteken tot aen den buik, of na de borſt van het kind, om d'opening daer van te maken op de ſelfde wyſe gelyk ik in deſe ontmoeting deed, ten einde die wateren daer van mogten ontledigt worden, waer na hy die werkking ſonder groote moeiten ſal konnen ten einde brengen.

Doch men mag wel in acht nemen dat het veel moeielyker is een grof en wanſchapen kind, of dat aen een ander vaſt ſit, uit de lyfmoeder af te halen, dan een dat waterzuchtig is, gelyk wy even geſeit hebben; want de dikte der waterzuchtige deelen word lichtelyk vermindert door een eenige enkele opening, die bequaem is om d'uitkoomſt te geven aen de wateren die dat ſoo geſwollen maken, en dan valt het overige van de werkking licht genoeg, maer wanneer 'er te doen is van het uithalen te verrichten van een grof en wanſchapen kind, of dat aen een ander vaſt ſit, ſoo kan een enkele opening daer niets in helpen; want het is ſomtyts noodig geheele leden van dit lichaem af te ſcheiden, 't welk de ſaek noch veel verdrietiger en moeielyker maekt; waer ook meerder tyt en behendigheit toe noodig is om ſich daer wel in te dragen: in welk geval men de ſlinkker hand in de lyfmoeder ſal ſteken, en het krom mes met de ſlinkker, tot aen de partien die men wil ſcheiden en affonderen: waer zynde, men wel aendachtig ſal weſen, om ſoo veel men ſal doen konnen, de leden van dit wanſchapen lichaem recht in hare gewichten af te ſnyden; en indien daer twee lichamen waren aen malkander vaſtzynde, ſoo ſal men ook de ſcheiding maken ter plaets daer ſy t'ſaem-gevoegt mogen weſen; waer op men vervolgens het een naer het ander ſal uithalen, haer altyt by de voeten nemende indien het mogelyk is; en indien 'er niet meer dan een was, ſal men inſgelyks daer van ten goeden einde komen, na de grofheit des ſelfs vermindert te hebben door het afſnyden van eenige ſyner partien.

Ik heb nu al vertoont in 't veertiende Hooftdeel deſes tweeden Boeks, ſprekende van 't uithalen des hoofs alleenig in de lyfmoeder gebleven, van wat geſtalte het gereedſchap moet weſen met het welk men bequamelyk deſe werkking verrichten kan; en ik heb geſeit, dat het van de lengte eenes gemeenen haeks weſen moet, tot grooter verſekertheit en gemakkelykheit; om dat men ſyn handvat met de rechter hand houdende, dat recht en krom ſal in ſteken en na ſich halen, en ook ſonder moeiten omdraeien na de zyde daer men ſal willen; en met de ſlinkker hand die in de lyfmoeder is, ſal men 't beſtieren, om de deelen die men af haemoet te behendiger en lichter af te ſnyden en los te maken. Hierom moet het ſyn handvat ſoo lank hebben, dat de rechter hand des Meeſters die buiten de lyfmoeder is, het gevat mag hebben om dat te beſtieren gelyk geſeit is, en in de werkking beter te leiden; daer die niet ſoo ſekerlyk noch bequamelyk gedaen weſen kon, indien dit gereedſchap geweldig, kort was, gelyk alle de Schryvers ons dat aenpryſen; want in deſe gelegentheit is de hand des Meeſters ſoo beknepen en ſoo gedrongen in de lyfmoeder, dat ſy niet dan met groote moeite de vryheit kan hebben van 't uitterſte harer vingeren te bewegen; 't welk maekt dat hy ſich niet dan ſeer moeielyk met een eenige hand van ſoodanigen gereedſchap ſou konnen bedienen

nen, ten ware hy de lyfmoeder ongemeen groote kracht en geweld ſou willen aendoen; om welke reden die arme vrouw in ſeer groot gevaer van haer leven ſou weſen. Laet ons nu tot het uithalen komen van 't doode kind, waer van wy u d'onderſcheide manieren gaen aenwyſen.

XXX. HOOFTDEEL.

Van een doot kind uit te halen.

WAnneer het kind doot is in den buik ſynes moeders, ſoo is de verloſſing ten naeſten by altyt ſeer lankduurig en ſeer verdrietig, om dat ſyn lichaem geen ſteunſel meer hebbende, en geheel ſlap geworden zynde, des ſelfs partien gants in een hoop op malkander ſakken; 't welk ook maekt dat het gemeenelyk in een quade geſtalte koomt, of hoewel het ſich met het hooft in een natuurlyke geſtalte aenbied, dat de ween der moeder by deſe gelegentheit ſoo ſwak en ſoo traeg zyn, dat ſy 't ſelve niet konnen uitdryven, en ſelfs heeft ſy ſomtyts wel geene; vermits de natuur half overweldigt door de doot van het kind, daer ſy niet van geholpen kan weſen, ſoo weinig arbeid, dat ſy dikwils het werk van haer begonnen niet kan voltrekken; 't welk haer ſou doen te kort ſchieten ſonder byſtant van de konſt, die ſy dan ten hooghſten noodig heeft: Nochtans alvorens tot de werking van de hand te komen, ſal men trachten de ween in de vrouw te verwekken door ſterkke en ſcherpe clyſterien, om haer perſſingen te doen krygen die na beneden mogen ſetten, om het uitkomen van 't kind te lichter te maken, in geval het in goede geſtalte zy; maer indien ſulks niet helpt, ſoo moet men dan tot het uithalen komen, dat het ſekerſte middel daer in is: want ik kan geenſins die artſenyen toeſtemmen door de mond genuttigt, welke de meeſte Autheuren ons voorſchryven om het uitdryven van het doot kind in de lyfmoeder te verwekken; om dat het alle ongemeen heete en afdryvende droogeryen zyn, die in 't vervolg vele gevaerlyke toevallen konnen veroirſaken, als koorts, buikloop, bloedgang, bloedſtorting, en het los-worden en nederſakken der lyfmoeder. Wat aengaet de gene die men ſeit door verborgene hoedanigheden, en door byſondere eigenſchappen te werkken, dat zyn genees-middelen van Quakſalvers daer men ſich niet op moet vertrouwen.

Alle Schryvers verbieden ſtiptelyk het af halen van een doot kind te doen, wanneer daer een ontſteking in de lyfmoeder is; en raden ons in dat geval die te bevochtigen met verſachtende ſtovingen, en halve badſtoven, en met dikwils hervatte ſmeeringen van oly, om d'ontſteking te ſtillen, alvorens het doode kind af te halen: maer het is volkomen onmogelyk dat deſe ontſteking verminderen ſou, ſoo lang het doode kind, dat de waerachtige oirſaek daer van is, in de lyfmoeder overig blyft; hierom moet de Meeſter, ſoo ras hy ſyn hand daer in krygen kan, het kind ſonder eenig vertragen daer uit halen; want dit is het eenig middel om

d'ontſteking op te doen houden, die noch meerder ſou toenemen, en ſekerlyk de kankker in de partie doen komen, indien men die werkking uitſtelde ; waer na daer geen meer overig ſou zyn om de vrouw in 't leven te behouden.

Ik heb dikwils opgemerkt dat vrouwen die van doode en verdorvene kinderen verloſſen, in den tyt dat ſy de koorts hebben, gemeenelyk korte dagen na hare verloſſing ſterven; en noch eerder indien ſy een quaet kraem krygen, 't welk maekt dat men het kind weder in de lyfmoeder te rug moet doen keeren, om dat dan daer uit te halen, vermits in dien tyt de lyfmoeder, die nu al een quaetaerdigen indruk gekregen had door de doot en de verdorventheit van 't kind, ſich veel lichter ontſteekt als in andere tyden.

Wy hebben in het twaelfde Hooftdeel van dit Boek, de teekenen verklaert, die bekent maken dat het kind in de lyfmoeder doot is, waer van de voornaemſte zyn : indien de vrouw dat niet meer voelt bewegen, en dat in ſeer langen tyt niet heeft gevoelt ; indien ſy groote koude, pyn, en ſwaerte in haren onderbuik heeft ; indien het geen ſteunſel meer heeft, en indien het als een looden klomp altyt valt na de zyde daer ſy op ligt ; indien de moederkoek en de navel-ſtreng al over lang uit de lyfmoeder gekomen is, indien haer buik verſlapt en verkoud is, en ſonder eenige klopping ; indien het hooft van 't kind gants ſacht is, en indien der ſelfs gebeenten ſonder vaſtigheit zyn, waggelende en over malkander ſchuivende ontrent de naden ; en indien, wanneer eenig deel van ſyn lichaem uit de lyfmoeder koomt, als eenigen arm, of eenig been, men ſiet dat d'opperhuid daer van lichtelyk af gaet, en dat 'er ſwartachtige, ſeer ſtynkkende, en verdorvene vochtigheden uit de lyfmoeder affakken en voortkomen. Alle deſe teekenen t'ſamen, of wel het meeſte deel der ſelver, ſullen ons te kennen geven dat het kind gewiſſelyk doot is ; waer van de Handmeeſter verſekert zynde, ſyn uitterſte beſt ſal doen, om dat ſoo ras hy gelegentheit vind vaerdig af te halen ; in welken tyt hy de vrouw bequaem ſal doen liggen, ſoo als wy dikwils geſeit hebben ; waer na, hebbende haer van te voren doen piſſen, indien het noodig is, door een hol buisken met oly beſtreken, dat hy ſoetelyk tot in de blaes voeren ſal, indien het kind ſich met het hooft aenbied, en het niet te veel in den doortogt verwert is, hy dat ſoetelyk te rug ſal ſtooten, tot dat hy de vryheit hebbe van ſyne rechter hand tot de lyfmoeder in te voeren, met welke, die tot onder den buik laten inglyen hebbende, hy des ſels voeten ſal gaen ſoekken, om dat te keeren, en uit te halen op de wyſe hier voren geſeit ; ſich wel wachtende dat het hooft niet in den doortogt blyve vaſt ſitten, en niet van het lichaem affcheide ; 't welk lichtelyk ſou konnen gebeuren, wanneer het kind ſeer verdorven en verrot was, en de Meeſter d'omſtandigheden niet waernemen ſou die wy menigmalen weder herhaelt hebben ; dit is te ſeggen, het ſelve te doen komen (het uithalen op die manier doende) met de borſt en het aenſicht naer onder gekeert ; en in geval, niet tegenſtaende alle deſe voorhoeden, het gebeurde dat het hooft in de lyfmoeder bleef afgeſcheiden, van wegens de te groote verdorventheit des doode kinds, ſoo ſal men dat afhalen gelyk ik hier voren geleert heb in 't veertiende Hoofdeel deſes tweeden Boeks.

Maer indien het hooft des kinds ſich eerſt aenbiedende, ſoodanig gevordert en verwert was tuſſchen de beenderen der doortogt, dat het niet te rug geſtooten kon worden ; want dan het wel ſeker zynde, door alle de teekenen t'ſamen komende,

of

of door de meeſte der voornaemſte, dat het gewiſſelyk doot is, ſal men dat in die poſtuur af halen, liever dan de vrouw te grooten geweld aen te doen, met dat te rug ſtooten, om het by de voeten te keeren: maer gelyk het een rond en glibberig lichaem is van wegen ſyne vochtigheden, ſoo ſal de Handmeeſter met ſyne vingers daer geen vatten aen hebben konnen, die hy ſelfs niet dan met moeiten daer ter zyden kan brengen, om dat de doortogt daer van volkomen beſet is door ſyn dikte: hierom ſal hy daer toe eenen haek nemen even als een van beide met de letteren A. en B. geteekent, in 't vertoog der gereedſchappen, aen het einde van dit tweede Boek geſtelt, dien hy ſonder geweld ſoo verre ſal invoeren als hy ſal konnen, tuſſchen de lyfmoeder en 't hooft van het kind, wel in acht nemende van dien daer in te voeren met een van ſyne handen, en des ſelfs punt naer het hooft te ſtellen; waer zynde hy dien daer in ſal hechten, trachtende daer aen een goet vatten te geven onder een der gebeenten van d'herſſenpan; ſoo dat die niet los-ſchieten kan, het uitterſte van de punt daer indrukken doende, die ſterk weſen moet, om niet te buigen, noch te breken: waer na dien haek wel in 't hooft vaſtgeſet zynde, hy dat uithalen ſal, ſtekende aen d'ander zyde het uitterſte der vingeren van ſyne ſlinkker hand, om dat beter te helpen los gaen, met het allenxkens te verwiggelen, en dat rechter uit den doortogt te beſtieren; ſich noch bedienende om dit te doen, indien het noodig is, van eenen tweeden haek, op de ſelfde wyſe als d'eerſte geſtelt in d'ander zyde van het hooft, op dat het uithalen van beide zyden gelykkelyk geſchiede.

Het ſou te wenſchen zyn, indien het mogelyk was, dat men ten eerſten den haek ſoo diep mogt invoeren, dat men daer aen een genoegſaem vatten kon geven, om het hooft van 't kind daer geheel uit te halen; maer gelyk 'er dikwils genoeg geen plaets is om ten eerſten dien verder in te brengen als tot de midden van 't hooft, ſal men den ſelven voor eerſt daer in vaſt ſetten op de wyſe gelyk wy geſeit hebben, midden in een van de zyd-beenderen, om daer een vaſt en hecht vatten aen te geven; en wanneer met het eerſte halen van den haek ſoodanig geſtelt, men dat een weinig na ſich gehaelt ſal hebben, en begonnen het los te maken, dan ſal men dien weder uit halen van de plaets daer men hem eerſt in geveſt had, om den ſelven noch verder te herſtellen, om noch ſterkker vatten daer aen te hebben, en ſoo vervolgens dien uithalende en weder vaſt hechtende, tot dat men 't hooft geheel heeft doen uitkomen; waer na men dat alleenig met de handen trekkende, de ſchouders in de plaets ſal doen komen daer het eerſt was; waer die zynde, ſal men, indien het noodig is, een of twee vingers ſteken tot onder de oxelen, om het kind door dat middel geheel en al uit te halen; 't welk gedaen zynde, ſal men de vrouw voorts verloſſen, met het overige van die werkking te voltrekken gelyk men weet; wel acht nemende in dit te doen, van de ſtreng niet te hard te trekken die aen de lyfmoeder hangt, uit vrees van dat die niet come af te breken, gelyk het ſomtyts gebeurt, wanneer daer verdorventheit is: maer de Handmeeſter ſal noch wel veel lichter het uithalen van 't hooft eenes doot kinds doen komen, met een geredſchap van myne uitvinding, waer aen ik den naem van *Tire teſte*, of *Hooftuithaelder*, gegeven heb, wiens geſtalte men ſien kan aen 't einde van dit tweede Boek, op welke plaets ik het middel heb aengeweſen, om ſich van dit werktuig wel te bedienen, dat onvergelykkelyk beter in deſe gelegentheit gebruikt word dan die haken.

Een

Eer men het dood kind alſoo uithaelt, dat ſich met het hooft voren koomt aenbieden, ſal men wel acht geven of dat ook in een goede geſtalte zy: want indien het van ter zyden quam, dan ſou het veel moeielyker zyn dat ſoodanig uit te halen; uit oirſaek dat het hooft van een dood kind ſlap en ſluts zynde, ſyne lengte ſich in breedte en dikte verkeert, wanneer dat met geen rechte geſtalte in de doortogt is; 't welk dat in dier voegen verhindert aen den dach te konnen komen. Men moet noch wel acht ſlaen, dat men ſoo veel als men kan dat geheel daer uit haele, ſonder het ſelve in ſtukken te trekken, op dat het den weg bane voor 't overige lichaem, en om noch veel meer andere ſeer gewichtige redenen die ik in 't ſeſtiende Hooftdeel van dit tweede Boek heb verklaert, 't welk men ſal inſien, om my t'ontſlaen van te deſer plaets die weder te herhalen.

Maer indien het dood kind eenen arm tot aen de ſchouder aenbood, ſoodanig verdikt en geſwollen, dat men de vrouw te grooten geweld ſou moeten aendoen om dien weder te rug te dryven; in ſulken geval ſou men dien konnen af wringen recht in het ſchouder-lid, met den ſelven twee of driemael om te draeien, gelyk wy op een ander plaets al geſeit hebben; waer door men dan geen ſny-mes, noch ſaeg, noch afknypende tang ſal van nooden hebben om dien af te nemen, gelyk de Schryvers ons voorſtellen, aengeſien dit in deſer voegen ſeer licht ſal geſchieden, ſonder ſoo grooten beſlag, uit oirſaek van de ſachtigheit en teederheit van ſyn lichaem; waer op den afgenomen arm geen plaets meer beſlaende, de Meeſter te bequamer ſyn hand in de lyfmoeder ſal konnen voeren, om de voeten van 't kind te gaen ſoekken, om dat uit te halen gelyk geſeit is; altyt wel onthoudende naer het uithalen van het dood kind, alle de deelen die hy daer afgehaelt hebben ſal, by malkander te voegen, om te ſien of die geheel het lichaem uitmaken, en door dat middel te kennen of daer van ook niets in de lyfmoeder is overig gebleven.

Of ſchoon de Handmeeſter verſekert mag zyn dat het kind in de lyfmoeder dood is, en dat men noodſakelyk het uithalen daer van na de konſt moet doen, ſoo dient hy terſtond gene haken of andere gereedſchappen te gebruiken: want hy moet ſich alleenig van de ſelvige bedienen wanneer ſyne handen daer toe niet genoegſaem zyn, en wanneer daer geen gelegentheit is van dat te konnen nalaten, om de vrouw te redden uit het gevaer daer ſy in is; als mede niet om het kind op een andere wyſe af te halen: om dat dikwils genoeg, of ſchoon hy alles gedaen heeft wat de konſt gebied, de perſoonen die ſich op de ſaek niet wel verſtaen, gelooven dat hy ſelfs met ſyne gereedſchappen het kind heeft vermoort dat al over drie dagen dood had geweeſt; en ſonder andere redenkaveling, noch grooter kennis van de ſaek, tot vergelding van de moeder in 't leven bewaert te hebben, werpen ſy hem een lak op den hals, hem beſchuldigende met een ſaek daer hy gants onnoſel van is, en ſelfs oirſaek te weſen van de doot der vrouw, indien ſy by ongeluk vervolgens te ſterven koomt; en voor alle den lof en dank ſchelden ſy hem voor ſlachter en beul; waer toe verſcheide Vroevrouwen gemeenelyk veel helpen, die de eerſte zyn om de vrouwen een ſchrik aen te jagen wegens de Handmeeſters, welkers byſtant ſy noodig hebben; ſoo ſeer vreeſen ſy door die beriſpt te worden, van ſelfs oirſaek geweeſt te hebben (gelyk eenige dikwils zyn) van den doot der kinderen, en van de droevige ongevallen die d'arme vrouwen over komen, de ſelve niet in tyts genoeg hebbende doen helpen, ſedert het eerſte oogenblik,

blik, dat ſy de moeielykheit van de verloſſing kenden haer verſtant te boven te gaen. Hierom ſal een Handmeeſter ſich niet bedienen dan ſoo traeg hy ſal konnen van ſulke gereedſchappen; en hy ſal ook ſyn beſt doen, ſoo veel de ſaek het toelaten ſal, om de kinderen, of ſchoon doot, geheel af te halen, en niet met ſtukken en brokken; om de boosaerdige en onwetende alle gelegentheden te benemen van hem te konnen beriſpen. Ik ſeg ſoo veel de ſaek het toelaten ſal, dit is te ſeggen, de verſekertheit van 't leven der vrouw, dat in ſyne hand ſtaet; want om haer dat te behouden, moet men wel ſomtyts het doot kind met yſere haken ſoo van haer afhalen, liever dan haer van ſelfs te laten ſterven, haer met een ongemeen geweld pynigende, om dat geheel uit te krygen; maer met een woord, men moet altyt doen in conſcientie 't gene de konſt gebied, ſonder ſich te bekommeren wat men naderhand daer van ſou mogen ſeggen; en alle Handmeeſters die de ſelve wel geſtelt hebben, ſullen altyt meer inſicht nemen op hare ſchuldige plicht als op hare achting; 't welk doende, hy van Godt ſyne vergelding mag hopen.

XXXI. HOOFTDEEL.

Van de Mole en de valſche vrucht uit te halen.

NAer wydloopig genoeg te hebben geſproken op het 10. Hooftdeel in 't eerſte Boek, van de oirſaken, teekenen, en onderſcheidingen der Mole en des valſche vruchts; en vertoont hoe dat de Mole altyt uit de valſche vrucht voortkoomt, ſoo is ons alleen overig bekent te maken op wat wyſe men 't uithalen verrichten moet, van deſe valſche lichamen die in de lyfmoeder zyn, in geval men haer afdryven niet kan beſorgen; 't welk ſeer moeielyk is, wanneer ſy daer aen vaſt hangen; en byſonderlyk de Mole, die niet uitgehaelt zynde, ſomtyts daer aen vaſt hangen blyft, twee en drie heele jaren geduurende, en ſelfs ſomtyts geduurende heel het overig leven van de vrouw, gelyk *Paré* ons heeft doen aenmerken; waer over hy de Hiſtory verhaelt van de vrouw eenes Tinnegieters, die een van de ſelve ſeventien jaren droeg, van welke hy ſeit ſelfs het lichaem na haer doot geopend te hebben. *Schenkius lib. 4. Obſerv.* brengt noch vele andere voorbeelden van deſen aert voor den dach.

Om ſoodanigen ongeval te vermyden, met oneindige andere ongemakken die de Mole met haer brengt, ſal men het uitkomen der ſelve ten eerſten beſorgen, trachtende indien 'er geen gelegentheit is om tot de handwerkking te komen, dat de vrouw die uit haer ſelven mag afdryven; om welke reden men haer eenige purgatie doen innemen ſal, indien ſy geen koorts heeft, noch ſtorting van bloed; en ter ſelver tyt als men ſal kennen dat d'artſeny begint te werkken, ſal men haer een ſterkke en ſcherpe clyſtery ſetten, die men ſal konnen vernieuwen ſoo dikwils als het noodig geoirdeelt ſal worden, om perſſingen in haer te veroirſaken, die de lyfmoeder mogten doen openen, om d'uitkoomſt aen de Mole te geven; ook maken-

de dat de lyfmoeder verſacht worde, met haer dikwils te bevochtigen door het beſtrykken van olyen en verſachtende ſmeerſelen, ook niet verſuimende het laten op de voet, en het halve bad, in geval van noodſakelykheit. De Mole ſal niet nalaten uitgedreven te worden door deſe middelen, wanneer die ſlechs niet boven een middelmatige grootte zy, en niet of ſeer weinig aen de lyfmoeder vaſt ſitte; maer indien ſy heel vaſt aen haren bodem hangt, of van boven matige grootte zy, dan ſal de vrouw groote moeite hebben om daer van verloſt te worden ſonder de byſtant van een Handmeeſter; in welk geval, naer de vrouw te hebben doen liggen als om haer een doot kind af te halen, hy ſyne hand tot de lyfmoeder ſal invoeren, indien ſy genoegſaem geopent is, met welke hy die Mole uithalen ſal, ſich bedienende, indien ſy ſoo groot is dat ſy niet geheel daer kan uit komen ('t welk nochtans ſeer ſelden gebeurt, om dat het een ſacht en geheel vleeſig lichaem is, dat ſich lichter toegeeft en ſchikt als een kind) van een haek, of een mes, om de ſelve uit te halen, of in twee of meer ſtukken te ſnyden, na dat de nood ſulks ſal vereiſchen. Indien de Handmeeſter haer vaſt en vereenigt aen de lyfmoeder vind, ſal hy de ſelve daer voetelyk van los maken met de toppen ſyner vingers, welker nagelen wel moeten gekort weſen, die alleenxkens tuſſchen de Mole en de lyfmoeder krygende, beginnende aen de zyde met welke ſy niet ſeer vaſt is, en ſoo voortgaende tot die daer van geheel los-gemaekt zy; ſich wel wachtende indien ſy daer aen mogt te vaſt zyn, de ſelve niet af te ſcheuren, noch de eigene ſubſtantie der lyfmoeder te beſchadigen, ſich daer in gedragende op de wyſe gelyk wy geleert hebben, ſprekende van 't uithalen der nageboorte in de lyfmoeder gebleven wanneer de ſtreng daer van is af gebroken.

De Mole heeft noit eenige ſtreng die aen haer vaſt is, noch inſgelyks eenige moederkoek door welke ſy haer voedſel ontfangen mogt; maer ſy haelt dat onmiddelyk uit de vaten der lyfmoeder, daer ſy ſchier altyt aen vaſt hangt met eenig gedeelte. De ſubſtantie van haer vleeſch is ook veel harder dan dat van een moederkoek, en die is ſelfs ſomtyts wenachtig; 't welk maekt dat ſy veel moeielyker van de lyfmoeder word afgeſcheiden; en ſomtyts ſelfs zyn de ſubſtantien van de Mole en van de lyfmoeder ſoodanig in malkander verwert, gelyk ik elders al heb geſeit, dat ſy beide niet dan een ſelfde lichaem maken; wanneer die ſiekte volkomen ongeneeſlyk is: want deſe ſlag van Mole niet konnende uit de lyfmoeder uitgedreven noch afgehaelt worden, neemt altyt noch toe in hare grootte, tot dat die eindelyk de vrouw doet ſterven, na haer langen tyt een ellendig leven te hebben doen leiden. Dit heeft *Hippocrates* ſeer wel aengemerkt ſprekende van de Mole, in 't eerſte Boek van de ſiekkelykheden der vrouwen. *Indien het een vleeſch word: ſoo koomt de vrouw om, want het kan niet geſchieden dat ſy behouden ſou blyven.* Hy herhaelt noch de ſelfde ſaek met de ſelve woorden, in 't Boek van d'onvruchtbare.

Wat een valſche vrucht aengaet, of ſchoon die veel kleinder zy dan de Mole, ſoo laet die ook niet na de vrouw ſomtyts in 't gevaer hares levens te brengen, uit oirſaek van een groote bloedſtorting die ſchier altyt haer overkoomt wanneer de lyfmoeder ſich daer van wilt ontlaſten, en ſy die tracht uit te dryven, die gemeenelyk niet ophoud dan na dat ſy is uitgekomen; dewyl ſy dan geduurig kracht doet om die uit te dryven, waer door het bloed opgehitſt word tot uit te loopen, en als uit de vaten geperſt die daer geopend zyn.

Het

Het beſte en ſekerſte hulp-middel dat men by deſe gelegentheit de vrouw kan toebrengen, is de valſche vrucht ten eerſten van haer af te halen, om dat de lyfmoeder, dikwils groote moeite heeft tot die uit te dryven; uit oirſaek dat die altyt klein genoeg zynde, de perſſingen die de vrouw van haren 't wege kan maken daer toe weinig kracht konnen doen, wanneer het lichaem in de lyfmoeder beſloten aldaer geen groote uitbreiding maekt, dan als het eenige aenmerkkelyke groote heeft; want dan word die door de perſſingen wel harder t'ſaem gedrukt. Het geſchied ook wel dikwils dat men moeite genoeg vind in het uithalen van deſe valſche vruchten te doen; om dat de lyfmoeder ſich gemeenelyk niet uitbreid en opent dan na de mate van 't lichaem dat ſy in ſich heeft; en gelyk dat heel klein is, ſoo is hare opening mede: maer voornamelyk in vrouwen die noch geen kinders gehad hebben; 't welk maekt dat de Meeſter ſomtyts geen gelegentheit vind om daer ſlechs ſyn hand in te krygen, ja ook niet eenige vingeren, met welke hy gehouden is ſyne werkking te verrichten ten beſten hy ſal konnen, ſich daer in dragende op deſe wyſe, wanneer hy die daer in-voeren kan.

Syn hand wel met oly beſtreken hebbende, ſal hy die brengen in den hals van de lyfmoeder tot aen d'inwendige mond, die hy dikwils ſeer weinig geopend ſal vinden, daer hy ſoetelyk een van ſyne vingers in ſteken ſal, de ſelve met eenen omdraeiende, en van d'eene na d'andere zyde keerende en buigende, tot dat hy gemaekt heeft dat 'er noch een tweede kan in komen, en vervolgens een derde of noch meer, indien hy ſonder geweld ſulks doen kan; maer dikwils heeft men moeite genoeg met daer alleenig twee in te brengen; 't welk gedaen hebbende, ſal hy tuſſchen de ſelve, gelyk de kreeften doen met hare tengels, wanneer ſy iets vatten willen, de valſche vrucht nemen en die ſoetelyk uithalen, nevens de klonteren geronnen bloed die daer by mogten weſen; waer na de ſtorting van 't bloed onfeilbaer ſal ophouden, indien 'er niet eenig gedeelte van het vremd lichaem in de lyfmoeder gebleven is, gelyk ik in verſcheid voorvallen heb ſien geſchieden, waer ik my in deſer voegen gedraegen heb; maer indien hare inwendige mond niet geopent kan worden dan om daer ſlechs met moeiten een eenige vinger in te krygen, en dat om die reden de valſche vrucht niet uit de lyfmoeder gehaelt worden kan, dan ſal de Meeſter, de voorſte vinger van ſyn rechter hand daer ingevoert hebbende, ſoo diep als hy ſonder geweld kon doen, die ſoetelyk draeien rontom de valſche vrucht, om die van de lyfmoeder los te maken, op dat ſy daer na te lichter afgedreven mogt worden, of wel op dat die door dit middel gedood zynde, vervolgens allenxkens in etter mogt vergaen, daer helpende, gelyk ik geleert heb dat men moeſt doen met de nageboorte, die in de lyfmoeder gebleven is: want ik heb dikwils bloedſtortingen, alleenig uit enkele valſche vruchten veroirſaekt, ſien ophouden ſoo als deſe vrende lichamen geen gemeenſchap van leven meer met de lyfmoeder hadden, gelyk het gebeurt ſoo ras als ſy daer niet meer aen vaſt zyn: maer indien dit niet tegenſtaende de bloedſtorting ſoo bovenmatig was, dat ſy de vrouw in een ſeer na aenſtaende gevaer hares levens bragt; dan ſal de Handmeeſter de voorſte vinger van ſyn ſlinker hand daer in-gevoert hebbende, het gereedſchap nemen de *kranen-bek* genoemt, of liever een tang, even als die met de letter H. is geteekent, in 't vertoog der gereedſchappen aen 't einde van dit tweede Boek geſtelt, wiens top men ſal inſteken langs de vinger, om met dit inſtrument het vremd lichaem uit te trekken dat in de lyfmoeder is; ſich wel wach-

tende die niet te knypen, en wel acht ſlaende dat dit gereedſchap altyt beſtiert worde door de vinger die daer eerſt ingevoert was; die door haer aenraken ſal doen kennen en onderſcheiden het vremd lichaem van de ſubſtantie der lyfmoeder: dus doende, wanneer men anders niet kan, ſal men niet nalaten daer in ten goeden einde te komen. Ik heb my bedacht een diergelykken inſtrument te laten maken, na dat ik in een gelegentheit geweeſt had, waer in het my wel ſou gedient hebben, indien ik dat had gehad; en ik haelde met dit inſtrument, eenige jaren geleden (my daer in dragende gelyk ik heb aengeweſen) een valſche vrucht af, ſoo groot als een noot, van een vrouw, die ſonder twyffel den ſelven dach geſtorven ſou hebben, door een ſchrikkelyke bloedſtorting daer door in haer veroirſaekt; die ook met eenen ophield ſoo haeſt ik dit vremd lichaem uitgehaelt had, 't welk ik noit anders ſou konnen af krygen hebben; vermits d'inwendige mond der lyfmoeder niet geopend was, en ſich niet kon uitbreiden dan om een eenige vinger op de wyſe gelyk ik geſeit heb daer in te krygen: behalven dat het ongeval ongemeen aenperſſende, het vertragen van die werkking buiten twyffel doodelyk voor deſe vrouw ſou geweeſt hebben, die (Godt dank) naderhand altyt wel heeft gevaren.

Maer de Handmeeſter moet wel in acht nemen, doende het uithalen van een Mole of van een valſche vrucht, op de wyſe gelyk wy geſeit hebben, door een werkking van de hand, het ſoodanig te maken dat het deel van het vremd lichaem 't welk hy eerſt ſal gevat hebben, daer niet afſcheure; 't gene geſchieden ſou indien hy te hard daer aen trok: want het is gemeenelyk het teerſte en ſachſte deel dat ſich aenbied voor d'inwendige mond om uit te komen. Hierom dat met ſyne vingers gevat hebbende, ſal hy 't ſelve ſoetelyk trekken, en een weinig van d'eene en van d'andere kant; altyt trachtende, in het eerſte vatten te behouden, ſonder dat te breken, een ander noch hooger te krygen, na de mate dat hy 't vremd lichaem voortkomen doet, tot dat hy 't geheel uit de lyfmoeder gehaelt heeft; ondertuſſchen de vrouw aenradende van hare zyde hem te helpen; 't welk ſy ſal doen met haren adem in te houden, en krachtig naer beneden te ſetten, ter ſelver tyt als de Handmeeſter dit vremd lichaem uithalen ſal.

Ik heb voorheen geſeit dat het beſte en ſekerſte hulpmiddel, dat men een vrouw kon toebrengen die een valſche vrucht heeft, is die met de hand af te halen; 't welk ik rade liever te verkieſen, ſoo veel als men doen kan, dan alle de drankken welke de Vroedvrouwen en vele andere perſoonen de ſiekken doen innemen, om het uitdryven van dit vremd lichaem te verwekken; want eer dat deſe artſenyen dus door de mond tot dit voornemen genuttigt, de werkking voortbrengen konnen die men dikwils te vergeefs daer van hoopt, ſoo loopt de tyt heen, geduurende welken de lyfmoeder die een weinig geopend was, ſich ſomwylen weder volkomen ſluit, 't gene maekt, dat het vremd lichaem niet konnende uitgedreven worden, daer verrot; waer na het ſeer quade toevallen veroirſaekt, gelyk het de vrouw gebeurde van een der vrienden van Meeſter *Ruffin*, myn Gebroeder in de konſt, welke ik in ſyne tegenwoordigheit een valſche vrucht gants verdorven afhaelde, ſoo groot als een hennen-ey, die machtig geweeſt had haer te doen ſterven, indien ſy langer in hare lyfmoeder gebleven was. Boven dit is het, dat alle deſe droogeryen, gelyk ik elders al geſeit heb, bovenmaten heet zynde, de bloedſtorting noch veel konnen vermeerderen; gelyk ik ſag gebeuren over elf jaren of daer

dier ontrent, aen de vrouw van een Deurwaerder in 't Chaſtelet van Parys, die naer een drank ingenomen te hebben, welke de Vroevrouw haer had gegeven om haer een valſche vrucht af te dryven, ſoo ſchrikkelyken bloedſtorting twee dagen lank kreeg, dat ſy in 't uitterſte hares levens gebragt was, 't welk ſy ging verlieſen, indien ik op dat oogenblik daer niet was over gekomen, om haer dat vremd lichaem met de hand af te halen, gelyk ik deed in tegenwooreigheit van een Arts, en van die Vroevrouw; waer na die bloedſtorting terſtond ophield, en de krankke weder tot goede geſontheit quam. Dit heb ik noch ſien gebeuren van meer andere vrouwen, aen welke ik diergelykken byſtand gedaen heb, met al ſoo gelukkigen uitſlag.

Maer boven alle ſaken moet men wel acht ſlaen, dat men, in 't gebruiken van allerhande duſdanige artſenyen, ſoo wel van binnen ingenomen, als van buiten opgelegt, alleen denkkende het afdryven te bevorderen van een Mole, die men valſchelyk mogt gelooven in de lyfmoeder opgehouden te zyn, in plaets van 't ſelve geen waerachtig miskraem van een kind verwekke, gelyk ik ſomwylen perſoonen ſien doen heb die ſich niet wel op de konſt verſtaen.

XXXII. HOOFTDEEL.

Van d'Uitſnydende werkking.

WAnneer een ſwangere vrouw met 'er daed in den arbeid is, dan gebeurt het ſeer ſelden dat een ervaren Handmeeſter haer het kind niet ſou konnen afhalen, 't zy levendig of doot, in 't geheel of met ſtukken; in een woord, dat hy daer in niet ten goeden einde ſou komen, indien hy ſich daer ontrent draegt, op de wyſe gelyk wy voorheen te kennen gegeven hebben in yder Hooftdeel byſonderlyk, ſprekende van alle d'onderſcheide verloſſingen tegen natuur, ſonder dat het noodig zy, dat men door een te ſeer buitenſporige onmenſchelykheit, wreedheit, en barbaersheit, ſou komen tot d'uitſnydende werkking, terwyl de moeder noch levendig is, gelyk eenige Schryvers te ſeer roekkeloos gewilt, en ſomtyts ſelfs in 't werk geſtelt hebben; 't welk verſcheide onverſtandige noch dagelyks buiten in 't veld doen, door een ſnood misbruik dat alle Overigheden behoorden te verhinderen.

Sy ſouden in der waerheit wel ſchynen eenigen dekmantel van wettige verſchooning te hebben, van deſe arme vrouwen ſoodanig als Martelareſſen te doen ſterven, indien dat was om haer een tweeden *Scipio van Afriken* af te halen (die volgens 't verhael van *Plinius cap. 9. lib. 7. Hiſt. Natur.* ſoodanig geboren, en om die reden *Ceſar*, dat is *Uitgeſneden*, genoemt wierd) of wel om het leven te redden van eenig groot en nieuw Profeet. Men heeft wel geſien ten tyden van d'oude Heidenen, dat men onnooſele ſlacht-offeren geoffert heeft voor 't welvaren van een heele gemeente, maer niet voor dat van iemand in 't byſonder. Ik weet wel dat ſy onder den dekmantel willen ſchuilen van aen het kind den Doop te konnen

toebrengen, daer het anders in groot gevaer weſen ſou van dien te moeten derven; om dat de doot des moeders gemeenelyk den ſynen veroirſaekt; maer ik weet niet dat 'er oit eenige Chriſtelyke of Burgerlyke wet is geweeſt, die beval alſoo dé moeder te dooden om het kind te behouden. Het is veel eer om de gierigheit van ſommige lieden te voldoen, die ſeer weinig bekommert zyn of hare vrouw ſterft, als ſy maer een kind hebben dat haer mag overleven, niet ſoo ſeer om nakomelingen te hebben, als om daer na van de ſelve te erven; om welke reden ſy lichtelyk hare toeſtemming geven tot ſoo wreeden werk; 't welk een verdoemelyk bedryf is. Indien ſy ſeggen, om de ſaek in den ſchyn minder ſchrikkelyk te maken, dat men ſulks ſich niet moet onderwinden dan als de vrouw op 't einde van haer leven is; ſoo antwoorde ik daer op, dat de natuur ſich dikwils van verre weer herhaelt, geheel tegen onſe hoop; en indien ſy daer tegen inbrengen, dat ſy naderhand noch wel weder kon opkomen; ſoo loochene ik dit haer volkomen, door de proeve van d'ervarentſte Handmeeſters, die dat in 't werk geſtelt hebbende, daer in altyt een quaden uitſlag gevonden hebben, de doot van alle die vrouwen kort daer op gevolgt zynde. Hierom pryſe ik *Guillemeau* ten hoogſten, die om 't gemeen af te trekken van ſoo ſnooden en verderflyken gebruik, van deſe doodelyke werkking ſprekende ſeit, (en gelyk als daer over leedweſen hebbende) dat hy ſulks by twee voorvallen gedaen heeft, in tegenwoordigheit van *Ambroſius Paré*, en noch drie andere malen geſien, door drie onderſcheide Handmeeſteren die ſeer bequaem waren, en geene omſtandigheit verſuimden om het ſelve wel te doen gelukken, daer alle die vrouwen van ſtierven. Wat aengaet *Paré*, hy wil niet getuigen, dat hy die tweemalen, welke *Guillemeau* verhaelt, 't heeft ſien doen, om de nakomelingen niet te kennen te geven, dat hy ſoodanigen wreedheit heeft konnen toeſtaen; maer hy vernoegt ſich alleenig met te ſeggen, dat men ſulks ſich niet moet onderwinden dan na de doot van de vrouw: uit oirſaek van d'onmogelykheit dat ſy daer van ſou doorkomen, niet alleen ten aenſien van de ſeer groote wonde die men daer toe in haren buik maken moet, maer voornamelyk om die van de lyfmoeder, en om de bovenmatige bloedſtorting die ter ſelver tyt ſou moeten komen; waer toe ik noch byvoegen ſal, dat ſy die deſe ſchrikkelyke werkking ter hand nemen, ſulks niet doen dan na dat de vrouw verſcheide dagen in arbeid geſeten heeft, ſonder te konnen verloſſen; in welken tyt de lyfmoeder ſeer veel heeft uitgeſtaen door vele onnutte ſmerten, die haer een ontſteken van geheel hare ſubſtantie veroirſaekt hebben; die dan noch komende open-geſneden te worden, noch meerder ontſteken word, en niet nalaet altyt tot de ſekere doot van de vrouw veel te helpen. Nochtans ſiet men, tegen 't gevoelen van deſe twee beroemden Handmeeſteren, roekkelooſe, die hardnekkig ſtaende houden (gelyk *Rouſſet* doet) dat het niet onmogelyk is dat de vrouw daer van weder opkomen ſou; vermits ſy eenige vrouwen geſien hebben, welke de beenderen van het doot kind door den afgank des buiks zyn afgeſchoten, na dat het vleeſch der ſelver tot etter verſworen door de natuurlyke wegen was afgegaen; welke beenderen allenxkens door de lyfmoeder en ſelfs door den buik waren gedrongen; waer op vervolgens die ſoo afgegaen zynde, de vrouwen dit niet tegenſtaende behouden gebleven zyn; en dat andere mede niet zyn geſtorven, welker lyfmoeder na haer geheel uitſakken en volkomene verrotting gants en gaer is afgeſet geweeſt. Men moet in waerheit ſich niet hardnekkig toonen in de ſaken niet te willen gelooven welke

d'er-

d'ervarentheit ons verſcheidemalen vertoont heeft, gelyk deſe, welke ik geloof gebeurt te weſen en noch te konnen gebeuren, ſoo wel als die (hoewel ſeer ſelden) maer hier uit volgt niet dat het ook ſoodanig met d'uitſnydende werkking ſou weſen; want men maekt daer ter ſelver ſtond een ſeer groote wonde in den buik en in de lyfmoeder, die altyt voor de arme vrouw een haeſtige doot of kort daer na veroirſaekt: maer als de natuur uit haer ſelven deſe partien koomt te ſcheiden en als te doorbooren door middel van deſe beenderen, om de ſelve uit te werpen door eenen nieuwen weg die ſy ſich maekt, ſulks door den natuurlyken niet hebbende doen komen, by gebrek van ter behoorlyker tyt wel geholpen geweeſt te zyn door lieden in de konſt ervaren, ſoo doet ſy dat allenxkens, en niet op een ſprong; en na de mate dat ſy deſe vremde lichamen dus uit de lyfmoeder dryft, vereenigt en voegt ſy die weder t'ſamen en ſonder eenige bloedſtorting; 't gene geheel in tegendeel geſchied in de werkking die door de konſt word gedaen; en indien het waerachtig zy dat 'er oit eenige vrouwen geweeſt zyn die daer van noch behouden bleven, ſoo moeten wy gelooven dat ſulks door een wonderdaed is geweeſt, en door d'uitdrukkelyke wille Godts, die wanneer hy wil de dooden weder opwekken kan, gelyk hy *Lazarus* gedaen heeft, en d'ordre van de natuur kan veranderen wanneer 't hem belieft; veel eer dan door de werkking van 't menſchelyk vernuft.

Wy ſien vele goede vrouwen, die om ſulks alleenig van eenige hare praetwyven te hebben hooren ſeggen, verſekeren dat ſy deſe en die noch levendige kennen, aen welke men dus de zyde geopent heeft om hare kinderen uit den buik te halen. Daer-en-boven vind men 'er noch, die ſeggen dat ſy weten aen welke men drie of viermael vervolgens deſe Uitſnydende werkking gedaen heeft, ſonder dat ſy daer van geſtorven zyn: en om ſoo uitſtekenden leugen te beter te beveſtigen, die ſy alleenig van andere hebben hooren verhalen, na die ſelfs twee of driemalen vertelt te hebben, gelooven ſy ſelfs dat het waerachtig is, als of ſy die ſaek met hare eigene oogen geſien hadden; en brengen ſy daer van ſoo vele omſtandigheden by, met der ſelver oirſaken en voortgangen, dat ſy lichtelyk de gene ſulks wysmaken die d'onmogelykheit daer van niet kennen.

Men ſiet 'er noch andere, die lidteekenen vertoonende van iets dat haer uit den buik mag afgegaen zyn na dat ſy gebaert hadden, ons willen wysmaken dat men haer kind door die plaets heeft afgehaelt; waer toe ik ſal verhalen 't gene ik ſelfs eens geſien heb, rakende een ſwangere vrouw die op 't jaer 1660. in 't Gaſthuis *l'Hoſtel-Dieu* tot Parys was, wanneer ik my daer oeffende met d'in de kraem komen vrouwen te bedienen. Deſe vrouw, 't zy uit quaetwilligheit, veinſende de ſaek alſoo te gelooven; of door onwetentheit, de ſelve in der daed geloovende, had aen alle de ſwangere vrouwen die in 't geſeide Gaſthuis waren, als ook aen ontallyke andere perſoonen, en onder andere aen een goede oude Nonne, die alle d'andere beheerſchte, die men Mater *Bouquet* noemde, en doenmaels de voorſitting had in de zael der kraemvrouwen, van welke ſy was als de Godinne *Lucine*, bekent, ten hoogſten bevreeſt te zyn dat men haer ſou de zyde moeten openen om haer te verloſſen, gelyk men twee jaren te voren al had gedaen; geduurende welken tyt ſy dat aen meer dan duiſent onderſcheide perſoonen vertelt had, yder van welke dat miſſchien aen ſoo vele andere had oververtelt; vertoonende aen al de weereld een groot lidteeken, door 't welk ſy ſeide dat de Handmeeſters haer kind

uit

uit haren buik gehaelt hadden. Sy bad tot dien einde de Mater *Bouquet* haer my aen te bevelen, wenſchende liever van my bedient te worden, daer ik een Handmeeſter was, op dat ſy te beter byſtant in den nood moogt genieten, als van een Vroevrouw. Deſe goede Nonne my hebbende die ſaek komen ſeggen, gelyk ſy die geloofde in der daed te weſen, volgens 't verhael van d'andere, ſoo betuigde ik haer dat ik niet lichtgeloovig genoeg zynde om my ſulks in te beelden, niet kon gelooven dat men d'uitſnydende werkking ontrent deſe vrouw had gebruikt, gelyk ſy haer dat wys-gemaekt had. Indien gy dat niet gelooft, ſeide ſy my, ik ſal haer terſtond hier doen komen, en ſy ſal u ſelfs alle d'omſtandigheden verhalen. Sy deed met eenen de vrouw roepen, die my de ſaek even ſoodanig verhaelde gelyk ſy my vertelt had; doch haer ondervraegd hebbende, om te weten door welke plaets men haer kind ſoo afgehaelt had, en of ſy groote ſmert in die werkking geleden had; ſoo ſeide ſy my neen, om dat ſy toen alle hare kennis had verloren, die ſy niet dan vyf of ſes dagen daer na had weder gekregen. Ik vraegde haer, hoe ſy dan verſekert was dat men haer kind door het openſnyden van haren buik haer afgehaelt had, dewyl ſy in dien tyt geheel buiten kennis had gelegen? Sy antwoordde my, dat de Handmeeſters haer ſulks hadden verſekert, en met eenen toonde ſy my een groot lidteeken, even op de rechter zyde van hare borſt, ontrent midden op de ribben, daer voorheen een ſeer groote ſweering geweeſt had, waer van dit lidteeken was overig gebleven: en wanneer ik haer had geſeit, dat de borſt de plaets niet was daer haer kind had uitgehaelt konnen worden, en ik door myne redenen haer had doen bekennen d'onmogelykheit van 't gene ſy gelooft en aen alle d'andere vrouwen van dat Gaſthuis wys-gemaekt had, als ook aen de Mater *Bouquet*, ſoo lieten ſy haer misverſtand een weinig varen; en noch wel meerder als ik drie dagen na dit t'ſamenſpreken, haer had helpen verloſſen, gelyk ik deed, met de grootſte gemakkelykheit des weerelds, of ſchoon van een ſeer groot kind, dat in korten tyt voor den dach quam, vermits ſy den doortogt ongemeen ruim had. Indien men den oirſpronk wel onderſocht van alle de Hiſtorien die men aengaende deſe werkking maekt, de ſelve naeuwkeurig ophalende, gelyk ik in deſe gelegentheit deed, men ſou altyt bevinden dat het niet dan enkele fabelen zyn, en dat alle die de geſeide *Rouſſet* ons bybrengt, in ſyn verloſſing van 't kind door het uitſnyden, geen andere grond gehad hebben dan d'inbeelding, de dweepery, en 't bedrog harer Autheuren.

Maer indien om alle deſe redenen een Handmeeſter noit deſe wreede werkking moet doen, ſoo lang de moeder in 't leven is, of ſchoon het ſeker mag weſen dat het kind ook ſoodanig zy ('t welk nochtans ſomtyts ſeer twyffelachtig ſtaet) want ik bid u, wat oneere ſou 't voor hem weſen, indien hy de moeder alſoo gedood hebbende, daer en boven het kind noch dood bevond 't welk hy levendig gelooft hebben mogt? Met meerder reden moet hy ſich daer van onthouden wanneer hy verſekert is dat het dood zy: hierom moet hy dat liever met ſtukken en brokken afhalen (indien hy ſulks niet anders kan doen) door de natuurlyke weg, dan de moeder alſoo te martelen om dat heel te krygen; en indien de lyfmoeder ſoo weinig geopend was dat hy de vryheit niet hebben kon om daer toe te arbeiden, en geen gereedſchap daer in te voeren, ſoo moet hy veel eer een weinig geduld nemen, altyt helpend om den doortogt door de konſt te verwyden, gelyk wy hier voren geſeit hebben, als haer op ſtaende voet ſoo te doen omkomen door ſoodanig wan-

wanhopend bedryf, met deſe uitſnydende werkking te doen, die men noit om ſulken reden onder handen moet nemen, dan terſtond naer het afſterven van de moeder. Dit is een waerheit by alle verſtandige menſchen toegeſtemt; en ſiet hoe ik die lichtelyk bewyſe, de krachtigſte tegenwerping oploſſende die men ſou konnen doen, om de voorgewende noodſakelykheit van deſe uitſnydende werkking vaſt te ſtellen, terwyl de vrouw noch levendig is; en deſe is dat men in het kind tweederlei leven moet aenmerkken, te weten, het lichamelyke en het geeſtelyke, en dat het geeſtelyke leven des kinds, 't welk het niet kan ontfangen dan door middel van den Doop, meer te achten is dan het lichamelyk leven der moeder, en dat om deſe reden, indien het kind den Doop niet kon ontfangen dan door d'uitſnydende werkking aen de moeder te doen, ſy ſou verplicht zyn de ſelve te lyden, ook met het baerblykkelyk gevaer van haer lichamelyk leven, 't welk ſy moet geven om het geeſtelyke van haer kind te beſorgen: maer ik antwoorde hier op met een woord, om deſe eenige en voorname grond om verre te werpen, daer alle de aenhangers van *Rouſſet* mogten op ſteunen; dat 'er geen gelegentheden zyn, by welke men den Doop aen het kind niet wel ſou konnen toebrengen, terwyl het noch in den buik van de moeder is, het licht zynde ſuiver water te brengen door het pypje van een ſpeuit tot op eenig deel van ſyn lichaem; en het ſou onnut weſen by te brengen dat het water daer niet aengevoert worden kon, om dat het kind in ſyne vlieſen bewonden ligt, die ſulks verhinderen; want weet men niet dat men die ſeer licht kan verbreken, in geval ſy dat noch niet waren; waer na men in der daed ſyn lichaem kan aenraken: en indien men ſtellen wil dat d'inwendige mond der lyfmoeder geenſins geopend zynde, het onmogelyk ſou weſen daer toe te komen, ſoo is het noch licht deſe tegenwerping te wederleggen; want dan ſou men moeten toeſtemmen dat de vrouw niet in arbeid was; om dat indien ſy met 'er daed daer in weſen mogt, die genoegſaem geopend ſou zyn, hoe weinig het ook was, of men ſou die genoeg konnen verwyden om het kind alſoo te Doopen, daer water invoerende, gelyk ik geſeit heb, tot aen eenig deel van ſyn lichaem door het pypken van een klein ſpeuitje, wanneer men ſelfs eenig geweld moeſt gebruiken met iets te ſnyden, of deſe inwendige mond met kracht door eenig gereedſchap te openen; 't welk ſoo grooten gevaer niet veroirſaken ſou voor de moeder, als d'uitſnydende werkking: ſoo dat men dan in alle ontmoetingen by deſe uitterſte nooden het geeſtelyk leven aen het kind geven konnende, met dat dus in den buik des moeders te Doopen, hier naer alleenig overig heeft t'onderſoekken, of ſyn lichamelyk leven voor dat des moeders te achten is. Het is nu ſeker dat men haer beide niet konnende in 't leven behouden, dat van de moeder altyt meerder moet achten als dat van het kind, om vele redenen by de goede Godtsgeleerde bekent. Hierom moet men noit d'uitſnydende werkking by der hand nemen, om dat die gants gewis oirſaek van de doot des moeders ſou zyn; in plaets van welke men haer vaerdig ſal doen helpen door ervarene lieden, die naer het kind gedoopt te hebben gelyk wy ſeiden, in geval het levendig mogt zyn, wel middelen ſullen vinden om dat af te halen in ſyn geheel door gewonelyke en natuurlyke wegen, indien ſy hare konſt wel verſtaen; of wel met ſtukken, indien ſy onvermydelyk daer toe verplicht zyn om de moeder in 't leven te behouden. Ik weet wel, dat op deſe gelegentheit de gene, die naeuwſt geſet zyn, den Text ſullen konnen bybrengen in het 3. Cap. van den Sendbrief Pauli tot den Ro-

meinen, waer geſeit word; *Sommige ſeggen, laet ons het quaet doen, op dat het goede daer uit kome; welker verdoemenisſe rechtveerdig is.* Doch dit koomt hier ontrent niet wel te paſſe; want het is wel verre van daen dat dit quaet doen weſen ſou, door duſdanigen middel de moeder in 't leven te behouden, daer ſy anders ſekerlyk met haer kind ſou moeten omkomen; en het is in der daed een groot goet doen: en in tegendeel, ſou het waerlyk een dootſlag begaen weſen, indien men haer redden konnende ſulks quam te weigeren; *want hy dood, die behouden kan, en niet behoud.* Soo dat het, gelyk *Tertullianus, cap. 13. lib. de Anima,* ſeer wel ſeit, een noodſakelyke wreedheit is in ſulken geval den doot aen het kind te veroirſaken, veel eer dan dat daer van te bevryden, dewyl het gewiſſelyk ſyne moeder doen ſterven ſou, indien het in 't leven bleef. Siet hier de woorden van deſen grooten man, die ik elders noch al by-gebragt heb tot dit ſelfde inſicht, *Atquin & in ipſo adhuc utero infans trucidatur, neceſſariâ crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum matricida qui moriturus.* Dat is; *Maer het kind ook ſelfs noch in de lyf-moeder zynde word gedood, door een noodſakelyke wreedheit, wanneer het in't uitkomen krom gebogen weigert geboren te worden, daer het anders een moedermoorder ſou ſterven.* In dit geval dood men niet waerlyk noch vrywillig het kind; maer men verhaeſt ſyne lichamelykke doot ſlechs eenige oogenblikken, die hy niet ſou konnen ontwykken ſonder gants gewis een moorder van ſyne moeder te weſen, gelyk *Tertullianus* ſeit, waer van wy ſelfs oirſaek ſouden zyn, indien wy ſulks niet verhinderden, terwyl wy dat doen konnen.

Daer zyn nochtans gelegentheden waer men ſou konnen ſeggen, dat het lichamelyk leven des kinds waerdiger te achten is als dat des moeders, in welke men ſich niet kan ontſlaen van d'uitſnydende werkking te doen, om het leven des kinds te behouden; gelyk het kon geſchieden dat men verſchuldigt ſou weſen te doen, om uit den buik des moeders een kind te halen, dat erfgenaem van eenig groot Koninkryk ſou moeten worden; om dat het behoud van 't gemeen hooger te achten is als dat van iemand in 't byſonder. Dus is het dat *Hendrik de VIII.* die Engeland beheerſchte ten tyde van *Francois de I.* Konink van Vrankryk, toeſtont dat men het doen ſou aen *Joanna Seymer* ſyne derde Huisvrouw, aen welke men d'uitſnydende werkking deed door raed der Geneesmeeſteren, om *Eduard den IV.* uit haren buik af te halen, die naderhand de kroon van Engeland gedragen heeft; aldus het leven van dit kind meerder achtende als dat van ſyne moeder. Maer ik laet dit geſchil de Leeraren der gewetens-gevallen beſliſſen, om te weten of deſe werkking by ſoodanigen geval geoorloft kan weſen; aengeſien men dan geenerhande ſekerheit van dat kind hebben kan, 't welk noch in de buik ſynes moeders is, of het een Soon of een Dochter ſou weſen, noch ſelfs of het lang ſou konnen leven; en of men op d'enkele hoop van een erfgenaem te hebben, gelyk men wenſcht, de moeder ſoodanig mag martelen, welkers leven, naer my dunkt, altyt hooger te achten is, als dat van het kind; want ſy weder tot geſontheit komende, ſoo kan men hopen dat men d'oirſaken geholpen hebbende, die haer belet hadden deſe laeſtemael natuurlyker wyſe te verloſſen, ſy noch andere kinderen ſal voortbrengen, waer van ſy naderhand gelukkiger in de kraem komen ſou. Maer om geen langer redenkaveling te maken, raede ik de gene, die hier ontrent klaerder onderricht willen weſen, wegens alle de gevallen der gewiſſe, die een ſaek van ſoo grooten gewicht mogen raken, den boek in te ſien dien de Jeſuyt *Theophyle Raynaud*

Reynaud daer van gemaekt heeft, in welken hy ſeer geleerdelyk verkläert en beſluit alle de moeielykheden die men daer ontrent kan ontmoeten. Hierom komen wy weder tot ons voorſtel; 't welk is dat men noit, in wat gelegentheit het weſen mogt, deſe werkking onderhanden moet nemen dan teritond naer het afſterven van de moeder; waer de Handmeeſter ſich by ſal vinden om ſich daer in te dragen op de wyſe gelyk ik tegenwoordig gae beſchryven, eensdeels om de hoop die daer ſomtyts noch is van het kind te konnen levendig vinden, gelyk *d'Afrikaenſche Scipio* gevonden wierd, die duſdanig ter weereld gekomen is, gelyk *Plinius* verhaelt, daer hy uitdrukkelyk aenteekent dat het geweeſt zy, ſyne moeder overleden zynde; ten anderen om aen de wet te voldoen, die ſeer klaer verbied een ſwangere vrouw te begraven, ſonder het kind haer uit den buik afgehaelt te hebben.

Om hier in tot een goet einde te komen gelyk dat vereiſcht is, wanneer hy de vrouw op haer uitterſte ſal ſien, moet hy alle ſaken tot ſyne werkking noodig gereed maken, om geenen tyt altoos te verlieſen; want het vertragen ſou maken dat hy 't kind noodſakelyk doot vinden ſou, dat eenige oogenblikken te voren levendig afgehaelt had konnen worden. Daer zyn 'er die willen, wanneer de vrouw ligt om den laeſten ſnik te geven, dat men haer iets tuſſchen de tanden ſou leggen om haer den mond eenigſins open te houden, en inſgelyks aen het uitwendige der lyfmoeder; ten einde het kind door dit middel een weinig luchts ſcheppende, met eenige wyſe van verkoeling, ſoo haeſt niet geſmoort worden mogt: nochtans kan dat geenſins dienen; om dat het kind niet levendig gehouden word dan door het bloed van de moeder, en gants geen adem kan halen ſoo lang het in de lyfmoeder is; maer indien de Handmeeſter dit doen gebruikt, ſoo is het veel eer tot vernoegen van d'omſtanders, als om 't geloof dat ſulks noodig ſou weſen. Soo ras dan als de vrouw den laeſten ſnik heeft gegeven, en ſy geſtorven is ('t welk hy ook alle d'omſtanders doen toeſtemmen moet) ſal hy ſyne werkking beginnen, om het kind uit de lyfmoeder te halen door het open-ſnyden van haren buik.

Het meeſte deel der Schryvers willen, dat men het ſelve ſou doen aen de ſlinkker zyde van den buik, ſeggende, dat die vryer is, uit oirſaek van de lever die in de rechter zyde ligt; maer indien men myn gevoelen gelooven wil, ſoo ſal dat beter en behendiger in 't werk geſtelt worden, met de opening recht in 't midden van den buik te maken, tuſſchen de twee rechte ſpieren; want in deſe plaets zyn alleenig de gemeene dekſelen en het wit linnen door te ſnyden; maer die kan niet gedaen zyn in de zyde, ſonder de twee kromme ſpieren en dwerſch-ſpier door te ſnyden, die vaſt d'eene op d'andere liggen van een genoegſaem merkkelyke dikte; behalven dat daer veel meerder bloed uit koomt dan uit het midden van den buik: het is niet dat daer iets aen gelegen ſou zyn of het bloed daer uit loopt (gelyk het niet nalaet te doen, wanneer de vrouw even den geeſt heeft gegeven) maer om dat het door ſyn uitloopen verhindert, klaerlyk te ſien die werkking wel te doen. Om daer in dan lichter en vaerdiger ten einde te komen, de Handmeeſter de doode vrouw gelegt hebbende dat haer buik wat meer verheven zy, ſal hy een goet en ſterk mes nemen, wel ſnydende ſlechs aen een zyde, even als dat met de letter F. is geteekent, in de tafel der gereedſchappen die naer dit Hooftdeel volgt; waer mede hy haeſtig, en t'eener ſnede, of ten tweeden, of ten uitterſten ten derden (indien hy dat om te grooter verſekertheit wilt) een groote opening ſal maken midden in den buik, tuſſchen de twee rechte ſpieren tot op het buikvlies, ſoo

lank als dan de lyfmoeder is of daer ontrent; waer na hy daer alleenig een gaetjen in maken ſal met de punt van ſyn gereedſchap, om daer een opening in te krygen daer hy twee vingers van ſyn ſlinkker hand in mag ſteken, waer hy terſtond die ſal invoeren om het ſelve daer mede opheffende open te ſnyden en het mes te beſtieren, uit vrees van d'ingewanden te raken, na de mate van d'eerſte opening der dekſpieren; 't welk gedaen zynde, ſal hy terſtond de lyfmoeder ſien, die hy op de ſelve wyſe ſal openen gelyk hy het ſnyden in 't buikvlies gedaen heeft; ſich wel wachtende ſyn mes ten eerſten niet te diep in te ſetten, geloovende de lyfmoeder twee of drie vingers-breed dik te ſullen vinden, gelyk de meeſte Schryvers tegen de waerheit verſekeren; waer in hy ſich ſoo wel ſou bedriegen als ſy die de ſaek noit wel onderſocht hebben: want het is ſeker dat ſy op de uur van het baren, terwyl het kind met ſyne wateren daer noch in is vervat, geen grooter dikte heeft dan ontrent van een ſilveren Ducaton; of ſchoon ſy ons alle geſongen hebben, dat door een byſondere voorſienigheit Godts, en een wonderdadig werk, ſy dies te dikker is, hoe dat ſy meer uitgerekt word; 't gene volkomen valſch is: het is alleenig wel waer, dat ſy in dien tyt een weinig dikker is in de plaets daer de moederkoek aen vaſt ſit, in welke plaets hare ſubſtantie dan als ſponsachtig is; maer in al het overige van hare uitbreiding en van haren omtrek, en voornamelyk aen haer voorſte deel, is ſy geweldig dun, en word dat meerder hoe ſy ſich wyder uitrekt, tot dat ſy door het verloſſen ontledigt zynde van het kind dat ſy inhad, weder dikker koomt te worden, in ſich ſelfs geheel hare ſubſtantie t'ſamen-trekkende en vergaderende, die van te voren ongemeen uitgerekt was. Dus is het (volgens het gene ik byſonderlykker verklaert heb in de verhandeling van de deelen der vrouw tot de teeling noodig) dat de blaes van de pis, die vol zynde ongemeen dun is, ons ſich een halven vinger-breed dik vertoont, wanneer die geheel ledig is; die weder komende ſich uit te rekken om de pis te bevatten die haer toevloeit, noch dies te dunder word hoe ſy ſich meerder uitrekt. Na dan de opening van de lyfmoeder dus gedaen te hebben, ſal hy inſgelyks de vliesen van 't kind openſnyden, ſich wel wachtende dat met ſyn gereedſchap te quetſen; waer op hy terſtond ſich dat ſal ſien vertoonen, 't welk hy ten eerſten ſal uithalen met de nageboorte, die hy vaerdig van den bodem der lyfmoeder ſal affcheiden; en gewaer wordende dat het noch levendig is, ſal hy daer over Godt loven, en hem dankken dat hy ſyne werkking ſoodanig heeft geſegent en wel doen gelukken.

Maer de kinderen, die men in diergelykke ontmoetingen duſdanig uithaelt, zyn gemeenelyk ſoo ſwak (indien ſy niet geheel doot zyn, gelyk het wel meeſt gebeurt) dat men in 't begin ſeer groote moeite heeft om te kennen wat daer van zy. Nochtans ſal men verſekert weſen dat het kind noch levendig is, indien men de ſtreng dicht by den navel aenrakende gevoelt dat de navel-ſlagaderen noch eenigſins ſich bewegen, gelyk mede het hert, met dat de hand op de borſt te leggen; waer van verſekert zynde, het ten eerſten gedoopt ſal worden door de Prieſter die de moeder bygeſtaen heeft, by gebrek van welken de Handmeeſter of iemand anders van de byſtanders dat Doopen ſal; 't welk gedaen zynde, ſal men dat trachten weder tot ſich ſelfs te doen komen, met dat een weinig wyn in de neus en de mond te blaſen, en dat warmende tot dat het begint ſich van ſelfs te bewegen. De Vroe-vrouwen leggen gemeenelyk de moederkoek ganſs warm op den buik van duſdanig ſwakke kinderen: indien dit eenigſins helpt ſoo is het alleenig meer uit reden van

de

de laeuwe warmte deſer moederkoek, als van iet anders: want het is onmogelyk dat het kind daer van eenigen geeſt ſou ontfangen, na dat die eenmael van de lyfmoeder is afgeſcheiden; en noch minder wanneer de vrouw ſoo doot is. Wat de warmte belangt die kan het ſekerlyk niet ſchaden; maer 't gewigt van de koek die ſy dat op den buik leggen, is veel eer machtig dat te doen ſmooren, door het drukken dat ſy daer doet, als dat ergens anders toe te helpen. Boven dit, wanneer de moederkoek koud geworden is, ſteken ſy die in een pot warme wyn, waer van ſy gelooven de geeſten uit te waeſſemen, die door de navel-vaten ingetrokken tot in de buik van 't kind, dat weder tot ſyn ſelven doen komen: maer dit is onnut, gelyk ik elders noch wel heb geſeit; en het bequaemſte en vaerdigſte hulpmiddel is, dat terſtond daer van af te ſcheiden, en ſyn mond wat te openen, als ook de neus te ſuiveren en t'ontſtoppen, indien daer eenige vuiligheit in weſen mogt, om dat te helpen tot lichter adem te halen; dat ondertuſſchen by het vyer houdende, tot dat het een weinig weder bekomen zy; dat ook in de mond en in de neus een weinig wyn blaſende, gelyk geſeit is; op dat het de geur daer van mag ſmaken en ruikken, die in deſe gelegentheit het niet kan ſchaden, wanneer men daer in by de matigheit blyft.

Naer wydloopig genoeg geſproken te hebben in dit tweede Boek, ſoo wel van de natuurlyke geboorte, als van die tegen de natuur zyn, en genoegſame middelen aen de Handmeeſters verſchaft te hebbben om de vrouwen in d'eerſte te helpen, en in d'andere te verbeteren, by alle onderſcheide voorvallen en gelegentheden, waerom ſy dagelyks daer by worden geroepen; ſoo is ons noch overig, om ten einde te komen, bekent te maken door der ſelver vertooning, hoedanige de werktuigen en gereedſchappen zyn die tot deſe konſt paſſen; waer na wy ſullen overgaen tot het derde Boek, in 't welk gehandelt ſal worden van vele ſaken, welke de gene die ſich in 't helpen van de geboorten willen oeffenen, noodſakelyk weten moeten.

Verklaring der Gereedſchappen in de nevens-gaende plaet vertoont.

A. *Een haek bequaem om het doot kind uit te halen.*

B. *Een anderen haek, die tot het ſelfde einde kan dienen, na dat de noodſakelykheit dien ſmalder of breeder vereiſcht.*

C. *Een ſtompen haek, bequaem om het hooft van een kind af te halen dat alleen mag in de lyfmoeder gebleven zyn, dat houdende met d'eene hand, en met d'andere dat door dſen haek vattende.*

Alle deſe haeken moeten ſterk genoeg zyn, en boven al wel glad, en ſonder eenige ongelykheden, ten einde dat de lyfmoeder daer door, werkkende, niet mogt gequetſt worden, en drie groote duimen of daer ontrent lank, daer in haer handvat gerekent, dat van een matige dikte moet weſen, om het genoegſaem vaſt te konnen houden.

D. *Een krom mes, in lengte met de haekken gelyk, bequaem om een wanſchapen kinds te ſcheiden, en den buik te openen van een dat waterzuchtig is, en het hooft*

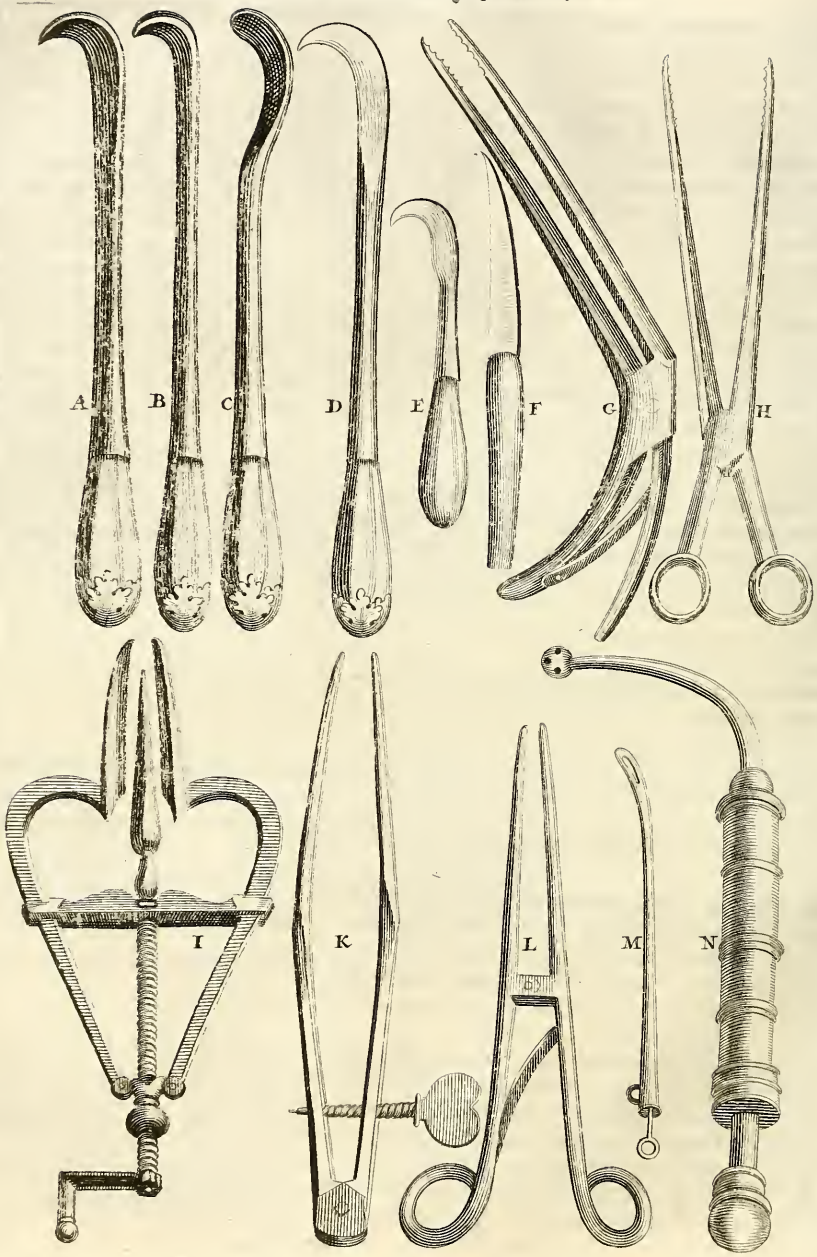
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N

daer van open te ſnyden om dat van de herſſenen t'ontledigen, of eenige gedeelten daer van af te ſcheiden, wanneer dat, wegens te groot en wanſchapen te weſen, alleenig in de lyfmoeder gebleven, en van het lichaem des kinds afgeſcheiden is.

E. *Een ander klein krom mes, tot het ſelfde einde bequaem, maer dat ſoo handſaem niet is, terwyl het niet dan door een eenige hand beſtiert worden kan.*

F. *Een ſny-mesken bequaem om d'uitſnydende werkking te doen terſtond na de doot van de vrouw.*

G. *De bek van een kraen, bequaem om vremde lichamen uit de lyfmoeder te halen, wanneer men geheel de hand, of ſelfs verſcheide vingeren daer niet invoeren kan.*

H. *Een ander gereedſchap bequaem tot de ſelfde ſaek.*

I. *De drietandige uitbreider, of de Spiegel der lyfmoeder, dienende tot de lyfmoeder te openen, om ſweeringen, of andere qualykvarens t'ontdekken die ſomtyts daer diep zyn ingeſeten.*

K. *Een ander uitbreider met twee tanden, die tot het ſelve einde dient.*

L. *Een ander veel bequamer uitbreider.*

M. *Een hol buisken bequaem om de pis uit de blaes af te halen, wanneer de vrouw van ſelfs niet kan piſſen.*

N. *Een ſpuit, bequaem om inwerpingen te doen tot in den bodem der lyfmoeder, die een doorgaete knop hebben moet, met verſcheide gaetjes aen 't einde van haer pypken.*

D'Onderſcheide figuuren die in de volgende plaet zyn te ſien, vertoonen een gereedſchap van myne uitvinding, waer aen ik den naem van *Tire-tête*, of *Hooftuithaelder* gegeven heb, uit oirſaek van ſyn gebruik, 't welk is om te dienen tot het hooft van een doot kind lichtelyk uit te halen, wanneer het hooft ſterk verwert ſit tuſſchen de beenderen van den doortogt: dit gereedſchap is by duſdanige gelegentheden veel beter, en veel bequamer dan den haek; om dat de Handmeeſter ſich alsdan niet van den haek kan bedienen, ſonder een van ſyne handen daer in te voeren, om die te ſteken aen de zyde van 't hooft des kinds, dat geheel den doortogt beſlaet, en ſonder ter ſelver tyt eenig merkkelyk geweld te doen aen de deelen van de moeder, die nu al ontſteken en ſeer geſwollen zyn; om welke reden de verrotting en de kankker dikwils daer in komen naer het verloſſen: behalven dat den haek, in 't hooft van 't kind ingeſet, lichtelyk daer uit ſlipt, en geen recht uithalen kan geven, gelyk dit gereedſchap ſeer wel doet; met het welk de Handmeeſter alleenig beſig is op de midden van 't hooft van 't doode kind, ſonder ſyn hand, noch ſelfs ſyne vingers in te voeren aen de zyde van dat hooft. Eindelyk dit werktuig is ſoo bequaem tot ſulken gebruik, dat de dikte van 't hooft des kinds daer door vermindert word, ſich verlengende om 't uithalen 't welk het ſoo doet te volgen. Gelyk dit volkomen van myn eigen uitvinding is, ſoo had ik in 't eerſt voor my genomen, dat als een ſchoon geheim voor myn ſelven te houden, ſonder het ſelve aen iemand bekent te maken; maer willende vermyden dat

myn

myn gewiſſe my niet mag verwytten van niet alle myn vermogen toegebragt te hebben tot bevordering van 't gemeene beſt, met oprechtelyk te verklaren alle de wetenſchappen en kenniſſen die de genade Godts my gegeven heeft in myne konſt, ſoo voldoe ik hier myn plicht, in dit wonderlyk gereedſchap bekent te maken aen alle de gene die myn Boek ſullen leſen, met de waerachtige manier om ſich daer van wel te bedienen, die hier na klaerlyk word uitgeleit.

A. *Vertoont het gereedſchap,* Tire-teſte, *of* Hooftuithaelder *genaemt, voorſien van alle ſyne deelen.*

B. *Het lichaem van dit gereedſchap, afgeſcheiden van ſyn koker en van ſyn ſleutel, aen wiens einde een plaetken is van ronde figuur, dat beweeglyk is, om te lichter ingevoert te worden tot binnen in 't hooft van het doot kind. Daer is ook op beide zyden van dit plaetken een klein knobbeltje, als een rond ſpykker-hooft, een van welke knobbeltjes moet paſſen in een kleine holte, onder op het platte van dit gereedſchap geteekent, om daer in te ſluiten, wanneer de plaet daer tegen aen koomt.*

C. *Vertoont noch het lichaem van 't ſelve gereedſchap, waer in het plaetje geſtelt is gelyk het moet weſen, wanneer men dat invoert tot binnen in 't hooft van het kind; waer na men dit plaetjen herſtelt, gelyk het is in de voorgaende figuur, geteekent B.*

D. *De koker, waer men de ſtaf van dit gereedſchap moet inſteken tot dat het plaetje, 't welk aen 't einde van deſe koker ſit, come tot aen het plaetje dat aen 't uitterſte einde van 't lichaem deſes gereedſchaps is, op dat in deſer voegen de hayrige huit en de beenderen des hoofs, die tuſſchen deſe plaetjes zyn, van de ſelve ſterk gevat en beſloten mogten weſen, gelyk men ſiet in de figuur geteekent I. Deſe koker heeft als een geſplete opening ontrent haer plaetje, om het plat lichaem van 't gereedſchap daer in t'ontfangen, en een klein vleugelken aen beide zyden ontrent des ſelfs bovenſte einde, om die ſtantvaſtig te behouden, en te beletten dat ſy niet draeie wanneer ſy geſloten word met de ſleutel van dit gereedſchap, die met F. is geteekent.*

E. *De ſelfde koker, die op een andere wyſe geſien word, om de twee kleine holligheden te vertoonen die in haer plaetje zyn, aen de zyden van haer groot gat; welke holligheden zyn, om de twee kleine knobbeltjes in te paſſen, rond als een ſpykker-hooft, die in 't plaetje zyn van 't lichaem deſes gereedſchaps, geteekent B. Deſe kleine knobbeltjes dienen, ſich indrukkende in de gebeenderen des hoofs, om de placten van dit gereedſchap vaſter te ſluiten, en te beletten dat het gene ſy gevat hebben haer niet mag ontſlippen.*

F. *De ſleutel die op de ſchroeve van dit gereedſchap geſtelt moet worden, ten einde de koker door middel van deſe ſleutel hard aengedreven zynde, de twee plaetjes vaſt tegen malkander geſloten mogten weſen.*

G. *Een klein mesken ſlechs aen een zyde ſnydende, bequaem om een inſnyding te maken op 't hooft van het doot kind, op dat het gereedſchap daer ſou konnen ingevoert worden.*

H. *Het hooft van een kind, waer op een inſnyding is in de lengte tuſſchen de twee wandgelykke beenen, op de wyſe gelyk die moet gedaen zyn, om 't gereedſchap daer in te voeren; welkers twee plaetjes alle het gedeelte van 't hooft moeten ver-*

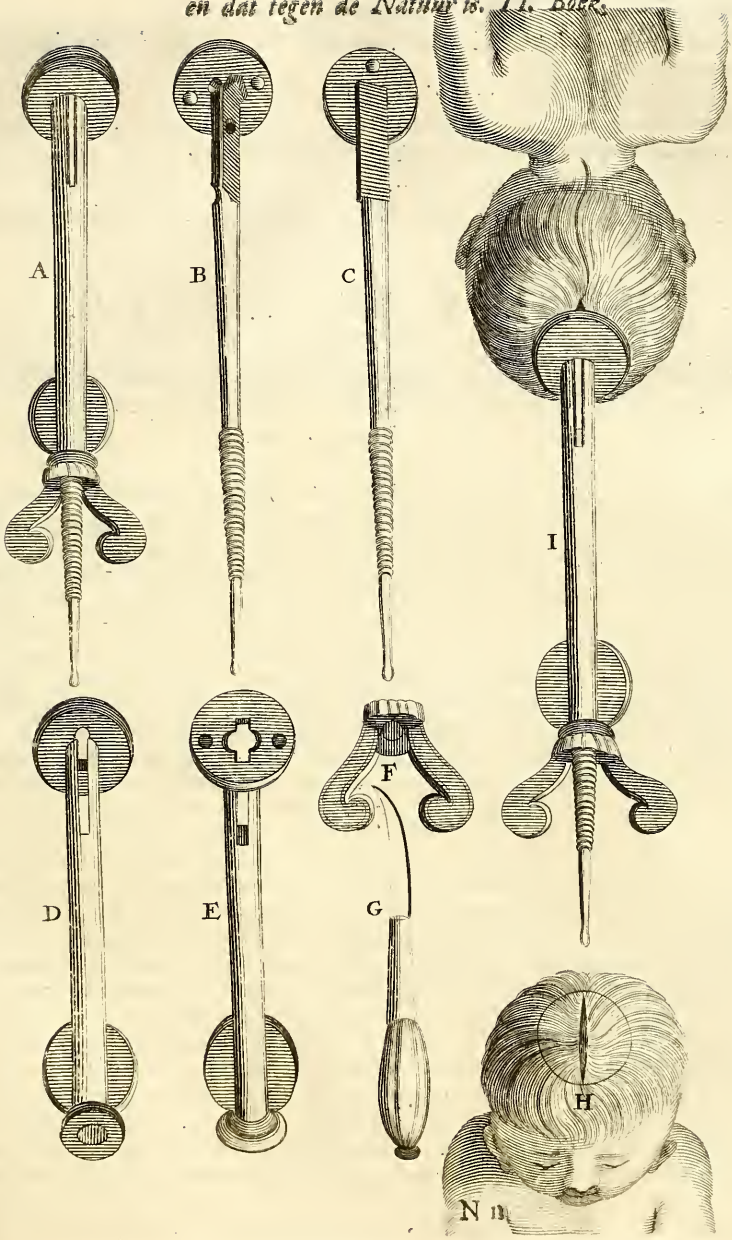
A
B
C
I
D
E
F
G
H
N

vervatten, dat beſloten is in de linie van den omkring die men daer op ſiet geteekent.

I. *Het gereedſchap met alle ſyne gedeelten, vaſt-geſtelt aen 't hooft van het kind, om daer het uithalen uit de lyfmoeder te doen, dit gereedſchap ſterk aenvattende, recht aen ſyn ſleutel, om dat te vaſter te konnen houden.*

XXXIII. HOOFTDEEL.

Van de Gereedſchappen der Handmeeſteren, die konnen dienen om het uithalen van een doot kind, of wanſchapen in ſyne grootte, te verrichten.

MEn heeft wel in acht te nemen dat de Gereedſchappen in 't einde van dit tweede Boek afgebeeld dikwils konnen dienen om de vrouw uit den doot te verloſſen, indien de ſelve by gelegentheden daer ſy noodſakelyk vereiſcht zyn door de hand van een voorſichtig, ervaren, en behendig Meeſter beſtiert worden; doch indien een roekkeloos en onwetend man die in de hand krygt, dan zyn de ſelve wel eveneens gelyk een ſwaerd in de hand van een verwoeden, die met het ſelfde gereedſchap, waer mede hy ſyn leven en welvaren moeſt verdedigen; indien hy dat wyſſelyk gebruikte, ſyn eigen graf opent, wanneer hy een quaet gebruik daer van maekt. Hierom kan deſe arme nieuwe Meeſter, van wien ik hier voren op 't einde van het 12. Hooftdeel deſes tweede Boeks al heb geſproken, die ſich beroemt, om de goede vrouwen te bedriegen, dat hy kan werkken ſonder ſich oit van eenige andere gereedſchappen dan alleenig van ſyn hand te bedienen, lichtelyk van groot onverſtant overtuigt worden, door alle de gene die op de konſt ſich verſtaen; om dat het gants ſeker is, dat 'er verſcheide gelegentheden zyn in welke men die niet kan miſſen, indien men de vrouw in 't leven behouden wil; gelyk om van haer af te halen een doot kind, of dat wanſchapen is in ſyne grootte, waer van het hooft ſedert eenige dagen krachtig verwert heeft geſeten tuſſchen de gebeenten der doortogt, of om het hooft of den buik te openen van een dat in die gedeelten geweldig waterzuchtig is, of om een groot hooft af te halen dat van een kind alleenig in de lyfmoeder gebleven is, na dat het onderſte kinnebakken daer van volkomen is afgeſcheiden: en wat aengaet het gene hy bybrengt in in eenige opmerkkingen van ſyn belacchelyk Boek, dat hy ontleed en in ſtukken deelt het hooft of het lichaem eenes kinds alleenig met de nagelen van ſyne vingeren, ſonder andere gereedſchappen, van welke hy ſeit, dat men ſich niet moet bedienen, uit vrees van de lyfmoeder te quetſen; wie is 'er die niet weet dat een der voornaemſte vereiſſingen is, dat de hand van een Meeſter die ſich wilt laten gebruiken om vrouwen in haren nood te bedienen, de nagelen der vingeren naeuwkeurig gekort hebben moet; en dat het om die reden onmogelyk ſou zyn, op die wyſe een kind in ſyne leden van malkander te ſcheiden? En als hy ſelfs ſyne nagelen

gelen behield ſonder die te korten, om hem daer van tot dat gebruik te bedienen, ſoo ſouden die ſekerlyk wel ſterkker en haekachtiger moeten zyn dan die van een arend, om daer in te recht te komen, 't en ware het lichaem des kinds gants verrot weſen mogt: maer laet hy van my leeren, dat een Handmeeſter die ervaren is in ſyn konſt, ſich geenſins in 't gevaer begeeft van de lyfmoeder met ſyne Gereedſchappen te quetſen; om dat hy die nimmer gebruikt ſonder de ſelve met een van ſyne handen te beſtieren die hy voor uit ſteekt om die daer voor te behoeden; ſoo dat ik deſen Meeſter ſou raden ſich daer van te bedienen by deſe gelegentheden, veel eer dan van ſyne nagelen, die erger zyn dan duſdanige gereedſchappen; en gelyk hy waerſchynelyk de goede ſtyl niet kent om de ſelve wel te gebruiken, dat hy myn Boek met aendacht leſe om daer in onderricht te worden, en dat hy wel in acht neme wat ik daer van geſeit heb in geheel het 31. Hooftdeel deſes tweeden Boeks, ſprekende van een doot kind uit te halen, in welke plaets ik heb aengeweſen alles wat een Handmeeſter in acht nemen moet eer hy ſich van gereedſchappen bedienen ſal. Dit is de liefdadigſte berichting die ik hem ſou konnen geven.

Veracht dan geenderlei gereedſchap, maer laten die alle by u vaerdig liggen: want hy is niet te verſchoonen die ſyn werk maekt van deſe konſt te oeffenen, en niet by de hand heeft wat tot deſe konſt kan vereiſcht worden, ſeit *Albucaſis cap. 67. lib. 2. Meth.*

Maer behalven dat ik geſeit heb dat deſe Meeſter, die nu ſedert eenige jaren is overleden, overtuigt worden kon van grove onwetentheit, om de redenen die ik bygebragt heb, ſoo doet het volgende voorbeeld, welkers verhael machtig is ſchrik aen te jagen, klaerlyk ſien dat hy niet minder ſtoutheit en roekkeloosheit als onwetentheit had.

Op den 29. November des jaers 1675. heb ik geſien in de ſtraet van de *Mortellerie*, by Meeſter *Paris*, myn Spitsbroeder, de Suſter van een arme vrouw die even geſtorven was, na dat ſy my ſeide, door d'ongemeene geweldige ſtrengheden die deſe roekkelooſe Meeſter de ſelve had aengedaen, in hare tegenwoordigheit, twee uuren lank geduurende, om haer te doen verloſſen; die in plaets van het kind, dat noch levendig was, uit haren buik af te halen, het ſelve met ſyne gereedſchappen gedood had (want het is niet gelooflyk dat hy ſich in deſe gelegentheit alleenig van ſyne nagelen bedient heeft) en ter ſelver tyt de lyfmoeder van die vrouw aen alle kanten gequetſt en geſchonden; 't welk oirſaek geweeſt had dat ſy een uur daer na was overleden, en dat een groot gedeelte van de darmen en het darmſcheel deſer vrouw door deſe verſcheuringen uit haren buik quamen, ſoo ras als het kind haer uit de lyfmoeder afgehaelt geweeſt had, in het byzyn van deſen Meeſter, door Meeſter *Clement* (tegenwoordig myn Spitsbroeder, en die doenmaels een diernaer van Meeſter *le Fevre* was) om welken *Clement* men had geſonden in 't afweſen van ſyn Meeſter, na dat men de wreede handelingen en d'ongemeene gewelden geſien had, onnuttelyk deſe arme vrouw aengedaen door deſen ſelven Meeſter, die terſtond onbeſchaemdelyk ſynen misſlag te laſt wierp op deſen *Clement*, om dat hy de laeſte hand aen het werk had gelegt. De waerheit van dit droevig verhael wierd my noch beveſtigt door den ſelven Meeſter *Paris*, myn Spitsbroeder, die my ſeide ter ſelver uur ontboden geweeſt te zyn, om de de gedarmten van deſe vrouw, die toen in doots nooden was, weder te recht te brengen, daer hy die ſelve geheel buiten haren buik bevond, gants

gequetſt en gekneuſt, en het darmſcheel geheel in ſtarden geſcheurt, my verſekerende dat hy noit ſchrikkelyker en met eenen deerlyker ſchouwſpel geſien had; om dat deſe arme vrouw doenmaels ſeven levende kleine kinderen had. Dat ik het verhael van deſe beſchreielyke Hiſtory gedaen heb, is niet om de gedachtenis van deſen armen Meeſter ſwart te maken, maer om aen de gemeente te kennen te geven, hoe gevaerlyk het zy ſich te verlaten op de ydele beloften van de gene die geen waerachtige kennis hebben van hare konſt.

Einde des tweeden Boeks.

III. BOEK

III. BOEK.

Van het handelen en bedienen der kraemvrouwen; van de ſiekkelykheden en quade toevallen die haer over komen geduurende hare kraembedden; van het handelen der Nieuw-geborene kinderen; van hare gewoneſte ſiekkelykheden, en van de noodige vereiſſingen in 't verkieſen van Voeſters.

DE ſwangerheit is een onſtuimige zee, waer in de ſwangere vrouw en haer kind geſlingert worden geduurende den tyt van negen geheele maenden; en het baren dat daer van de eenigſte haven is, heeft ſoo vele gevaerlyke klippen en ſanden, dat ſeer dikwils d'eene en het ander, na daer toe gekomen te zyn, en ſelfs aldaer ontladen te weſen, noch veel hulp noodig hebben, om haer te bevryden van menigte ongemakken, die gewoon zyn te volgen op de ſmerten en moeielykheden welke ſy daer in moeten uitſtaen. Wy hebben te kennen gegeven in 't eerſte Boek, ſprekende van de ſiekkelykheden der ſwangere vrouwen, de middelen om te verhinderen dat ſy op die zee niet mogt komen ſchipbreuk te lyden, geduurende ſoo langen reiſe; en in het tweede hebben wy geleert, hoe ſy in die haven mag komen, en daer geruſtelyk t'ontladen door het baren: nu is noch overig, om ons werk ten einde te brengen, dat wy in dit derde en laeſte ſouden uitleggen, op wat wyſe de Moeder en het kind daer na gehandelt en beſtiert moeten worden; en dat wy verklaren hoe men vele ſiekkelykheden en ongemakken moet helpen en geneſen die haer dan dikwils genoeg komen te treffen. Laet ons eerſt de gene onderſoekken die de vrouw raken wanneer ſy nieuw in de kraem is gekomen, waer na wy ſullen overſtappen tot die het nieuw-geboren kind aengaen.

I. HOOFTDEEL.

Wat men de Vrouw doen moet, ſoo ras ſy in de kraem gekomen, en natuurlyk verloſt is.

SOo ras als de vrouw ſal in de kraem zyn gekomen, en van de nageboorte verloſt, moet men wel acht geven dat der ſelver los-haling niet van te grooten bloedſtorting gevolgt zy; en haer voor aen d'inkoomſte van de lyfmoeder een genoegſaem ſachten doek leggen vyf of ſesmael dubbel gevouwen, om te beletten dat geen koude lucht daer in komende oirſaek zy, dat de vaten die allenxkens hare ſuiveringen moeten laten uitloopen, daer door op een ſprong te veel geſtopt mog-

ten worden, door welker opſtopping vele moeielyke ongevallen haer niet ſouden miſſen te treffen; gelyk groote ſmerten en ſnydingen in den buik, ontſteking in de lyfmoeder, koorts, pleuris, en vele andere, waer van wy hier na ſullen ſpreken, door middel van welke de doot ſelfs haer wel kon overkomen.

Wanneer d'inkoomſte der lyfmoeder ſoodanig geſloten en toegeſtopt weſen ſal, indien de vrouw niet op haer gewonelyk bed is verloſt, ſal men terſtond haer daer op doen dragen, door eenig ſterk perſoon, of door verſcheide andere, indien het noodig is, veel eer als haer toe te laten op hare voeten te ſtaen, om ſelfs daer heen te gaen; welk bed van te voren moet vaerdig gehouden worden, wel gewarmt en wel verſien na den eiſch, uit oirſaek van hare ſuiveringen; maer indien ſy daer in verloſt was (gelyk het beſt en ſekerſt is, om niet verplicht te weſen haer duſdanig over te dragen) ſoo ſal men terſtond daer van wechnemen alle de doekken en andere lappen die men daer gelegt had om de wateren, het bloed, en andere onreinigheden t'ontfangen die ten tyde van het baren daer uit komen; waer na men haer leggen ſal in een bequame geſtalte om te ruſten, 't welk haer hoog noodig is, op dat ſy ſich mag herſtellen van de pynen en ſmerten die ſy geleden heeft in geheel haren arbeid; 't welk in ſoodaniger voegen moet weſen, dat ſy 't hooft en het lichaem wat naer om hoog hebbe, op dat ſy te vryer adem mag halen, als ook plaets geven aen de ſuiveringen, en voornamelyk aen 't bloed dat dan vloeit, om lichter af te loopen, en dat het niet in klonters mag ſtremmen, 't welk behouden zynde groote pynen veroirſaken ſou; 't gene geſchieden ſou indien men daer aen de vryheit niet liet om door deſe geſtalte af te loopen; in welke men haer de dyen en beenen nevens malkander naer om laeg ſal doen ſteken, haer eenig klein kuſſenken onder het buigen van de knien leggende, waer op ſy een weinig mogen ruſten: dus nederliggende moet ſy noch na d'eene noch d'andere zyde gekeert zyn, maer recht midden op haer rug liggen, ten einde de lyfmoeder beter hare natuurlyke geſtalte weder mag nemen.

De meeſt gebruikelykſte gewoonte is, de vrouwen, ſoo ras ſy gelegen zyn, te doen innemen een once oly van ſoete amandelen ſonder vyer uitgehaelt, met ſoo veel ſyroop van vrouw-Venus-hayr, alles onder malkander gemengt; 't welk dient om hare keel inwendig te verſoeten en te verſachten, die verhit en heeſch is geworden door haer geduurig kermen, door haer ſchreeuwen, en door het groot geweld om haren adem in te houden, 't welk de vrouw doet ſoo lang haren arbeid duurt; als mede ten einde de maeg en de darmen daer van beſmeert zynde ſoo ſeer niet geplaegt mogten worden van pynelyke ſnydingen: maer deſe artſeny is ſommige vrouwen ſoo ſeer tegen de borſt, dat ſy gedrongen zynde met afkeering en tegenheit de ſelve te nemen, daer door meerder quaet dan goet konnen ontfangen: hierom ſal men de ſelve niet geven, dan alleen aen haer die dat begeeren, en die daer geen tegenheit in hebben. Hier toe ſou ik beter achten eenig krachtig vlees-ſop, dat men de kraemvrouw doen nuttigen ſal, ſoo ras als ſy een weinig herſtelt ſal weſen van de groote ontroeringen wegens haren arbeid; dewyl haer dat veel aengenamer en nutter ſal weſen, dan ſulken artſeny: en haer den buik, de borſten, en d'onderſte deelen bewonden en beſtelt hebbende, op de wyſe gelyk wy in 't volgende Hooftdeel gaen ſeggen, ſal men haer laten ruſten, en ſoo ſy kan, ſlapen, ſonder haer eenig gerucht te maken, hebbende de gardynen van haer bed wel dicht toegeſchoven, en de deuren en venſters van hare

kamer

kamer wel toe-gedaen, op dat ſy geen licht ſiende te eerder van de ſlaep mag bevangen worden. Indien de verloſſing ſwaer en moeielyk geweeſt had, ſou men by ſulken geval ſich beſtieren na dat de toevallen het mogten vereiſſchen, gelyk hier na verklaert worden ſal; maer 't gene wy hier geſeit hebben, is alleen den regel voor een natuurlyke geboorte, waer in geen ongemeene moeielykheit is voorgevallen.

II. HOOFTDEEL.

Van de hulpmiddelen paſſende voor d'onderſte deelen, den buik, en de borſten van de Nieuwe kraemvrouw.

GElyk d'onderſte deelen van de vrouw een ſeer geweldig uittrekken ontfangen, door het voor den dach komen van 't kind, ſoo moet men om die reden trachten te beletten, dat daer in geen ontſteking kome: hierom ſal men, ſoo ras als haer bed ſal geſuivert weſen van d'onreinigheden des barens, en ſy in de geſtalte gelegt mag zyn, gelyk wy in 't voorgaende Hooftdeel geſeit hebben, haer uitwendig op het inkomen van geheel de ſchaemte een ſmertverdryvend papſel leggen, gemaekt van twee oncen oly van ſoete amandelen en twee verſche eyeren, het wit en de doyers onder malkander ſlaende, 't welk men ſal doen koken op heeten aſſchen, in een ſilvere of andere kom, alles met een lepel roerende, als om geroerde eyeren te maken, tot dat het gekookt zy in de beſtendigheit van een ſacht papſel, 't welk op een doek geſpreit zynde, men haer middelmatig warm op de partie ſal leggen, na den doek daer van afgenomen te hebben, met welke men die toegeſtopt had ſoo ras als ſy verloſt was, en na die geſuivert te hebben van de klonters bloed die daer in mogten gebleven zyn. Dit genees-middel is ſeer gematigt, en bequaem om de pyn te ſtillen die de vrouwen gemeenelyk ontrent deſe plaetſen gevoelen, van wegen 't geweld dat haer is aengedaen door het uitkomen van 't kind; dit moet men drie of vier uuren daer op laten, waer na men voor de tweedemael dat noch eens ſal vernieuwen, indien het noodig is, voor noch ſoo veel tyt: naderhand ſal men een kookſel maken uit gepelde gerſt, lynzaed, kervel; of van agrimonie, althea, en violier-planten; en met dit kookſel een weinig warm gemaekt, ſal men twee of driemael daegs, de vyf of ſes eerſte dagen van het kraembed heel de lippen der ſchaemte ſtoven, om die te ſuiveren van bloed en andere uitwerpſelen die van hare ontledigingen voortkomen. Dit ſtoven ſal ook goet zyn om de pyn van deſe partien te matigen en te ſtillen. Eenige perſoonen bedienen ſich hier toe van warme melk; maer de meeſte vrouwen gebruiken enkelyk gerſte-water en kervel-water. Men moet in 't begin ſich niet bedienen van iets dat d'ontledigingen ſou konnen ſtoppen; maer na dat veertien dagen verloopen ſullen zyn, en de ſuiveringen genoegſaem afgeloopen ſullen hebben, ſal men eenig genees-middel mogen gebruiken dat deſe partien kan beginnen te verſterken; waer toe bequaem weſen ſal het kookſel gemaekt van Proventie-rooſen, de

blade-

bladeren en wortelen van weegbree, en water uit de ſmitſen; en wanneer de ſuiveringen hare volkomene en genoegſame ontlediging gehad ſullen hebben, 't welk pleeg te geſchieden na den achtienden of twintigſten dach, ſal men voor die het ſelve begeeren een ſeer t'ſamen-trekkende waſſing maken, die bequaem weſen ſal om de plaetſen te verſterkken en naeuwer te maken, die geweldig los zyn geworden, ſoo wel door het groot uitrekken 't welk ſy ontfangen hebben, als door de vochtigheden daer ſy door verſlapt wierden ſoo langen tyt geduurende. Dit genees-middel ſal gemaekt worden van een once granaet-appel-ſchellen, een once Cypres-noten, een once eeckelen, een half once gezegelde aerde, een handvol Proventie-rooſen, en half loot aluin, welke dingen men ſal laten weeken op een heeten haert, een heelen nacht over in drie ponden ſtraffe wyn; of op dat de wyn alleen niet te ſcherp weſen ſou, ſal daer de helft water uit de ſmitſe by-gemengt worden; daer na ſal men die koken tot op een derde, en men ſal het vervolgens door een doek gieten, alles wel uitwringende, en met dit kookſel ſal men 's morgens en 's avonds de partien betten, om die te verſterkken en te doen ſluiten ſoo veel als men ſal konnen; want daer is geen kans om die weder te herſtellen in den ſelven ſtaet als die waren voor het kind-dragen: laeten wy hier mede ons niet langer ophouden, en voortgaen tot de middelen die bequaem zyn voor den buik van de kraemvrouw.

De meeſte Schryvers willen dat men terſtond naer het baren, op den buik van de kraemvrouw ſal leggen het vel van een ſwart ſchaep daer toe levendig gevilt, en dat men het daer op vier of vyf uuren ſou laten liggen: andere willen dat het den rok van een haes weſen ſou. In der waerheit, ik geloof wel dat ten aenſien van de natuurlyke hitte duſdaniger vachten, dit hulpmiddel niet quaet ſou zyn; maer ik ſou ook vreeſen, dat ſy weinig tyts daer na meerder ongemak aen de vrouw ſouden toebrengen, dan ſy haer nut en dienſtig geweeſt hadden; en dat ſy door hare vochtigheit koud wordende, haer niet eenige ſeer ſchadelyke rilling ſouden veroirſaken, en maken dat de ſuiveringen ſich ſouden opſtoppen die behoorden uit te loopen; behalven dat het een hulpmiddel is van te grooten beſlag; want voor yder vrouw die in de kraem koomt, moeſt daer altyt een ſlager gereed ſtaen, of eenig ander perſoon die ſulken werk vaerdig wiſt te doen, en dat hy om die reden ſelfs in de kamer was, of ten miſten in 't huis, om die vacht gants warm te konnen hebben tot ſich daer van te bedienen gelyk geſeit is. Sy willen ook dat men op den navel van de vrouw een klein plaeſterken van *Galbanum* ſou leggen, welk in 't midden een weinig civet hebben moeſt, en dat ſulks bequaem ſou zyn (naer ſy ſich inbeelden) om de lyfmoeder in ſtant te houden; om dat ſy ſich verheugende over ſoodanigen reukwerk, ſich van ſelfs mogt verheffen om daer toe te naderen: maer gelyk dit hulpmiddel niet gegrond is, dan op een gevoelen dat veel by-gelooviglheit heeft, ſoo vind ik niet geraden duſdanigen middel te gebruiken: het is genoeg haer alleenig den buik heel warm te houden in de geſtalte gelyk wy geſeit hebben, en te beletten dat ſy geen koude mag gevoelen.

Ten aenſien van 't bewinden dat de kraemvrouw paſt, moet het den eerſten dach gants los weſen, wanneer den arbeid ſeer ſtreng is geweeſt; uit oirſaek dat, hoe weinig het den buik drukken mogt, ſulks aen de vrouw ſeer moeielyk ſou vallen, die den ſelven te dier tyt gants pynelyk heeft, gelyk ook de lyfmoeder, die

ſeer

ſeer veel heeft moeten uitſtaen: hierom ſal men wel letten, dat ſulken bewinden alleen ſluitend mag zyn in 't begin. De Vroevrouwen willen dat het door aendrukſelen ſou dienen, ſoo wel om de lyfmoeder weder te verheffen en in ſtant te houden, als om de ſuiveringen van alle kanten uit te perſſen die afgedreven moeten zyn; en de kraembewaerſters door ſoodanigen geloof bedrogen, beſluiten ſomtyts den buik van hare kraemvrouwen ſoo hard, dat ſy gelyk kneuſingen maken door hare groote perſſingen aen de lyfmoeder, die in d'eerſte dagen ganſs ſmertelyk is, waer door een ſeer gevaerlyke ontſteking volgt. Deſe bindſelen en deſe aendrukſelen konnen geen kracht toebrengen om de lyfmoeder alſoo te verheffen gelyk ſy ſich inbeelden; aengeſien haren bodem, die haer voornaemſte deel is, los zynde in de holte van d'onderbuik, 't gene op den buik word gelegt haer niet vaſt noch in bedwang houden kan; 't gene daer-en-boven het tuſſchenkomen van de blaes niet toelaet die op haer gelegen is. Wat belangt de meening die ſy hebben, dat ſoodanigen bindſel noch dient om de ſuiveringen der lyfmoeder uit te drukken; ſy moeten van ſulken misverſtand ſich laten onderrichten; want het gaet hier niet mede gelyk als men in een ſervet gekookte ſpys uitwringt, dat men het ſap daer doet uit komen; om dat deſe uitwerping der vloeden volkomen een werk is van de natuur, welke het hard perſſen, in plaets van die te helpen, ſou verhinderen, uit oirſaek van de pyn die ſy de lyfmoeder ſou toebrengen, en wegens d'ontſteking die daer uit mogt voortkomen. Sonder ons dan te houden aen de gewonelyke manier van dit binden te gekruiken, ſullen wy ons daer van bedienen na dat de reden ſulks vereiſcht, en niet volgens de quade gewoonte die de kraem-bewaerſters hebben, daer ſy voor eerſt plegen een vier of vyf-dubbel gevouwen doek, in een driehoek op den buik te leggen, om de lyfmoeder (gelyk ſy meenen) weder te herſtellen en op te halen; en ſomtyts twee andere hard t'ſaem-gerolde doekken aen beide zyden ontrent de lieſſens, om de ſelve in ſtant te houden, uit vreeſe dat ſy los liggende meer na d'eene als d'andere zyde mogt komen te hellen: en boven op dien eerſten leggen ſy noch eenen anderen vierkant gevouwen doek, ſoo breed als geheel den buik; en dan bewinden ſy den buik met een band van een ſervet drie of viermael dik toegevouwen, ſoo dat het de breedte van een vierendeel els hebben mag, waer mede ſy den buik naeuw en hard beſluiten.

Ik wil ſeer geern toeſtemmen, dat men duſdanigen bindſel met een dik-gevouwen vierkanten doek over geheel den buik ſou leggen; wanneer dien band de 7. of 8. eerſte dagen den buik niet hard mogt knypen, maer ſlechs in ſtant houden; ondertuſſchen wel onderhoudende van dien band dagelyks van tyt tot tyt los te maken en te verleggen, om den buik van de vrouw (indien ſy daer in pynen en ſnydingen gevoelt) met oly van ſoete amandelen te beſtrykken; maer naderhand ſal men die allenxkens wat harder mogen toebinden, om de deelen, die door de ſwangerheit geweldig uitgeſet waren, weder t'ſaem te halen en te recht te ſchikken; 't welk dan wel met geruſtheit geſchieden kan; want de lyfmoeder geſuivert van hare ontledigingen die daer zyn uitgeloopen, word ſoodanig verkleint en t'ſamen-getrokken, dat ſy door deſe bewindſelen niet veel ingebonden kan zyn. Laet ons nu komen tot het beſorgen van hare borſten.

Indien de kraemvrouw haer kind niet wilt ſoogen, ſoo ſal men op hare borſten hulpmiddelen leggen, die bequaem zyn om de ſelve te droogen, waer van wy hier na ſullen ſpreken; maer indien ſy met hare melk dat wilt voeden; dan ſullen

hare borſten bedekt worden met ſachte doekken matiglyk gewarmt, op dat de melk daer in niet ſtremme: doch indien 'er gevreeſt word dat het bloed daer al te overvloedig na toe komen mogt, dan ſal men die beſtrykken met oly van rooſen en een weinig edik t'ſaem geſlagen, en eenig ſacht lynwaet met dit hulpmiddel bevochtigt ſal op de ſelve worden gelegt; wel waernemende, indien de vrouw haer kind ſoogen wilt, dat ſy den eerſten dach daer aen de borſt noch niet geve; om dat alle hare humeuren dan geweldig ontroert zyn wegens de ſmerten en de driften van het baren. Dierhalven ſal ſy dat ten minſten tot den naeſten dach uitſtellen; en het ſou noch beter zyn dat ſyn daer mede 4. of 5. dagen wachtte, ja ſelfs noch meer, op dat de meeſte hitte van de melk geheel mogt verkoelen, en d'overvloed der humeuren vermindert worden, die in d'eerſte dagen ſich na de borſten begeven, geduurende welke een andere vrouw dat kind te ſuigen mag geven. Laet ons nu ſpreken van de beſtiering des levens, en 't gebruik van voedſel, die de kraemvrouw moet onderhouden, geduurende heel den tyt van haer kraembed.

III. HOOFTDEEL.

De beſtiering van 't leven, en 't gebruik van voedſel, die de kraemvrouw moet onderhouden, geduurende heel den tyt van haer kraembed, wanneer ſy door geen andere ongemakken gequollen word.

OF ſchoon de vrouw natuurlyk in de kraem is gekomen, ſoo moet ſy nochtans een goede beſtiering van leven onderhouden, om vele moeielyke toevallen voor te komen en te verhinderen, die haer geduurende haer kraembed konnen op den hals komen; in d'eerſte dagen van 't welke men haer moet handelen, wat belangt haer eten en drinkken, ſchier als of ſy de koorts had, om het ſoodanig te maken dat haer die niet mogt komen te treffen, aengeſien ſy dan daer geheel toe geſchikt is; ook koomt haer die dan dikwils over, om de minſte misſlag die ſy in hare beſtiering mag hebben.

Men moet ten deſen aenſien niet toeſtemmen 't gene vele kraem-bewaerſters ſeggen, dat men de kraemvrouwen wel koeſteren moet, ſoo wel om hare krachten te herſtellen, die geweldig zyn afgenomen door de groote moeielykheden van haren arbeid, als om de groote menigte van bloed dat ſy in haer kramen verloren hebben; waerom ſy meenen dat die hartig moeten eten, om weder ander te krygen, als mede om haren buik te vullen die nu geheel ledig is, na dat het kind daer is uitgekomen: maer het is veel beter hier in den raed van *Hippocrates* te volgen, dien hy ons geeft *Aphor.* 10. *lib.* 2. waer hy ſeit; *Hoe men onſuivere lichamen meerder voed, hoe men haer meerder beleedigt.* Nu is het toch ſeker, dat een nieuwe kraemvrouw onder ſoodanige gerekent moet worden, gelyk wy dat konnen kennen door de menigte ontledigingen en overtolligheit die in deſen tyt uit hare lyfmoeder afloopen; in welken tyt ſy om deſe reden ſeer matig moet leven, inſonderheit de drie

drie of vier eerſte dagen; geduurende welke ſy alleenig gevoed worden moet met kalfs en hoender-ſop, verſche eyeren, en goede jeleien, ſonder eenige vaſte ſpyſen in dat begin te gebruiken. Maer wanneer de meeſte overvloed van haer melk eenigſins vermindert, en des ſelfs drift wat geſtilt weſen ſal, dan mag ſy met meerder geruſtheit wat ſop eten voor haer middachmael, en een ſtukje van een geſtooft hoen, of een weinig lams-vleeſch na haer luſt; waer na haer geen ongeval overkomende, ſal men haer allenxkens wat ruimhandiger voedſel geven; wanneer dat ondertuſſchen een derde minder zy, dan ſy gewoon was in volmaekte geſontheit te nuttigen; en dat de ſpyſen die men haer dan ſal geven, van goet voedſel en licht om verteeren mogen weſen, ſonder haer toe te laten taerten, paſteien, en waeffelen te gebruiken die men wel gewoon is op een doop-mael te hebben. Haer drank ſal gekookt worden van water, met gras-wortelen, gepelde gerſt, en ſoethout; of ſal ten minſten gekookt water weſen; ſy ſal ook mogen (indien ſy maer ſonder koorts is) een weinig wel gewaterde witte wyn drinkken, alleenig na de vyf of ſes eerſte dagen.

Of ſchoon wy in 't gemeen duſdanigen beſtiering voorſchryven aen alle de gene die nieuwlyks in de kraem zyn gekomen, ſoo zyn 'er nochtans die ſulks ſoo naeuwkeurig niet moeten onderhouden; gelyk vrouwen van grooten arbeid, die een ſterkke en rouwe gematigtheit hebbende, een weinig volkomender gevoed moeten worden; aen welke nochtans, indien men den aert van ſpyſen niet verandert, men de hoeveelheit der ſelver verminderen moet; altyt inſicht nemende in alle perſoonen op 't gene ſy van te voren gewoon waren. Dit is het gene de ſelve *Hippocrates* ons leert, *Aphor. 17. lib. 1.* waer hy ſeit; *Men moet wel inſicht nemen en letten aen welke perſoonen men eens of tweemael, en meer of minder, en met gedeelten ſpyſe ſal verſchaffen; maer men dient noch al iets te geven aen den tyt, het land, den ouderdom, en de gewoonte.* 't Gene wy nu geſeit hebben behoort genoeg te zyn, om het eten en drinkken wel te beſtieren.

De kraemvrouw moet ſich ook op haer bed in groote ruſt houden, liggende op haer rug, met het hooft een weinig verheven, ſonder ſich heel dikwils van d'eene op d'andere zyde te keeren; ten einde de lyfmoeder ſich te beter in haer eerſte ſtant kome beveſtigen: ſy ſal in dien tyt geen bekommering opnemen over haer huisgeſin, maer dien laſt toevertrouwen aen eenige van hare bloedverwanten of vriendinnen: ſy ſal ſoo weinig ſpreken als ſy ſal konnen, en ſulks met een ſachte ſtem; en men ſal haer geenerhande quade tyding aendienen, die haer droefheit ſou mogen toebrengen; want alle deſe dingen veroirſaken ontroeringen en ontſteltenisſen in de humeuren, ſoo dat de natuur, die de ſelve niet kan beheerſchen, de ſelve mede niet kan ſuiveren gelyk het noodig is; om welke reden vele kraemvrouwen haer leven verloren hebben.

Onder vrouwen van geringe gelegentheit is een ſeer quade gewoonte ingeſlopen, daer ſy ſich wel van behoorden t'onthouden: deſe is, dat ſy gemeenelyk hare kinderen den tweeden of derden dach laten doopen na dat ſy in de kraem zyn gekomen, waer op vervolgens alle hare bloedverwanten en Vriendinnen tot het gaſtmael komen in de kamer van de kraemvrouw, waer die zynde, ſy verplicht is ſoo veel te ſpreken en te antwoorden aen den Peter, de Meter, en alle die daer verſchenen zyn, geduurende geheel dien namiddach, om die plichtredenen van die ſtatie te voldoen, dat haer hooft daer over gants bedwelmt is; en of ſchoon yder

in dat geſelſchap niet nalaet op haer geſontheit te drinkken, ſoo koomt ſy evenwel die te verlieſen door het gerammel dat men haer aen de ooren maekt; behalven dat ſy ook dikwils om eers-wil gedrongen word ſich t'onthouden van het bekken of andere noodſakelykheden te eiſſchen, 't welk haer groot ongeval kan toebrengen; en dit geſchied noch recht in dien tyt, wanneer de kraemvrouw meeſt behoorde te ruſten; want het is ontrent den derden dach dat de melk ſich overvloedigſt na de borſten begeeft; 't welk maekt dat ſy 's anderdaegs na die feeſt dikwils een groote koorts krygt, om ſich te veel vermoeit te hebben. Ik pryſe ten hoogſten dat men het kind doopen laet ſoo haeſt als het geſchieden kan; maer men moeſt deſe feeſt uitſtellen tot dat de kraemvrouw kloek mogt weſen; of ten minſten moeſt men die houden in een plaets daer ſy geen gerucht van de ſelve kon hooren, en inſgelyks geen beſlag ſien, uit vrees van haer qualykvaert toe te brengen; en om te vermyden dat ſy niet beluſt worden mogt tot ſoodanige ſpyſen en gebak dat daer bereid was te eten, die ſy noch niet proeven mag, vermits die meeſt geweldig ſtoppen, en ſwaer om te verteeren zyn.

Men ſal het ſoodanig maken dat ſy geduurig een openen buik hebbe, met haer clyſterien te ſetten, ten minſten alle twee dagen eens, die niet alleenig ſullen dienen om haer den groven afgank te doen loſſen, maer ook om hare ſuiveringen te meerder na beneden te trekken. Na dat de vrouw geduurende drie weken in duſdanigen beſtiering geleeft ſal hebben ('t welk ten naeſten by de tyt is in welke ſy geſuivert is van 't meeſte deel harer ontlaſtingen) eer ſy ſich op ſal begeven, om ten einde te komen van dies te meer alle hare partien te ſuiveren, eer ſy ſich weder mogt begeven om van nieuws te trachten t'ontfangen, ſal men haer een lichte artſeny doen gebruiken, 't welk ſy mede indien het noodig was voor de tweedemael ſal mogen doen, beſtaende van een uitweekſel van een half loot ſenebladen voor 't meeſt, een half once geſuiverde caſſie, en een once ſyroop van chicoreien met robarber toegemaekt, die de maeg en de darmen ſal helpen ſuiveren van de quade humeuren, welke de natuur door de lyfmoeder niet heeft konnen uitwerpen, gelyk ſy met d'andere overtolligheden gedaen heeft die daer zyn uitgeloopen; 't welk gedaen zynde, indien haer geene ſwakheit meer overig is, ſal men haer eens of tweemael mogen baden, om haer alle onreinigheden af te waſſchen, daer haer lichaem geduurende haer kraembed had mede mogen beſmet geweeſt zyn; waer na men haer door ſich ſelven ſal laten beſtieren volgens hare gewoonte.

IV. HOOFTDEEL.

Middelen om de Melk te doen verdwynen en opdroogen van vrouwen die hare kinderen niet willen ſoogen.

DAer zyn een groot getal hulpmiddelen die men gemeenelyk tot dit einde gebruikt : d'eene verhinderen dat de humeuren tot de borſten niet ſoo ſeer toevloeien, d'andere doen de melk verdwynen en opdroogen die daer in is beſloten.

Die verhinderen dat de humeuren ſich niet ſoo overvloedig daer na toe begeven, zyn oly van roſen met edik t'ſamen geſlagen, waer van men een ſmeerſel maekt over geheel de borſten, of popeljoen ſalf met de verkoelende ſmeerſalf van *Galenus* in gelykke deelen t'ſaem gemengt, waer van men een weinig ſal ſmeeren op een doek, of op graeuw papier, om haer op den boeſem te leggen. Andere gebruiken doekken nat-gemaekt in warm verjus, waer in ſommige een weinig aluin laten ſmelten om dat t'ſamentrekkender te maken, en andere leggen daer droeſſem van wyn op, alleenig, of met oly van roſen vermengt.

De hulpmiddelen die de melk in de borſten doen vergaen en verdwynen, zyn de papſelen gemaekt uit vierderhande meel, honig en ſaffraen, die men doet koken met water, waer in kervel of ſalie geſoden is. Andere maken een van enkel honig ; en eenige andere beſtrykken alleenig den boeſem daer mede, en leggen daer roode kool-bladeren op, na de dikke ribben daer uit geſneden te hebben, en die by 't vyer een weinig doen verſlappen. Daer zyn 'er die de bladeren van buksboom en ſalie in pis laten koken, daer ſy naderhand de borſten warm mede ſtoven, en een doek in nat maken om daer op te leggen. Maer in alle deſe dingen op den boeſem te leggen, en in die te ververſſchen, moet men voor al ſich wel wachten dat de vrouw daer van geen koude kome te gevoelen, gelyk mede daer in geen ontſteking noch ſweering te veroirſaken, in plaets van de melk te doen opdroogen : hierom ſal men hulpmiddelen verkieſen die verkoelende, verdryvende, en ontloſſende zyn, na dat d'onderſcheide geſteltheden de ſelve vereiſſchen.

Ik ken vrouwen die voor een groot geheim houden, en voor een ſeer ſekere en eigentlyke ſaek om hare melk te doen opdroogen, het hemd van haer man gants warm, ſoo ras als hy dat heeft uitgetrokken, te nemen en aen te trekken, en dat ſoo lang aen te houden tot dat die geheel opgedroogt zy ; maer indien ſulks onderwyl gebeurt, ſoo is het bygeloovigheit te denkken dat het ſelve hemd daer van oirſaek ſou zyn, en dat het ſoodanigen werkking ſou voortbrengen : dat koomt veel eer van dat alle de humeuren des lichaems uit haer ſelven een andere loop als na de borſten genomen hebbende, van dach tot dach in ſoo grooten overvloed daer niet meer na toe vloeien : hierom ſich van alle deſe hulpmiddelen bedienende, moet men het voornaemſte niet nalaten, 't welk is het ſoodanig te maken dat ſy ſich na beneden begeven, bevorderende om ſulks te doen een goede en

veelvoudige afdryving der ſuiveringen; en om daer toe te helpen, moet men den buik ook open houden door clyſterien die de ſelve mogen voortdryven; en dat de vrouw ſich in groote ruſt houde, ſonder de armen het minſt te bewegen ſoo veel ſy ſal doen konnen; om dat de voornaemſte ſpieren die de ſelve doen bewegen, onder de borſten gelegen zynde, hare werkking niet konnen doen, ſonder den boeſem t'ontroeren, die geduurende d'eerſte dagen naer het baren ſeer pynelyk is: dus doende ſullen de borſten licht droogen.

Al 't gene wy tot hier toe geſeit hebben in d'eerſte Hooftdeelen van dit derde Boek, moet alleenig in 't werk geſtelt worden wanneer de nieuwe kraemvrouw niet van eenig ongemak gequollen word; want indien haer dat gebeurt, ſoo moet ſy ſich ſchikken op een heel andere wyſe, en na dat de toevallen het ſullen vereiſſchen. Dit is 't nu waer van wy in de volgende Hooftdeelen ſullen gaen ſpreken.

V. HOOFTDEEL.

Van de bloedſtorting die een nieuwe kraemvrouw over koomt.

WY hebben in 't 21. Hooftdeel van 't eerſte Boek, geſproken van de bloedſtorting voor het baren, en in 't 28. van het tweede Boek van die dat ſelve verſelt, en getoont dat het eenigſte middel om die te ſteuiten, wanneer ſy mag groot zyn, is de vrouw te doen verloſſen ſoo ras het mogelyk ſal weſen: tegenwoordig moet men ſien wat 'er te doen is tegen die terſtond of een weinig nae 't baren koomt, uit oirſaek dat d'uitterſte einden van alle de vaten der lyfmoeder, die twee of driemael grooter geworden zyn geduurende de ſwangerheit dan ſy te voren waren, nu nieuwlyks geopend zyn door het los-maken van de moederkoek die tegen haer aen en vaſt ſat. Dit bloed vloeit dan dies t'overvloediger hoe dat het van natuuren dunder en meerder verhit zy, of door d'ontroering van een harden en lankduurigen arbeid, en dat de vrouw ryk en vol en bloed is, en ſy de vaten der lyfmoeder grover heeft. Ik heb dikmaels gemerkt dat de vrouwen die groote kinderen krygen, ſeer onderworpen zyn aen groote bloedſtortingen, ſoo ras als ſy in de kraem zyn gekomen; die ſy ſomtyts ſoo overvloedig hebben, dat ſy daer door dikwils in ſwym vallen; om dat groote kinderen gemeenelyk een groote moederkoek hebben, waer van de vaten mede ſeer grof zyn, en na die van de lyfmoeder geſchikt: daer-en-boven, den arbeid van deſe vrouwen ſeer ſwaer vallende van wegen de grootheit hares kinds, dat niet uitgedreven kan worden dan door een groot getal van ſeer hevige ween, ſoo is geheel haer bloed uitnemende verhit door de groote ontroering van haren arbeid, en om die reden dies te beter geſchikt om in overvloed af te loopen terſtond naer het baren. Om diergelykken ongeval te vermyden, moeten duſdanige vrouwen ſich twee of driemael in den arm doen laten geduurende den loop van haer ſwanger-gaen, en ſelfs ſomtyts

op

op het aenvangen van haer baren; ten einde de volheit des lichaems een weinig vermindert zynde, het bloed en de humeuren ſich niet alle op een ſprong in ſoo grooten overvloed na de lyfmoeder begeven, in den tyt wanneer de lyfmoeder losgemaekt word.

Dit ongeval kan dikwils komen van de moederkoek te vaerdig en met geweld afgehaelt te hebben; het word ook ſomtyts veroirſaekt van dat 'er eenig gedeelte der moederkoek in de lyfmoeder gebleven is, of wel eenige ſlag van valſche vrucht; want dan poogende dat uit te dryven, drukt en perſcht ſy het bloed uit die nieuw geopende vaten te loopen; en ſomtyts kan een dikke klonter van dit bloed geſtremt, in den bodem der lyfmoeder blyvende, de ſelfde werkking voortbrengen, die uit oirſaek van d'uitbreiding welke ſy daer in maekt, dikwils ſmerten verwekt even gelyk de vrouw had in haer baren, die haer ſoo lang plagen tot dat ſy de ſelve heeft uitgeworpen, waer na ſy van die ſmerten verloſt is: maer ſomtyts het bloed noch niet nalatende altoos te loopen, en in den bodem der lyfmoeder blyvende, ontſtaen daer uit nieuwe klonters, die oirſaek zyn dat het ongeval weder vernieuwt word en begint als te voren, en alſoo verſcheidemalen voortgaet, tuſſchen welke ſtonden alleenig eenige weyachtigheit van dit ingehouden bloed uitloopen koomt, die daer af-leekt; 't welk de gene, die ſich op de konſt niet wel verſtaen, gelooven doet, dat het vloeien ophoud, of ſchoon het geduurig van binnen uitloopt, waer in het word opgehouden door een gedeelte dat daer van is komen te ſtremmen; maer wanneer die klonter uitkoomt, ſoo ſiet men dat van nieuws ſuiver en overvloedig afloopen.

De bloedſtorting is het gevaerlykſte ongeval boven alle de andere die een nieuwe kraemvrouw konnen over komen, en dat haer ſpoedig in 't graf brengt, wanneer het overvloedig afloopt, ſoo dat men dikwils geen tyt heeft om dat te konnen helpen. Hierom ſal men by deſe gelegentheit ſich haeſten om ten eerſten alle behoorlykke middelen in 't werk te ſtellen; ſoo wel om dat te ſtoppen, als om dat af te keeren van de plaetſen daer het uit koomt.

Om deſe reden ſal men acht geven op 't gene duſdanigen vloed kan verwekken; indien het eenige ſlag van valſche vrucht weſen mag, of een gedeelte van de moederkoek, of klonters van bloed in de lyfmoeder gebleven, die daer oirſaek van weſen mogten, ſoo ſal men terſtond ſyn beſt doen om de ſelve uit te halen, of het uitdryven daer van te bevorderen; maer indien het bloed niet nalaet altyt af te loopen, of ſchoon 'er niets in de lyfmoeder overig is, dan ſal men de vrouw in den arm ader-laten, indien hare krachten genoegſaem zyn; wel in acht nemende dat men geduurende het ader-laten by wylen de opening des aders ſtoppe, om te beter d'afwendig te maken ſonder vermindering van krachten: ſy moet met het geheel lichaem vlak liggen, ſonder eenige verheventheit, ten einde het bloed ſich niet te ſeer na beneden begeve: ſy ſal ſich ſeer ſtil houden, ſonder na d'een of d'ander zyde te keeren, om geenen drift in de humeuren te veroirſaken: men moet inſgelyks haer den buik niet ſluiten met eenige windſelen, noch met eenige perſſingen daer op gelegt; want door ſulken drukken ſou de quael vermeerdert worden: de lucht van hare kamer ſal ook een weinig verkoelt zyn, en de vrouw ſal in haer bed niet te veel gedekt weſen, op dat de hitte het bloed niet mag aendryven tot meerder te loopen. Al de weereld verbied in deſe gelegentheit de vrouw clyſterien te ſetten, uit vrees van de humeuren meerder na beneden te trek-

trekken; maer ik heb my in verſcheide ontmoetingen bevonden, waer ik geheel het tegendeel gebruikt hebbende, de bloedſtortingen door middel van clyſterien, en die ſelfs ſcherp genoeg, geheel hebben opgehouden, gelyk ik nu ſal gaen verklaren, ten einde men daer wel acht op ſou nemen in diergelykke gelegentheden.

Ik wierd ontrent over vyftien jaren ontboden, om een vrouw te beſoekken die van een groote bloedſtorting was overvallen, ſoo ras als de Vroevrouw haer had verloſt; 't gene ſy met een weinig te veel geweld had gedaen, gelyk my de krankke verſekerde, die my ſeide ſeer groote pyn gevoelt te hebben ter tyt als ſy haer de moederkoek afhaelde, die ſy ſelfs met eenig gerucht hoorde afſcheuren. Sedert het oogenblik dat ſy ſoodanig verloſt was, verloor ſy vyf of ſes dagen lank ſonder ophouden haer bloed in ſoo grooten menigte, dat het my wel moeielyk gevallen ſou hebben te gelooven dat ſy ſoo veel kon quyt worden ſonder te ſterven, indien ik het ſelfs niet geſien had: men bediende ſich geduurende heel dien tyt te vergeefs van alle bedenkkelyke hulpmiddelen, om dat ongeval op te doen houden; en gelyk ſy daer mede klaegde van ſeer groote pynen in de buik, gaf men haer eenige pynſtillende en verkoelende clyſterien, uit vrees dat men haer andere krachtiger latende gebruiken, het bloed noch opgehitſt worden mogt tot meer en meer te loopen: ſy nam vier of vyf ſoodanige, die ſy weder uit liet loopen gelyk ſy die had ontfangen, ſonder eenige andere ſtoffe; 't welk ſiende, en daer uit oordeelende dat ſy gewiſſelyk eenigen grooven afgank in hare gedarmten voor haer verloſſen opgehouden moeſt hebben, die door deſe pynſtillende clyſterien niet uitgedreven worden konnende, haer een groote kolyk veroirſaekten die ſy door heel den buik gevoelde, die daer door ſelfs geſwollen ſcheen, ſoo deed ik op dit vooroirdeel haer een gemeene en wat ſterkker geven, nochtans tegen 't gevoelen van vele perſoonen, die d'oirſaek van deſe quael niet wel kennende, verſekerden dat men ſich daer voor wel moeſt wachten; om dat die ontwyffelyk (naer ſy ſeiden) de bloedſtorting vermeederen ſou; maer d'uitkoomſt daer van was gants tegen hare verwachting; want de krankke loſte met deſe clyſtery een heel bekken vol groven afgank, die langen tyt in de gedarmten opgehouden geweeſt zynde, en door haer verblyven hard geworden, den weg geſtopt had voor vele winden die ſy mede ter ſelver tyt loſte. Nu de gedarmten vol van deſe grove ſtoffen op yder oogenblik door deſe winden bewogen, ontroerden en drukten ook geduurig de lyfmoeder, door middel van 't welk de bloedſtorting altyt was onderhouden; die terſtond ophield na dat deſe kolyk verdreven was, door het uitwerpen van deſen afgank; en ſedert dien tyt my bevonden hebbende by verſcheide andere gelegentheden waer de bloedſtorting door de ſelfde oirſaek was onderhouden, en de ſelfde manier gebruikt hebbende, ſoo is d'uitkoomſt daer van ook inſgelyks geweeſt. Hierom indien men eenige waerſchynelykheit heeft dat'er ſoodanigen afgank in de darmen word opgehouden, ſoo ſal men geen ſwarigheit maken, van haer clyſterien te geven die den ſelven konnen afhalen, ſich in deſe ontmoeting onthoudende van de gene die ſtoppende zyn; want ſy ſouden dien noch meerder verharden en langer doen ophouden, 't welk ſoo doende de krankheit ſou vermeerderen.

Maer indien hier en boven het bloed noch geduurig afvloeit, dan ſal men de uitterſte hulpmiddelen beſoekken, die zyn de vrouw op ſchoon ſtoy te leggen, met

met een enkel lynwaet daer over, ſonder eenig matras, op dat hare nieren niet verhit mogten zyn, haer langs de lendenen ſervetten leggende in koud azyn-water nat-gemaekt, ten ware het in de winter mogt zyn, in welk geval men de kouw daer van een weinig ſal afnemen: men ſal haer ook door de mond het ſap van porcelein, of het kruid t'ſamen met ſyn ſap doen innemen. *Galenus* ſeit, *cap.* 5. *lib.* 5. *de Method.* dat hy alleenig met het ſap van weegbree het bloedſtorten uit de lyf-moeder geſtilt heeft, dat men vier dagen lank door geen andere hulpmiddelen had konnen doen ophouden. Ik heb door ervarentheit gekent, dat het ook een ſeer goet hulpmiddel was tegen duſdanigen bloedſtorting, een krans van het kruid gemeenelyk duiſentknoop genoemt te maken, en die verſch om de lenden van de krankke te winden. Dus doende ſal men de hevigheit van 't bloed een weinig ſtillen, met hare hitte te bematigen, en door dit middel ſal het overig bloed na d'inwendige deelen gedreven worden; en om de krachten van de vrouw te bewaren, die geweldig verſwakt worden door 't verlies van deſen ſchat des levens, ſal men haer alle half uur een weinig krachtig vlees-ſop geven, met eenige lepels jeleye, en altemets een doyer van een ey, ſonder haer veel voedſel t'effens te laten nemen, om dat hare maeg die niet ſou konnen verteeren; en haer drank ſal weſen een weinig roode wyn met geſtaelt water. Men ſal haer ook geheel de plaets van 't hert en de maeg verwarmen met heete doekken, geurig gemaekt door eenige bequame vochtigheit, gelyk het water is der Koningin van Hungarien; want door dit middel de natuurlyke warmte ſich ontrent het hert verſamelende, ſullen hare krachten bewaert blyven, en met eenen verſterkt worden door het genieten van voedſel. De wyn alleen kan wel in een dringende nood vaerdig de ſelfde werkking doen; maer gelyk deſe werkking vaerdiger bekomen word door de wyn, als door het voedſel van krachtig vlees-ſop, of eenige jeleye, ſoo houd die ook eerder op dan die uit het voedſel voortkoomt, 't welk ſtantvaſtiger is; en wanneer de bloedſtorting ſal hebben begonnen op te houden, en dat de vrouw uit hare flaeuren bekomen ſal zyn die ſy haer had veroirſaekt, ſal ſy voor haren gewonelyken drank gebruiken, gerſten-water met pimpernelle geſoden. Maer indien niet tegenſtaende alle deſe ſaken het bloed noch voorgaet altyt te vloeien; dan valt de vrouw dikwils in ſwymeling, en is in ſeer groot gevaer van wel ras het leven te verlieſen; om dat men geen bequaem hulpmiddel kan toebrengen op de vaten in die plaetſen geopent, gelyk men op andere partien ſou doen; of indien ſy noch mag ontkomen, naer een groot bloed-verlies van ſulken aert, ſoo krygt ſy wel eenige dagen daer na de koorts, die ſomtyts ook aenhoud, met verſcheide kleine rillingen en verdubbelingen, en dikwils genoeg afgaet; uit oirſaek dat het bloed dat nieuwlyks geteelt word, in plaets van 't gene de vrouw teffens in grooten overvloed heeft verloren, noch de beſtendigheit, noch d'andere hoedanigheden van 't eerſte hebbende, dan ſeer lichtelyk bederft: dit maekt ook dat duſdanige vrouwen, welke duſdanigen bloedſtorting is over-gekomen, gemeenelyk de beenen geſwollen hebben, en dikwils genoeg over geheel haer lichaem geſwollen zyn, eenige maenden na haer kramen geduurende; om dat dit nieuw geteelt bloed, niet ſoo vol geeſten is als het gene ſy verloren hebben, en om dat het in ſyne maſſe vele uitwerpelyke deelen heeft, daer alle de gedeelten des lichaems door bevochtigt zynde, lichtelyk te ſwellen komen en geheel vol ſlym worden.

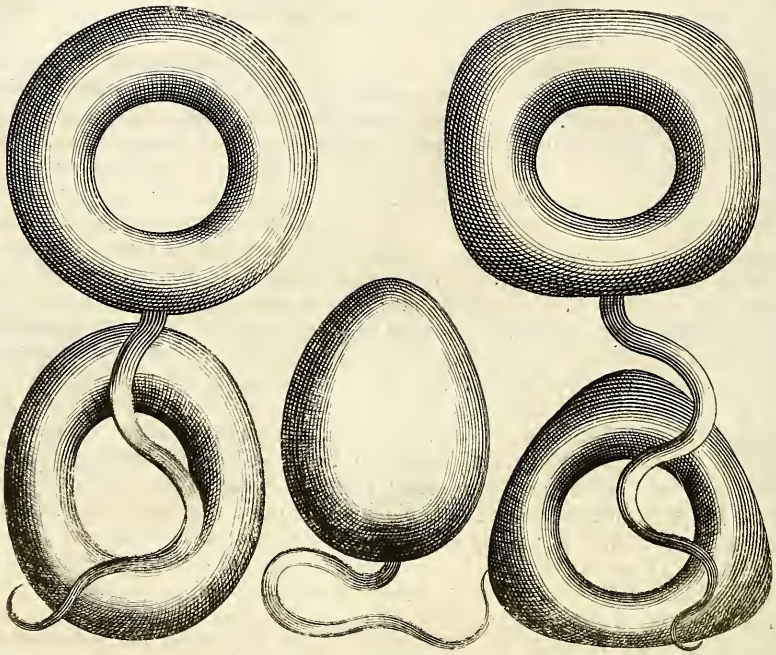

Deſe vyf figuuren vertoonen verſcheide vrouwen-ſetpillen bequaem om de lyfmoeder op te heffen en op te houden, om te beletten dat ſy niet uitvalle, gelyk ſy in het nederſakken doet.

VI. HOOFTDEEL.

Van het nederſakken en uitvallen der lyfmoeder en het uitgaen des aersdarms van een nieuwe kraemvrouw.

OM deſe ſaek te beter te doen verſtaen, ſal ik tweederlei ſlag van nederſakken of losworden maken, gelyk ook tweederlei ſlag van uitvallen der lyfmoeder, alle welke niet verſchillen dan dat ſy min of meer neergeſakt of uitgevallen is; want het nederſakken is wanneer de lyfmoeder alleenig daelt en ſakt ſonder uit te komen, en het uitvallen is wanneer ſy geheel na buiten koomt.

De

De eerſte ſlag van nederſakken of losworden is, wanneer het lichaem der lyfmoeder valt in de ſcheede, ſoodanig dat men de vinger daer in ſtekende hare inwendige mond ſeer naby voelt; de tweede ſlag is, wanneer de lyfmoeder noch meer nedergeſakt zynde, men d'inwendige mond ſich klaerlyk vertoonen ſiet, tot buiten de ſchaemte.

Het uitvallen is ook van tweederlei ſlag; in d'eerſte valt de lyfmoeder heel en al uit, ſonder dat haren bodem nochtans omgekeert zy, en ſonder dat men haer van binnen kan ſien: maer men ſiet alleenig hare inwendige mond, die ſich vertoont aen 't einde van een groote vleeſſige klomp die het lichaem van de lyfmoeder maekt; En 't ander uitvallen der lyfmoeder, de moeielykſte van alle, is dat men omkeering noemt; dan is ſy niet alleen geheel uitgevallen, maer haren bodem is ook ſoodanig omgekeert, dat men haer ſiet ſonder inwendige mond, om dat die inſgelyks omgekeert is. De lyfmoeder alſoo uitgevallen, ſchynt niet dan een groot ſtuk bloedig vleeſch te weſen, en als een wyſe van de klootſak, die tuſſchen de dyen hangt van de vrouw; en 't gene in deſe ſaek verwondering verdient, is dat men 't huis des kinds dat de lyfmoeder is, door de poort ſiet uitgaen, dat hare inwendige mond is.

Het nederſakken en het uitvallen der lyfmoeder komen voort of van de losheit of van het breken harer banden. De vrouwen die vele witte vloeden hebben zyn ſeer onderworpen aen dit los-worden; en deſe banden rekken ſich noch uit, of breken in de moeielykke en geweldige verloſſingen, gelyk ook door het veelvoudig dragen van groote en ſwaer-wegende kinderen, ſomtyts door een ſwaer hoeſten, door veelvoudig en ſterk fnieſen, om geſprongen te hebben, of ſich van hoog te hebben laten vallen, van op een karr, of wagen, of te paerde te ryden, of door eenig ander hard en ſchuddend voeren, om met groote kracht eenigen ſwaren laſt opgeheven, of om de armen te hoog boven 't hooft opgeſteken te hebben, om van langen tyt door een buikloop geplaegt geweeſt te zyn met krachtige drukkingen en groote ſtoelgank-perſſingen: overmits alle deſe ſaken de lyfmoeder geweldig ſchudden en naer beneden dryven, wanneer ſy vol is van 't kind; en hare banden door dit middel los-geworden of gebroken zynde, konnen haer niet meer ophouden; 't welk maekt dat ſy lichtelyk nederſakt en uitvalt na dat het kind daer uit is. Of ſchoon wy ſeggen dat deſe banden breken door de oirſaken die wy even aengehaelt hebben, ſoo moeten wy niet gelooven dat daer van een geheel afſcheuren koomt; want ſulks ſou wel moeielyk weſen; maer daer geſchied alleenig een los-worden van een gedeelte harer veſelen, 't welk maekt dat haer lichaem ſich meerder uitrekt dan 't wel behoorde. Mier de reden die meeſt voorvalt van het nederſakken en uitvallen der lyfmoeder, is die voortkoomt uit geweldige en moeielyke verloſſingen; 't welk voornamelyk gebeurt wanneer het kind ſich aenbied in een geſtalte met welke het niet voor den dach komen kan, en wanneer het te grooten hooft heeft, of wanneer d'inwendige mond ſich niet genoeg opend om dat in dien tyt te laten uitkomen; want dan word de lyfmoeder met ſoo grooten kracht na beneden gedreven, ſonder dat het kind in den doortogt kan vorderen, dat hare banden uitnemende gerekt en los-gemaekt worden; waer toe allerhande geweldige artſenyen noch ſeer veel helpen, die men de vrouw dikwils tegen reden doet nuttigen, om haer doot kind af te dryven; gelyk ook wanneer voorheen daer toe eenige geſteltheit zynde, men te hard en teſſens de moe-

derkoek ſeer vaſt aen den bodem der lyfmoeder ſittende af haelt; en noch dies te meer, indien men de hand daer in ſtekende (gelyk men verplicht is te doen om de vrouw te verloſſen, wanneer de ſtreng is gebroken) vat en trekt, in plaets van de moederkoek, het lichaem der lyfmoeder ſelfs. Wy hebben in 't 9. Hooftdeel van het tweede Boek, het middel getoont om daer in ſich niet te bedriegen, en daer van behendig ten goeden einde te komen.

De vrouw die het uitvallen der lyfmoeder heeft, gevoelt een groote ſwaerte in haren onderbuik, met een moeielykheit in 't water-maken, en een groote pyn in de nieren en lendenen, ontrent de plaets daer deſe banden vaſt zyn; en men ſiet rood-en bloedachtige vochtigheden uitleeken dwerſch door deſe klomp vleeſch die haer tuſſchen de dyen hangt. Het nederſakken en uitvallen der lyfmoeder kan allerhande vrouwen wel ontmoeten, om de oirſaken hier voren bygebragt, en ſelfs de dochteren, gelyk ik verſcheidemalen geſien heb; maer het volkomen omkeeren geſchied noit dan naer het baren, en inſonderheit terſtond daer na; uit oirſaek dat hare inwendige mond dan ſchier alſoo wyd uitgerekt is, als haren bodem breed is; 't welk op andere tyden niet gebeurt, wanneer die geſloten zynde, haer geen gelegentheit kan geven tot ſoo om te keeren. Ik heb op het 15. Hooftdeel van het tweede Boek, het middel vertoont om de vrouw voor dit ongeval te bewaren in haer te verloſſen, wanneer ſy daer toe al eenige geſteltheit mogt hebben, welke plaets men ſal konnen inſien om hier ſulken herhaling te vermyden.

Indien men het los-worden en uitvallen der lyfmoeder vaerdig koomt helpen, met die weder in haer natuurlyke plaets te brengen en te herſtellen, ſoo kan men lichtelyk de geneſing daer van hopen, en dies te eerder wanneer de vrouw jonk, en de quael nieuw is; maer indien de vrouw oud is, en de lyfmoeder nu al langen tyt is uitgevallen geweeſt, ſoo is de quael dies t'ongeneeſlykker; en het uitvallen der lyfmoeder dat terſtond naer het baren geſchied, kan de vrouw in weinige uuren doen ſterven, indien de ſelve niet vaerdig herſtelt word, gelyk het ontrent over acht jaren gebeurde aen een vrouw met Meeſter *Cantot*, myn Spitsbroeder, vermaegſchapt, die ſtierf anderhalf uur na dat ſy in de kraem was gekomen, door misſlag van de Vroevrouw, die haer d'uitgevallen lyfmoeder niet met eenen herſtelde, miſſchien bedrogen zynde, gelyk vele andere, die de ſaek niet wel kennende, en geloovende dat dit groot ſtuk bloedig vleeſch, 't welk ſy uit de ſchaemte had ſien komen, eenige mole ſou weſen die de natuur wilde uitwerpen, geweldige moeiten doende om dat met hare handen uit te trekken; 't welk ondraegelykke ſmerten, en dikwils den doot aen d'arme vrouw veroirſaekt, by gebrek van hier vaerdig te doen helpen door lieden die ſich daer op verſtaen; want daer geſchied dan een groote bloedſtorting, en de lyfmoeder aldus uitgevallen koomt terſtond ſoodanig te ſwellen, dat ſy niet weder herſtelt worden kan, en d'ongevallen die dan daer over komen zyn ſoo ſwaer, dat de vrouw dikwils ſterft eer men hulpmiddelen daer tegen kan brengen. De ſelve ſaek is ſedert noch gebeurt door onverſtand en onvoorſichtigheit van een andere Vroevrouw, die ſiende dat de lyfmoeder van een vrouw, die ſy even had helpen verloſſen, ſoo heel was uitgevalſen, en ſich niet bequaem kennende om dat te helpen, daer van ſoodanigen ſchrik kreeg, dat ſy terſtond uit het huis liep, om het beriſpend geroep t'ontvlieden, 't welk vele vrouwen daer tegenwoordig zynde over haer onverſtand maekten, in dien ellendigen ſtant de krankke verlatende, die ter ſelver ſtond ſchier den geeſt had

had gegeven, om dat niemand in deſe uitterſte nood haer te hulp quam. Maer de Vroevrouwen komen niet alleen door onwetentheit in ſoodanige misſlagen; want daer zyn Meeſters die in ſoodanige ſaken geen meer verſtand dan de Vroevrouwen hebben, gelyk ik wel heb bekent in de vrouw van een Handmeeſter in de Voorſtad van S. Germain, welke een ander Handmeeſter der ſelfde Voorſtad, willende, naer 't gene hy ſeide, een vremd lichaem af halen dat haer uit de lyfmoeder quam, door onwetentheit ſoo ſterk aen dat lichaem der lyfmoeder getrokken had, die eenige jaren lank in haer neergeſakt had geweeſt, dat ſy weinige dagen daer na ſtierf, uit oirſaek van d'ondragelyke pynen die ſy quam te lyden door ſulken hard trekken aen deſe partie, daer ook met eenen een groote ontſteking aen quam, verſelt met ongemeene pynen in de buik, en ſware koorts, en noch andere doodelyke toevallen die haer deden omkomen.

Om dit ongeval te geneſen ſal men inſicht nemen op twee ſaken; d'eerſte is, de lyfmoeder te herſtellen in hare natuurlyke plaets, en de tweede haer daer in te behouden en te verſterkken. Om d'eerſte te volbrengen, die is haer te herſtellen, indien de lyfmoeder geheel uitgevallen of omgekeert is, ſoo ſal men voor alle ſaken de vrouw doen water-maken, en men ſal haer, indien het noodig is, een clyſtery ſetten om den grooven afgank die in den aersdarm mag weſen af te dryven, op dat die herſtelling daer door te lichter mogt vallen; waer na men haer op den rug ſal doen leggen, de billen hooger als het hooft hebbende; voorts ſal men haer alles dat uitgevallen is, ſtooven met warm-gemaekte wyn en water, of met melk, en vervolgens een wel ſachten doek genomen hebbende, ſal men die in hare natuurlykke plaets herſtellen, haer met de hand allenxkens aen d'eene en d'andere zyde indrukkende; en indien dat te grooten pyn doet, om dat het gene daer uit is gekomen nu al ſeer groot en dik geſwollen is, ſoo ſal men het beſtrykken met oly van rooſen, of met die van ſoete amandelen, om het te gemakkelykker in te doen gaen; wel makende na dat herſtelt te hebben, dien oly weder ſchoon af te vagen ſoo veel men ſal konnen, om te vermyden dat ſy niet van nieuws weder uitvalle: maer indien de lyfmoeder dus doende, noch buiten blyft, ſonder na binnen te konnen gebragt worden, om dat ſy te geweldig ontſteken is ('t gene gebeurt wanneer men te langen tyt vertoeft ſonder de noodige hulpmiddelen daer tegen te gebruiken, geduurende het welke ſy geduurig beſmet en bevochtig word door de pis en den anderen afgank, die veel helpen tot haer verderf) dan is 'er groot gevaer dat daer niet heel de kankker in komen, en de vrouw daer van vervolgens ſterven ſou. Nochtans ſeggen *Ætius*, en *Paulus Ægineta*, dat men vrouwen heeft ſien behouden blyven, die men wegens ſoodanigen ongeval geheel en al de lyfmoeder had uitgeſneden. *Paré* verhaelt ook diergelykken voorbeeld, 't welk *Rouſſet* inſgelyks doet, in ſyn uitſnyden van een kind uit 's moeders lichaem; maer dit gebeurt geweldig ſelden.

Wat aengaet het tweede middel om dit ongemak te geneſen, 't welk beſtaet in de lyfmoeder op haer plaets te behouden, en die te verſterkken na de ſelve behoorlyk herſtelt te hebben, dat ſal geſchieden in een bequame geſtalte. Om deſe reden ſal de vrouw op haer rug liggen, de billen een weinig verheven, de beenen een weinig gekruiſt, en de dyen tegen malkander geſloten, om te beletten dat ſy niet niet weder ſou uitvallen. Ik heb eenige vrouwen tot deſen einde een ſponcy ſien gebruiken, die ſy in de ſcheede ſtaken; maer ik vind dit gebruik niet goet; uit

oirſaek dat de ſponcy alle de uitwerpſelen der lyfmoeder ophoud daer ſy van bevochtigt word, welke uitwerpſelen hoe weinig ſy in deſe ryool mogen verblyven, eenige verderving bekomen, die hare ſcherpheit geweldig vermeerdert. Hierom ſal het alderſekerſt zyn, haer een vrouwen-ſetpil in den hals van de lyfmoeder te ſteken, om de ſelve in ſtant te houden. Men maekt die van vier of vyfderlei ſlag, die tot het ſelfde oogmerk konnen dienen, welker onderſcheide figuuren men ſiet in 't begin van dit Hooftdeel. D'eene zyn rond, en een weinig lankwerpig, op de figuur van een ey, van de grootte en lengte des hals van de lyfmoeder, in welke men die laet ſitten na de ſelve daer ingevoert te hebben; maer deſe geheel de de wydte van de ſcheede vervullende, en geen holligheit hebbende, beletten de uitwerpſellen der lyfmoeder noch een vryen uitgank te vinden; behalven dit, zyn ſy onderworpen dikwils daer uit te vallen, en voornamelyk op den tyt van hare maenſtonden; 't welk maekt dat ſy ſoo nut en bequaem niet zyn als andere, die men van een ſtukjen lynwaet maekt, op dat ſy dies te lichter ſouden weſen. Sy moeten zyn in de figuur van een dikken cirkel, even als een kleine wrong, om te midden een genoegſaem groot gat open te hebben; welk gat dient ſoo wel d'inwendige mond der lyfmoeder t'ontfangen en t'onderſtutten, als om doortogt te geven aen de ſuiveringen die daer uit loopen. Deſe ſlag van vrouwen-ſetpillen, die ſonder twyffel beter zyn dan alle de gene die men tot nu toe heeft uitgevonden, moet men in geſmolten wit waſch ſteken, op dat ſy niet mogten bederven, en te gladder ſouden weſen, en door dat middel de vrouw, die de ſelve gebruikken ſal, niet mogen quetſen; en ſy moeten ook breed genoeg weſen, ten einde die met een weinig moeite daer ingevoert zynde, te lichter daer in gehouden konnen worden: men kan ook, indien men wil, daer aen een klein bandeken naeien, waer mede die van tyt tot tyt uitgehaelt konnen worden om de ſelve te ſuiveren: nochtans is dit bandeken niet noodig in de ſetpillen die te midden een gat hebben, dewyl men die lichtelyk genoeg uittrekken kan met een eenige vinger. Hierenboven moet men noch opmerkken, dat men de ſelve naeuwkeurig rond, of lankwerpig, of eenigſins vierkant, ja ſelfs driekantig kan maken; waer van de hoekken ſtomp moeten zyn: Deſe ſitten ſomtyts vaſter, en vallen niet ſoo licht uit als de ronde; maer de ronde zyn in 't gemeen bequamer voor allerhande vrouwen. Men kan 'er ook maken van goud, of van ſilver, die binnen hol mogen zyn, om dies te lichter te weſen: maer men ſal ſich van d'eene en d'andere bedienen, na de tegenwoordige figuur en geſtalte der lyfmoeder; en na dat de ſetpil ingeſteken ſal zyn ter plaets daer ſy moet weſen, ſal de vrouw die niet uithalen, ten ware haer die moeielyk viel, 't gene niet gebeurt wanneer de ſetpil wel gemaekt is; want het is geenſins noodig dat ſy die ſou uithalen om de ſelve ſchoon te maken, uit oirſaek dat daer een groot gat in zynde d'uitwerpſelen der lyfmoeder lichtelyk daer door konnen komen; en de vrouw kan tot dien einde ook inſpeuitingen gebruiken van weebree-water, en ſmeden-water, of andere die inſgelyks de lyfmoeder ſullen helpen verſterkken. Deſe ſlag van vrouwen-ſetpillen beletten niet het byſlapen vryelyk te gebruiken, in geval ſy ſich daer van niet kan onthouden ('t welk ſy nochtans behoorde te doen, om dies te eerder geneſen te worden) noch ſelfs ſwanger te worden; het zaed des mans lichtelyk konnende geſchoten worden door het gat van de ſetpil tot in de mond van de lyfmoeder; gelyk ik kan verſekeren geſchied te zyn aen twee onderſcheide vrouwen, die na vele jaren

ge-

geweeſt te hebben ſonder kinderen te teelen, ſwanger zyn geworden, en beide haer kind hebben voldragen, waer van ik haer gelukkig verloſt heb, of ſchoon ſy met 'er daed altyt een ſetpil gedragen hadden, die ik haer had geſtelt, om het nederſakken der lyfmoeder op te houden, daer ſy meer dan acht jaren mede waren gequollen geweeſt.

Ik kan my niet genoeg verwonderen, ten aenſien van deſe ſlag der ſetpillen, over het misverſtant van *Rouſſet*, die wilt *Sect. 6.* van ſyn Boek over het uitſnyden des kinds uit het lichaem ſyner moeder, dat men de ſelve ſou invoeren tot in de eigene holte van den Bodem der lyfmoeder, 't welk niet ſou konnen geſchieden ten ware terſtond naer het baren; want op andere tyden ſou men d'inwendige mond noch het lichaem der lyfmoeder noit genoegſaem konnen uitbreiden, om daer een ſetpil ſoodanig in te voeren; en wanneer men die ſelfs daer al ingevoert had ('t welk even volkomen onmogelyk is) ſoo ſou die geenſins daer noch in konnen blyven; om dat de lyfmoeder, die moeielyk ſou weſen wegens de pynelyke uitſpanning, geduurig haer beſten ſou doen om die uit te dryven (gelyk ſy doet om de vremde lichamen quyt te worden) tot dat ſy ſulks verricht hebben mogt; en daer uit ſou volgen, dat de ſetpil niet konnende ingevoert worden tot aen de grond van de lyfmoeder dan alleen terſtond naer het baren, de meeſte vrouwen die 't nederſakken der lyfmoeder hebben, en inſonderheit die noit kinders gehad hebben, noit eenige hulp daer van ſouden konnen ontfangen. Maer deſe Meeſter is geweldig bedrogen; want de vrouwen-ſetpil word alleenig in de ſcheede, of den hals van de lyfmoeder geſteken; waer ſy zynde lichtelyk plaets vind, uit oirſaek van de vliesachtige ſubſtantie deſes hals, die ſich lichtelyk uitrekt: en daer ingevoert zynde met een weinig moeite, blyft ſy daer licht ſitten, om dat d'uitwendige inkoomſt van deſen hals ſoo wyd niet is; en door middel van hare dikte, dryft en houd ſy het eigen lichaem der lyfmoeder om hoog, dat anders nederſakte; welkers inwendige mond bequamelyk plaets vind in het gat dat 'er midden in de ſetpil is. Deſe uitmuntende ongerymtheit van *Rouſſet*, die hy beveſtigt met belacchelyke bewys-redenen, als of het een onwederſprekelyke waerheit was, doet my gelooven, dat hy ſich op de ſelve wyſe heeft laten bedriegen, in 't meeſte deel der fabelachtige Hiſtoryen, die hy in dat ſelve Boek verhaelt, rakende het werk van het uitſnyden des kinds.

Maer indien men de ſetpil niet invoeren kan tot den bodem der lyfmoeder van een vrouw die geen kinderen krygt, uit oirſaek dat de lyfmoeder noit iets ledig laet in hare holte, die ſeer klein is, en om dat hare inwendige mond ſich niet genoegſaem ſou konnen uitbreiden, wat geweld men daer aen deed, ſoo ſou het noch wel veel onmogelykker zyn de lyfmoeder van een dochter ſoodanig uit te breiden, om daer een ſetpil in te voeren op de wyſe gelyk *Rouſſet* begeert. Het valt vele perſoonen moeielyk te gelooven, dat in een dochter het uitvallen der lyfmoeder ſou gebeuren, ſich inbeeldende dat deſe qualyk vaert niet overkoomt dan aen vrouwen die kinderen gehad hebben; maer ſy bedriegen ſich: want of ſchoon de dochters ſeer ſelden daer mede gequollen zyn, ſoo heb ik 'er nochtans verſcheide geſien die ſeer moeielyke uitſakkingen hadden, en eene onder andere, die een arme dienſtmaegt was, alleenig 23. jaren oud, aen welke teffens een volkomen uitvallen der lyfmoeder was overgekomen, door een geweldigen arbeid die ſy gedaen had met een ſchutting te boenen op den ouderdom van 16. jaren; en gelyk ſy door ſchaemte haer

haer ongemak niet dorſt bekent maken, ſoo liet ſy hare uitgevallen lyfmoeder alſoo, ſonder haer eenigſins te konnen weder in krygen geduurende den tyt van ſeven volle jaren; na geheel welken tyt eindelyk moede wordende van ſoo ellendigen leven te leiden, uit oirſaek van het groot ongemak dat ſy daer van ontfing, ſy by my quam op den 14. September des jaers 1673. om van my de noodige byſtant in hare ſwakheit te verſoekken, die ik haer liefdadig toebragt. Hare lyfmoeder was ten naeſten by ſoo dik als een kinds hooft, en hing haer geheel buiten de ſchaemte tot halverwege tuſſchen hare dyen: onder aen dit wanſchapen geſwel, dat als een vleeſſige blaes ſcheen te weſen, die niet anders was dan de ſubſtantie der ſcheede ongemeen geſwollen en opgeblaſen, voelde men het eigen lichaem der lyfmoeder, en ſag aen 't einde hare inwendige mond ſeer klein, waer door de maenſtonden geregelt quamen op den gewonelykken tyt. Ik ſocht de lyfmoeder van deſe dochter, wanneer ſy by my quam, ſoetelyk in te voeren; maer daer in moeielykheit vindende, wegens de groote dikte van dat geſwel, en gants geen geweld gebruiken willende om die weder in te voeren, ſoo oirdeelde ik het geraden ſulks twee dagen uit te ſtellen, om het ſelve te lichter te verrichten; geduurende welke ik haer raedde ſich ſtil in het bed te houden, haer aenbevelende niets dan ſop te eten, als ook eenige clyſterien te laten ſetten om den buik van haren afgank t'ontledigen; 't welk gedaen zynde, bragt ik hare lyfmoeder weder in hare natuurlykke geſtalte; en om de ſelve op te houden en te beletten dat ſy niet weder mogt uitvallen, ſtelde ik haer met eenen een ſetpil in de ſcheede of den hals van de lyfmoeder, door middel van welke ſy geheel en volkomen verloſt is van dat groot en moeielyk ongemak, daer ſy ſoo langen tyt mede gequelt had geweeſt. Op den 30. Mey des jaers 1675. heb ik noch de lyfmoeder van een andere dochter 24. jaren oud weder ingevoert tot juffrouw *Laiſné*, Vroevrouw in de ſtraet van d'oude vleeſch-hal, aen welke die over ſeven jaren geheel was uitgevallen, en ſonder dat ſy ontrent ſedert twee jaren weder had ingevoert konnen worden, die haer tuſſchen de dyen hing, dikker dan het hooft van een kind: en gelyk het lichaem der lyfmoeder geweldig geſwollen en uitnemende hard was, en deſe dochter op den tyt van hare maenſtonden te krygen, wanneer ik haer eerſtmael beſocht, ſoo oirdeelde ik het niet geraden in dien tyt hare lyfmoeder weder in te voeren: maer na haer tien dagen lank te hebben in 't bed doen blyven tot dat hare maenſtonden gants waren geſuivert, en haer daer en boven tweemael in den arm te hebben doen laten, en eenmael purgeren, bragt ik hare lyfmoeder weder na binnen in 't byzyn van de voorſeide Vroemoer, waer na ik haer een ſetpil ſtelde in de ſcheede, die ſy ſedert dien tyt ſonder eenig ongemak heeft gedragen.

Wanneer de lyfmoeder ſich ſuivert van hare uitwerpſelen dan moet men geen andere ſaek gebruiken om haer te verſterkken als die in ſtant en hare natuurlyke gelegentheit te behonden; want de ſtoppende hulpmiddelen die bequaem ſouden weſen om haer los-worden te verhinderen, ſouden groot nadeel aen de vrouw toebrengen, met een opſtopping van deſe overtolligheden te maken; en men moet boven al in deſe ſiekkelykheit waernemen, haer den buik niet met eenige bindſelen te ſluiten. Hier in is 't dat de meeſte Vroevrouwen ſich bedriegen, die geloovende de lyfmoeder beter in hare plaets te behouden, den buik van de kraemvrouw ſeer komen ſluiten; want met die ſoo ſterk te drukken, dryven ſy de lyfmoeder noch meerder na beneden. Men ſal haer ook het bekken op het bed geven; en

haer

haer gevoeg doende, of water makende, ſal ſy ſelfs blyven neer liggen, en onderwyl ſal ſy altyt hare hand voor hare lyfmoeder houden, om te beletten dat die niet weder uitvalle. Maer wanneer den tyt van hare ſuiveringen geheel ſal voorby zyn, en dat die volkomen genoeg afgeloopen ſullen weſen, dan ſal men, ſonder gevaer, t'ſamentrekkende en ſtoppende inſpeuitingen konnen gebruiken, en ſelfs daer een ſetpil invoeren uit een vermenging van diergelykken kracht. Men ſal inſgelyks inſicht nemen op geheel de geſtalte des lichaems, om de vochtigheden daer van uit te droogen door een geheele levens-beſtiering; en de nieuwe kraemvrouw ſal niet uit haer bed opſtaen, dan ten minſten nae vyf of ſes weken; ook wel naerkomende van ſich geheel dien tyt niet tot het byſlapen te begeven, ten einde de lyfmoeder en hare banden ſich mogen herſtellen, en wel vaſt ſetten in hare natuurlyke geſtalte.

Het gebeurt ook ſomtyts door te grooten geweld 't welk de vrouw gebruikt geduurende haren arbeid, dat haren aersdarm geheel naer buiten word gedreven: in dit geval, indien het kind wel in den doortogt gevordert is, ſal men ſich alleenig vernoegen eer dat het ſelfde ongemak koomt, met ſulks indien men kan te beletten, de vrouw aenbevelende van ſich ſoo hard niet te perſſen; maer indien ſy geheel is uitgekomen, ſal men wachten tot dat het kind volkomen geboren is om die weder in te voeren; want daer voor ſou het wel moeielyk zyn ſulks te doen ſonder groote kneuſing in dien darm te veroirſaken. Soo ras dan als de vrouw verloſt ſal zyn, ſal men daer van het invoeren bevorderen op de ſelfde wyſe als dat van de lyfmoeder, na dien geſtooft en beſtreken te hebben, indien het noodig is; vervolgens wel wachtende aen de vrouw geduurende haer kraembed eenige ſterkke noch ſcherpe clyſterien te geven; want de perſſingen die ſy ſou maken om de ſelve uit te werpen ſouden haer wederom het uitkomen van den aersdarm verwekken.

Wat belangt de ambeyen of ſpeenen, daer de vrouwen gemeenelyk in hare kraembedden mede gequollen zyn, moet men ſich vernoegen geduurende d'eerſte dagen, in de ſelve met warme melk te betten en te ſtoven, om de pyn daer van te verſachten; of men ſal die wel ſtrykken met oly van eyeren in een looden mortier geſtampt, of met een weinig ſalf van rooſen, of met eenig ſacht hulpmiddel; alle ſoodanige ſchuiwende die eenige ſcherpheit daer aen konden toebrengen; en voor alle ſaken beſorgende dat de ſuiveringen der lyfmoeder wel uitgedreven worden: want door dit middel, dat het heilſaemſte is, ſal de pyn der ambeyen niet nalaten op te houden. Hierom moet men daer ten eerſten geen bloed-zuigers aen ſetten, gelyk ſommige in deſe eerſte dagen doen; aengeſien die door d'ontlediging welke ſy maken, die der ſuiveringen ſouden konnen ſtuiten, en ſelfs een veel grooter toevloed op d'ambeyen verwekken, de dan ſeer pynelyk zyn; uit oirſaek dat ſy nieuwelyks aengeſet waren door het dirukken dat aen den aersdarm geſchied is in het uitkomen van 't kind, op den tyt van het baren: 't Welk maekt dat ik dit aenſetten der bloedſuigers aen de ambeyen liever ſou uitſtellen tot op den haeſten dach van het kraembed.

VII. HOOFTDEEL.

Van de kneuſingen, en afſcheuringen der uitwendige partien van de lyfmoeder door het baren veroirſaekt.

MEn heeft ſich niet te verwonderen over dat 'er dikwils, en voornamelyk in de eerſte kraembedden, kneuſingen en afſcheuringen aen de laege partien van de vroew voortkomen; men ſal de oirſaek daer van lichtelyk kennen, met inſicht te nemen op de grootte van des kinds hooft, die ongemeen geperſcht zynde door dit hooft tegen de hardigheit der beenen rontom, daer van lichtelyk gekneuſt worden; en ſich niet genoegſaem uitbreiden konnende, ſoo is het noodig, dat ſy afſcheuren, om het kind te laten door komen.

Meeſt alle vrouwen klagen in haer eerſte kramen wanneer het kind in den doortogt is, dat de Vroevrouw haer pikt en krabt aen die deelen, en gelooven dat de kneuſingen daer aen zynde, na dat het is uitgekomen, veroirſaekt zyn van dat ſy de ſelve te dikwils en te hard met hare hand aengetaſt heeft; maer ſy bedriegen ſich ten hoogſten, want dit koomt van dat het hooft van het kind in het doorkomen een geweldige uitſpanning en ſcheiding maekt van de vier vlees-kliertjes, en van d'andere naeſte deelen, die daer door geplet en ſomtyts geſcheurt zyn; en hier uit is het dat de pyn koomt die ſy dan ſeggen te gevoelen, als of men haer pikte en krabde, waer over ſy nimmer ſoo ſeer klagen in de volgende kraembedden, uit oirſaek dat deſe partien eenmael den doortogt aen een kind gegeven hebbende, ſich daer na lichter los-geven en uitſpannen, en met dies te minder pyn en ſmert, hoe die ſaek haer meermalen gebeurt.

Men moet wel in acht nemen die kneuſingen noch afſcheuringen niet te verwaerlooſen, uit vrees dat ſy ſich in quade ſweeringen mogten verkeeren; want de hitte en de vochtigheit dier plaetſen, behalven d'onreinigheden die geduurig daer afloopen, ſouden lichtelyk daer toe helpen, indien men geen bequame hulpmiddelen daer tegen gebruikte. Hierom ſal men, ſoo ras als de vrouw in de kraem is gekomen, indien het niet dan enkele blutſingen en afſchrabbingen zyn, op hare onderſte deelen, om de pyn te ſtillen, een klein papſel leggen, gelyk wy nu al op een ander plaets geſeit hebben, met verſche eyeren gemaekt, van welke men de dooyers en het wit met oly van rooſen ſal t'ſamen-ſlaen, 't gene men op heeten aſſchen in een ſcholtel een weinig ſal laten koken, alles roerende met een lepel, tot dat het een weinig gebonden zy; daer na dat op fyn werk, of op ſacht lynwaet geſtreken hebbende, ſal men het geheel buiten op de ſchaemte leggen, dat daer vyf of ſes uuren op latende; waer na men die afnemen ſal, en van weder-zyden op beide de lippen kleine doekjes leggen met oly van St. Jans kruid; en dat twee of driemael 's daegs vernieuwende, ſal men die partien ſtoven met gerſten-water en honig van rooſen, om die te ſuiveren van d'uitwerpſelen die uit de lyfmoeder loopen; en wanneer de vrouw ſal willen piſſen, ſal men die met eenige doekken bewaren, om te beletten dat de pis daer op vallende, haer eenige ſmert of pyn ſou veroirſaken: maer indien ſulke ſchrabben ſeer ſmertelyk zyn, ſal men oly

van

van eyeren ſonder vyer uitgetrokken boven alle andere hulpmiddelen verkieſen.

De kneuſingen of blutſingen van deſe partien zyn ſomtyts ſoo groot, dat de groote lippen daer door ontſteken worden, waer aen een genoegſaem ſwaer ettergeſwel koomt, gelyk ik by eenige gelegentheden heb ſien gebeuren, door 't geweld dat de Vroevrouw deſe deelen aengedaen had. In dit geval ſal men den etter die ſich aldaer heeft geſet eenige uitkoomſt geven, aen de meeſt naer onder en bequaemſte plaets; en na dat die daer uit is gekomen, ſal men een afvagende inſpeuiting doen in de holte waer ſy ſich geſet had, met gerſten-water en honig van roſen, die men wat ſcherper ſal maken met een weinig geeſt van wyn, indien 'er gevaer was van eenige verdorventheit; en daer-en-boven ſal men de wonde verbinden na de konſt dat vereiſcht.

Maer het gebeurt ſomtyts door een veel droeviger en beklaeglykker ongeval, dat geheel het onderſte deel van de kloof, 't welk wy 't forket noemen, in ſtukken ſcheurt in 't uitkomen van 't kind tot aen 't fondement, waer door de twee gaten, te weten dat van de ſchaemte, en dat van den aers uitterlyk gants tot een zyn geworden, 't welk, uit oirſaek van ſyne onbehoorlykke grootte, dan de inkoomſt van een ſchrikkelyk hol vertoont. Indien men ſoodanigen afſcheuring liet blyven, ſonder dat weder aen malkander te geneſen, dan ſou de vrouw noch een andermael ſwanger wordende, vervolgens veel gemakkelyker verloſſen, en ſonder in gevaer te weſen van ſulken ongeval van nieuws te krygen, 't welk daer anders gemeenelyk koomt, wanneer deſe partien na dit ongeval weder herſtelt zyn; maer als die ook ſoodanig afgeſcheurt en geſcheiden blyven, zyn de vrouwen ſoo geweldig moeielyk daer aen, van wegen den afgank, die geheel hare natuur ſoodanig bevuilt en bemorſt, en haer ſoo walgelyk voor haer man, en voor haer ſelven maekt, en daer en boven ſoo onbequaem tot het byſlapen, dat het beter is terſtond naer het verloſſen die weder aen malkander te hechten. Hierom met een ſterkke wat gewarmde wyn geheel de afgeſcheurde plaets ſchoon gewaſſchen hebbende van den afgank die tuſſchen de lippen geloopen mag zyn, ſal men daer een genoegſaem ſterk t'ſamen-naejen maken, met verſcheide ſteeken, daer een, twee, of meer makende, volgens de lengte van de ſcheiding, en met yder van die ſteken genoegſaem wat vleeſch vattende, om te verhinderen dat die niet ſou los-breken; waer na men de wonde beſtrykken ſal met een t'ſamen-hechtende balſem of ſalve, gelyk die is van *arceus*, of met eenige andere van diergelykken aert, eenige doekken daer op leggende, die mogen verhinderen ſoo veel als het mogelyk is, dat de pis en den anderen afgank daer niet tuſſchen kome; want door hare ſcherpheit ſouden ſy daer groote pyn en ſmert veroirſaken; en ten einde deſe partien te lichter weder mogten vereenigen, ſal de vrouw altyt de dyen by malkander houden ſonder die eenigſins wyd uit te ſtrekken, dat ſoo onderhoudende tot een volmaekte geneſing. Maer indien vervolgens hier op de vrouw noch ſwanger word, dan ſal ſy gehouden weſen, om ſoodanigen ongeval niet meer te krygen, deſe partien dikwils met olyen en verſachtende ſmeerſelen te beſtrykken; en wanneer ſy in den arbeid ſal weſen; moet ſy niet ſoo krachtig op een ſprong aenperſſen, maer allenkkens de natuur laten begaen, die geholpen ſal worden door een Vroevrouw, of liever door een Handmeeſter ſich op ſyne konſt wel verſtaende, die onderricht zynde wegens het eerſte ongeval, ſyn uitterſte beſt ſal doen om het

tweede te vermyden; want gemeenelyk deſe partien eenmael geſcheurt geweeſt zynde, ſoo is het moeielyk dat ſulks in de volgende verloſſing niet ſou gebeuren; uit oirſaek dat het lidteeken aldaer gemaekt, die plaetſen noch enger heeft doen worden: hier ſou het te wenſchen zyn, tot meerder verſekertheit, dat die vrouw geen kinderen meer kreeg, ten einde ſy niet weder in die ſelfde ſmerten mogt vervallen; en indien om ſoodanigen affcheuring veronachtſaemt te hebben de lippen wederzyds geheelt waren, dan ſou men, om dat ongeval te helpen, met een goede ſcheer of mes die weder open moeten ſnyden, gelyk men in de haſe-monden doet; waer na men die weder ſal t'ſamen-hechten, even of die eerſt van malkander geſcheurt waren.

Ik heb aengemerkt, dat deſe uitwendige partien van de ſchaemte wel minder ſcheuren in de vrouwen op het ter weereld komen van het kind, wanneer ſy de lippen der ſchaemte velachtig en ſluts-hangende, dan wanneer ſy de ſelve vaſt en vleeſſig hebben; en dat deſe affcheuringen ook te grooter komen na dat de ſmerten van het baren met meerder geweld en haeſtig zyn; want deſe lippen ſich allenxkens rekkende en uitbreidende in de matige ween, ſcheuren ſoo ras niet, dan als ſy op een ſprong eenig hevig geweld moeten uitſtaen.

Het gebeurt ook ſomtyts, dat den hals van de blaes, die drie of vier dagen lank ſeer krachtig gedrukt is geweeſt, door het hooft van 't kind in den doortogt gebleven, niet konnende in geheel dien tyt een vrye uitkoomſt geven aen de pis in de blaes opgehouden, die ſich koomt t'ontſteken en geheel te ſweeren, door de verrotting die gemeenelyk overkoomt aen d'onderſte deelen van de vrouw, na ſoodanige moeielyke verloſſingen; waer op vervolgens eenige gaetjes daer in overig blyven, die het uitleken van de pis tegen haren wille veroirſaken, 't welk ſeer ongemakkelyk is voor de arme vrouw die daer van gequollen word, en ſelfs ongeneeſlyk, wanneer eenig gaetje groot is, en het voortkoomt uit het volkomen wech-zyn van de ſubſtantie des hals van de lyfmoeder die ſoodanig verſworen is: maer indien het ſlechs klein is, en daer weinig van die ſubſtantie is verloren, ſoo geneeſt dat ſomwylen naer een of twee maenden ongemaks. Dit moeielyk ongeval koomt wel meeſt in d'eerſte kraembedden, uit oirſaek dat het hooft des kinds dan grooter kneuſing maekt aen deſe partien, die noch niet uitgerekt zyn geweeſt; maer ſoodanig niet in de volgende, wanneer ſy veel lichter en ſonder eenig nadeel het uitrekken lyden 't welk haer al eenmael ontmoet is; ten ware de grootte van 't laeſte kind die van het eerſte veel mogt overtreffen; in welk geval haer dat ongemak om de ſelfde reden wel mogt op den hals komen.

Maer het is dikwils genoeg ten onrecht dat men den Handmeeſter of de Vroevrouw laſtert, haer tegen reden beſchuldigende oirſaek van deſe deerlykke ongevallen geweeſt te zyn, daer die gemeenelyk komen ſonder dat ſy eenigſins ſchuld daer aen hebben; want hoe ervaren ook de Handmeeſter weſen mag, ſoo is het ſomtyts onmogelyk dat hy de ſelve ſou konnen verhinderen, en inſonderheit wanneer hy te laet is ontboden om de vrouw de behoorlyke byſtant te doen; hierom moet men hem dan die ſchuld niet toerekenen; gelyk de ſuſter deed van een Notaris in Parys, die ik beſocht tot *Fleury* niet verre van *Meudon* op den 2. September des jaers 1672. die een Handmeeſter van Parys over groote onvoorſichtigheit beſchuldigde, van wien ſy over vier jaren in den arbeid was geholpen geweeſt (of ſchoon hy doenmaels in grooter achting was dan iemand anders ontrent het helpen

ver-

verloffen van kraemvrouwen) hem beſchuldigende van haer een deel van de blaes afgerukt te hebben, in haer kint met gewelt uit harer lyfmoeder te trekken: maer gelyk d'onkennis van de waerachtige oirſaek haer quael haer van ſulken gevoelen deed weſen, ſoo heb ik na myn vermogen haer uit dat misverſtand geholpen, ſoo wel als haer man, die mede altyt ſoo wel als ſy ſulke gedachten gevoed had, haer verklarende, en bekent makende dat alleen de verrotting, na haer kramen aen deſe partien gekomen, om de redenen die ik hier voren geſeit heb, het meeſte deel van de ſubſtantie des hals van de lyfmoeder, en van die der blaſe had doen verlieſen, waer van voortquam het uitloopen tegen haer wil van de pis, 't welk haer ſedert dien tyt geduurig was bygebleven, verſelt van een onophoudende en onverdragelyke pyn, die haer een ellendig en quynend leven deed leiden, 't welk ik geloofde wel haeſt te ſullen moeten eindigen door de doot van die arme vrouw, uit oirſaek van den ſlechten ſtaet daer ik haer doenmaels in ſag; gelyk in der daed eenige dagen daer na gebeurde, even als ik aen haer man had voorſeit.

VIII. HOOFTDEEL.

Van de buik-pynen die de nieuwe kraemvrouw overkomen, en van hare verſcheiden oirſaken.

HEt gemeenſaemſte ongeval daer het meeſte deel der vrouwen door geplaegt worden geduurende hare kraembedden, is dat der buikpynen die haer overkomen kort na dat ſy in de kraem zyn bevallen. Wy hebben hier voren vertoont hoe men gewoon was die voor te komen, met de vrouwen terſtond na haer baren een once oly van ſoete amandelen ſonder vyer uitgetrokken te doen innemen, en ſoo veel ſyroop van Venus-hayr; maer gelyk noch dikwils genoeg, na dit hulpmiddel gebruikt te hebben, de vrouw niet nalaet vervolgens noch vele pynen in den buik de hebben; ſoo moeten wy tegenwoordig onderſoekken welke de verſcheide oirſaken mogen weſen van alle deſe pynen, die men gemeenelyk, ſonder onderſcheid, met den naem van *Naween* koomt noemen, en welke ſy gevoelen ſomtyts ontrent de nieren, in de lendenen, en in de lieſſens; op een andermael alleenig in de lyfmoeder, en altemets ontrent den navel, en door heel den buik, het zy geduurig, of by tuſſchen-tyden met eenig ophouden, in een vaſte plaets, of nu in d'een, en dan in d'ander zyde; alle welke opmerkkingen ons onderſcheidelyk hare verſcheide oirſaken doen kennen, waer na men de hulpmiddelen verſcheiden moet maken.

Deſe ween of buikpynen komen meeſt door een van deſe vier oirſaken, of door verſcheide t'ſamen-gaende: de eerſte is, door winden in de darmen beſloten, waer van ſy kort naer het baren lichtelyk vervult worden, ſoo wel om dat ſy meerder ruimte hebben om ſich uit te breiden, dan als ſy 't kind in de lyfmoeder hadden, door welke ſy naeuw geperſcht waren, als mede om dat de voedſelen en ſtoffen,

ſoo wel in de maeg als in haer behouden, ſoodanig ontroert en bewogen zyn geworden van d'eene na d'andere kant, geduurende den arbeid van 't baren, door de veelvoudige perſſingen die den buik altyt geweldig drukken, dat het verteeren niet wel kon verricht worden; waer uit dan winden veroirſaekt zyn, die de ween maken, welke de vrouw dan los door geheel den buik gevoelt, nu nae d'een, en dan na d'ander zyde, na dat de winden daer meer of min nae toe dryven, en ſomtyts ook na de lyfmoeder, uit oirſaek van het drukken en roeren dat ſy daer doen in de darmen, die daer van geweldig bewogen worden.

De tweede oirſaek van deſe ween en buikpynen, die de vrouw niet minder plaegt als de eerſte, is die voortkoomt van eenig vremd lichaem naer het baren in de lyfmoeder gebleven, 't welk ſy poogt uit te dryven door geduurige perſſingen; en het is ſomtyts eenige ſlag van valſche vrucht, of een gedeelte van de nageboorte, en dikwils eenige klonters bloed die dit ongeval veroirſaken, dat noit ophoud, of het gene ſoo in de lyfmoeder is moet uitgedreven weſen: dan komen de pynen ſchier over een met die de vrouw had eer dat ſy verloſt was, en verminderen niet door clyſterien, gelyk die door winden veroirſaekt worden; maer ſy zyn in tegendeel daer van wel opgewekt en vermeerdert, tot dat die vremde lichaemen geheel uit de lyfmoeder mogen gedreven zyn.

Ten derden worden de ween dikwils veroirſaekt door een haeſtig opſtoppen der ſuiveringen, welker ſtoffe met overvloed geheel de ſubſtantie der lyfmoeder vervullende, daer in een groote uitſpanning maekt, en door haer verblyf een ontſteking veroirſaekt, die door middel van 't buikvlies ſich mede-deelt aen alle de partien des onderbuiks, om welke reden het geſwollen word, ſich uitſpant, en ongemeen hard word; welk ongeval aenhoudende dikwils in ſeer korten tyt de vrouw ter doot brengt.

Eindelyk koomt de vierde en laeſte oirſaek van deſe buik-pynen uit het geweldig ſpannen van de banden der lyfmoeder, gekomen uit een ſwaren en moeielyken arbeid: in dit geval ſitten de pynen vaſter in de nieren, in de lendenen, en in de lieſſens, als ergens anders, uit oirſaek dat deſe banden in die plaetſen zyn vaſt gehecht: het is niet dat deſe pynen door lankduurigheit ſich ook ſomtyts niet mededeelen aen geheel de lyfmoeder; en dies te meer, indien ſy eenig blutſen of kneuſen geleden heeft in een geweldig baren.

Men houd het voor een gemeen gevoelen, dat de vrouw van alle deſe ſmerten niet ſoo ſeer word geplaegt in haer eerſte kraembed, dan in de volgende; 't welk nochtans volkomen ſtrydig is tegen 't gevoelen van *Hippocrates*, die in 't eerſte Boek van de ſiekkelykheden der vrouwen, en in 't Boek van de natuur des kinds, ſeit, dat de vrouwen veel meer van ſmerten geplaegt worden in haer eerſte kraembed, en in den tyt van de ſuiveringen des barens, dan in die daer na volgen; maer de dagelykſche ondervinding doet ons ſien, dat ſulks ſonder onderſcheid gebeurt, na dat de tegenwoordige en verſchillende geſteltheden min of meer daer toe helpen, ſonder dat 'er ten aenſien van het eerſte of laeſte kraembed, daer in eenigen ſekeren regel ſou weſen.

Men moet tegen alle deſe pynen hulpmiddelen gebruiken volgens hare onderſcheide oirſaken; en om de ſmerten voor te komen, gelyk wy geſeit hebben, die door winden verwekt mogten weſen, ſal men de vrouw, ſoo ras als ſy in de kraem ſal gevallen zyn, oly van ſoete amandelen en ſyroop van venus-hayr t'ſaem gemengt

mengt doen geven: ſommige achten de oly van noten wel geſonder; maer die is ook van wel quader ſmaek, als d'andere. Dit hulpmiddel dient om te verſachten, en door ſyne ſmeerigheit alle de ingewanden van binnen te betrekken, door middel van 't welk al 't gene ſy in hebben lichtelyker na beneden affchiet; maer gelyk wy elders geſeit hebben, deſe artſeny is ſoo walgelyk, dat ſy dikwils om die reden meer nadeel doet, dan ſy voordeel brengt: hierom ſou ik liever een goede heel heete ſop nemen, voor die ſoo grooten afkeerigheit van deſen oly hebben. Andere geven een half glas goeden Hypocras; maer dat kan in deſen ſtaet, daer de vrouw altyt geweldig in ontroert is, noch een grooter krankheit veroirſaken, met een koorts te doen komen. Daer zyn Vroevrouwen die de kraemvrouw ook eenige druppelen bloeds van hare moederkoek doen nuttigen, welke ſy mengen met den oly en de ſyroop die wy geſeit hebben, ſuperſtitieuſelyk geloovende dat dit bloed eenige byſondere kracht heeft om haer van deſe buik-pynen te bevryden; maer dit is een remedie die bequamer is om haer pyn aen 't hert te doen krygen, dan haer in eeniger voegen t'ontlaſten. Nu om noch beter duſdanige buikpynen voor te komen en te verhinderen, ſal de vrouw haren buik wel warm houden, en ſich inſgelyks wel wachten haren gerſten-drank niet te koud te drinkken; en indien deſe pynen haer te geweldig plagen, ſal men haer van tyt tot tyt heete doekken op den buik leggen, dien beſtrykkende met oly van ſoete amandelen, of met oly van lelien, of men ſal daer op wel een groote eyer-ſtruif leggen, met oly van noten gemengt, ſonder die met hare bindſelen te dicht te ſluiten; en om de winden te beter te loſſen die in de gedarmten zyn, ſal men haer een clyſterie ſetten van het afkookſel van verſachtende kruiden gemaekt, waer in men een weinig lynzaed ſal hebben laten koken, vervolgens twee of drie oncen honig van violieren daer by voegende, met ſoo veel oly van ſoete amandelen, of wel goede verſche boter, en die clyſterie nochmaels vernieuwende, indien het noodig is, of wel een andere, na dat de noodſakelykheit ſulks ſal vereiſſchen. Maer indien door dit middel de buikpynen niet geſtilt worden, ſoo kan men ſich verſekeren, dat 'er eenige andere oirſaek is die haer onderhoud.

Indien men te kennen krygt dat 'er eenig vremd lichaem in de lyfmoeder behouden is, ſal men het uitdryven daer van beſorgen, of men ſal dat daer uithalen, met de vingers daer in te ſteken, gelyk 'er geſeit is ſprekende van een valſche vrucht uit te halen; en indien het groote brokken en klonters bloed zyn, die inſgelyks opgehouden zynde deſe pynen veroirſaken, dan ſullen die niet nalaten op te houden, ſoo ras als men die ſal daer uitgehaelt hebben; maer het ſelfde ongeval ſal in 't kort weder komen, indien 'er noch nieuw bloed uit den bodem der lyfmoeder loopen koomt, en indien dat daer in weder ſtremt, gelyk het dikwils genoeg gebeurt; want ſy kan niet lyden dat 'er iets in hare holte opgehouden ſou worden: en ik heb dikwils opgemerkt dat de ſmertelykſte ween, die de vrouwen overkomen geduurende d'eerſte dagen van haer kraembed; voortkomen van eenige klonters bloed in de lyfmoeder, die haer, gelyk ik geſeit heb, ſchier diergelykke ween veroirſaken als die de verloſſing voorgaen; ſoo dat ſy gemeenelyk niet ophouden, voor dat de klonters bloed, die de ſelve veroirſaekten daer uit zyn gedreven. De meeſte kraembewaerſters, en eenige Vroevrouwen nemen, door onwetentheit, deſe klonters bloed voor valſche vruchten, na de verloſſing in de lyfmoeder gebleven, en inſonderheit wanneer dit bloed ſich geſet heeft in de ploeien van eenige

gedeelte

gedeelte der vlieſen van het kind, vervolgens naer het verloſſen aen de lyfmoeder vaſt gebleven. Deſe klonters komen dus in de holte van de lyfmoeder, en blyven daer vaſt, uit oirſaek dat hare inwendige mond, die ſich terſtond toeſluit na dat de vrouw is verloſt, het bloed verhindert daer uit te komen ſoo ras als het uit ſyne vaten is; 't welk maekt dat daer in 't eerſt een klein klontertje koomt, dat allenxkens grooter wordende door het bloed 't welk uit de vaten daer rontom afdruipt, naderhand groote ſmerten veroirſaekt, door de uitſpanning die het in de lyfmoeder maekt; en dikwils na dat d'eerſte klonter daer is uitgedreven komen daer vervolgens noch andere, geduurende den eerſten en tweeden dach; en deſe klonters zyn ſomtyts van twee of drie onderſcheiden verwen, meer of min rood, en ſwartachtig in verſcheide deelen, na dat het bloed, 't welk de eenigſte ſtoffe daer van is, vroeger of later uit ſyn vat is gekomen, en meerder of minder tyt in de lyfmoeder gebleven heeft, die ſich t'ſamen-trekkende en dicht ſluitende naer het verloſſen rontom deſe klonters, die ſoodanig in hare holte komen, haer van een genoegſaem vaſte beſtendigheit maekt, na dat de weyachtigheit door dit t'ſamentrekken daer uit is geloopen: hier door geſchied het, dat de verw, de beſtendigheit, en de figuur van deſe klonters, over-een komende met de holligheit van de lyfmoeder, in welke ſy haer weſen gekregen hebben, maken dat vele lieden, die ſich op deſe ſaek niet wel verſtaen, de ſelve voor valſche vruchten nemen; en deſe klonters noch grooter en grooter wordende door het by-komen van noch nieuw bloed dat daer uit de vaten vloeit, een ſmertelyk uitrekken van de lyfmoeder veroirſaken, de ſelve belettende hare natuurlyke beweging te volgen, van ſich na de verloſſing in haer ſelven t'ſaem te trekken.

Wanneer de vrouw een haeſtig opſtoppen ſal krygen van hare ſuiveringen, die voorheen in grooten overvloed afliepen, ſoo moet men geen andere oirſaek ſoekken van de pynen die ſy in den buik mag lyden, en het heilſaemſte hulpmiddel daer tegen is, d'ontlediging daer van te beſorgen; 't welk men ſal doen door clyſterien die na beneden trekken, door heete en openende ſtovingen op de teel-deelen gelegt, en door het aderlaten op de voet, daer dat uit den arm ſal voorgegaen zyn, indien de toevallen ſulks vereiſſchen.

Wat aengaet de pynen die de vrouw mag gevoelen in de lenden en in de lieſſens, die komen van het geweldig uitrekken, of van het breken, voor een gedeelte, der banden van de lyfmoeder die ontrent deſe plaetſe vaſt zyn, alleen de ruſt, en het bequaem liggen des lichaems ſullen genoeg zyn om die te verſterkken en weder vaſt te doen worden, ſonder grooter hulpmiddelen te gebruiken; om dat men die niet met 'er daed kan toebrengen ter plaets daer ſy gelegen zyn; ondertuſſchen een goede beſtiering van leven houdende, en niet vergetende, in alle deſe onderſcheide oirſaken van de ween en pynen in de buik, de natuurlyke ontlediging der ſuiveringen wel te beſtieren; want dat is een van de voornaemſte middelen om daer in een goede uitkoomſt te verkrygen.

IX. HOOFTDEEL.

Van de ſuiveringen die uit de lyfmoeder afloopen geduuren de het kraembed van de vrouw; van waer die komen; en de teekenen van goede of quade.

IK vind niet dat het meeſte deel derSchryvers byſonderlyk genoeg nageſocht hebben, welke d'oirſaek is der ſuiveringen die de vrouwen afgaen geduurende haer kraembed, om ons waerlyk bekent te maken wat het mag zyn; 't zy aengaende haren aert (ſeggende dat het bloed is, 't welk gewoon was alle maenden afgedreven te worden voor hare ſwangerheit, dat vergadert en t'ſaem-gebragt zynde rontom de lyfmoeder, koomt af te loopen wanneer die naer het baren geopend is) 't zy aengaende de hoeveelheit van dit afloopen, en aengaende de lengte des tyts dat het ſelve moet duuren. De Heilige Schrift, op het 12. Capittel van het Boek Leviticus, ſtelt, dat de vrouw die een knechtken gebaert heeft, drieen dertig dagen ſal blyven in den bloede harer reiniging; en voor die een meisken gebaert heeft, dat ſy ſes-en-tſeſtig dagen daer in ſal blyven. *Hippocrates*, in ſyn Boek van de natuur des kinds, en in 't eerſte Boek van de ſiekkelykheden der vrouwen, wilt, dat deſe ſuivering op d'eerſte dagen ſou weſen van de mate eener Atheenſche Hemine en half; welke mate ons niet recht bekent is; want ſommige ſeggen, dat die acht oncen of daer ontrent heeft gewogen; maer andere ſtellen die van twaelf oncen, en meer. Hy wilt ook dat die voor 't meeſt dertig en voor 't minſt twintig dagen ſou duuren over een knechtken, en twee-en-veertig dagen voor 't meeſt, en vyf-en-twintig voor 't minſt over een meisken, yder dach allenskens minderende, tot dat 'er niets meer afvloeit, en die ſuivering volbragt zy. *Galenus* ſeit, dat deſe ſuiveringen niet zyn dan bedorvene humeuren, en de reſte en 't overſchot van 't bloed waer mede het kind wierd gevoed terwyl het was in den buik van de moeder. Maer ſiet hier op wat wyſe ik ontrent begryp, dat deſe ſuivering geſchied, en de reden waerom dit afloopen van dach tot dach vermindert, en dit bloed verandert van verw, van beſtendigheit, en van hoedanigheit volgens 't onderſcheid der tyden.

Soo ras als het kind uit de lyfmoeder is, loopen daer te dier ſtond noch vele wateren af, boven die daer te voren al waren uitgekomen door het barſten der vliesen. Deſe wateren zyn dan dikwils bloedig genoeg; niet dat die ſoodanig zyn uit haren aert, maer om dat 'er bloed onder haer is vermengt, dat uit de vaten der lyfmoeder komende, haer ſoo een weinig roodachtig maekt; maer terſtond na dat de moederkoek daer van geheel los-gemaekt is, ſiet men het bloed heel ſuiver vloeien; en de reden waerom deſe ſuiveringen geweldig afloopen, en ongemeen rood zyn op den eerſten dach, is om dat de vaten, tegen welke deſe moederkoek gevoegt en vaſt-geſet is aen de lyfmoeder, nu gants nieuw open zyn: maer het bloed allenxkens met minder overvloed afloopende, uit oirſaek dat de meeſte volheit in den aenvank daer van ontledigt geweeſt is, ſoo ſtremt het en klontert in eenige kleine druppeltjes aen 't uitterſte van deſe vaten die hier door geſtopt zyn,

waer na daer niets meerder uitleekt dan het weyachtigſte gedeelte. Hier van koomt het dat die ſuiveringen op den tweeden en derden dach beginnen bleeker en van geen ſoo hoogen couleur te worden, en dat vervolgens die bloedige verw in haer geduurig afneemt, na de mate dat deſe vaten beter geſloten zyn, tot dat ſy naderhand gelyk heel wit daer uit komen; 't gene gebeurt wanneer deſe vaten ten naeſten by geheel geſloten en t'ſaem-getrokken zynde, daer niet anders afleekt dan enkle vochtigheden, gelyk mede van geheel de ſubſtantie der lyfmoeder, door welke inſgelyks veel heen-ſweet. Deſe weyachtige vochtigheden verkrygen door de hitte van deſe plaetſen een weinig dikke beſtandigheit, en dat min of meer, na die in kleine of groote quantiteit daer uit loopen, en volgens de lengte des tyts die ſy daer in verblyven. Dan zyn deſe ſuiveringen ten naeſten by gelyk in couleur en in beſtandigheit als geroerde melk; 't welk al de weereld gelooven doet, dat het koomt uit de borſten, die ſich ſoodanig van onder ontlaſten: maer in waerheit, dit is enkel misverſtand, dat al ſoo groot als gemeen is.

Voor my ik ken geen andere oirſaek van dit gewonelyk veranderen van de couleur en van de beſtandigheit deſer ſuiveringen, gelyk van de vermindering harer quantiteit, als die wy dagelyks ſien in 't verſweeren van een groote etterbuil in een vleeſich deel; want van ſtonden aen dat de wonde gemaekt is, loopt daer ſuiver bloed uit, en met genoegſame veelheit, uit oirſaek dat de vaten dan open zyn; maer eenigen tyt daer na, en geduurende den eerſten en tweeden dach, waeſſemt daer niet anders uit als bloedige weyachtigheden, aengeſien eenige kleine gedeelten van dit bloed geſtremt zynde aen de openingen van deſe vaten, ſy ten deele daer door geſtopt worden; en dat vervolgens noch meer wordende, koomt daer als een witten etter uit, die voortkoomt uit de vochtigheden doorſweetende dwerſch door de ſubſtantie der vleesachtigheden, en van deſe vaten, die van nieuws geſtopt zyn geworden; en dus verkrygen ſy een dikke en witachtige beſtandigheit door de warmte van die partie, en door 't verblyf dat ſy daer in nemen. Om deſe ſaek dan wel te begrypen door deſe vergelykking, ſoo moet men ſich inbeelden, dat 'er als een ſlag van wonde aen de lyfmoeder koomt door het los-maken van de moederkoek, om welke reden, indien men ſoo ſeggen mag, daer als een ſlag van ſweering koomt, waer van den etter en de uitwerpſelen de ſuiveringen zyn die daer van afloopen.

Sy die gelooven, wanneer deſe ſuiveringen wit zyn, dat het de melk is der borſten die door de lyfmoeder uitvloeit, gronden ſich hier op, dat gemeenelyk de borſten ſoo veel quyt worden na de mate dat deſe ontlediging geſchied; en ſeggen boven dit, dat men wel ſiet aen het couleur en aen de beſtandigheit dat het in der daed melk is. Maer indien ſy d'ontleding wel verſtonden, ſy ſou bekennen dat 'er geen vaten zyn die om deſe reden gemeenſchap maken van de borſten met de lyfmoeder, ten ware ſy dachten dat ſulks geſchieden mogt door middel van d'ingebeelde vereeniging van de borſt-ader met d'opper-buiksader; 't welk volkomentlyk niet weſen kan, om dat noch d'eene noch d'andere van deſe twee aderen geenſins na de borſten noch na de lyfmoeder loopen, gelyk men in 't ontleden klaerlyk kan ſien; want de borſt-ader koomt van d'onderſleutelbeenige onder het borſtbeen ſonder eenige takken aen de borſten te geven, en ſelfs ſonder die aen te raken, en d'opperbuiksader koomt van de darm-aderen ſonder eenige gemeenſchap met de lyfmoeder te hebben.

Andreas Laurentius, die om deſe reden wiſt, dat het niet kon geſchieden, dat de melk door dien weg uit de borſten na de lyfmoeder gevoert ſou worden, verſiert eenen anderen weg, die niet min tegen de waerheit ſtryd, als de eerſte: want hy wilt, dat de melk en het bloed weder te rug ſouden vloeien uit de borſtaderen, die den boeſem bevochtigen, na d'oxel-ader, en daer na van d'oxel-ader in de ſtam van de holle-ader, door welkers lengte ſy voortloopen in den tak van d'onderbuik-ader, en van daer eindelyk in de lyfmoeder: maer behalven dat het wel moeielyk ſou zyn dat de melk, die ſoo grooten weg ſou gedaen hebben, voor den dach ſou konnen komen, ſonder geheel met het bloed vermengt te weſen, ſoo is het dat de rontom-loopende beweging van 't bloed, die hy niet kende, ons ſeer baerblykkelyk vertoont dat ſulks onmogelyk is, uit oirſaek dat het weder opſtygt nae 't hert door het onderſte deel van de holle-ader, ſonder dat die iets aen de lyfmoeder kan brengen. Dit doet ons ſien dat hy 't niet beter heeft getroffen als d'andere, om ons bekent te maken hoe ſulks ſou konnen geſchieden.

Wat my belangt ik geloof met veel meer reden (na my dunkt) dat het geen melk is der borſten, die ſoodanig afloopt door deſe ſuiveringen; maer dat het alleen overvloedige en overtollige vochtigheden zyn, die afdruipen en doorſweeten van de vaten en van de ſubſtantie der lyfmoeder, gelyk ik dat uitgelegt heb; door middel van 't welk geheel de geſtalte des lichaems ſeer veel ontledigt zynde, ſoo is 'er niet veel meer overig om na de borſten gevoert te worden, en daer niets of weinig na toe vloeiende, ſoo vliegt het gene ſy in ſich hebben door d'uitwaeſſeming weg, en word verteert door de natuurlyke warmte van de partien: want de melk droogt door deſe ontlediging op, gelyk wy de ſaek ſouden konnen ſien gebeuren in een ſtaende water dat men ſou willen doen uitdroogen, waer van het niet volkomen noodſakelyk ſou zyn de wateren af te doen loopen die dat ſelve maken; maer het ſou genoeg zyn alleenig het beekje naer een andere kant af te wenden daer het ſynen oirſpronk van had; 't welk gedaen hebbende, en daer geen nieuwe wateren meer in dat ſtaende water invloeiende, ſoo ſou dat wel ras verdroogen, en om door dampen uitgehaelt, en verſonkken te weſen in d'aerde, waer op het gelegen is. Dus om de ſelfde reden, indien wy ſien dat de ſoogende vrouwen niet gemeenelyk hare ſuiveringen hebben, ſulks is om dat alle d'overvloedige humeuren harer lichamen na de borſten gebragt zynde, en daer ontledigt door middel van het geduurig ſuigen 't welk het kind aen de ſelve doet, geen overtollige daer meer overig blyven die de ſtoffe der maenſtonden weſen mogten; en hierom is het niet noodig dat dit maenſtondelyk bloed uit de lyfmoeder na de borſten gevoert ſou zyn, op dat de melk der ſoogende vrouwen daer uit mogt gemaekt worden; maer het is genoeg dat de humeuren na de ſelve toe-vloeien, ſonder na de lyfmoeder te gaen: van gelykken is het niet noodig dat de melk uit de borſten na de lyfmoeder gebragt ſou zyn om door deſe ſuiveringen afgedreven te worden; want het is alleenig genoeg, dat de humeuren na de ſelve getrokken en gevoert ſouden zyn, ſonder na de borſten te gaen. *Want de natuur heeft het duſdanig geſchikt, dat de humeuren niet door vele plaetſen te gelyk plegen uit te loopen*, ſeit *Ariſtoteles*, *cap.* 11. *lib.* 7. *de Hiſt. Animalium.*

Wy moeten ook niet gelooven, gelyk eenige ſich inbeelden, dat het bloed 't welk naer het baren afloopt, een quaet en verdorven bloed ſoude zyn, en alleenig het overſchot van 't beſte dat het kind tot ſyn voedſel genomen heeft; gelyk

ook dat het overig gebleven ſou zyn ontrent die plaetſen geduurende heel den tyt van de ſwangerheit: want het is een bloed dat onmiddelyk uit de vaten loopende, die dan open zyn door de moederkoek van de lyfmoeder los te maken, gants gelyk is met het gene in 't lichaem noch overig blyft, waer aen men terſtond naer het baren geen verandering altoos kan merkken, ten ware de geſtalte der plaets waer het uit koomt daer in iets kon toebrengen, en na dat het vaerdig of traeglyk afvloeit, en het gemengt weſen mogt met andere onreinigheden die dan daer afloopen, terwyl het ſyn verblyf in de lyfmoeder heeft, na dat het buiten ſyne vaten gekomen is. Indien het ſoo rontom de lyfmoeder gebleven was, gelyk ſommige willen, of in de ſelve, ſonder de beweging van 't omloopen gehad te hebben geduurende heel den tyt van de ſwangerheit, ſoo is het gants ſeker dat het noodſakelyk verrot weſen ſou, even gelyk wy de wateren van kleine poelen, by gebrek van beroert en bewogen te zyn, ſien ongeſond en bedorven worden: maer daer is geen andere overtolligheit of overblyſſel van 't voedſel des kinds, dan dat grof bloed daer de geheele maſſe der moederkoek van vol is.

Na den aert en de hoedanigheit van deſe ſuiveringen te hebben bekent gemaekt, ſoo ſullen wy ſeggen, dat ſoo wel ten aenſien van de hoeveelheit, als van den tyt en het duuren van dit afvloeien, daer van geen ſekere noch byſondere regel is: want ſommige vrouwen hebben daer van veel, en langen tyt, andere ſeer weinig, ſoo wel ten aenſien van hare hoeveelheit, als ten aenſien van haer duuren. Dit geſchied en gebeurt gemeenelyk naer het jaer-gety, naer het land, en de oudheit, volgens dat de gematigtheit meer of minder warm en vochtig is, na de manier van leven, en de meer of min vollyvige geſtalte, en na dat de vaten meer of minder tyt open blyven: maer in 't gemeen ſien wy dat deſe ſuivering meeſt word voltrokken in vyftien of twintig dagen, en eerder of later na de ſaken ſtaen die wy ſoo even aengemerkt hebben; en ſulks ſonder onderſcheid ſoo wel voor de vrouwen die van een knechtjen, als die van een meisjen in de kraem zyn gekomen; geduurende 't welk deſe ſuiveringen van dach tot dach ſtaeg verminderen, tot dat ſy ten einde van dien tyt volkomen ophouden; waer na die plaetſen noch een weinig vochtig blyven, ſonder dat 'er baerblykkelyk iets byſonders meer uitvloeit, ten ware in die ſeer onderworpen zyn aen hare witte vloeden, of in die het byſlapen gebruiken weinigh dagen na dat ſy in de kraem zyn gekomen; om dat door het ſelfde bedryf geheel de lyfmoeder ontroert word, en de humeuren om deſe reden in grooten overvloed daer na toe vloeiende, beletten dat hare vaten ſich ſoo licht niet weder konnen ſluiten, gelyk ſy doen aen de gene die in ruſt blyven. Dit maekt dat ſekere vrouwen ſomtyts geduurige ſuiveringen hebben, met een groote ſwaerte van de lyfmoeder, geduurende meer dan ſes weken, of geheele twee maenden na haer in de kraem komen, en ſelfs ſomwylen noch langen tyt; om dat ſy ſich niet van 't byſlapen onthouden gelyk ſy doen moeſten. Nu 't gene wy ſeggen, moet verſtaen worden van het te rechter tyt in de kraem komen; want naer een miskraem, hoe dat de vrucht kleinder is, en de vrouw die minder gedragen heeft, ſoo heeft ſy gemeenelyk hare ſuiveringen ook dies te minder.

De teekenen van goede en loffelyke ſuiveringen zyn, dat ſy niet bloedig mogen weſen dan geduurende d'eerſte dagen, en dat ſy die roode bloedigheit allenxkens verlieſen, om vorders als witter te worden; dat ſy een gelykke beſtandigheit hebben, ſonder eenige klonters; en dat ſy geen ſtank noch quaden reuk hebben,

ben, dat die ſonder ſcherpigheit zyn; en dat ſy in een matige quantiteit afvloeien.

Wy ſeggen eerſt, dat ſy niet bloedig mogen weſen dan geduurende d'eerſte dagen; om dat ſy anderſins geen waerachtige ſuiveringen zyn ſouden, maer een enkel vloeien van bloed, 't welk ſeer gevaerlyk weſen ſou; en dat ſy die roode bloedigheit allenxkens verlieſen om als wit te worden: dit teeken vertoont ons, dat de vaten die open geweeſt hadden, ſich weder allenxkens ſluiten: ten tweeden, dat ſy een gelykke beſtandigheit mogen hebben, ſonder eenige klonters; door dit middel zyn wy verſekert, dat daer in geen vermenging van andere vremde ſtoffen is, en dat ſy door de natuur beſtiert worden: ten derden, dat ſy gants geen ſtank noch quaden reuk hebben, en dat ſy ſouden ſonder ſcherpigheit zyn; in dit geval kennen wy, dat daer in geen gevaer van verdorventheit is, noch eenige ontſteking van de lyfmoeder: en eindelyk dat ſy in een matige quantiteit ſouden afvloeien; ten einde alleen d'overvloedigheit der humeuren daer door geſuivert mogt worden; want indien deſe ſuiveringen in ſoo grooten overvloed afvloeiden, dat daer over ſtuipen of flaeuwten mogten komen, dan ſou de vrouw in gevaer van haer leven zyn, gelyk *Hippocrates* ons verſekert, in ſy 56. kortbondige Spreuk, van het 5. Boek. *Indien op het vloeien der vrouw ſtuipen of flaeuwten komen, dat is een ſeer quaet teeken:* en in de volgende kortbondige Spreuk voegt hy daer by: *Als de maenſtonden, of kraembeds-vloeden, t'overvloedig zyn, ſoo ryſen daer ſiekten uit; en als de ſelve geſtopt worden, dat koomt uit d'ontſteltheden der lyfmoeder.* De ſiekten die daer ryſen wanneer de ſuiveringen al t'overvloedig afloopen, zyn gelyk wy geſeit hebben in die eerſte kortbondige Spreuk, de ſtuipen en de flaeuwten; en indien de vrouw daer niet van ſterft, ſoo word ſy daer door geweldig verſwakt, ſy word mager en heeft langen tyt niet dan gants delluwe verwen, de beenen en dyen ſwellen haer, waer op ſy vervolgens geheel geſwollen, en ſomtyts ſelfs waterzuchtig word: en gelyk deſe al t'overvloedige ſuiveringen gemeenelyk groote over-een koming hebben met de ſtorting van 't bloed die ſomtyts op het baren volgt, ſoo ſal men die helpen, gelyk wy dat hebben aengeweſen op het 5. Hoofdeel van dit 3. Boek. Wat de ſiekten belangt die van het opſtoppen der ſuiveringen komen, daer ſullen wy gewag van maken in het volgende Hoofdeel.

X. HOOFTDEEL.

Van het opſtoppen der ſuiveringen, en d'ongevallen die dat veroirſaeckt.

DE lyfmoeder word geduurende de ſwangerheit van ſoo vele vochtigheden overſtort en beladen, en daer komen van alle kanten in ſoo grooten overvloedigheit humeuren toegeloopen door de beweging en ontroering die ſy in het baren ontfangt, dat indien ſy vervolgens daer van geen genoegſame ontlediging doet,

de vrouw in gevaer is van dat haer vele moeielyke ongevallen op den hals ſouden komen, ja dat ſelfs dikwils de doot daer op ſou volgen. *Hippocrates* verklaert dit wel genoeg door deſe woorden, in ſyn boek van de natuur des kinds. *Want indien de vrouw niet geſuivert word van de uitwerpſelen des kraembeds, ſal haer een groote ſiekte overvallen, in ſy ſal in gevaer van het leven komen, indien ſy niet haeſtig daer van geneſen word.* Om dat deſe humeuren bedorven wordende, door het verblyf dat ſy aldaer maken, niet miſſen daer een groote ontſteking te verwekken; hierom is d'opſtopping der ſuiveringen een der gevaerlykſte ongevallen die een vrouw na haer baren mogen overkomen; en inſonderheit indien ſy binnen d'eerſte dagen ('t welk den tyt is wanneer ſy veel moeſten afloopen) volkomen en haeſtig komen op te houden; want dan krygen ſy een ſeer hevige koorts, groote pyn in 't hooft, pyn in de borſten, in de nieren, en in de lenden, opſtyging van de lyfmoeder, en een ontſteking die ſich terſtond mede-deelt door geheel den onderbuik, die daer door geweldig geſpannen en geſwollen word: daer koomt ook een groote moeielykheit van 't adem-halen, benaeuwheden en jagingen van 't hert, ſwymelingen, en ſtuipen, met raeskallingen, en dikwils de doot, indien d'opſtopping haer byblyft; of indien het de vrouw noch ontkoomt, ſoo is ſy in gevaer van een ſweering in de lyfmoeder te krygen, en ſelfs vervolgens eenige kankker, of dat 'er groote ettergeſwellen aen d'onderbuik ſouden komen, van wegen de nae-gelegentheit der plaets; gelyk ook ſware ſmerten in de heupen, en kreupelheden, of wel ontſtekingen en ſweeringen in de borſten en aen den boeſem, indien de humeuren na die paſtien gevoert worden. Hierom ſeit *Galenus*, *comment* 3. *lib.* 3. *de morb. vulg.* ſeer wel, dat d'opſtopping der ſuiveringen die naer het baren uitgeworpen moeten worden, vry veel ſchadelyker is voor de vrouw, dan het opſtoppen van hare gewonelyke maenſtonden.

De oirſaken van het opſtoppen deſer ſuiveringen komen voort; of uit een grooten buikloop, dewyl 'er dan te grooten ontlediging van humeuren geſchied, die dat der ſuiveringen aftrekt en ophouden doet; of door eenige krachtige driften der ziel, gelyk daer zyn, een groote ſchrik of ſware droefheit, of eenig ongenoegen en geweldige ontſteltenis; want deſe ſaken doen de humeuren haeſtig te rug keeren, en ſich na binnen begeven, die daer door ſomtyts een opſtyging veroirſaken. De groote kouw doet de ſuiveringen ſteuiten; om dat ſy de vaten en ſweetgaten der lyfmoeder toeſluit en ſtopt, doende het bloed in hare uitkoomſten ſtremmen, en ſelfs ook binnen de ſubſtantie der lyfmoeder verhindert ſy dat alle de humeuren die daer zyn toegevloeit door de ſmerten van 't in de kraem komen, niet licht daer uitſweeten. 't Gebruik van t'ſamen-trekkende en ſtoppende ſaken brengt noch het ſelfde ongeval voort, gelyk mede te koud te drinkken; aengeſien ſulks belet dat de humeuren, die daer door dikker en ſtyver geworden zyn, niet meer ſoo licht afloopen; en het ſterk en veelvoudig bewegen van 't lichaem, de ſelve door alle de partien verſpreiende en verſtroiende, laet inſgelyks niet toe dat ſy door de lyfmoeder afgedreven ſouden worden.

Om het afdryven der ſuiveringen wel te beſorgen, moet de vrouw alle krachtige ontroeringen des geeſtes vermyden, die der ſelver opſtopping ſouden konnen veroirſaken: dat ſy in haer bed ligge op haer rug, hebbende het hooft en de borſt een weinig verheven, ſich ſoo in grooten ruſt houdende; ten einde de humeuren lichtelyk na beneden gedreven mogten worden, volgens haren natuurlyken aert:

dat

dat ſy een goede beſtiering van leven onderhoude, die na warmte en vochtigheit ſtrekken mag: dat ſy veel eer gekookte dan gebraden ſpyſen gebruike, en alleen eenig vleeſch-ſop met een weinig jeleye, indien ſy de koorts heeft: dat ſy allerhande t'ſamen-trekkende en ſtoppende dingen vermyde; dat hare gerſten-drank gekookt worde met kruiden die openen, gelyk daer zyn wortelen van chicoreye, van gras, en van aſperges, met een weinig anys en hoppe; en ſy ſal altemets een glas van deſen gerſten-drank nemen, en met een weinig ſyroop van Venus-hayr; en boven al moet ſy ſich wel wachten van niet te koud te drinkken. Men ſal haer ook clyſterien ſetten, die de humeuren na beneden konnen trekken; en men ſal haer d'onderſte partien ſtoven met een verſachtend en openend kookſel, gemaekt van keeskens-kruid, glaskruid, cremille, malloot, wortelen van aſperges, en lynzaed; welk kookſel men ook wat in de lyfmoeder ſal mogen inſpruiten; en van deſe gekookte kruiden, de ſelvige wel hebbende doen koken, om haer door een groven temis te konnen wryven, ſal men een papſel maken, waer men wat oly van lelien, of verkens-reuſel ſal by-doen, om dat wel warm op den onderbuik te leggen, die pap van tyt tot tyt weder warm-makende in dat ſelfde kookſel: hier-en-boven ſal men haer ſterkke wryvingen doen langs de dyen en beenen, voornamelyk van binnen, die wel heet waſſende met dit verſachtend kookſel dat wy even geſeit hebben: men ſal haer ſelfs eenige groote koppen mogen ſetten op het bovenſte van hare dyen, wat na binnen. Het ſou ook niet quaet weſen ſich tot dit einde te bedienen van eenig reukwerk uit eenige welriekende droogeryen gemaekt, ten ware ſulks eenigen laſt in 't hooft veroirſaekte, gelyk *Hippocrates* dat heeft aengemerkt, in de vyf-en-twintigſte kortbondige Spreuk van het vyfde Boek, waer hy ſeit, *het berooken met welriekende droogeryen brengt de vrouwelyke vloeden voort: doch dat ſou dikwils ook tot andere ſaken nut weſen, indien het geen laſtigheden in 't hooft veroirſaekte.*

Doch terwyl men alle deſe ſaken gebruikt, ſal men niet vergeten, op de voet een ader te laten, of ook in den arm, na dat d'ongevallen, uit het opſtoppen der ſuiveringen gekomen, het ſelve vereiſſchen: en men moet dan niet blindelings 't gevoelen van vele vrouwen volgen, die gelooven dat het laten in den arm by dit geval ſeer quaet weſen ſou. Sy hebben ſchier alle deſe inbeelding ſoo krachtig in 't hooft ſitten, dat indien een kraemvrouw te ſterven koomt na dat ſy in den arm is gelaten, ſy niet nalaten volkomen te ſeggen, dat dit ader-laten daer van oirſaek geweeſt is; maer ſy voeren ſulke redenen ſonder eenige kennis: want het ader-laten in den arm moet ſomtyts verkoren zyn voor dat op de voet; en op een andermael ſal men met meerder ſekerheit dat in den arm doen: gelyk by voorbeed, laet ons ſtellen een vrouw vol van humeuren en voornamelyk van bloed in geheel hare geſtalte, die een opſtopping heeft van hare ſuiveringen, veroirſaekt door de geſtoptheit der vaten die de ſelve moeſten laten afloopen, om welke reden haer een ontſteking in de lyfmoeder is overgekomen, hebbende daer-en-boven een ſware koorts, en een groote moeielykheit in 't adem-halen, gelyk het gemeenelyk in deſe ontmoetingen gebeurt: het is gants ſeker, indien men voor eerſt deſe vrouw op de voet laten deed, die ongemeen vol bloed is, dat men ſoo grooten overvloed van deſe humeuren, welke geheel hare geſtalte uitwerpt, naer hare lyfmoeder ſou trekken, dat hare ontſteking daer door veel ſou vermeerdert worden, en by gevolg alle d'ongemakken van hare ſiekkelykheit; maer het ſou wel beter weſen,

in

in dit geval liever de geheele geſtalte voor eerſt wat t'ontledigen door het laten in den arm, 't welk men ſelfs twee of driemalen ſou mogen hervatten indien het noodig was; waer na de ſwaerſt-drukkende ongevallen ten deele vermindert zynde, men wel te recht tot die op de voet ſou mogen komen: want door dit middel de natuur, die ſchier overvallen was door den laſt van deſe overtollige humeuren, daer van ten deele verlicht zynde; beheerſcht en beſtiert te lichter het overige: maer in tegendeel, indien 'er een opſtopping der ſuiveringen is, ſonder dat men een groote volheit des lichaems gewaer word, en ſonder eenig ſeer merkkelyk ongeval, dan kan men terſtond het laten op de voet in 't werk ſtellen indien men begeert, nochtans ſou ik dikwils veel beter vinden dat 'er een in den arm voorging, om door dit middel de borſt te vaerdiger t'ontlaſten, waer op men byſonlyk inſicht moet hebben by deſe gelegentheit. Hierom ben ik niet van 't gevoelen van *Mercurialis*, die wilt dat men in allerhande opſtoppingen der ſuiveringen terſtond altyt de vrouw op de voet ſou doen laten, en niet in den arm.

Ik heb verſcheide vrouwen ſeer weinige ſuiveringen ſien hebben in al den tyt van haer kraembed, ſonder dat haer eenig merkkelyk ongeval daer door overquam; maer duſdanige vronwen waren gemeenelyk veel meer gequollen door den overvloed van hare melk, dan ſy die hare ſuiveringen in een redelyke quantiteit hebben; en ſy hadden ook, by gebrek van hare ſuiveringen, vry veel overtolliger en veelvoudiger ſweet als de andere; door welk ſweeten de ſtoffe der ſuiveringen afgekeert, en ten deele verdreven wierd.

XI. HOOFTDEEL.

Van d'ontſteking die de lyfmoeder naer het baren over-koomt.

D'Opſtopping der ſuiveringen daer wy even van geſproken hebben, veroirſaekt ſeer dikwils, voornamelyk in 't begin van de kraembedden, een ontſteking aen de lyfmoeder, dat een ſeer gevaerlyke krankheit is, en het meeſte deel der vrouwen die dat treft doet ſterven. Sy koomt ook ſomtyts, uit oirſaek dat de lyfmoeder gebluſt of gequeſt is geweeſt door eenig ſtooten, of door eenig vallen, en inſonderheit door te veel geplaegt te zyn in een quaet en geweldig verloſſen, door lieden niet ervaren in de Konſt; of om vervolgens uitgevallen geweeſt te zyn; of wel om dat'er eenig vremd lichaem in haer gebleven is, dat daer in verderft; gelyk mede om te veel geperſcht te hebben geweeſt in d'eerſte dagen, 't zy met de hand, 't zy met dik-gevouwen en gerolde ſerveetten, die de Vroevrouwen en de kraembewaerſters op den buik van de kraemvrouw leggen; om, ſeggen ſy, de ſuiveringen daer uit te perſſen, en haer in ſtant te houden; 't gene noch te eerder geſchied, door dien het bloed ontroert en verhit wegens het ongemak van een ſwaren arbeid, dan in grooter overvloed ſich daer na toe begeeft, en daer langer in-blyft ſonder uitgeworpen te worden. Ik heb verſcheide perſoonen geſien die gelooven, dat de nageboorte van de vrouw in 't vyer of in 't ſekreet te werpen, gelyk

gelyk men dikwils doet, machtig is om haer vervolgens, door een ſlag van onderlinge medelydigheit, een ontſteking aen de lyfmoeder te veroirſaken; om welke reden ſy liever willen dat men die begrave: maer dit gevoelen is volkomen bygeloovig, en geenſins gegrond dan op een enkele inbeelding.

Men kent d'ontſteking van de lyfmoeder in dat die ſeer pynelyk is, en veel meer geſwollen na de verloſſing dan ſy behoorde te weſen; en de vrouw gevoelt een groote ſwaerte in haren onderbuik; daer koomt een groote ſpanning over, en ſy ſwelt op en word ten naeſten by ſoo dik als ſy was voor hare verloſſing; ſy heeft moeielykheit in 't water-maken en in ter ſtoel te gaen; ſy gevoelt ook vermeerdering van ſmert wanneer ſy haren aſgank wilt maken; uit oirſaek dat de lyfmoeder den aersdarm drukt, waer op ſy gelegen is, en dat ſy hare ontſteking daer aen mede-deelt ſoo wel als aen de blaſe: behalven dit heeft ſy dan altyt een ſware koorts met moeielykheit in 't adem-halen; en haer koomt noch over, den hik, het braken, ſtuipen, raeskalling, en eindelyk de doot, indien de krankheit niet haeſtig ophoud. De vrouw, die eenig ſtooten, of geweldig perſſen aen de lyfmoeder ontfangen heeft, is in groot gevaer dat na d'ontſteking (indien ſy daer van niet ſterft) daer in een ſweering ſal komen, of dat daer een genoegſaem langen tyt geduurende een hard geſwel over ſal blyven, en ſelfs ſomtyts een ongeneeſlyke krankker, die haer het overige van hare dagen een ellendig en deerlyk leven ſal doen leiden.

Om deſe reden moet men d'ontſteking van de lyfmoeder trachten te helpen ſoo ras als men de ſelve gewaer word; 't welk men ſal doen met de hitte der humeuren te bematigen, en haren overvloed af te keeren en t'ontledigen, op het vaerdigſte dat het ſal konnen geſchieden; doende voor eerſt het uithalen, of het afdryven beſorgen, van de vremde ſaken die in de lyfmoeder naer het in de kraem komen opgehouden mogten weſen, op de wyſe gelyk wy tot ſyner plaets geleert hebben; en voor al in dien tyt haer handelende met ſeer groote ſoetheit, ſonder eenig geweld te gebruiken, uit vrees van de quael te vermeerderen.

De humeuren ſullen bematigt worden door de beſtiering van leven, die verkoelende moet weſen, ſpyſen gebruikende die weinig voedſel geven. Hierom ſal de vrouw voor al haer voedſel ſich vernoegen met enkel vleeſch-nat, gekookt van kalsvleeſch of van een hoen, wel acht gevende dat die niet te krachtig zyn: men ſal daer in verkoelende kruiden laten koken, als latuwe, porcelein, chicoreye, bugloſſe, ſuuring, en andere. Sy ſal ſich onthouden van wyn, en gerſten-water drinkken, gekookt met de wortelen van chicoreye, aerdbeſien-kruid, gras-wortelen, gerſt, en ſoethout: ſy ſal noch amandelmelkjes mogen gebruiken, gemaekt van de koude zaden en gerſten-water. De vrouw ſal ook groote ruſt in haer bed bewaren; en haren buik ſal met geene banden geſloten zyn, en open gehouden worden met enkel pynſtillende clyſterien; om dat, indien ſy eenige ſcherpigheit hadden, ſy perſſingen ſouden verwekken, die d'ontſtekene lyfmoeder bovenmatige ſmert ſouden veroirſaken; en onder alle de driften des gemoeds ſal ſy inſonderheit den toorn vermyden.

Men ſal d'overvloedigheit der humeuren uit-trekken en afwenden door middel van het ader-laten, dat in 't begin uit den arm moet geſchieden, en niet uit de voet, om de reden in 't voorgaende Hooftdeel geſeit; dat hervattende ſonder veel tyt te verlieſen (want die krankheit lyd gants geen uitſtel) tot dat de meeſte

volheit ontledigt mag weſen, en d'ontſteking der lyfmoeder een weinig vermindert; waer na men ſal komen tot dat uit de voet. Het ſal ook goet zyn op den buik een groote plaeſter te leggen, van *Galenus* verkoelende ſmeerſalf, of die te beſtrykken met oly van roſen, of ſoete amandelen, met een weinig aſyn t'ſaemgeſlagen. Men ſal ook ſelfs eenige inſpeuitingen in de lyfmoeder konnen doen, wanneer ſulks niet mag zyn met eenige t'ſamen-trekkende en ſtoppende middelen, uit vrees van door noch grooter opſtopping der ſuiveringen te maken (die altyt in deſe ontmoeting ſeer weinig afvloeien) men niet mogt komen tot de krankheit te vermeerderen: hierom ſal men ſich alleenig bedienen van hulpmiddelen die verkoelen ſonder eenig t'ſamen-trekken, gelyk ſulks doen het gerſten-water, met oly van violieren, of warme melk; ook wel in acht nemende om de ſelfde reden, dat men geene dingen gebruike die te veel verkouwen, en dat men inſgelyks alle water-afdryvende middelen vermyde: want in deſe moeielyke ſiekte moet men ſekere middelmatigheit onderhouden tot hare geneſing, waer van indien men het minſt maer afwykt, ſoo ſal men niet miſſen die te vermeerderen; om dat indien men haer hulpmiddelen geeft om de ſuiveringen te bevorderen, d'ontſteking dan dies te grooter word hoe dat 'er meer humeuren in de lyfwoeder toevloeien; en indien men verkouwende hulpmiddelen gebruikt, ſoo word d'opſtopping der ſuiveringen, die d'ontſteking veroirſaekt had, daer door noch vermeerdert. Hierom beſtaet het voornaemſte van deſe geneſing, in een goede en groote ontlediging te maken, door middel van 't ader-laten, ten einde men het gebrek mag vervullen van d'ontlediging die door de ſuiveringen had behooren te geſchieden.

Somtyts verandert ſich d'ontſteking der lyfmoeder in een etterbuil, die grooten overvloed van etter uitwerpt; dan is 'er groot gevaer van verderfin dit gedeelte, ſoo wel uit oirſaek van hare hitte en van hare vochtigheit, die de beginſelen daer van zyn, als om dat men daer niet lichtelyk bequame hulpmiddelen kan toebrengen en daer aen houden. Hierom dan geen gelegentheit zynde om iet anders te doen, ſoo is men gedrongen ſich te vernoegen met een goede beſtiering van leven, en afvaegende inſpeuitingen, die de lyfmoeder daer van mogen ſuiveren, ten einde de verdorventheit niet vermeerdert mogt worden door ſeer lang daer in te verblyven; 't gene men ſal doen met een afkookſel van gerſt en van Agrimonie, waer in men ſal vermengen honig van roſen, of ſyroop van Alſem, die verſterkkende door een weinig geeſt van wyn, indien de verdorventheit groot is. Maer indien d'etterbuil verandert in een kankkerachtige ſweering, gelyk het dikwils gebeurt; dan ſal, wat hulpmiddelen men mag gebruiken tegen deſe moeielykke krankheit, de ſelve duuren tot aen de doot; om welke reden men ſich alleenig vernoegen moet, met verſachtende ſaken, en een goede beſtiering van leven ter hand te nemen, en daer in de ieſſe van *Hippocrates* te volgen, in ſyn 38. Kortbondige Spreuk van 't 6. Boek. *Die verborgene kankker krygen doen beter met geen geneſing te ſoekken; want die gences-middelen gebruiken komen eerder om hals, en die geen geneſing ſoekken leven langſt.* Van de verborgene kankker hier ſprekende, verſtaet hy van de gene die binnen in 't lichaem komen, en voornamelyk van die de vrouwen in de lyfmoeder krygen.

XII. HOOFT

XII. HOOFTDEEL.

Van een hard geſwel in de Lyfmoeder.

GElyk de lyfmoeder geduurig bevochtigt word door d'overtolligheit der humeuren van de geheele geſtalte des vrouwelyken lichaems, ſoo krygt die dikwils wel harde geſwellen, om dat 'er verſtopping koomt van de wegen die deſe overtolligheden moeſten uit laten loopen: dit gebeurt dikwils naer een ontſteking die ſich niet ontloſt noch uitgeſworen heeft; wanneer het ſubtylſte deel der humeuren weder na binnen gedreven, of in dampen uitgewaeſſemt is, het groſſte doordronkken en behouden in de eigene ſubſtantie der lyfmoeder blyvende; waer toe 't gebruik van te koude en t'ſamentrekkende genees-middelen ſeer veel helpt ('t zy dat men die legt op den buik van de vrouw, of dat men die in de lyfmoeder invoert door inſpeuitingen of anderſins) of wel van die veel oploſſende zyn.

Somtyts heeft alleen d'inwendige mond der lyfmoeder eenig hard geſwel; dan is de lyfmoeder niet veel grooter als in 't gemeen; maer op een ander tyt is geheel haer lichaem verhard, ſoo wel als hare inwendige mond, en geweldig geſwollen, gelyk het dikwils gebeurt volgende op een ontſteking, overgekomen naer het verloſſen; of wel op andere tyden, volgende naer een ongeregelde ſuivering der maenſtonden, of na die lang zyn opgehouden geweeſt.

Het hard geſwel in de lyfmoeder word lichtelyk gekent door het aenraken, 't zy met de hand op den buik van de vrouw te leggen, 't zy met den vinger in de hals van de lyfmoeder te ſteken; want men voelt het lichaem der lyfmoeder grooter, harder, ongelykker, en korter, en ſy is ſonder merkkelykke pyn, wanneer het hard geſwel geenſins deel heeft van eenige ontſtekentheit, en het niet geſtelt is om in een kankker te veranderen; want indien ſulks was, dan ſou 'er groote pyn in die partie weſen. De vrouw die een hard geſwel in de lyfmoeder heeft, gevoelt een loomheit door geheel haer lichaem, met een groote ſwaerte in haren onderbuik; ſy heeft pyn in de nieren, in de lieſſens, en in de dyen, nevens veelvoudige drift om haer water te maken; en de pyn vermeerdert wanneer ſy wilt afgaen, om dat de lyfmoeder den aersdarm drukt, gelyk ook de blaſe; en hare maenſtonden zyn geheel opgehouden, of loopen ſeer weinig af, en ſonder eenigen regel, uit oirſaek van de verſtopping die in de partie is; welke verſtopping maekt dat het bloed 't welk ſich ophoud in alle de vaten van de nabuurige partien der lyfmoeder, en van die eenige gemeenſchap met haer hebben, dikwils groote pyn veroirſaekt aen alle deſe partien; ſoo wel ten aenſien van de bovenmatige vervulling deſer vaten, als ten aenſien van de ſcherpigheit die dat bloed daer bekoomt door te lang aldaer te verblyven.

Gelyk de lyfmoeder een gedeelte is, geſchikt tot het ontledigen van alle d'overtollige humeuren des lichaems van de vrouw, ſoo is het ſeker dat het hard geſwel daer in komende een ſeer moeielyke ſiekkelykheit is, die ſelfs dikwils van vele andere doodelyke gevolgt word; om dat deſe overtolligheden hare gewonelyke ontlediging niet hebben konnende, weder-keeren in geheel de geſtalte, en byſonder-

lyk na de voornaemſte partien, die ſy vervolgens ontſtellen en bederven; en deſe humeuren langen tyt in de ſubſtantie der lyfmoeder opgehouden zynde, en komende daer in te giſten, verkrygen een quaetaerdige hoedanigheit, die het hard geſwel dikwils in ongeneeſlykke kankker verkeeren doet. Hierom moet men dat ſoo ras geneſen als het mogelyk ſal zyn. *Ætius* ſeit, dat het hard geſwel der lyfmoeder lichtelyk geneſen word, wanneer het maer is aen hare inwendige mond, of in haren hals; en ſeer moeielyk wanneer het aen haren bodem is: maer deſe ſiekkelykheit is gemeenelyk ſoo ſtrydig tegen de genees-middelen, dat men niet waerlyk kan ſeggen, dat het hard geſwel aen d'inwendige mond der lyfmoeder licht om te geneſen is, ten ware het mogt zyn in vergelykking van dat binnen in haer lichaem ſit. Ik heb nochtans de vrouw van een Advocaet geſien geheel het lichaem der lyfmoeder vol harde geſwellen hebbende van over meer dan acht maenden, vervolgens op een miskraem dat ſy gekregen had op de vyfde maend van hare eerſte ſwangerheit, die volkomen daer van genas, en ſelfs na dien tyt ſwanger wierd, niet tegenſtaende dit hard geſwel in 't begin ſchier ſoo groot was als het hooft van een kind, dat niet dan allenxkens in grootheit en hardigheit afnam. Dit hard geſwel was ſoo groot, dat ſeker Genees-meeſter, die na my ontboden wierd om deſe vrouw te ſien, met Meeſter *du Tertre* myn Spitsbroeder, geloovende dat het een tweede kind was in de lyfmoeder over-gebleven, haer verſcheide ſeer ſterk dryvende hulpmiddelen gaf, die hy haer door de mond deed innemen, haer verſekerende dat ſy een volkomene eigenſchap hadden om een doot kind af te dryven, en dat hy in drie dagen haer ſou geneſen, haer doende uitwerpen 't gene in de lyfmoeder was opgehouden: maer in plaets van het ſelve, ſich plomp bedrogen hebbende in ſyn oirdeel, vermeerderde hy die ſiekte ſeer, door het tergen van ſyne genees-middelen, die de vrouw in groot gevaer van te ſterven deden vallen. Ik heb noch verſcheide andere vrouwen geſien, geduurende drie of vier volle maenden, vervolgens op haer in de kraem komen, of van een miskraem, ſlymgevende harde geſwellen hebben, alleen aen eene zyde van de lyfmoeder, en de partien naeſt aen de lieſſen, waer aen ſy ongemeen groote pyn gevoelden, die nochtans allenxkens volkomen daer van genaſen; 't welk niet gemeenelyk aen duſdanigen ſlag van geſwellen geſchied, als naer een genoegſamen langen tyt: maer ik ken een juffrou, die een hard geſwel van geheel de lyfmoeder heeft, ten naeſten by ſonder pyn, ſoo groot als het hooft van een nieuw-geboren kind, over meer dan vyf volle jaren, dat haer is aengekomen vervolgens naer een groote bloedſtorting, die ſy een geheel jaer lank had geleden, 't welk ik geloof volkomen ongeneeſlyk te zyn, en vervolgens haer eindelyk te ſullen doen ſterven.

Van wat aert het hard geſwel weſen mag, men moet de vrouw op de voet niet doen laten, noch haer doen baden in 't aenvangen van hare geneſing, gelyk vele perſoonen ſonder reden doen: want geheel de geſtalte des lichaems vol bloed zynde, ſoude de humeuren die ſich na de lyfmoeder mogten begeven, niet konnende aldaer ontledigt worden, uit oirſaek van de verſtopping die in dit deel is, de ſiekte vermeerderen; of aldaer verdervende door te lankduurigen verblyf, ſouden ſelfs dat hard geſwel in een kankker komen verkeeren. Hierom alvorens ſich van deſe twee hulpmiddelen te bedienen, ſal men de volheit des lichaems genoegſaem ontledigen door het ader-laten in den arm, en door kleine ſeer ſachte purgatien; want de ſterkke ſouden niet nalaten, om de ſelfde reden die ik even bygebragt heb,

heb, het hard geſwel noch meer te doen toenemen, gelyk ik altyt heb ſien gebeuren, wanneer men ſich van krachtige genees-middelen heeft willen bedienen om deſe ſiekte ten deele te geneſen. Men ſal ook verſachtende genees-middelen gebruiken, ſoo wel die men op den buik leggen kan, 't zy olyen, ſmeerſelen, of papſelen, als die men tot de lyfmoeder mag invoeren met inſpeutingen, dampen, en berookingen, die gants geen ſcherpigheit moeten hebben, waer na de vrouw vervolgens ſich ſal konnen bedienen van een half bad, of een geheel bad; en men ſal haer op de voet laten, na dat ſy eenige dagen de baden gebruikt ſal hebben: maer voor alle ſaken moet ſy ſich van het byſlapen onthouden, en geduurende al dien tyt een goede beſtiering van leven nemen, dat volkomentlyk ſtrekke tot de humeuren van de geheele geſtalte des lichaems te bematigen, en matiglyk te verkoelen; maer het gebruik van mineraliſche wateren, is beter dan alle andere genees-middelen, tegen deſe ſiekte.

XIII. HOOFTDEEL.

Van de Kankker der lyf-moeder.

DE kankker volgt dikwils op het hard geſwel daer wy van geſproken hebben; 't gene gebeurt wanneer de humeuren, daer de ſubſtantie der lyfmoeder van was doordronkken, ſich komen te verhitten door een giſting die daer van geſchied, uit oorſaek van haer te lankduurig verblyf in dit gedeelte, waer na deſe ſelfde humeuren een quaetaerdige ſcherpigheit verkrygen die de lyfmoeder vol ſweeren maekt. De Kankker koomt ook vervolgens op d'ontſteking of het ettergeſwel van de lyfmoeder, die ſomtyts daer in naer het baren komen. Het kan ook op andere tyden voorvallen, en aen allerhande ſlag van vrouwen, ſoo wel jonge als oude, en ſelfs ook aen dochteren, hoewel ſeer ſelden; de quaetaerdige witte vloeden, en verouderde pokkige Gonorrhëen konnen ook daer veel in helpen, door het ineten 't welk ſy aen de lyfmoeder doen: en gelyk de vrouwen gemeenelyk in geen volmaekte geſontheit zijn, dan wanneer ſy de ſuivering harer maenſtonden wel geregelt hebben, gelyk dat behoort, ſoo wel aengaende den tyt wanneer ſy die moeten krygen, als aengaende de hoeveelheit der ſelver die haer moeten afgaen, ſoo koomt de kankker wel eerder aen die deſe natuurlyke ſuyvering niet geregelt hebben, maer voornamelyk in den tyt als de vrouwen tot de jaren zyn om de ſelve geheel en al te verlieſen, die is van de veertig tot vyftig jaren; uit oirſaek dat de vaten der lyfmoeder die gewoon waren tot deſe ſuivering geregelt te dienen, dan beginnende ſich allenxkens te ſluiten en t'ſamen te trekken, en de maenſtonden om die reden geduurende verſcheide maenden opgeſtopt geweeſt zynde; ſoo is daer een groote overvloed van bloed vergadert, daer geheel de ſubſtantie der lyfmoeder ſoo ongemeen van vervult word, dat de natuur dikwils, die niet meer geregelt is, een haeſtig en krachtig geweld doet om ſich daer van t'ontlaſten; 't welk

het breken van eenige voorname vaten der lyfmoeder veroirſaekt: waer op vervolgens groote bloedſtortingen komen, die ſich ſeer dikwils vernieuwen, uit oirſaek van het geduurig vloeien der humeuren dat op deſe partie geſchied, 't welk verhindert dat de opening van deſe vaten niet weder aen malkander kan groeien, en daer aen ſweeringen brengt die vervolgens quaetaerdig worden, en ſich eindelyk in een ongeneeſlykken kankker verkeeren.

De Vrouw die een kankker in de lyfmoeder heeft, gevoelt daer aen een ſtekende en ſwaer-wegende pyn, uit oirſaek van de ſcherpigheit der humeuren die uit de ſweering afloopen, en uit oirſaek van 't gewicht der partie, die altyd met eenen eenig hard geſwel heeft. Deſe pyn deelt ſich mede aen de nieren, en aen de lieſſens; en de Vrouw gevoelt een groote ſwaerte in haren onderbuik, en loomheden door heel het lichaem; ſy heeft moeielykheit in 't water-maken; daer leekt uit de lyfmoeder een weyachtigen, ſtynkkenden, quaetaerdigen, ſwartachtigen, en dikwils bloedigen etter, en ſomtyts koomt daer ſuiver bloed uit. Wanneer de ſweering is aen den inwendigen hals van de lyfmoeder, gelyk het meeſt gebeurt, ſoo voelt men die met de vinger, en door middel van een ſpiegel der lyfmoeder kan men die licht met de oogen ſien; maer wanneer die in den bodem der lyfmoeder verborgen is, dan kan men haer kennen aen het uitvloeien van etter, en aen andere ongemakken. Deſe ſweeringen zyn altyt oneffen, vuil, en ſtynkkende; en hare verdorventheit is dikwils ſoo groot, dat daer wormen in groeien, gelyk ik heb ſien gebeuren in de Vrouw van een onde-kleer-kooper, die kort daer na ſtierf, gelyk ik haer wel voorſeit had.

Of ſchoon verſcheide Quakſalvers ſich ſtoutelyk beroemen de ſweerende kankker in de lyfmoeder te konnen geneſen, ſoo is die nochtans volkomen ongeneeſlyk; ſoo wel om dat die niet uitgeſneden kan worden gelyk in de borſten, als om dat de lyfmoeder een partie is die geduurig d'overtollige vochtigheden ontfangt uit geheel de geſtalte des lichaems van de vrouw; 't welk maekt dat de quaetaerdigheit van deſe ſweering dagelyks vermeerdert, niet-tegenſtaende alle de genees-middelen die men daer toe mag gebruiken, tot dat ſy eindelyk de arme vrouwen die daer mede geplaegt zyn ellendig doen ſterven, na haer, geheele jaren geduurende, een quynend leven, en vol van geduurige ſmerten te hebben doen ſlepen, die alle omkomen doende, gelyk ik aen meer dan vyftig onderſcheide vrouwen heb ſien gebeuren, van welke d'eene niet langer dan vyf of ſes maenden na deſe ellendige ſiekte geleeft hebben, in andere heeft die een jaer geduurt, en ſommige hebben twee of drie volle jaren gequynt, geduurende heel welken tyt ſy menigmael wenſchten te ſterven, om van die wreede en geduurige ſmerten die ſy moeſten uitſtaen verloſt te weſen.

Ik heb ſommige Chirurgyns ſich ſien onderwinden vrouwen te geneſen die kankkers van duſdanigen aert in de lyfmoeder hadden, met haer uit de mond te doen quylen, en de ſelve handelen op de ſelfde wyſe gelyk men een hoer doet die de pokken mag hebben; maer in plaets van goet geluk daer in te vinden, gelyk ſy deſe arme vrouwen te vergeefs hadden doen hopen, hebben ſy in tegendeel haren doot verhaeſt. En 't gene, welk ernſtig dient in acht genomen te worden by de gene die haer werk maken van Venus-ſiekte te geneſen, is dat ſy door middel van het quylen de quade ſweeringen wel konnen geneſen, die alleenig aen de buitenſte lippen zyn van de ſchaemte; maer ſy moeten weten, dat die in 't eigen

lichaem

lichaem van de lyfmoeder zyn, noch meerder verergeren door dit genees-middel, en sulke selfs die alleenig zyn aen hare inwendige mond, daer een groote menigte van stynkkenden etter uit vloeit, en dat sy de selve noch ongeneeslykker maken dan die van te voren waren. Hierom indien een Chirurgyn sich onderwind de kankker der lyfmoeder te handelen, soo moet hy sich alleen van versachtende genees-middelen bedienen, om de hoogste smerten die de vrouw gevoelt, soo veel hem mogelyk is te bematigen; en ondertusschen sal hy bekent maken in wat gevaer het leven der krankke is; ten einde sy overtuigt wesen mag dat het aenwassen van hare siekte uit des selfs quaetaerdigheit voortkoomt, en geen werkking der hulpmiddelen is die sy mag gebruiken: maer van wat aert dese genees-middelen mogen wesen, soo wel die de vrouw door hare mond mag innemen, als die sy gebruiken mag om inspeuitingen in de lyfmoeder te doen, sy mogen gants geen scherpigheit hebben; want anderfins souden sy niet missen de pyn te vermeerderen, en de kankker te verergeren; 't welk haer noch eer sou doen sterven, dan als men haer geene genees-middelen had laten gebruiken, gelyk *Hippocrates* ons leert in de 38. kortbondige Spreuk van het sesde Boek.

Dewyl dan de kankker der lyfmoeder volkomen ongeneeslyk is wanneer sy sich vast heeft geset, 't welk is wanneer die sweering vuil en stynkkend is, en van een aenmerkkelyke grootte, 't zy die haer sitplaets heeft in den bodem der lyfmoeder, 't zy die alleenig hare inwendige mond beslaet, gelyk het wel meest gebeurt, soo moet men, door allerhande middelen en wegen, de vrouw van dese moeielykke krankheit soekken te verhoede, wanneer hare natuur daer schynt toe te neigen: waer aen de vrouwen zyn onderworpen die eenige harde geswellen in hare lymoeder hebben, en die eenige sweering daer in hebben gekregen, gelyk ook sy die dikwils bloedstortingen lyden, en sy welker maenstonden niet meer geregelt zyn, en den ouderdom hebben van die geheel te verliesen; want het is in dien tyt, gelyk ik hier voren gesеit heb, dat de vrouwen veel meer van dese plage worden gequollen, dan in eenige andere. Het alderkrachtigste hulpmiddel dat een vrouw van die jaren kan gebruiken om sich daer van te verhoeden, is het laten in den arm menigmael hervat, om 't gebrek te vervullen van de maenstondelykke ontlediging, en te beletten dat het bloed en de humeuren sich niet in te grooten overvloed na de lyfmoeder souden begeven. Sy moet van tyt tot tyt eenige jaren geduurende sich van dit hulpmiddel bedienen, tot dat de natuur geheel en al de gewoonte vergeten heeft, die sy had, van het bloed na de lyfmoeder te senden, tot de suivering van hare maenstonden, en dat de vaten die dit bloed lieten uitloopen, geheel en al gesloten zyn; en indien de vrouw onderworpen is aen veelvoudige bloedstortingen, soo sal sy sich volkomen van het byslapen onthouden, want dat is haer ten hoogsten schadelyk; om dat in het selfde bedryf de lyfmoeder verhit en ontroert zynde, de bloedstorting seer dikwils verwekt word. Sy sal een verkoelende en bevochtigende bestiering van leven onderhouden; en alle openende en water-afdryvende dingen vermyden, gelyk ook sterkke purgatien; en om dies te meer de scherpigheit der humeuren te bematigen, naer eenige lichte purgatie ingenomen te hebben, sal sy eenigen tyt lank konnen leven met nieugemolken Koeye-melk, tusschen beiden en by beurten ook nemende wat hoender-nat, gekookt met een weinig van de verkoelende zaden. Maer op dat die melk haer alle de verlichting sou mogen toebrengen die men daer van kan hopen, moet men besorgen

ſorgen dat het de melk van een recht geſonde Koe weſen mag, die niet met kalf zy, en ook niet tochtig, of niet te onlangs eerſt van haer kalf verloſt; en dat ſy met goet voeder gevoed zy: want anderſins ſou haer die gants ſchadelyk weſen; uit oirſaek dat de melk van alle gedierten, ſoo wel als die van de vrouw, overeen koming heeft met de goede of quade geſtalte harer lichamen, en altyt veel behoud van de hoedanigheit der quade voedſelen waer van ſy gevoed mogen weſen; gelyk de melk is der Koeyen die vele lieden voeren met draf geduurende de winter, en die niet drinkken dan eenig bedorven water van eenige vervuilde poel. Indien men hier wel achting op gaf, men ſou bevinden, dat ſulks d'oirſaek is waerom de melk die de ſiekke nuttigen haer geen voordeel doet.

XIV. HOOFTDEEL.

Van de Buikloop die de nieuwe Kraemvrouw overkoomt.

WY hebben voorheen al geſproken op het negentiende Hooftdeel van 't eerſte Boek, van de buikloop die de ſwangere vrouw overkoomt; na welke plaets men ſich weder mag keeren, om te ſien wat wy daer van geſeit hebben: Hierom ſullen wy ons vernoegen met in deſe plaets beknopt te handelen, van den buikloop die de nieuwe kraemvrouw overkoomt; dikwils haer oirſpronk neemende van dat de voedſelen die in de maeg waren, met de ſtoffe in de gedarmten, ſoodanig ontroert en onder malkander verwert zyn, door de krachtige perſſingen des buiks van de vrouw, geduurende haren arbeid, door middel der ſmerten van het baren, dat de natuur de ſelve niet meer konnende beſtieren, haer in overvloed afloopen läet, ſoo ras als de vrouw in de kraem is bevallen; 't welk noch geholpen wordende van dat het kind lang in den doortogt zynde, en een drukken op den aersdarm makende, belet dat de vrouw haren afgank niet uitbrengen kan; die opgehouden en geweldig bewogen zynde in de gedarmten, de ſelve verſwakken, en aenhitſen door de ſcherpigheit die ſy daer verkregen hadden; 't welk lichtelyk vervolgens den buikloop veroirſaekt: waer toe ſomtyts te ſcherpe clyſterien ook helpen die men de vrouw had gegeven, om haer de ween van het baren te verwekken; welke clyſterien ſy noch niet geheel hadden uitgegeven, een deel daer van in de darmen gebleven zynde, dat de ſelve verhit en geweldig aenprikkelt.

Van wat aert de buikloop der nieuwe kraemvrouw mag weſen, en uit wat oirſaek de ſelve mag voortkomen, ſy is altyt ſeer moeielyk, en brengt haer dikwils in groot gevaer des levens; om dat ſy de ſuivering der lyfmoeder afwend en verhindert, die opgeſtopt zynde, altyt ſeer ſware ongevallen veroirſaekt, ja ſelfs dikwils den doot. *Hippocrates lib. 3. de Morb. Epidem.* geeft ons drie aenmerkkelyke voorbeelden van onderſcheide vrouwen, van welke twee ſtierven, op den ſevenden dach na dat ſy alſoo een quaet kraem hadden gekregen; maer de derde, heeft op den veertienden dach van haer baren inſgelyks het leven verloren, geheel

dien

dien tyt, even gelyk de twee eerſte, een geduurigen buikloop gehad hebbende Maer andere voorbeelden behoeft men by de Schryvers niet op te ſoekken, om een ſaek te bewyſen welke de dagelykſche ervarentheit ons vertoont. Doch dit is 't aldermoeielykſte in deſe ſiekte, dat alle de hulpmiddelen, die tegen den buikloop wel ſouden paſſen, de ſuiveringen met eenen opſtoppen; en die 't afdryven der ſelver voortſetten, ook inſgelyks den buikloop vermeerderen. Dierhalven vreeſen wy in dien tyt de krankke iets door de mond te doen innemen dat ſtoppen mogt, of haer eenige t'ſamen-trekkende clyſtery te ſetten; en men kan ſelfs met ſekerheit haer niet purgeren in 't begin van haer kraembed: dit maekt dat de buikloop dikwils genoeg vermeerdert, het niet mogelyk zynde de ſelve dan te geneſen, op de wyſe gelyk men in andere tyden ſou doen. Nochtans moet men trachten, ſoo veel het in dien tyt kan geſchieden, eenige bequame genees-middelen tegen deſe moeielyke ſiekte te gebruiken; 't welk men ſal doen met de krankke goede jeleyen te geven, om hare krachten te behouden, die door de buikloop geweldig afnemen; men ſal haer ook pyn-ſtillende clyſterien ſetten, gemaekt uit een enkel afkookſel van verkoelende kruiden, of wel uit melk en dojers van eyeren, om hare ſmerten te verſachten, en om de ſcherpigheit te bematigen van de ſtoffen die in de gedarmten zyn; en indien deſe buikloop verſelt is van koorts en andere ongevallen, ſal men haer mogen doen ader-laten om 't gebrek der purgatien te vervullen. Maer indien men ſiet, dat de buikloop de vrouw in veel grooter gevaer des levens brengt, dan het opſtoppen der ſuiveringen ſou doen, dan ſal men haer alle d'artzenyen laten gebruiken van welke men gewoon is in andere tyden ſich te bedienen; en na dat de buikloop volkomen geſtopt ſal zyn, ſal men ten beſten dat men kan de ſuiveringen der lyfmoeder bevorderen, die te voren opgeſtopt geweeſt hadden; en men ſal d'andere ongemakken geneſen door middelen die met haren aert over-een komen.

XV. HOOFTDEEL.

Van de geſwellen des buiks, die men buikſcheurſelen noemt.

DE lyfmoeder word van ſoo wonderbaerlyken grootte, geduurende de ſwangerheit, dat ſy 't meeſte deel des onderbuiks vervult; die in hare natuurlyke geſtalte niet machtig zynde de ſelve te bevatten, gedrongen is ſich uit te rekken na de mate dat de dikte der lyfmoeder ſich koomt te vermeerderen; 't welk ſomtyts ſoo buiten-gemeen geſchied, en met ſoo grooten geweld, dat het buikvlies, ſich niet genoegſaem uitbreiden konnende, te breken koomt; waer na daer een ſcheiding der ſpieren geſchied, en een geſwel ter ſelver plaets ſich verheft, waer in de gedarmten, of het net, en ſomtyts ſelfs de lyfmoeder, en het kind, te vallen komen; gelyk ik aen een ſwangere vrouw van ſes maenden en half heb geſien, die ſoo grooten buikbreuk had, dat hare lyfmoer, en haer kind, in dat geſwel geheel

heel ſchier vervat waren, dat met een wonderbaerlyke dikte uitſtak, buiten de palen van haren buik.

Deſe breuk van het buikvlies koomt ſomtyts boven, en ſomtyts onder de navel, tuſſchen de twee rechte ſpieren; ſy koomt ook ſeer dikwils in de navel, of ontrent de lieſſen, om dat in deſe plaetſen de ſwakſte deelen des buiks zyn. Sy word gemeenelyk veroirſaekt door de groote perſſingen van een quaden arbeid; of door eenigen val die ſy mag gedaen hebben, of door eenige andere ſaek, die machtig is haer eenig haeſtig geweld toe te brengen; waer de ſwangere vrouwen dikwils veel ſchuld aen hebben, met ſich de borſt en het öpperſte van haren buik te vaſt in hare kleedingen te ſluiten, om van een ſchoonder geſtalte te ſchynen; 't welk maekt dat haren buik de vryheit niet hebbende om ſich aen alle kanten gelykkelyk uit te ſetten, meerder geweld lyd, dan ſy behoorde, in haer onderſte deel, waer al den laſt der ſwangerheit ſich na toe ſetten koomt.

Behalven dat deſe ſiekkelykheit ſeer miſmaekt is, ſoo is die noch ſeer moeielyk voor de vrouwen; want ſy veroirſaekt haer dikwils verkouwtheden in de maeg, dat de ſpyſen niet verteert worden, ſeer pynelykke colykken, en vele andere ſware ongevallen; ſomtyts die mede noch in 't gevaer van haer leven brengende: gelyk het gebeurt, wanneer de darmen, door de breuk van het buikvlies, niet weder te rug in den buik gevoert konnen worden, ſonder een ſnyding in de partie te maken, gelyk men in een lieſch-breuk verplicht is te doen, wanneer de darmen in de lieſſens worden opgehouden. Men heeft ſelfs ſomwylen geſien, dat de lyfmoeder, gelyk ik geſeit heb, buiten den buik was gedreven, in 't begin van de ſwangerheit, door breuken van duſdanigen aert, die niet weder hebbende naer binnen gevoert konnen worden, den doot van de vrouw hebben veroirſaekt; om dat het kind daer in niet nalatende ſyn aenwas te nemen, dat geſwel van ſoodanigen grootte wierd, dat het voorts onmogelyk was de lyfmoeder in hare natuurlyke plaets te voeren of te brengen. *Sennertus* in 't 9. Hooftdeel van 't eerſte deel des tweede Boeks, van de Siekten, maekt gewag van diergelykken ongeval, een Kuipers vrouw overgekomen in 't begin van hare ſwangerheit, die haren man helpende met groot geweld een hoepel buigen, daer een vat mede gebonden moeſt worden, door den ſelfden hoepel een ſlag in hare lieſſen kreeg, ſoo dat het buikvlies aen hare ſlinkker zyde gebroken bleef, waer een groot geſwel quam, dat in korten tyt ſoo geweldig toenam, dat het noit weder binnen in den buik gebragt worden kon, de lyfmoeder in dit geſwel vervat zynde, uit oirſaek van den aenwas die haer kind daer in nam, 't welk ſy buiten haren buik als in een ſak droeg, het niet bedekt zynde, dan alleenig van de ſubſtantie der lyfmoeder en van hare huid; tot dat eindelyk de tyt van haer baren gekomen zynde, men gedrongen was dit kind door de Ceſarlykke ſnyding daer uit te halen, van wegen d'onmogelykheit die daer was om dat in den buik te brengen, ten einde ſy op de gewonelykke wyſe had mogen verloſſen. Deſe werkking behield het kind wel in 't leven; maer was onnut voor de moeder, die korten tyt daer na ſtierf.

De vrouwen konnen ſich verhoeden van duſdanige breuken in den buik, indien ſy geduurende hare ſwangerheit alles vermyden dat haer eenig haeſtig en hevig geweld kan toebrengen: aen haren buik de vryheit latende, van ſich naer alle kanten gelykkelyk uit te ſetten. Hierom moeten ſy de borſt noch den buik geenſins beſloten hebben door hare kleedingen, geduurende heel den tyt van haer ſwan-

ger-

ger-gaen: en indien niet tegenſtaende dit verhoeden, het ſelve ongeval haer evenwel quam treffen, door de geweldige perſſingen van een quaden arbeid; ſoo is het beſte hulpmiddel 't welk ſy konnen gebruiken, een bequamen band te dragen, met wel-drukkende kuſſenkens, op 't geſwel hares buiks, om de partien, die daer mogten uitvallen, weder naer binnen te dryven: en indien de breuk op een plaets was waer de lyfmoeder geheel uitkomen kon, gelyk het de vrouw gebeurde van welke ik even geſproken heb, en de vrouw bemerkt dat ſy ontfangen heeft, dan moet ſy ſeer groote voorſichtigheit gebruiken, om dit moeielyk ongemak niet te krygen; en om ook te verhinderen dat de breuk noch niet grooter mag worden door hare ſwangerheit, gelyk het ſchier altyt gebeurt: hierom ſou het goet weſen dat ſy ſich geduurende heel den tyt van hare ſwangerheit in het bed hield, indien ſy gelegentheit mag hebben om dat te doen.

XVI. HOOFTDEEL.

Van d'ontſteking der borſten aen een nieuw-verloſte kraemvrouw.

AL het bloed, en alle de humeuren des lichaems, zyn ſoodanig verhit en ontroert geduurende haren arbeid, door de ſmerten en perſſingen van 't baren, dat de borſten, die uit klierachtige en ſponſſige lichamen beſtaen, deſe humeuren in te grooten overvloed ontfangende, die van alle kanten daer na toe vloeien, daer door lichtelyk ontſteken worden; uit oirſaek dat deſe vervulling een ſeer gevoelige en ſmertelyke ſpanning maekt; waer toe het ophouden van de ſuiveringen der lyfmoeder, en d'algemeene volheit des lichaems veel helpen. Deſe ontſteking koomt ook ſomtyts van dat de vrouw haren boeſem te dicht heeft geregen, of van eenigen ſtoot daer aen gekregen, of wel daer op gelegen te hebben; want die dingen maken daer in licht eenig blutſen, gelyk noch van nagelaten te hebben het kind te ſuigen te geven; aengeſien door dit middel de melk, die met grooten overvloed in de borſten ſit, dan niet ontledigt zynde, daer in verhit en bederft, door te lang daer te verblyven.

Doch uit wat oirſaek d'ontſteking der borſten aen de nieuw-verloſte kraemvrouw mag overkomen, men moet ten eerſten de behoorlyke geneesmiddelen daer toebrengen, uit vrees van dat die vervolgens niet mogten komen te ſweeren, of wel dat die niet ſweerende, daer eenige harde knobbel mogt in blyven, die naderhand met den tyt in de kankker kon verkeeren, 't welk een ſeer verderflyke krankheit is, en meeſt ongeneeſlyk, wanneer ſy ſich vaſt heeft geſet. Behalven 't gevaer dat 'er is van dat d'ontſteking der borſten ſich niet in deſe moeielykke krankheden verkeere, ſoo gebeurt het gemeenelyk, dat de vrouw in deſe partien, die ſeer gevoelig zyn, een ongemeene pyn gevoelt, die haer dikwils rillingen veroirſaekt, waer op dan wel een koorts koomt, met ſoodanigen hitte over 't

geheel lihaem, dat ſy ſchier geen dekſel op haer lyf kan verdragen; en wanneer ſy ſich maer een weinig ontdekt, en ſelfs tot hare armen alleen buiten te houden, dan krygt ſy nieuwe rillingen, die vervolgens den brand van de koors noch vermeerderen. Men moet ſich niet verwonderen, indien haer dit by deſe gelegentheit over koomt; want de borſten van wegen hare nabuurigheit met het hert, maken daer aen ſeer licht hare ontſteking deelachtig; die ſelf dikwils raeskalling en krankſinnigheit veroirſaekt, indien het bloed ſich in der haeſt na de ſelve begeeft, en in te grooten overvloed daer in verſamelt word, gelyk *Hippocrates* ons verſekert, in ſyn 40. Kortbondige Spreuk van 't 5. Boek, waer hy ſeit; *In wat vrouwen het bloed ſich met groote overvloedigheit na de borſten begeeft, dat beteekent krank ſinnigheit.*

Het voornaemſte en ſekerſte middel nu, om te beletten dat het bloed, en de humeuren, ſich in ſoo grooten overvloed niet na de borſten begeven ſouden; en dat om die reden daer geen ontſteking aenkomen ſou; is een goede en ruime uitwerping der ſuiveringen van de lyfmoeder te beſorgen. Hierom ſal men, indien ſy geſtopt waren, de ſelve doen voor den dach komen, gelyk elders geſeit is: want door deſe ontlediging ſullen alle de humeuren haren loop nemen na de benedenſte partien. Men ſal geheel de geſtalte des lichaems ontledigen door het middel van uit den arm bloed te laten; waer na, om een groote afwending te verwekken, en de ſuiveringen dies te beter te doen afloopen, men komen ſal tot het laten op de voet; en ondertuſſchen ſal men de hulpmiddelen, die op de borſten geſtreken en gelegt moeten worden, geenſins vergeten; gelyk men voor eerſt die ſal beſtrykken, en dan daer doekken op leggen, met oly van roſen en aſyn t'ſaemgeſlagen; daer na ſal men op de ſelve een plaeſter maken, van *Galenus* witte verkoelende ſalf, in welke men een derde van popeljoenen ſal vermengen; of men ſal ſich wel bedienen van een papſel, gemaekt van het ſlyk dat men vind in den bak der ſmeden, wanneer ſy degens geſlepen hebben, met oly van rooſen, en een weinig aſyn; en indien de pyn ſeer ſwaer weſen mogt, ſal men een ander papſel maken van wittebroots kruimen en melk, daer men wat oly van roſen en eenige dojers van eyeren in ſal vermengen; men ſal ook op deſe ſaken mogen leggen eenige dikgevouwen doekken, nat gemaekt in water en edik, of in weegbreewater: maer men moet wel in acht nemen, dat de genees-middelen die men op de borſten leggen ſal, alleen verkoelende en bedwyngende zyn; ſonder dat die eenige groote t'ſamen-trekkentheit mogen hebben: want door dit middel ſou men daer een knobbelachtig geſwel in doen komen, dat langen tyt daer in ſou verblyven, en daer ſou noch groot gevaer weſen, dat het ſelve in veel erger krankheit veranderen mogt.

Na dat de grootſte hevigheit van d'ontſteking voor-by ſal weſen, gelyk ook het meeſte deel van de voorgaende humeuren ontledigt en afgewend, ſal men ſich bedienen van een weinig oploſſende genees-middelen, om de melk te verteeren, t'ontbinden, en te vernietigen, die met te grooten overvloed in de borſten is; uit vrees dat die door te lang daer in te verblyven mogt komen te bederven. Hierom moet ſy ontledigt worden, 't zy met het kind die te doen uitſuigen, of door 't ſuigen van een ander perſoon, of wel door d'ontloſſing; anders ſou die moeten verſweeren, indien ſy daer met te grooten overvloed was. Nochtans moet men die trachten te doen opdroogen, liever dan die ſoo uit te trekken, wanneer de

vrouw-

vrouw haer kind niet wil ſoogen: want het ſuigen trekt noch andere na die partien, die vervolgens het ſelfde ongemak veroirſaken ſou, indien ſy mede niet wierd ontledigt: maer indien de melk van ſelfs uit de borſten koomt loopen, dan moet men ſulks niet verhinderen; om dat 'er dan een ontlediging ſonder trekken geſchied. Men ſal die ontloſſen, met op de borſten te leggen een papſel van ſuiveren honig: of men ſal die wel alleenig wryven met roode koolbladen, die men daer op ſal leggen, die te voren een weinig week gemaekt hebbende by 't vyer, alle de groote ribben daer uit gedaen zynde; ſich ook wel wachtende den boeſem niet te veel te perſſen; en dat daer geen lijnwaet op ligg e, dat ſtyf en ongelyk weſen ſou; ten einde die daer door niet geſchaeft, noch beknelt ſou worden. Een ſeer goet genees-middel hier tegen is noch, een geheele roode kool te nemen, die men in ſchoon water ſal doen koken, tot dat ſy wel ſacht weſen mag, en dat 'er ſchier geen water meer overig zy, waer na men die een weinig ſal ſtooten in een houten of ſteenen mortier, om het ſop daer van door een ſeef te doen loopen; waer van men (een weinig honig, en oly van cremille daer by gedaen zynde) een papſel ſal maken om op de borſten te leggen.

Alle deſe dingen in 't werk ſtellende, moet de vrouw een verkoelende beſtiering van leven onderhouden, en dat ſlechs een weinig voedſaem mag weſen; om daer door niet te veel bloed, en humeuren te maken; die daer nu al in een bovenmatigen overvloed zyn. Sy moet altyt loſſen afgank hebben, op dat de humeuren dies te beter naer beneden gevoert mogten weſen, en by gevolg van de borſten afgewend. Soo lang als d'ontſteking der borſten ſal duuren, moet ſy ſich te bed houden, liggende op haren rug, ten einde ſy te beter mag ruſten; want opgeſtaen zynde, doen de borſten, dik en ſwaerwegende, uit oirſaek van d'overvloed der humeuren, daer ſy van vervult zyn, haer ſeer groote pyn, wanneer ſy na beneden hangen: ſy ſal inſgelyks de armen ſoo weinig be wegen als haer mogelyk ſal zyn; om dat de voornaemſte ſpieren die hare beweging maken onder de borſten gelegen zynde, hare werkking niet konnen doen, ſonder den boeſem t'ontroeren, die ſeer pynelyk is, wanneer de borſten ontſteken zyn: en na den vyftienden dach van haer kraembed, wanneer ſy een genoegſame breede ontlediging van hare ſuiveringen gehad ſal hebben, en dat de meeſte ontſteking gedaen ſal zyn, ook geen koorts meer hebbende, ſal men haer eens of tweemael purgeren, na dat de ſaek ſulks ſal vereiſſchen, om de quade humeuren af te dryven, die noch in geheel de geſtalte overig mogten gebleven zyn. Maer indien niet tegen-ſtaende alle deſe genees-middelen de borſten haer geſwel niet quyt worden, en indien ſy daer in altyt veel pyn en een groot kloppen gevoelt, met hardigheit meer aen het een deel als aen het ander, ſoo kan men verſekert zyn, dat ſy ſich aldaer tot ſweeren ſetten: hier na ſullen wy daer van handelen.

XVII. HOOFTDEEL.

Van 't ſtremmen der melk, en van de ſiekte gemeenelyk het hayr of het drop genoemt.

TOt nu toe heeft men altyt gelooft dat het bloed de ſtoffe was waer uit de melk in de borſten gemaekt wierd; maer daer is groote waerſchynelykheit, dat alleen het gyl, en niet het bloed, ſou geſchikt zyn om die voort te brengen, ſoo wel gelyk dat de waerachtige ſtoffe is, waer uit al het bloed des lichaems gemaekt word: 't gene ons dit lichtelyk kan doen gelooven, is de nieuwe ontdekking van de borſtpyp, die de gyl voert na d'onderkropbeenige ader, onlangs gelukkig gevonden door den Heer *Johan Pecquet*, Leeraer der Medicynen in de hooge School van Mompeliers, aen wien alle de nakomelingen eeuwig ſullen verſchuldigt zyn, om hier door gelegentheit te hebben van ſich te redden uit verſcheide merkkelykke dwalingen; die by gebrek van een ſoo ſchoone en noodige kennis, ingeſlopen waren, en tot nu toe onderhouden wierden in de oeffening van de Genees-konſt. Niet te min gelyk de vaten, die om deſe reden een deel van 't gyl na de borſten konnen voeren, noch niet openbaer bekent zyn, ſullen wy ons vernoegen met op de volgende wyſe de oirſaek uit te leggen van het ſtremmen der melk, en van de ſiekte gemeenelyk het hayr of het drop genaemt, die de nieuwe kraemvrouw dikwils over koomt.

In 't begin van het kraembed der vrouw, is hare melk noch niet wel geſuivert, van wegen de groote ontroering in haer lichaem ontfangen geduurende de perſſingen van haer baren; en die is dan vermengt met menigte andere humeuren die ſich op den ſelfden tyt met te grooten overvloed na de borſten begevende, d'ontſteking veroirſaken, daer van wy geſproken hebben in 't voorhaende Hooftdeel; maer wanneer het kind die nu al vyftien, twintig, of meer dagen geſogen heeft, dan is daer alleenig melk in, ſonder die vermenging van humeuren: dit dus zynde, dan gebeurt het ſomtyts dat die ſtremt en klonterig word, en ſich daer verhittende, terſtond deſe ſiekkelykheit veroirſaekt, welke de vrouwen onder malkander *het hayr* of *het drop* noemen, om dat ſy in de vrouw een pyn aen de borſten veroirſaekt, even als *Ariſtoteles cap.* 11. *lib.* 7. *Hiſt. Animal.* fabelachtig ſeit voort te komen van eenig hayr door de vrouw drynkkende ingeſwolgen, dat vervolgens lichtelyk gevoert zynde in de ſponsachtige ſubſtantie der borſten, daer een ſeer groote pyn veroirſaekt, die niet eer geſtilt word voor dat men met de melk het ſelve daer heeft doen uitkomen, 't zy met de borſten te drukken, 't zy met die te ſuigen; maer het zyn niet dan ſlechte vrouwen die ſulken geloof hebben.

Verſcheide Schryvers maken onderſcheid tuſſchen het ſtremmen van de melk, en een andere ſiekkelykheit, by haer *kaeſing* genoemt, door welke de melk in kaes verandert; 't welk gebeurt door middel van de hitte, die de ſubtylſte partie van de melk verteerende, de groſſte koomt hard te worden in de klieren der borſten; maer het ſtremmen van de melk daer wy tegenwoordig van ſpreken is vry veel gemeen-

meender. Des ſelfs teekenen zyn, dat de borſten die te voren ſacht en gelyk waren, hard, ongelyk, en knobbelachtig worden ſonder eenige roodheit, en men gevoelt daer aen lichtelyk het onderſcheid en d'afſcheiding van alle hare klieren, die vol van deſe geſtremde melk zyn. De vrouwen hebben daer groote pyn in, en konnen geene ſtralen meer uit hare tepels perſſen gelyk ſy gewoon waren: ſy krygen een rilling, die haer voornamelyk midden in den rug ſit, waer ſy gelyk een ys gevoelen. Deſe rilling word gemeenelyk van een koorts gevolgt, die niet langer dan vier-en-twintig uuren duurt, en ſomtyts noch minder; ten ware dit ſtremmen van de melk in een waerachtige ontſteking van de borſten verkeerde; dat onfeilbaer ſou volgen, indien de ſelve melk niet los-gemaekt, uitgedreven, en gereddet word.

Het ſtremmen van de melk koomt meeſt van dat men de vrouw niet genoeg die heeft afgetrokken; 't zy om dat ſy daer van te grooten overvloed heeft, 't zy om dat haer kind ſoo klein of ſoo ſwak is, dat het die niet al kan uit ſuigen, 't zy om dat ſy nu ophouden wilt van langer te ſoogen; want de melk dan na hare koking in de borſten blyvende, ſonder daer uit getrokken te worden, verlieſt hare ſoetheit die ſy had, en door middel van de verhitting die ſy daer in verkrygt, van wegen daer te lang in te blyven, wort daer goor, geſtremt, en klonterig; gelyk wy ſien dat gemeene Koe-melk, door de ſcherpheit van daer in gemengde lebbe, ſich koomt te ſetten en te ſtremmen. Dit ongeval koomt een vrouw ook dikwils te treffen van wegen groote koude geleden, en den boeſem te veel geopend gedragen te hebben, om dat de melk te koud geworden zynde te ſtremmen koomt, en klonterachtig word, gelyk wy in 't bloed ook ſien gebeuren.

Uit wat oirſaek het ſtremmen van de melk voortkomen mag, het vaerdigſte en verſekerſte genees-middel is, dat de vrouw ſich ten eerſten doe ſuigen, tot dat de borſten ledig en droog zyn; maer gelyk haer kind, indien het heel klein of ſwak is, daer toe niet ſterk genoeg ſuigen kan (want de melk ſoodanig geklontert wilt in 't begin niet uitſtralen) ſoo ſal ſy die door een andere vrouw doen trekken, tot dat hare borſten licht om te ſuigen mogen weſen; waer na ſy die weder aen haer kind ſal te ſuigen geven: en ten einde ſy niet meerder melk krygen mogt dan haer kind tot ſyn voedſel kan af halen, ſoo ſal ſy ſpyſen gebruiken die luchtig en weinig van voedſel zyn, en ſich altyt een open lyf houden. Maer gelyk het ſomwylen gebeurt dat de vtouw haer kind niet wil of niet kan ſoogen, dan is het noodig ſich van andere middelen te bedienen om deſe ſiekkelykheit te geneſen. By ſoodanigen gelegentheit ſal men de geklonterde melk niet aftrekken door de borſten te ſuigen; want met noch andere humeuren daer na toe te trekken, ſou die ſiekkelykheit altyt van nieuws weder beginnen, indien de ſelve vervolgens niet weder afgehaelt wierden: hierom ſal het noodig weſen te beletten dat daer niets meerder na toe vloeit; en de melk, die daer in overig is, op te loſſen en te doen droogen. Om deſe reden ſal men de volheit van geheel de geſtalte moeten ontledigen, door het ader-laten in den arm; en behalven deſe ontlediging ſal men de humeuren naer beneden trekken, door een weinig krachtige clyſterien, en ſelfs door het laten op de voet, ſich ook bedienende van het purgeren indien het noodig mogt zyn. Om de geklonterde melk in de borſten op te loſſen, uit te droogen, en te doen verdwynen, ſal men daer de dingen op leggen die wy geſeit hebben bequaem te zyn om de ſelve daer van t'ontledigen; gelyk een papſel van ſuiveren honig, of dat van de

vier-

vier meel-bloemen, geſoden in een opkookſel van ſalie, bruinheilige, petercelie, en venkel, daer onder vermengende oly van Cremille, waer mede noch de geheele borſten ſullen beſtreken worden.

Ik heb ſomwylen vrouwen geſien, by deſe gelegentheit op haren boeſem leggen, met een genoegſaem gelukkigen uitſlag, doekken die de potten met geſoute boter bedekken: dit is een genees-middel dat opdroogen doet, en bequaem om de humeuren van deſe partien te verteeren, waer van men ſich kan bedienen; na dat nochtans de genees-middelen, die hier boven aengehaelt zyn, de melk weder ſullen ontklontert hebben: maer indien niet tegenſtaende dit alles de ſelve niet opgeloſt en gedroogt kan worden, ſoo heeft men gevaer dat die daer langer in verblyvende een ontſteking in de borſten veroirſaken ſal. Indien de ſaek ſoodanig gebeurt, ſal men die geneſen gelyk in 't voorgaende Hooftdeel geſeit is. Laet ons nu ſpreken van het ſweeren der borſten, dat dikwils na hare ontſteking koomt.

XVIII. HOOFTDEEL.

Van de ſweerende borſten der kraemvrouwen.

T'aller tyt komen ſoo wel dochters als vrouwen ſweerende borſten krygen, het zy die heet, of koud mogen weſen, welker geneſing niet byſonders heeft, gelyk *Guido* ſeit, behalven dat men daer ontrent geen geweldig verdryvende middelen gebruiken moet om de na-gelegentheit van 't hert, en om dat het ophouden der maenſtonden veel helpt tot die te verwekken, en der ſelver verwekking tot die te geneſen, gelyk ook het bloedlaten uit de moeder-aderen: maer ons voornemen is alleenig te handelen van die de kraemvrouwen overkomen, en gemeenelyk volgen op d'ontſteking in de borſten, veroirſaekt door het bederven van de melk, en door de te groote overtolligheit van bloed en humeuren die daer toevloeien.

Na dat men dan al ſyn uitterſte beſt ſal gedaen hebben om d'ontſteking te verdryven, 't zy door algemeene ontledigingen van 't geheel lichaem, ſoo door het bloed-laten uit den arm, en door dat op de voet, als door verwekken en voortſetten der ſuiveringen, 't zy ook door afdryvende en enkel oploſſende genees-middelen, op de borſten gelegt, indien de vrouw altyt groote pyn daer in gevoelt, met een ſterk kloppen, meer in d'eene plaets als in d'andere, waer inſgelyks eenige hardigheit ſal weſen van een bleeke verw, en daer te midden eenige ſachtigheit in, 't welk de teekenen zyn dat ſy ſich ſtellen tot ſweeren. Dan moet men ophouden van die eerſte genees-middelen te gebruiken, om te komen tot die de ſweering mogen doen rypen, die men veel liever in ſulken geval gants moet laten uitſweeren, dan ſich verder van oploſſende en afdryvende middelen te bedienen; uit vrees dat men die ſtoffe ſou doen verharden, met alleenig het ſubtylſte daer van af te

dryven

dryven of t'ontloſſen, het groſſte in de borſten blyvende, dat daer eenig knobbelachtig geſwel ſou veroirſaken, 't welk naderhand ſeer moeielyk verdreven kon worden; of dat het langen tyt daer in verblyvende, gelyk het ſomtyts gebeurt, ſich in een kankker verkeeren mogt.

Om de ſweering tot rypheit te helpen, ſal men op de borſten een verſachtend en rypmakend papſel leggen, gemaekt uit keeskens-kruid, altheen, lely-bollen, geſtooten lynzaed, 't welk men ſal koken tot dat alles heel ſacht is, en dat het door een grove zeve gewreven kan worden, uit vrees dat daer iets hards in mogt blyven, dat den boeſem ſou quetſen konnen, die dan ſeer ſinertelyk is; waer na men een goet deel verkens-reuſel of ſalf van handekens-kruid daer in ſal mengen; en op de plaets, waer de ſweering ſich vertoont te willen uitbreken, ſal men een klein plaeſterken van *Baſilieum* leggen, met dat papſel daer boven over, dat twaelf uuren daer na, of ten uitterſten 's anderdaegs vernieuwende; en met ſoodanigen genees-middel volherdende, tot dat die ſweering is ryp geworden: of men ſal daer wel op leggen de *Goddelyke plaeſter* met oly van lelien verſacht, welke plaeſter boven alle andere te achten en te verkieſen is, om de ſweerende borſten wel te doen rypen, en volkomen te ſuiveren.

Soo ras dan als die ſweering ryp weſen ſal, moet men daer in een opening maken, indien ſy niet van ſelfs is gemaekt. Men ſal kennen dat het tyt is om die te maken, wanneer het kloppen, dat de vrouw te voren in hare borſten gevoelde, is opgehouden, wanneer de pyn en de koorts veel zyn vermindert; en wanneer daer mede, het midden van de ſweering als met een punt wat verheven is, en geheel ſacht is geworden, ſoo dat men met de vinger de materie daer binnen voelt bewegen.

Wanneer dan alle deſe teekenen ſich ſullen vertoonen, ſoo ſal men d'opening daer van maken op de bequaemſte plaets om den etter te laten uitloopen, wel acht nemende van dat niet te haeſtig te doen, wanneer die ſtoffe niet genoeg gekookt weſen mogt, uit vrees van de vrouw te grooten pyn toe te brengen; want de borſten zyn ſeer gevoelige deelen, en die lichtelyk eenig toevloeien ontfangen, uit oirſaek van hare dunne en ſponsachtige ſubſtantie, t'ſaemgeweven uit ontallyke vaten. Hierom ſal men die ſtoffe wel laten ryp-worden, nochtans ſonder die lang daer in te laten verblyven. Men kan deſe opening maken met een vliem, of met een Cauterie, en die wel groot genoeg, om de klonters met den etter die men gemeenelyk in de borſten ontmoet, daer door uit te krygen; maer het is noch beter daer toe het vliem te verkieſen, vermits dat gants geen verlies van ſubſtantie maekt, en het lidteeken daer van ſoo leelyk niet blyft, als dat men behoud na de opening door een Cauterie; want de vrouwen hebben geern een partie in haer geheel te bewaren, ſoo veel als ſy konnen, die alleen om hare ſchoonheit haer menigmael doet vleien en ſtreelen. *Guido* wilt dat men die opening als een halve maen maken ſou, om de ronde figuur van de borſt te volgen; maer daer is weinig aen gelegen op wat wyſe die gemaekt weſen mag, wanneer het maer zy in de bequaemſte plaets om de materie daer uit te kryge, en dat men ſich wel wacht eenige groote vaten te openen, waer van de voornaemſte na de oxelen zyn. Na dat men alle de materie daer uit ſal gehaelt hebben, met de klonters verrotte melk die men daer dikwils in vind, ſal men die ſweering ſuiveren en ſchoonmaken op de gewonelyke wyſe, alleenig ſich wel wachtende daer niet te lange noch te harde wieken in te

ſteken; maer alleenig kleine wiekjes van ſacht plukſel gemaekt, ſonder de ſelve daer te diep in te voeren, aen 't eerſte van welke men een draet ſal vaſt hechten, indien het mag noodig zyn, om het dies te lichter uit te halen, om dat gemeenelyk deſe ſweeringen wel diep zyn. Indien ſy daer groote pyn aen gevoelen, ſal men die wieken vet maken met oly van eyeren, of met *Baſilicum* onder een *digeſtivum* gemengt, indien 'er noch iets overig is dat uitſweeren moet; waer na men ſich ſal bedienen van afvaegende en ſuiverende hulpmiddelen, gelyk daer zyn oly van roſen, de ſuiverende ſalf van juffrouw-merk, of van d'Apoſtelen, na de ſaek het mag vereiſſchen, daer op leggende een plaeſter *de muciliaginibus*, of liever de *Goddelyke plaeſter*, om de hardigheit van die plaets te verſachten en te verteeren.

Somtyts ſweeren de borſten niet ſlechs in een plaets, maer dikwils komen yder van hare voornaemſte klieren te ſweeren, en als ſoo vele ſweeringen te maken; ſoo dat die ſomtyts op vyf en ſes plaetſen doorbreken, die alle etter uitwerpen. Dan is het niet noodig ſich te bemoeien met groote openingen aen yder van deſe kleine gaten te maken; maer het is genoeg dat men daer een of twee make aen de onderſte plaetſen: want alle de materie, die lichtelyk van binnen gemeenſchap heeft van d'eene plaets tot d'andere, van wegen dat de borſten geheel ſponsachtig zyn, ſal gemakkelyk daer uit komen; en een of twee goede uitkoomſten, alſoo op bequame plaetſen gemaekt, ſullen in 't kort alle d'andere doen droogen. Maer het ſekerſte middel om de ſweerende borſten te geneſen, na dat de materie daer is uitgekomen, en om te beletten dat hare openingen niet lang loopende blyven, is de melk daer van heel te doen droogen; 't welk men ſal doen volgens de wyſe die wy op ſyn plaets geleert hebben, niet alleenig van de ſweerende borſt, indien 'er maer een mogt weſen die dat was; maer van alle beide, om dat 'er altyt noch eenige mededeelſaemheit overig ſou blyven; 't welk doende, ſullen die openingen veel eer en veel lichter gedroogt en geneſen worden; en tot dien einde ſal men de vrouw eenen openen buik houden door clyſterien die men haer ſal geven, indien ſy den ſelven ſoo niet natuurlyk had; en ſy ſal ſomtyts gepurgeert worden, om d'overtollige humeuren t'ontledigen, en om die naer beneden te dryven, een beſtiering van leven gebruikende die geen krachtig voedſel geeft.

Men dient wel in acht te nemen, dat men de materie niet te lang in de ſweering der borſten moet laten verblyven, na dat ſy ryp is geworden, gelyk de meeſte vrouwen gants verkeerdelyk doen, die liever de ſweering van ſelfs willen laten uitbreken, als een enkele ſteek van een vliem te verdragen, om uitkoomſt te geven aen de materie die daer in ſit, 't welk oirſaek is dat deſe materie daer te lang opgehouden wordende, de ſubſtantie ineet en afknaegt van d'eigenſte klieren der borſten, en door dit middel doordringende tot aen de verblyf-plaetſen van de melk, maekt die dat deſe ſweering ſeer traeg geneſen word; uit oirſaek van 't afloopen van de melk en weyachtigheden, die haren loop genomen hebbende door d'openingen van de ſweering, de partie beletten aen malkander te ſluiten; en voornamelyk in de vrouwen die niet tegen ſtaende dit alles, niet nalaten ſomtyts haer kind noch te ſoogen met de geſonde borſt, van wegen de wederzydſche gemeenſchap die de vaten der beide borſten t'ſamen hebben. Hierom moet men uitkoomſt geven aen die materie, ſoo ras als ſy volkomen is ryp geworden, en op den tyt dat die noch beſloten is binnen de vlieſen of alleen in het vet van de borſten;

dus

dus doende word de ſweering wel veel vaerdiger geneſen, en dies te eerder indien de vrouw nalaet haer kind te ſoogen, en als men haer dikwils eenigen openenden en loſſenden gerſtendrank doet gebruiken, om haer een goeden afgank te houden.

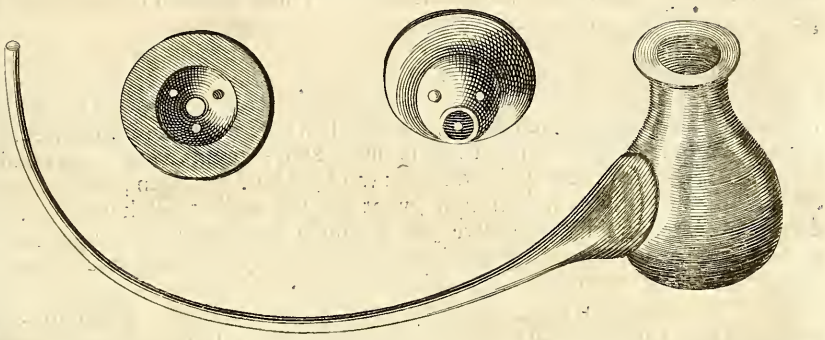

XIX. HOOFTDEEL.

Van gekloofde, velleloose en afgevallen Tepels.

DIkwils zyn de ſoogende vrouwen, en voornamelyk wanneer het voor d'eerſtemael is, onderworpen aen klooven en aen vellelooſheden van de Teepelen harer borſten, die met ſeer naeuwkeurige gevoeligheit begaeft zyn; om dat verſcheide kleine ſenuwachtige veſelen daer in komen eindigen; 't welk haer ongemeene pyn veroirſaekt, die haer dikwils groote druppelen doet ſweeten, ſoo ondragelyk is haer de ſelve, wanneer ſy, niet tegen ſtaende dit ongemak, aen haer kind te ſuigen geven; en dies te meer hoe dat hare borſten moeielyker te ſuigen zyn, gelyk het gebeurt wanneer ſy van den aenvank willen ſoogen; in welken tyt de melk ſich noch geenen weg gebaent hebbende door de kleine gaetjes der borſten, die noch niet volkomen geopend zyn, het kind meerder moeiten moet doen om te ſuigen, dan wanneer de borſten van ſelfs ſchier ſtralen; en ſomtyts vermeerderen ſich deſe klooven en vellelooſheden ſoodanig, door het geduurig ſuigen 't welk het kind doet, dat het eindelyk den Tepel geheel van de borſt afſuigt; waer na de vrouw daer aen niet meer te ſuigen kan geven, en dan koomt'er eenig geſweer, dat ſomtyts moeielyk is om te geneſen. Dikwils koomt dit ook voort van dat de kinderen ſoo ontroert en ſoo gulſig zyn, dat ſy haer ſelven den tyt niet geven om ſoetelyk te ſuigen; en voelende dat de melk ſoo vaerdig niet

volgt als ſy wel wenſchen, byten en babbelen ſy ſoo hard op de Tepels, geloovende die te eerder te ſullen doen voortkomen, 't zy dat ſy tanden hebben of niet, dat ſy de ſelve het vel afhalen, en eindelyk daer geduurig in voortgaende, doen ſy die geheel en al afvallen gelyk wy ſeggen. Het gebeurt ook ſomtyts dat andere kinderen den mond ſoo geweldig verhit hebben, dat de Tepels der borſten daer door ontſteken worden; gelyk wanneer ſy die vol van ſulke kleine ſweertjes hebben, die men het ſprouw noemt; of ſelfs, en dies te lichtelykker, indien ſy de vuile pokken hebben, die ſy mede aen hare voeſters komen over-ſetten; en dan willen de ſweertjes die daer van veroirſaekt zyn, niet wykken voor gewonelykke genees-middelen, maer gaen in tegendeel, altyt verergeren.

Men moet van ſtonden aen deſe klooven of vellelooſheden trachten te geneſen, ſoo wel uit oirſaek van de groote pyn die ſy de vrouw toebrengen, wanneer ſy haer kind te ſuigen wilt geven, als om te vermyden dat ſy van dach tot dach niet toenemen en verergeren, en dat ſy eindelyk ſich niet in quaetaerdige ſweeringen mogten verkeeren. Hierom ſou het dienſtig zyn voor de vrouw, ſoo ras als die beginnen te komen, dat ſy ſich onthielt van haer kind te ſoogen, tot dat die weder volkomen geneſen mogten zyn (want het ſou wel moeielyk weſen, dat het door ſyn geduurig ſuigen de ſelve niet ſou doen vermeerderen en erger worden) geduurende 't welk men hare melk voor een weinig tyt wat mag doen verminderen uit vrees van dat die niet afgetrokken wordende, de vrouw een ontſteking in haren boeſem mogt krygen, door haren te grooten overvloed. Nochtans, wanneer de Tepel van maer een borſt mogt beſchadigt zyn, ſoo kon ſy noch haer kind aen d'andere laten ſuigen. Men ſal op de Tepels ſoodanig gequetſt, een weinig oly van eyeren leggen, of oly van nieuw waſch, eenige dagen na den anderen; waer na men ſich ſal bedienen met opdroogende hulpmiddelen, gelyk daer zyn aluin-water, en water van kalk; of men ſal die alleenig betten met weegbree-water, leggende daer kleine dunne wel ſachte doekjes op in die wateren nat gemaekt; men kan ſich ook bedienen van een klein plaeſterken van Ceruſe, of Pompholigos ſalve, of een weinig gepoeierde ſtyffel; maer boven al moet het niets zyn dat van t'onaengename ſmaek voor het kind ſou weſen, hierom vernoegen vele ſich alleenig met een weinig honig van roſen daer op te ſtrykken.

Sommige willen dat men, in plaets van opdroogende, verſachtende dingen ſou gebruiken: maer men moet daer onderſcheid in maken; want de verſachtende zyn bequaem om ſich voor ſoodanige klooven te verhoeden; en om te beletten dat de vrouw aen deſe partien, die ſeer ſmertelyk zyn, niet gequetſt worde; en op dat de doekjes daer niet mogten aenkleven, moet men op de Tepel van de borſt een klein kopjen ſetten van waſch, of van hout, of van lood, om meerder opdroogende te zyn, even als die aen 't begin van dit Hooftdeel vertoont ſtaen; daer verſcheide gaetjes moeten in weſen, ſoo wel om doortocht te geven aen den dragt die uit deſe kleine ſweertjes koomt, als ook op dat de melk die dikwils uit de Tepel vloeit, door haer middel ſou konnen afloopen.

Indien het kind geheel de Tepels van de borſten had afgetrokken, dan ſou men de melk geheel moeten doen vergaen, ten einde men de ſweertjes, die vervolgens overig blyven, te eerder doen opdroogen mag; want anders ſou men niet dan met moeite daer toe komen, en ſy ſouden met 'er tyt knobbelachtig en quaetaerdig konnen worden: en indien het kind de Spaenſche pokken had, in dat geval

val ſou het wel moeielyk zyn, dat men de ſweeringen kon doen geneſen, die het aen de Tepels der borſten van de voeſter doen komen ſou hebben, terwyl het haer ſoog: hierom ſal men daer aen een andere geven, die men voor-behoedende genees-middelen tegen ſoodanigen ſiekte ſal doen gebruiken; maer indien het alleenig enkele kleine ſweertjes in de mond had, ſonder eenige quaetaerdigheit, ſoo ſal men het die ſpoelen met gerſten-water, waer in men een weinig ſap van limoenen ſal drukken; en om noch te meer ſyne humeuren die verhit zyn te bematigen, ſal de voeſter een verkoelende beſtiering van leven gebruiken, ten einde haer ſog van den ſelven aert worden mag; en men ſal haer ader-laten indien het noodig is.

Wanneer de Tepels geheel zyn afgevallen, dan is het wel moeielyk dat de vrouw haer kind meer ſou ſoogen, uit oirſaek dat het geen vatten meer heeft om de melk uit te ſuigen, als ook om dat de kleine gaetjes van de borſt ſich ſluiten, van wegen die ſweering. Indien ſy dit niet tegen ſtaende het ſelve noch wenſcht te doen, ſoo moet een andere vrouw haer allenxkens weder andere Tepelen maken, na dat de ſweeringen daer van ſullen geneſen zyn, die met hare mond ſuigende, de ſelve weder van nieuws uit ſal halen, en den wortel van d'afgevallen Tepels weder ophalen; of ſich bedienende van een glaſen gereedſchap dat daer toe bequaem is, gelyk de figuur vertoont voren aen 't begin van dit tegenwoordig Hooftdeel, met het welk de vrouw ſelfs dat vyf of ſesmael des daegs ſal doen konnen; en om een geſtalte te geven, en in ſtant te behouden 't gene ſoo uitgetrokken ſal weſen, uit vrees dat het niet weder binnen in de borſt kruipen mag, ſal ſy daer op een klein houten topjen ſetten, of anders, gelyk die waer van hier voren geſproken is: dus allenxkens doende, ſal ſy wederom haer kind te ſuigen konnen geven.

XX. HOOFTDEEL.

Van het ſwellen der beenen en der dyen eener Kraemvrouw.

IK heb verſcheide vrouwen geſien, nae dat ſy gelukkig genoeg in de kraem waren gekomen, de beenen en dyen vol geſwellen en ongemeen dik hebben, ſomtyts van de lieſſens af tot onder aen de voeten, ſomwylen ſlechs aen een zyde, en op een andermael aen beide. Dit ongeval koomt dikwils haer over, naer eenige pyn in de heupen gehad te hebben, veroirſaekt door een toevloeien dat op deſe partien valt, van de humeuren die door de ſuiveringen afgedreven moeſten zyn, waer door de groote ſenuw der dye ſomtyts ſoodanig bevochtigt word, dat de vrouw naderhand daer van kan blyven mank-gaen, gelyk aen eene van myne Moeien gebeurt is, die, of ſchoon ſy van te voren ſeer wel gemaekt was, en heel recht op hare leden gegaen had, geheel en al aen een been kreugel is gebleven,

ven, ontrent over twintig jaren, door diergelykken toeval, naer een van hare kraembedden.

Indien deſe geſwellen ongemeen groot en ſmertelyk zyn, ſoo als de gene die eenigſins naer een ontſteking aerden, en die voortkomen uit het opſtoppen der ſuiveringen, en dat ſy verſelt zyn van koorts en van moeielykheit in 't adem-halen, en van groote ſpanning en pyn in de buik, ſoo zyn ſy dies te gevaerlyker, hoe deſe toevallen grooter zyn, en daer meerder t'ſamen-komen, of wel alle die te gelyk: maer wanneer die niet dan matig zyn, en dat daer geen koorts by is, ſoo vergaen ſy dikwils genoeg weder lichtelyk, met de doortogten van de pis te openen, door een beſtiering van leven die daer toe bequam is; en door ſomtyts eens te purgeren: want deſe ſlag van geſwellen komen gemeenelyk genoeg, uit oirſaek van eenige verſtopping ontrent de nieren; en dit maekt dat het uitwerpen van de pis weinig zynde, d'overtolligheden des lichaems, die niet wel zyn geſuivert, op deſe onderſte partien vallen, die daer door duſdanig geſwollen worden. Om deſe reden ſal men trachten aen de vrouw een goet en vry afdryven harer ſuiveringen te beſorgen, op de wyſe gelyk ik hier voren geleert heb, op het tiende Hooftdeel van dit derde Boek; en men ſal haer de doortogten van de pis openen door middel van een openende garſtendrank, gekookt met wortelen van venkel, van Petercely, en van gras, waer in men een weinig mineraliſch Criſtal leggen ſal; en in een glas van deſen drank ſal men haer ſomwylen doen nemen een once ſyroop van venus-hayr, met vyf of ſes druppelen geeſt van ſoet-gemaekt ſout; of wel een half dragmen van ſeer krachtig ſout: en indien de vrouw ſonder koorts is, en ſy ten minſten al veertien dagen in de kraem heeft gelegen, dan ſal men gants geen ſwarigheit maken van haer te purgeren.

XXI. HOOFTDEEL.

Van de quelling gemeenelyk d' Opſtyging van de lyfmoer genoemt.

GElyk de kraemvrouw, ſoo wel als die ſwanger zyn, en vele andere, dikwils genoeg van de quelling, d'Opſtyging van de lyfmoer genoemt, geplaegt worden, ſoo heb ik het wel dienſtig geoirdeelt, hier ſoo naeuwkeurig als ik ſal konnen t'onderſoekken, welke daer van de waerachtige oirſaken mogen zyn, en de middelen aen te wyſen die ik door ervarentheit heb ondervonden bequaemſt te zyn om haer te geneſen.

Deſe ſiekte is gemeenelyk verſelt van ſoo grooten getal onderſcheide toevallen, volgens d'onderſcheide geſtaltenis der perſoonen die daer van gequollen zyn, en veroirſaekt door ſoo vele onderſcheide veranderingen, en ſoo groote ontroeringen in de driften des lichaems en des geeſtes van de vrouwen, dat men haer ſeer wel mag gelykken by de macht welke *Protheus*, die Zee-Godt in de fabelen, had, van ſich in allerhande onderſcheide gedaenten te veranderen: want men

ſiet,

ſiet, dat onder de vrouwen, die van dit ongeval worden beſprongen, d'eene den pols ſeer ſterk en verheven, en d'andere de ſelve ſeer klein en ingetrokken hebben; in andere is die ſoo ſwak, dat men haer ſchier niet kan voelen: d'eene zyn bleek, en blyven koud, en ſonder bewegen, in geheel den tyt dat ſy van die quelling zyn overvallen, even of ſy doot waren; en andere hebben de verw van haer aengeſicht goet, en woelen en arbeiden geweldig; en noch andere hebben ter ſelver tyt bewegingen van ſtuipen; d'eene halen den adem ſchier ongevoeliglyk, en ſonder eenige baerblykkende beweging der ſpieren van d'aeſſeming; en d'andere halen haren adem met groote moeite, en een groote beweging èn een groot verheffen van geheel de borſt; d'eene blyven ſonder kennis tot dat het overval voorby is, waer na ſy niet weten wat ſy geduurende dien tyt geſeit of gedaen hebben; en d'andere behouden altyt de redelykheit en het oirdeel, en hebben geheugenis van alles; d'eene zyn vroolyker dan in 't gemeen, en lacchen en danſſen; d'andere zyn droevig en weenen; en andere lyden in 't overval van deſe krankheit vele andere onderſcheide toevalligheden, die niet alle in allerhande vrouwen geſien worden, maer ſommige meer in d'eene als in d'andere, volgens de verſcheide geſteltheden der gener die daer van beſprongen worden. Deſe quael is gewoon door overvallen weder te komen, die ſomtyts dikwils, en ſomtyts ſelden ſullen treffen; en deſe overvallen duuren ſomtyts vele uuren, en dikwils geheele dagen; en op een andermael gaen ſy weder wel haeſtig over, na dat de oirſaken, daer ſy door verwekt worden, meer of minder beſtendig zyn.

Galenus, en de meeſte Schryvers ſeggen, dat de oirſaken van d'opſtyging van de lyfmoeder voortkomen uit het zaed en het maenſtondelyk bloed van de vrouw, die te langen tyt opgehouden zynde verdorven worden; en dat deſe humeuren een quaetaerdige en vergiftige hoedanigheit verkregen hebbende, uit de lyfmoeder en d'omliggende plaetſen, waer deſe verdorvene humeuren geſeten zyn, ſich dampen verheffen, die naer het hert en de herſſenen gevoert zynde door verborgene en onuitvindelyke wegen, vervolgens alle d'ongevallen voort brengen daer deſe krankheit van word verſelt, volgens de quade hoedanigheit der humeuren die daer oirſaek van zyn, dit maekt dat men d'opſtyging der lyfmoeder gemeenenelyk een damp noemt. Maer het is niet noodig, na my dunkt, deſe verborgene en onuitvindelyke wegen te gaen ſoekken, die doortogt aen deſe voorgewende dampen mogten geven; dewyl d'omloopende beweging des bloeds ons klaerlyk te kennen geeft, dat de quaetaerdigheit der verdorvene humeuren, en deſe humeuren ſelfs lichtelyk naer 't hert gebragt konnen worden door middel van de aderen, die het bloed van alle de partien daer weder na toe brengen, en vervolgens van 't hert na de herſſenen, door middel van de ſlagaderen. Wat my belangt ik geloof, dat alle d'onderſcheide toevallen die gewoon zyn deſe krankheit te verſellen, welke men ſtelt voort te komen uit de dampen die ſich uit de lyfmoeder verheffen, gemeenelyk niet komen dan uit de medelydigheit der kleine taxkens van de ſenuwen die ſich ontrent de lyfmoeder verſpreien, die gemeenſchap hebben met de ſenuwen van 't ſesde paer van die uit de herſſenen voortkomen, die getrokken en aengehitſt zynde door deſe gemeene toeſtemming, vaerdig verſcheide toevallen veroirſaken aen de partien waer ontrent de ſelve ſenuwen ſich verdeelen, en die bequaemſt zyn om wegens dit toeſtemmen te lyden: ſoo dat de ſenuwen die dienen om d'ademing te maken, voornamelyk die ſich verdeelen

in

in 't middelſchot, en aen d'inwendige ſpieren van 't ſtrottenhooft, 't welk deelt-jes zyn van dit ſesde paer, te kort blyvende in haren plicht wel waer te nemen, 't gemeenſte toeval van deſe ſiekte veroirſaken, 't welk de verſtopping of moeielykheit in 't ademhalen maekt: die naer het hert gaen veroirſaken daer hertkloppingen, en ongeſtelde bewegingen, met ſwymelingen; welke ongeſtelde bewegingen des herten de moeielykheit van 't adem-halen noch veel vermeerderen; uit oirſaek dat de ſlinkker holligheit des herten dan niet vaerdig genoeg al het bloed dat ſy in heeft na de groote ſlagader dryven konnende, dr longers met eenen ook opſwellen, door den overvloed dien ſy ontfangen; en ſich daer van niet konnende ontlaſten, worden ſy ſoo bovenmaten geſwollen, dat ſy niets ledig in heel de borſt laten; en om die reden de lucht tot het ademhalen niet meer konnen ontfangen; 't welk maekt dat de ſiekke dan door een groote verſtopping gequollen is, en ſich inbeeld een groote brok in de keel te hebben die haer doet ſtikken; van wegen het ophouden van de werkking der inwendige ſpieren van 't ſtrottenhooft: want gelyk dan het hert en de longers ſich niet vaerdig genoeg ontlaſten van alle d'overtolligheit des bloeds 't welk ſy ontfangen, ſoo blyven de bovenſte aderen, en voornamelyk de kropaderen, en die van alle de ſpieren des hals van het ſtrottenhooft en het keelklapje ongemeen geſwollen, en de ſpieren lyden dan een ſlag van t'ſamentrekkende beweging, die geheel den hals van de krankke veel dikker dan gemeen ſchynen doet: en de ſenuwen die ſich aen de maeg mededeelen door dit ſelfde toeſtemmen medelydende, veroirſaken walgingen, tegenheden in ſpyſen, t'ſamentrekkingen van de maegpyp en het ſtrottenhooft, daer die aen vaſt is; of die zyn wel dikwils genoeg oirſaek, dat de humeuren die in de maeg zyn beroert wordende, en als komende te giſten, vele winden voortbrengen, die de ſelve geweldig opblaſende, en het middelſchot krachtig tegen de borſt dryvende, de moeielykheit van 't ademen noch vermeerderen; en indien d'ontroering ſich mededeelt door de gemeenſchap der zenuwen tot aen de herſſenen, ſoo komen ſomtyts daer ſtuipen, harde ſlapen, bedwelmingen, raeskallingen, en andere toevallen, volgens d'onderſcheide geſteltheden der partien. Siet hier myn gevoelen hoedanig en op wat wyſe alle de verſcheide toevalligheden verwekt worden die d'opſtyging der lyfmoeder verſellen.

Men kan met reden d'oirſaek van alle deſe onderſcheide ongemakken aen de lyfmoeder toeſchryven, wanneer deſe partie eenige ongeſteltheit lyd, 't zy van wegen d'opſtopping der maenſtonden, 't zy wegens d'overvloed van quaetaerdige witte vloeden, 't zy door eenig ander humeur of verdorvene ſtoffe, voortkomende van ſweering in ſekere partie, of van eenig vremd lichaem in hare holte opgehouden, als eenige valſche vrucht die daer in etter verſworen mogt zyn; door alle welke ſaken de ſenuwen die ſich aen de lyfmoeder uitbreiden aengehitſt zynde, d'andere verwekken die gemeenſchap met haer hebben, om de partien daer ſy ſich in geven een ongeregelde beweging te laten doen, die toevallen veroirſaekt, volgens den aert van d'ongeregeltheit deſer beweging: gelyk by voorbeeld, indien de ſenuw des herten eenig ongemak lydende door de gemeenſchap met die van de lyfmoeder, het hert eenige ongewone t'ſamentrekking van de veſelen ſyner holten doet maken, dan ſal de pols van de vrouw klein ingetogen zyn, en toevallen voortbrengen die met dat ongemak over een komen: in tegendeel indien deſe ſelve ſenuw op een andere wyſe medelydende het hert en de groote ſlagader

meer

meer dan gewonelyk doet uitbreiden, dan ſal in dat geval de pols hooger zyn; en indien de ſelve dat ongeregelt bewegen doet, ſoo ſal het een jagen veroirſaken, en den pols ongelyk doen worden. Volgens 't gene ik nu koom verklaren van de toevallen die voortkomen uit de verſcheide wyſen met welk het hert in deſe gelegentheden ſich beweegt, kan men op de ſelve wyſe de oirſaek uitleggen van het quetſen der verſcheide bedryven die aen de herſſenen hangen, en ſoo ook van die welke alle d'andere partien lyden die over een koming hebben met het ongemak van de lyfmoeder, die om deſe reden d'oirſaek geſeit mag zyn van alle de verſcheide toevallen die de vrouwen lyden in het aenkomen van d'opſtyging der lyfmoeder; en ſelfs, volgens het ſeggen van *Hippocrates*, d'oirſaek van de meeſte ſiekkelykheden der vrouwen.

Wanneer de ballekens der vrouwen, of andere nabuurige partien van de lyfmoeder, eenig merkkelyk gebrek aen hare geſtalte hebben, of dat ſy merkkelyke ongematigtheit lyden, of door het uitſtorten der humeuren op deſe partien in d'opſtopping der maenſtonden; ſoo veroirſaekt dit gebrek dikwils genoeg de ſelfde toevallen, als de qualyk geſtelde lyfmoeder, om de ſelve reden gelyk ik geſeit heb; om dat de ſenuwen der lyfmoeder en harer banden, en die der ballekens alle onder malkander gemeenſchap hebben en medelydig zyn.

Nochtans moet men niet altyt d'oirſaek toeſchryven van alle de toevallen, die men in d'opſtyging der lyfmoeder ontmoet, aen de quade geſtalte der lyfmoeder, en der partien die daer toe behooren, niet meer dan aen het ophouden en de bederving van het maenſtondelyk bloed, en van het zaed; want dikwils kan een ander bedorven humeur komende te giſten in de ploien van het darmſcheel, of in de milt, of in de nieren, bykans alle de ſelfde toevallen veroirſaken, door de ſelfde gemeenſchap der ſenuwen van 't ſesde paer, die ſich in alle deſe partien uitbreiden, ſonder dat de lyfmoeder eenigſins ſiekkelyk ſou zyn; gelyk ik heb ſien gebeuren aen een juffer van aenſien, die een ſweering in de nieren hebbende ſchier dagelyks twee jaren lank geduurende ſware opſtygingen van de lyfmoeder leed, met verſcheide ſlaeuwten en hertkloppingen, op de ſelfde wyſe als of haer oirſaek was voort-gekomen uit de lyfmoeder, die op het openen van 't lichaem deſer juffer na hare doot, ſeer geſont wierd gevonden ſoo wel als alle de partien die daer aen hangen; maer een van hare nieren was gants verrot door een ſweering die ſich daer in geſtelt had, midden in welke men een groote ſteen vond, die oirſaek had van deſe ſweering geweeſt, en de krankke eindelyk deed ſterven, daer ſy altyt van verſcheide Genees-meeſters had gehandelt geweeſt, als of ſy van een geduurige opſtyging der lyfmoeder gequollen was, of ſchoon ſy gants geen ongeſontheit in die partie had, gelyk ik haer verſekerde wanneer ik ontboden was om deſe vrouw t'onderſoekken vier maenden voor haer doot; haer hebbende doen opmerkken, dat ſy veel etter loſſende in hare wateren, men d'oirſaek van alle de toevallen, waer mede ſy gequollen was, toeſchryven moeſt aen een ſweering die ſy onfeilbaer in de nieren had, op welke plaets ſy geduurig een vaſte pyn gevoelde. En 't gene noch te meerder bewyſt, dat het ophouden van 't zaed en van het maenſtondelyk bloed niet altyt oirſaek is van d'opſtygingen die de vrouwen krygen, is dat men vele Weduw-vrouwen ſiet, die hoewel ſy 't byſlapen niet meer gebruiken, gelyk ſy gewoon waren voor haren weduwlykken ſtaet, gelyk mede de meeſte Geeſtelyke, die eerbaer leven, duſdanige ſiekkelykheden niet onder-

worpen zyn: en in tegendeel ſien wy dikwils getrouwde vrouwen, die of ſchoon ſy veeltyts genoeg het byſlapen gebruiken, en de ſuiveringen van hare maenſtonden wel geregelt hebben, niet nalaten aen deſe ongemakken veel onderworpen te weſen, ſoo wel als eenige oude wyven, die of ſchoon ſy in vele jaren hare maenſtonden niet meer gehad hebben, noch ook overtollig zaed, niet te min ſomtyts ſoodanige toevallen gewaer worden, die ſelfs ſomwylen ſekeke mannen ook overkomen, maer wel veel ongemeener dan de vrouwen, welker bloed van natuuren vry meer geſtelt is als dat der mannen, om van tyt tot tyt eenige giſtingen t'ontfangen, die veel doen tot het voortbrengen van alle deſe toevallen: daer is niets gemeener dan de vrouwen, om deſe reden, groote opſtygingen te ſien overvallen, alleen door muskus, cyvet, roſen, of andere diergelykke goede reuken geroken te hebben, die door hare hoedanigheden in de longers ongemeene giſtingen des bloeds verwekken, en met eenen verſtoptheden, kloppingen, en ongeregelde bewegingen des herten veroirſaken; behalven dat deſe ſlag van welriekkende reukwerkken ter ſelver tyt na de herſſens gevoert zynde, en de geeſten ontſtellende en verwerrende, die ſich verdeelen in de ſenuwen naer het hert gaende, om de ſelve oirſaek dies te eerder helpen de ſelfde werkkingen voort te brengen; waer toe noch veel kracht geven de groote vreeſe, het verdriet, de droefheit, het miſnoegen, de toornigheit, en andere hevige driften des geeſtes; 't welk men dikwils de nieuwe kraemvrouwen ſiet op den hals komen, die meer als d'andere vrouwen van deſe opſtygingen der lyfmoeder gequollen worden; om dat ſy 't hert ſwak hebben, van wegen de groote ontledigingen en de groote ſmerten die ſy geleden hebben in den tyt van haer baren.

De teekenen van d'opſtyging der lyfmoeder zyn niet altyt gelyk in allerhande vrouwen: want ſoo als ik geſeit heb, de toevallen daer van zyn dikwils onderſcheiden, volgens de verſcheide geſteltheit der partien met de lyfmoeder medelydig: maer de gewonelykſte zyn, de moeielykheit van 't adem-halen, die een opſtyging met worging veroirſaekt, gelyk of de krankke een groote brok in de keel had die ſy niet kon verſwelgen, en of men haer den hals met de hand ſterk toehielt; flaeuwheden, kloppingen des herten, afkeerigheden, walgingen, en ſomtyts het loopen van water of quyl uit de mond; welke toevallen dikwils voorgegaen zyn op 't aenkomen van deſe ſiekkelykheit, van veelvoudige geeuwingen, van het kloppen der flagaderen in den buik, van bewegingen op de wyſe van hippelingen en t'ſamentrekkingen der lyfmoeder, door een romeling van winden in de gedarmten en in de mage, die de ſelve ongemeen ſwellen doende, het middelſchot drukken en ſich doen verheffen na de borſt. Sommige vrouwen krygen ook op het aenkomen van deſe ſiekkelykheit uitſinnigheden, en bewegingen van ſtuipen, die gewoon zyn voorgegaen te weſen van pynelykheit, laſt, en duiſelingen in 't hooft, van bedwelming der oogen, en van verſwakking der memorie, en andere quetſing der dierelyke werkkingen.

Deſe ſiekkelykheit veroirſaekt gemeenelyk meerder ſchrik, dan ſy gevaer brengt, aen de vrouwen die gewoon zyn daer van beſprongen te worden: nochtans zyn ſommige, naer in deſe aenkoomſten te hebben geplaegt geweeſt van ſeer gewelddige bewegingen van ſtuipen, in een doodelyke beroertheit gevallen, en andere zyn vervolgens het halve lichaem geraekt gebleven, heele jaren geduurende, gelyk ik heb ſien gebeuren, ontrent over twee jaren, aen de vrouw van mynen aenge-

gehielikten vriend *Deleſpine*, die alleeenig van twee maenden ſwanger zynde, overvallen wierd van ſoo geweldigen opſtyging der lyfmoeder, haer ſtuipen, en een ſlag van beroertheit veroirſakende, die ſich in een geraektheit voor't halve lichaem veranderde; 't welk niet tegenſtaende ſy noch voortging tot haer kind te voldragen, en daer van gelukkig te verloſſen: maer niet dan matiglyk ontſlagen zynde van hare geraektheit door het baren, wierd ſy daer na verplicht tot de mineraliſche wateren van Vichy in 't Bourbonnois te gaen gebruiken, door welke ſy van deſe geraektheit verloſt wierd, die haer een geheel jaer had aengehangen.

Men moet twee ſaken in acht nemen om d'opſtyging der lyfmoeder te geneſen; d'eene is, dat men voor het aenkomen van deſe ſiekkelykheit de vrouw verhoede daer van overvallen te worden; en d'andere, dat men in den ſelfden tyt van het aenkomen de toevallen die dat verſellen verbetere.

Om het eerſte voornemen in 't werk te ſtellen, indien de maenſtonden, of wel de ſuiveringen der kraemvrouw zyn opgehouden, ſoo ſal men die doen voortkomen door het ſtoven van alle de partien ontrent de lyfmoeder, door het waſſchen der beenen, het halve bad, het aderlaten op de voet, clyſterien, purgatien, en andere genees-middelen daer toe paſſende: maer indien de vrouw ſwanger was, moet men ſich vernoegen met het laten aen den arm, om de volheit des bloeds te verminderen, en haer een open lyf te houden door clyſterien. 't Gebruik der mineraliſche wateren is een van de beſte en de bequaemſte genees-middelen voor de vrouwen die dikwils met opſtygingen van de lyfmoeder gequollen zyn, wanneer ſy dan ſlechs niet ſwanger mogen weſen: en indien 'er eenig vremd lichaem, als een valſche vrucht, of eenig ſtuk van de naegeboorte, 't welk in de lyfmoeder gehouden zynde, daer te verderven komende, oirſaek van d'opſtyging der lyfmoeder was, dan moet men beſorgen ſoo ras als het mogelyk ſal zyn deſe vremde lichamen daer uit te dryven, of de ſelve af te halen, op de wyſe gelyk wy t'ſyner plaets hebben aengeweſen: en de vrouw moet ſich vermyden van allerhande reukwerkken en wel-riekende dingen, en alle te ſoete en geſuikerde ſpyſen, van verdriet, van moeielykheit, van toorn, en van alle andere geweldige driften des geeſtes, en ſorg dragen om alle dagen welgeregelden afgank te hebben: en indien men oirdeelde dat het te lang ophouden van 't zaed iets toebragt tot deſe ſiekkelykheit te verwekken, 't welk vry ongemeender gebeurt om deſe oirſaek dan om het ophouden van andere humeuren, die gewoon zyn door de lyfmoeder uitgedreven te worden, indien de ſtaet van de vrouw haer niet toeliet het byſlapen te konnen gebruiken, om hare ballekens en de zaedvaten van hare te groote volheit t'ontlaſten, die de quael veroirſaekt, eigentlyk *manſiekte* of *mannedolheit* genoemt, ſoo ſal ſy een verkoelende beſtiering van leven onderhouden, en badſtoven gebruiken, en amandel-melkjens, die 't opvliegen van dit zaed mogen matigen en ſtillen, tot dat de natuur het van haer ſelven heeft uitgedreven, gelyk ſy wel gewoon is te doen, ſoo wel als den afgank, en alle andere overtollige humeuren des lichaems.

De tweede inſicht die men moet hebben in 't geneſen van deſe ſiekkelykheit, beſtaet, gelyk wy geſeit hebben, om in den tyt van haer aenkomen de toevallen wech te nemen die de vrouw dan gevoelt: maer gelyk gemeenelyk de ſwaerſtperſſende zyn, de moeielykheit van 't ademhalen, met een groote benauwtheit, ſwymelingen en kloppingen des herten, ſoo is men ook ſonderling verplicht hulp-

middelen daer tegen te brengen. Men is gewoon by deſe gelegentheden ſich te dienen van ſekere genees-middelen, die men gelooft eigentlyk te zyn tegen deſe ſiekkelykheit, gelyk ſaken van ſeer quade reuk aen de ſiekke te laten ruikken, als daer zyn pluimen van Patryſen gebrand, of het leer van eenige oude ſloſſen, waerſchynelyk ſich inbeeldende, dat, dewyl de goede reuken duſdanige toevallen in de vrouwen veroirſaken, de ſtynkkende bequaem moeten zyn om de ſelve weder te helpen. Vele werpen een vierendeel loots brandende Campher in een pot vol water, en laten die ſoo lang daer in branden tot dat ſy geblufcht word, waer na ſy de ſiekke van dat water te drinkken geven: andere nemen liever drie of vier druppelen oly van barnſteen, met eenig ſop genuttigt, of met water van oraenjen-bloeiſemen, waer van de reuk, hoewel heel ſoet, recht eigen en bequaem word geoirdeelt tegen deſe ſiekte: maer ik heb vele vrouwen geſien die ook ſoo veel ongemak hadden van oraenjen-bloeiſemen water als van muskus, van roſen, en van andere ſterkke welriekentheden te ruiken; andere achten ſeer hoog het ſcraepſel van een elands-klaeu, met wat bier ingenomen, geloovende dat die een byſondere kracht heeft om een vrouw te beſchermen en te geneſen van de ſelfde ſiekte; daer en boven radende, dat de vrouw beſorge geduurig een ſtukje van ſoodanigen klaeuw by haer te dragen: maer d'ondervinding heeft my dikwils bekent gemaekt, dat alle deſe genees-middelen ſoo eigen niet zyn als men die wel gelooft. Hierom wel in acht nemende dat de ſwaerſt-perſſende toevallen van deſe ſiekte zyn, gelyk wy geſeit hebben, ſwymelingen en kloppingen des herten, met een groote moeielykheit van 't ademhalen, met groote benauwtheit, en dat 'er by die gelegentheden dikwils vele windachtigheden zyn in de maeg, die de ſelve ongemeen opblaſende, verhinderen dat het middelſchot, dat daer van geweldig om hoog na de borſt word gedreven, ſich niet vryelyk bewegen kan; ſoo heb ik de gewoonte, na de kleederen van de ſiekke vaerdig te hebben doen open maken, indien ſy daer in te vaſt mogt geſloten weſen, liever dan alle die voorgewende eigentlyke geneesmiddelen, haer eenige lepelen Caneel-water te doen gebruiken, of wel enkelen brandewyn; om dat ik bevind dat dit hulpmiddel een veel beter werkking doet, het ſelve bequamer zynde als eenig ander om de winden afte dryven die in de maeg beſloten ſitten, wanneer ſy de groote benauwtheden veroirſaken welke de vrouwen in 't aenkomen van deſe ſiekte gevoelen; en behalven dit verſterkt het met eenen de maeg, en deelt vervolgens ſeer vaerdig ſyne kracht noch mede aen het hert, dat ſich terſtond daer door verquikt. Hierom raede ik in deſe gelegentheden die te gebruiken; als ook veel eer aen de vrouwen een glas ſuiveren wyn, dan enkel water te geven, gelyk ik dikwils tegen myn gevoelen ſien doen heb. Het is inſgelyks goet de ſiekke wat brandewyn te doen ruiken; welke reuk ik in deſe ſiekkelykheit beter acht dan die van aſyn, gelyk ook de reuk van gebrand papier voor die van oude leeren of pluimen van patryſen, en voornamelyk indien de vrouw ſwanger is; want te ſeer ſtynkkende reuken konden oirſaken geven tot een miskraem te verwekken. Het is noch nut in de vrouw het nieſen op te wekken wanneer ſy niet ſwanger is, met het poeier van beteunie, of met dat van enkelen Toebak, die geenſins geparfumeert weſen moet, of wel met iet anders dat de ſelfde werkking kon voortbrengen; gelyk mede de ſiekke een grove korl ſout in de mond te leggen, om haer te helpen dat de wateren en vochtigheden, die ſomtyts in den tyt van d'opſtyging daer overvloedig toevloeien, te vaerdiger af ſouden loopen.

Men

Men ſou ook, na my dunkt, in twyffel konnen leggen of het bloed-laten wel paſſen mogt in den tyt van 't aenkomen deſer qualyk vaert, om de toevallen daer van eerder op te doen houden; en in geval men mag oirdeelen, dat het daer wel ſou te pas komen, ſoo kon men noch twyffelen of het laten op de voet altyt beter mogt zyn als dat in den arm. Om dit geſchil t'ontknoopen, moet men eenig onderſcheid maken; want in allerhande vrouwen, indien het opſtygen van de lyfmoeder, en alle de toevallen die dat verſellen, voorgegaen zyn van eenige groote ontledigingen, als van een ongematigden buikloop, van bloedſtorting door de lyfmoeder, een groot afloopen van witte vloeden, of wel van een bovenmatig afvloeien der ſuiveringen in een kraem vrouw; en indien de pols van de ſiekke klein en flaeuw gaet, de verw van haer aengeſicht bleek is, en haer lichaem koud, dan ſal het bloedlaten haer geenſins paſſen; maer in tegendeel, indien de verw van haer aengeſicht goet is, haer pols vol en verheven, en het aenkomen van deſe ſiekte is voorgegaen geweeſt van d'opſtopping der maenſtonden, of der ſuiveringen, of indien de vrouw bewegingen van ſtuipen heeft, dan is het bloedlaten haer noodig; in welk geval ik met den aenvank meer ſou pryſen het laten in den arm, als dat op de voet; om dat de voornaemſte toevallen van deſe ſiekkelykheit voortkomen uit de quetſing der levendige en dierelykke plichten; en gelyk den arm nader is aen de borſt en aen het hooft dan de voet, ſoo ontfangt de ſiekke dan veel vaerdiger verlichting door het laten in den arm als door dat op de voet; en d'al te groote volheit eerſt ontledigt geweeſt zynde door dit laten in den arm, ſoo kan men vervolgens komen tot die op de voet, dat anderſins niet verſekert in den aenvank ſou konnen geſchied hebben; want in duſdanige ſlag van opſtygingen is 'er dikwils genoeg eenige verſtoptheit in de lyfmoeder, die veroirſaekt was van 't opſtoppen der maenſtonden, of andere uitwerpingen gewoon door deſe partie af te loopen; en wanneer dit ſoo is, de wegen van de lyfmoeder niet wel geſtelt zynde, om doortogt te geven aen het bloed en aen de humeuren die het aderlaten op de voet daer na toe trekken mogt, ſou des ſelfs ongetempertheit, die alle de toevallen van d'opſtyging verwekt had, om die reden naderhand noch vermeerderen, indien de verſtopping die in dat deel is, noch aenhield met het uitvloeien te verhinderen van de humeuren die daer na toe geſakt mogten weſen; en indien de vrouw ſwanger was, ſou men haer geenſins op de voet mogen laten, uit vrees van haer een miskraem te verwekken.

Ik laet my wel voorſtaen, dat het moeielyk zynde de waerachtige oirſaken te begrypen van ſoo vele onderſcheide toevallen die gewoon zyn door d'opſtygende ſiekte verwekt te worden, volgens d'onderſcheide geſteltheden der vrouwen die daer van beſprongen worden, en dat het noch wel moeielyker zynde de ſelve heel net uit te leggen, om haer aen een yder recht te doen verſtaen, 't gene ik over deſe ſaek hier geſeit heb miſſchien de naeukeurigſte niet volkomen voldoen ſal: maer ik geloof dat myne geringe gevoelens die ik hier verklaert heb, noch iemand anders veel verſtandiger als ik ſullen helpen konnen om deſe ſiekkelykheit beter te handelen, en ſekerder middelen te vinden en bekent te maken om de ſelve te geneſen, dan ik heb aengeweſen; daer ſy, onder alle de gene die gewoon zyn de vrouwen te plagen, ſchynt altyt eene van de bekentſte geweeſt te hebben door de toevallen daer ſy van verſelt word; maer die in der daed tot huidendaegs toe minſt bekent is geweeſt, door de eigenſte oirſaken van het voortbrengen der meeſte van

deſe ſelfde toevallen, welke men altyt gelooft heeft verwekt te zyn door de voorgewende dampen, die uit de lyfmoeder opryſende, en door onbekende en onnaſpeurlyke vaten gevoert tot in 't hert en de herſſenen, terſtond het quetſen veroirſaekten van de meeſte levendlyke en dierelyke werkkingen.

XXII. HOOFTDEEL.

Van de Witte vloeden der Vrouwen.

DE witte vloeden der vrouwen zyn niet anders dan een ongeregelt uitloopen der humeuren uit de lyfmoeder, in couleur en beſtendigheit gelykkende geroerde en weyachtige melk; welk uitloopen gemeenelyk geſchied door de ſelve vaten die tot het afvloeien der maenſtonden dienen; waer van het lichtelyk word onderſcheiden, in dat de humeuren die in het maenſtondelyk vloeien uit de lyfmoeder loopen, eigentlyk niet anders zyn dan een waerlyk overtollig bloed, waer van de natuur op een geregelde wyſe alle maenden ſlechs eenige dagen lank geduurende ſich ontlaſt, waer na dikwils in verſcheide vrouwen, niet alleen uit de ſelfde vaten die tot het afvloeien der maenſtonden gedient hebben, maer ook uit geheel d'inwendige ſubſtantie der lyfmoeder, witachtige weyachtigheden afloopen, om die reden witte vloeden genoemt. Het wit couleur van deſe humeuren doet haer genoeg onderſcheiden van het maenſtondelyk vloeien; maer niet van het vloeien der verdorvene humeuren die men daer uit ſiet komen van een vergiftigen druipert, noch van dat voortkoomt uit ſweeringen in de lyfmoeder; want de quaetaerdige uitwerpſelen die van deſe twee laeſte ſiekkelykheden afkomen, vertoonen ſich dikwils witachtig ſoo wel als hare witte vloeden; waer op men wel acht geven moet, om niet bedrogen te worden, 't zy door ſekere liſtige vrouwen, die vergiftige druipers hebben, en om hare vuilheit en ſchande te bedekken, daer aen den naem van witte vloeden geven; 't zy mede door andere, die ſweeringen in de lyfmoeder hebbende, ſonder dat te weten, gelooven dat de materie die haer geduurig van deſe partie afgaet, niet dan een afloopen is van enkele witte vloeden. Ik heb over vier jaren geleden drie kleine meisjes geſien, d'eene van negen jaren, en d'andere twee alleenig van ſeven, die alle drie vergiftige druipers hadden, welke hare moeders den naem van witte vloeden gaven, my ſeggende, dat ſy ten hoogſten verwondert waren van dat hare dochterkens ſulken onpaſſelykheit hadden in ſoo jonge jaren: maer deſe kleine onnooſele in hare tegenwoordigheit onderſocht, en den aert van hare ſiekkelykheit wel gekent hebbende, of ſchoon daer geen openbare breuk van d'uitwendige deelen der lyfmoeder te ſien was, die had doen gelooven dat ſy met 'er daed het invoeren van een mannelyk lid hadden geleden, ſoo deed ik haer bekennen, met vry veel grooter verwondering harer moeders, dat eenige guitachtige huisgenooten (die verdienden om ſoo groven misdaed verbrand te worden) grouwelyk eerlooſe

en

en vuile aenrakingen met haer gehouden hadden, die haer oirſaek waren van deſe vergiftige druipers. Deſe voorbeelden, die ik met myn eigen oogen geſien heb, ſouden my konnen doen gelooven, dat het miſſchien veel eer een diergelykken vergiftigen druipert geweeſt is, dan witte vloeden, die *Fernelius* ſeit geſien te hebben in een klein meisje van acht jaren oud.

De hoeveelheit alleen van de materie die uit de lyfmoeder loopt kan ons niet wel onderſcheidelyk den aert bekent maken van die verſchillende ſiekkelykheden; want men ſiet dikwils vergiftige druipers en ſweeringen in de lyfmoeder, waer van alſoo grooten overvloed van materie afloopt als van de witte vloeden: maer de hoedanigheit van deſe materie, de plaets daer die uitkoomt, en de eigene toevallen die de ſiekte verſellen, vertoonen ons klaerlyk den aert van de ſiekte: want de materie van de witte vloeden ſtynkt minſt, is witter, en weyachtiger, voornamelyk wanneer ſy overvloedig is, en deſe witte vloeden loopen gemeenelyk af ſonder pyn, en komen voort uit d'inwendige ſubſtantie der lyfmoeder, en uit de ſelfde vaten die tot het afvloeien der maenſtonden dienen, en vertoonen ſich niet dan na dat die natuurlyke ontlaſting geeindigt is: maer de materie eener vergiftige druipert is veel ſtynkkender, en veel dikker, geelachtiger, of groenachtiger, en loopt af, niet uit de grond der lyfmoeder, gelyk de witte vloeden, noch uit de zaedvaten, gelyk de meeſte Schryvers die voor ons geweeſt zyn verkeerdelyk gelooft hebben, maer uit ſeker klierachtig lichaem ſittende op de wyſe van een voorſtander ontrent het uitkomen van de pis en langs den hals van de blaſe, dat dan geſwollen en ontſteken word door de ſcherpigheit van deſe materie, ſoo dat de vrouw haer water makende, een prikkelende ſmert gevoelt met verhitting der naeſte deelen, die ſich geheel beſmet vertoonen van een ſlymige vuile groenachtige materie, die ſomtyts ſoo ſcherp is, dat ſy de partien kan eeten, en die niet ophoud af te loopen ten tyde der maenſtonden, gelyk de witte vloeden doen, maer die geduurig ſoo voortgaet voor, in, en na dien tyt: en de materie die uit de ſweeringen vloeit, die in 't lichaem van de lyfmoeder, of aen hare uitwendige mond zyn, is altyt ongemeen ſtynkkende; en of ſchoon die ſomtyts witachtig zy, gelyk de witte vloeden, ſoo blyft die niet lang in dier voegen, want ſy word dikwils genoeg van tyt tot tyt roodachtig, door 't vermengen van eenige bloedige vuiligheden, die in overvloed uit de ſweerende partie komen loopen; en dan is het afſchieten der maenſtonden niet meer gematigt noch geregelt, gelyk dat behoorde te weſen; in plaets van welke daer altemets genoegſaem merkkelyke bloedſtortingen komen, die een weinig geſtilt zynde met eenen in het afloopen verkeeren tot een weyachtigheit, gelyk water, daer men raeuw vleeſch in afgewaſſen mogt hebben; en men ſiet dikwils vervolgens onder de ſtynkkende uitwerpſelen eenige kleine klonterkens ſwartachtig en verdorven bloed ſich vertoonen. Behalven deſe teekenen kan de vrouw, die een ſweering in de lyfmoeder heeft, de vermenging met haer man niet verdragen, ſonder groote ſmert te gevoelen, en dikwils genoeg verwekt het bedryf van het byſlapen een vernieuwing van bloed te verlieſen; 't welk niet gebeurt in het enkel uitloopen der witte vloeden: en ſulken ſweering word lichtelyk gekent door het aenraken van een vinger wanneer ſy ontrent d'inwendige mond der lyfmoeder is, gelyk het wel meeſt gebeurt. De materie der witte vloeden is gemeenelyk onderſcheiden na de gematigtheit en de geſteltheit des lichaems van de vrouw: want deſe materie is dikwils ſonder ſtank, wit,

wit, en weyachtig gelyk d'enkele wey van de melk, en op een andermael dikker, geelachtig, ſtynkkende, en ſoo ſcherp dat ſy een groote hitte en prikkeling in de teelvaten van de vrouw veroirſaekt.

De voornaemſte oirſaek van de witte vloeden is niet altyt in de lyfmoeder; want dikwils ontlaſten ſich de qualyk-geſtelde ingewanden van hare verdorvene humeuren op deſe partie, die niet alleen tot de teeling geſchikt is, maer ook om als tot een riool te dienen voor alle de deelen in 't lichaem van de vrouw. Nochtans kan een quade geſteltheit der lyfmoeder veel geven tot vermeerdering van deſe quael; 't zy om eenig geweld geleden te hebben in een moeielyk baren, of wel om dat daer verſtoppingen zynde in de vaten van deſe partie, die het maenſtondelyk bloed behoorden te laten uitloopen, daer niet uitleekt dan ſlechs het weyachtigſte humeur, dat ſich in witte vloeden verkeert. De vrouwen die kinderen gehad hebben zyn aen deſe quelling wel meer onderworpen, dan de dochteren; uit oirſaek dat de vaten der lyfmoeder, die geduurende de ſwangerheit veel grover zyn geworden dan ſy voorheen gewoon waren, ſich vervolgens ſoo naeuwkeurig niet ſluiten, naer het afvloeien der maenſtonden, gelyk ſy doen in de dochteren. Vele vrouwen zyn daer door meer gequollen wanneer ſy ſwanger gaen, dan in eenigen anderen tyt; uit oirſaek van de maenſtonden, die opgehouden zynde, ſich in witte vloeden verkeeren, en dan niet uitloopen van den bodem der lyfmoeder, maer alleen uit de vaten die aen hare inwendige mond komen te eindigen. Dit ongemak is in de vrouwen ſoo gemeen, dat 'er ſeer weinige worden gevonden die daer geheel en al vry van zyn; maer d'eene worden daer van meer gequollen als d'andere, gelyk die welkers lyfmoeder verſwakt is geweeſt door eenig moeielyk baren, en het meeſte deel der gener die hare maenſtonden niet geregelt hebben; als die welkers ingewanden geweldig verhit zyn, en die haren buik verſtopt hebben, die van een ſlymige gematigtheit zyn, en die ſluts vleeſch, en bleeke verwen hebben, en een droefgeeſtig en ſittend leven leiden: maer de jonge meiskens zyn gemeenelyk daer aen niet onderworpen, voor dat ſy de jaren van volwaſſenheit bereikt, en hare ſtonden gekregen hebben; voor welken tyt nochtans ſy beſmet konnen weſen van eenigen vergiftigen druipert, die men verkeerdelyk witte vloeden mogt noemen, gelyk het gebeurt was aen die kleine meiskens, van welke ik hier boven verhaelt heb.

De vrouwen zyn gemeenelyk dies te welvarender, hoe ſy beter geregelt zyn in het natuurlyk afvloeien van hare maenſtonden, en hoe ſy minder witte vloeden hebben, welkers overvloed de lyfmoeder ſoodanig verſwakt, dat de vrouw daer door dikwils onvruchtbaer word; ſoo wel om dat deſe quade humeuren het zaed bederven ſoo ras het daer in ontfangen word, als om dat die het ſelve na buiten met haer uit de lyfmoeder ſlepen, die daer van ſoo vochtig en ſlibberig gemaekt is, dat het daer in niet behouden kan worden. Deſe witte vloeden overvloedig zynde verſwakken ook geweldig heel het lichaem der vrouw; haer aengeſicht word bleek en delluw, hare beenen ſwellen, haer etens-luſt vergaet, ſy gevoelt dikwils groote pynen in de nieren, en ſomtyts ſwymelingen, kloppingen des herten, en opſtygingen der lyfmoeder; en indien dit vloeien van humeuren langen tyt in overvloed aenhoud, dan vermagert het ſoodanig geheel het lichaem der ſiekkelyke, dat ſy in de teering valt. Deſe ſelfde vloed veroirſaekt noch dikwils genoeg het los-worden en nederſakken van de lyfmoeder, dat de vrouwen die daer

daer door geplaegt zyn, ſoo verdrietig over haer ſelven, en ſoo onaengenaem by hare mannen maekt, dat ſy daer over in geduurige droefheit ſitten, die dies de hooger in ſommige vermeerdert word, hoe ſy meerder beſchaemt zyn om hare ſwakheit bekent te maken aen perſoonen die haer in de ſelfde ſouden konnen helpen; ſoo dat ſy ſomtyts ſulks te langen tyt verbergende, daer van ſweeringen in de lyfmoeder krygen, die ſich vervolgens in een ongeneeſlykke kankker verkeeren, gelyk aen ſoodanige gebeurt welker witte vloeden eenige quaetaerdigheit hebben; 't zy dat die alleen voortkoomt uit een quade gematigtheit der vrouw, 't zy die koomt van eenige vergiftigheit, haer aengebragt door haer man, of iemand anders die met venus-ſiekte beſmet mogt zyn.

Om de witte vloeden te geneſen moet men den quaden raed niet volgen van vele onwetende Vroevrouwen, die ſich in den aenvank ſeer verkeerdelyk bedienen van inſpeuitingen en andere ſtoppende hulpmiddelen, om den loop der humeuren te ſteuiten die van de lyfmoeder afloopen; want deſe verdorvene humeuren, welke de natuur door deſen weg wilde afdryven, opgehouden zynde in deſe partie door het te haeſtig toeſluiten van hare vaten, en in haer eigene ſubſtantie indrynkkende, veroirſaken daer dikwils gants ſonderlinge ongematigtheit, of wel eenig hard geſwel dat ſeer moeielyk geneſen kan worden; of wel deſe humeuren ſich in overvloed verſamelende in de eigene holte der lyfmoeder door het t'ſamentrekken van hare inwendige mond, ſou een ſlag van lyfmoederlyke waterzuchtigheit konnen veroirſaken, gelyk het om de ſelfde reden gebeurde aen de vrouw van *Boëtius*, van welke *Galenus* het voorbeeld aenhaelt op het 8. Hooftdeel van ſyn Boek *over de Voorkennis aen Poſthumus*. Hierom moet men ſich tot geneſing van de witte vloeden niet bedienen van eenige t'ſamentrekkende en ſtoppende hulpmiddelen, voor dat de volheit van geheel het lichaem genoeg is ontledigt door 't aderlaten, purgeren, en andere daer toe paſſende genees-middelen, en dat de voornaemſte partien, die helpen konnen tot het voortbrengen der humeuren die de witte vloeden veroirſaken, wel gematigt en verſterkt mogen zyn, ſoo wel door een goede beſtiering van leven, als door bequame hulpmiddelen tot geneſing van hare qualykvaert. Vele onwetende gelooven dat het gebruik der badſtoven geenſins paſt voor vrouwen die met witte vloeden gequollen zyn; om dat de badſtoven (ſeggen ſy) de lyfmoeder noch loſſer makende, en hare ſweetgaten en vaten openende, oirſaek ſouden zyn (na ſy ſich inbeelden) dat de ſiekkelykheit ſou vermeerderen, in plaets van te verminderen; maer gelyk het dikwils gebeurt dat de witte vloeden in vele vrouwen niet voortkomen dan uit een ſeer groote hitte der ingewanden, en door een te grooten geſtoptheit hares buiks, 't welk maekt dat de lyfmoeder ſich verhittende, van wegen de nabyheit des groven afganks te lang ingehouden, vele overtollige humeuren des lichaems na ſich trekt, die by gebrek van door den buik afgeſonden te weſen, of door het ſweeten, of door het watermaken, in overvloed na deſe partie loopen, dan is het ſeker dat de badſtoven ſeer bequaem zyn voor duſdanige vrouwen; ſoo wel om de te groote hitte harer ingewanden te bematigen, als om het uitwaeſſemen der overtollige humeuren uit heel de geſtalte lichter te maken, en de wegen tot het waterlooſen te openen; niet te min voor haer gebruik wel beſorgende, dat men eerſt de meeſte volheit des lichaems ontledige, door eenige bequame aderlatingen en purgeringen, naer welke badſtoven de vrouw geen beter hulpmiddel gebruiken kan als het drynkken

van koude mineraliſche wateren, gelyk die zyn ontrent het Dorp *Forges*, of andere van diergelykken aert. Maer voor vrouwen die van een ſlymige geſtalte des lichaems zyn, en het vleeſch ſeer los hebben, ſou ik meerder pryſen het gebruik van warme mineraliſche wateren, gelyk die zyn van *Bourbon*, en die van *Vichy*, of wel 't gebruik van een ſweet uitdryvend kookſel van de wortelen Chyna en Salſaparilla, na haer van te voren te hebben doen nemen, twaelf of veertien dagen lank geduurende, een glas openenden en water afdryvenden gerſten-drank, gemaekt uit kruiden van vrouw venus hayr, wortelen van gras, aſperges, juffroumerk, en venkel, in welke koude gerſten-drank geheel den nacht ſal ſtaen weeken een vierendeel-loots geſuiverde ſenebladen, daer by doende van drie tot drie dagen, vier of vyf druppelen geeſt van geſoet ſout, of wel een half Dragmen Polychreſtus of krachtryk ſout; en om geduurende heel dien tyt een ſeer goede beſtiering van leven t'onderhouden, ſoo ſal de vrouw ſich ook van het byſlapen wachten, en alle ſwaermoedigheit en droefheit vlieden; want deſe ſlag van bewegingen des gemoets ontſtellen geweldig de goede gematigtheit van 't geheel lichaem, helpen veel tot het verwekken van quade humeuren, van welke de voornaemſte partien ſich dikwils genoeg op de lyfmoeder ontlaſten. Doch de bequaemſte tyt om 't gebruik van deſe genees-middelen aen te vangen, is even na dat de ſuivering der maenſtonden geſchied ſal zyn.

Na dat men aldus de volheit des lichaems ontledigt ſal hebben, en de vrouw wel gepurgeert ſal zyn, gelyk ik geſeit heb, dan ſal ſy mogen, indien 't haer belieft, ſich bedienen van 't inſpeuiten van eenig t'ſamentrekkende water, gelyk dat is van weegbree, gemengt met de helft van myrtus-water; wanneer ſy maer wel oppaſt van dat niet te gebruiken geduurende de vyf of ſes dagen die even komen voor den gewonelykken tyt van de ſuivering harer maenſtonden, en alle de dagen dat die vloeien; ten einde ſy door dit genees-middel niet mag beletten dat de natuur niet vryelyk dit afdryven ſou doen: want indien ſy dat ontydig gebruikte, geloovende ſich t'ontlaſten van 't ongemak dat de witte vloeden haer konnen veroirſaken, ſou ſy in een andere quader ſiekte vervallen, die niet ſou miſſen haer op den hals te komen door het opſtoppen van hare maenſtonden; en ten ware de meeſte vrouwen een ſeer groote genegentheit hadden tot ſich te bedienen van het inſpeuiten der t'ſamentrekkende wateren, om d'inkoomſt harer lyfmoeder weder ſoo eng te maken als haer mogelyk is, op dat ſy te aengenamer in het byſlapen aen de mannen ſouden weſen, ſoo ſou ik haer raden volkomen afſtant te doen van duſdanige hulpmiddelen, welker gebruik haer dikwils nadeelig is: want even gelyk wy ſouden ſien, dat het moosgat of gotengat van een keuken geſtopt zynde, en geen doortogt gevende aen d'onreinigheden en vuiligheden, die daer door moeſten uitloopen, ſulks oirſaek ſou weſen dat geheel de keuken van ſtank ſou vervult worden: ſoo ook de ſweetgaten en de vaten der lyfmoeder, die een vryen uitgank moeſten geven aen de quade humeuren die in overvloed daer na toe vloeien, naeuwer geworden en geſtopt zynde door de t'ſamentrekkende inſpeuitingen, ſou het gebeuren dat die quade humeuren opgehouden wordende in de ſubſtantie van deſe partie, daer een ſonderlinge ongematigtheit, en ſelfs wel een hard geſwel (gelyk ik geſeit heb) veroirſaken ſouden; en d'ingewanden, by gevolg ſich niet konnende door andere wegen ontlaſten van hare verdorvene humeuren, ſouden de ſelvige in ſich behouden, die in groote menigte daer t'ſaem vergaren-

garende, oirſaek ſouden weſen van vele ſeer moeielyke ſiekkelykheden: maer de vrouwen die aen quaetaerdige witte vloeden onderworpen zyn, ſoodanigen ſcherpigheit hebbende dat ſy haer een brandende prikkeling veroirſaken aen alle de partien die ſy in 't uitloopen bevochtigen, mogen in allerhande tyden, buiten die van de ſuivering harer maenſtonden, gemeene inſpeuitingen gebruiken van enkel gerſten-water, of van ontroomde melk, of van gemeen warm water; om een weinig de prikkeling die ſy daer gevoelen te ſtillen, met twee of driemael daegs die partien ſoo af te waſſchen; 't welk doende, en geheel de geſtalte des lichaems ondertuſſchen ontledigt, gepurgeert of geſuivert, en bematigt zynde, op de wyſe gelyk wy geſeit hebben, en geen overtollige humeuren meer na de lyfmoeder ſendende, ſoo ſal deſe partie veel beter naderhand uit haer ſelven verſterkt worden, dan door 't gebruik van t'ſamentrekkende inſpeuitingen, die ik ſeer ſelden aenrade, om d'ongemakken die daer uit konnen ryſen, wanneer men ſich daer van bedient buiten den behoorlyken tyt. De ſprink-ader der witte vloeden geheel uitgehaelt of veel vermindert zynde, door de hulpmiddelen die ik heb voorgeſchreven, ſoo moet men niet gelooven dat die altyt volkomen kan opgedroogt worden door deſe middelen, en byſonderlyk indien de quael is ingewortelt: want indien de vrouw van tyt tot tyt het gebruik van deſe ſelfde genees-middelen niet weder hervat, en ook ſoo dikwils als het noodig is om het lichaem altyt ſuiver van alle vuiligheden te houden, ſoo ſal de ſiekte naer eenigen tyt niet nalaten weder als voren te beginnen; om dat het aen de lyfmoeder eigen is d'overtolligheden der humeuren van heel de geſtalte des lichaems t'ontfangen, en dies te eerder, hoe meerder de vrouw verſuimt een goede beſtiering van leven t'onderhouden.

't Gene wy tot hier toe geſeit hebben in dit derde Boek, moet genoeg weſen om de kraemvrouwen wel te handelen, als mede om de ſiekkelykheden te kennen en te geneſen die haer gemeenelykſt over komen, over welke het niet noodig is ons verder uit te breiden; want indien haer noch andere treffen dan die waer van wy gewag gemaekt hebben, en die buiten den plicht van een Handmeeſter zyn, dan ſal daer een Genees-meeſter ontboden worden om die te geneſen op de gewoonelyke wyſe, na dat de konſt ſulks vereiſcht. Laet ons nu voortgaen tot het handelen van een nieuwgeboren kind, en ook des ſelfs gewoonelykſte ſiekkelykheden overloopen.

XXIII. HOOFTDEEL.

Hoe men een Nieuw-geboren kind ſal handelen, en eerſt van de wyſe om dat den navel toe te binden, af te ſnyden, en te bewinden.

INdien het kind, gelyk wy geſeit hebben ſprekende van de geboorte, dikwils noodig heeft wanneer het noch in den buik ſynes moeders is, met een goede beſtiering en behendigheit van een Handmeeſter of Vroevrouw gehandelt te wor-

den, om dat te verloſſen, en gelukkig uit ſyne gevankkenis, waer in het ſoo langen tyt is beſloten geweeſt, voor den dach te doen komen; ſoo is hare byſtant daer aen niet minder noodig, met dat het daer buiten is, ſoo wel om eenige ongeſteltheden te helpen die het in ſyne geboorte mede brengt, als om dat te beſchermen tegen vele ſiekkelykheden, aen welke de ſwakheit van ſynen ouderdom en de teederheit van ſyn lichaem het onderworpen maken. Wy hebben in geheel het voorgaende Boek byſonderlyk genoeg doen ſien, op wat wyſe het in de geboorte geholpen moet worden, nu is ons noch overig t'onderrichten wat men daer aen doen moet na ſyn geboorte: om deſe reden ſullen wy eerſt vertoonen hoe men dat de navel-ſtreng moet toebinden, afſnyden, en bewinden.

Soo ras als het kind uit de lyfmoeder is, binden en ſnyden eenige Vroevrouwen dat de navel-ſtreng af, eer ſy de vrouw van hare nageboorte verloſſen; maer men moet altyt (indien het geſchieden kan, ſonder te langen tyt te wachten) ſulks noch uitſtellen tot dat men haer inſgelyks de nageboorte afgehaelt heeft; want de lyfmoeder, die ongemeen is geopend na dat het kind daer is uitgekomen, ſou in gevaer zyn van te verkouwen door d'uitwendige lucht; terwyl men ſich beſig ſou houden met de navel-ſtreng toe te binden, behalven dat hare mond ſich een weinig toehalende, de vrouw vervolgens te moeielyker verloſt worden ſou. Om dit binden te doen gelyk dat vereiſcht word, ſal de Vroevrouw ſich duſdanig daer in dragen. Na dat ſy dan de kraemvrouw verloſt ſal hebben, ſal ſy haer terſtond een veel-dubbel gevouwen doek voor de lyfmoeder leggen om de ſelve te ſtoppen, gelyk wy op ſyn plaets geſeit hebben; daer na het kind in een warme luer geleit hebbende, ſal ſy een kennep-draet nemen vier of vyf dubbel, een vierendeel van een el, of daer ontrent lank, met een enkele knoop aen beide einden toegeknoopt, uit vrees dat de verſcheide einden van malkander wykkende, ſich niet mogten verwerren in dat bindſel te maken; en met dien draed ſoo gereed gemaekt (welken de Vroevrouw moet voor het baren vaerdig hebben, gelyk ſy mede voorſien moet zyn van goede ſcheeren, om geen tyt te verlieſen) ſal ſy de navel-ſtreng toebinden, een duim-breed van den buik, daer op terſtond een dubbele knoop leggende; dan de twee einden van den draed na d'andere zyde keerende, ſal ſy mede ſoo doen, die ſaek noch hervattende, indien het noodig is, tot grooter verſekertheit: waer na ſy de navel-ſtreng afſnyden ſal noch een anderen duim-breed boven dat bindſel, na de zyde van de moederkoek; ſoo dat 'er alleen twee duimen breed lengte van die ſtreng overig mag blyven, in 't midden van welke het bindſel gelegt ſal zyn, gelyk wy ſeggen; dat ſoo dicht geſloten moet weſen, dat 'er niet een druppel bloed uit de vaten kan loopen; maer het moet ſulks ook niet te veel zyn, uit vrees dat die daer door niet mogt als doorgeſneden worden. Hierom moet de draed daer toe wat grof weſen, en eenigſins matiglyk naeuw geſloten; nochtans is het beter dat die ſulks wat te veel als te weinig zy; want men heeft ſomtyts kinderen geſien ellendiglyk het leven met al haer bloed verlieſen, eer men dat eens gewaer wierd, om dat men haren navel niet wel toegeknoopt had. Ten einde nu men geen oirſaek van ſoo grooten ongeluk weſen mag, ſal men wel in acht nemen na dat de ſtreng afgeſneden is, of 'er niet noch eenig bloed uitleekt; en indien het ſoo was, dan ſou men daer om noch eenige knoopen leggen, om dien naeuwkeurig te ſluiten met het overige van den draed, dien men om ſulken reden noch wat lank moet gelaren hebben

hebben; 't welk gedaen zynde, ſal men het einde van dien navel ſoodanig toegebonden en afgeſneden bewinden, met twee of drie om windſelen van een klein droog doekje, of wel, indien men wil, met oly van roſen bevochtigt; voorts een ander klein dubbel doekjen op den buik van 't kind gelegt hebbende, naer boven toe, ſal men den navel, omwonden gelyk geſeit is, daer op ſchikken en leggen, ten einde die den blooten buik niet mag raken, waer op men noch een klein veelmaels dubbel gevouwen doekje ſal leggen: waer na dat bewonden ſal worden met eenen anderen doek, vier vingeren breed, om dat ſoo ſtil vaſt te houden, uit vrees dat het te veel verwiggelende, en geduurig van d'eene na d'andere zyde gedreven wordende, door de bewegingen des buiks, het bovenſte niet mogt komen af te vallen, eer de vaten volkomen aen malkander gegroeit ſouden weſen.

Men moet wel acht geven van het overige einde der navel-ſtreng, gelyk wy ſeggen, naer het bovenſte deel van den buik te leggen; ten einde by ongeval de vaten niet genoeg mogten geſloten zyn, het bloed daer ſoo ras niet uitloopen mogt, gelyk het wel doen ſou, indien men dat na beneden gelegt had; want het gebeurt ſomtyts dat deſe ſtreng van ſommige kinderen ſoo dik is, dat of ſchoon ſy voor eerſt wel ſeer naeuw toegebonden geweeſt zy, nochtans die naderhand komende te krimpen en te droogen, het bindſel daer door te los word; door middel van 't welk het bloed vervolgens niet nalaet daer uit te loopen, indien men daer geen wacht voor houd. Dit ongeval gebeurde laeſt aen een arm kind, dat op den tweeden dach ſtierf, na ſoodanigen uitvloeien van 't bloed, of ſchoon de Vroevrouw my had verſekert dat de vaten wel naeuwkeurig toegebonden geweeſt waren; en ſich verwonderende hoe ſulks had konnen geſchieden, ſeide ſy my, dat het bindſel voorſeker (gelyk in der daed waerachtig was) in dier voegen moeſt los gegaen weſen, na de mate dat de ſtreng was ingekrompen: hierom ſal men, om geen oirſaek te zyn van ſoodanigen ongeval, die noch met een nieuwe knoop moeten ſluiten d'eerſtemael dat men 't kind weder bakeren ſal, indien men oirdeelt dat het noodig mag weſen.

De navel-ſtreng duſdanig toegebonden, krimpt en droogt van dach tot dach, en ſcheid ſich dicht aen den buik gemeenelyk ten einde van ſes of ſeven dagen, en ſelden trager als op den achſten of negenden dach. Men moet die altyt van ſelfs laten afvallen, ſonder daer iets toe te doen, uit vrees dat ſy komende te vroeg af te ſcheiden, en eer dat de vaten volkomen geſloten en t'ſaem-gegroeit mogten weſen, daer een uitvloeien van bloed mogt komen, 't welk ſeer gevaerlyk ſou zyn, gelyk geſeit is, of wel dat daer een gat mogt overblyven 't welk ſeer moeielyk is om te geneſen.

Daer zyn eenige goede vrouwen, die bygeloovigheit genoeg hebben ontrent het binden van de navel-ſtreng, om te gelooven dat men het ſelve dichter of verder van den buik des kinds doen moet, naer het onderſcheid van haer geſlacht; en dat het beter is voor de jongens dat het twee goede vingers breed van de buik af zy, op dat ſy de roede te langer mogten hebben; en dat men voor de meiskens het veel dichter moet maken, om dat door dit middel de lyfmoeder opgehaelt wordende, dies te dieper ſou liggen, en haren hals te enger ſou weſen; maer het is enkel misverſtand: want op wat plaets men die ſtreng mag binden, 't zy naby, of verre, wanneer het ſelfs een halve voet lank weſen mogt, ſy ſcheid ſich altyt ter ſelver plaets af, dat is dicht aen den buik; vermits het een deel is dat volko-

men levenloos blyft, na dat het kind uit de lyfmoeder gekomen is: behalven dat dit bindſel de roede des mans, noch de lyfmoeder der vrouw niet kan intrekken, of uitlaten, dewyl deſe partien geen byſondere gemeenſchap hebben met de ſtreng van het kind; want het is ſeker dat 'er geen bindſel loopt van de lyfmoeder na deſen navel; het is alleenig wel waer dat de waterdrager, die aen de grond van de blaes vaſt is, en noch gemeenſchap heeft met de roede des mans, van daer in de navel loopt, ſoo wel in de vrouwelyke als in de mannelyke dieren: maer in een menſchelyke vrucht gaet die noit buiten den navel, en word in de ſtreng noit gevonden. Hierom dit gevoelen gants qualyk gegrond zynde, ſal men die binden ſoo wel aen de jongens als aen de meiskens, op een duim-breed van den buik, gelyk geſeit is, en niet nader, uit vrees van eenige pyn en ontſteking aen de navel van 't kind te verwekken.

Het paſt genoeg in deſe plaets te ſpreken van een ſaek van ſeer groot gevolg, die ſomtyts de macht heeft van nieuw-geborene kinderen te doen ſterven, ſonder dat men ſchier d'oirſaek daer van weet: het is namelyk een ſeer quade gewoonte die de Vroevrouwen hebben, alvorens den navel toe te binden, in den buik van het kind al het bloed te rug te dryven dat in de vaten van deſe ſtreng is, geloovende door dat middel het weder tot ſich ſelfs te doen komen, en dat te verquikken wanneer het heel ſwak is; maer het gebeurt in tegendeel: want ſoo ras als deſe vaten ſlechs een weinig verkoud zyn, verlieſt het bloed in de ſelve ſyne geeſten, en koomt in 't ſelfde oogenblik half te ſtremmen; 't welk maekt dat het ſoo te rug gedreven zynde in de lever van 't kind, bequaem is om daer aen vele groote ſiekkelykheden te veroirſaken, niet wel ſoo ſeer door des ſelfs overvloed, als om dat het volkomen ſyne natuurlyke hitte verloren hebbende, vervolgens ſeer vaerdig bedorven is, daer het ſelfs noch ontſtelt en bederft het goede bloed van het kind, waer mede dat vermengt koomt te worden. Sy gebruiken gemeenelyk, ſoo als geſeit is, deſe quade gewoonte wanneer de kinderen ſwak zyn; maer die worden veel eer daer door verſtikt: want indien ſy bloed noodig hadden om haer ſelven kracht te geven, dat ſou een goet en loffelyk bloed weſen, en niet ſoodanig dat alreets half geſtremt, en van alle ſyne natuurlyke warmte ontbloot weſen ſou. Hierom, of ſchoon het kind ſterk of ſwak weſen mag, ſal men ſich wel wachten (indien men dat niet in 't gevaer ſynes levens wilt brengen, of ten minſten daer aen ſware benaude verſtoptheden in de borſt, en groote pynen en ſnydingen in de buik veroirſaken) het bloed dat in de navel-ſtreng is, ſoodanig te rug in ſyn lichaem te dryven. Na dan de navel-ſtreng toegebonden en afgeſneden te hebben op de wyſe gelyk wy even ſeiden, ſal het geheel lichaem des kinds ſchoon afgewaſſen worden, om dat vervolgens op te doen en te bakeren, gelyk wy nu gaen te kennen geven.

XXIV. HOOFTDEEL.

Op wat wyſe een nieuw-geboren kind geſuivert moet worden van ſyne vuiligheden, gelyk ook hoe dat het wel opgedaen en gebakert ſal weſen.

WAnneer de Vroevrouw den navel des kinds ſal beſtelt hebben op de wyſe gelyk wy in 't voorgaende Hooftdeel hebben aengeweſen, dat hebbende vervolgens voor 't vyer gebragt, moet ſy dat ook ſuiveren van ſyne vuiligheden die het geboren wordende met ſich brengt, waer van d'eene zyn binnen in ſyn lichaem, gelyk de pis die in de blaes is, en het *meconium* dat in de darmen ſit; en d'andere zyn buiten, 't welk zyn ſekere witachtige, vette, en ſlymige ſmeerachtigheden uit de vuiligheden ſyner wateren voortgekomen. Daer zyn ſomtyts kinderen die haer lichaem daer van ſoodanig beſet hebben, dat men ſou ſeggen, dat ſy met jonge vette kaes waren beſtreken; en ſommige lichtgeloovige vrouwen beelden ſich ter goeder trouw in, dat het ſelve koomt van die geduurende hare ſwangerheit dikwils gegeten te hebben, daer hare kinderen ſoo vol van deſe witte ſmeerigheit zyn, die in couleur en beſtendigheit niet qualyk witte jonge kaes gelykt. Of ſchoon dit geloof belachelyk zy, ſoo is het nochtans op de achtbaerheit van *Ariſtoteles* gegrond, die op 't einde van 't *cap. 4. lib. 7. de Hiſt. Anim.* ſeit, dat het kind dikwils overladen ter weereld koomt met de ſpyſen die ſyne Moeder gegeten heeft; en dat het voor den dach koomt geheel met kleefachtig ſlym omhangen ('t welk die witte ſmeerigheit weſen mag) indien de vrouw het byſlapen gebruikt op d'achſte maend van hare ſwangerheit: maer de nieuwſte leerlingen in de konſt weten wel, dat de ſpyſen niet in de lyfmoeder komen, en dat de vlieſen die 't kind omringen en bedekken, verhinderen (wanneer de lyfmoeder ſelfs geopend mogt zyn, gelyk ſy dat ſomtyts op d'achſte maend een weinig begint te weſen) dat het zaed des mans en dat vrouw, tot aen 't lichaem van 't kind niet gebragt worden kan, om die ſmeerigheit aldaer te maken, die alleen voortkoomt, gelyk ik even geſeit heb, uit de vuiligheden der wateren daer het in beſloten is.

Het kind ſal dan van ſyne onreinigheden geſuivert worden met water en wyn, die men een weinig warm ſal doen maken om die aen alle plaetſen van ſyn licham waer ſulks weſen mag af te waſſchen; 't gene men voornamelyk ontmoet aen het hooft, van wegen ſyne hayren, en in de kreuken der lieſſens en der oxelen; welke deelen men ſachtjes ſal afwaſſchen met een klein doekjen, of met een ſachte ſpons in die warme wyn gedoopt. Indien deſe vuiligheit daer ſoo vaſt aen kleefde, dat men te veel moeite had om de ſelve van die plaetſen af te krygen, ſoo ſal men dat lichtelyk doen konnen, door haer een weinig te beſtrykken met oly van ſoete amandelen, of met een weinig verſche boter in de wyn geſmolten, en die vervolgens af te droogen: men ſal ook met kleine wieken van gerolde doekjes de ooren en de neusgaten van binnen ſuiveren en ontſtoppen: aengaende de oogen,

die

die moet men waſſchen met een ſacht doekje, dat droog zy, en niet in de wyn geſteken, om haer geen jeukte en ſmert te veroirſaken. *Galenus cap.* 10. *de ſanitate tuenda*, beſtraft ſeer wel de gewoonte van ſommige Duitſchers, die het nieuwgeboren kindeken noch noch warm van de moeder, terſtond in de rivier gingen waſſchen, geloovende dat ſoo hard te maken, gelyk men het gloeiend yſer doet; en hy verklaert te dier plaets genoeg van wat gevolg die quade gewoonte mogt weſen; want gelyk hy ſeit, men moet de ſweetgaten van 't vel ſoodanig niet toeſluiten, dat d'uitwaeſſeming des lichaems daer door ſou verhindert worden. Waerom het bequamer is het kind te waſſchen op de wyſe gelyk wy geſeit hebben.

Na dat het dan gewaſſchen en geſuivert ſal weſen van ſyne onreinigheden, en van het bloed dat in het baren uit koomt, waer van ſomtyts ſyn lichaem heel beſmet is, dan ſal men acht ſlaen op alle ſyne partien, om te ſien of ſy niet eenig gebrek hebben, of 'er niet eenige uit het lid of gebroken zyn; of het den neus recht heeft, of ſyn tong door de ſpan-ader niet te verr vaſt is, of het niet eenige geblutſte buil op het hooft heeft, en of des ſelfs gebeenten niet uit of in zyn gebogen, of het ſakje (in geval het een knechtje mogt weſen) niet te dik of geſwollen is, in 't kort of het niet eenig geweld in alle de deelen ſynes lichaems geleden heeft, en of die wel en behoorlyk geſtelt zyn; om alles te helpen volgens den aert der ongemakken die men daer in mogt ontmoeten. Maer gelyk het niet genoeg is het kind buiten aen 't lichaem geſuivert te hebben, ſoo moet men boven al noch beſorgen dat het ſich ontlaſte van de vuiligheit die het in heeft; hierom ſal men onderſoekken of het de afgangen der pis en des dreks wel open heeft; want men heeft kinderen geſien geboren worden ſonder die open te hebben, die geſtorven zyn by gebrek van hare uitwerpſelen te konnen quyt worden, om dat men daer op geen ordre geſtelt, en te goeder uur dat niet in acht had genomen. Wat de pis belangt, alle de kinderen, ſoo wel knechtjes als meiskens laten die afloopen ſoo ras ſy geboren zyn, en inſonderheit wanneer ſy de warmte van 't vyer gevoelen, en ſomtyts ook het *meconium* uit de gedarmten, maer gemeenelyk wat trager. Indien het kind dat met den eerſten dach niet koomt af te geven, ſal men, uit vrees dat het langer in ſyn buik mogt verblyven, en ſeer pynelyke ſnydingen daer in veroirſaken, dat een klein ſetpilleken in den aers ſteken, om het op te wekken tot ſich t'ontlaſten; men ſal hier toe ſich bedienen van een amandel in ſuiker gewentelt en met gekookten honig beſtreken, of wel een klein ſtukjen ſpaenſche Seep met verſche boter beſmeert: men ſal het ook tot dien einde door de mond doen innemen een vierendeel loots geſuiverde caſſie, of wel een weinig ſyroop van venus-hayr, of van roſen, gemengt met een weinig oly van ſoete amandelen ſonder vyer uitgetrokken, dat noch den buik met de ſelfde oly beſtrykkende, of wel met verſche boter. Men ſal kennen dat het kind ſyn *meconium* heeft afgegeven, wanneer de materien die het afgaet haer ſwart couleur in witachtig verandert ſullen hebben, 't welk den tweeden of derden dach gebeurt, allenxkens die verw na de mate dat 'er nieuwen afgank koomt van de melk, die in deſen tyt ſich met d'eerſte koomt vermengen.

Het koomt hier genoeg te pas t'onderſoekken wat het *meconium* is, en waer van het mag voortkomen, daer het een uitwerpſel is, in beſtendigheit en in couleur gelykkende het merg van de caſſie, 't welk men in de gedarmten des kinds ontmoet,

moet, wanneer het ter weereld koomt: hierom ſonder my langer op te houden ontrent d'onderſcheide uitlegging der Schryveren, aengaende het ſelvige, ſoo ſal ik oprechtelyk myne gedachten daer over ſeggen; te weten, dat het voortkoomt uit overtollig bloed, ſich dagelyks ontlaſtende, gelyk dat geſchied in allerhande perſoonen, en van allerhande jaren, door middel van de lever-pyp, die komende uit de holle gedeelte der lever, dit overtollig bloed gaet ontlaſten in den twaelfvingers-darm, waer uit het *meconium* gemaekt word, 't welk naderhand dient om de gedarmten van de vrucht open en uitgebreid te behouden, op dat ſy na de geboorte haren plicht wel ſouden verrichten; en om waerlyk bekent te maken dat dit alſoo geſchied, en dat het overtollig bloed geduurig word afgedreven door deſe lever-pyp in den twaelfvingers-darm, gelyk ik ſeg, ſoo is 't dat men lieden ſiet, die op den ouderdom van tachtig jaren noit eenigen ader geopend gehad, en dien volgens uitwendig geen bloed verloren hebben, die niet te min dat inwendig doen, en dagelyks gedaen hebben, gelyk men noodſakelyk bekennen moet: want indien het niet ſoodanig ontledigt wierd, dan ſouden ſy wel ras door des ſelfs te groote overtolligheit moeten ſtikken. Ik weet wel, dat vele my ſouden konnen ſeggen, dat het beter te gelooven is dat deſe ontlaſting geſchied door de takken van de poortader, die ſich door geheel het darmſcheel verſpreiden; maer ſy die de rontomloopende beweging des bloeds kennen, weten wel dat ſulks natuurlyker wyſe niet kan geſchieden; en ik geloof dat ſy veel eer van myn gevoelen ſullen weſen, indien ſy daer ontrent goede opmerkking willen nemen. Het ſou niet genoeg zyn, om myne gedachte te wederleggen, my tegen te werpen, dat indien d'overtolligheit van bloed dus dagelyks ontledigt wierd, men altyt bloedigen afgank ſou hebben; want men weet wel, dat dit gedeelte van overtollig bloed ('t welk ſeer klein is in vergelykking van d'andere uitwerpſelen der gedarmten onder welke 't vermengt ſit) daer lichtelyk verandering van verw ontfangt door de beweeging, en als een ſlag van koking, die daer geſchied; waer van daen het voortkoomt dat men 't ſelve niet ſoo ſichtbaerlyk kan merkken in een volwaſſen menſch, als in een nieuwgeboren kind, by 't welk dat *meconium* ſonder eenige vermenging zynde, de verw daer van beter behoud, gelyk alleen uit het bloed voortgekomen, 't gene is afgeſondert geworden als onnut tot des ſelfs voedſel, en op die wyſe uitgedreven. Doch aengeſien daer weinig overtollig bloed in het lichaem van 't kind is, wanneer het ſyn verblyf in de lyfmoeder heeft, om dat het veel noodig heeft tot ſyn voedſel, en tot ſyn aenwas, behalven dat het ſelve nu al is geſuivert door de Moeder, eer dat het daer aen word geſonden, ſoo maekt het ook weinig *meconium*, geduurende heel den tyt van de ſwangerheit, waer van het om die reden ſich niet ontloſt, terwyl het in de lyfmoeder ſit, maer wel wanneer het geboren is: want dan nuttigt het ſyn voedſel door de mond, waer van het vele andere uitwerpſelen maekt, die dat verplichten dit eerſt uit te dryven: en of ſchoon het *meconium* van binnen in de ingewanden des kinds heeft verbleven, geduurende heel den tyt dat het in den buik ſynes moeders geweeſt is; nochtans ('t gene te verwonderen ſtaet) ſoo ſcheelt het veel dat het ſoo quaden reuk niet heeft als de nieuwe uitwerpſelen die van 't voedſel gemaekt worden van de ſpyſen die 't met ſynen mond nuttigt, na dat het geboren is, hoewel ſy daer gants korten tyt in verblyven, en het ſich dagelyks daer van ontlaſt.

Soo ras dan als de Vroevrouw het kind gewaſſen en gereinigt ſal hebben; gelyk

nu geſeit is, en dat ſy achtgeſlagen ſal hebben op alle de deelen van ſyn lichaem, ſal ſy dat in de lueren en dekens winden, eerſt beginnende in dat het hooft te dekken met een klein lynwaten bagyntje, en een wollen mutsje daer boven, eerſt op ſyne fontein leggende een drie of vier-dubbelt gevouwen ſacht doekje, vier vingeren breed, dat aen 't bagyntje moet vaſt gehecht weſen, om niet te verwiggelen, met een kleine ſpeld het hooft na boven, op dat die het kind niet ſou konnen ſteken; dit dubbelt gevouwen doekje dient om de herſſenen van 't kind, die op deſe plaets noch niet met been zyn bedekt, te beſchermen ſoo wel tegen de koude, als tegen andere ongemakken. Sy ſal het ſachte dunne doekjes achter de ooren leggen, om de vochtigheden in te trekken die daer gemeenelyk voortkomen: dit gedaen zynde ſal ſy dat noch andere doekjes op de borſt leggen, als mede onder de oxelen, en in de kreuken van de lieſſens; waer na ſy dat wel vaſt ſal bewinden, na dat in warme lueren gelegt te hebben. Het is niet noodig hier naeuwkeurig te beſchryven, hoe dat ſy ſich daer in moet dragen; want daer is geen vrouw die geen kennis heeft van ſoo ſeer gemeenen ſaek; maer wy ſullen alleenig in 't gemeen ſeggen, dat het kind niet te vaſt in ſyne lueren geſloten moet weſen, en voornamelyk ontrent de borſt en de mage; op dat het te vryer adem mag halen, en om te vermyden dat het door dit perſſen niet verplicht weſen mag, tot de melk die het heeft ingeſogen weder uit te ſpuigen, uit oirſaek dat de maeg ſich niet genoegſaem kon uitbreiden om die in te houden; 't welk ſomtyts by verloop van tyt, dit braken in een vaſt-aenhangende gewoonte verkeerende, groot nadeel aen het kind kan toebrengen; waerom men daer wel acht op moet geven. Syne armen en beenen ſullen in ſyne lueren gebonden weſen, zynde wel recht uitgeſtrekt, en daer na bewonden om de ſelve in dien ſtant te behouden; te weten de armen langs het lichaem neder, en de beenen nevens malkander in gelykken ſtant, met een weinig van de linnen luer tuſſchen beiden, uit vrees dat ſy niet mogten komen te ſmerten door naekt malkander te raken en tegen een aen te wryven: hier op ſal men vervolgens het hooft vaſt en recht houden, door een linnen hulſel, dat aen beide zyden ſal vaſt geſpelt worden, daer na het kind in meer dikke wolle lueren windende, om dat warm te houden. Het moet dus opgebakert weſen, om aen ſyn klein lichaem een rechte figuur te geven, die bequaemſt en beſt paſt voor een menſch, en om het te gewennen ſich op ſyn twee voeten te houden; want ſonder dit, ſou het miſſchien op handen en voeten te gelyk gaen, even als de meeſte andere dieren.

Behalven alle deſe uitwerpſelen daer wy van geſproken hebben, heeft het kind noch ſeker tay ſlym of quyl, in de maeg overig gebleven, van d'overtolligheden ſyner vlieſen, dat het in d'eerſte dagen door de mond uitwerpt. Om het daer in te helpen, ſal men dat met een klein lepelken een weinig geſuikerde wyn geven, die men 't ſal doen doorſwelgen, met ſyn hooft een weinig om hoog te houden, ſulks twee of driemael in den eerſten dach doende, in welken men dat niet te ſuigen moet geven voor dat al 't ſlym of wel meeſt is uitgeworpen, of verteert en afgeſet door de maeg; uit vreeſe dat de melk met deſe taeye vochtigheit vermengt zynde daer door niet bedorven mogt worden, gelyk het gebeuren ſou, indien men terſtond dat te ſuigen gaf. Sommige geven om de ſelve reden daer aen, oly van ſoete amandelen, ſonder vyer uitgehaelt, met een weinig ſyroop van venushayr. De Joden hebben de gewoonte van hare kinderen boter en honig te doen innemen,

nemen, die ſchier de ſelfde werkking voortbrengen; en ſulks doen ſy om te volgen 't gene in 't ſevende Capittel van Jeſaia geſeit is: *Een Maget ſal ontfangen en eenen Sone baren, en hy ſal Emanuël genoemt worden: hy ſal boter en honig eten, ten einde hy mag weten het quade te verwerpen, en het goede te verkieſen.* Maer de wyn is noch beter, om dat die het ſlym meer verdunt en los maekt, en 't gene daer noch overig blyft ook koken en verteeren helpt; en het ſuiker helpt om af te dryven, en verſacht de ſcherpigheit des wyns. Nu na dat ſoodanigen hulpmiddel te hebben doen innemen, ſal men dat ſoetjes tot ruſten leggen, liggende op ſyn zyde, ten einde de uitwerpſelen te lichter voortgebragt en uitgedreven mogen worden door de mond; want indien het kind op ſyn rug lag, ſoo ſou 'er gevaer weſen dat die in de mond blyvende, voor een gedeelte op de borſt ſouden vallen, waer door het verſtikt, of ten minſten ſeer beſwaert worden mogt. Laet ons tegenwoordig ſien op wat wyſe men dat moet voeden, en naderhand beſtieren.

XXV. HOOFTDEEL.

Hoe een nieuw-geboren kind gevoed en beſtiert worden moet.

HEt kind, dat wanneer het in den buik ſyner moeder was, geen ander voedſel had dan het bloed 't welk het door de navel-vaten ontfing, heeft by gebrek van dat ſelve, wanneer het daer uit gekomen is, noodig door de mond het te nuttigen, met de melk uit hare borſten te ſuigen: nochtans is het niet goet, ſoo ras als 't geboren is dat te ſuigen te geven, om te vermyden dat ſoo haeſtigen verandering, ſoo wel ten aenſien van 't onderſcheid deſes voedſels, als van de wyſe om dat te nuttigen, geen oirſaek mogt weſen van eenige ontſteltenis ſynes geſontheits. Men moet dat eerſt het ſlym laten loſſen 't welk het heeft in de maeg, met daer aen te geven, gelyk wy in 't voorgaende Hoofdeel geſeit hebben, geduurende den eerſten dach een weinig wyn en ſuiker, om dat te verdunnen en los te maken; ten einde de melk, die het vervolgens ſal komen te nuttigen, daer door niet bedorven worde, met dat taeye ſlym vermengt zynde; hierom is 't beter tien of twaelf uuren te wachten, eer dat men 't laet ſuigen, ten einde dat ſlym volkomen uitgeworpen, of verteert en afgedreven mag weſen, na welken tyt men daer aen de borſt geven ſal.

Het was te wenſchen dat men het die van ſyn eigen moeder niet gaf, dan ſlechs na den achſten dach van haer kraembed voor 't vroegſte, en ſelfs vyftien of twintig dagen te laten voorby gaen, ten einde dat alle de humeuren hares lichaems wel gematigt en herſtelt zynde van d'ontroeringen die ſy in den arbeid ontfangen hebben, gelyk ook hare overtolligheden geheel afgedreven door middel van hare ſuiveringen, hare melk dies te meerder geſuivert ſou weſen: behalven dit is het, dat de doortochten der borſten noch niet wel geopend zynde, de ſelve gemeenelyk dan noch ſeer moeielyk te ſuigen zyn voor het nieuw-geboren kind, geduu-

rende d'eerſte dagen, wanneer men die een andere vrouw ſou mogen laten ſuigen. Maer dikwils hebben de arme lieden de middelen niet om ſoo vele voorhoeden te gebruiken, en ſoodanige moeders zyn gedrongen hare kinderen ſelfs van den eerſten dach aen te ſuigen: ſomtyts ontmoet men vrouwen die niet willen lyden dat andere dan ſy hare borſten een weinig doen ontledigen door het ſuigen van een volwaſſen perſoon, of door een ander kind dat nu al ſterk weſen mag; of ſy ſullen ſelfs die uithalen door een glaſen ſuigertje, gelyk als 'er afgebeeld is in 't begin van 't negende Hooftdeel deſes derde Boeks; waer na ſy haer kind aen de borſt ſullen leggen, wanneer hare melk een weinig ſal hebben beginnen te loopen; en ſy ſullen voortgaen in ſoodanig te doen tot dat het kind ſelfs die gemakkelyk ſal konnen nithalen.

Daer zyn 'er die gelooven dat de melk van een nieuwe kraemvrouw in 't begin beter voor 't kind is, dan of ſy geſuivert was; en dat die het dient om den buik te openen, en het *meconium* uit de ingewanden af te dryven: maer ook de ſnydingen, die deſe onſuivere en verhitte melk daer aen veroirſaekt, zyn het vry wel nadeeliger dan ſy dat tot iet anders nut weſen kan: hierom is het veel beter, indien het geſchieden mag, ſulken nieuwen melk daer niet aen te geven.

Wat aengaet den tyt op welken men aen een nieuw-geboren kind de borſt geven moet, ſulks ſal niet weſen dan na tien of twaelf uuren, om de redenen die wy daer van gegeven hebben: en om het op te wekken tot die aen te vatten (want daer zyn 'er ſomtyts die dat twee of drie dagen niet willen doen) moet de voeſter dat van te voren een weinig van hare melk in ſyn mond en op ſyne lippen ſtralen, om het allenxkens die te doen proeven, waer na ſy dat hare borſt noch druppende geven ſal, die ſy een weinig met hare hand ſal aenperſſen, wanneer het de Tepel gevat ſal hebben, op dat de melk daer te lichter ſou uitkomen, en dat het kind, 't welk dan noch geen groote kracht heeft, ſoo grooten moeite niet ſou hebben om die te trekken en te ſuigen, allenxkens ſoo voortgaende tot dat het volkomen te ſuigen gewent is.

Indien de voeſter veel melk heeft, ſoo moet ſy geen ander voedſel aen haer kind geven ten minſten in de twee eerſte maenden. De dieren doen ons wel ſien dat alleen de melk genoegſaem is om een kind te voeden, terwyl ſy vyf of ſes van hare jongen, en ſomtyts noch meer, daer mede onderhouden, ſonder dat ſy eenig ander voedſel nemen dan langen tyt daer na. Wat belangt de hoeveelheit van de melk die het kind voeden moet, die ſal geſchikt zyn na ſynen ouderdom en na ſyne krachten: in d'eerſte dagen ſal men daer aen ſoo veel en ſoo dikwils niet geven, ten einde ſyn maeg die noch niet gewent is de ſelve te koken, die te beter verteeren mag; en vervolgens daer op ſal men de ſelve allenxkens gaen vermeerderen, tot dat men het die vol op geven mag: wat aengaet den tyt en de uur, die moeten daer in niet bepaelt zyn; want ſulks ſal weſen t'alleer uur by dach en nacht wanneer het daer luſt na ſal hebben, en dat dit liever zy weinig en dikwils, dan het ſelve veel t'effens te doen nemen, op dat ſyn klein maegje die melk beter mogt koken en verteeren, ſonder de ſelve weder uit te werpen en te ſpuigen, gelyk het dikwils doet, wanneer hy die niet licht kan behouden. Nochtans is het goet het kind te gewennen, indien men kan, om geduurende den dach niet dan alle twee uuren voort meeſt te ſuigen, en by nacht dat de borſt niet te geven, dan wanneer het van ſelfs wakker word.

Na

Na dat het kind alleenig met ſog twee of drie maenden lank gevoed weſen ſal, en meer of min, na dat men ſou ſien dat het meerder voedſel noodig mogt hebben, ſoo ſal men dat pap geven, gekookt van tarwen bloeme en Koeien-melk; wel paſſende in d'eerſte malen dat weinig te geven, en die niet te dik zy, uit vrees dat de maeg daer van niet t'effens overladen mogt weſen, om daer toe noch niet gewent te zyn. Doch op dat die te lichter om verteeren ſou zyn, ſoo moet men de bloeme een weinig in den oven laten ſetten, die daer in leggende op een aerden vat, na dat het brood daer uit ſal gehaelt weſen, die altemets omroerende op dat ſy gelykkelyk droogen mogt. De pap van ſoodanigen meel gekookt, behalven dat die dan eerder gekookt word, is wel beter dan die men gemeenelyk kookt, die veel ſwaerder en ſlymiger is, en moeielykker te verteeren in de maeg; want van raeuw meel gekookt zynde, ſoo valt het wel moeielyk die ter degen te koken, ſonder het beſte deel van de melk te verlieſen, waer na daer van alleenig het groſſte blyft; en dat men door langen tyt die te koken, hare ſmaek en kracht doet verlieſen. Men moet ook wel in acht nemen dat de melk, waer van men deſe pap koken ſal, ſoo nieuw als 't kan gemolken mag weſen; want daer zyn in de melk ſekere ſubtyle geeſten, die uitwaeſſemen wanneer die lang is gemolken, gelyk mede doen de geeſten der mineraliſche wateren, wanneer ſy over lang uit haren bron zyn gehaelt. Wanneer men het kind duſdanigen pap ſal hebben doen innemen, waer van men dat niet meer dan eenmael 's daegs geven ſal, en voornamelyk 's morgens, of ten hoogſten tweemael, ſal ſyne voeſter het een weinig laten ſuigen, ten einde die pap door hare melk dunder gemaekt, in ſyne maeg dies te lichter verteert worden mag.

Daer zyn vele vrouwen die de nieuw-geborene kinderen van d'eerſte dagen aen pap geven: de voeſters die weinig melk hebben gebruiken gemeenelyk deſe wyſe, om haer het ſchreyen te beletten gelyk ſy doen wanneer ſy honger hebben: maer ſomtyts is dat alleen machtig haer te doen ſterven, gelyk ik verſcheidemalen heb ſien gebeuren, om de moeielykheit van 't verteeren, en om de verſtopping die dit voedſel veroirſaekt, dat ten aenſien van de dikke en kleefachtige beſtandigheit, niet dan ſeer moeielyk doorgank kan vinden in de maeg en in de gedarmten, die in 't begin ſeer ſwak en teer zyn, en noch niet wel geopend of uitgerekt; om welke reden de kinderen groote verſtoptheden en moeielykheit in 't ademhalen krygen, met ſnydingen, pynelykheden, en dik-geſwolle buiken, ſtuipen, en dikwils de doot. Hierom moet men haer die niet geven dan ten minſten na twee maenden; en ſelfs of men al drie of vier volle maenden was ſonder een kind die te geven, het ſou daerom maer beter varen, wanneer ſyn voeſter ſlechs geen gebrek had van ſog.

Als dan het kind ſyn genoegen geſogen ſal hebben, ſal de voeſter dat in een wieg t'ſlapen leggen, en niet nevens haer in een ſelfde bed; uit vrees dat ſy onwetend het ſelve mogt komen te doen ſmooren, met daer op te liggen, gelyk ik aen een arme vrouw heb ſien gebeuren die haer kind alſoo had doot gelegen; 't zy dat ſy ſulks uit boosheit gedaen had, om daer van ontſlagen te zyn, 't zy dat het onoſel geſchied was, waer van ſy alleenig de waerheit wiſt: wanneer ſy wakker wierd, vond ſy ſich liggen op het hooft van haer arm kind, dat ſoodanig geſmoort was, ſonder dat ſy ſulk gewaer had geworden, volgens het gene ſy heiliglyk betuigde. Het zyn naeuwlyks twee jaren dat ik noch diergelykken ongeval

heb weten gebeuren aen een ſeer ſchoon eenig kind van een aenſienelyke vrouw, die ik had helpen verloſſen, dat ſoodanig geſmoort door ſyne voeſter gevonden wierd vier dagen na dat het geboren was; 't welk de moeder ſchier had van droefheit doen ſterven: en na dien tyt heb ik noch getuige geweeſt van het doodelyk verdriet der vrouw van een Saekbeſorger voor 't Chaſtelet, door haer eenig kind geſien te hebben, waer van ik haer den voorgaenden dach had helpen verloſſen, ſoodanig door ſyne voeſter verſmoort; 't welk haer dies te gevoeliger verdriet veroirſaekte, om dat hare vreugde bovenmaten groot had geweeſt, van wegens gelukkig verloſt te zyn van dit levendig kind, dat een Soon was, en ſeer welvarend; na voorheen twee doode kinderen in haren buik gedragen te hebben, in hare twee eerſte voorgaende ſwangerheden; 't welk haren man had verplicht my te bidden ſyne vrouw voor deſe derdemael te helpen verloſſen, geloovende, gelyk hy ſeide, dat ik haer beter ſou bedienen dan een ander Handmeeſter gedaen had, die haer de twee eerſte malen in het baren had bygeſtaen. Deſe voorbeelden geven genoeg te kennen hoe noodſakelyk het zy, wel acht te nemen op een ſaek van ſoo grooten gewicht. Maer om ſoodanigen ongeluk te vermyden, ſal de voeſter het kind in een wieg leggen nevens haer bed, van welke 't hooft, boven rond, bedekt weſen moet, om daer eenig dekkleed over te hangen, en te beletten dat 'er geen vuiligheit op ſyn aengeſicht mag vallen, en dat het niet te veel lichts ſoude ſien, voortkomende van de ſtralen der Son, of van een kaers, en van het vyer die in de kamer mogten weſen. Het ſal op ſyn rug gelegt worden, ſoodanig dat het door een oorkuſſen het hooft wat verheven mag hebben; en om daer aen de ſlaep te eer te verwekken, ſal de voeſter het ſoetelyk wiegen, met een kleine gelykke beweging, ſonder ſulks te hard te doen; door dien ſy dan het teeren van de melk die in de maeg is verhinderende, dat aendryven ſou tot die ſpuigende uit te werpen; 't welk eveneens geſchied als in perſoonen die zee-ſiek wordende alles uitbraken, niet ſoo ſeer uit oirſaek van de reuk van 't ſout water, als door het ſchudden en hobbelen van 't ſchip daer ſy in zyn; 't gene inſgelyks aen vele vrouwen gebeurt wanneer ſy ſlechs met een wagen of karos ryden, en ſy dat niet gewoon zyn: maer om voor te komen dat men niet gehouden ſou weſen het kind ydermael te wiegen wanneer men dat tot ſlapen wil leggen, ſoo is het goet, dat van eerſten aen niet heel daer aen te gewennen, indien men kan, en het natuurlyk de ſlaep te doen over komen. Men moet ook geen ſekeren noch vaſt bepaelden tyt hebben om dat te doen ruſten; want het is goet dat het t'aller uur van den dach, of van de nacht ſlaept als het daer luſt toe heeft, en gemeenelyk ſlaept het dies te meer hoe dat het welvarender is: nochtans indien men ſiet dat ſyn ſlapen een redelyke middelmatigheit te buiten gaet, ſoo ſal men dat daer in een weinig beletten; om 't welk te doen de voeſter het op den arm ſal nemen om dat in 't licht te brengen, ſingende met een ſoete aengename ſtem, en het iets affchynend vertoonende, dat ſyn geſicht mag verheugen, en het een weinig doudeinende om ſyne ſlaperigheit te verdryven; want door te lang te ſlapen, word de natuurlyke warmte ſoodanig naer binnen getrokken, dat die als begraven is, door middel van 't welk geheel het lichaem, en voornamelyk de herſſenen ſoodanig verkouwen, dat de gevoeligheden en de ſinnen des kinds daer door gants verſtompt, en hare werkſaemheden traeg en loom zyn.

Wanneer het jong kind in de wieg liggen ſal, moet ſyn aengeſicht gekeert zyn

na

na 't vyer, na de keers, of na den dach, ten einde dat recht daer na ſien mag, en niet gedrongen zy geduurig na ter zyden te kykken; want dikwils dat doende, ſou het licht ſcheel worden. Hierom ſal men tot meerder ſekerheit op het hooft van ſyn wieg eenig dekſel leggen, gelyk wy geſeit hebben, om dat te beletten het licht te ſien; ſoo dat door dit middel ſyn geſicht wederhouden zynde van gints en weder te keeren, te beter geſterkt en beveſtigt mag worden. Laet ons nu ſien hoe de voeſter dagelyks het kind moet ſuiveren van ſyne onreinigheden.

Gelyk de jongen van alle andere dieren het lichaem vry, en in geene bewindſelen gebonden noch belemmert hebben, ſoo ontlaſten ſy ſich lichtelyk van hare vuiligheden, ſonder daer van bevuilt noch beſmet te worden; en ſy hebben die ſoo haeſt niet uit haren buik uitgeworpen, of haer moer (indien ſy ſelfs dat niet doen konnen) ſulks gewaer wordende, werpt die terſtond uit de plaets daer ſy in liggen, of helpt die ten minſten aen een kant daer ſy haer niet ſchaden konnen: maer het gaet mede ſoo niet met de kinderen, die in lueren en banden bewonden, gelyk men is gehouden te doen om haer een rechte geſtalte te geven, die alleen beſt aen de menſch paſt, hare vuiligheden niet konnen uitwerpen, ſonder ter ſelver tyt hare lichamen daer door beſmet te hebben, in welke (om dat men ſulks niet kan merkken, van wegen die bewindſelen) ſy dikwils ſoo lang blyven liggen, tot dat der ſelver quade reuk in de neus van hare voeſter koomt, of dat ſy daer aen twyffelt of achterdocht krygt, door het kryten en ſchreien van 't kind, 't welk het ongemak voelt van de vochtigheit en ſcherpigheit: hierom moet men dat twee of driemael 's daegs losmaken en verſchoonen, en ſelfs ſomtyts by den nacht, indien ſulks noodig is, om dat van ſyne vuiligheden te ſuiveren, en daer aen ſchoone lueren te geven, die met ſeep ſchoon gewaſſchen moeten zyn, en niet alleenig verſcheide mael uitgeſpoelt; gelyk de meeſte gehuurde voeſters gewoon zyn te doen; 't welk groote jeukte en rudigheit aen 't lichaem des kinds veroirſaekt, van wegen ſekere ſiltigheit, die uit ſulke vuiligheden voortkomende, daer ſoo licht niet uit gaet, wanneer de lueren daer van zyn ingenomen, dan wanneer men met zeep die weder uitloogt. De bequaemſte tyt om het kind los te maken, is terſtond na dat het ſyne vuiligheden heeft uitgeworpen, ſonder dat lange daer in te laten liggen, dan tot dat het is wakker geworden, indien het dan ſliep. Nu gelyk het die alle uuren kan uitwerpen, ſoo kan men ook geenen anderen tyt bepalen in welken men ſulks mag doen, als dien van deſe noodſakelykheit: dit is te ſeggen, dat het ſoo menigmael moet weſen, als het vereiſcht word om dat ſuiver te houden.

Het kind moet voor 't vyer gebakert worden, en ſyne lueren moeten wel gedroogt en gewarmt zyn, eer men dat daer in leggen ſal, uit vrees dat hare koude en vochtigheit het niet eenige kolyk en ſnydingen in de buik mogten veroirſaken. De voeſter ſal inſgelyks beſorgen dat van tyt tot tyt dunne fyne doekjes achter de ooren en onder de oxelen te leggen, om de vochtigheden op te droogen die daer uit voortkomen; ſich wel wachtende in d'eerſte dagen, de ſtreng van ſyn navel niet te ras te doen afvallen, eer dat de vaten volkomen t'ſaem gegroeit mogen weſen. Sy ſal ook, ſoo menigmael als ſy dat bakert, ſien of het bloed daer niet uit koomt, om voor d'eerſtemael niet wel geknoopt geweeſt te zyn, of om dat het bindſel los-gegaen weſen mogt; en na dat dit einde van de ſtreng geheel af-

afgevallen ſal zyn, ſal ſy noch eenige dagen den navel toebinden, daer noch altyt een dik gevouwen doekjen op latende, tot dat die wel vaſt mag geneſen zyn, en geheel neergeſet, en naer binnen ingetrokken. Behalven dit, ſal ſy het noch boven op de fontein van 't hooft, onder ſyn begyne, eenen anderen veel-dubbel gevouwen doek leggen, ſoo wel om de herſſens warm te houden, als om die te beſchermen tegen de onheilen van buiten die de ſelve lichtelyk ſouden konnen quetſen, van wegen de ſachtigheit in deſe plaets, die met geen been is bedekt. Sy ſal ook groote ſorg dragen van haer kind niet te hard te laten ſchreien, en byſondelyk in d'eerſte dagen; uit vrees dat ſyn navel niet na buiten gedreven mogt worden, en in een uitwendig geſwel veranderen, of dat het geen breuk in de lieſſens mogt krygen: want ſy moet ſich niet laten vervoeren door het ſeggen van eenige onwetende wyven, die willen dat men ſomtyts het kind noodſakelyk hard ſou laten ſchreien, om ſyne herſſenen daer door t'ontlaſten. De twee beſte middelen om dat te ſtillen wanneer het ſchreit, zyn het te ſuigen te geven, en het te bakeren om het van ſyne vuiligheden te reinigen. Sy moet het ook eenige aengenaemheden in 't geſicht vertoonen om dat te verheugen, en het ſelve afwenden van 't gene dat eenige vrees kon verwekken, of verdriet veroirſaken.

Ik heb verſcheide nieuw-geborene kinderen geſien pynelyke geſwellen aen de borſten hebben, dikwils voortkomende van dat de Kraembewaerſters haer de Tepeltjes der borſten trekken en ſuigen, voorgevende daer melk uit te doen komen, of veel eer een weinig weyachtigheit die daer in mogt ſitten, en de Tepeltjes der meiskens te fraeier te maken; maer het is een verkeerde wyſe van doen, die daer aen dikwils deſe pynelyke ontſtekingen daer komende kan veroirſaken, die nochtans korten tyt daer na verdwynen, indien men ſich onthoud van de ſelve borſten ſoo te trekken of te ſuigen, daer een dun doekjen op leggende, bevochtigt met oly van roſen en aſyn, en ſich wel wachtende dat het kind niet te ſeer in ſyne lueren geſloten zy ontrent deſe partie.

Al het gene wy in dit tegenwoordig Hooftdeel geſeit hebben, aengaende de beſtiering en handeling van het nieuw-geboren kind, moet alleen verſtaen worden van dat in goede geſontheit is; want indien het eenige ſiekkelykheit krygt, ſoo moet het gehandelt worden na dat ſyne toevallen het ſullen vereiſchen. Dit is het gene wy tegenwoordig t'onderſoekken hebben in heel het vervolg van dit Boek.

XXVI. HOOFTDEEL.

Van de ſiekkelykheden der kleine kinderen; en eerſt van de ſlaeuwten der Nieuw-geborene.

NAeuwlyks zyn de jonge boomen opgereſen uit den ſchoot der aerde, die hare moeder is, of vele ſterven dikwils terſtond daer na; aengeſien hare kleine ſtammen, van wegen de teederheit harer ſubſtantie, lichtelyk gevaer loopen, en

en niet dan met moeiten de minſte ſaek die haer tegen is wederſtaen, tot dat ſy een weinig grooter geworden zyn, en ſterkke diepe wortelen geſchoten hebben: van gelykken ſien wy ook gemeenelyk meer dan de helft van de kleine kinderen ſterven, eer dat ſy ſlechs twee jaren zyn oud geworden, ſoo wel om de teederheit en ſwakheit harer lichamen, als om dat ſy in dien ſlappen ouderdom, niet anders dan door haer kryten, d'ongemakken konnen uitdrukken die ſy van binnen gevoelen; en ſelfs vele ſterven van ſtuipen, of andere ſiekkelykheden, voor den ſevenden dach, gelyk *Ariſtoteles* wel heeft aengemerkt, *lib. 7. cap. 12. de Hiſt. Animal*; 't welk maekte dat men by ſynen tyt geenen naem aen de kinderen gaf dan op den ſevenden dach. Wy hebben hier voren vertoont, hoe ſy in de beginſelen gehandelt moeten worden om haer in goede geſontheit te bewaren, en nu gaen wy ſpreken van de ſiekkelykheden aen welke ſy onderworpen zyn, inſonderheit van hare geboorte, tot dat ſy ſeven of acht maenden oud zyn geworden. Laet ons eerſt handelen van eenige met welke ſy geboren worden, waer na wy ons werk ſullen maken van die haer gemeenelykſt op den hals komen.

Het eerſte ongeval dat men moet helpen, is de ſlaeuwte, daer vele kinderen in zyn wanneer ſy ter weereld komen; 't gene men dikwils ontmoet, niet om dat ſy ſoodanig zyn uit haer aert, maer van wegen 't geweld eenes quaden arbeids, of van wegen dat die ſeer lang heeft geduurt, waer in ſy ſoo veel geleden hebben, dat ſy ſomtyts na dat ſy geboren zyn, ſoo ſwak bevonden worden, dat men naeuwlyks ten eerſten bekennen kan of ſy levendig of doot zyn; uit oirſaek dat men haer niet een eenig deel van haer lichaem bewegen ſiet, 't welk ſomtyts ſoo blaeuw en ſoo bleek is, voornamelyk aen 't aengeſicht, dat men haer volkomen verſtikt gelooft; en ſomtyts naer eenige geheele uuren in ſulken ſtaet geweeſt te zyn, bekomen ſy weder allenxkens uit hare ſlaeuwte, als of ſy weder opſtonden, en als uit de doot in 't leven keerden.

Men ſal oirdeelen dat het kind niet in der daed doot is (of ſchoon het op 't eerſte aenſien ſulks ſchynt te weſen) indien de vrouw dat met kracht ſich heeft voelen bewegen een weinig te voren eer dat ſy daer van in de kraem quam; indien ſy geen groote bloedſtorting gehad heeft; en indien haren arbeid niet ongemeen ſwaer is geweeſt: maer men ſal volkomen verſekert weſen dat het noch levendig is, of ſchoon het niet een ſchreeuwtje geeft, en niet een eenig gedeelte van ſyn lichaem verroert, na dat het geboren is; indien men dat de hand op de borſt leggende ſyn hert voelt bewegen, en indien men de ſtreng van den navel aenrakende dicht by ſyn buik, de ſlagaderen daer in noch voelt kloppen. Dan moet men door alle middelen trachten dat uit ſyne ſlaeuwte weder te doen bekomen.

Doch op dat men 't de noodige byſtant ſou mogen toebrengen, ſoo ſal men dat ten eerſten in een ſeer warme luer leggen om dat voor 't vyer te brengen; waer het zynde, de Vroevrouw wat wyn in haer mond genomen hebbende, het een weinig daer van in den ſynen ſal blaſen, dat verſcheide malen herhalende indien het noodig is: ſy ſal het ook op den buik en op de borſt dubbel-gevouwen doekken leggen in andere wyn nat gemaekt, die ſy tot dien einde ſal hebden doen warm maken; ſy ſal dat het aengeſicht onbedekt laten, op dat het te lichter mogt konnen adem-halen; en om dat noch meerder te helpen, ſal ſy het de mond een weinig open houden, en het de neusgaten ſuiveren met kleine linnen wiekjes ook genet in de wyn, om dat de reuk daer van te doen krygen; ſy ſal het alle de

deelen van ſyn lichaem warmen, om het bloed en de geeſten daer weder in op te wekken, die om alle na binnen geweken te zyn van wegen de flaeuwte, het in gevaer brengen van verſtikt te blyven: dus allenxkens doende, het kind ſyne krachten hervattende, ſal als ongevoelig komen tot ſyne ledenen d'eene na d'andere te bewegen, waer op het vervolgens in 't begin eenige kleine ſwakke ſchreeuwtjes ſal geven, die ſich vermeerderen ſullen en naderhand krachtiger voortkomen hoe dat het vryborſtiger adem ſal halen.

Behalven deſe middelen daer wy nu van geſproken hebben (die ſonder twyffel de beſte en de ſekerſte zyn, voor de flaeuwten der nieuw-geborene kinderen) hebben de Vroevrouwen noch andere die ſy gemeenelyk gebruiken, en ik niet voor goet keuren kan, niet alleenig om dat ſy onnut zyn, maer ook om dat ſommige van die gants ſchadelyk zyn voor het kind. De meeſte ſnyden een ſtuk van een ajuin, en houden dat terſtond voor des kinds neus, geloovende dat des ſelfs reuk de kracht heeft om dat uit ſyn flaeuwte te doen bekomen; waer in ſy ſeer miſſen: want indien het kind daer na verquikt word, ſoo is dat niet door de werkking van de reuk des ajuins, maer veel eer door het ſcheppen van de lucht die het noodig had, die het dan begint te genieten. Hierom is het beter dat in ſyn volkomen vryheit te laten van adem te halen en de lucht rein en ſuiver in te trekken, die ſoo niet mag beſmet zyn door die ſcherpe reuk van den ajuin, die wel verre van dat nut te weſen, in tegendeel ſeer ſchadelyk kan zyn voor de teederheit van ſyne herſſenen. Sommige leggen dat de nageboorte heel warm op den buik, en laten die daer liggen tot dat ſy koud is geworden. Ik heb nu al op een ander plaets geſeit, dat de nageboorte van wegen hare warmte dat wel kon dienen; nochtans uit oirſaek van hare ſwaerte, dus op den buik van 't kind gelegt zynde, die om geen ſteunſel te hebben lichtelyk daer door gedrukt word, ſoo doet ſy dat veel belet om adem te halen, 't welk de ſaek is die het dan meeſt noodig heeft. Andere werpen die nageboorte in 't vyer alvorens die van het kind af te ſcheiden; en andere leggen die in de warme wyn, ſich inbeeldende dat 'er uit deſe wyn dampen opryſen, die ſich na de navelvaten begevende, machtig zyn om eenige kracht aen dat kind toe te brengen; maer gelyk heel die vleeſige klomp, en deſe vaten, doode partien zyn, ſoo ras als ſy buiten de lyfmoeder zyn gekomen, ſoo is daer in ook geen geeſt meer overig die ſich aen 't kind kon mededeelen: hierom als men ſoodanigen bedryf gebruikt, ſoo moet dat veel eer weſen om 't ſlecht gemeen volk te vernoegen, en d'oude gewoonte te voldoen, als om de hoop dat het voordeel kon geven.

Indien duſdanige ſaken gants geen goet doen, ſoo doen ſy mede niet ſeer groot quaet; maer het volgende is machtig een haeſtig ſtikken van het kind te veroirſaken: dit is, dat eenige andere het bloed dat in de navelvaten is weder te rug dryven, en in des kinds lichaem doen keeren, geloovende dat ſulks bequaem is om het ſelve te verſterkken, en uit ſyn flaeuwte te doen bekomen. Ik weet wel dat men dit verkeert bedryf kan onderſteunen door d'achtbaerheit van *Ariſtoteles*, die 't ſelve pryſt *cap.* 10. *lib.* 7. *Hiſt. Animal.* ſeggende, dat de ſnedigſte Vroevrouwen ſynes tyts het bloed van de navel alſoo weder te rug dreven in het lichaem des kinds dat van ſich ſelven lag, waer na ſyne krachten met eenen herſtelt wierden. Maer wy hebben nu al op een ander plaets bekent gemaekt, dat het bloed in deſe vaten ſittende ſyne geeſten verlieſt, ſoo ras als de nageboorte van de lyfmoeder is afgeſcheiden en daer uit gekomen, en dat het ſelfs kort daer na geſtremt en

als-

als half bevroſen is. Indien het dan te dier tyt koomt ſoodanig te rug gedreven te worden in de lever van het flaeuw kind, ſoo blyft het daer ſitten, niet meer levendig gehouden zynde door eenige geeſten, daer het gants van ontbloot is; en in plaets van nieuwe krachten daer aen te geven, ſoo overvalt dat de weinige die daer noch overig waren, en koomt voorts de verſwakte natuurlyke warmte gants uit te bluſſchen: om dit te vermyden, ſal men ſich wel wachten dat bloed ſoodanig in 't lichaem des kinds te rug te dryven; behalven dat 'er in deſe flaeuwten (ten ware die mogten veroirſaekt zyn door te grooten verlies van bloed dat de vrouw mogt geleden hebben eer ſy verloſte) daer altyt meer dan te veel is in 't lichaem des kinds, en voornamelyk ontrent het hert, waer het in grooten overvloed vergadert is; en in plaets van meer daer na toe te ſenden, moet men dat daer af trekken na d'uitwendigſte deelen, ten einde des ſelfs holten daer van een weinig ontledigt zynde, het vervolgens ſyne beweging te vryer mag hebben, om de geeſten weder te ſenden naer alle de gedeelten des lichaems, die in de flaeuwte daer van berooft zyn. Hierom ſal men, terwyl het kind die niet meer moet ontfangen door de navelvaten na dat het geboren is, de ſelve ten eerſten toebinden, om dat te handelen gelyk wy geſeit hebben.

Dikwils zyn ook de kinderen, die met ſwakheit geboren worden, ſoodanig wel uit haer aert, gelyk wanneer ſy voor den tyt aen den dach komen; en dies te meer hoe ſy daer verder van af zyn, namelyk van 't einde der negende maend; en ook die van ſwakke en ſiekkelyke ouderen geteelt waren. In ſulken geval is het wel moeielyk genees-middelen daer tegen te vinden, en men heeft dan niets daer in te doen als haer wel te voeden en te beſtieren na dat 'er geſeit is; maer het kan ſeer beſwaerlyk gebeuren dat ſoodanige kinderen van een lank leven ſouden weſen, en dat ſy niet ſouden ſterven van de minſte ſiekkelykheit die haer ſou over komen op hare natuurlyke ſwakheit.

XXVII. HOOFTDEEL.

Van blutſingen en kneuſingen aen 't hooft, en andere gedeelten des lichaems van een Nieuw-geboren kind.

HEt lichaem der kleine kinderen is, gelyk wy geſeit hebben, ſoo ſacht en ſoo teer, dat het ſeer licht geblutſt en gekneuſt word, en dat ſomtyts ſelfs eenige van ſyne gelederen uit haer plaets verrukt of gebroken zyn in de moeielykke geboorten; 't zy om dat die langen tyt blyven in een geſtalte tegen natuur, of uit oirſaek dat ſy te hard gehandelt zyn in den tyt van hare geboorte.

De gewonelykſte en meeſt voorkomende kneuſing, is die men ontmoet boven op haer hooft, waer ſy ſomtyts geboren wordende ſoo dikken buil hebben als een

ey, en ook noch wel grooter, gelyk men voornamelyk ſiet in d'eerſte geboorten; 't gene dies te eerder geſchied hoe dat de vrouwen dan tot hooger jaren gekomen zyn; om dat d'inwendige mond harer lyfmoeder, *de krooning* genoemt, dan eeltachtiger zynde, ſich met veel meerder moeiten uitbreid; om welke reden het hooft des kinds, komende daer tegens gedrukt te worden, en boven op als van een kroon daer door omringt te zyn, daer het natuurlykker wyſe alſoo eerſt aen den dach komen wilt, gebult en geſwollen word, uit oirſaek van 't bloed en de humeuren die daer na toe vallen en in deſe partie behouden worden, door het hard drukken dat die inwendige mond in een kring daer op maekt, en voornamelyk wanneer het koomt hard aengedreven te worden, en dat het daer langen tyt blyft ſonder den doorgank te konnen bekomen; na dat de wateren die dat een weinig tegen hielden zyn afgeloopen; waer toe de Vroevrouw mede kan helpen, indien ſy dat te dikwils en te hard aenraekt met hare vingers, wanneer het ſich in den doortocht aenbied; maer men beſchuldigt by deſe gelegentheit haer dikwils hier mede ten onrecht, daer gemeenelyk alleenig het perſſen dat deſe inwendige mond op de wyſe van een cirkel daer aen doet, op het hooft van het kind, de eenigſte oirſaek is van duſdanige geblutſte builen.

Deſe partie word dan gebuilt op de ſelfde wyſe als wy in alle andere ſien gebeuren, die te hard gedrukt, gebonden, of beknepen zyn; want door dat middel doet het bloed, 't welk ſyn omloopende beweging niet hebben kan, met te grooten overvloed in een partie opgehouden zynde, de ſelve ſwellen en gebult worden, en door te groote vervulling die 't daer maekt, die doet blaeuw worden, als of ſy gebulſlaegt was: doch dit drukken en perſſen is wel grooter ten aenſien van de aderen (die alle meer na buiten liggen, en het bloed naer het hert moeten brengen) dan van de ſlagaderen, door middel van welke dat aen alle de partien word gebragt: want behalven dat de ſlag-aderen dieper gelegen zyn, ſoo hebben ſy noch een geduurig kloppen, door middel van 't welk daer altyt noch een weinig bloed heen ſlipt, 't welk maekt dat in alle de drukkingen of bindingen op de partien (ten ware die ten naeuwſten mogten beknepen zyn) het bloed daer noch lichtelyk door de ſlag-aderen word gebragt, 't welk van daer weder ſeer moeielyk word gevoert door de aderen; en 't gene die daer van niet tot haer voedſel gebruiken, is gedrongen op te ſwellen op de voorſeide wyſe door te grooten volheit. Indien de gene, die ſich beſig houden in de kraemvrouwen tot hare verloſſing te helpen, goede aendacht geven op het gene ik hier nu geſeit heb, wanneer de gelegentheit ſich daet toe ſal aenbieden (die haer dikwils genoeg voorvalt) ſoo ſullen ſy bekennen dat deſe ſlag van geſwellen of builen, welke vele kinderen op haer hooft hebben als ſy geboren worden, gemeenelyk nergens anders van voortkomen, als om de reden die ik nu verklaert heb.

Deſe builen zyn ſomtyts ſoo groot en ſoo dik, dat ſy wel konnen verhinderen (de vrouw noch niet verloſt zynde, en d'inwendige mond der lyfmoeder noch niet geheel geopend hebbende) de partie lichtelyk te kennen die het kind voor eerſt aenbied; en die zyn ſomtyts oirſaek, dat de Vroevrouw, met haer vinger geen been altoos van het hooft voelen konnende, ſich inbeeld dat het eenige ſchouder van 't kind weſen mag, of wel eenige andere partie; en ſomtyts weten ſommige ſelfs niet eens wat het weſen mag, 't gene ſy voor een ſaek ſoodanig geſwollen vinden: maer men ſal dat lichtelyk bekennen in dat deſe builen, die met haer aen

te

te raken geheel van vleesch schynen, nochtans harder zyn dan of het een schouder was, of wel eenige bil van het kind; welke partien altyt meerder sachtigheit hebben; en men voelt daer aen ook geen hayr gelyk men aen 't hooft doet, waer van men noch lichtelyk de beenen sal voelen, indien men de vinger met oly of versche boter bestreken hebbende, de selve tot d'inwendige mond kan invoeren; want de partien van 't hooft die binnen de lyfmoeder zyn, hebben gants geen gebultheit; alleen dat voor hare inwendige mond sich aenbied, en daer van gedrukt, omringt, en beknepen word, koomt soodanig als geseit is. Indien het kind iet anders dan het hooft aenbied, gelyk eenen arm, een been, en dese partien insgelyks langen tyt in de doortocht beknepen blyven, en sulks in wel hard gedronge gestalten, of dat sy daer al buiten gekomen zyn, soo worden die geswollen om de selfde reden.

Men moet soodanige geswellen of builen aen de hoofden der kleine kinderen niet alleen helpen en genesen, maer men moet ook trachten die voor te komen, of ten minsten te verhinderen dat sy niet soo groot mogen worden. Het middel om die voor te komen, is te besorgen dat de verlossing soo ras als het mogelyk zy mag geschieden, ten einde het hooft des kinds niet soo lang opgehouden en beknepen sou worden door *de krooning* van d'inwendige mond der lyfmoeder; die wel vet-gemaekt en besmeert sal zyn met oly, of versachtende reusel, soo wel om hare uitbreiding te helpen, als op dat het hooft te vaerdiger en lichter daer sou mogen door komen.

Eenige souden my konnen tegenwerpen, dat indien dese builen komen uit oirsaek als ik nu geseit heb, sy weder moesten verdwynen soo ras als het kind geboren is, om dat dan (syn hooft niet meer geperst zynde) niets voort kan verhinderen dat het bloed, 't welk de partie had doen geswollen worden, niet weder heen loope, nu syne vrye beweging hebbende: maer sy moeten weten, dat door te langen verblyf 't welk het in een partie doet, het syne geesten verliest die aldaer verstikt worden, van welke het ontbloot zynde geen beweging meer heeft, en dat het uit syne vaten zynde buiten syne natuurlyke plaets, gelyk het doet wanneer de vaten daer het in word vervat al te vol daer van zyn, soo loopt het in alle de kleine ledigheden van de partie, 't welk maekt dat het vervolgens niet meer kan wederkeeren door syne gewonelyke wegen: hierom is het noodig by dese gelegentheit, of dat te doen door de partie uit waesemen, of dat het tot sweeren kome, indien het lang daer in verblyft; 't welk men nochtans sal trachten te vermyden soo seer als men kan, om dat het soo na by de herssenen is, die in de kinderen door geen bekkeneel zyn bedekt ontrent de naden, die altyt seer los zyn, en voornamelyk aen de fontein des hoofs.

Om dese geswellen en kneusingen te doen verdwynen, soo haest als het kind sal geboren zyn, sal men die stooven met heete wyn, of met Brandewyn, in de selve noch een veel-dubbel gevouwen doekje nat makende om daer op te leggen. De meeste Vroevrouwen leggen daer niet anders op, dan een veel-dubbel gevouwen doekje in oly en wyn t'samen nat gemaekt, andere alleenig met oly van rosen, die deelen eerst met wyn gestooft hebbende. Maer indien dit niet tegenstaende sy tot sweeren komen, soo sal men den etter daer in niet te lang laten blyven, uit vrees dat de beenderen des hoofs, die geweldig teer en dun zyn in nieuw-geborene kinderen, daer door niet beschadigt en ingegeten mogten worden: by

duſdanigen geval ſal men die openen met het lancet op de bequaemſte plaets, na dat de konſt vereiſcht, daer een plaeſter van beteunie op leggende. Indien eenig been, of arm ſoodanig geſwollen was, ſoo ſal men die inſgelyks bewinden met dik-gevouwen doekken in wyn nat gemaekt in welke men Proventie-roſen, met bloemen van cremille, en van malooteu ſal hebben doen koken. Somtyts hebben de knechtjes het ſakje geweldig geſwollen, 't welk haer kan over komen, 't zy door de wateren die in des ſelfs vlieſen beſloten zyn, 't zy om geſtooten of te hard gehandelt geweeſt te zyn door den Handmeeſter, of door de Vroemoeder in de geboorte. Dan zyn veel-dubbel gevouwen doekken, nat gemaekt in wyn met roſen opgekookt, ſeer dienſtig by d'eene en d'andere gelegentheit.

Maer het is alder-ergſt als een Handmeeſter, om niet ervaren te zyn in ſoodanigen werkking, of om ſomtyts dat niet beter te konnen maken in een quaden arbeid, eenigen arm of been van 't kind heeft gebroken of uit het lid getrokken met dat van de moeder te willen afhalen. Indien de ſaek dus voorvalt, ſal hy vervolgens dat helpen, met de partien te herſtellen, en in haer natuurlyke ſtant te houden door bequame bindſelen, tot dat ſy daer in vaſt en bekrachtigt zyn.

XXVIII. HOOFTDEEL.

Van de fontein des hoofs der nieuw-geborene kinderen, en van dat des ſelfs naden te wyd open zyn.

DE kinderen die voor haren tyt zyn geboren, dikwils geheel haren volmaekten ſtant noch niet bekomen hebbende, als ook de gene die gants ſwak uit haer aert zyn, hebben de fontein des hoofs, en des ſelfs naden ſoo wyd open, door dien de gebeenten ſoo verre van malkander geſcheiden zyn, dat het geheel ſacht is, en ſchier ſonder vaſtigheit, om dat des ſelfs gebeenten lichtelyk ſich naer alle zyden konnen bewegen. Deſe kinderen zyn gemeenelyk van geen lankleven; en

men

men moet dan niet ſoekken die gebeenten dichter by malkander te voegen, met de ſelve ſeer vaſt te binden; want dit doende, ſou men de herſſenen ſoodanig drukken, daer die ſeer week zyn, dat men noch erger qualykvaren veroirſaken ſou, met de ſelve hare vrye beweging te benemen, om welke reden der ſelver werkkingen ſouden bedorven worden, die vervolgens geheel tot niet ſouden komen. Men moet ſich alleenig vernoegen met die ſoetelyk in haer ſtant te behouden door een kleine band, op dat ſy niet te veel mogten verwiggelen, en het overige laten aen het werk der natuur, die deſe naden allenxkens aen malkander ſal brengen, voltrekkende het maken, het droogen, en het beveſtigen van de gebeenten des hoofs, die noch niet volkomen gemaekt geweeſt hadden.

De plaets daer de pyl-naed koomt te eindigen midden in de krans-naed, welke ſy altyt in tween ſcheid aen alle de kinderen, voortloopende tot aen de wortel van de neus, word de fontein des hoofs genoemt, om dat ſy de ſachtſte en vochtigſte plaets is, die om de ſelve reden laeſt droogt en ſluit. Des ſelfs figuur word vertoont in 't hooft dat aen 't begin van dit Hooftdeel geſtelt is. Daer zyn kinderen die de ſelve ſomtyts tot drie jaren lank open hebben, en ſelfs noch wel na dien tyt, 't welk een groot bewys is van de ſwakheit harer natuurlyke warmte. Sy is gemeenelyk ten einde van twee jaren geheel geſloten, en wel vroeger of later, na dat de kinderen meer of min vochtig zyn, en ook meer of minder krachten hebben. Tot dat deſe gebeenten heel vaſt zyn geſloten, moet men op deſe plaets, gelyk wy al geſeit hebben, een veel-dubbel gevouwen doekje leggen, om de herſſenen te beſchermen, ſoo wel tegen de koude als tegen andere ongemakken van buiten. Sommige vrouwen laten daer langen tyt een lapken ſchaerlaken op liggen, geloovende dat ſulks deſe partie meerder verſterkt; maer het geeft niet wat men daer toe gebruikt, wanneer het de herſſenen ſlechs warm houden kan, en beletten in die plaets gequetſt te worden, daer ſy noch niet met been zyn bedekt.

Het gebeurt ſomtyts dat of ſchoon de gebeenten des hoofs breed genoeg zyn om ſich van alle zyden aen malkander te voegen: indien ſy daer in niet verhindert waren, ſy nochtans ſeer wyd van malkander zyn ontrent de naden, uit oirſaek van de veelvoudige wateren ſittende tuſſchen de ſelve en 't harde brein-vlies. Soodanigen ſiekkelykheit word hooftwaterzucht genoemt, van welke men onderſcheide ſoorten maekt, volgens dat de wateren nader of verder aen de herſſenen zyn, of ſelfs tuſſchen hare holten beſloten ſitten. Wanneer deſe wateren tuſſchen de huid en het panne-vlies zyn, of tuſſchen het panne-vlies en het bekkeneel, dan konnen de kinderen daer van geneſen, indien de dikte niet te groot is; de wateren verteeren doende, of met een opening te maken om die af te tappen: maer indien ſy daer ſeer overvloedig zyn onder de gebeenten, tuſſchen de ſelve en het hard brein-vlies, de ſelve ſoo uitdryvende, en de naden wyder openende, dan konnen de kinderen daer van niet opkomen; 't welk noch dies t'onmogelyker is, indien deſe wateren vervat worden tuſſchen het hard en het ſacht brein-vlies, of wel in de herſſenen ſelfs.

XXIX. HOOFT-

XXIX. HOOFTDEEL.

Van 't geſloten fondement der Nieuw-geborene kinderen.

HEt gebeurt ſomtyts dat de kleine kinderen, ſoo wel knechtjes als meisjes, geboren worden met het geſloten fondement, om welke reden ſy niet konnen uitdryven noch quyt worden, ſoo wel de nieuwe uitwerpſelen die voortkomen van de melk die ſy ſuigen, als het *meconium*, dat in de gedarmten verſamelt was terwyl ſy in den buik harer moeder lagen; door welk ongemak ſy ſekerlyk ſterven, indien men daer in haer niet vaerdig koomt helpen. Men heeft ook ſomtyts meisjes geſien, die het fondement geſloten hebbende, niet nalieten ſich t'ontlaſten van d'uitwerpſelen harer gedarmten, door een opening, welke de natuur, om haer gebrek te vervullen, binnen in de ſcheede of den hals van de lyfmoeder gemaekt had.

Het fondement dan is op tweederley wyſen geſloten; want het is dat of door eenig enkel vlies, gelyk als alleen door het vel, waer door heen men eenig bewys, of blaeuwe vlek kan ſien, voortkomende van d'uitwerpſelen die daer in zyn opgehouden; en met de vinger daer op rakende voelt men eenige ſachtigheit van binnen, ter plaets daer het geopend moeſt zyn; of wel het is geheel en al geſtopt en beſloten door een dikte van vlees, ſoo dat men daer aen van buiten niets ſiet, dat des ſelfs waerachtige gelegentheit aenwyſen kan.

Wanneer daer niet dan alleenig het vel is dat die ſluiting maekt, ſoo is de werking daer toe ſeer licht, en de kinderen konnen dan wel behouden blyven. Men ſal die opening maken met een klein mesken, veel eer in dat vel een kruisken ſuydende, dan alleenig in de lengte, om daer aen een ronde figuur te geven, en op dat het naderhand ſich niet weder mogt ſluiten, wel wachtende de ringſpier noch den aersdarm niet te quetſen. Het openſnyden dus gedaen zynde, ſullen d'uitwerpſelen niet miſſen te voorſchyn te komen; maer indien het kind, om dat ſy te lang in den buik opgehouden en daer in gedroogt zyn, die niet mogt uitwerpen, ſoo ſal men dat eenige kleine clyſtery ſetten, om de ſelve los te maken en af te halen; waer na men een wiek van doek ſteken ſal in den nieuw-geopenden aers, uit vrees dat die niet weder mogt toegaen, die men in 't begin ſal beſtryken met honig van roſenen, op 't einde met eenige ſalf bequaem om op te droogen en te geneſen, gelyk de witte ſalf van *Raſis*, of van *Pompholix*, wel waernemende het kind geduurig van ſyne uitwerpſelen te ſuiveren, en dat terſtond een nieuwe wiek te geven, ſoo ras als het yder tuael die afgegaen hebben ſal, uit vrees dat die lang het byblyvende, d'opening die men gemaekt heeft niet in een quaetaerdige wonde mogt verkeeren.

Indien het fondement ſoodanig geſloten is, dat men geen teeken noch bewys daer van ſiet noch gevoelt, dan is de werkking vry veel moeielyker; en wat men daer ontrent doet, het moet met groot geluk zyn, indien het kind daer van behouden blyft. Hierom indien het een meisje was die haren afgank door de vrouwelykheit quyt wierd ('t welk ſomtyts geſien is gelyk ik geſeit heb) in ſulken geval

val moeſt men daer aen niet raken; uit vrees van dat men een ongemak willende geneſen, den doot aen het kind mogt toebrengen: maer indien de materien nergens geen uitkoomſt hebben, dan is men gedrongen tot de werkking te komen, of ſchoon die geweldig gevaerlyk is; want anders ſou de doot onfeilbaer moeten volgen.

Om dit wel te doen, of ſchoon men van buiten geen teeken ſiet van d'eigenſte plaets, uit oirſaek van de dikte der vleeſſigheden die boven den darm zyn, ſal de Handmeeſter tot in het ledige een klein mesken invoeren, dat alleen aen een zyde moet ſnyden, de rug van ſyn gereedſchap naer onder ſtellende, een halve vinger breed van het ſtaertbeen des kinds, 't welk de plaets is daer hy niet ſal miſſen den aersdarm te vinden, dat ſoo verr inſtekende, dat 'er genoegſame opening zy, om een vrye uitkoomſt aen de materien te geven die aldaer worden opgehouden, en altyt ſoo veel als hy kan de ringſpier bewarende, waer na de wonde verbonden en geneſen ſal worden gelyk voorheen geſeit is, inſicht hebbende op de toevallen die daer mogten over komen.

Wanneer 't gebeurt (gelyk ſulks kan geſchieden) dat de waterloop, ſoo wel in knechtje of meisje geſtopt en beſloten is, ſal men daer inſgelyks een opening maken, om uitkoomſt te geven aen de pis in de blaes opgehouden; waer men vervolgens een klein looden pypken ſal in ſteken, dat doorgaet weſen moet, om den doortogt geopend te houden, tot dat het openen of doorſteken, 't welk men daer gedaen hebben mag, volkomen geneſen ſou zyn: maer gelyk het wel moeielyk is ſulken kleinen pypken te doen blyven in de roede der kleine kinderen, die om te kort te weſen geen gelegentheit geeft om daer eenig bequaem bindſel aen te voegen, ſoo behoeft men ſich daer over niet ſeer te bekommeren, want de pis die ſy ſchier t'aller uur laten uitloopen, ſal d'opening wel beletten weer toe te gaen.

XXX. HOOFTDEEL.

Het middel om de tongriem der kleine kinderen wel te ſnyden.

DE tong is van natuuren gebonden door een genoegſaem hard bindſel, dat ſich vaſt hechten koomt recht onder en in 't midden van de ſelve, om die meer in bedwang te houden; en als een ſteunſel, waer op ſy geſeten zynde ſich naer d'eene

en d'andere zyde mag keeren na hare onderſcheide bewegingen. Dit bindſel moet haer de vryheit laten om gevoert en beſtiert te worden naer alle de kanten en hoekken van de mond; om 't welk te doen het niet ſoo ſeer kort weſen moet, noch ſich vaſt hechten dan op een merkkelyke lengte van haer einde, dat aen alle kanten volkomen vry dient te zyn; maer dikwils hebben de nieuw-geborene kinderen voor aen de ſelve een klein vliesachtig uitſtrekſel, 't welk men gemeenelyk de tongriem of ſpan-ader noemt, en ſchier koomt tot aen het uitterſte van hare tong, dat aen de ſelve de vryheit van hare beweging benemende, haer belet licht te konnen ſuigen; vermits de tong om laeg en als in den toom gehouden wordende door deſe tongriem, het kind die niet naer boven kan verheffen gelyk het noodig ſou zyn, om met de ſelve den Tepel der borſt tegen ſyn verhemelſel des monds te drukken, en ſoo te ſuigen, om daer het ſog te doen uit komen; noch ook haer bequaemelyk bewegen om vervolgens het neerſwelgen te doen.

Om dit ongemak te beteren, moet men niet doen gelyk eenige vrouwen die deſe tongriem met hare nagels aftrekken; want men ſou daer een ſweering konnen doen komen, die naderhand ſeer moeielyk om te geneſen ſou zyn; maer het kind moet by een Handmeeſter gebragt worden, die de ſelve ſoo veel en ſoo weinig ſal affnyden als hy noodig ſal oirdeelen, met ſcheertjes van ſcherp-ſnydende punten; ſich wel wachtende het eigen bindſel van de tong niet af te ſnyden, als mede de vaten niet te openen die daer onder zyn. Om deſe werkking wel te doen, moet hy de tong des kinds opheffen met een of twee van ſyne vingers, die hy onder de ſelve en aen hare zyden ſal ſteken, ten einde hy wel mag ſien wat hy moet affnyden; maer gelyk de nieuw-geborene kinderen den mond dikwils ſoo klein hebben, dat het wel moeielyk valt haer alſoo de tong met de vingers te konnen oplichten, die daer in zynde, mede beletten klaer te konnen ſien wat men doen moet, ſoo ſal ſich de Handmeeſter bedienen van een gereedſchap als een klein vorkje gemaekt, ſoo als het in 't begin van dit Hooftdeel vertoont is, van 't welk hy de twee kleine takjes (die aen haer einde ſtomp moeten weſen) ſteken ſal onder het midden van de tong, aen beide de zyden van de tongriem, die daer van vervat weſen ſal; waer het zynde, hy dat recht ſal opheffen, en daer mede de tong lichtelyk bedwongen houden, by middel van 't welk hy noch bequamer en verſekerder ſyne werkking verrichten ſal.

Dit gereedſchap dat klein is, ſal niet verhinderen in de mond van 't kind te ſien, gelyk de vingers doen die te dik zyn. Na dat de tongriem alſoo behendig afgeſneden ſal weſen, ſal de voeſter van 't kind twee of driemael 's daegs haren vinger wel ſchoon onder ſyn tong ſteken, ten einde die niet weder vaſt groeie, ſulks ſoetjes genoeg doende, uit vrees van dat die kleine wonde verergerende, daer een ontſteking aen komen mogt, die 't kind noch meerder ſou beletten te ſuigen; en dat die in een moeielyke ſweering kon verkeeren.

XXXI. HOOFTDEEL.

Van ſnydingen en pynen in de buik der kleine kinderen.

VErſcheide kinderen zyn ſoodanig geplaegt met ſnydingen in den buik, dat ſy dach en nacht niet ophouden van ſchreien wegens de groote pynen die ſy daer in gevoelen; waer door ſommige ook ſoo ſeer vermoeit en gequollen worden, dat ſy vervolgens daer op komen te ſterven. Dit is dikwils genoeg de eerſte en gemeenelykſte ſiekkelykheit die de kleine kinderen overkoomt na hare geboorte; die in 't gemeen ryſt uit de haeſtige verandering van haer voedſel; vermits ſy dat altyt ontfangen hebbende door haren navel terwyl ſy in den buik harer moeder waren, komen op een ſprong te veranderen, niet alleen de wyſe van dat t'ontfangen, maer ook des ſelfs aert en hoedanigheit, wanneer ſy daer buiten zyn: want in plaets van alleenig geſuivert bloed, dat haer toegebragt wierd door middel van de navel-ader, zyn ſy gedrongen by gebrek van het ſelfde ſich te voeden met de melk uit de borſten hares moeders, die ſy met de mond ſuigen, waer van veele uitwerpſelen geteelt worden, die deſe ſnydingen veroirſaken, ſoo wel om dat die niet ſoo recht is geſuivert als het bloed, daer ſy van gevoed wierden in de lyfmoeder; als om dat de maeg en de ingewanden daer geen goede verteering van maken, noch de ſelve ſoo licht door heel het lichaem verdeelen konnen, in den eerſten aenvank, waer toe ſy noch niet wel gewent zyn.

De byſondere oirſaken van deſe ſnydingen zyn, gelyk indien het *meconium*, dat geduurende heel den tyt van de ſwangerheit vergadert was, niet ontledigt is na de geboorte des kinds, en het door ſyn te langen verblyf in de gedarmten eenige ſcherpigheit verkrygt, waer door de ſelve geprikkelt worden, of dat het daer in komende te droogen, het kind dat niet kan quyt worden, noch mede den nieuwen afgank, voortkomende van de melk die 't mag genuttigt hebben in d'eerſte dagen: het is ook ſomtyts uit oirſaek dat ſy niet gemakkelyk ſuigen konnende, vele winden en lucht in krygen terwyl ſy met moeielykheit ſuigen, die in hare maeg opgehouden daer naer in de gedarmten komen, en aldaer een pynelyke uitſpanning maken. Deſe winden zyn op een ander tyt veroirſaekt van dat het kind grooter menigte van melk inneemt dan het verteeren kan, of van der ſelver quade hoedanigheit; gelyk wanneer de vrouw terſtond dat te ſuigen geeft ſoo ras als ſy verloſt is, ſonder te wachten dat de ſelve geſuivert ſou weſen: de koude die het kind geleden mag hebben, kan daer ook wel oirſaek van zyn. Maer het is ſeer dikwils om dat te ras pap te geven, als ook om die niet genoeg te hebben laten koken; door dien dat dit voedſel, ſlymerig en grof zynde, niet licht verteert worden kan van de nieuwgeborene kinderen, die de maeg daer toe noch niet gewent hebben; en de wormen die in de gedarmten groeien, door haer krieuwelen en door hare prikkelingen, quellen haer geweldig. Behalven deſe ſaken hebben wy voorheen al geſeit, dat de Vroevrouw ook groote pynen in de buik des kinds kan veroirſaken, indien ſy 't verkoudt en geſtremt bloed, dat in de navel-ſtreng is, weder te rug dryft in 't lichaem des kinds, eer ſy dien toebind.

Om deſe pynen des buiks wel te ſtillen en te geneſen, welke alle de vrouwen gemeenelyk, met een algemeenen naem *ſnydingen* noemen, moet men inſicht nemen op hare onderſcheide oirſaken. Wat hare algemeene oirſaek aengaet, die wy geſeit hebben de haeſtige verandering van voedſel te weſen, ſal men om die te vermyden het kind ſoo ras niet te ſuigen geven als het geboren ſal zyn; maer wachten tot 's anderdaegs, uit vrees dat het ſog vermengt wordende met de ſlymerigheden die het dan in de maeg heeft daer door niet bedorven zy; en men ſal in 't begin daer aen heel weinig geven, tot dat het gewoon weſen mag daer van een goede teering te maken. Indien het *meconium* in de gedarmten, door te lang daer in verbleven te zyn die ſnydingen veroirſaekt heeft, om het te helpen dat het ſich daer van ontlaſten mogt, ſal men het kind door de mond doen innemen, gelyk wy hier voren geſeit hebben, een dragmen geſuiverde caſſie, of wel een weinig oly van ſoete amandelen, of een weinig ſyroop van roſen; en om het daer toe noch meer aen te dryven, ſal men dat in 't fondement een klein ſetpilleken ſteken, gemaekt van een ſtukje Peer met honig beſtreken; of men ſal ſich wel bedienen van een geſuikerden amandel, inſgelyks met gemeenen honig beſmeert. Indien het kind niet dan met moeiten kan ſuigen, ſoo moet men letten op het gene dat verhinderen mag; want indien het de tongriem is, dan ſal men die ſnyden gelyk wy geſeit hebben; en indien het is om dat de voeſter borſten heeft die moeielyk zyn uit te halen, dan ſal men dat een andere geven, wiens ſog wel geſuivert mag weſen; en het ſal veel eer weinig en dikwils ſuigen, dan t'effens meer melk in te nemen dan ſyn klein maegje lichtelyk t'eener tyt ſou konnen bevatten en gelykkelyk verteeren; en boven al terwyl het kind van ſnydingen gequollen ſal zyn, ſal men dat geenſins pap geven; om dat dit voedſel door ſyne ſlymigheit lichtelyk verſtoppingen maekt, waer op vervolgens winden verwekt worden. Indien het wormen heeft, ſal men dat op den buik leggen een geolyden doek met oly van alſem, gemengt met oſſen-gal; of een klein papſel gemaekt uit poeyer van wynruite, alſem, koloquint, Aloë, en van Citroen-zaed, gemengt met oſſen-gal en meel van Boxboonen; en op dat de wormen te beter afgeſet en naer beneden gedreven mogten worden, indien het klein kind iets door de mond kan nuttigen, ſal men dat geven een klein drankje van Robarber, of een half once ſyroop van cichoreye opgemaekt met Rheo; na dat van te voren een klein Clyſteryken te hebben doen nemen van warme geſuikerde melk: want door dit middel konnen de wormen, die de bitterheit der artzenyen vlieden, en na de ſoetigheit van de melk loopen, lichtelyk met den afgank worden uitgeworpen. Wanneer deſe ſnydingen door winden veroirſaekt zyn, gelyk het gemeenelyk genoeg gebeurt, of wel door eenige ſcherpe humeuren in de gedarmten opgehouden, ſal men geheel den buik van 't kind beſtrykken met oly van violetten, of met die van ſoete amandelen, of wel met oly van noten en cremille t'ſaem gemengt, na die te hebben doen heet maken, waer mede men ook eenig linnen ſal bevochtigen om dat daer op te leggen; of men ſal een klein ſtruifken bakken van twee eyeren en een weinig oly van noten, en dat daer op leggen: men ſal het ook eenig klein verſachtend en pynſtillend clyſteryken ſetten, of dat de winden mag af halen, na dat men d'oirſaek van die ſnydingen ſal kennen, boven alles het kind geduurig wel warm houdende.

XXXII. HOOFTDEEL.

Van d'ontſteking, ſweering, en het uitpuilen der navel van Nieuw-geborene kinderen.

HEt geduurig kryten dat de kleine kinderen doen, van wegen de pynelykheden en ſnydingen die ſy in de beginſelen gevoelen, veroirſaken haer ſomtyts ſoo grooten ontroering in de buik, dat de navel om die reden te ras komende af te vallen, voor dat die geheel is toegegroeit, en geneſen, daer een ontſteking en ſweering over koomt; op een andermael ook, of ſchoon het uitwendig volkomen is toegegroeit, ſulks noch van binnen niet zynde, koomt die om de ſelfde oirſaek ſich na buiten te ſetten ſoo groot als een klein ey, of ſelfs ſomtyts noch grooter; en dit is 't dat wy gemeenelyk *Exomphalus* of het uitgaen der navel noemen.

Daer zyn'er die ſich inbeelden wanneer deſe ſich ſoodanig ontſteekt en te ſweeren koomt, dat ſulks is om dat de ſtreng te na by den buik is toegebonden geweeſt; om welke reden daer een groote pyn ontſtaet, die tot een ontſteking uitberſt. Andere ſeggen, dat de natuur gewoon zynde ſich door deſe plaets van de pis t'ontlaſten terwyl het kind in den buik ſyner moeder is, de ſelve geduurende d'eerſte dagen daer noch nae toe ſend, en dat die dit ongemak veroirſaekt door hare ſcherpheit; waer in ik gants geen reden vind: want het is onmogelyk dat de pis uit de blaes ſou ſtorten in den navel door de waterdrager; aengeſien ſy in een menſchelyke vrucht geen holligheit heeft gelyk wy nu al op een ander plaets bekent gemaekt hebben. En hoe dicht aen den buik, en hoe naeuw geſloten het bindſel van de navel-pees weſen mag (t'en ware men ook eenig gedeelte van de rechte huid die gevoelig is daer in had vervat) ſoo kan dat gants geen ſmert aen't kind veroirſaken; vermits het niets dan een doot en zieleloos deel is, ſoo ras als dat buiten den buik des moeders is gekomen, en dat ſelfs altyt ſonder gevoelen is, om dat het gants geen ſenuwen heeft, die ſich daer in verſpreien. Maer deſe ontſteking koomt gemeenelyk (gelyk ik geſeit heb) van dat het kind groote pynen en ſnydingen in den buik gevoelende, niet doet dan ſchreien; waer door de navel verhindert word toe te groeien. Sy kan ook veroirſaekt zyn door een hevig en veelvoudig hoeſten, terwyl het bloed door de kracht van het ſelvige in het overig eindeken van de navel-ader gedreven wort, die het altyt uitgerekt houd, en bedorven wordende door dat het daer lang in verblyft, ſoo laet het niet na d'ontſteking aen de navel te veroirſaken; en 't gene toegebonden was komende af te vallen eer dat die geheel is toegeneſen, ſoo blyft daer een ſeer moeielyke wonde, daer ſomtyts een groote bloedſtorting by koomt, ja noch de doot ſelfs.

De voornaemſte ſaek die men in acht nemen moet om dit ongeval wel te geneſen, is het hoeſten te ſtillen, met het ſchreien van 't kind, wel lettende op d'oirſaek der ſelver, anders ſou dat noch altyt vermeerderen; en indien het ſnydingen had, ſoo ſal men die helpen gelyk in 't voorgaende Hooftdeel geſeit is. Boven dien ſoo de navel ontſteken is, dan ſal men daer op een plaeſter leggen van *Galenus*

ſmeerſalf half met die van popelioenen gemengt, of een veel dubbel-gevouwen doekje met oly van roſen bevochtigt en een weinig aſyn. Salf van roſen en de witte ſalf van *Raſis* t'ſaem gemengt zyn ook ſeer goet. Indien de navel noch open blyft na dat het bindſel daer is afgevallen, ſal men daer opdroogende en t'ſamentrekkende hulpmiddelen op leggen, ſoodanige als daer zyn, dunne ſachte doekjes nat gemaekt in kalkwater dat niet ſeer ſcherp is, of in het water van weegbree, waer in men een weinig aluin ſal hebben laten ſmelten. Indien de wonde klein is, ſal men ſich alleenig bedienen van linnen droog plukſel. Vele perſoonen leggen daer niet anders op dan een weinig ſtof van vermolſemt hout. Deſe dingen zyn daer op beter dan plaeſters, die nimmer ſoo wel droogende zyn, uit oirſaek van de olyen of ſmeerſelen, die in hare vermenging komen. Maer ſoo men evenwel noch plaeſters gebruiken wilt, ſoo ſal men nemen die van ceruſe, of roode opdroogende, of de *pompholix*; boven al wel in acht nemende van een dubbel gevouwen doekjen recht op deſe hulpmiddelen te leggen, met een bindſel om dat ſelve vaſt te houden tot dat de navel t'eenemael zy geneſen; uit vreeſe van dat die boven hare wonde niet naer buiten gedreven mogt worden; en dat des ſelfs vaten ſich niet mogten komen te openen door de kracht van een geweldig hoeſten, of door een groote ontroering die de ſnydingen in den buik des kinds mogten veroirſaken.

Wat aengaet het uitpuilen van de navel der kleine kinderen, hoe groot of hoe klein dat geſwel weſen mag, ſoo moet men dat niet trachten te helpen dan door eenig binden, of veelvoudig gevouwen doekken, die men na dat gebruik wel ſal ſchikken, tot dat ſy een weinig redelyker ouderdom mogen verkregen hebben; in welken tyt indien de quael niet is geneſen geworden door het ſelve binden, men de behoorlyke werkking tegen dat geſwel ſal mogen doen: maer indien'er na d'ontſteking van de navel een ſweering gekomen is die deſe dikte veroirſaekt, en het ſelve geſwel ſeer groot is, dan ſiet men de kinderen daer altyt van ſterven. Indien men daer een opening maekt, ſoo ſal men in waerheit daer wel den etter doen uitkomen, maer met groot gevaer dat de darmen ook daer op mogten volgen, op het eerſte ſchreeuwen dat het kind ſal voortbrengen; 't welk naderhand de gene, die ſich op de konſt niet wel verſtaen, ſou konnen doen gelooven, dat ſulken ongeval door onwetenheit des handmeeſters bygekomen ſou zyn. Om deſe reden raed *Ambroſius Paré* daer niet aen te raken, en liever het kind te laten ſterven ſonder daer iets toe te doen, gelyk hy ſeit ſich gedragen te hebben ontrent dat van een Snyder, die by ſulken gelegentheit hem had laten halen. Hy verhaelt ſelfs het voorval van een Handmeeſter in ſynen tyd, Meeſter *Pieter de la Roque* genaemt, die in ſeer groot gevaer van ſyn leven quam, om een ſweering aen de navel van het kind van den Heer *de Martigues* geopend te hebben; 't welk gedaen zynde, ſoo quamen de darmen door die opening uit, waer op de doot van het kind volgde, waer van de dienſtboden des huisgeſins hem ſeiden d'eenigſte oirſaek te zyn; en om die reden (of ſchoon ten onrecht) wilden ſy hem den hals breken, indien de geſeide Heer *de Martigues* hen daer in niet geſteuit had: maer ik geloof dat deſe Handmeeſter ſulken gevaer niet ſou geloopen hebben, indien hy van te voren haer wel bekent had gemaekt wat daer op kon volgen, en in wat perykel des kinds leven ſtont; want miſſchien had hy, gelyk vele meeſters van onſen tyt (die ſulks doen om bequamer en verſtandiger als vele andere te ſchynen, daer ſy niet dan gemeene menſchen zyn, verſekerende dat ſy wonderen verrichten konnen)

belooft

beſooft dat kind in korten van die quael te geneſen, daer ſy volkomen ongeneesſyk was, om (onder ſulken ſchoonen hoop) hem te beter te doen betalen. Hier in moeten wy den raed van *Paré* met eenige onderſcheiding volgen; want indien de ſweering mag klein zyn, en het kind goede krachten heeft, dan ſal men niet nalaten (nochtans van te vooren het gevaer bekent makende) d'opening daer van te doen, om dat wanneer daer noch eenige hoop is, hoe klein de ſelve mogt zyn, het beter is in 't werk te ſtellen wat de Konſt gebied, dan den ſieken in een gewiſſe wanhoop te verlaten, gelyk *Celſus* ſeit.

XXXIII. HOOFTDEEL.

Van het ſmerten, de roodigheit, en d'ontſteking der lieſſens, der billen, en der dyen aen de kleine kinderen.

INdien de Minnemoer het kind niet wel ſuiver onderhoud, dat verſchoonende van reine lueren, ydermael en ſoo ras als het gekakt of gepiſt hebben ſal, dan ſal de ſcherpheit ſynes afganks niet miſſen ſmerten en roodigheden te veroirſaken in des ſelfs lieſſens, aen de billen, en de dyen, waer na wegens de pyn die het daer door gevoelt, die deelen ontſteken ſullen worden; 't welk lichtelyk gebeurt uit oirſaek van de tederheit en ſachtigheit ſynes huids, waer van het oppervlieſken benomen word, indien men daer in tyts niet voor ſorgt.

De geneſing van ſoodanige ongemakkelykheden beſtaet in twee voorname ſaken; de eerſte is in het kind rein en ſuiver te houden, en de tweede in des ſelfs pis te bematigen, op dat die ſoo ſcherp niet mag weſen. Wat aengaet de eerſte, ſoo moet de voeſter het verſchoonen en ſuiveren van ſynen afgank ſoo ras het ſich vuil gemaekt heeft, ſonder dat lang daer in te laten liggen, daer aen ydermael verſche ſchoon-gewaſſen lueren gevende. Wat aengaet de tweede ſaek die men in acht nemen moet, 't welk is de pis van het kind te bematigen, op dat die ſoo ſcherp niet mag weſen, dat kan men niet doen dan door een goede beſtiering van leven in de voeſter, die verkoelend moet zyn, ten einde hare melk de ſelfde hoedanigheit hebbe; waerom ſy ſich ſal onthouden van alles wat haer mogt verhitten.

Behalven deſe twee algemeene ſaken, ſal men op d'ontſtekene deelen verkoelende en opdroogende hulpmiddelen leggen. Om deſe reden ſal men het kind, ydermael als het van ſynen afgank gereinigt ſal zyn, die partien betten met weebreewater, waer in men een vierde kalk-water ſal vermengen; maer indien de pyn ſeer groot weſen mogt, dan ſal men alleenig die ſtoven met warme melk. Vele vrouwen hebben de gewoonte, om die op te drogen, het ſtof van vermolmt hout te gebruiken, of een weinig fyne bloemme, die ſy daer op ſtroien. De witte ſalf van *Raſis* of de *pompholix* op fyne doekjes geſtreken, op de wyſe van een plaeſter, zyn ſeer bequaem tegen dit ongemak; en boven al ſal de minnemoer het

kind

kind bakerende wel ſorg dragen deſe ontſtekene partien met eenige fyne witte doekjes te beleggen, om te vermyden dat die bloot tegen malkander vryvende het ſmerten en de pyn daer door niet vermeerdert worde.

XXXIV. HOOFTDEEL.

Van ſweertjes in de mond der kleine kinderen.

DE melk van de voeſter (gelyk die van een roſſe vrouw, of van die ſeer genegen tot wyn is, of bovenmaten geil) kan gemeenelyk genoeg kleine ſweertjes in de mond der kinderen doen komen van wegen hare hitte en hare ſcherpheit, 't welk men gemeenelyk *het ſprouw* noemt: ſomtyts ook, of ſchoon de melk geen quaetaerdige hoedanigheit in ſich heeft, laet die niet na bedorven te worden in de maeg van het kind, uit oirſaek van hare ſwakheit, of eenig ander ongemak, waer in die een ſcherpheit verkrygende in plaets van wel verteert te worden, daer bytende dampen uit ryſen, die een taeye ſlymachtigheit komende te maken, ſich op de wyſe van een witachtig roet aen geheel de mond van het kind ſetten koomt, en daer wegens de teedere ſachtigheit lichtelyk deſe kleine ſweertjes veroirſaekt. Dit is het dat ons *Guido* doet aenmerkken, wanneer hy ſeit, dat de kinderen deſe ſweertjes meeſt krygen wegens de quaetaerdigheit van de melk, of om dat die niet wel word verteert.

Sommige van deſe ſweertjes zyn eenvoudig, gelyk die veroirſaekt worden alleen uit de hitte in de melk van de voeſter, of uit het bloed en de humeuren van 't kind die een weynig te ſeer zyn verhit, gelyk om een klein ſtootje van koorts gehad te hebben: dan zyn die geweldig uitwendig, en duuren niet ſeer lang, lichtelyk voor de genees-middelen wykkende: maer d'andere zyn gants quaetaerdig, gelyk ſoodanige die haer oirſpronk hebben uit vuile pokken, of die volgen op eenige quade koorts, en die naer het Scheurbuik aerden, die ſtynkende, in-etende en voortloopende zyn, en niet alleenig op het buitenſte van de huid ſitten, waer door het binnenſte vel van de mond en geheel de tong beſet zyn, maer dieper in het vlees vretende, ſich noch mededeelen geheel binnen in de keel, gelyk voornamelyk ſoodanige doen die van de Franſche plaeg worden veroirſaekt; die door de gemeene genees-middelen niet konnen verdreven worden, maer door hare eigenſte hulpmiddelen willen gehandelt zyn; of anders gaen ſy altyt noch toenemen, en brengen de kleine kinderen licht aen haer doot, daer ſy dikwils te ſwak zyn, om de hulpmiddelen te konnen verdragen die tot hare geneſing ſouden moeten dienen.

De ſweertjes in de mond worden, volgens *Galenus*, ſeer moeielyk geneſen; om dat ſy in warme en vochtige plaetſen geſeten zyn, in welke de verrotting en het in-eten lichtelyk vermeerdert; behalven dat de Genees-middelen daer aen toegebracht daer niet konnen aen vaſt blyven, om dat ſy door het ſpeekſel dadelyk daer af gaen.

Om

Om deſe ſweertjes te geneſen, wanneer ſy maer klein en ſonder eenige quaetaerdigheit zyn, ſoo moet men de melk van de voeſter maken te bematigen en te verkoelen, haer tot dien einde, indien het noodig is, eenig bloed latende, en purgerende. De mond van het kind ſal gewaſſchen worden met gerſten-water, of weegbree-water, en honig van rooſen, of ſyroop van gedroogde rooſen, daer een weinig verjus in mengende, of ſap van citroenen; ſoo wel om te beter de ſlymachtige humeuren te ſuiveren en af te wiſſchen, die ſich binnen aen de mond van het kind ſetten, als om in dat deſe partien te verkoelen, die het geweldig verhit heeft; 't welk men ſal doen door middel van een klein ſacht doekje, aen 't einde van een klein ſtokje gebonden, dat men in dit genees-middel ſal doppen, om die ſweertjes ſoetelyk daer mede te waſſchen, ſich wel wachtende dat niet te veel pyn aen te doen, uit vrees dat men die prikkelende, daer een ontſteking aen komen mogt die de quael ſou vermeerderen. Het kind moet een genoeg loſſen afgank hebben, ten einde de humeuren naer onder gedreven wordende, daer uit ſoo vele dampen niet ryſen mogen, gelyk het gemeenelyk geſchied wanneer den afgank des buiks te lang word opgehouden.

Indien deſe ſweertjes deel hadden aen eenige quaetaerdigheit, dan ſou men daer tegen genees-middelen moeten gebruiken, die ras als op een ſprong hare werkking mogten verrichten, om de quade hoedanigheit te verbeteren van het humeur dat de ſelve veroirſaekt; en het ſoodanig te beſtellen dat ſy niet verder mogten vermeerderen; om dat die niet konnende langen tyt blyven aen deſe partien, hare werkking en kracht verhindert of veel vermindert ſouden worden door de vochtigheden van de mond. Deſe genees-middelen moeten van ſoodanigen ſlag zyn, die eenigſins in het vlees byten. Dierhalven ſal men deſe ſweertjes aenraken met een weinig *Aqua ſecunda*, of tweede en blaeuw water, waer in men een weinig weegbree-water ſal mengen, of wat geeſt van vitriool, ſich wel wachtende dat het kind hier van niets inſwelge; en hoe de ſweertjes grooter en quaetaerdiger ſullen zyn, hoe dat men daer krachtiger hulp-middelen tegen gebruiken moet; en op deſe wyſe die ſweertjes eens of tweemael aengeraekt zynde, na hare breedte en diepte, en na hare verdorventheit (uit vrees dat niet eenige ſcherpe vochtigheden ſich uitbreiden op de plaetſen daer geen ſweertjes zyn, en ſelfs niet in de keel van 't kind) ſal men de mond daer van waſſchen met weegbree-water, of een kookſel van gerſt, van agrimonie, en honig van roſen; dat aenraken en afwaſſchen van die ſweertjes hervattende ſoo dikwils als men het noodig ſal oirdeelen, en tot dat men te kennen krygt dat ſy niet vorder loopen. Om te vermyden dat men deſe ſcherpe genees-middelen gebruikende, daer niet een weinig van kome in de keel van het kind, en dat het ſulks neerſwelgende daer van niet eenige groote ſchaden mocht krygen, ſoo willen ſommige liever deſe ſweertjes uitbranden met kleine wiekjes van plukſel, in ſiedend-heeten oly geſteken, die vervolgens ingeſlikt zynde daer aen gants geen quaed kan doen. Het ſal ook goet zyn het kind te purgeren met een weinig geſuiverde caſſie, of wel met een half once ſyroop van chicoreye toegemaekt met robarber. Indien deſe ſweertjes onderhouden worden door een vuil pokkig gift, ſoo ſullen alle deſe genees-middelen miſſchien wel konnen verhinderen dat die voor eenigen tyt niet toenemen; maer ſy ſullen die niet geneſen, ſonder dat men ſich bediene van de hulp-middelen die tegen deſe quael eigen zyn, gelyk wy elders noch ſullen ſeggen.

XXXV. HOOFTDEEL.

Van de pyn die de kleine Kinderen lyden wanneer ſy tanden krygen.

DE tanden die in de kakebeenen verborgen waren, beginnen gemeenelyk voor den dach te komen, niet wel altemael teffens, maer d'eene na d'andere, ontrent de vyfde of ſesde maend, ſomtyts eerder, en ſomtyts ook later; om 't welk te doen ſy het tandvlees doorbooren waer van ſy bedekt waren. Dan krygen ſy, van wegen de teedere gevoeligheit deſer partien, ſeer groote pynen, welke vele die tot hier toe gants welvarende hadden geweeſt, in gevaer van haer leven brengen, en dikwils doen ſterven, uit oirſaek van vele moeielyke ongevallen die haer in deſen tyt over komen. *Hippocrates* verhaelt ons de voornaemſte in de 25. kortbondige ſpreuk van ſyn 3. Boek. *Wanneer*, ſeyt hy, *de tanden in de kinderen aen den dach beginnen te komen, krygen ſy jeukten aen het tandvlees, koortſen, ſtuypen, ſcheuringen of gants loſſen afgank, en voornamelyk wanneer de hoektanden uitkomen; en inſonderheit de kinderen die dik en vollyvig zyn, en harden afgank hebben.* Nochtans ſeit de ſelve *Hippocrates* in ſyn Boek van het krygen der tanden, dat alle de kinderen die in ſtuipen vallen wanneer de tanden haer doorkomen, daer van niet ſterven, en dat de meeſte het noch ontkomen. Hy ſeit ook, dat die de ſelve krygen in de winter, daer eer van verloſt zyn dan op een anderen tyt, indien men haer wel koeſtert.

De hoektanden, van welke men de bovenſte gemeenelyk *oogtanden* noemt, veroirſaken aen de kinderen veel meerder pynen als d'andere, om dat ſy een ſeer diepe wortel hebben, en een klein veel aenmerkkelyker ſenuwken, 't welk men ſeit gemeenſchap te hebben met dat het oog doet bewegen: en gelyk *Hippocrates* ook ſeit, de kinderen die dik en vollyvig zyn, en harden afgank hebben, zyn om die reden in veel grooter gevaer als d'andere; om dat de pyn van duſdanige, wel veel grooter toevloeien van humeuren op de ſiekkelyke partie veroirſaekt, haer lichaem altyt ſeer vervult daer van zynde, wanneer haren afgank hard is. De voortanden komen eerſt aen den dach, en om dat ſy eerder geteelt worden en lichter volwaſſen zyn, als om dat ſy kleinder en ſcherper zynde, het tandvlees daer door lichter doorboort word, gelyk ook met minder pynen, als door d'andere die in den aenvank weeker zyn, en die, om dikker en breeder te weſen, ſich den weg niet ſoo ras konnen openen, en dat ſulks met meerder geweld moet geſchieden.

De teekenen dat de tanden der kinderen aen den dach willen komen, zyn dat het tandvlees en de kaken daer door geſwollen worden; men voelt daer aen groote hitte, met een jeukte die het kind dikwils de vingers in den mond ſteken doet om daer aen te wryven, waer uit vele vochtigheden komen loopen, die daer toevloeien, uit oirſaek van de pynen die het daer aen gevoelt: de voeſter in dat te ſuigen te geven voelt ook dat ſyn mond veel heeter is, en het is meer ontroert dan gemeen; het ſchreit t'aller ſtond, en het kan niet, of ſeer weinig in dien tyt ſlapen; en men voelt, en men ſiet de kleine puntjes der tanden dwerſch door het tand-

tandvlees, dat boven aen ſich dunder en witter vertoont, en ſeer geſwollen en rood aen de zyden is: en indien de tanden langen tyt zyn om door te konnen breken, of in te grooten getal gelykkelyk voor den dach komen, dan loopt het kind gevaer van in d'ongemakken te vervallen daer *Hippocrates* in de voorſeide kortbondige Spreuk gewag van maekt; en dat het ſelfde in korten niet ophoudende, het daer van wel ſterve, gelyk het dikwils genoeg gebeurt.

Men moet by deſe gelegentheit op twee ſaken letten; de eerſte, het kind te verhoeden voor de moeielyke toevallen die dat mogten overkomen van wegen de te groote pynen; en de tweede, te maken dat men het aen den dach komen der tanden ſoo ras als het mogelyk is bevordere, wanneer ſy te grooten moeite hebben om ſelfs door het tandvlees te breken.

Om het kind te verhoeden voor ſulke toevallen, moet de voeſter dan een goede beſtiering van leven onderhouden, en alle ſaken gebruiken die hare melk konnen verkoelen en bematigen, ten einde op de pyn aen de tanden geen koorts komen mag; en om te verhinderen dat de humeuren niet in te grooten overvloed naer het ontſteken tandvlees ſouden toevloeien, ſal men het kind maken goeden afgank te hebben, om die van beneden te doen aſſetten, om welke reden men dat kleine clyſterykens ſal geven indien het hardlyvig is; maer de kinderen hebben ſulks niet veel noodig, om dat ſy gemeenelyk in dien tyt een ſcheuiering krygen.

Wat belangt de tweede ſaek, die beſtaet in het voortkomen der tanden te helpen, ſulks ſal de voeſter beſorgen, die van tyt tot tyt haren vinger wel geſuivert over het tandvlees van 't kind ſtrykken ſal, daer matig op vryvende, ten einde dat dunder geworden, de tanden te lichter daer door komen mogen; waer toe noch het kind ſich ſelven ſal helpen konnen, indien men dat op een klein ſtokje ſoethout geeft te babbelen, of wel op een klein ſtukje nieuw Waſch, 't welk ſeer bequaem is om het tandvlees te verſachten. Men bedient ſich hier toe gemeenelyk van een ſilver tuig, met kleine bellekens omhangen, om het kind van het denkken aen de pyn die 't dan gevoelt af te trekken, daer een Wolfs-tand in is geſet, of wel een takje corael, of een ſtukje criſtal. Men moet nochtans niet gelooven dat deſe dingen eenige byſondere eigenſchap hebben, gelyk vele vrouwen ſich inbeelden; maer indien ſy hier toe nut zyn, dat is uit oirſaek van hare vaſte, harde en gladde ſtoffe; want het kind ſyn tandvlees daer tegen drukkende, om ſich te verlichten van de pynelykke jeukte die 't daer gevoelt, vermindert allenxkens de dikte des ſelfs, en ſulks ſoo verre, dat de tanden daer eindelyk ongevoelig zyn doorgekomen terwyl ſy daer onder ſaten. Indien deſe ſaken niets helpen, uit oirſaek dat het tandvlees te hard en te dik is, om het kind ſoo groote pynen niet te laten lyden, en om te vermyden dat van wegen het gene 't ſoo uitſtaet, het niet ſou vallen in d'ongemakken daer wy voorheen van geſproken hebben, ſal men een kleine opening maken met het vliem, boven op het tandvlees dat nu gereet ſtaet om door te breken; de voeſters zyn gewoon dit met hare nagels te doen, maer d'opening met het vliem is beter te pryſen, om dat die niet ſoo ſmertelyk noch vyerig is.

Daer ſyn noch vele hulpmiddelen welke verſcheide perſoonen verſekeren eenige byſondere eigenſchap te hebben om tot het uitkomen der tanden te helpen, gelyk het tandvlees te vryven met honden-melk, met de herſſenen van een haes, of met die van een jonk biggetje, en aen den hals van het kind een adders-tand

te hangen, en andere beuſelingen van diergelyken aert; maer gelyk deſe ſaken veel eer op de bygeloovigheit dan op eenige reden gegrond zyn, ſoo wil ik my daer niet aen houden, noch eenig verder verhael daer van maken, dewyl ſulks gants onnut weſen ſou.

XXXVI. HOOFTDEEL.

Van de buikloop of ſcheuiering der kleine kinderen.

SOo ras als de kleine kinderen de minſte onpaſſelykheit hebben koomt haer gemeenelyk genoeg een buikloop over; daer hare vochtigheit geweldig toe helpt, die haer gants natuurlyk is, gelyk dat van *Hippocrates* word aengeweſen, in de 53. Kortbondige Spreuk van ſyn 2. Boek. *Alle die een vochtigen afgank hebben, indien ſy jonk zyn, varen beter dan die den ſelven hard hebben.* Maer behalven dat alle kinderen van een gants vochtigen aert zyn, ſulks koomt noch van dat ſy terwyl ſy ſuigen, niet dan natte en losvloeiende voedſelen gebruiken, die lichtelyk en vaerdig uit de maeg in de darmen afloopen.

Meeſten tyt koomt haer de buikloop over uit oirſaek van de groote pynen die ſy gevoelen door dat ſy tanden krygen; want alle de humeuren worden daer van ſoodanig verhit, dat ſy dan een ſeer groote ontroering hebben; 't welk maekt dat ſy die ſoekkende te verkoelen, veel meerder melk inſuigen dan hare maeg kan verteeren, waer in die te bederven komende, naderhand niet miſt haer den buikloop te veroirſaken. Die kan ſomtyts ook komen door de ondeugt van de melk des voeſters, die te ſeer is verhit, gelyk ſy is van een nieuwe kraemvrouw, die altyt onſuiver is, en voornamelyk geduurende de vyf offes eerſte dagen.

Indien de buikloop des kinds niet van een koorts is verſelt, of van eenig ander ongeval, ſoo behoeft men daer voor niet te vreeſen, om dat het een ſiekkelykheit is over een komende met ſynen aert, en met ſyne vochtige geſtalte, gelyk ook met het voedſel dat het ſtaeg nuttigt. *Hippocrates* verſekert ons dit ook in ſyne 34. Kortbondige Spreuk van het 2. Boek. *Soodanige*, ſeit hy, *zyn in minder gevaer, welkers ſiekkelykheit meer gemeenſaemſt en beter over een komend is met haren aert, of met hare jaren, of met hare gewoonte van leven, of tyt, dan de gene welken quael nergens in paſt met alle deſe ſaken.* Nochtans indien ſy langen tyt aenhield, ſoo ſou het goet zyn hulpmiddelen daer tegen te gebruiken, uit vreeſe dat het kind, 't welk uit een ſachte en teedere ſelfſtandigheit beſtaet, die licht zynde, indien men ſoo ſeggen moet, om af te loopen, daer door te veel verſwakt worden mogt, van wegen de te groote vervlieging der geeſten, die voortkomen ſou uit de geduurige ontledinge der humeuren door den buikloop affchietende.

Om deſe reden ſal men dat een wel-geſuiverde melk te ſuigen geven, en het ſeer weinig teffens laten krygen, op dat het die te beter ſou mogen verteeren; en om ſyne maeg en ingewanden t'ontlaſten van eenige quade humeuren, die, om in de ſelve te weſen, het verteeren dies te meer ſouden verhinderen, ſoo ſal men dat een weinig uitweekſel van robarber doen in krygen, of een weinig ſyroop van toe-

ge-

gemaekte chicoreye: men ſal dat ook eenige kleine pynſtillende clyſterykens geven, gemaekt van melk, doyers van eyeren, en honig van violieren; en na dat het gepurgeert ſal hebben, ſullen die gemaekt worden met weegbree-water. Men ſal dan ook een doyer van een ey in ſyn pap mogen mengen, indien het die eet; en men ſal geheel ſynen buik beſtrykken met oly van queepeeren, en dubbelt-gevouwen doekken op ſyn maegje leggen, in t'ſamen-trekkende wyn nat gemaekt, in welke men proventie-rooſen ſal hebben doen koken, boven al geduurig inſicht nemende op de verſcheide oirſaken van dien buikloop, en op d'ongemakken die de ſelve mogten verſellen, ſich bedienende van genees-middelen die met haren aert overeen komen.

XXXVII. HOOFTDEEL.

Van het ſpuigen der kleine kinderen.

MEn verwondert ſich niet over het ſpuigen der kleine kinderen, om dat het een ongeval is dat die gewoneliker over komt, en gemeenſamer is dan eenig ander; en men is daer over ook niet ſeer bekommert om dat te ſteuiten, ten ware ſulks geduurig gebeurde, en met eenigſins te grooten overvloedigheit; in welk geval het noodig ſou zyn genees-middelen daer tegen te gebruiken, om te verhinderen dat het van geen moeielyker ſiekkelykheit gevolgt worden mogt.

Het ſpuigen koomt de kinderen gemeenlyk over, uit oirſaek dat ſy dikwils meer melk inſuigen dan haer klein maegje lichtelyk kan bevatten en verteeren, waer mede dat overladen zynde, gedrongen is die weder uit te werpen: ſulks koomt haer ook ſomtyts van wegen der ſelver quade hoedanigheit. De perſſingen van een hevig hoeſten konnen haer noch ſomtyts de ſelve ſaek toebrengen; 't gene inſgelyks doen de ſprongen en 't hard doudeinen dat de voeſters haer geven, met die te geweldig in hare armen te doen danſſen, als mede van die te hard te wiegen; vermits door deſe bewegingen de melk te ſeer geſchud en in de maeg geroert zynde, daer door niet wel verteert worden kan; maer het is ook ſeer dikwils om dat die niet lichtelyk daer in kan vervat zyn, van wegen dat het kind den buik te ſeer heeft beknepen en geſloten door de bewindſelen en lueren daer het in gebakert is; 't welk maekt dat het gedrongen is die weder uit te werpen, uit oirſaek van de pyn die het daer door gevoelt: de ſoetheit en de laeuwheit van de melk met welke het kind word gevoed, helpt ook veel tot alle deſe redenen.

Wanneer het ſpuigen te veelvoudig koomt, dan is het noodig dat ſelve te ſteuiten; uit vrees dat het kind geduurig ſyn voedſel weder uitwerpende, daer door niet geweldig verſwakt worden mogt terwyl het geen krachten meer daer van ontfangt; en dat de werking van de maeg daer door niet ſoo ſeer omgeſet worden mogt, dat ſy naderhand niet dan moeielyk herſtelt weſen kon, wanneer dit ongeval in een vaſte gewoonte verandert ſou zyn.

Om het ſpuigen te geneſen, ſal men inſicht nemen op het gene dat ſelve veroir-

ſaken mag: indien het koomt van dat het meer melk inſuigt dan het noodig heeft, dan ſal ſyne voeſter dat ſoo veel niet te ſuigen geven; en dat het ydermael weinig zy, ten einde ſyn maegje lichtelyker mogt bevatten en verteeren 't geene het ingenomen ſou hebben: indien het is door de quade hoedanigheit van de melk; dan ſal men een andere voeſter nemen, om daer een aen te geven die recht met het ſelve ſou overeen komen: indien het is door den hoeſt; dan ſal men ſulks helpen met bequame genees-middelen daer aen toe te paſſen om den ſelven te ſtillen, volgens d'onderſcheide oirſaken daer door die kan verwekt zyn. Syne voeſter ſal dat ſoo hard niet doen ſpringen, noch ſoo ſterk wiegen na dat het geſogen ſal hebben, om door deſe geweldige bewegingen de teering van de melk niet te verhinderen. Men ſal ook acht geven dat het niet te ſeer beknepen en geſloten zy door de bewindſelen ontrent de plaets van de maeg, ten einde men daer aen de vryheit mag laten om ſich uit te breiden, volgens de hoeveelheit der melk die het ingeſogen ſal hebben; en indien, boven alle deſe ſaeken, daer in eenige quade humeuren mogten ſitten, dan ſal het gants dienſtig zyn het kind te purgeren met een ſeer klein uitweekſel van robarber, of dat een half once ſyroop van toegemaekte chicoreye te doen innemen; en na dat het ſoodanig gepurgeert hebben ſal, indien het dienſtig geoirdeelt mag worden, ſal men dat een weinig ſyroop van queepeeren doen nuttigen, om ſyn maegje te verſterken, leggende mede daer op van buiten veel-dubbel gevouwen doeken in t'ſamentrekkenden wyn nat gemaekt, waer in men proventie roſen ſal hebben doen weeken, met caneel, en kruid-nagelen.

XXXVIII. HOOFTDEEL.

Van breuken of het ſcheurſel der kleine kinderen.

TEn einde wy van ons voornemen niet te verre mogen afwykken, 't welk is alleenig aen te merkken eenige byſonderheden die de ſiekkelykheden der kleine kinderen betreffen, ſoo ſullen wy ons niet ophouden met het uit leggen en grondig verhandelen van alle d'onderſcheide ſoorten van breuken; maer ons enkelyk vernoegen met ten ruigſten t'onderſoekken welke haer gemeenelykſt aenkomen, en die de darmachtige genoemt worden; en deſe zyn ſomtyts volkomene ſoo wel in de kinderen als in de mannen, 't welk gebeurt wanneer de darm tot in de grond valt van 't ſakje; en anders onvolkomene, wanneer die niet buiten de lieſſens komen: en het kan ook ſomtyts zyn (maer gants ongemeender) dat het net het ſcheurſel maekt, 't welk alleen uitvallen kan even eens als de darm; en ſomtyts komen d'een en d'ander t'ſamen.

De meeſt voorvallende oirſaken van de breuken der kleine kinderen, zyn het groot geweld dat ſy doen om te ſchreien, en om te hoeſten, waer de vochtigheit en ſlapheid harer lichamen veel toe helpt, gelyk ook het te naeuw ſluiten van haeren buik in de lueren; aengeſien die ſich dan niet komende uitbreiden in de wydte,

wydte, wanneer ſy geweldig komen te ſchreien of te hoeſten, krachtig word na beneden geſet, by middel van 't welk deſe breuken lichtelyk ontſtaen.

Men moet dit ongemak geneſen ſoo ras als men het ſelve gewaer word; want hoe meer dat word veronachtſaemt, hoe moeielyker het daer na te geneſen is; uit oirſaek dat door het geduurig neerſakken van den darm, de plaets daer ſy door valt altyt meer en meer wyder word: maer gelyk de breuken lichtelyker komen in de kinderen uit oirſaek van de ſachtigheit harer lichamen, ſoo worden die ook veel eer geneſen als in bejaerde perſoonen; om dat de weder-vereeniging der uitgebreide partien lichtelyk gemaekt word, ſoo wel ten aenſien van hare teederheit, als uit oirſaek dat de darm, weder herſtelt en gebragt zynde in hare natuurlyke plaets, terwyl het kind met'er tyt opwaſt, grooter word naer de gelykmatigheid van alle de gedeelten des lichaems, en de plaets van d'uitbreiding allenxkens naeuwer, die ſich te ſluiten koomt door het drukken der bindſelen daer wel aengepaſt.

Terwyl de kinderen in de lueren zyn, moet men de geneſing der waerachtige breuken die haer aenkomen niet beſoekken dan door bindſelen, die alleen bequaem zyn om de ſelve te recht te brengen, ſoo wel volkomene als d'onvolkomene. Dit ſal gedaen worden met een opgerolde band, leggende een aendrukſel recht boven de opening, naer den darm, en 't net inſgelyks, indien het uitgevallen mogt zyn, wel weder herſtelt en na binnen gedreven te hebben in haren natuurlyken ſtant. Om 't welk te doen, ſal men het kind met het hooft om laeg leggen; dan ſal men met twee handen allenxkens het te rug dryven doen, met d'eene ſoetelyk het geſwel drukkende, en met d'andere den darm inſchieten doende, die recht boven de opening gelegt hebbende, en met de ſelve inhoudende 't gene weder ingeſchoten ſal zyn, om te beletten dat het niet weder uitkome, alſoo doende tot dat de herſtelling en het na binnen dryven geheel en al verricht weſen mag; waer na men een genoegſaem dik aendrukſel op de plaets van de opening ſal leggen, en dan het binden in deſer voegen daer op doen. Men ſal een opgerolde band nemen, van lengte en breedte geſchikt na de grootheid van het lichaem des kinds, ſoo dat die drie of viermael daer om kan; men ſal in den aenvank het eerſte einde leggen op den buik van het kind, aen d'andere zyde tegen over de breuk, waer op vervolgens de band ſal geleid worden onder de bil van de ſiekke die gebroken is, voorts gebragt, met die van onder na boven te halen, over het aendrukſel aldaer gelegt; waer die zynde, men haer doen gaen ſal onder de lieſſens van de ſelve zyde; om die voor d'eerſte mael rontom 't lichaem te brengen; hier na ſal ſy weder geleid worden gelyk d'eerſtemael, alle d'andere omwindingen ſoodanig ten einde toe voltrekkende, en wel acht ſlaende dat d'omwindingen die over de lieſſens loopen van beneden na boven ſtrekken, om 't gene uitgevallen was te beter op te houden, en de ſelve alle vaſt te hechten met kleine ſpellen op het aendrukſel, ten einde dat bindſel te vaſter mag ſitten.

Het ſal ſeer wel paſſen dat de voeſter het klein kind by den handmeeſter brenge, om de wyſe van hem te leeren van het uitgaen der breuk weder na binnen te dryven, en ſulken binden wel te verrichten; in welkers plaets men dat ook een klein bandeken mag aendoen, dat tot de ſelfde werkking kan dienen, ſonder dat men gehouden is het ſoo dikwils los te maken en af te nemen als men de gerolde band doet; om welke reden die van alle kanten gewaſcht weſen moet, op dat ſy niet

mogt

mogt verrotten door de natte vuiligheit van 't kind. Doch indien men wil dat ſoodanige bindſelen de breuk vaerdig ſouden geneſen, ſoo moet het kind blyven liggen, ten minſten veertig dagen, of langer, na dat d'opening van de breuk groot weſen mag; en men moet ook maken dat het niet ſchreie, noch hoeſte, indien het geſchieden kan; en dat ſynen buik niet beknepen zy in ſyne lueren, uit vrees dat deſe ſaken den darm weer na buiten mogten dryven. Sommige betten de plaets met ſmee-water eer ſy daer het bindſel om leggen, of bedekken die met een plaeſter tegen de breuken; maer dit helpt weinig in duſdanigen geval, waer het bindſel alleen genoeg weſen kan, wanneer het daer wel recht aengepaſt zy.

Behalven de waerachtige breuken daer wy van komen te ſpreken, konnen daer noch andere voorvallen, die geen waerachtige zyn, en niet geſchieden door het uitvallen van eenige partie; maer alleenig door het uitrekken der vlieſen van 't ſakje, en die der ballekens, veroirſaekt door eenige ſtoffen die daer zyn verſamelt, ſoo wel door de natuurlyke ſwakheit deſer partien, als door dat die gedrukt en geperſcht mogen weſen geduurende de moeielykheden van een quaden arbeid; onder welke de waterachtige en de windachtige meeſt voorvallen; want de vleeſachtige of aderberſtige ontmoet men noit of ſeer ſelden in kleine kinderen.

Om het waterſcheurſel te geneſen, 't welk ontſtaet door wateren in de vlieſen vervat, 't zy die gemeen, of eigen aen de ballekens mogen weſen, ſal men op 't geſwel hulpmiddelen leggen die de wateren daer in zynde ſouden konnen doen oploſſen en droogen, en de winden verdryven; waer na men die partien ſal verſterkken. Men ſal die doen oploſſen met ſtovingen van brandewyn, of met een kookſel van Cremille, Malooten, Wynruthe, Mariolaine en Venkel; en dan de ſelve doen droogen met Kalkwater, waer in een weinih Aluin ſal geſmolten zyn; en naer dat oploſſen en droogen van 't meeſte deel deſer Wateren, ſal men de partien verſterkken, uit vrees dat geen andere daer weder in mogten komen, met aendrukſels daer op te leggen nat gemaekt in ſterkke wyn die met roſen en aluin gekookt weſen ſal, altyt inſicht nemende op de ſaek die het waterſcheurſel veroirſaekt mag hebben, en op die waer van dat word onderhouden: maer indien de genees-middelen te vergeefs gebruikt zyn geworden, en het geſwel ongemeen groot zy, dan ſal men daer in een opening maken om die wateren af te tappen alleen door het ſteken van een Lancet, waer mede men ſich in kleine kinderen vernoegen moet, die door de ſwakheit van hare jaren, en de teederheit van hare lichamen, en om noch geen gebruik van de redelykheit te hebben, dan geen grooter werkking konnen lyden om het waterſcheurſel te geneſen; en ſels indien het geſwel niet dan middelmatig dik is, ſoo moet men daer in noch geen opening maken; want ik heb dikwils geſien, dat het verdwynt, en van ſich ſelven geneeſt met het aenwaſſen hares ouderdoms, gelyk *Hippocrates* ſeit, *Lib. de aër. aqu. & loc. De kinderen worden waterzuchtig in haer ſakje, ſoo lang ſy klein zyn: maer dat verdwynt met het aenwaſſen hares ouderdoms.*

XXXIX. HOOFT-

XXXIX. HOOFTDEEL.

Van de zeeren die de kleine kinderen gemeenelyk op 't hooft en in 't aenſicht krygen.

Ons voornemen is hier te ſpreken van de zeeren die gants geene quaetaerdigheit hebben, en die alleen zyn veroirſaekt uit d'overtolligheit van eenige humeuren, die om enkelyk verhit te weſen, lichtelyk op het hooft en in 't aengeſicht van 't kind worden uitgedreven, waer die zynde, vochtige puiſtjes maken, in welke deſe vochtigheden ſich ophoudende, bedorven worden en in etter verkeeren, die vervolgens enkel het bovenſte van de huit opeet en verſlind; waer na deſen etter daer uit vloeit, die rontom de plaets komende te droogen, waer ſy uit loopt, hard word, en korſten maekt, die wy gemeenelyk *zeeren* noemen; van welke men kinderen ſiet aen alle kanten het hooft en het aenſicht ſoo gants bedekt hebben, dat die haer ſchynen een kallotte op het hooft en een masker voor 't aengeſicht te weſen, t'ſamen uit een ſtuk beſtaende; dwerſch door welke men niet ſiet dan hare oogen en den rand harer lippen, die daer van vry zyn.

Vele perſoonen willen dat deſe zeeren, even gelyk de kinderpokjes, en het roodjonk, gemeenelyk veroirſaekt worden uit eenige overtolligheden, en uit het overblyffel van het maenſtondelyk bloed, waer van het kind ſich ontlaſt en ſuivert na dat het geboren is, dat, om niet wel te konnen gereinigt zyn, ſoodanig na buiten gedreven word, ten einde dat, als een onnutte ſaek, mogt zyn uitgeworpen; maer die komen dikwils uit het quaed voedſel der kinderen, wanneer ſy meer melk inſuigen dan ſy konnen verteeren; gelyk ook van wegen hare quaetaerdige hoedanigheit; om welke reden vele gebrekkelyke en verdorvene humeuren ontſtaen, die deſe zeeren veroirſaken, meeſt op het hooft en in 't aenſicht uitbrekende; om dat het partien zyn die meerder vochtigheden hebben, voornamelyk in de kinderen, dan wel aen eenige andere deelen van 't overig lichaem.

Men ſal bekennen dat deſe zeeren niet quaetaerdig zyn, indien ſy ſlechs boven op de huid ſitten, indien ſy vochtig zyn, en van een geelachtige verw, en indien hare korſten afgenomen zynde, de huid ſich rood en bloſend vertoont, ſonder dat die diep ingeſworen zy.

Men moet geenſins het uitloopen van deſe humeuren verhinderen, met die weder na binnen te dryven; om dat haer uitwerpen de kleine kinderen van vele moeielykke ſiekkelykheden bevryd: en wy ſien gemeenelyk dat ſy, welker lichaem langen tyt van duſdanige overtolligheden geſuivert is, gants meer welvarend zyn, na dat ſy al ſulken ſlag van vuiligheit uitgeworpen hebben: en gelyk *Guido* ſeer wel te pas ſeit; *Of ſchoon de ſchurftheit quaet is by wyſe van een teeken, ſoo kan ſy nochtans goet weſen by wyſe van oirſaek;* om dat de natuur gewoon is het lichaem des kinds te ſuiveren, met vuiligheden na buiten te dryven. Hierom ſal men ſich vernoegen met alleenig te verhinderen dat het kind geen quade humeuren meer ſou verwekken; om welke reden men daer aen een recht geſonde voeſter ſal geven, welkers melk volkomen geſuivert en verkoelt weſen mag. De buik van 't kind ſal

altyt ook wel open gehouden worden, en gepurgeert, indien het noodig mogt zyn, met een weinig ſyroop van roſen, of van chicoreye, ten einde de humeuren ſich met ſoo grooten overvloed niet naer het hooft mogten ſetten: en uit vrees dat den etter die onder de ſeeren blyft ſitten, komende de huid in te eeten, daer geen diepe ſweering mag maken, ſoo ſal het ook goet zyn alle de roven daer af te doen vallen, op dat die een vry uitloopen ſou hebben; om 't welk te doen men ſich gemeenelyk bedient van verſche boter, waer men die mede beſtrykt om haer week te maken; of van 't beſmeeren met oly van ſoete amandelen, waer na men daer koolbladeren op legt, of die van beete, die twee of driemael 's daegs ververſcht moeten worden, om de ſtank en 't bederf te vermyden der vochtigheden die deſe dingen na ſich trekken en daer uit halen. Met deſe genees-middelen moet men voortvaren tot dat het kind volkomen geneſen zy, en men mag daer geen andere by nemen, om dat ſy de ſeeren geweldig doen dragen; want ſy trekken niet na ſich dan alleen d'overtollige vochtigheden, die men geenſins inhouden moet, uit vrees dat men haer geen erger ſiekkelykheit mogt op den hals halen: en na dat die vochtigheden ſullen ontledigt zyn, ſal de plaets droog worden, en van ſelfs geneſen. Onderwyl moeten de handen des kinds vaſt-gemaekt zyn, uit vrees dat het ſich komende te krabben, en die roven af te halen, van wegen de jeukte die ſy gemeenelyk daer aen gevoelen, geen ontſteeking in die plaetſen verwekken mogt met die te quetſen, door middel van 't welk noch meerder overvloed van humeuren daer ſou komen nae toe vloeien.

XL. HOOFTDEEL.

Van de kleine pokjes en het roodjonk der kinderen.

DE pokjes is een beſmettelyke ſiekte voor kleine kinderen, die noch ſomtyts (maer vry ongemeender) volwaſſene perſoonen treft, waer in men ſeer veel puiſtjes malkander gants gelyk over geheel de huid komen ſiet, haer oirſaek nemende uit d'onſuiverheit van 't bloed, en andere humeuren die de natuur aldaer uitwerpt, gelyk in een algemeen moosvat, om geheel het lichaem te ſuiveren.

Vele van d'oude Genees-meeſters, gelyk ook noch meer andere van onſe tyden, ſchryven de oirſaek van deſe ſiekte toe aen het overblyffel van het maenſtondelyk bloed, waer mede het kind gevoed is geweeſt in den buik ſynes Moeders, 't welk, na dat het geboren is, komende verhit te worden en als te koken in ſyne vaten, afgeſondert word van geheel de maſſe van 't bloed dat naderhand gemaekt is, en uitgedreven naer geheel het buitenſte des lichaems; om ſoo volkomen ontloſt en uitgeworpen te zyn. Deſe redenkaveling, na myn gevoelen, is niet wel waerſchynelyk; want wy ſien dagelyks vele mannen en vrouwen, die, of ſchoon ſy al oud zyn geworden, nimmer deſe ſiekte gehad hebben, die ſy niet hadden konnen ontwykken indien ſy voortquam uit het overige van het maenſtondelyk

delyk bloed, waer van yder ſonder uitſondering in den buik ſynes Moeders gevoed is geweeſt. Sy die van dit gevoelen zyn antwoorden hier op, dat als men perſoonen ſiet van deſe ſiekte bevryd weſen, ſulks koomt van dat haren ſterkken en krachtigen aert ſoodanige overtolligheden heeft konnen verteeren en vermeeſteren; of ſelfs die afdryven door andere middelen, gelyk door eenigen buikloop, of door andere gevoelyke wyſen. Nochtans moeten ſy toeſtaen dat het maenſtondelyk bloed niet verborgen en als in ſlaep binnen in 't lichaem gehouden kan blyven, geduurende dertig, veertig, en vyftig jaren na de geboorten, ſonder ſyne werkkingen aen den dach te brengen; gelyk wy ſomtyts lieden ſien, die deſe ſiekte niet gehad hebben dan alleen op ſoodanige jaren. Maer het is veel beter te gelooven, dat de oirſaek van de kinderpokjes is de verdorventheit van een beſmettelyke lucht, die voornamelyk het bloed der kleine kinderen en jonge perſoonen beſmet en bederft, dewyl ſy daer meerder geſteltheit toe hebben dan lieden die nu al oud zyn geworden, uit oirſaek van de teederheit en weekheit harer lichamen, en meer in ſekere jaren en op eenige getyden, dan op andere, gelyk men licht dagelyks kan kennen: want in tyden van peſt, zyn de kinderpokjes meer gemeen in de Lent en in de Somer, als op 't einde van den Herfſt, en in de Winter.

De kinderpokjes verſchillen van 't roodjonk, of ſchoon ſy beide in haer begin ſoo gants gelyk zyn, dat men dikwils ſeer moeielyk van malkander die kan onderkennen, dan na den tweeden of derden dach; in welken tyt de pokjes, die in den aenvank niet ſcheenen dan het roodjonk te weſen, ſich beginnen te verheffen tot puiſtjes, die daer na van dach tot dach wit worden en rypen. Het roodjonk word veroirſaekt uit een galachtig en verhit bloed, dat alleen roode vlakjes over geheel het vel maekt, ſonder eenige, of ten minſten ſeer kleine verheffing, die ſeer vaerdig voor den dach komen, gelyk de roos of belroos, en voornamelyk in't aenſicht; maer de pokjes beſtaen uit een bloedige en ſlymachtige ſtoffe, die dikker en taeyer zynde, vele puiſtjes voortbrengt, die ſich in de hoogte verheffen, en die allenxkens wit en ryp worden, waer na ſy ſich in roven verkeeren door het droogen van hare ſtoffe.

Van de teekenen der kinderpokjes, gaen ſommige voor het uitloopen der puiſtjes, en d'andere verſellen dat. Die daer voorgaen zyn, de koorts, duiſelingen, draeying en pyn in 't hooft, dikke en ſeer geroerde pis, pyn in den rug aen nieren en lenden, walgingen, braken, benauwtheit in 't adem halen, veelvoudig geeuwen, fnieſen, jeuking aen de neus, roodheit der oogen, en loomheit over geheel het lichaem; maer wanneer de pokjes beginnen uit te komen, ſoo ſiet men op den derden of vierden dach vele puiſtjes die ſich aen alle plaetſen verheffen, die aenwaſſen en toenemen in grootte en in getal, tot op den achſten of negenden dach, wanneer ſy ondertuſſchen allenxkens rypen en wit worden; het hooft en het aengeſicht worden geſwollen, de oogen ſluiten ſich door de groote toevloeying der humeuren die daer geſchied, gelyk ook ſchier de neus en de mond door d'uitwerpſelen die aldaer droogen; de ſiekken hebben een heeſche en verroeſte ſtem, een droogen hoeſt, pyn in de keel, en groote moeielykheit in 't adem halen; en dan zyn alle de deelen van 't lichaem ſoodanig geſwollen door de menigvuldige puiſtjes, dat het geheel ſchynt opgeblaſen, en daer van gants wanſchapen geworden is.

Men kan tweederley ſlag van kinderpokjes maken, na dat die meer of minder

quaetaerdig zyn; d'eerſte is die niet verſelt word dan van een enkele ontroering van koorts, alleenig verwekt door het opſieden des bloeds en der humeuren, dat met de eerſte dagen ophoud, ſonder eenige moeielyke toevallen, die lichtelyk en vaerdig ryp worden, ſweeren, droogen, en geneeſen: de puiſtjes der ſelve zyn hoog verheven, en hare materie is wit, gelyk, en wel gekookt, en de kinderen komen gemakkelyk daer door, indien ſy dan wel gekoeſtert worden. Maer d'andere ſlag van kinderpokjes, die volkomen quaetaerdig is, word ſoodanige gerekent, die haren oirſaek heeft uit eenig beſmettelyk en peſtachtig humeur, waer van de puiſtjes plat, bruin, duiſter, of geelachtig zyn, hebbende kleine ſwarte vlakjes in haer midden; ſy komen trager voor den dach, en ſweeren geenſins, of indien dat noch gebeurt, ſoo is den etter daer van ſeer vuil, quaet, en ſtynkkende, en van gants boosaerdige toevallen verſelt, gelyk van een quaetaerdige koorts, krankſinnigheit, groote moeielykheit in 't ademhalen, ſwymeling, bloedgank, en andere die ſeer dikwils den doot veroirſaken, of ten minſten quaetaerdige ſweeren, het ineten der beenderen, verlies van 't geſicht, miſmaektheit en groote ſchending van 't aengeſicht, of het verderf van eenig lid, volgens de plaetſen waer deſe bedorvene humeuren na toe gevoert en opgehouden zyn. Deſe ſchendingen zyn veroirſaekt door een grooter puiſt, dien de vrouwen gemeenelyk de moer van de pokken noemen, en anders niet is dan verſcheide puiſten, die door hare grootte ſich t'ſamen voegen, en een vermenging van haren etter maken, die in groote menigte ſich op een ſelfde plaets geſet hebbende, de huid wel dieper ineet, dan indien ſy verſpreit en uitgeſet geweeſt had in vele onderſcheide puiſten, om welke reden de holligheden aldaer dieper blyven, en de litteekenen miſmaekter, uit oirſaek van het groot verlies der ſubſtantie dat daer gemeenelyk geſchied; en daer een vergaring en t'ſamenloopen van deſe vilaine materie op de gebeenten komende, ſoo gaet ſy daer ineten, en veroirſaekt daer gemeenelyk noch andere ongemakken, gelyk wy geſeit hebben.

Den goeden of quaden uitſlag van de kinderpokken kan voorſeit worden uit den verſcheiden aert der ſelver, daer wy nu van geſproken hebben; want indien de koorts klein is, en ophouden koomt na de mate dat de pokjes uitloopen; indien deſe pokjes niet in te grooten menigte zyn, en ſy rypen en wit worden in weinig tyts, dat is een goet teeken; maer indien de koorts ſterk is in den aenvank, en dan noch dagelyks vermeerdert, met de moeielykheit van 't ademhalen, en andere ongemakken, na de mate dat de pokjes uitloopen, indien ſy in groote menigte zyn, duiſter, plat, droog, en ſonder etter, dat is een teeken des doots. Maer de kinderen zyn in ſoo grooten gevaer niet door deſe ſiekkelykheit als de bejaerde perſoonen, aengeſien die meer met hare jaren, en met haren aert over een komen; en ook de huid dunder en ſachter hebben, dwerſch door welke deſe materie veel lichter word uitgedreven, als in d'andere, die de ſelfde veel harder, en hare ſweetgaten minder geopent hebben.

Wat het Roodjonk aengaet, dat is noit ſoo gevaerlyk als de pokjes; uit oirſaek dat de ſtoffe des ſelfs van wegen hare ſubtylheit vry lichter en veel vaerdiger uitwaeſſemt; dat koomt gemeenelyk ten einde in drie of vier dagen, en op het laetſte komen ſomtyts de pokjes daer op volgen; 't welk maekt dat men dikwils, gelyk wy geſeit hebben in 't begin het een voor het ander wilt nemen, in welken tyt die ſchier gants gelyk ſchynen.

Het

Het geneſen van de pokjes, hangt voornamelyk aen de kracht en de kloekheit van de natuur, die het uitdryven van deſe quaetaerdige humeuren tracht te verrichten; hierom moet men haer helpen de ſelve te temmen en t'overwinnen ſoo veel als men ſal konnen, en haer verſterkken, op dat ſy gelukkig ten einde mag komen in 't werk dat ſy ſich onderwind; ſich wel wachtende van haer eenigſins in hare werkking te ſtooren, door eenig aderlaten buitens tyts gedaen, of door eenig genees-middel verkeerdelyk gegeven. Om deſe ſiekkelykheit te geneſen ſal men voor eerſt het kind een goede beſtiering van leven doen onderhouden, die ſoodanig moet weſen dat het geduurende dien tyt geenerhande vaſte ſpyſen gebruike; maer het moet alleenig vochtige nuttigen, gelyk daer zyn het ſop van kalfsvlees of wel van hoenderen; men ſal het ook een weinig goede jeleye konnen geven: ſyn drynkken ſal weſen een gerſten water gekookt met geſuiverde gerſt, wortelen van hondstand, en ſoethout, of met eenig lank roſyn. Indien het kind noch de borſt ſuigt, ſoo moet men dat gants geen ſop noch pap geven, voor dat het volkomen geneſen zy; en gelyk het dan, uit oirſaek van ſyne jonkheit, dikwils genoeg geen genees-middel, noch ander voedſel door de mond kan nuttigen, dan de melk van ſyne voeſter, ſoo ſal ſy ſelfs een goede beſtiering van leven onderhouden, om de ſelve te verkoelen en te bematigen ſoo veel als ſy ſal komen; ſy ſal het kind niet in de opene lucht brengen, maer dat in een welgeſloten kamer houden, in welke het niet te warm, noch te koud weſen moet; want als de lucht te warm is verſwakt ſy ten hoogſten, met een groote ontloſſing en verſtoying der geeſten te maken; en als de lucht te koud is, dryft ſy de humeuren weder naer binnen in 't lichaem, en belet de pokjes uit te komen. Men wil dat het ſou liggen in een bed rontom met roode gordynen behangen, uit oirſaek dat deſe verw gemeenelyk de humeuren van binnen na buiten dryft; maer die ſchaed dikwils aen de oogen, en ontſteekt de ſelve door hare levendigheit, op welke altyt groot toevloeien valt in deſe ſiekkelykheit; hierom geloof ik dat eenige ſoeter verw, hoedanig die weſen mag, boven die behoorde verkoren te worden, maer het gebruik eiſcht dit duſdanig. Des kinds ſlapen moet gematigt zyn, op dat door middel van 't ſelve de humeuren te beter gekookt en geteert zynde, de pokjes te lichter voor den dach ſouden komen; het moet niet gaen tot te hoogen ſwaerte, want dat ſou het teeken zyn van een overweldigde natuur. Den buik ſal men middelmatig los houden met kleine clyſteryen, om den afgank daer door af te trekken, indien ſy te lang daer in was opgehouden.

Maer wanneer de pokjes in 't begin verſelt zyn van een harde koorts, met moeielykheit in 't adem-halen, en andere ongemakken, ſoo is het voornaemſte genees-middel het aderlaten, of ſchoon de meeſte vrouwen, die de ſaek niet recht kennen, ſulks beriſpen, en niet willen lyden dat men het ſelve aen hare kinderen ſou doen, ſich inbeeldende dat de pokjes daer door ſouden verhindert worden uit te komen; en wanneer 't gebeurt dat de kinderen, aen welke men dat heeft gedaen, komen te ſterven, of ſchoon ſulks zy door de grootheit en quaetaerdigheit van hare ſiekte, ſoo laten ſy niet na de ſchuld daer van op 't aderlaten te leggen: maer het is gants ſeker dat dit genees-middel ſeer groote nuttigheit brengt op d'eerſte dagen van deſe ſiekte; want door des ſelfs toedoen zyn alle de humeuren verfriſcht, en de volheit daer van ontledigt zynde, ſoo beſtiert en beheerſcht de natuur beter het overige. Wat het purgeren aengaet, daer van moet men ſich

in 't begin niet bedienen, uit vrees dat door d'ontroering die 't ſelve in de humeuren veroirſaekt, de natuur afgetrokken en verhindert ſou worden van hare werking te doen; maer men ſal dat recht bequaem op 't einde gebruiken, om af te dryven 't gene daer noch onſuiver ingebleven mogt zyn, uit vrees dat dit overige ſich werpende op eenige partie, aldaer eenig verderf mogt veroirſaken.

Nu dit alles geduurende, moet men ſich van tyt tot tyt bedienen van ſaken die 't hert mogen verſterkken, maer niet met die ſlag van dryakel-wateren, gelyk men gemeenelyk gebruikt, die veel eer bequaem zyn om te doen braken, als om 't hert te verquikken; noch met die peerel en bezoard poeierkens, en andere diergelyke vodderyen, die men op een by-geloovige wyſe, en ſonder eenige reden ſich inbeeld, een eigentlyk vermogen tot dien einde te hebben. Het voorbeeld eenes jongen Prins van ſeer groote hoop, over eenigen tyt in 't eerſte bloeien ſyner jaren overleden geeft ons goet bewys van deſe waerheit; die van de kinderpokjes ſtierf, na groote menigte van duſdanige droogeryen, buiten reden genees-middelen van een eigentlyk vermogen genoemt, gebruikt en ingenomen te hebben; in welke men onnuttelyk ſoodanigen vertrouwen geſtelt had, dat men veronachtſaemde hem middelen toe te brengen die waerſchynelyk hadden heilſaem konnen weſen, en voornamelyk het aderlaten. Maer de waerachtige en heilſaemſte hertſterkkingen, zyn voor eerſt het inhalen van een geſonde en ſuivere lucht, en de goede voedſelen, met een matig gebruik der dingen die aengenaem zyn voor de maeg, en die de ſelve verquikken en vetſterkken, de verrotting der humeuren wederſtaende, gelyk wel doen de ſyropen van limoenen en van granaten, met den gerſtendrank des kinds vermengt, of met een weinig wel-gewaterden wyn, die het beſte van alle hertſterkende middelen is, indien het geen harde koorts heeft; en indien het een ſuigend kind is, ſoo moet de melk alleen dat voor alles genoeg zyn.

Wat belangt de middelen die men van buiten gebruikt, dat is te ſeggen om de pokjes te handelen, ten einde ſy te lichter mogen komen ryp te worden, ſoo ras als ſy zyn uitgeloopen, 't welk is ontrent den derden of vierden dach; ſal men die alle beſtrykken, en voornamelyk die in het aengeſicht, met oly van ſoete Amandelen, de ſelve vet-makende met een veertje daer in nat gemaekt: ſommige vermengen een weinig room daer in; andere gebruiken niets dan verſche boter, en ſommige het vet van hard gebraden ſpek verſcheide malen in rooſen-water gegoten en gewaſſchen, en in een marmère mortier wel t'ſaem geſlagen, waer mede ſy de kinderen ſmeeren tot de volkomene geneſing; en wanneer de pokjes wel ryp zyn, 't welk men kent aen hare witheit, en aen het jeuken dat daer over koomt, 't gene gemeenelyk ontrent den negenden dach gebeurt, dan mag men de grootſte openen, om de materie daer te doen uitloopen, uit vrees dat die door te lang daer te blyven de partien te diep mogt doen ſweeren, en de ſelve ineten. Dit ſal geſchieden met een goude of ſilvere naelde, of met die open te ſnyden door de puntjes van een ſcheer; waer na men, om die te doen droogen, het aenſicht ſal beſtrykken met een ſmeerſel gemaekt van verſche room, met wat wit kryt daer in geſchrabt, dit hulpmiddel onderhoudende tot dat de korſten geheel zyn afgevallen, het ſelve 's morgens en 's avonds vernieuwende: of men ſal dat doen met ſalf van rooſen, waer in men een weinig wel-gepoeierde ceruſe ſal mengen.

Om te beletten dat de pokjes niet te grooten toevloed op de oogen doen konnen,

ſoo

ſoo is het goet in 't begin eenige verkoelende genees-middelen te gebruiken, die de humeuren matiglyk afdryvende ſulks mogten verhinderen. Men bedient ſich gemeenelyk van rooſen-water met dat van weebree t'ſaem gemengt, waer mede men die van tyt tot tyt bet: de meeſte vrouwen doen een weinig ſaffraen daer by, 't welk ſy daer in laten weeken; maer uit oirſaek van ſyn ſterkke reuk, ſou ik die wateren liever alleen gebruiken: de melk van de voeſter is inſgelyks ſeer goet om de pyn daer van te ſtillen. Men ſal ook van tyt tot tyt ſorg dragen om de neus van het kind t'ontſtoppen, ten einde het te gemakkelyker adem mag halen; 't welk men ſal doen met kleine wiekjes van plukſel; en om ſyne keel te verſachten, die het altyt verroeſt heeft, ſoo ſal het een weinig ſyroop van Violieren gebruiken in ſynen gerſten-drank vermengt; en om de fluimen los te maken die daer in vaſt ſitten, ſal men dat een weinig ſyroop van Limoenen of van Granaten geven; maer de melk alleen ſal genoeg zyn voor een klein kind. Laet ons nu de wyſe doen ſien op welke de Venus ſiekte gehandelt moet weſen, die men gemeenelyk de Spaenſche pokken of Franſche plaeg noemt, ſoo lang het kind noch de borſten ſuigt.

XLI. HOOFTDEEL.

Van 't geneſen der Spaenſche pokken in kleine kinderen.

INdien de kinder pokjes, daer wy nu van geſproken hebben, een beſmettelyke ſiekte mag weſen, ſoo is ſy dat gemeenelyk niet dan ten aenſien van kinderen; want ſeer beſwaerlyk koomt die tot groote perſoonen door by malkander te verkeeren: maer het gaet inſgelyks ſoo niet met de Spaenſche pokken, welker vergif ſoo verderflyk en ſoo aentrekkelyk is, dat een eenig kind 't welk met die quael is beſmet, bequaem is om de ſelve over te ſetten (gelyk men menigmael geſien heeft) aen geheele huiſgeſinnen, en dat ſoo wel aen oude als aen jonge. Het is een ſaek groot medelyden waerdig, te ſien dat arme onnooſele kinderen aen de pram liggende door een ſoo moeielyken ſiekkelykheit zyn gequollen, die behalven dat ſy haer de ſmerten doet dragen van een ſonde waer aen ſy geen ſchuld hebben, haer noch dikwils genoeg van een yder verlaten doet worden, ſoo dat haer eigene moeder in duſdanig deerlyken ſtant met haer gants niet wilt te doen hebben.

Sy die in ſulken jongen ouderdom door deſe quael zyn beſeten, of hebben de ſelve in hare geboorte mede gebragt, daer door al beſmet geweeſt zynde in den buik harer moeder; 't gene men bekent, indien ſy ſelfs daer door was beſmet, en indien het ter weereld komende, pokken en lempen in verſcheide deelen ſynes lichaems had, en voornamelyk aen den buik, en ontrent den aers, en van binnen tuſſchen de dyen, gelyk ook aen het hooft; of ſy hebben die wel naderhand gekregen, en afgehaelt van hare voeſter die inſgelyks daer mede beſmet is: dan ſullen de eerſte bewyſen daer van ſich vertoonen aen de mond van het kind, waer ſweeringen aen ſullen komen, uit oirſaek van de ſcherpigheit der quade melk die

het

het ſuigt, die het ſelve tot voedſel dienende, niet miſſen ſal vervolgens dat ſenyn mede te deelen aen alle de andere partien ſynes lichaems. Men moet nochtans aenmerkken, dat men dikwils kinderen ſiet de melk ſuigen van een ſeer verhitte voeſter, die alleen om deſe oirſaek vele puiſtjes op de billen en tuſſchen de dyen hebben, waer door men ſomtyts in achterdocht valt dat ſy van de Spaenſche pokken beſmet ſouden weſen; maer men kan wel oirdeelen dat deſe puiſten, hoewel groot en verheven, eenvoudig en ſonder quaetaerdigheit zyn, indien ſy van geen ander ongemak verſelt worden: in welk geval men alleenig aen het kind om dat te geneſen een andere voeſter moet geven, welkers melk wel gematigt zy, en dat ſy ſorg drage om ſich en het kind altyt wel rein en ſuiver te houden.

Het is ſeer moeielyk dat kinderen, die met de Spaenſche pokken geboren zyn, daer van geneſen ſouden worden; en ſy ſterven meeſt altyt ſeer kort daer na; om dat geheel hare ſubſtantie ſich niet wel kan herſtellen, een ſoo quaden beginſel tot haer grond gehad hebbende, als daer is het bloed van de moeder door ſoodanigen ſenyn beſmet, uit het welke ſy geteelt, gemaekt, en daer door gevoed geweeſt zyn: maer ten aenſien van die de ſelve alleenig van hare voeſter hebben ontfangen, is 'er veel meerder hoop en lichtigheit om haer te geneſen; om dat het ſenyn van de quade melk ſich van aenbegin niet mededeelende met geheel de ſubſtantie der melk in de vaten van het lichaem des kinds, daer in ſoo veel quaets niet veroirſaekt als by d'andere gelegentheit, daer het bloed, waer door het alleenig gevoed is terwyl het in de buik ſynes moeders verblyft, het ſelfde word toegebracht, en ſich verſpreid ſoodanig als het is in alle de deelen van ſyn lichaem: want alleen het ſuiverſte deel van dit pokkig bloed, of liever het minſt onſuiverſte, in de maeg tot gyl verkeert, en in de gedarmten van d'uitwerpſelen afgeſondert, en naderhand onder het kinds bloed vermengt, kan dat ſelve bloed beſmetten en bederven door ſyne quade hoedanigheit, die 't verſcheide toebereidingen ontfangen hebbende noch niet heeft verlooren: nochtans ſal het kind dat de ſelve quael van ſyne voeſter gekregen heeft, noit daer van geneſen worden ſoo lang als het haer blyft ſuigen; aengeſien hare melk altyt beſmet is met deſe quaetaerdige en ſenynige hoedanigheit; en het ergſte is, dat men een andere daer aen gevende, gelyk men gehouden is te doen om dat te geneſen, het groot geluk is indien ſy aen deſe beſmettelyke ſiekkelykheit niet deelachtig word.

Men kan in 't gemeen ſeggen, dat het geneſen van duſdanige vuile pokken ſeer moeielyk is voor alle kleine kinderen die noch aen de borſten ſuigen, om dat ſy wegens de ſwakheit van haren ouderdom, de genees-middelen die daer tegen vereiſcht worden, dan niet konnen innemen noch verdragen, als met groot gevaer hares levens: hierom ſou het wel zyn te wenſchen, dat men door de ſwaerſte toevallen van deſe quael te verſachten, volkomen mogt uitſtellen haer onder handen te nemen, tot dat ſy drie of vier jaren mogten oud geworden zyn: maer gelyk men'er vele ontmoet die omkomen ſouden eer dat ſy alleenig het eerſte of tweede jaer bereikt ſouden hebben, aengeſien deſe boosaerdige quael altyt verergert, en dat des ſelfs ongemakken lichtelyker indruk maken op hare lichaemtjes, van wegen der ſelver teederheit en ſachtigheit, als op dat der gener die van hooger jaren zyn, ſoo vind men ſich ſomtyts in dien tyt verplicht de geneſing daer van onder handen te nemen, of ſchoon het kind noch de borſten ſuigt. Deſe onderwinding is in der waerheit dan wel gevaerlyk; maer men word gedrongen daer toe be-

beſluit te nemen, wanneer men noch gants geen waerſchynelykheit heeft dat het anders daer ſou konnen door komen. Siet hier dan het middel dat men tot dien einde moet volgen.

Men moet voor eerſt de voeſter van 't kind veranderen, indien ſy door diergelykken fenyn mogt beſmet weſen, om eene daer aen te geven welkers ſog wel geſuivert ſou zyn; en indien ſy ſoodanig niet was, dan ſou men haer moeten doen bloedlaten en purgeren om ſulks te wege te brengen, na dat het vereiſcht weſen mogt. De meeſte willen, op dat de melk den aert van genees-middelen ſou hebben, dat de voeſter, geduurende heel den tyt die het onder des Genees-meeſters handen ſou weſen, dryakel-water en ſweetdrankken gebruiken ſou: maer ik moet vreeſen dat het ſog, daer door verhit, het kind meerder ſchaden dan voordeelen ſou toebrengen; dierhalven wilde ik liever dat de voeſter alleenig een goede beſtiering van leven ſou onderhouden, die dat mogt bematigen en verkoelen; en uit vrees dat ſy ſelfs niet van die quael mogt beſmet worden, ſal het goet zyn dat ſy den tepel van hare borſt afwaſſche met wyn, ydermael als ſy 't kind ſal te ſuigen gegeven hebben; en ſy ſal dikwils purgatien gebruiken, om het lichaem dies te ſuiverder te houden, en minder geſtelt om van die ſiekkelykheit ingenomen te worden.

Maer dikwils zyn die arme kleine kinderen ſoo qualyk daer aen, dat ſy 't ongeluk hebben van dat'er geen voeſters worden gevonden, die, met de ſelve de borſt te geven, ſich in 't gevaer willen ſteken van die ſiekkelykheit mede te krygen: in ſulken geval ſou men eene moeten verkieſen die de melk in grooten overvloed had, en welkers borſten lichtelyk mogten uitſtralen, ten einde ſy die alleenig met de vingeren drukkende, daer van genoeg in de mond van het kind ſpringen mogt om het ſelve te voeden; of dat ſog in een glas gemolken hebbende, ſou ſy dat met een klein lepelken het ſelve doen nuttigen en inkrygen; of het in een trechter gedaen hebbende in 't einde van welke een gerolt doekje mag ſteken dat ſy het kind in de mond ſal doen nemen; of ſy ſal wel dikwils een klein doekje daer in nat gemaekt aen het ſelve geven, waer aen ſy vervolgens dat ſal laten ſuigen: maer voor het ſekerſte, ten einde het kind ſyne voeſter niet ſou konnen beſmetten, en om ſich van ſoodanige moeiten t'ontſlaen, ſoo ſal het beter weſen dat aen een jonge geite te doen ſuigen, byſonderlyk daer toe gevoed met goede kruiden, en andere ſaken daer mede wel over een komende, op dat hare melk daer door te beter ſou weſen.

Wat het kind belangt, het is ſeker dat het noit van de pokken die ſich vaſt geſet hebben geneſen ſal, dan door 't gebruik der genees-middelen in welke quikſilver koomt, dat tot nu toe bekent is geweeſt voor het waerachtige tegengift van 't fenyn in deſe ſiekkelykheit: hierom na dat wat bloed gelaten, en gepurgeert te hebben met ſyroop van chicoreye, ſal men daer aen kleine ſmeerſelen geven (indien ſulks ſyne krachten toelaten) van quikſilver, met welke men alleen de puiſten en zeeren beſtrykken ſal; 't welk men allenxkens gewennende, en die ſmeerſelen hervattende, ſal men dat een weinig quylen uit de mond verwekken, 't welk ſchier ongevoelyk moet weſen, uit vrees dat de humeuren ontroert en in te grooten overvloed daer na toe gedreven zynde, ſy die niet te ſeer mogten doen opſwellen, en moeielyke ſweeringen daer aen veroirſaken, die 't kind ſouden verhinderen te konnen ſuigen: om deſe reden moet'er maer weinig quikſilver in

die ſalf gedaen zyn; want het is beter langen tyt onder de geneſing te blyven, als iets te veel te verhaeſten. Om dit te doen, naer een klein ſtrykken gebruikt te hebben, of ten uitterſten twee, ſal men ſich vyf of ſes dagen geduurende daer van onthouden, om te kennen tot hoedanigen trap het kind ontroert worden mag; waer na men in der daed van de eerſte ſal leeren, of het noodig zy die te hervatten, en met wat voor artzeny-maet, die men waerlyk niet recht kan beſchryven; om dat alle de geſteltheden der kinderen ſoo wel onderſcheiden zyn, als die der mannen, onder welke ſommige eer quylen ſullen van een enkel ſtrykken, dan andere van ſes achtervolgende: maer in dit geval is'er ſoo grooten gevaer niet met in 't minder dan in 't meerder te miſſen; want men hervat en men vermeerdert wel lichter d'artzeny-maet, wanneer die voor d'eerſtemael niet ſterk genoeg is geweeſt, dan men des ſelfs werkking wederhoud wanneer men die te buiten gegaen heeft.

Men kan noch in plaets van dat ſtrykken, of met het ſelve, het kind in een wieg leggen lichtelyk met quikſilver berookt; en wat belangt de ſweeringen die dat in de mond krygen mag, ſijne voeſter ſal de ſelve waſſen met water van gerſt en van agrimonie, daer in een weinig honig van rooſen vermengende, of wat ſyroop van alſem met witte wyn, het dikwils door dat middel ontlaſtende van de ſlym die daer vergadert: en om dat die te lichter te doen loſſen, ſoo moet het op ſyn zyde gelegt weſen, en niet op ſyn rug, uit vrees dat die ſlym in ſyn maeg vallende, of op ſyn borſt, het niet mogt doen ſmooren. Het ſal ook wel warm gehouden worden, ſonder dat in de lucht te brengen, boven al wel wakende op de werkking van het genees-middel, dat by deſe gelegentheit niet beſtiert worden moet, dan door een voorſichtig en ervaren Heelmeeſter, en niet gelaten op de beſcheidenheit van yder een.

De gemeene wyſe van deſe ſalf te maken, is een half once quikſilver te nemen, dat men wel reinigen ſal van ſyne onſuiverheit, het ſelve verſcheidemalen door een dubbelen doek doende loopen, of door de huid van een ſteengeitje: waer na men dat in een vyſel ſal roeren en vermengen met vier oncen verkens-reuſel, tot dat het volkomen daer in vervat en als een lichaem geworden is; 't welk geſchied zynde, ſoo ſal men een half loot van deſe ſalf voor yder ſtrykken nemen, en meerder of minder na dat het kind ſich kloek en ſterk mag vertoonen, en gants bequaem en geſtelt om ontroert te worden; waer van men voornamelyk de puiſten en ſweeringen beſtrykken ſal. *Pigreus* verſekert ſelfs, dat hy kinderen heeft ſien geneſen, door alleenig beſtreken geweeſt te zyn, met reuſel; gevreven en geſtooten in een looden vyſel; maer dit is altyt van wegen het quikſilver, daer het lood de geheele hoedanigheit van heeft.

XLII. HOOFD-

XLII. HOOFTDEEL.

Om te beletten dat kleine kinderen niet mogten ſcheel, ſcheef, gebult, of kreupel worden.

HEt lichaem der kleine kinderen is, van wegen hare teederheit, gelyk ſacht waſch, of gelyk jonge ſpruiten, aen welke men lichtelyk ſoodanigen geſtalte kan geven als men in 't begin begeert; hierom moet men in deſen tyt ſorgvuldig acht geven, dat de goede geſtalte harer kleine leden niet verdorven worde, by gebrek van goede beſtiering; of ſelfs dat die al ſoo zynde, in haren natuurlyken ſtand gebragt mogen weſen, door de ſorg die men daer voor ſal dragen: men ſal dan onder andere ſaken betrachten dat het kind niet ſcheel, ſcheef, gebult, of kreupel worde; en die dat mogten weſen ten beſten herſtellen ſoo veel als het mogelyk kan zyn.

Men ſal beletten dat het niet ſcheel worde, indien men daer aen een voeſter geeft die vaſt en recht van geſicht is, ten einde het deſe quade gewoonte van haer voorbeeld niet neme, indien ſy ſoo was; en gelyk wy nu al elders geſeit hebben, ſoo moet ſyn wieg altyt in dier voegen geſtelt zyn, dat het daer in liggende recht na den dach mag ſien, of naer het licht van de keers, of van 't vyer; uit vrees dat het ter zyden zynde, niet geduurig de oogen na die plaets keeren mogt, 't welk het doende, groot gevaer ſou loopen van ſcheel te worden. *Paulus Ægineta*, en *Paré*, willen, dat men 't geſicht van een ſcheel kind ſou herſtellen en beveſtigen, met dat een masker voor 't aenſicht te doen, waer in recht voor de oogen alleenig twee kleine gaetjes ſouden weſen, door welke het ſou konnen ſien; 't welk maken ſou dat het geen licht gewaer wordende dan ſlechts door deſe gaetjes, gedrongen ſal zyn altyt de oogen daer na toe te houden, door middel van 't welk die in een rechte geſtalte beveſtigt ſullen worden, en allenxkens de quade gewoonte verlaten, die ſy genomen hadden van na ter zyden te ſien. Deſe raed heeft een waerſchynelykheit van goet te weſen; maer ik geloof dat het gebruik van dat masker het kind wel ongemakkelyk ſou vallen; behalven dat, voor ſoo veel het ſelve verſchuiven, of na d'eene of d'andere kant bewogen mogt worden, die kleine gaetjes niet gantſchelyk over een komende in een rechte linie op het midden van de oogen, het geſicht daer door noch meer ſou bedorven worden.

Om te beletten dat het kind niet ſcheef, en gebult, of kreupel mogt worden, ſoo moet de voeſter het lichaem in een wel rechte geſtalte bakeren, het de armen en beenen gelykkelyk uitſtrekkende, en keerende hare windſelen nu na d'eene en dan na d'andere zyde, uit vrees dat ſy het altyt op een ſelfde wyſe omwindende, ſyne partien niet een quaden keer mogten nemen. Wanneer men dat in ſyn wieg leggen ſal, ſoo moet het recht op ſyn rug liggen, op dat het niet gekromt weſen mogt: en boven al wanneer de voeſter het op hare armen ſal hebben, moet ſy dat dan op den eenen en dan weder op den anderen dragen; want het altyt de beentjes tegen haer lyf naer een ſelfde zyde ſluitende, dan ſou het groot geluk weſen, indien ſy die niet eindelyk krom maekte; en dit is dikwils de eenigſte reden, waerom wy vele kinderen een been ſcheef ſien hebben, en het een meer na binnen-

waerts gebogen als 't ander, voornamelyk recht aen de knie, waer op de meeſte voeſters geen acht ſlaen, 't gene nochtans van ſeer groot gevolg is.

Wanneer deſe partien eenige quade geſtalte in haer figuur ſullen hebben, dan moeten die verbetert worden door bindſelen en aendrukſelen, op de noodige plaetſen gelegt om die in bequamen ſtand te houden terwyl het kind in de lueren is; waer na dat een weinig grooter zynde, men ſich ſal bedienen van kleine leersjes uit eenig ſtyf leer gemaekt, of ander tuig na den eiſch van ſulken gebruik, met welke men de beenen herſtellen ſal, indien haer gebrek heel aenmerkelyk mag weſen, anders moet men daer over niet ſeer bekommert zyn; want ik heb ſeer dikwils geſien, dat in kleine kinderen, die de beenen ſcheenen gants na binnen gebogen te hebben dicht aen de knie; wanneer ſy op den ouderdom van twee jaren begonden te loopen, deſe partien ſich uit haer ſelven natuurlyk herſtelt hebben, na de mate dat ſy in jaren opwieſſen, ſonder eenig gebruik van leersjes, noch ander tuig, die dikwils meer ongemak brengen in deſe gelegentheden dan ſy wel nut zyn: en indien het niet was dan de voet die wat meer na d'eene als d'andere zyde gekeert mogt zyn, ſoo ſal men ſich met ſchoenen vernoegen, die de ſoolen wat hooger hebben na de plaets daer het noodig is, ten einde men die voet na d'andere zyde mag doen overhellen en keeren. Wanneer de borſt, of de rug gebult zyn, dan ſal dat gebrek verbetert worden, indien het geſchieden kan; of men ſal ten minſten beletten dat het niet vermeerdere; en dat gebrek ſal verborgen worden, door de kleederen des kinds te vullen met kuſſenkens, baleinen, en harnaſſen, op de plaetſen daer de handmeeſter het dienſtig ſal oirdeelen, om de qualyk geſchikte deelen ten beſten te herſtellen, en haer een beter figuur te geven.

Tot hier toe ons werk gemaekt hebbende van de gemeenſaemſte ſiekkelykheden der kleine kinderen, ſoo is het niet noodig in deſe plaets een wydloopiger beſchryving daer van te geven; want wat aengaet de andere daer wy niet van geſproken hebben, gelyk die ſonder onderſcheid in alle andere ouderdommen konnen voorkomen, ſoo hebben ſy niet byſonders t'haren aenſien, ſoo wel wat belangt hare kennis, als ook hare geneſing, ten zy dat mogt komen wegens de ſachtigheit en teederheit harer lichamen. Hierom is ons alleen overig, om 't gene wy ons onderwonden hebben ten einde te brengen, de noodige eigenſchappen bekent te maken in 't verkieſen van een goede voeſter.

XLIII. HOOFTDEEL.

Eigenſchappen vereiſcht in het kieſen van een goede voeſter.

HEt is met groote reden dat *Aulus Gellius lib. 12. cap. 1.* hevig uitvaert tegen ſoodanigen ſlag van moeders, daer hy haer halve moeders noemt, die tegen de wetten van de natuur, haer kind verre van haer verſtooten ſoo ras als ſy dat ter weereld gebragt hebben, daer aen weigerende het ſog harer borſten, wanneer ſy dat levendig ſien, lieftalliglyk om hare byſtant kermende, door ſyne medelydens-

waerdige

waerdige tranen; na met haer eigen bloed in haren buik gevoed te hebben eenen ik weet niet wat, dien sy niet meer aenschouwen noch kennen. Laet ons dan seggen, dat de eerste en voornaemste van alle de hoedanigheden in een goede voester vereischt, is d'eigene moeder te wesen van 't kind, soo wel uit oirsaek van d'overeenkoming der gematigtheit met malkander, als ook om dat sy het meerder liefhebbende, vry meerder sorg daer voor draegt dan een gehuurde voester, die haer voesterkind gemeenelyk niet anders bemint, dan met een gemaekte en beveinsde liefde, die geen ander oogwit noch meerder grond heeft, dan de hoop van vergelding dien sy wacht wegens de moeiten voor haren bedongen loon. Hierom sal de waerachtige moeder, ofschoon die niet al te goet wesen mag, altyt verkoren worden boven een vremde. Maer even als het dikwils gebeurt, dat sy niet wil, of ook niet kan selfs haer kind voeden, 't zy om haer selven in goede frisheit t'onderhouden, gelyk alle d'aensienelyke vrouwen doen, als mede het meeste deel der burgerlyke vrouwen, 't zy ook om dat de man sulks niet wil lyden, noch sulken beslommering sien, of wel om dat sy onpassely k en soodanig gestelt wesen mag, dat sy daer toe niet bequaem is; dan sal sy gehouden zyn een andere voester in haer plaets te kiesen, om haer gebrek te vervullen; die men verkiesen moet, soo wel met het kind over een komende als men sal konnen.

Want even gelyk wy sien aen de boomen, of schoon van eenen aerd, en in een selfde plaets gewassen, die naderhand in onderscheide landen verplant zynde, vruchten voortbrengen van een seer verschillende smaek, ten aensien van 't voedsel dat sy daer uit trekken; insgelyks hangen de gesontheit der kinderen, en dikwils selfs hare zeden, van het voedsel dat sy in die beginselen nuttigen: want yder een weet, dat de gesontheit des lichaems over een koomt met de humeuren waer door alle de partien gevoed en onderhouden worden; en dat de humeuren altyt zyn na den aert van haer voedsel daer sy uit bestaen. Wat de zeden belangt, die volgen de gematigtheid gemeenelyk, die mede voortkoomt uit de hoedanigheit der humeuren; en door dit gevolg, sal het kind soodanig konnen worden, gelyk de voester tegenwoordig mag wesen, door middel van 't voedsel dat het haer uithaelt; en hare borsten suigende sal het met de melk de gebreken hares lichaems en hares geestes na sich trekken. Dit bevind men seer lichtelyk in de gedierten die men door een vremde moer opvoeden doet; want sy aerden altyt eenigsins na die haer gesoogt heeft, soo wel wegens haer meer of min tammen of wreeden aert, als wegens de sterkte of swakheit hares lichaems; 't welk men kan aenmerkken in 't voorbeeld der jonge leeuwen, die men tam maekt met de selve eenig huisselyk dier te doen suigen, gelyk een koe, of een esellinne, of eenige geit; en in tegendeel sal een hond veel verwoeder en wreeder wesen, indien hy van een wolvin is gesoogt.

De noodige eigenschappen van een goede voester worden gemeenelyk gehaelt van haren ouderdom; van den tyt en wyse dat sy in de kraem is gekomen; en van de goede gestalte ontrent alle de deelen hares lichaems; en bysonderlyk van hare borsten, van den aert hares sogs, en eindelyk van hare goede zeden.

Wat haren ouderdom aengaet, soo is daer toe den bequaemsten tusschen vyf-en-twintig tot dertig jaren; aengesien geduurende desen tyt de vrouw op haer gesondste, sterkste en krachtigste is: onder de vyf-en-twintig jaren is sy daer toe soo bequaem niet; om dat haer lichaem noch niet geheel syne grootte en gestelheit be-

bekomen hebbende, niet gants kloek-weſen kan; en boven de dertig jaren het bloed niet hebbende in ſoo grooten overvloedigheit, kan ſy mede geen ſog genoeg hebben om het kind wel te voeden: nochtans zyn ſommige vrouwen al redelyk goede voeſters van haer twintigſte jaer af; en andere weder wel tot haer veertigſte jaer, maer ſeer ſelden boven en onder die jaren.

Wat belangt den tyt en de wyſe op welke ſy in de kraem is gekomen, het moet ten minſten zyn over een maend of ſes weken, ten einde hare melk geheel en al mag geſuivert weſen; aengeſien haer lichaem dan is ontlaſt van de ſuiveringen die op het baren volgen, en de humeuren geene ontroering meer voelen van die het haer had veroirſaekt: en dat het ook niet meerder dan drie of vier maenden zy; ten einde ſy dat kind te voeden kan voltrekken, ſonder dat men eenigen tyt daer na gehouden ſou zyn een andere aen dat ſelve te geven. Sy moet ook geen quaet kraem gehad hebben, maer in den vollen tyt zyn verloft van een ſoon, die leefde en wel geſont was; want dat is een teeken van hare goede geſtalte: en dat het ſelve haer tweede of derde kind zy, ten einde ſy bequamer geworden mag weſen om haer voeſterling wel te handelen en te beſtieren, door d'ervarentheit die ſy daer van bekomen heeft.

Aengaende de goede geſtaltenis hares lichaems, daer aen is dat het voornaemſte, en ſchier al het overige hangt. Sy moet in 't algemeen wel geſont zyn, en van een goeden aert, ſonder aen eenige ſiekkelykheit onderworpen te weſen: dat ſy geboren zy van ouderen die noit een ſteen in de nieren noch in de blaes gehad hebben; ſonder gebrekkelyk geweeſt te zyn aen 't flerecyn, aen klier-geſwellen, vallende ſiekte, noch eenige andere erfelyke quael: ſy moet gants niet beſmet, noch in de minſte achterdocht weſen van eenige Venus plaeg; ſy moet geen ſchurftheit, dauwwurm noch hairwurm hebben, noch eenige vuiligheit van diergelykken aert; ſy moet kloek en ſterk weſen, ten einde ſy het kind kan bewaken en beſorgen in alles wat het noodig ſal hebben; en ſy moet van een middelmatige geſtalte zyn, dat is te ſeggen, noch groot noch klein, noch te vet, noch te mager; om dat een lichaem van duſdanigen goeden over een koming in de natuur, volmaektelyker alle ſyne plichten verricht en voldoet, en gelyk men gemeenelyk ſeit; om dat de deugt in de middelmatigheit beſtaet. Maer boven al moet ſy niet ſwanger van kind weſen. Sy ſal van een bloedrykke gematigtheit zyn, 't welk men ſal kennen aen hare bloſende verw, niet wel ſoo rood, maer na de blankheit ſtrekkende; van een vaſt en geen los vlees. Sy moet ook hare maenſtonden niet hebben; om dat ſulks een teeken ſou zyn, dat haer bloed te veel verhit was, 't zy van wegen hare gematigtheit die ſoodanig is, of door een verliefde hertstocht of anderſins: ſy moet inſgelyks niet onderworpen zyn aen witte vloeden; om dat ſoodanige overtolligheden het teeken zyn van een quade geſtalte hares bloeds: ſy moet niet ros weſen, noch vlakken van diergelykken aert dragen; maer ſy moet ſwart of bruin hair hebben. Sy ſal wel-gemaekt zyn van lichaem, net in hare kleedingen, en ſchoon van aengeſicht, hebbende vroolyke en lacchende oogen, een recht geſicht, de tanden geſont en wit, ſoo dat daer geene verrot of verdorven zy, uit vrees dat hare mond van geen quade reuk weſen mogt: de klank harer ſtem moet aengenaem zyn, ten einde die het kind mag vervroolyken: ſy moet wel in acht nemen dat ſy geen quaden reuk hebbe, gelyk ſy die ros zyn gemeenelyk doen, en ſomtyts ook eenige die ſeer ſward van hair en ſeer blank van huid zyn;

want

want haer ſog is heet, ſchetp, en ſtynkkend, gelyk mede van ſeer quade ſmaek. Sy moet geen ſterkken aeſſem hebben, gelyk die welker neus verſtopt of eenige tanden bedorven zyn, ſoo als wy al geſeit hebben; om dat de voeſter, die het kind geduurig kuſt, ſyne longers beſmetten ſou, met die haren verdorvenen adem dikwils te doen inhalen. Sy moet de borſten groot genoeg hebben, om daer in te konnen vervatten en toebereiden een genoegſame hoeveelheit van melk, ſonder dat die evenwel al te groot ſouden weſen: ſy moeten gaef en heel zyn, ſonder eenige lidteckenen van ſweeringen die ſy daer in mogt gehad hebben: ſy moeten middelmatig vaſt en vleeſachtig weſen, en niet ſlap en hangende, ten einde hare natuurlyke warmte te krachtiger mogt zyn. De voeſter moet haren boeſem breed hebben, om dat die ſoo zynde, de melk te meerder ſpatie mag vinden om wel gekookt en toebereid te worden; en om dat een breeden boeſem overvloed van natuurlyke warmte te kennen geeft. Wat belangt de tepels der borſten, die moet ſy wel gemaekt hebben, dat is te ſeggen, niet te groot, noch te hard, noch eeltachtig, noch te veel na binnen getrokken; maer dat die een weinig verheven zyn, van middelmatige grootheit en hardigheit, wel open met kleine gaetjes, om licht te konnen geſogen worden, ten einde het kind niet te vele moeiten mag hebben om de melk daer te doen uit komen, terwyl het die ſuigt, en met de tong tegen het verhemelſel van ſyn mond drukt.

Indien de voeſter alle de goede hoedanigheden heeft, die wy hier even opgehaelt hebben, in 't gene alle de deelen van haer lichaem belangt, dan heeft men volkomene reden om te oirdeelen, dat hare melk wel geſtelt weſen moet; 't welk men voor eerſt ſal bekennen uit hare hoeveelheit, die ſoodanig moet zyn, dat ſy genoegſaem kan weſen tot voedſel van 't kind: ſy moet die ook niet te veel hebben, uit vrees dat het haer die al niet aftrekken konnende, ſy aldaer mogt ſtremmen of verhit worden, van te langen tyt in de borſten te verblyven: maer nochtans is het beter dat ſy te veel dan te weinig heeft; want ſy ſal het overige wel van een ander kind konnen laten uitſuigen. Die moet ſyn van een middelmatige ſubſtantie en beſtendigheit, dat is te ſeggen, noch te waterachtig, noch te dik: men ſal lichtelyk daer van konnen oirdeelen, indien de voeſter eenige druppelen op de hand doen ſtralen hebbende, als men die een weinig ſcheef houd, ſy terſtond daer af loopt; want dit geeft te kennen dat ſy te waterachtig, en niet genoeg gekookt is: maer indien de druppelen daer op vaſt blyven, ſonder af te loopen door het ſcheef houden van de hand, ſulks brengt het bewys dat ſy te dik, en te taey is. De goede melk is tuſſchen beide deſe beſtendigheden, die ſoetelyk afloopt na dat men de hand ſcheef houden koomt, latende de plaets daer ſy van afloopt een weinig wit blyven: wat aengaet hare verw, de witſte is de beſte, en ſy is dies te erger hoe ſy meer daer van afwykt. Sy moet van een ſoete en aengename reuk weſen; want ſulks betuigt hare goede gematigtheit; het tegendeel ondervind men in roſſe, die hare melk van een ſcherpe, ſtynkkende, en quade reuk hebben: en om volmaekt in alle goede hoedanigheden te weſen, ſoo moet die van een goede ſmaek zyn, dat is te ſeggen, ſoet en als geſuikkert op de tong, ſonder eenige ſcherpigheit, noch eenige vremde geur, en dat die niet te heet zy.

Men moet ook de voornaemſte en beſte eigenſchap van een voeſter niet vergeten, die in de goede zeden beſtaet; hierom ſal ſy vlytig en ſorgvuldig weſen om het kind te reinigen, ſoo haeſt als het dat noodig ſal hebben: ſy ſal wys en voorſichtig

ſichtig zyn, en aen de toornigheit niet onderworpen, noch twiſtachtig; ſoo wel uit vreeſe van in deſe beginſelen quade indrukſelen aen het kind te geven, als om dat deſe hertstocht de melk geweldig verhit: ſy ſal niet ſwaermoedig zyn, maer luſtig en vroolyk, dikwils dat matiglyk toelacchende, om dat ſelve daer door te verheugen: ſy moet matig zyn, en geenſins tot wyn genegen, en noch minder tot onbepaelde wulpsheit en geilheit; maer ſy ſal matiglyk het eerſte mogen gebruiken, en van het tweede ſich niet volkomen onthouden, indien haren aert dat vereiſcht, als het noch zy met haer eigen man; welk verlof haer vrywillig word toegeſtaen, door *Laurens Joubert, liv. 5. de ſes erreurs populaires*, ſich grondende op d'ervarentheit van alle de geringe vrouwen, die niet nalaten hare kinderen wel op te queeken, of ſchoon ſy dagelyks by haren man ſlapen; en op die van ſyne eigene vrouw ſelfs, bybrengende dat ſyne vrouw alle hare kinderen ſeer wel gevoed had, of ſchoon hy daerom niet had nagelaten van geduurig by haer te ſlapen, en haer als een goed getrouw man, (gelyk hy ſeit) ſyne liefde te bewyſen: want in der daed het zaed te lang opgehouden (voornamelyk in vrouwen die gewoon zyn gemeenelyk het byſlapen te gebruiken) by gebrek van ontlediging ſich te veel verhittende, veroirſaekt haer ſoodanigen jeukerigheit, en ſoo grooten luſt om dat af te ſchieten, dat ſy met geweld ſich daer van onthoudende, het niet ſou miſſen in ſyne vaten te bederven, waer na dat een grootte ontroering in haer ſou veroirſaken, ſoo wel van de humeuren des lichaems, als van de hertstochten des gemoeds; aengeſien 'er (gelyk yder wel weet) geen heviger noch erger woeden is, als dat der liefde: hierom ſal'er gants geen gevaer weſen, van dat de voeſter matiglyk het byſlapen met haer man gebruikt, en dat ſulks alleen zy om ſich t'ontſlaen en t'ontlaſten van d'al te groote volheit, en nergens anders om; 't welk doende ſy alleenig ſich wachten ſal van het kind terſtond na dat bedryf te ſuigen te geven; maer dat ten minſten een of twee uuren uitſtellen, ten einde in dien tyt alle de humeuren hares lichaems mogen ruſten, die door ſulken bedryf ontroert en verhit waren.

Indien de voeſter alle, of het meeſte deel van de eigenſchappen heeft die wy hier nu verklaert hebben, ſoo wel ten aenſien van haer perſoon, als voor ſoo veel hare zeden betreft, en ſy ſich in deſen ſtaet onderhoude met een goede beſtiering van leven na de gematigtheit des kinds geſchikt, en die niet ſtrydig zy tegen de hare, dan heeft men reden te hopen, dat ſy bequaem is een ſeer goed voedſel te geven aen den ſoon van een Vorſt, en dien in volkomene geſontheit op te trekken.

Eindelyk, myn waerde Leſer, geloof ik nu my wel gequeten te hebben in myplicht ontrent het algemeen, met u de kenniſſen mede te deelen welke Godts genade my heeft gelieven te geven rakende de ſiekkelykheden der ſwangere en barende vrouwen; Ik bid hem die d'eenigſte ſprinkader van alle wetenſchap is, dat hy u wil onderwyſen de waerachtige middelen om haer wel te helpen, gelyk ook hare kinderen, u doende de ſaken noch beter begrypen dan ik deſelve uitgedrukt heb; en dat alles eeuwiglyk zy tot ſyner grooter roem en heerlykheit.

Weet gy wat beters, maek ons gunſtig dat bekent;
Soo niet, hier toe met ons dan vlytig u gewent.

Einde van het derde, en laeſte Boek.

BLAD-

BLAD-WYSER

Der voornaemſte ſaken in geheel dit Tractaet vervat.

A.

Abuys der gener die gelooven, dat de melk uit de borſten ontledigt word door de Lijfmoeder in de nieuwe kraemvrouwen. 314

Abuis der gener die gelooven, datmen midden in de hals van de Lijfmoeder een vlies vind, 't welk ſy de maegdom noemen. 29

Abuis der gener die gelooven, datmen om 't aderlaten met voordacht te doen, wachten moet tot dat de vrouw halver dracht weſen ſou. 92 96

Abuis der gener die willen dat het kind door de waterdrager de pis ſou looſen, terwijl het in de Lijfmoeder is. 164

Abuis der gener die willen dat het ſchaemtbeen van malkander ſcheid in de tyt van het baren, om het kind te laten uitkomen. 155

Abuis der Kraembewaerſters, die door bindſelen den buik der kraemvrouwen ſeer hard beſluiten, in 't geloof van den buik te moeten vullen, die heel geledigt is door het baren. 293

Abuis der meeſte Ontleders, die ſonder reden gelooven dat de ſubſtantie der Lyfmoeder dikker word, hoe ſy ſich meer uitrekt in den tyt der ſwangerheit. 14 276

Abuis der meeſte Schryvers, en Vroevrouwen, die willen dat een ſwangere Vrouw in meerder oeffeningen ſich ſou beſig houden ontrent het laeſte van haer ſwanger zyn. 89. 145

Abuis der Vroevrouwen, die de ſwangere vrouw ſich gequeſt hebbende, roode carmoiſyne ſyde, of ſcharlaken-granen doen inſlikken. 144

Abuis van Ariſtoteles, die ſeit dat de ſiekkelykheit der borſten, gemeenelyk het hayr of drop genoemt, komt van eenig hayr door de Vrouw met het drinken ingeſwolgen. 335

Abuis van Ariſtoteles, die ſeit, dat het kind dikwils overladen ter weereld komt met de ſpyſen die ſyne Moeder gegeten heeft, en vol van kleefachtige ſmeerigheit, indien de vrouw het byſlapen gebruikt op d'achſte maend van hare ſwangerheit. 359

Abuis van Ariſtoteles, die wil dat de Vrouwen geen zaed ſouden hebben. 48. 58

Abuis van eenige Schryvers, die ſeggen dat een Vrouw kan ontfangen na de doot van haer Man. 48

Abuis van een nieuw Autheur, die doen gelooven wil, wanneer het kind ſich van 't *meconium* ontlaſt heeft terwyl het in de Lyfmoeder is, dat ſulks een ſeker en onfeilbaer teken van ſyn doot weſen ſou. 210

Abuis van *Fernelius*, die ſeit dat de knechtjes het aenſicht naer onder, en de meisjes naer boven gekeert hebben, wanneer ſy gebooren worden. 177. 178

Abuis van Hippocrates, en van alle de Schryvers, die gelooven dat het kind van 8. maenden ſoo wel niet kan leven, als dat van 7. 150

Abuis van *Rouſſet*, die wil dat de ſetpillen, die men gebruikt by 't uitvallen van de Lyfmoeder, ſouden ingevoert worden tot d'eigene holte van de lyfmoeder, en niet in de ſcheede. 303

Abuis van ſommige volkeren, die het nieuw geboren kindeken terſtond in de rivier gingen waſſchen, gelovende dat dies te harder te maken. 360

BLAD-WYSER

Ader-geſwel aen de beenen, en dyen der ſwangere Vrouwen, wat daer oorſaek van zy. 106. 107.

Ader-laten in den arm is beter als dat op de voet tegen d'ontſteking der Lyfmoeder. 319. 320

Ader-laten is dikwils ſeer nut voor een Vrouw die in den arbeid van kinde ſit. 181

Ader-laten is het voornaemſte geneesmiddel van d'onſteking der Lyfmoeder. 322

Ader-laten komt ſeer wel voor Vrouwen die gewent zyn in haer baren ſtuipen te krygen, en dat moet men doen ſoo ras als haer den arbeid aenkomt. 258

Ader-laten op de voet paſt niet in 't begin om een hard geſwel in de Lyfmoeder te geneſen. 324

Ader-laten ſou dikwils nutter zyn voor de Vrouwen in d'eerſte maenden van hare ſwangerheit, als dat uit te ſtellen, gelyk men gemeenelyk doet, tot na de vierde maend. 92. 93

Afdryven der ſuiveringen van een nieuwe kraemvrouw te beſorgen. 318

Afgerukte tepels hoe te helpen. 339

Afhalen en uitdryven van een valſche vrucht, dies te moeielyker, hoe dat het vremd lichaem in de Lyfmoeder kleinder is. 267

Alantoïdes, derde vlies des kinds, word noit in een menſchelyke vrucht gevonden. 164

Algemeene genees-middelen moeten altyt voorgaen, eer men byſondere voor de Lyfmoeder gebruiken ſal om de witte vloeden te geneſen. 46

Ambeyen die de kraemvrouwen krygen, en genees-middelen. 305

Ambeyen of Speenen, die de ſwangere Vrouwen krygen, haer oorſaek. 108. inwendige en uitwendige. 108

Amnios is een der vlieſen van 't kind, ſyn beſchryving, en waer het vanvoortkomt. 163. 164.

B

Baden paſt niet op 't aenvangen van een hard geſwel in de Lyfmoeder te geneſen. 324.

Badſtoven gants quaet voor ſwangere Vrouwen. 92. 136

Badſtoven paſſen ook eenige Vrouwen die met witte vloeden gequollen zyn. 353

Ballekens der Vrouwen hebben dikwils eenig gebrek in hare geſtalte. 8

Ballekens der Vrouwen, hare onderſcheidentheden van die der mannen. 7

Ballekens der Vrouwen vol kleine blaeskens, die van ſommige huidensdaegſche nieuwelingen eyerkens genoemt worden, uit welke het kind ſou voortkomen, als een kuiken uit het ey. 7

Balleken ter rechter zyde, wierd in een Vrouw, door waterzuchtige Lyfmoeder geſtorven, van wonderbaerlyke groote gevonden. 8

Balleken ter ſlinker alſoo bequaem om knechtjes als om meiſkens te teelen. 75

Baren vereiſcht vier conditien, om natuurlyk te zyn. 149. 184.

Baren, wat het zy, ſyne onderſcheidentheden, en verſcheide termynen. 148. 149

Beenderen der Vrouw waer in verſchillende van die des Mans. 156. 157

Beenen door ſlymig toevloeien dik geſwollen, als mede over haer geheel lichaem, van nieuwe kraemvrouwen die groot verlies van bloed geleden hebben. 297

Bequame genees-middelen voor d'onderſte deelen, den buik, en de borſten der nieuwe kraemvrouw. 187

Bequaemheden in een Handmeeſter ver-

vereiſcht, die ſich in Vrouwen te helpen verloſſen wilt oeffenen. 202
Beweging, die hard en geweldig is, heeft de macht om aen een ſwangere Vrouw een miskraem te verwekken. 139
Bindſelen der Lyfmoeder zyn vier. 19
Bindſelen om den buik van de kraemvrouw moeten den eerſten dach gants los weſen. 288
Byſlapen dagelyks gebruikt, bedriegt de Vrouw in den tyt van haer ſwangergaen. 69
Byſlapen na te laten, geduurde de twee laeſte maenden der ſwangerheit. 90
Byſlapen, ſtrydig tegen die een geſwel in de Lyfmoeder heeft. 325
Byſlapen te gebruiken maekt de Vrouwen geſonder. 19
Byſlapen te veel gebruikt ontrent de laeſte maenden, kan een miskraem veroorſaeken. 140
Byſlapen, verboden, eenige dagen na dat de Vrouw nieuw ontfangen heeft, om het uitlopen der zaden te verhinderen. 89
Byſlapen veroorſaekt niet altyt eenig vloeien van bloed, dat voor d'eerſtemael gebruikende. 24
Byſlapen verlengt den tyt der ſuiveringen veel, in Vrouwen die dat weinige dagen na haer in de kraem komen gebruiken. 316
Byſlapen, wanneer bequaemſt tot d'ontfankenis. 46. 47
Blaes van de pis word dikker na dat ſy ſich ontledigende inkruipt, gelyk de Lyfmoeder doet. 15
Bloed der maenſtonden, dat ſich ſomtyts in de ſwangere Vrouw vertoont, uit wat vaten het vloeit. 18. 116
Bloed der maenſtonden, en oorſaek van ſyn by tyts omloopende ſuivering. 37
Bloed der maenſtonden heeft geen quaetaerdigheit, en verſchilt niet van 't ander als de Vrouw geſont is. 36. 41
Bloed der maenſtonden, uit wat vaten afgaende wanneer de Vrouw niet ſwanger is. 36
Bloed der maenſtonden, wat het zy. 35
Bloed der Vrouwen meer onderworpen van tyt tot tyt eenige giſtingen t'ontfangen, als dat der mannen. 346
Bloed in de navelvaten moet niet te ruig gedreven worden in den buik van het nieuw geboren kind. 358. 370
Bloed-laten, of het wel paſt voor die d'opſtyging der Lyfmoeder heeft. 349
Bloed, overtollig, ontlaſt ſich dagelyks door de leverpyp in den twaelfvingers darm. 361
Bloedſtorten dat een ſwangere Vrouw overkomt. 116
Bloedſtorting die een nieuwe kraemvrouw overkomt, oorſaken, en geneesmiddelen. 294
Bloedſtorting door het los worden van de moederkoek veroorſaekt een miskraem. 139
Borſten der kraemvrouw ontſteken. 331
Sweerende. 336
Borſten om wel te ſoogen, hoedanig die weſen moeten. 407
Braekdrankken ſeer verderflyk voor Vrouwen die ſtuipen krygen in den tyt van hare barens-nooden. 256
Braken der ſwangere Vrouw, en des ſelfs oorſaeken. 93. 94
Braken dat een Vrouw overkomt ontrent de laeſte maenden van hare ſwangerheit, houd gemeenelyk niet op voor dat ſy in de kram is bevallen. 94
Braken, groot, hevig en veelvoudig veroorſaekt miskramen. 139
Braken van barende Vrouwen, is een teeken dat ſy ras ſullen verloſſen. 160
Breuken die de Vrouwen krygen van haer lichaem te naeuw in hare kleederen te ſluiten, geduurende den tyt van hare ſwangerheit. 92

BLAD-WYSER.

Breuken, hoe t'onderſcheiden van ſekere geſwellen die ſomtyts komen aen de lippen der ſchaemte. 133
Breuken, vleeſachtige of aderberſtige ontmoet men niet in kleine kinderen. 392
Buik der Vrouwen moet geenſins geſloten zyn in hare kleederen, op den tyt van haer baren. 180
Buik der Vrouwen word meer gerimpelt na hare verloſſing dan zy ſou doen, wanneer zy haer lichaem te veel inperſſen met hare kleederen, geduurende hare ſwangerheit. 92
Buik der Vrouwen, die een uitgeſakte Lyfmoeder hebben, moet niet geſloten zyn met eenige bindſelen. 304
Buikloop der kleine kinderen, oirſaken, en genees-middelen, 338
Buikloop der nieuwe kraemvrouw, veroirſaekt d'opſtopping harer ſuiveringen. 329
Buikloop der ſwangere vrouw, en hare oirſaken. 110. 111
Buikloop der ſwangere vrouwen duurt ſomtyts 3 of 4 maenden ſonder te miskraemen, en geneeſt ſoo ras ſy gebaert hebben. 111
Buikloop die een nieuwe kraemvrouw over komt, en hare oirſaken. 328
Buikloop die een vrouw doet verloſſen of een miskraem krygen, brengt haer dikwils in groot gevaer van haer leven, ſoo die terſtond naer het baren niet ophoud. 111
Buikloop ſtelt de ſwangere vrouw in gevaer van een miskraem te krygen. 110. 111. 139

C.

Chorion is een der vlieſen van 't kind, ſyne beſchryving. 163
Conditien in het natuurlyk baren vereiſcht. 149. 184
Cotyledons, of knopjens, heuvelachtigheden, wat die zyn. 32. 171. die vind men niet in de lyfmoeder der vrouw. 32

D.

DEelen der vrouw tot de teeling noodig. 1
Deelen van 't lichaem des kinds die eerſt geformeert zyn. 61
Dochteren gemeenelyk witte vloeden onderworpen tot dat ſy de jaren van volwaſſentheit bereikt hebben; maer ſy konnen voor dien tyt wel druipers krygen. 352
Dochteren konnen ook het uitvallen der lyfmoeder krygen ſoo wel als de vrouwen. 300. 303
Doot kind in de lyfmoeder, des ſelfs teekenen. 207
Doot kind, kan ſomtyts eenige maenden lank in de lyfmoeder blyven, ſonder veel te verderven, als ſyne wateren geenſins zyn uitgeloopen. 208
Doot kind niet af te halen met gereedſchappen, ſoo lang de handen daer toe genoegſaem zyn. 264
Doot kind ſomtyts uit de lyfmoeder gedreven voor het levende, en ſomtyts ook in tegendeel, ſonder dat daer ontrent een ſekeren regel is. 247
Driften des gemoeds verwekken een miskraem in de ſwangere vrouw, wanneer ſy hevig zyn. 141
Drop, een qualyk vaert in de borſten, wat het zy, des ſelfs teekenen, oirſaken, en genees-middelen die daer toe paſſen. 334. 335

E.

EIgenſchappen vereiſcht in een goede voeſter. 404. 405
Eerſte geſtalte van 't kind, verandert gemeenelyk ontrent den achſten maend der ſwangerheit. 178

Fa-

BLAD-WYSER.

F.

FAbel van een Gravin van Holland. 77
Flaeuwten der nieuw-geborene kinderen, hare oirſaken, en geneſing. 368. 369
Fondament van een nieuw-geboren kind geſloten, en het middel om dat te helpen. 376
Fontein van 't hooft eenes nieuw-geboren kinds, welke die zy. 374
Formering van 't lichaem des kinds, in wat tyt volkomen. 61

G.

GEboorte, hoe van een miskraem onderſcheiden. 138
Geboorte, ſwaer, moeielyk, en tegen natuur, hare oirſaken, onderſcheidingen, en middelen om in de ſelve te helpen. 197
Geboorte tegen natuur, de ſwaerſte, moeielykſte, en gevaerlykſte werking, van alle die de Handmeeſters te doen krygen. 202. 204
Geboorte van een kind op de ſevende maend, helt meer naer het miskramen dan naer het natuurlyk baren. 151
Genees-middelen op de borſten gelegt daer een ontſteeking in is, moeten alleen verkoelende en bedwyngende, maer geenſins t'ſamentrekkende zyn. 332
Genees-middelen van de bloedſtorting eener nieuwe kraemvrouw. 294
Geneeſen van Spaenſche pokken in kleine kinderen. 399
Geneeſing van Spaenſche pokken of die ondernomen mag worden als een vrouw ſwanger gaet. 135
Geeneſing van 't opſtygen der lyfmoeder. 347
Ganiture, wat die zy. 59
Gereedſchappen, bequaem om een doot kind af te halen, moeten by de Handmeeſters niet gebruikt worden, dan als hare handen ſulks niet konnen verrichten. 264
Gereedſchappen om een doot kind uit te halen moeten in geen onwetende handen geſtelt zyn. 282
Gereedſchap *Tire-teſte* genoemt, door den Autheur uitgevonden, om een doot kind uit te halen, en de wyſe om dat te gebruiken. 279. 280. 281
Geſwel der lyfmoeder verandert dikwils in een kankker, des ſelfs oirſaken, en teekenen. 323. 324
Geſtalte des kinds in de lyfmoeder, volgens de verſcheide tyden der ſwangerheit. 90. 176
Geſtalte die de vrouw hebben moet, wanneer ſy gereed is om te baren. 185
Geſtalte in welke een Handmeeſter de vrouw leggen moed, wanneer hy haer kind uithalen wilt door de werking van ſyne hand. 205
Geſwel aen de deelen der ſchaemte van een ſwangere vrouw is ſeer gevaerlyk, als het uit een ontſteking in de lyfmoeder voortkomt. 133
Geſwel aen de navel van 't kind *exomphale* genoemt, ſyn oirſaek, en genees-middel. 381
Geſwel der aderen in ſwangere vrouwen, uit wat oirſaek. 105
Geſwel en kneuſing die ſomtyts is boven op 't hooft van het nieuw-geboren kind, des ſelfs oirſaek, en middel om dat te helpen. 371. 372
Geſwel uit ſlym aen de lippen van de ſchaemte. 132. 133.
Geſwellen des buiks, die men buikſcheurſelen noemt. 329. Daer konnen de lyfmoer, met het kind inkomen ten tyde van de ſwangerheit. 329. 330
Geweldig hoeſten doet de vrouw dikwils een miskraem krygen. 103

H.

HAls van de blaes somtyts versworen naer een moeielyk baren, veroirsaekt het uitloopen van de pis tegens wille. 309
Hard geswel in de lyfmoeder verandert licht in een kankker, des selfs oirsaken, teekenen. 323. 324
Hayr of Drop in de borsten, teekenen, oirsaken en genees-middelen. 334. 335
Het hooft van een doot kind maekt den doortocht soo wel niet voor d'andere deelen, wegens syne sachtigheit, dan als het kind leeft. 229
Het hooft van een doot kind moet in syn geheel uitgehaelt worden, indien het mogelyk is. 222. 223
Het hooft van een kind moet eerst voor den dag komen. 229
Hertsterkking welke de beste. 194
Hoedanig een doot kind uit te halen. 261
Hoedanig een vrouw te verlossen, als verscheide kinderen sich aenbieden in quade postuuren. 247
Hoedanigheden van de goede melk in de Voesters. 407
Hoedanig het hooft van 't kind uit te halen, wanneer dat van 't lichaem is afgescheiden, en alleenig in de lyfmoeder gebleven. 215
Hoedanig het kind af te halen, dat sich met voeten en handen te gelyk aenbied. 237
Hoedanig het kind af te halen wanneer het sich met de knyen aenbied. 239
Hoedanig men 't hooft van het kind leggen moet, wanneer men dat by de beenen uithaelt. 214. 215
Hoe men een vrouw in hare barensnoods moet helpen, wanneer daer een of meer kinderen zyn. 184
Hoest die de swangere vrouw over komt, en hare onderscheide oirsaken. 103
Hoest geweldig zynde, doet de vrouw dikwils een miskraem krygen. 103
Hoest van een nieuw-geboren kind de naden te wyd open hebbende, moet men die beenderen niet dichter by malkander voegen of binden. 374. 375
Hoestwaterzugt, wat die zy. 375
Hoornen der lyfmoeder, welke die zyn. 31
Histori van een man kreupel geboren, die drie sonen had, alle mede kreupel geboren. 34
Histori van een dochter van 17. jaren, die geen opening had, welke d'Autheur met een bequame werkking genas. 45. 46
Histori van de geboorte des Autheurs, die ter weereld komende de kinder pokjes had. 50
Histori van verscheide vrouwen, na gehangen te zyn, swanger van kind bevonden, tegen 't gevoelen van die haer onderscht hadden eer sy gericht wierden. 54
Histori van verscheide vrouwen, door de Geneesmeesteren als waterzuchtige gehandelt, hoewel sy alleenig swanger van kind waren. 55. 56
Histori van de vrouw van Meester *Duvieux* tot Parys, die niet tegenstaende sy 9. volle jaren waterzuchtig geweest is, niet nagelaten heeft in dien tyt viermael swanger te worden, en gelukkig op haer tyt van levendige kinderen te verlossen. 55
Histori van een vrouw, die na sich gelooft te hebben tien maenden lank swanger te zyn, ten einde van dien tyt niets quyt wierd dan eenige wateren, en eenige winden, in hare lyfmoeder opgesloten. 56
Histori van een vrouw, in welkers buik men na hare doot een klein vruchtje vond van twee maenden en half, 't welk men wilde te hebben geteelt ge-

geweeſt in het trompet van de lyfmoeder. 64
Hiſtory van mevrouwe de Preſidente van *Neſmond*, die anderhalf jaer een valſche ſwangerheit had. 70
Hiſtory van een vrouw ſes maenden ſwanger, die d'inwendige mond der lyfmoeder ſoo geopend had, dat men daer het tipje van een vinger in ſteken kon, en die niet naliet haer kind te voldragen, en gelukkig genoeg daer van te verloſſen. 72
Hiſtory van een andere vrouw, die een maend lang voor hare verloſſing d'inwendige mond harer lyfmoeder wel een duym breed geopend had. 161
Hiſtory van verſcheide mannen, die niet dan het ſlinkker balleken hebbende, niet nagelaten hebben ſonen en dochteren te teelen. 75
Hiſtorien van verſcheide vrouwen die verſcheide kinderen t'effens gekregen hebben, en van een Gravin van Holland die op eenmael 365. gehad ſou hebben. 76. 77
Hiſtorien van verſcheide vrouwen die van Molen ſwanger zynde, ongemeene bewegingen in haren buik gevoelden. 83
Hiſtorien van verſcheide wanſchapen kinderen, die geen herſſenen noch hals hadden. 84. 85
Hiſtory van een vrouw, die door een haeſtige ſchrik over d'onverwachte doot van haer man, op 8. maenden in de kraem quam, waer van het kind geduurig twee bevende handen behouden heeft, gelyk doemaels ſyne moeder had. 91
Hiſtory van een vrouw, ſes maenden ſwanger, die vele moeielyke gevallen kreeg, door 't geweld dat een harer breede banden van de lyfmoeder ontfing, wegens het omſwakken van haer voet. 98
Hiſtory van een Advocaets vrouw, die op een hevige kolyk met nierzuchtigheit op den 7. maend harer ſwangerheit van een doot kind verloſte. 99
Hiſtory van een vrouw, die ſich niet geloovende ſwanger te zyn, om dat ſy hare maenſtonden had, haren Geneesmeeſter verplichte haer eenige artzenyen te geven tegen eenige qualykvaert die ſy gevoelde, die haer een miskraem van drie maenden deden krygen. 114
Hiſtorien van verſcheide vrouwen die waterzuchtigheit der lyfmoeder hadden. 129. 130
Hiſtory, aenmerkkens waerdig, van de ſuſter des Autheurs, die door een groote bloedſtorting ſtierf, om niet tydelyk te hebben verloſt geweeſt. 119. 120
Hiſtory van verſcheide ſwangere vrouwen, die waterzuchtigheit der lyfmoeder hebbende, veel water t'effens hebben uitgeworpen, vele maenden voor haer kramen. 131. 132
Hiſtory van een oude Lotheringſche juffer, die over 25. jaren een groot geſwel als twee vuiſten aen de ſlinkker lip van hare ſchaemte gedragen had, dat met goed geluk haer geopend wierd. 133
Hiſtorien van verſcheide vrouwen, die gelukkig van de Spaenſche pokken geneſen zyn, geduurende hare ſwangerheit. 135. 136. 137
Hiſtory van een vrouw, die ſeer groote ſmerten uitſtont, uit oirſaek van de moederkoek in hare lyfmoeder behouden naer een quaet kraem. 194
Hiſtory van een vrouw die t'eener tyt van twee kinderen in de kraem quam, waer van het een doot en 't ander levend was; 't welk reden van geſchil had gegeven tuſſchen deſe vrouw, die verſekerde dat het kind in haren buik leefde, om de roeringen die ſy daer in gevoelde; en de Vroevrouw, die

die het tegendeel ſtaende hiel, uit oirſaek van de ſtinkkende en vuile uitwerpſelen die uit de lyfmoeder van deſe vrouw voortquamen, wegens het ander kind dat doot was. 208.209
Hiſtory van een vrouw die een groot uitvallen der lyfmoeder kreeg, op den tyt van haer baren. 219. 220
Hiſtory wegens de doot der vrouw van Meeſter *Poupart* tot Parys, haer aengekomen om dat ſy niet tydelyk genoeg na den eiſch was geholpen in hare barens-nood, waer het kind ſich aenbood met de zyde van 't hooft. 226
Hiſtory van een kind ongemeen waterzuchtig in den buik ſynes moeders, en op wat wyſe het daer uitgehaelt wierd. 230. 231
Hiſtory van een vrouw die ſtierf van ſtuipen met twee kinderen in haren buik, in tegenwoordigheit van haer eigen Vader, en van haer man, of ſchoon ſy beide haer byſonder werk maekten van kraemvrouwen te helpen, terwyl ſy die lieten ſterven ſonder haer te verloſſen. 257
Hiſtory van een vrouw, die in doots nood liggende door geweldige ſtuipen, van de doot wierd bevryd door hare verloſſing. 257. 258
Hiſtory van Mevrouw de *S. Fu*, die in de ſtuipen ſtierf, om niet in tyts geholpen te zyn tot hare verloſſing. 258
Hiſtory van een vrouw die valſchelyk verſekerde, dat men haer kind uit haren buik had geſneden. 271
Hiſtory Eduard de VI. Konink van Engeland, die uit den buik van ſyn levendige moeder wierd uitgeſneden, daer ſy vervolgens van ſtierf. 274
Hiſtory van een arme vrouw ellendiglyk omgebragt door een onwetend Handmeeſter, met haer het kind uit den buik te willen afhalen. 283
Hiſtory van een nieuwe kraemvrouw, die meende te ſterven door een groote bloedſtorting, alleen onderhouden door een groote kolyk, uit het ophouden van vele gedroogde uitwerpſelen veroirſaekt, en vele winden, die haer in de darmen ſaten. 296
Hiſtory van een vrouw die ſtierf anderhalf uur na hare verloſſing, om niet vaerdig genoeg geholpen geweeſt te zyn, van het uitvallen der lyfmoeder terſtond na haer baren. 300
Hiſtory van een Handmeeſters vrouw, welke een ander Handmeeſter door onwetentheit ſoo ſterk aen het lichaem der lyfmoeder getrokken had, die haer was uitgevallen, denkkende dat het een vreemd lichaem was 't welk hy haer afhalen wilde. 301
Hiſtory van een vrouw die vier jaren lank hare pis niet had konnen ophouden, gevolgt op een moeielyk kraembed, daer ſy ten laeſten van ſtierf. 308.309
Hiſtory van een Advocaets vrouw, die vervolgens op een miskraem geheel de lyfmoeder vol harde geſwellen had van over meer dan acht maenden, ſchrikkelyk dik, die volkomen daer van genas. 324
Hiſtorien van verſcheide vrouwen, gelukkig van valſche vruchten verloſt, die haer in groot gevaer hares levens gebragt hadden. 269
Hiſtory, die ſeer aenmerkkelyk is, van een dochter die federt hare 16. jaren geduurig de lymoeder uitgevallen gedragen had, van een ſchrikkelyke dikte. 303. 304
Hiſtory van een juffer die een ſweering in de nieren had, waer door ſy ſchier dagelyks twee jaren lank ſware opſtygingen van de lyfmoeder leed, op de ſelve wyſe of die uit de lyfmoeder waren voortgekomen. 345
Hiſtory van een vrouw, die hoewel twee

twee maenden ſwanger zynde, van ſoo geweldigen opſtyging en ſtuipen wierd overvallen, dat ſy in een ſlag van beroertheit viel, die in een geraektheit veranderde, en niet te min haer kind voldroeg, en ſeer gelukkig daer van verloſte. 347.
Hiſtory van drie kleine meisjes die yder een vergiftigen druipert hadden, welke hare moeders witte vloeden noemden. 350.
Hiſtorien van verſcheide kinderen door hare voeſters doen ſmooren, die in de ſelve de pram te geven, ſlapende haer hadden doot gelegen. 365. 366.
Hiſtory van een kind dat ſtierf naer het openen van een ſweering aen de navel. 382.

I.

INſpeuiting van t'ſamen-trekkende wateren in de lyfmoeder, is ſomtyts ſchadelyk voor vrouwen die witte vloeden hebben, indien ſy deſe inſpeuitingen ontydig gebruiken. 354
Inwendige mond der lyfmoeder, hare beſchryving. 30
Inwendige mond der lyfmoeder naeuwkeurig geſloten, ſonder hardigheit, en in een goede geſtalte, is een teeken van ſwangerheit. 52. 68
Inwendige mond der lyfmoeder is ſacht, en in een natuurlyke geſteltenis van ſwangere vrouwen; maer ſy is hard aen die eenig geſwel in dit deel hebben. 53
Inwendige mond der lyfmoeder is wel kleinder en dunder van onvruchtbare vrouwen, als van andere. 131
Inwendige mond der lyfmoeder op wat wyſe geſtelt, volgens d'onderſcheide tyden der ſwangerheit. 72
Inwendige mond der lyfmoeder van ſwangere vrouwen opend ſich ſomtyts ſonder dat de vrouw in arbeid van 't kind koomt. 161

K.

KAkzucht in een ſwangere vrouw veroirſaekt een miskraem. 139
Kankker der lyfmoeder, hare oirſaken, en teekenen. 325
Kankker der lyfmoer ongeneeslyk. 326
Kankker der lyfmoeder doet de vrouw altyt ellendig ſterven, na haer langen tyt een quynend leven te hebben doen ſlepen. 326
Kankkerige ſweeringen der lyfmoeder zyn altyt oneffen, vuyl, en ſtinkkende. 326
Kinderen, als'er verſcheide zyn in de lyfmoeder, beſchadigen malkander door hare onderſcheide bewegingen, ſoo dat'er een ſchier altyt in een quade geſtalte is, op den tyt om te baren. 179
Kinderen die op ſes maenden geboren worden, en alle die van korter termyn zyn, konnen niet lang in 't leven blyven. 155
Kinderen die ſich op een quade geſtalte aenbieden in de geboorte, door wat deel van 't lichaem het weſen mag, van de ſchouderen tot de voeten, moeten by de voeten afgehaelt worden. 238. 239
Kinderen die verſcheiden zyn, hebben elk hare byſondere vlieſen, en wateren. 166. 171
Kinderen, hoedanig te bewaren dat ſy niet ſcheel, ſcheef, gebult, of kreupel worden. 403
Kinderen looſen geen pis, ſoo lang ſy in de lyfmoeder blyven. 165. 166
Kinderen op d'achſte maend geboren, leven veel eer dan die van ſeven maenden. 150. 151
Kinderen tweelingen laten niet na te leven, of ſchoon ſy van tweederley geſlacht zyn. 77
Kinderen van de moeder af te halen, die ſich aenbieden met den buik, de borſt, of de zyde. 245

Kinderen zyn kloekker en ſterkker, hoe ſy meer naderen tot den natuurlyken termyn van negen maenden dragts. 151. 178
Kind hoedanig af te halen, wanneer het ſich met voeten en handen te gelyk aenbied. 237
Kind, in de lyfmoeder doot, word wel anders uitgehaelt, als een dat levendig is. 205
Kinds deelen van 't lichaem, welke eerſt geformeert. 61
Kinds eerſte geſtalte verandert gemeenlyk ontrent d'achſte maend van de ſwangerheit. 177
Kinds lichaem wanneer volkomen geformeert. 61
Kind uit de moeder te ſnyden moet noit geſchieden dan na de vrouw haer doot. 269. 274
Kind, wat deelen van ſyn lichaem eerſt gegenereert zyn. 61. in wat tyt ſyn lichaem volkomen geformeert zy. 61. in wat tyt en op wat wyſe de ziel daer in komt. 62. het knechtje is niet eer geformeert als het meisje. 61. 62
Kittelaer, dit deel is de voornaemſte ſitplaets der weelde en welluſt van Venus. 22
Kittelaer is ſoo dik en lank in ſommige perſoonen, dat ſy dien met andere vrouwen misbruiken. 23
Klonters bloed uit de lyfmoeder afgaende na daer eenigen tyt in gebleven te zyn, worden van onwetende kraembewaerſters of Vroevrouwen dikwils voor valſche vruchten of deelen van de moederkoek genomen. 311
Knechtjes bewegen ſich eerder in de lyfmoeder als meiskens. 69
Kneuſingen aen 't hooft, en andere gedeelten des lichaems van een nieuwgeboren kind, en hoe die te helpen. 371
Kneuſingen en afſcheuringen der uitwendige partien van de lyfmoeder, door haer baren veroirſaekt, en het middel om die te geneſen. 306. 307
Kneuſing ſomtyts boven op 't hooft vant een nieuw-geboren kind, des ſelfs oirſaek, en middel om te helpen. 371. 372
Kraemvrouw, hoedanig gehandelt moet worden terſtond na haer natuurlyk baren. 285
Kraemvrouw te helpen in ſware, moeielyke geboorten, en die tegen de natuur zyn. 197
Kraemvrouw te helpen, wanneer het kind een of beide de handen met het hooft voor uit aenbied. 232
Kraemvrouw te helpen, wanneer het kind ſich aenbied met een of twee handen alleen. 234
Kraemvrouw, wat beſtiering ſy moet onderhouden, geduurende haer kraembed. 290

L.

LEven van de moeder moet veel hooger geacht zyn als dat van het kind. 224. 275
Lichaem des kinds wanneer de ziel ontfangt. 62. 63
Lichaem des kinds wanneer geformeert. 61
Lichamelyk leven des kinds wanneer voor dat van de moeder te ſtellen. 274
Lippen der ſchaemte. 133
Luſten in ſwangere vrouwen, veroirſaken haer gemeenelyk den buikloop door de voedſelen van quade ſappigheit die ſy gebruiken. 111
Lyfmoeder, en beſchryving. 13
Lyfmoeder is oirſaek van de meeſte ſiekkelykheden der vrouwen. 1
Lyfmoeder dient om alle d'onſuiverheden van het lichaem t'ontfangen, en vervolgens uit te dryven. 20
Lyfmoeder, ſeer dun in de laeſte maenden der ſwangerheit. 17

BLAD-WYSER.

Lyfmoeders eigen vlies is vleesachtig, en het dikste van alle die men in het overige van 't lichaem ontmoet. 18

Lyfmoeders substantie word dunder in de swangerheit, soo dat men somtyts vrouwen gesien heeft, in welke die geborsten was, wegens hare te groote uitspanning. 17

Lyfmoeder ontfangt haer bloed van de slagaderen alleen, en niet van de aderen. 18

Lyfmoeder, volgens *Plato*, is even als een onredelyk dier. 18. 19

Lyfmoeder van een vrouw heeft niet dan een eenige holligheit. 32. 76. 176

Lyfmoeder der meeste andere dieren is in tween gedeelt, en in vele cellekens. 32. 76. 176

Lyfmoeder omvat altyt seer dicht het gene sy in heeft, en laet niets in hare wydte ledig. 79

Lyfmoeder is geheel en al uitgesneden geweest van eenige vrouwen sonder dat sy stierven, gelyk *Aëtius* en *Paulus Ægineta* verhalen. 301

Lyfmoeder kan niet lyden dat'er iets in hare holte opgehouden sou worden naer het baren. 311

Lyfmoeder van een swangere vrouw los-geworden, en neergesakt. 127

M.

Maegdoms merkteeken. 23. 24

Maegdom is niet te kennen alleen door eenig storten van bloed in't eerste byslapen. 24

Maegdom is niet te kennen dan by gissing, getrokken uit de gestalte der myrthgelykke vleeskliertjes. 29

Maenstonden, die sich somtyts van een swangere vrouw vertoonen, komen uit kleine vaetjes die tot aen d'inwendige mond van de lyfmoeder loopen. 18. 117

Maenstonden, of het maenstondelyk bloed, wat het zy. 35

Maenstonden vertoonen sich in geen andere dieren, dan alleen in de vrouw. 35

Maenstonden, verscheide gevoelens aengaende d'oirsaek harer by tyts omloopende suivering. 37

Maenstonden, uit wat vaten voortkomen, als de vrouw swanger is. 36. 37

Maenstondens vloed komt de swangere vrouw dikwils over tot de sesde maend van hare swangerheit. 114

Maenstonden zyn geheel opgehouden, of loopen seer weinig af, en sonder eenigen regel, wanneer de lyfmoeder eenig geswel heeft. 323

Maenstondelyk bloed heeft geen quaetaerdigheit als de vrouw gesont is. 36. 41

Maenstondelyke vloed der swangere vrouw, waer in verschilt van bloedstorting. 115. 116

Maenstondelyk vloeien komt na 't verloop van sekeren tyt op syn gewoonte, sonder pyn. 116

Manier om de nageboorte uit te halen, in de lyfmoeder gebleven, na dat de streng is gebroken. 190

Manier om een vrouw van de nageboorte te verlossen in haer natuurlyk baren. 188

Meconium, wat het zy. 359

Melk alleen is genoegsaem tot voedsel van de nieu-geborene kinderen geduurende de twee eerste maenden 364

Melk bestaet uit de gyl en niet uit het bloed. 334

Melk in de vrouwen borsten is niet altyt een seker teeken van swangerheit. 69

Melk nieuw gemolken heeft sekere subtyle geesten in sich, die uitwaessemen wanneer sy oud word. 365

Melk uit de borsten kan door de lyfmoeder niet worden ontledigt. 143

Middelen dienstig om het afdryvende

ſuiveringen van een nieuwe kraem-vrouw te beſorgen. 318
Middelen om de melk te doen verdwynen en opdroogen van vrouwen die hare kinderen niet willen ſoogen. 292
Middelen nut tegen den buikloop eener kraemvrouw, zyn ſtrydig tegen het opſtoppen der ſuiveringen; en die tegen deſe opſtopping dienen, zyn niet goet voor den buikloop. 329
Middel om een kind af te halen, wanneer dat met het hoofd voren komende, daer niet uit kan geraken, van wegen dat ſyn hooft te dik is, of dat de doortochten ſich niet genoeg konnen uitbreiden. 221
Middel om een ſwangere vrouw te helpen die een groote bloedſtorting heeft. 117
Middel om een vrouw te helpen verloſſen, wanneer het kind een of twee voeten voor uit koomt aenbieden. 211
Middel om kneuſingen en affcheuringen der uitwendige partien van de lyfmoeder, door het baren veroirſaekt, te geneſen. 306
Mineraliſche wateren ſeer bequaem voor die dikwils met d'opſtyging van de lyfmoeder gequollen zyn. 347
Miskraem dikwils door geweldige offening veroirſaekt. 89
Miskraem door bloedſtorting wegens het los-worden van de moederkoek. 139
Miskraem, en des ſelfs oirſaken. 138
Miskraem en geboorte, hoedanig onderſcheiden. 138
Miskraem alleen door de reuk van een qualyk uitgedaene keers. 87
Miskraem door te hard ſluiten van het lichaem. 140
Miskraem door den damp van kolen. 87
Middel om een vrouw in haer baren te helpen, wanneer het hooft des kinds den hals van de lyfmoeder voor ſich na buiten ſtoot. 218
Miskraem der Keiſerin, om met ys gedronken te hebben. 88. 129
Miskraem en afloopen des zaeds konnen veroirſaekt worden door ſoute, ſcherpe, bittere, openende, afdryvende en water-affettende middelen, die de maenſtonden verwekken. 88
Miskraem een vrouw overkomende die een aenhoudende koorts heeft, doet haer meeſt altyt kort daer na ſterven. 144
Miskraem is veel gevaerlyker als het baren. 142
Miskraem valt meer voor in d'eerſte veertig dagen, als voorts in alle d'andere. 143
Miskraem veroirſaekt dikwils den doot voor vrouwen, die dat vrywillig verwekken. 141
Miskraem, vrywillig, moet een grouwel voor alle Chriſtenen zyn. 141
Miskraem word verwekt door hevige driften des gemoeds. 141
Moederkoek dikwils in de lyfmoeder gehouden, niet ſoo ſeer door haer aenhangen dan door het t'ſamen trekken der inwendige mond. 193
Moederkoek eenmael van de lyfmoeder, of ſchoon ten deele, los geworden, koomt noit weder vaſt ſitten. 117
Moederkoek gants onnut voor het kind, ſoo ras het volkomen buiten de lyfmoeder is. 277
Moederkoek niet uit de lyfmoeder te halen, voor datſy alle hare kinderen gebaert heeft, wanneer 't gebeurt dat de vrouw van vele ſwanger is. 187
Moederkoek, *Placenta*, Nageboorte, wat die zy. 170
Moederkoek ſoo lang in de lyfmoeder verblyft, doet de ſmerten van het baren aenhouden tot dat ſy daer uit is. 194
Moederkoek van de lyfmoeder los-geworden veroirſaekt altyt groote bloedſtortingen in een ſwangere vrouw, die haer in groot gevaer van 't leven

leven brengen, indien sy niet ras word verlost. 117. 253
Moederkoek word licht doordronkken door de quade humeuren die gewoon waren door de lyfmoeder af te schieten. 172
Moeielykheit in 't Adem-halen van een swangere vrouw, en des selfs oirsaken. 103. 104
Moeielykheden in 't baren, waer van ontstaen. 197. 198
Moeielykheit in 't watermaken van een swangere vrouw, waer uit. 101
Molen blyven somtyts geheel het leven van de vrouw in hare lyfmoeder, en doen haer sekerlyk sterven, indien sy als een selfde vlees met de substantie der lyfmoeder worden. 85. 86
Molen blyven noch somtyts in de lyfmoeder overig na den tyt van het baren, om dat sy daer aen vast zyn. 70
Mole kan niet geteelt zyn sonder 't gebruik van byslapen. 81
Molen komen altyt voort uit valsche vruchten of wanschepselen. 70
Molen worden misgeboorten en valsche vruchten genoemt, als de vrouw voor den tweeden of derden maend sich daer van ontlast. 70
Molen worden niet dan in de lyfmoeder van de vrouw geteelt. 82
Molen worden geteelt wanneer een der twee zaden, soo wel dat des mans als der vrouw, of wel beide t'samen, swak en verdorven zyn. 82
Molen, en valsche vruchten, hoedanig men haer afhalen verrichten moet. 265
Mole, wat die zy. 80. hare teekenen. 83
Molen teelen somtys, hoewel seer selden. 40

N.

NAgeboorte hoe uit te halen, in de lyfmoeder gebleven na dat de streng is gebroken. 190
Nageboorte, Moederkoek, *Placenta*, wat die zy. 170
Nageboorte van een miskraem word so licht niet afgehaelt als van een volle geboorte. 194
Natuur kan het kind niet verdedigen tegen 't fenyn der Spaensche pokken, of schoon sy d'andere gebreken van de vaders en moeders verbeteren kan. 134
Natuur kan niet onderworpen zyn aen wetten die de menschen mogen maken, om d'onderscheide termynen van het baren te bepalen. 155
Natuurlyke gestalte in welke het kind ter weereld moet komen. 155
Natuurlyke gestalte van het kind in de lyfmoeder, volgens de verscheide tyden der swangerheit. 90. 176
Navel-ader heeft geen klapvliesjes 174
Navel-ader is maer een in de streng van het kind. 171
Navel der nieuw-geborene kinden ontsteken, sweerende, en uitpuilende. 381
Navelstreng buiten gekomen, koud geworden, en hard gedrukt zynde door het lichaem of door het hooft van het kind, dat te lang in den doortogt blyft, kan het ras doen verstikken. 214
Navelstreng des kinds bestaet alleenig uit drie vaten. 172
Navelstreng des nieuw-geboren kinds hoedanig toe te binden en af te snyden. 355. 356
Navelstrengs dikte en lengte. 172
Navelstreng om eenig deel des lichaems van 't kind gewonden, veroirsaekt somtyts groote bloedstortingen, door het los-maken der moederkoek, daer ter tyt van de geboorte aen getrokken word. 117. 253
Navelstreng recht geknoopt gevonden by 't kind van een juffrou door den Autheur verlost. 173
Navelstreng voor het kind uitkomende in de geboorte, is dikwils oirsaek van syn doot. 250

BLAD-WYSER.

Navel-vaten, en haer getal. 172
Naween of buikpynen die de nieuwe kraemvrouw over komen, hare onderſcheide oirſaken, en hulpmiddelen die daer toe paſſen. 309. 310
Nederſakken der lyfmoeder kan alle vrouwen ontmoeten, en ſelfs de dochters, maer het omkeeren kan noit komen dan met het baren. 300
Nederſakken of los-worden der lyfmoeder van een ſwangere vrouw, hare onderſcheiding, oirſaken, en geneſingen. 127. 128. 299
Nieuw-geboren kind hoedanig te handelen. 355. 356. moet geſuivert worden van ſyne vuiligheden, en de wyſe van dat wel op te bakeren. 359. moet in 't ſelfde bed van ſyne voedſter niet liggen, van vrees dat het mogt komen te ſmooren, indien ſy by ongeluk daer op lag. 365
Nymphen der Schaemte, welke die zyn. 23

O.

OIrſaek der toevallen in d'opſtyging der lyfmoeder, nier altyt toe te ſchryven aen de quade geſtalte der lyfmoeder, noch aen 't ophouden en 't bederven van het maenſtondelyk bloed, en van 't zaed. 343
Oirſaek der witte vloeden is niet altyt oirſpronkkelyk in de lyfmoeder. 352
Oirſaken van de moeielykheit in 't baren. 197
Oirſaken van geboorten tegen natuur. 197
Oirſaken van het ophouden der moekoek in de lyfmoeder. 191
Oirſaken van het ophouden der ſuiveringen. 318
Oirſaken van het opſtygen der lyfmoeder. 342
Oirſaek van kankker in de lyfmoeder. 325. 326
Oirſaken waer door de Molen in de lyfmoeder geteelt worden. 82
Om de tongriem of ſpan-ader van een jonk kind te ſnyden. 377
Omkeering van de lyfmoeder kan noit als terſtond op de verloſſing komen. 300
Omloopen van bloed, hoedanig in het lichaem van 't kind, terwyl het in den buik ſynes moeders is 174
Omſtandigheden van de ſwangerheit. 39
Onderſcheid der gebeenten tuſſchen een vrouw en een man 157
Onderſcheid der Sexen noodſakelyk vereiſcht tot een volmaekte teeling 58
Ondervindingen aengaende de verſcheide termynen van 't baren, te rekenen na d'opſtopping der maenſtonden. 189. 199
Ongeſontheden der vrouwen veelvoudig, geduurende hare ſwangerheit. 39
Ontſankenis gebeurt ſomtyts ſonder dat de vrouwen oit hare maenſtonden gehad hebben. 41
Ontſankenis geſchied op het ſelfde oogenblik als het zaed word aengevat en behouden. 48
Ontſankenis te vaſter, hoe de vrouw verder van den tyt harer maenſtonden was. 60
Ontſankenis, wat die zy, en vereiſſingen daer in noodig. 47. 48
Ontroeringen des gemoeds doen de ſwangere vrouw een miskraem krygen, wanneer ſy hevig zyn. 141
Ontſteking der lieſſens en dyen aen nieuw-geborene kinderen, oirſaken, en genees-middelen. 383
Ontſteking der lyfmoeder moet men trachten te helpen ſoo ras men die gewaer word. 321
Ontſteking der uitwendige lippen van de ſchaemte is dikwils een werking en deelachtigheit van die binnen in de lyfmoeder is, en ſeer gevaerlyk. 33
Onvruchtbaerheit der vrouw, hare teeke-

BLAD-WYSER

kenen, en oirſaken. 40. 41. gene ſing. 44
Onvruchtbaerheit koomt meerder van de kant der vrouwen, als van de mannen. 39
Onvruchtbaerheit, natuurlyk zynde, is ongeneeslyk indien 't gebrek groot is. 45
Onvruchtbaerheit wierd van ouds gelooft een teeken van verwerping te weſen. 42
Onvruchtbaerheit word ſomtyts geneſen door middel van de jaren en ouderdom, die de gematigtheit van de vrouw veranderen. 44
Onvruchtbare vrouwen hebben d'inwendige mond der lyfmoeder kleinder, dunder als andere. 131
Onvruchtbare vrouwen zyn gemeenelyk veel ſiekkelyker als andere. 44
Ophouden der maenſtonden maekt dikwils niet naeukeurig den tyt bekent van de ſwangerheit der vrouw. 151
Ophouden van de pis der ſwangere vrouw, en oirſaek. 101
Opmerkking, byſonderlyk rakende het uithalen van een doot kind, dat het hooft van ter zyden aenbied. 264
Opmerkking die noodig is, om het ſoodanig te maken dat de melk ſou voordeel doen aen de ſieken die de ſelve gebruiken. 327. 328
Opmerkking die noodig is ontrent het gebruik der genees-middelen, waer van men ſich gemeenelyk wel ten onrecht bedient, om het afdryven der nageboorte te bevorderen, of van een doot kind, of van valſche vruchten. 196. 261. 268
Opmerkking, noodig, aengaende de wyſe om een vrouw in hare barensnood te helpen, wanneer ſich de moederkoek eerſt aenbied. 254
Opmerkking, noodig, aengaende de wyſe om het uithalen des hoofds van een doot kind te verrichten. 221. 222
Opmerkking van gewicht, om een vrouw wel te verloſſen, wanneer de moederkoek in de lyfmoeder gebleven is, na dat de ſtreng daer van was afgebroken, en om hare valſche vruchten af te halen. 192. 268
Opmerkking van ſonderlinge aendacht, om te kennen of een ſwangere vrouw, welkers inwendige mond van de lyfmoeder ſich eenigſins geopend heeft, ook waerlyk in arbeid zy. 161
Opmerkkingen, die een Handmeeſter moet maken, eer hy geboorten tegen de natuur onder handen neemt. 204
Opſtyging van de lyfmoeder maekt meerder ſchrik dan ſy gevaerlyk is. 346
Opſtyging van de lyfmoeder, wat die zy. 342
Opſtyging van de lyfmoeder ſeer wel by *Proteus* vergeleken, die ſich in velerhande gedaente veranderen kan. 342
Opſtyging van de lyfmoeder heeft vele wonderlyke toevallen, die men meent van dampen uit de lyfmoeder veroirſakt te zyn, maer die komen uit de medelydigheit der taxkens van 't feſde paer ſenuwen met de lyfmoeder. 343
Opſtyging van de lyfmoeder is gewoon by tyden weder te komen. 343
Opſtoppen der ſuiveringen die naer het baren moeten afloopen is veel ſchadelyker aen de vrouw als het opſtoppen harer gewonelyke maenſtonden. 318
Opſtoppen der ſuiveringen, en welke daer van de oirſaken zyn. 318
Opſtoppen der ſuiveringen ſeer gevaerlyk. 318
Opſtoppen der ſuiveringen, wat ongevallen dat aen de vrouw veroirſaekt. 317

Oude

BLAD-WYSER.

Oude vrouwen komen voor d'eerſte-mael moeielyker in de kraem als jonge. 158. 179

Overblyffel van 't maenſtondelyk bloed is geen oirſaek van de pokjes der kleine kinderen, gelyk ſommige gelooven. 394

Overbevruchting kan men vermyden, maer niet het teeken van tweelingen. 80

Overbevruchting, wat die zy. 77. hare teekenen. 79

Overtollig bloed ontlaſt ſich dagelyks door de leverpyp in den twaelfvingers darm. 361

P.

PAp aen de kinderen niet te geven dan ten minſten na twee maenden. 365

Pap niet wel gekookt, veroirſaekt dikwils ſnydingen in den buik der jonge kinderen. 379

Pap voor een jonk kind hoe gekookt, om licht te verteren. 365

Pynen der tanden veroirſaeken dikwils in jonge kinderen los-lyvigheit of ſcheuiering. 188

Pynen in de borſten der vrouwen, en hare oirſaken. 100

Pynen in de buik en de nieren, zyn niet altyt teekenen dat een ſwangere vrouw in den arbeid komt. 71

Pyn in de Dyen en beenen der ſwangere vrouwen. 106

Pynen in de Lenden, de Nieren, de Lieſſens, der ſwangere vrouwen overkomende, waer uit veroirſaekt worden. 98. 99

Pynen van 't uitkomen der tanden in jongen kinderen, hoedanig te helpen. 387

Placenta, *ſiet* Moederkoek.

Pokjes der kleine kinderen, hare oirſaken, en genees-middelen. 394

Pokken en lempen op de billen, en van binnen de dyen der kleine kinderen, geven achterdocht van de Spaenſche plaeg. 399

Poſtuur, *ſiet* Geſtalte.

Poſtuuren tegen natuur in welke het kind ſich kan aenbieden om ter weereld te komen zyn in 't gemeen vier. 202

Purgatien, die ſterk zyn, paſſen niet voor een hard geſwel in de lyfmoeder. 324

Purgatien die ſterk zyn, veroirſaken miskramen. 96

Q.

QUade geſtalte van 't kind is meeſt oirſaek van een moeielyke verloſſing. 211. 212

R.

REchter balleken in een vrouw door waterzuchtige lyfmoeder geſtorven van wonderbaerlyke grootte gevonden. 8

Reukwerkken, die krachtig zyn, brengen de ſwangere vrouw in groot gevaer van een miskraem. 135

Roeren van 't kind waer in onderſcheiden van dat der Mole. 69. 83

Roeren van 't kind word ſomtyts met de tweede maend, en noch wel eer, gevoelt. 69

Ronde banden der lyfmoeder veroirſaken ſomtyts doovigheden en pynlykheden, daer de vrouwen in hare lieſſens en dyen over klagen, geduurende hare ſwangerheit. 19

Roodjonk der kleine kinderen is noit ſoo gevaerlyk als de pokjes. 396

Roodjonk der kleine kinderen, ſyn oirſaek, en het middel om dat te geneſen. 395

S.

SChaemdeel, haer beſchryving, en die der andere deelen welke men daer ontrent ontmoet. 21.

Scheede, of hals van de lyfmoeder, beſchreven. 27. 28

Scheede, is de plaets der vergiftige Gonorrhëen. 28

Schee-

BLAD-WYSER.

Scheede is als een voorkamer der lyf-moeder. 43
Scheede heeft geen vlies des maegdoms in haer midden. 29
Scheede, ſchikt ſich altyt na de geſtalte van de roede des mans. 29
Scheede te naeuw, hoe te helpen. 45
Schuftheit op 't hooft der kleine kinderen quaet als een teeken, kan goet zyn als oirſaek. 393
Setpillen bequaem om de lyfmoeder op te houden in haren natuurlyken ſtant, hare onderſcheidentheden. 298. 302
Setpillen beletten de vrouw niet het byſlapen te gebruiken, noch ſwanger te worden wanneer ſy wel gemaekt zyn. 302
Setpillen moeten geſtelt zyn in den hals van de lyfmoeder, anders de ſcheede genoemt, en niet in de eigene ruimte van hare grond, gelyk *Rouſſet* wil. 303
Siekkelykheden der vrouwen verſchillen geweldig van die der mannen. 39
Siekten ryſende uit al t'overvloedig afloopen der ſuiveringen. 317
Slagaderen alleen, en geenſins de aderen brengen het bloed tot de lyfmoeder. 18
Slagaderen brengen alleen tot de ballekens het bloed daer het zaed van geteelt word, daer de aderen niets toe helpen. 38
Slagaderen zyn twee, die haren oirſpronk nemen uit de groote ſlagader, en ſich vereenigen in 't midden van haren loop met de zaedaderen van weder zyde. 3. 5
Slapen, matig zynde, verſterkt alle natuurlyke werkkingen. 88
Sluiten, te naeuw, van 't lichaem kan een miskraem verwekken. 140
Smerten des barens gemeen in vrouwen en andere dieren. 180
Smerten van 't baren houden gemeenelyk op in groote bloedſtortingen. 118
Smerten der waerachtige barensnooden van de valſche onderſcheiden. 159
Snydingen en pynen in den buik der kleine kinderen, hare oirſaken, en middelen om de ſelve te ſtillen. 379
Span-ader, *ſiet* Tongriem.
Spaenſche pokken der kleine kinderen, hare oirſaken, en genees-middelen. 399
Spaenſche pokken der ſwangere vrouwen. 134
Spaenſche pokken der ſwangere vrouwen hoe ſich mededeelen aen hare kinderen. 134
Spaenſche pokken zyn van een ſelfde ſlag in haer weſen, en alleen onderſcheiden door trappen. 134
Spuigen der kleine kinderen, oirſaken en middelen om dat te geneſen. 389
Streng, *ſiet* Navelſtreng.
Stuipen brengen moeder en kind in groot gevaer hares levens, wanneer ſy haer in de barens-nood overkomen. 562
Subſtantie der lyfmoeder word dies te dunder, hoe ſy in de ſwangerheit ſich meerder uitrekt. 17
Suiveringen die uit de lyfmoeder afloopen geduurende het kraembed; van van waer die komen; en de teekenen van goede of quade. 313
Suiveringen loopen altyt ſeer weinig af wanneer de lyfmoeder een ontſteking heeft. 322
Swangere vrouwen hebben ſomtyts hare maenſtonden. 54. 114
Swangere vrouw hoe ſich dragen moet geduurende den heelen tyt van hare ſwangerheit. 86
Swangere vrouwen ſeer onderworpen van een quade tred te doen, wegens

de dikte hares buiks, die haer belet hare voeten te ſien. 144
Swangere vrouwen, hoe ſich moeten dragen, als ſy t'einden haer tyt zyn. 145
Swangere vrouwen, hoe ſich moeten dragen, wanneer ſy in arbeid komen. 179. 180
Swangere vrouwen, hoe in 't natuurlyk baren te helpen, als ſy een of meer kinderen hebben. 184. 185.
Swangerheit, wat die zy, hare teekenen, en onderſcheid van waerachtige en valſche. 68
valſche Swangerheit, hare onderſcheide oirſaken, 68
valſche Swangerheden komen de vrouwen over, die niet wel geregelt zyn in 't ſuiveren van hare maenſtonden. 70. 71
Swangere vrouw in 't geneſen van Spaenſe pokken hoedanig gehandelt moet worden. 135
Swangere vrouw van een vinnige ſiekte beſprongen, koomt in groot gevaer van een miskraem, of ſelfs van te ſterven, gelyk aen de Keiſerin is gebeurt. 139
Swangere vrouwen hebben noch ſomtyts hare maenſtonden. 54
Sweering in de lyfmoeder verborgen, word gekent aen het uitvloeien van etter. 326
Sweerende borſten wanneer te openen. 337. 338
Sweerende borſten vereiſſchen tot hare geneſing, dat hare melk opgedroogt worden ſou. 338
Sweerende borſten, daer moet men de materie niet lang in laten verblyven, uit vrees dat ſy de ſubſtantie van d'eigenſte klieren der borſten mogt ineren. 338
Sweertjes in de mond der kleine kinderen, hare oirſaken, onderſcheidingen, en genees-middelen. 384
Sweering, die op het ontſteken der lyfmoeder volgt, verkeert dikwils in een ongeneeſlyken kankker. 326
Sweering der navel van nieuw-geborene kinderen. 381

T.

TAnden, veroirſaken uitkomende dikwils buikloop of ſcheuiering in kleine kinderen. 386
Teekenen of de vrouw van een ſoon of van een dochter ſwanger is, en of ſy meer dan een kind draegt. 73. 94
Teekenen om d'onderſcheide tyden der ſwangerheit te kennen. 71
Teekenen van de vruchtbaerheit of ook van d'onvruchtbaerheit der vrouwen. 40. 41
Teekenen van een aenſtaende miskraem. 142
Teekenen van een Mole. 80. 83
Teekenen van goede en loffelyke ſuiveringen. 316
Teekenen van d'ontſankenis. 51
Teekenen om te kennen en 't onderſcheiden de tweelingen, of die door overbevruchting of anders geteelt mogen zyn. 79
Teekenen die het natuurlyk baren voorgaen, en die dat verſellen. 159
Teekenen om de waterzuchtigheit der lyfmoeder te kennen. 131
Teekenen om te kennen of het bloed dat ſomtyts uit de lyfmoeder koomt van de ſwangere vrouw, ſyn oirſpronk heeft uit eenige maenſtondelyke ſuivering, dan of het een waerachtig bloed-verlieſen zy. 115. 116
Teekenen om een aenſtaende miskraem te kennen. 142. 143
Teekenen die te kennen geven dat het kind ſich ſekerlyk in een quade poſtuur

ſtuur moet aenbieden, ten tyde van het baren. 211
Teekenen van een geboorte tegen natuur. 211
Teekenen om het lichaem der moederkoek van dat der lyfmoeder t'onderſcheiden, wanneer 't gebeurt dat die naer het baren daer in is gebleven, uit oirſaek dat de ſtreng was afgebroken. 191
Teekenen die te kennen geven of het kind in de lyfmoeder levendig of doot is. 207
Teekenen van goede en loffelyke ſuiveringen der kraemvrouw, uit hare lyfmoeder. 316. 317
Teekenen van een hard geſwel in de lyfmoeder. 323
Teekenen van kankker in de lyfmoeder. 326
Teekenen van 't opſtygen der lyfmoeder. 342. 343
Teekenen van dat de tanden der kinderen gereed-ſtaen om door te breken. 385
Teekenen van de pokjes der jonge kinderen. 395
Teekenen om te kennen of het kind dat Spaenſche pokken heeft, de ſelve heeft mede ter Weereld gebragt, of dat de voeſter die daer aen heeft overgeſet. 396
Teeling, wat die is, en d'omſtandigheden daer by vereiſcht. 57
Teeling voortgeſet, maekt de dieren onſterflyk. 57
Teeling, op wat wyſe geſchied. 58
Teeling in drie onderſcheide tyden verdeelt. 59
Tepels der borſten geklooft, velleloos, en afgevallen, hoedanig men de ſelve moet helpen. 339
Tepels der borſten, hoedanige beſt zyn. 407
Termynen van het baren, en hare onderſcheidentheden. 152
Tyden onderſcheiden van de ſwangerheit te kennen. 71. 72
Tyden der ſwangerheit van de vrouw is niet altyt bekent door de groote dikte van haren buik. 73
Tyt der ſwangerheit van de vrouw kan niet ſekerlyk bekent zyn alleen door het ophouden van hare maenſtonden. 151. 152
Tongriem der nieuw-geboren kinderen, en middel om die wel te ſnyden. 377

V.

VAlſche vruchten hoe onderſcheiden van Molen. 82
Valſche vruchten moeten uit de lyfmoeder gehaelt worden. 265
Valſche vruchten veroirſaken dikwils in de vrouw groote bloedſtortingen. 117
Van de geboorte waer de moederkoek eerſt voor den dag koomt, of geheel voor het kind is uitgekomen. 253
Van de geboorte waer de navel-ſtreng voor het kind uitvalt. 250
Vaten, aenroerende, anders uitſchietende genoemt, hare beſchryving. 8
Vaten der lyfmoeder, die geopend zyn in den tyt van het baren, ſluiten ſich niet weder voor dat ſy ontledigt is van alles wat ſy in-had. 117. 249. 253
Verloſſing met groote bloedſtorting of met ſtuipen verſelt. 255
Verloſſing wanneer het kind waterzuchtig of wanſchapen is. 259
Uithalen der nageboorte in de lyfmoeder gebleven, na dat de ſtreng is gebroken, hoedanig te doen. 190
Uithalen van een doot kind moet niet vertraegt worden, uit oirſaek van d'onſteking der lyfmoeder. 261
Uithalen van een een kind doot in de lyfmoeder, hoedanig men dat moet verrichten. 261

BLAD-WYSER.

Uithalen van een kind moet niet met haken geſchieden door den Handmeeſter, dan als ſyne handen ſulks niet konnen doen. 264

Uithalen van een Mole, en een valſche vrucht, hoedanig. 265

Uitſnydende werkking van een kind noit te beginnen voor dat de moeder doot is. 269. 275

Uithalen van een valſche vrucht dies te moeielyker, hoe dat het vremd lichaem in de lyfmoeder kleinder is. 267

Uitſnydende werkking hoedanig te verrichten na dat de vrouw doot is. 269. 275

Uitvallen der lyfmoeder dat den doot aen een vrouw veroirſaekte anderhalf uur voor haer kramen, om dat ſy niet herſtelt worden kon. 300

Uitvallen der lyfmoeder een vrouw ſeer ongemeen overgekomen ter tyt van haer baren. 219

Uitvallen der lyfmoeder kan alle vrouwen ontmoeten, en ſelfs de dochteren, maer het omkeeren kan noit komen dan met het baren. 300

Uitvallen der lyfmoeder niet gemeen in ſwangere vrouwen. 128

Uitvallen der moederkoek in de geboorte voor het kind, veroirſaekt dikwils ſyn doot. 254

Uitvallen der navelſtreng voor het kind, brengt dat in groot gevaer ſynes levens. 250

Uitpuilen des navels van nieuw-geboren kinderen, oirſaek, en geneesmiddelen. 381

Uitwerpſelen ſtynkkend en vuil die ſomtyts van de lyfmoeder afkomen, zyn altyt geen teekenen dat het kind daer in doot is. 209

Vlakken rood en blaeu met welke verſcheide kinders ter weereld komen, zyn niet veroirſaekt uit de luſt harer moederen om wyn te drinkken, gelyk men gemeenelyk gelooft. 49

Vleeskliertjes aen den ingank des hals van de lyfmoeder: of die het teeken der maegdom konnen weſen. 23. 29

Vlieſen van 't kind, breken altyt voor ſyn hooft in de natuurlyke geboorte. 150

Vlieſen van 't kind breken door krachtig met ſyne voeten te ſtooten. 150

Vlieſen van 't kind, hare beſchryving. 163. 163

Vlieſen van 't kind vertoonen ſich eerſt in den doortogt in den tyt van het baren. 161

Vlieſen van 't kind voelt men weder-ſtant bieden aen de vinger, die te meer of min geſpannen ſchynnen, na dat de ween van het baren meer of minder kracht doen. 160

Vlieſen van 't kind zyn alleen twee, te weten het *chorion* en 't *Amnios*. 163

Voeſter, wat eigenſchappen in haer vereiſcht zyn. 404. 405

Voeſter mag wel het byſlapen gebruiken, wanneer dat zy met haer man, en heel gematigt. 408

Voorbeeld, *ſiet* Hiſtorie.

Voorbeeld van een vrouw met 4. of 5. levendige kinderen, die in alle hare ſwangerheden, tot op den ſeſden maend, hare maenſtonden gehad heeft. 114

Voorbeeld van een vrouw op haer tyt van een geſond kind in de kraem gekomen, of ſchoon ſy geduurende heel hare ſwangerheit den buikloop had uitgeſtaen. 111

Voorbeelden van verſcheide vrouwen, die een miskraem gekregen hebbende in den tyt dat ſy de koorts hadden, ſeer korten tyt daer na zyn geſtorven. 144

Voorbeelden van verſcheide ſwangere vrouwen, die geſtorven zyn met hare kinderen, door bloedſtortingen, ver-

vermits ſy niet tydig geholpen waren. 122. 126
Voorbeelden van verſcheide ſwangere vrouwen, die het uitvallen der lyfmoeder hadden. 128
Voorbeelden van verſcheide vrouwen, die ſwanger geworden zyn, of ſchoon ſy in dien tyt een ſet-pil droegen. 302. 303.
Voortkomen van 't kind moet aen het werk der natuur gelaten worden. 89
Vroevrouw moet de wateren des kinds van ſelfs laten doorbreken, als de geboorte natuurlyk koomt. 182
Vroevrouwen moeten een vrouw in haer baren door een Handmeeſter doen helpen, ſoo ras als ſy vernemen, dat het kind in een heel andere dan natuurlyke poſtuur ſich aenbied. 183
Vrouwen die hare maenſtonden ongeregelt, en die dikwils groote bloedſtortingen hebben, zyn in gevaer van eenige kankker in de lyfmoeder te krygen. 325. 326. 327
Vrouwen die het byſlapen gebruiken kort na dat ſy gebaert hebben, verlengen den tyt harer ſuiveringen veel. 316
Vrouwen die 't byſlapen gebruiken zyn geſonder als die dat niet gebruiken. 19
Vrouwen, die 't nederſakken der lyfmoeder hebben, moeten niet te naeuw in hare kleederen geſloten zyn. 129
Vrouwen hebben haer zaed, ſoo wel als de mannen. 33
Vrouwen in haer baren te helpen daer het kind ſich aenbied met de zyde van 't hooft, gelyk ook als het met het aenſicht voor uit koomt. 225
Vrouwen onderworpen aen alle de ſiekelykheden der mannen, en aen ontallyke andere daer die vry van zyn. 39
Vrouwen ſeer ſelden heel vry van witte vloeden. 352
Vrouwen-ſetpillen nutter te gebruiken, wanneer de vrouwen verloſt, dan als ſy ſwanger zyn. 128
Vrouwen terwyl ſy ſwanger zyn, of van de Spaenſche pokken wel mogen geneſen worden. 135
Vrouwen te verloſſen daer het kind ſich koomt aenbieden met de ſchouder, de rug, of den aers. 242
Vrouwen te verloſſen wanneer het lichaem des kinds in den doortogt word vaſt gehouden door de ſchouders, na dat het hooft geheel daer is uitgekomen. 229
Vrouwen, wanneer te gebruiken. 35
Vrouwen zyn gemeenelyk in geen volkomene geſontheit, dan wanneer ſy d'ontlediging harer maenſtonden op haer tyt wel geregelt en natuurlyk hebben. 38. 325. 352
Vrouwen zyn veel ongemakkelyker in haer ſwanger-gaen als andere dieren. 86
Vruchtbaerheit, en hare teekenen. 40. 41
Vruchtbaerheit wonderbaerlyk in Sara, Abrahams vrouw, in haren hoogen ouderdom. 42

W.

WAter-dryvende middelen moeten niet gebruikt worden als'er een ontſteking in de lyfmoeder is. 323
Waterdrager is niet dan een enkel bindſel, dat geen holligheit noch doortogt heeft, en noit buiten de navel van 't kind koomt. 165. 173. 381
Waterblaes word dikker na dat ſy ſich ontledigende inkrimpt, gelyk de lyfmoer doet. 15
Wateren des kinds, in te grooten overvloed, helpen veel tot de navelſtreng uit te doen komen, eer het kind geboren is. 251

Wateren des kinds komen geenſins voort van de pis. 164
Wateren des kinds, oirſpronk, en haren aert. 164. haer gebruik. 166.174
Wateren des kinds verſtrekken dat tot geen voedſel ſoo lang het in de lyfmoeder is, gelyk ſommige gelooven. 166. 167
Wat men moet doen wanneer de vrouw begint in arbeid te weſen. 179
Waterſcheurſel in kleine kinderen verdwynt met het aenwaſſen hares ouderdoms. 392
Waterzucht der lyfmoeder kan een ſwangere vrouw wel overkomen. 131
Waterzucht der lyfmoeder kan wel volgen op de teeling van 't kind; maer niet de teeling van 't kind op de waterzucht. 132
Waterzucht der lyfmoeder; wat die zy. 129. hare onderſcheiden theden, hare oirſaken, en hare teekenen. 110. 131
Waterzuchtig kind lichter uit de lyfmoeder af te halen, dan een dat grof en wanſchapen is. 260
Waterzucht van den buik des kinds verhindert ſomtyts ſyn voortkomen uit de lyfmoeder. 230
Wederlegging van de voornaemſte reden, waer op men de voorgewende noodſakelykheit ſou willen vaſt ſtellen, om d'nitſnydende werkking te verrichten terwyl de vrouw noch levendig is. 273
Wieg van 't kind hoedanig geſtelt moet zyn om te beletten dat het niet ſcheel worden mag. 403
Wyn is het beſte van alle hertſterkkingen. 194
Wyſe om een vrouwe van de nageboorte te verloſſen in haer natuurlyk baren. 188
Winden in de maeg beſloten vermeerderen geweldig de moeielykheit in 't adem halen, en d'opſtyging der lyfmoeder. 344
Witte vloeden hoedanig onderſcheiden van een vergiftigen druipert, en van den vloed der humeuren die uit ſweeringen van de lyfmoeder komen. 350
Witte vloeden komen voort uit het eigen lichaem der lyfmoeder. 350
Witte vloeden konnen oirſaek zyn van Molen, valſche vruchten, en waterzuchtigheden der lyfmoeder. 49
Witte vloeden konnen ſomtyts oirſaek van miskramen zyn. 140
Witte vloeden vereiſſchen tot hare geneſing 't gebruik van algemeene hulp-middelen eer men byſondere aen de lyfmoeder toebrengt. 46. 353
Witte vloeden veroudert, kan men niet altyt volkomen opdroogen, of ſchoon de ſprink-ader voor een tyt geheel uitgehaelt is. 355
Witte vloeden zyn dikwils oirſaek van d'onvruchtbaerheit der vrouwen. 44. 352
Wonderbaerlyk voorbeeld van een vrouw die 48. malen gelaten was geduurende eene ſwangerheit, die niet naliet op haer tyt gelukkig van een geſond kind te verloſſen. 93
Wormen groeien ſomtyts in de lyfmoeder die een kankeringe ſweering heeft. 326

Z.

Zaed-aderen, d'eene uit de hol-ader, d'andere uit de Zuig-ader. 75
Zaed der jonge is noch niet krachtig genoeg tot de teeling. 44
Zaed, en het maenſtondelyk bloed, zyn twee beginſelen tot de teeling des menſch. 33
Zaed is geen uitwerpſel. 35
Zaed is oirſaek door ſyne hoedanigheit van 't onderſcheid des geſlachts. 32

Zaed

BLAD-WYSER.

Zaed koomt voort van alle de leden des lichaems, volgens Hippocrates. 33
Zaed, mannelyk en vrouwelyk, vind men in de man, en ook in de vrouw. 32
Zaed overvloediger in de menſch, na de mate van ſyn lichaem, als in andere dieren. 34
Zaed-vaten, voor-bereidende genoemt, hare beſchryving. 6
Zaed voert in ſich de kracht, de beeltenis en geſtalte, ja den aert van de ſuivere geeſt van alle de deelen des lichaems. 33. 49
Zaed, wat het zy. 33
Zaed word alleenig geteelt uit het bloed der ſlag-aderen, en niet uit dat der bloed-aderen. 33. 75
Zaden worden dikwils verſmoort en bedorven door het haeſtig en 't overvloedig toevloeien der maenſtonden, 't welk dikwils haer uitloopen veroirſaekt, of wel het teelen van valſche vruchten. 60
Zeeren die kleine kinderen op 't hooft en in 't aenſicht krygen, hare oirſaek en middel om te geneſen. 393
Zeeren op 't hooft der jonge kinderen quaet als teeken, goet als oirſaek. 393
Ziel, of die met'er daed, of alleen nae 't vermogen in't zaed zy. 62
Ziel, op wat tyt die in het lichaem des kinds koomt, en waer uit ſy ontſtaet. 62. 63

COUNTWAY LIBRARY OF MEDICINE
RC